GÚTH ZOLTÁN
SZIBÉRIAI NAPLÓ
1948–1954
GULAG EMLÉKBIZOTTSÁG
NEB

GÚTH ZOLTÁN

SZIBÉRIAI NAPLÓ

1948–1954

Nemzeti Emlékezet Bizottsága
Budapest, 2020

GULÁG KÖNYVEK

Sorozatszerkesztő: Máthé Áron

Szerkesztette: Bank Barbara

Sajtó alá rendezte: Kovács Attila Zoltán

GULÁG EMLÉKBIZOTTSÁG

A kötet megjelenését a Gulág Emlékbizottság támogatta.

A GULÁGOKBAN
ELPUSZTULTAK
Emlékének
Megörökítésére
Alapítvány

A kötet A Gulágokban Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány közreműködésével készült.

© NEB Hivatala, 2020
© Gúth Zoltán, 2020

Felelős kiadó: a NEB Hivatalának főigazgatója
A szöveget gondozta: Marschall Mónika
Korrektor: Máté Tóth Zsuzsánna
Könyvterv: Varga Júlia
Nyomta: Séd Nyomda Kft.

ISSN 2559-9712
ISBN 978-615-5656-27-9

Az olvasóhoz

Gúth Zoltán szibériai naplóját kézbe véve a szöveg számomra csak részben volt ismeretlen. A műben, amely a szerző 1948 és 1954 közötti gulágéveit örökíti meg, sokszor köszönnek vissza a szüleimtől, Rohr Magdolnától és Pintér Károlytól hallottak. Ők ugyanakkor, ugyanígy járták meg a földi poklot. Bár túlélték a Gulag-rendszer szörnyűségeit, teljesen soha nem tették túl magukat rajta. Az ott szerzett sebeket továbbra is magukban hordozták, erről szólt az egész életük. Akárcsak Gúth Zoltáné, aki a mai napig tisztán fel tudja idézni, ami a kényszermunkatáborokban történt vele. De mondhatjuk azt is, szerencsés volt, hiszen mindezt leírhatta. Napló formájú visszaemlékezése egyedülálló a magyar gulágirodalomban. Ilyen terjedelmű és részletességű dokumentum szinte alig maradt fenn. Leginkább Ajaz Giljazov tatár író *Imádkozzunk!* című munkájával állítható párhuzamba, amely 2017-ben jelent meg magyarul, alapítványunk gondozásában.

Gúth, miközben aprólékosan dokumentálja a táborbéli mindennapokat, pontosan megörökíti érzelmeit, lelki reflexióit, gondolatait is. Egyik bejegyzése belém égett: „Álmomban látom a pléhkrisztust, azt, amelyik az ecseri lakásunk előtt az út szélén, a falu vége előtt volt: engem meg ott vesszőznek előtte. Arcán a festék, mint könnyek potyognak. A lemez széle felkunkorodik, mintha forró lángok hevítenék, és a tűztől lemállana az arcáról a festés. Eltűnt a homloka, álla, szeme, már csak néhány folt látszik, ráz a sírás. Felülök. Hüppögök. De körülöttem csend. Mert mindig ilyesmi jár az eszemben lefekvés előtt. Vajon hogy néz ki most a kereszt? Ha hazajutok, úgyis ott kell elmenni édesanyám sírjához, azt is megnézem. A kereszttől már látni az evangélikus templomot a temető közepén. Hatalmas fehér épületét még az Üllő felé haladó vonatról is látni, pedig az hat kilométerre van onnan. Lassan elalszom."

Hogyan lehetett mindezt túlélni? Hogyan lehetett embernek maradni? Hogyan lehetett a hitet megőrizni? Hogyan lehetett kitartani ebben a szörnyű pokolban? Erről szól Gúth Zoltán *Szibériai naplója.*

Nagyné Pintér Jolán,
A Gulágokban Elpusztultak Emlékének Megörökítésére Alapítvány elnöke

Semmi se maradjon elmondatlan

A Gulag egy orosz kifejezés rövidítése, egy olyan fogalomé,[1] amelyhez rengeteg fájdalom, embertelenség, kényszermunka, elhurcolás, halál, milliók tragédiája, de a szörnyűségek közepette is megőrzött lelki méltóság társul. Több mint fél évszázadnyi rettegés, családok, társadalmi csoportok, népek, nemzetek megnyomorítása. Az Oroszországban a hatalmat 1917 végén megkaparintó, Lenin, majd Sztálin vezette bolsevik párt az irányítása alatt álló állami terrorgépezet segítségével fokozatosan építette ki a Szovjetunió gazdaságának egyik pillérét is képező kényszermunkarendszert, amelyet folyamatosan „tökéletesítettek".

A táborokat a hatalom által ellenségnek bélyegzettek tömegeivel töltötték meg, de számos köztörvényes bűnöző is került melléjük, akik közül sokan az őrök jóváhagyásával bekapcsolódtak a politikai foglyok gyötrésébe. A lágerek „továbbfejlesztésére" a második világháború legelején – amikor a náci Németországgal szövetséges kommunista Szovjetunió a Molotov–Ribbentrop-paktum következtében új területeket kebelezett be – és a végén került sor. A Vörös Hadsereg előrenyomuló erőit követve a különleges katonai és belügyi bíróságok is megkezdték működésüket az elfoglalt területeken. Ezek a testületek futószalagon hozták ítéleteiket, amelyek ekkor már nem csak a Szovjetunió polgárait sújtották: a lágerrendszerrel együtt az ellenségkép is tovább „fejlődött". Immár a felszabadított és/vagy megszállt területek lakói is a Gulag foglyai lehettek. Ítéletük öttől huszonöt év kényszermunkáig terjedhetett, amelyet valamelyik szovjet „javító-átnevelő" munkatáborban vagy rabtelepen kellett letölteniük.

1939-ben, az újonnan megszállt területek „pacifikálásával" összefüggésben, egy új lágerrendszert is kialakítottak, amelyet az Upvi (Hadifoglyok és Internáltak Ügyeinek Igazgatósága) irányított. Az Upviból a második világháború végén főigazgatóság, Gupvi lett. A Gulag és a Gupvi rendszereinek lényege azonos volt, a különbséget az jelentette, hogy a Gupvi táboraiba hadifoglyok és civil internáltak (utóbbiak közé tartoztak a „málenkij robotra" elhurcoltak is) kerültek, akiket – a Gulagon raboskodókkal ellentétben – ítélet nélkül, a kollektív bűnösség elve alapján hurcoltak el.

1 Glavnoje Upravlenyije Lagerej (Lágerek Főigazgatósága).

Mindkét hálózat táborközpontokból és az alájuk rendelt fő- és altáborokból állt. Egy-egy alrendszerbe akár hetven tábor is tartozhatott. A lágerek néhánytól akár több száz kilométeres távolságra is lehettek. A fő cél a rabszolgamunka hasznosítása volt a fakitermelésben, a bányászatban, az építkezéseken és a gyárakban. Így történhetett meg, hogy egy-egy fogvatartott ugyanabban a rendszerben akár tizenkét-tizenöt tábort is megjárt a „büntetése" során. A Gupvi-táborokból bárki könnyen átkerülhetett a Gulag rendszerébe. Egy kényszermunkásnak nem kellett nagy „bűnt" elkövetnie ahhoz, hogy mondvacsinált okból súlyos ítélettel sújtsák. Az embertelen körülményekben, a kényszermunka jellegében és a kegyetlen bánásmódban nem volt semmi különbség. Ugyanakkor a Gupvira hurcoltak közül azok, akik a kiszállítás, a gyűjtő- és elosztólágerek borzalmait túlélték, a háború után egy-két évvel már valamivel könnyebb sorsot remélhettek. A Gulag lágerei viszont végig megmaradtak a rettenet világának. És még így is akadtak olyanok a Szovjetunióban, akik az ismétlődő éhínségek miatt inkább vállalták a drákói szankciókat – például néhány szem „lopott" gabonáért a Gulagra kerülést –, mint a biztos éhhalált.

A „szabad világ" évtizedekig elfordította a fejét, behunyta a szemét és befogta a fülét, ha a rabszolgaság e rendszeréről információk jutottak el hozzá, megakadályozva ezzel, hogy az emberiség egyik legnagyobb szégyenéről ország-világ tudomást szerezzen. A kényszermunkatáborokat túlélt milliók pedig nem szólhattak, hiszen szabadulásukkor mindenkit szigorúan megfenyegettek.

Magyarország lakossága 1944 augusztusától ismerhette meg a Vörös Hadsereget és „jogrendszerét", amely semmibe vette a nemzetközi egyezményeket. A „törvényes hadifoglyok" mellett civilek százezrei kerültek a Gupvi táboraiba – a férfiak mellett nők és gyerekek is –, s több ezren szovjet katonai bíróságok ítélete alapján a Gulagra.

2016-ban megjelent egy kétkötetes, tanulmányokat és visszaemlékezéseket tartalmazó mű a Gulag és a Gupvi táborairól. A címe, *Szabadulás nélkül,* azokra a traumákra irányítja rá a figyelmet, amelyeket a túlélőknek el kellett szenvedniük. A rájuk kényszerített hallgatás, a kibeszéletlenség, a sérelmeik el nem ismerése, sőt a megbélyegzés miatt csak a testük szabadullhatot, a lelkük nem. Így járt Gúth Zoltán is. Több mint hetven esztendő távlatából feljegyzései közreadásával is szeretnénk tovább bővíteni a „Gulag-emlékezet" irodalmát, hogy – Alekszander Szolzsenyicin szavaival – semmi se maradjon elmondatlan.

Bank Barbara,
a Nemzeti Emlékezet Bizottságának tagja

Máthé Áron,
a Nemzeti Emlékezet Bizottságának elnökhelyettese

Előszó

Az 1929-ben született Gúth Zoltánt a második világháborút követő évek zűrzavarából kamaszos nyughatatlansága és kalandvágya indította útnak, de végül csak a Gulag-szigetvilágig jutott. Két év szibériai kényszermunka és további négy és fél év száműzetés után, 1954-ben térhetett haza. Sorsában jól megragadható a negyvenes-ötvenes évek fordulójának tragédiákkal terhes abszurditása, a munkatáborok világa, ahol egy melegebb ruhadarab vagy a konyhás beosztás életmentő lehetett; ahol a jogfosztottság és a honvágy, a hideg, az éhezés, a betegségek, a megfeszített munka mellett a bandákba szerveződött köztörvényes bűnözők, a zsulikok zaklatásai fokozták már-már elviselhetetlenné a táborlakók mindennapjait.

Napló formában megírt visszaemlékezése mégsem szokványos láger-szenvedéstörténet. Száműzetése éveinek érzékletes leírásaiból valóságos pikareszk- és fejlődésregény tárul elénk. Aprólékos megfigyelései révén fokozatosan láthatunk bele a milliók rabszolgamunkájával épülő szibériai ipar- és bányatelepek, valamint az élelmezésükre hivatott kolhozrendszer csikorgó szimbiózisába. Ebben a nyers és kegyetlen világban, amelyben minden a túlélésről szólt, a lopás, a megvesztegetés az életben maradás mindenki által elfogadott és gyakorolt módja volt. Ahogy a törvényesség és a tisztesség határai relativizálódtak a túlélés kényszerítő parancsára, úgy mosódott el a választóvonal szabadság és rabság között. Zsulikok a láger igazi urai lehettek, táborparancsnok egyik napról a másikra saját munkatáborának elítéltjei között találhatta magát.

A szibériai vadkelet pionírjai különböző csoportjainak nélkülözésteli élete nem sokban tért el egymástól. A fakitermeléseken, bányákban, végtelen építkezéseken egymás mellett dolgoztatott rabok és szabad munkások életkörülményeiben szinte csak a szögesdrót megléte vagy hiánya volt a különbség, a száműzötteké és a röghöz kötött kolhozparasztoké között pedig még ennyi sem.

A fiatal Gúth Zoltánt minden érdekelte, mindent rögzített, s eközben igyekezett minél többet megérteni és magába szívni az őt körülvevő világból, a bezártság pedig csak tovább növelte a tudásszomját. A második világháború idején szocializálódott félárva kamasz fiú az átélt megpróbáltatások hatására az olvasó szeme előtt érik férfivá, akinek még a nők iránti érdeklődését is a túlélés motiválja.

Bár a visszaemlékezés-folyam az 1954-es hazatéréssel lezárul, hősünkről tudjuk, hogy életét örökre kizökkentette a szovjetunióbeli hat és fél év jogfosztottság és

fogság. Hányatott sorsa itthon is folytatódott: előbb izgatás, később tiltott határátlépés miatt – az '56 után visszatelepült szovjet feleségéhez és gyermekeihez szeretett volna eljutni – megjárta a magyarországi börtönöket is. Végül új családot alapított, és a Gulag-években szerzett szaktudását kamatoztatva festőként dolgozott 1989. évi nyugdíjba vonulásáig.

Gúth Zoltán most közreadott beszámolója[2] kiváló kordokumentum, lelki rezdüléseket is megörökítő, egyéni reflexiói tűélesen rajzolják ki egy embertelen korszak krónikáját a kisember alulnézetéből – ez teszi visszaemlékezését különösen izgalmassá a magyar gulágirodalomban.

Marschall Mónika

2 A szöveggondozás során a földrajzi és a személyneveket a cirill betűs átírás szabályai szerint javítottuk, a köznevek esetében ugyanakkor meghagytuk a szerző eredeti, fonetikus írásmódját.

Új időszámítás kezdődik

1948 tavasza szokatlanul meleg volt. Április végén fürödtünk a Tiszában. A parti fövenyen süttettük magunkat a napon. Május eleje már a hajdani nyarakat idézte.

Erősen kimelegedtünk, mire a katona beért velünk a csapi állomásra.[3] Azt mondta, csak az irataink helyességét ellenőrzik, utána elmehetünk. Hárman voltunk. Tizennyolc évesen én voltam a korelnök, társaim tizenhét és tizenöt évesek voltak. A baka sem volt több húsznál. Erősen alkonyodott, mire beértünk. Átadott az állomás előtt strázsáló őrnek, de az beküldött minket az épületbe, pontosabban a mellette álló földszintes előterébe. Kijött egy főhadnagy, meghallgatta a katona rövid mondanivalóját, ránk nézett, elkérte tőle az iratainkat, majd bement. Beszélt magyarul, de nem volt valami bőbeszédű, mert a tiszt, aki átadott minket, megtiltotta a beszélgetést.

Lassan besötétedett. Volt időm körülnézni a helyiségben, körülbelül húszan lehettünk. Mivel az előtér tízszer négyméteres volt, bőven elfértünk. A jobb oldali falon nem volt sem ajtó, sem ablak, teljes hosszában zsákok hevertek egymásra rakva, tele krumplival. Néhányat az előtér közepére húztak, azok ültek rajta, akik már régóta ott időztek. A szemben levő fal egy-egy ajtóval három részre volt tagolva. Mi, hárman egymás mellett ácsorogtunk, s mivel senki sem beszélt hangosan, mi sem mertünk megszólalni. Valami fojtott légkör uralta a társaságot. Az idő azonban nagyon múlott, elfáradtunk, leemeltünk egy-egy zsákot a rakásról, s ráültünk…

Besötétedett. Ki kellett mennem, de nem láttam sehol vécét. Elindultam a kijárat felé, de az őrt álló marcona alak nem engedett ki. Kérjek a tiszttől kísérőt, akkor kimehetek, mondta. Bekopogtam, előadtam, mit szeretnék, kaptam egy őrmestert, majd hárman kimentünk az állomás melletti épületbe. Az őr nem tágított, mellettünk állt, így nem mondtunk egymásnak semmit, mert nem voltunk bizalommal iránta. Mikor visszamentünk, halkan megkérdeztem a mellettem ülő asszonytól, mi-

3 A szerző a társaival a Bodrogközbe utazott, Királyhelmec mellé, amely akkorra ismét Csehszlovákia (ma Szlovákia) része lett. Csap: Kárpátalján (ma Ukrajna), a Tisza és a Latorca között fekszik. Az 1945. június 29-én megkötött szovjet–csehszlovák egyezmény értelmében Kárpátalja az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársasághoz került, így vált Csap vasúti csomópontként kétszeres határtelepüléssé az akkori Csehszlovákia illetve Magyarország és a Szovjetunió között.

óta van itt. Azt felelte, második napja. Mert május elseje miatt nem intéztek velük semmit.

Elmondta, hogy a 14 éves fiával akart Kecskemétre menni, mert odavalósi, férjét még '44-ben elvitték a lágerbe, azóta semmi hír róla. Szolyván[4] éltek, de az élet egyre nehezebb volt, mert mindenük tönkrement a háború alatt. Azóta a férje nélkül él, Kecskeméten volna minden, ott már jó az élet, mehetnek, várják őket. De nem kaptak engedélyt, így elbújtak egy vagonban, onnan szedte ki őket egy civil, és átadta a katonáknak. A fia, aki eddig az ölébe hajtott fejjel aludt, felébredt. Panaszkodott, hogy éhes. Mondta az anyja, hogy nemsokára hoznak kenyeret.

Nyolc-kilenc óra között lehetett az idő. Besötétedett. Nem tudtuk mire vélni, hogy olyan kevés emberrel foglalkoznak. Óránként jó, ha egy-kettővel végeztek. De azok se mondtak semmit. A hátsó ajtó felől erős kiabálás hallatszott, de csekély orosztudásom miatt nem értettem, mit ordibálnak. A többiek, ki idegesen, ki közömbösen figyelte az eseményeket… Közben kijött a tiszt, akinél az irataink voltak. Behívott az irodába. Ketten voltak, a főhadnagy és egy civil. Magyarul beszélt. Felhívta a figyelmet, hogy csak arra feleljek, amit kérdeznek, és ne kérdezzek semmit. Maga elé tette az irataimat, és felolvasta az adataimat a bejelentőről, minden adat után kérdezte, helyes-e. Minden adatra igennel válaszoltam. Más nem került szóba. De ideges voltam már a hosszú fogva tartás miatt, s kérdeztem, mikor mehetünk el. Hiszen lassan éjfél, még mindig itt vagyunk, holott a vonat már rég elment, amivel szerintük hazautazhattunk volna. Azt válaszolta, ha mindhármunk iratai rendben vannak, visszaigazolás után azonnal mehetünk.

Éjfél körül kihoztak néhány tégla alakú katonakenyeret, s húszdekás darabokra vágva szétosztották. Utoljára a front alatt és után láttam ilyen kenyeret a szovjet katonáknál. Akkor még nem tudtam, hogy náluk minden állami kenyér ilyen. Az íze savanykás, de mivel a front alatt néha ettem ilyet, ismertem az ízét. Az illata sem lepett meg. Itt-ott kikandikált egy-egy árpakorpa, mely még szúrt is.

Mindhármunkkal végeztek fél óra alatt. Az előtérben már nem volt olyan nagy a csend, mint jövetelünkkor. Egy magas, kefehajú, negyven körüli férfi bekopogott vízért. Kiadtak egy kannát, és egy őr kíséretében elment vízért. Mindenki ivott. Újra elment, mert keveset hozott. Akinek volt cigarettája, az folyton dohányzott. Akinek nem volt, az kért. Néha csak csikket adtak át. Vastagon állt a füst, a helyiségnek ugyanis nem volt semmi szellőzése. A katonát leváltották a bejárat előtt, más járkált le-föl. Közel voltam az ajtóhoz. Láttam, hogy csillagos az ég. Közben rendszeressé vált a kijárkálás, most éppen a Kecskemétre igyekvő asszony volt kint a fiával. Mellettem ülve halkan pusmogtak, de nem sokat értettem belőle, mert többnyire ruszi-

4 Város Kárpátalján, a Latorca partján, ma Ukrajnához tartozik.

nul[5] folyt a csevely, ilyet még sosem hallottam korábban. Társaim már egymásra kókadtan aludtak. Nekem sehogy sem jött álom a szememre. Néha felálltam, de nem volt kedvem járkálni, mindenhol emberek ültek vagy hevertek szanaszét. Más nem zavarta a lassan beálló csendet. A többség aludt, ki nem vittek még senkit. Lehetett vagy három óra, mire elnyomott a fáradtság.

Még alig pirkadt, erős zajra ébredtem. Már sokan fenn voltak. Közben vagy öttel többen lettünk. Két órát aludhattam. A füst valamivel gyérebb volt, mint este. Két katona és egy őrnagy jött a helyiségbe. A katonák megálltak az első ajtó mellett. A tiszt belépett, majd néhány perc múlva kijött a főhadnaggyal. A katonáknak átadott egy irattáskát, benne az irataink kal. Odaléptek hozzánk, mondták, menjünk velük.

Egy okkersárgára festett, zöld keretes, zsalugáteres ablakokkal ellátott épületbe kopogott be az őrzőnk. Rövid várakozás után egy katona kinyitotta a kaput. Mi elöl, a két katona mögöttünk, bementünk. Az egyik földszinti irodába kísértek, átadták az iratokat, átvették az átvételünk igazolását, majd távoztak.

Az utcákon mindenhol töméntelen mennyiségű transzparenst akasztottak ki a fákra, a falakra és az oszlopokra, valamint az oszlopok közé kifeszített kötelekre. Vörös anyagra fehérre festett lózung volt valamennyi. Nagyjából el tudtam olvasni, de nem sokat értettem belőlük. Ezeken kívül sok kép és nagy méretű portré volt kiakasztva a kirakatokra meg az oszlopokra. Lenin, Sztálin, Marx és egy csomó ismeretlen vezető. Legalábbis annak gondoltam őket. A szürreális kép május 1-je utáni állapotot mutatott. Néhány még egy hónap múlva is ott volt.

Kék tányérsapkás kapitány volt a vendéglátónk. Leültetett mindhármunkat, a kapott iratokat böngészte, érdeklődött a bennük lévő adatokról. De itt már nekünk kellett válaszolni a feltett kérdésre, ő csak ellenőrizte a helyességüket. Miután mindent rendben talált, kiszólt a katonának, hogy vihet bennünket. Kérdeztem, mikor s hogyan tudunk elutazni. A katona már bent állt az irodában, vitt volna ki. Pár másodperc hallgatás után azt a választ kaptuk, hogy az irataink ugyan rendben vannak, de még meg kell győződniük az adatok helyességéről. De hát egész éjjel nem volt rá idő, hogy ezt megtudják? Hiszen egy értesítés a magyar hatóságoknak, s onnan minden adat valódiságát igazolják. Azt válaszolta, hogy ezt már megtették, de azt ő is látja, hogy az irataimban szereplő képhez képest 3-4 évvel idősebbnek nézek ki. Meg a 15 éves is kinéz 18-nak. Tehát pontosan utána kell nézni az adatok helyességének, mielőtt elengednek minket… Lehet, hogy a fényképeket kicserélték, s mi mások vagyunk… Ezért legyünk türelemmel, ha feltételezésük alaptalan, azonnal lehetővé teszik a távozásunkat.

5 A ruténok vagy kárpátukránok – szláv népcsoport önálló himnusszal és nemzetudattal – nyelve. A népcsoport tagjai megkülönböztetik magukat mind az ukránoktól, mind az oroszoktól, miközben önálló államuk sosem volt Galícia területén.

A kapitány jól beszélt magyarul, udvariasan, kellemes hangon. Cseppet sem éreztem, hogy a legcsekélyebb rosszindulat lett volna a viselkedésében. Ezzel intett a katonának, ő pedig kivezetett mindhármunkat. Az udvar hátuljában földszintes épület állt. Ez nemrég épülhetett, mert teljesen újnak látszott. Bejárata az ellenkező oldalon volt. Megkerültük az épületet, a katona megnyomott egy csengőt, mire egy zöld tányérsapkás katona nyitott ajtót. Átvett minket, s ezzel elkezdődött egy olyan eseménysorozat, ami lázálomnak is rossz.

Mindez 1948. május 2-án történt, magyar idő szerint nyolc órakor. Azért tartom szükségesnek megjegyezni ezt, mert itt a moszkvai időt számolják. Tehát tíz óra volt. Délben hoztak egy fazék levest, letették az ajtóban. A cellánk a bejárattól jobbra volt. Összesen négy cella volt a folyosón. Sorban kiosztották az ebédet. Ha egy cella lakói megkapták az ebédjüket, kinyitották a következő ajtót, oda is épp annyi tányér kásalevest tettek be, ahányan benn tartózkodtak. Mi négyen voltunk, mert egy ruszin már korábban bekerült a cellába. Később összeszedték a magas, literes alumíniumtányérokat, s magunkra maradtunk. Kaptunk húsz deka fekete kenyeret is. A szobatársunk nem tudott vagy nem akart magyarul beszélni. Mi sem beszéltünk vele, mert nem tudtuk, kiféle-miféle. Rosszul öltözött, eléggé koszos, mogorva, sovány ember volt. Látszott rajta, hogy már néhány napja bent lehetett. Néha újságpapírból és mahorkából[6] csavart cigarettát szívott. Tehát nem lehetett bent túl régen, mert különben honnan lenne dohánya? Vagy ha van, besúgó, és kap?

Délután kettőkor bevittek a kapitányhoz. Aláíratott velem egy papírt, hogy behozatalkor nem ért engem semmi bántódás, s személyi tulajdonomat sem vették el. Ezt aláírtam. Hiszen az irattárcán kívül nem is volt nálam semmi más. Visszavittek a cellába. Ezt az aktust megismételték két társammal is. Fél négykor – az időt most már moszkvai idő szerint számolva – felvittek az első emeletre. Minden helyiségben volt felhúzható óra. Ezért tudtam mindig a pontos időt. Itt egy őrmesterféle lemérte a súlyomat és a magasságomat. Feljegyezte a hajam és a szemem színét, bőröm jellegzetességét, csinált három fényképet rólam. Egyet jobbról, balról, elölről. Majd minden ujjamról ujjlenyomatot vett. Törve, de beszélt magyarul. Kérdeztem, minek ez a nagy felhajtás, s mikor szabadulunk innen. Azt válaszolta, hogy ő csak azt tudja, hogy ezeket a műveleteket el kell végeznie, velünk kapcsolatban semmi egyéb felvilágosítást nem kapott, és nekünk nem adhat semmiről semmilyen információt. Velünk ezután semmi dolga, nem is találkozunk többet.

Mindezt társaimmal is elvégezték, este lett, mire mindhárman újra összejöttünk. Mindhárman dohányoztunk, de már tegnap elfogyott a szívnivaló. Kérni nem akartam. Egyrészt nem tudtam, hogy szabad-e, másrészt talán nem is adtak volna. De igazán nem is voltam olyan nagy dohányos, hogy ne bírtam volna ki nélküle. Ha volt rá lehetőség, illatosított cigarettákat szívtam, melyeket nagynéném kozmetikájában

6 Silány minőségű kapadohány.

szereztem be. Ha ott jártam, zsebre tettem egy-két csomaggal. A kozmetika, a Juci kozmetika, mert nagynénémet így hívták, a Gellért Szálló közelében volt, a Horthy Miklós út 15.-ben.[7]

Most azonban jólesett volna egy cigi. De a szomszédunk, mert így neveztem a szobatársunkat, csak mahorkával rendelkezett. Olyan büdös füstöt eresztett, ha rágyújtott, hogy elment a kedvem a dohányzástól. Megéheztünk. Fejlődésben lévő fiatalok voltunk, kívánta a szervezetünk a táplálékot. Erről beszéltem a társaimmal, mikor tört magyarsággal megszólalt cellatársunk: naponta egy ebéd. Slussz. Igencsak furcsálltam, hogy eddig nem szólalt meg. De ezután sem folyt köztünk sok beszélgetés. Mindenesetre ezt elhittük, mert nem kaptunk aznap mást, mint az egyszeri köleslevest, hat szem kölessel. Meg a húsz deka kenyeret. Szobatársunk nem kérdezett, mi sem őt. De már tudtuk, hogy érti, amit mondunk, így nem beszéltünk olyasmiről, ami nem tartozik rá. Mindhárman el voltunk foglalva a saját gondolatainkkal, társaim szinte még gyerekek voltak, jómagam se voltam még felnőtt. Egyébként sem tudtunk semmilyen magyarázatot adni a történtekre, hiszen nem követtünk el olyasmit, ami törvénybe ütközött volna.

Nehezen aludtam el. Társaim jó alvók voltak. Szerencséjükre. De én még éjfél felé is fenn voltam. Hallottam a változásokat. Beszéd nem hallatszott be sehonnan. Sem a szomszéd zárkából, sem az előtérből. Pár szó oroszul, nem ruszinul, ezt határozottan tudom. Megismerem a két nyelv közötti különbséget. Kihallgatóink többsége is orosz volt, a tisztek valamennyien.

Kora reggel értem jött egy katona. Ugyanaz, aki előző nap felvitt az emeletre. Egy eddig nem látott főhadnagy ült a kimustrálásra érett íróasztal mellett. Elismételtette velem az adataimat. Volt az irodában egy magyarul tudó katona is, elég jól beszélte a nyelvet. Ő tolmácsolt. Kérte, vetkőzzem le. Megnézte a hónom alját, nincs-e benne a vércsoport-tetoválás.[8] Elkezdte nézni a hajamat, a fejem bőrét. Azt mondta, le kell vágni a hajamat, mert lehet, hogy a fejem bőrére van tetoválva valami üzenet vagy térkép, és ezt csak így tudják pontosan megnézni. Tiltakoztam, hogy ilyen barbárságot nem tűrök el. Mire azt mondta, ebből is látszik, hogy igaz a feltételezés, miszerint én amerikai kém vagyok, s nem akarom, hogy rájöjjenek az igazságra. De hiába tiltakozom is, le fogják vágni, mert a hosszú haj egyébként is betetvesedik. Azonkívül ez a szabály. Miután a katona lenyírta – nullás géppel – a hajam, újra megvizsgálta a fejemen a bőrt, majd elvittek a zárkába. Ugyanígy jártak társaim is. Mire mindhármunkkal végeztek, dél lett. Egymásra néztünk, nem tudtuk visszatartani a nevetésünket. Tudtuk, hogy itt valami nagy disznóság történik, de tehetetlenek voltunk.

7 A mai Bartók Béla út.

8 A vércsoport ily módon történő feltüntetését 1935-ben vezették be az SS-ben. A később Káin-bélyeg néven elhíresült 1×1 centiméteres tetoválás a bal felkar belső oldalára került.

Kopaszon gyerekkorom óta nem láttam magam. De itt is csak egymást láttuk, mert tükör nem volt a zárkában.

A cella berendezése egy faltól falig érő deszkapriccsből állt, meg volt egy fedővel ellátott bödön s egy kanna víz. Inni nem sokat ittunk, hiszen nem volt mire. Mosakodni kivittek ébresztő után az udvarra, ott volt egy vályúszerű bádogteknő, felette csővezeték, abból lehetett engedni a vizet, szappant viszont nem adtak.

Tiltakozni, valahová üzenni vagy Magyarországgal érintkezésbe lépni nem lehetett. Azt mondták, erre nincs is szükség, mivel ha az ügyünkben eljáró személy tisztázni tud bennünket, azonnal eltávozhatunk. Az, hogy a hajunkat lenyírták, ugyan nem erre engedett következtetni, de mi, jóformán gyerekek, erre nem is gondoltunk. Meghozták az ebédet. Ugyanaz volt a menü, mint előző nap. Kölesleves, köles, kenyér… Tiltakozásnak helye nincs.

1948

Május 3., hétfő. Ébresztő után mosdás az udvaron, négy óra van, alig pirkad, de ez itt ugyebár már hat óra. Mivel reggelivel nem kellett tölteni az időt, megint velem kezdték a napot. Jó lett volna egy kicsit tornázni vagy futni, hiszen egész nap csak feküdtünk a koszos priccsen. Járkálni a zárkában nem lehetett, mivel háromszor négyméteres. Szorosan egymás mellett feküdtünk, takaró nem volt a deszkán. Mi meg csak kiskabátban, fejfedő nélkül kerültünk be. Nekem volt egy hetvenszer hetvencentis fehér selyemsálam, az volt a nyakamba tekerve. Fekete nadrág, halszálkás, barna krémszínű zakó – melyet állítólag emberi hajból szőttek –, szürke puplining[9] két felső zsebbel, rágombolható lehajtóval. Ez akkoriban divatos ingnek számított, ilyen volt a rendőrségi egyening is. A Teleki téri zsibin vettem, talán éppen egy rendőré volt. Lábamon bakancs.

Újra felvittek az első emeletre. Ott várt az előző napi tiszt. Megkérdezte, beszéltem-e a kihallgatásomról a társaimnak. Mivel ő megkért, hogy arról, amiről velem beszélnek, vagy az, amire válaszolok, arról társaimmal ne beszéljek. Mivel ők úgy sejtik, hogy csak én vagyok hamis iratokkal, ők nem, meg amúgy kiskorúak, én viszont már elértem a nagykorúságomat, nem szeretnék, ha miattam bajuk lenne. Ezt a kicsavart vélekedést sehogy sem tudtam megérteni, de biztosítottam őket arról, hogy semmit sem árultam el a kihallgatásról. De társaim sem közöltek velem semmit, csak a szokványos duma ment, így tudtam meg, hogy velük is ugyanaz történt, ami velem. De nem volt tanácsos a szomszédunk miatt sem beszélni a történtekről, mert nem tudhattuk, nem besúgó-e. Valójában nem is volt mit titkolóznunk egymás miatt, hiszen ismertük egymást. Azonkívül valóban nem terhelte egyikünk lelkét sem semmilyen bűncselekmény. Zárkatársunk egész nap hallgatott, de nem is néztem ki belőle valami nagy intelligenciát. Az ember beszélgetés nélkül is meg tudja ítélni a környezetében élőket, pusztán a viselkedésükből. Neki már erősen fogytán volt a mahorkája, így egyre idegesebb lett, néha hangosan szidta fogvatartóinkat – ruszinul.

Miután a tiszt ezt elmondta, és tudomásul vette, hogy betartottam az ígéretem, kérte, tegyek ki mindent a zsebeimből. Eddig ezt még sehol sem kellett, csak megtapogattak ruhán át, nincs-e nálunk fegyver. Még az irattárcából is magam vettem ki

9 Puplin: vászonkötésű pamutszövet finom harántbordázattal.

az iratokat, amiket elvettek, és nem is kaptam soha vissza. Most viszont egyenként kellett kirakni mindent az asztalra. Megnézte, majd visszaadta. A szipkámat hosszan nézegette, és mutatta, hogy az nekem nem kell, beledobja a szemetesbe. Így szomorúan vettem tudomásul, hogy attól már el kell búcsúznom. De azt is tudtam, hogy már este azzal fog vagánykodni a haverjai előtt. Egyébként az irattartót, a zsebkendőt és a nadrágszíjat visszaadta. Volt egy levélcím is az irattartóban. Belgiumból kaptam levelet, lányismerősöm bátyja élt ott. Küldött mindkettőnknek meghívót, utazzunk oda, lesz lakás, munka, míg nem keresünk eleget, ők segítenek. Még házasoknak se kell lennünk. Ők mindent elintéznek. Mouscron volt a város neve, bányászattal foglalkozott a lakosság többsége. A lány a konyhára került volna, én meg választhattam magamnak különböző munkahelyek közül. Keller Rozival – mert így hívták – elmentünk a meghívóval a belga követségre, de én még nem voltam 18 éves, szülői beleegyezésről kellett igazolást vinni. Ő már egy hónapja betöltötte a 18-at, neki nem kellett. Nekem volt még másfél hónapom, de apám nem egyezett bele. Kért, hogy azért ne nehezteljek rá. Nevelőanyánk nem dolgozott, nővérem meg két öcsém otthon volt. Ketten iskolások voltak. Én korkedvezménnyel kalauzként dolgoztam a Beszkártnál.[10] Édesapám is ott dolgozott már 1924 óta, így lehetővé tették, hogy 18. évem betöltése előtt kalauz lehessek. Kellett a fizetésem a családi kasszába. Belenyugodtam, habár kegyetlenül fájt a szívem a kútba esett terveim miatt. Hiába mondtam édesapámnak, hogy onnan még többet tudok segíteni, ez őt nem hatotta meg. Talán más is közrejátszott, amiért nem engedett el. Biztosan féltett. Hiszen 18 évesen milyen tapasztalata lehet egy gyerekembernek?

Az egyik levél hátuljáról letéptem a feladót, ez volt az irattárcámban. Most ez a cím volt a kezében. Kérte, hogy mondjak el mindent azokról, akik ezen a címen laknak. Kik ők, honnan ismerem őket, milyen a kapcsolatunk, van-e számomra valami megbízatásuk? Mikor mondtam, hogy életemben nem láttam őket, nem is tudom, kik ők, s előadtam a történetet, nem hitte el. Én viszont mondtam, csak nem néz olyan hülyének, hogy ha nekem bármilyen megbízatásom lenne bárkitől, akkor papírra leírva vagy éppen irattárcámban leírva hordoznám magammal. Különben is, már nagyon elegem van ebből a tortúrából, ideje lenne megtudnunk, miért tartanak fogva bennünket. S egyáltalán miért akarnak olyan dolgokat, cselekedeteket ránk fogni, amelyekhez semmi közünk? Erre sem reagált. Tudomásomra hozta, hogy neki az a dolga, hogy az ide beszállított személyeket kihallgassa, és megállapítsa a személyazonosságukat. Kikérdezze a feltételezett bűncselekmény elkövetéséről, s ha nem talál semmi terhelőt vallomásunkban, ezt jelentse a feletteseinek. Kérdésemre, hogy Magyarországról igazoltak-e bennünket, nem válaszolt. Azt mondta, van az ügyünkben homályos pont, azt kell tisztázni. Ezzel a mai kihallgatásom véget is ért.

10 Az 1922-ben alapított Budapest Székesfővárosi Közlekedési Részvénytársaság (BSZKRT) közkeletű elnevezése.

Visszavittek a zárkába. Társaimat nem vitték fel, viszont a cellatárstól megszabadultunk. Meghozták az ebédet is.

Az idő jól telt, mert a kihallgatás tolmáccsal és vontatottan folyt. A tiszt mindent maga gépelt, egy-egy ujjával pötyögtette a billentyűket. Lassan ment a munkája. Én '43-tól a Mester utcai kereskedelmibe jártam, tantárgy volt a gyors- és gépírás is. Négy év alatt volt időm megtanulni. Orel Arankának hívták a gépírástanárnőnket. Hisztis vénlány volt. Ha valaki véletlenül egy másodperccel korábban vagy később ütötte le a billentyűt, sipított, rikácsolt, akár egy megveszett kotlós. Lehet, hogy nagy tudással bírt, de nem volt jó tanár. Viszont megtanultam gépelni, s csak szánakozni tudtam a tiszt kínlódásán. A lassú gépelés miatt minden sokáig tartott.

Május 4., kedd. Szokásos kora reggeli ébresztés. Sehogy sem sikerül megszokni az itteni időbeosztást. Rossz alvó vagyok. Este nem tudtam elaludni, viszont korán kellett felkelni. De most megengedték, hogy néhány percet az udvaron maradjunk. A kora hajnali mosdás után nincs mivel megtörülközni, ezért nem is nagyon vizezzük be magunkat. A levegő hűvös, de érezni a tavasz andalító, mámoros illatát. Olyan a levegő, mintha milliónyi különböző illatszert permeteztek volna szét. A Kárpátok közelsége teszi-e, vagy valami távolról érkező szellő, de mintha valami fenyves közepén állnánk, s körülöttünk teljes virágzásban lennének a fák. Jólesik beszívni a tavaszi illatözönt. Arra nem is gondoltunk, hogy hosszú lesz az itt-tartózkodásunk. Minden reggel azzal keltünk, hogy ma már elengednek, mehetünk haza. Az ég tavasziasan kék volt, percről percre feljebb emelkedett a nap. Mire az őr elszívta a cigarettáját, véget is ért a séta.

Most egyszerre vittek mindhármunkat az emeletre. Egyenként behívtak az irodába, újrakezdődött az adatok ellenőrzésének procedúrája. Aláírattak velünk egy ívet, melyen a lefoglalt iratok száma, jellege szerepelt. Megmérték újra a súlyunkat, a magasságunkat, kérdezték, van-e valami észrevételünk a velünk szembeni bánásmódra. Természetesen azt mondtam, nekem semmi kifogásom nincs, mert az egész fogva tartásomat törvénytelennek és megalázónak tartom. De ezt a tiszt elengedte a füle mellett, a lényeg az aláírásom volt a papíron. Éjjel, miután sikerült elaludnom – vagy éjfél lehetett magyar idő szerint –, felkeltettek. Felkísértek az emeletre. Egy kapitány várt. Hosszasan méricskélt, majd megkérdezte, nincs-e valami mondanivalóm az addig elmondottakon kívül. Esetleg a kérdezettekkel kapcsolatban kívánok-e elmondani még valamit. Az a tolmács volt jelen, aki nappal is ott tartózkodott. Azt mondtam, hogy eddig is válaszoltam minden kérdésre, amit feltettek. De azt sem mondják, miért vagyunk fogva tartva, azt sem, mit is szeretnének hallani tőlünk. Legalábbis mivel kapcsolatban akarnak valamit megtudni. De azon kívül, amit eddig is elmondtam, a feltett kérdésekre mást válaszolni nem tudok, mint amit korábban is mondtam. Akkor azt kérdezte, van-e rokonom, ismerősöm Amerikában, tagja vagyok-e valamilyen politikai szervezetnek.

Csodálkoztam, hogy ilyen hülyeségeket kérdez, de jobbnak láttam, ha normálisan reagálok. Minden kérdésre nemmel válaszoltam. Amúgy is ki voltam már idegileg, aludni sem tudtam rendesen, most meg ez az éjszakai hercehurca. Furcsa volt megtapasztalni, hogy velünk, gyerekekkel ilyen kérdésekről egyáltalán beszélnek, hiszen barátaimmal annyit értettünk a politikához, mint tyúk az ábécéhez. Vagy komolyan azt hitték, hogy sokkal idősebbek vagyunk, mint ami az iratainkból kiolvasható?

Akkor még nem tudtam, hogy ezt a procedúrát végigcsinálják mindenkivel, aki a kezük ügyébe kerül. Egyrészt, mert ez már egy betanult műsor, papírokat lehet vele megtölteni. Megy az idő, még éjjel is szükséges a kihallgatás, olyan fontos az ügy. De ha annyira fontos, folytatásnak is lennie kell, valamit találni, mert ellenkező esetben csak üres fontoskodásnak tűnik a nyüzsgés, abból pedig csak baj lehet. Az igazi ok azonban az, hogy akit csak lehet, akár törvénytelenül is, ki kell szolgáltatni a szovjet gépezetnek, ingyenmunkaerővel ellátni a nemzetgazdaságot. Ha valaki a kezükbe került, nem menekült.

Éjszaka is kellett valamit csinálni, ha az ember szolgálatban van. Még azt gondolnák a felettesei, hogy nem akar dolgozni. Persze, ezt csak a magam esze után gondoltam így. Ásított, elszívott még egy cigarettát, mert közben többször is rágyújtott. A tolmácsot elküldte a felvezetőért. Visszatértem a zárkába. Társaim mélyen aludtak. Igaz, ők hozzám képest még tényleg gyerekek voltak. Álmodjatok.

Nem tudtam mire vélni az éjszakai kihallgatást. Pláne az ott hallottak után. Hiszen az egésznek nem láttam semmi értelmét.

A zárkának nem volt ablaka. Egy negyvenes villanyégő lógott egy szál dróton a két zárka között. Éjjel-nappal égett. Igaz, nappal is sötét volt, mert a bejárati ajtó feletti félméteres ablak igencsak kevés világosságot szórt szét a 16 méteres folyosón. Éjjelre le lehetett volna oltani, semmi értelme sem volt, hogy égjen. De vajon ez volt csak az egyetlen értelmetlen dolog a Szovjetunióban? Nem hinném. Viszont én ezzel a jelenséggel nem voltam megbékélve. Később rájöttem, hogy milliónyi értelmetlen dolog van náluk, és semmin se kell – nem is szabad – csodálkozni. Lassan csak elnyomott az álom. De már fel is kellett kelni. Mosakodás. Kivinni a bödönt. Igaz, legtöbbször majdnem üres volt, hiszen nem kaptunk enni. Vajon miért nem akkor mértek le bennünket, amikor behoztak, elsején? Már legalább 2-3 kilóval kevesebbet mutatott a mérleg. Hiszen négy napja szinte semmit sem ettünk. De ennek is megvolt a maga oka. Később sem mutatott a mérleg olyan nagy különbséget.

Május 6., csütörtök. Ébresztő után mosakodás, vissza a zárkába. Már jól kivilágosodott, mire mindhármunkat kiszólítottak. Szvescsámi.[11] Ez a szó aztán örökre beírta

11 A szo vszemi szvoimi vesami (minden holmijával) kifejezés rövidített, eltorzított, fonetikus formája. Arra utal, hogy ha ezt a parancsszót kiadták, akkor a rabot másik börtönbe, táborba költöztették.

magát az emlékezetembe. Azt jelenti, hogy minden holmival együtt útra kelni. Akár tíz percre, akár véglegesen kell elhagyni az adott helyet. Mivel nem tudtam, mit jelent, követtem az őrt. De ő mutatta, hogy a holminkat is vigyük magunkkal. Csak álltunk, erre mutatta, hogy vigyük a táskánkat. Ráztam a fejem, mondtam, hogy nincs semmi más. Ezt meg tudtam mondani. Valóban nem volt semmi más holminkk. A fogdaőr kiengedett az udvarba, jött utánunk az őr is. Elindultunk a városba. Több utcán haladtunk az Ung partjáig. Át a felrobbantott híd közelében épített fahídon. Átérve balra kanyarodtunk, a part melletti sétányon kanyarogtunk tovább. A fogda kapujában még egy őr csatlakozott hozzánk, hárman mehettünk elöl, ők ketten mögöttünk. Az új katona a kezében lövésre emelt, dobtáras géppisztolyt tartott. A másik kezében pisztoly. Mutatták, hogy tilos beszélgetni, másokat megszólítani. Ha szökni akarunk, azonnal lőnek.

Csütörtöki nap volt. A járókelők elég nagy számban lepték el az utcákat. Itt, a sétányon is sokan járkáltak. Már messziről látták a menetet, így jó előre ki tudtak térni az útból. Egy fiatal házaspár későn figyelt fel ránk, durva szavakkal kiabáltak nekik, hogy térjenek ki. Le is tolták a gyerekkocsit a gyerekkel. Az Ung felrobbantott hídcsonkjai, pillérei mellett rengeteg rózsa virágzott. Nem tudom, miért, de nem emlékeztem rá, hogy május 5-én ilyen sok rózsát láttam volna virágozni. A Kárpátok felől érkező kellemes szellő, fenyvesek illata keveredett az Ung vizének illatával. Teljes pompájában tobzódott a tavasz. Egyre melegebb lett.

A többnapos éhezés, a szokatlan és elég gyors haladás fáradtsággal töltötte el tagjainkat. Szomjas voltam. Majdcsak megérkezünk, gondoltam. Beszélgetnünk egymással nem volt szabad. De sem kedvünk, sem erőnk nem volt ehhez. Nem tudom, mi járt a társaim fejében, de én csak arra tudtam gondolni, hogy itt egy fatális tévedés történt, s minket hamarosan tisztázni fognak és elengednek.

Jó órai menetelés után megérkeztünk a városi börtön [Ungvár] elé. Meglehetősen komor épület volt, azonnal látni lehetett a külsejéről, mi is valójában. A bejárati ajtó előtt posztoló őr megnyomta a csengőt. Kinyitották a bejárati kapuban lévő kiskaput, s beengedtek bennünket.

Hatalmas előtérbe értünk. Jobbra a falba ajtónyi fülkék, 25 centi mélyen. Fejmagasságban kétcentis vasrúd, keresztben, egyik faltól a másikig. Mint egy középkori várban. Körülbelül tíz méter után az előtér balra kanyarodott. A kanyarig mentünk, ott megálltunk a fal mellett. Mindhármunk arcára kiült az iszonyat. Erre azért nem gondoltunk. Sejtettük, hogy valami nagy disznóságba keveredtünk, de fogalmunk sem volt, mibe. Arra gondoltam, barátaimnak sem volt fogalmuk, mi is történt velünk.

1943–47 között a Mester utcai kereskedelmiben nem sokat tudtam meg a Szovjetunióról. Az sem volt világos, ki az a Sztálin vagy Lenin. Tanáraink csak futólag foglalkoztak a szovjetekkel, de a tankönyvek is csupán korlátozott ismereteket nyújtottak mind a tanárok, mind a tanulók részére. Ráadásul ezeket állandóan módosí-

tották, akár tanév közben is. Legtöbb könyv '45–46-ban inkább ideiglenes jegyzetnek tűnt, semmint tankönyvnek.

1945 június–júliusában többnyire tanultunk, augusztus elején pedig vizsgáztunk. Hát mit lehetett megtanulni két hónap alatt? Vecsésen laktunk, reggel hatkor indultam mindennap. Gyalog egészen az 50-es villamos végállomásáig. S ha nem volt villamos, mert olyan is előfordult, hiszen a közlekedést nem sokkal korábban állították helyre, akkor még két kilométert gyalogolhattam a Szarvas csárdáig. Mire beértem az iskolába, fél kilenc is volt. Elfáradtam már reggel, délután aztán vissza.

Ha lett volna kerékpárom, azzal sem lett volna könnyebb a helyzetem, de nem volt, mert az oroszok már régen elkobozták a lakosságtól, hacsak el nem dugták. Közlekedni nem volt tanácsos kerékpárral. Egyik osztálytársamét is elvették, aki csak egy kilométerre lakott az iskolától, de biciklivel járt be. Sietett haza, mert délután krumpliért ment volna az egyik ismerőshöz. Alig ért ki a Mester utcába, orosz katonába botlott. Mindenfelé mászkáltak a városban. Ahol csak lehetett, loptak mindent. De ők voltak a győztesek, nekik mindent lehetett. A felnőtt férfilakosság fele oda volt fogságban. Sokan internálótáborokban sínylődtek. Nem volt olyan, aki a rablásokat megakadályozhatta volna. Éjszaka a magyar rendőrök az orosz katonákkal járőröztek, de a fosztogatást, vetkőztetést, sok esetben a gyilkosságot nem tudták megakadályozni. Az éjszakai kijárási tilalmat ugyan megszüntették, de senkinek sem volt tanácsos szembeszállni a fosztogató orosz katonákkal.

Az iskolában heti négy nyelvóra volt, két magyar, két idegen nyelv. Az én osztályom franciát tanult az első héten. De a tanár disszidált. Ő csak beugró nyelvtanár volt, azelőtt nem láttam. Így, jobb híján, egy régi tanár angolt kezdett tanítani. Egy idegen nyelv kötelező volt, de az nem lehetett a német. Négy hét után a tanárt kitették az iskolából. Utána egy másik érkezett, aki Kispesten lakott, s oroszt kezdett tanítani. Mivel nyelvkönyv vagy szótár nem állt rendelkezésre, aki csak egy keveset tudott oroszul vagy valamilyen szláv nyelven, az mind könyvet és szótárt szerkesztett.

Így a mi tanárunk is a saját maga szerkesztette kisalakú szótárból kezdett tanítani. Az eleje szótár volt, a közepétől nyelvtan. Ő maga árusította, de később a közeli könyvesboltokban is meg lehetett venni. Vagy hat óránk volt az orosz nyelv elsajátítására. Év végére az egész osztály tűrhetően dalolta a *Katyusát* meg a *Hol van ez az utca, hol van ez a ház*? című népdalt. Bemagoltunk egy csomó ragozást. Ennek később sok hasznát vettem. Igaz, ezeket már a 2–3. osztályokban tanultam. Levizsgáztunk oroszból. Nekem még hittanból is jelesem lett. A többi közepes vagy rossz. Fogalmam se volt, miről tanulunk. De senkit sem buktattak meg, mindenki harmadik osztályba léphetett.

Ahogy így álldogálunk, körülöttünk jövés-menés, látom, hogy hozzák azt az asszonyt, aki a krumpliszsákon mellettem ült. A fiát egy másik őr kísérte ellenkező irányba. Az asszony szeme ki volt sírva. Valamit mondani akart, de az őr durván előrelökte. Jobbra, a bal utolsó zárkába kísérték. Szemben velünk több ajtó volt, de

ezek nem zárkákat zártak, azok a folyosó bal oldalán, mindkét oldalon sorakoztak. Az ajtók hatméterenként követték egymást. Jött végre egy fegyőr, afféle átvevő. Bevezetett egy kétszer hárommétereS helyiségbe. Balra a bejárattól rendes, fehérre mázolt faajtaja volt, alumíniumkilinccsel. Belül viszont semmi nyitószerkezet nem volt. A padozat tiszta, magasan egy keskeny ablak, az ajtó felett, egy búra alatt égő. Később hoztak enni is. Egy elítélt házimunkás három darab kenyeret meg apró füstölt halat hozott. Kis hordóból rakta volna valamibe, de nem volt edényünk. Ő sem hozott semmit. Letekertem a nyakamból a sálat, beletettem. Csöpögött belőle az olaj. Életemben nem ettem olajos halat. Már a szagától is hánytam volna, sem én, sem társaim nem ettünk egy falatot sem. Csak a kenyeret rágtuk el. Innivaló volt egy kannában. Egy küblit[12] tettek be, ha dolgunk lesz, de nem volt. Háromnaponta egyszer vettük igénybe. Reggelre egy félméteres olajfolt volt a padlón, a sálam körül. Örültem, hogy a folt miatt nem szóltak. Igaz, nem is láthatták meg, mert közvetlenül a sarokban volt, és amikor kivittek bennünket a helyiségből, nem néztek be. Gondolom, aki megtalálta, kimosta és szívesen használta, mert új selyemsál volt.

Jobbra indultunk a folyosó végéig, ami négy méter széles volt. Aztán jobbra, egy három méter széles folyosón, majd a harmadik ajtónál megálltunk. Amúgy itt is ajtók sorakoztak egymás után. Az előttünk álló ajtón valami felirat volt. Az átvevőnk kopogás nélkül benyitott, s előreküldött minket.

A szobában két nő és egy férfi tartózkodott. Egyenként szólítottak. Én voltam az első. A nő magyarul beszélt. Igaz, erős akcentussal, hibásan, de magyarul. Kérdezte az adataimat. Elsoroltam, minden kérdésére válaszolva. Ugyanígy a két társam is elmondta az adatait. Levetkőztünk meztelenre. Megnézték a fejünket, szemünket, hónunk alját. Az orvosnő – mert az volt – kérdezte: van-e tüdőbaj, szifilisz, egyéb nemi betegség, valami fertőzés? Nemleges válaszunk után megnézték a végbélnyílásunkat és a fogazatunkat. Mindezt feljegyezték egy elég nagy méretű kartonra. Kérdeztem, mire való mindez, és tulajdonképpen miért hoztak ide. Hiszen nem követtünk el semmi olyan cselekményt, ami miatt ide kellett hozniuk. Ők nem tudják, miért vagyunk itt, nekik csak az a kötelességük, hogy az ügy tisztázásáig vigyázzanak ránk, nehogy megszökjünk. Egyebet különben se kérdezzünk senkitől, mert választ úgysem kapunk. De az őrökkel tilos a beszélgetés.

Bevezettek a cellánkba. A négyméteres folyosó elejében voltunk, egy hatszor négyméteres helyiségben. Három méter magas, felül két nyolcvanszor ötven cm-es ablakkal. Ahogy beléptünk, mindenki, aki a zárkában tartózkodott, felállt. Ez volt a rend. Utánunk ránk zárták az ajtót. Balra egy egyszer egyméteres, két méter magas elkerített sarok volt, benne a padló magasságában öntöttvas, ráállós, vízöblítéses vécé. Jobbra két kanna, vízzel. A padló deszkából volt, berendezés semmi. Az ablakokat május 1-je után leszedték. Így a szellőzés biztosítva volt, a hűvös éjszakákon a

12 Fedeles, fazékszerű edény a börtönben, amely emberi ürülék és vizelet befogadására szolgál.

hideg is. Mert bár meleg volt, a tavaszi éjszakákon erős hideg szállt alá a Kárpátokból. Eredetileg öten voltak a cellában, nyolcan lettünk. Álldogáltunk, de elfelejtettünk bemutatkozni. Nem tudtuk, mi a börtönszokás. Még kezdők voltunk.

A padlón szanaszét holmik voltak lerakva az ablakok alatt, a fal tövében. Nekünk ilyen gondunk, lévén semmi holmink, nem volt. Mutatták, hová üljünk, a két ablak között lefeküdtünk a padlóra. Mivel mindenki a padlón ült vagy feküdt. Kérdezték, kik vagyunk – magyarul. Elmondtuk, hogy Pest mellett lakunk, május elseje előtt Szlovákiába mentünk át éjjel. Reggelre Királyhelmecen voltunk májuselsejézni, onnan délben elindultunk Csap irányába. Mikor a határ közelébe értünk, egy vasúti sín keresztezte utunkat. Nem tudtuk, hol a határ, s szabad-e Csapra, a vasútállomásra menni. Ezért én átmentem a sínen a közeli őrházhoz, az őr csak bámult ránk, majd felugorva kinyitotta a vagon ajtaját, beszaladt, és az ajtót is becsukta.

Szuronyos puskája a vagon falának támasztva kinn maradt. Nadrágot, kabátot kapott magára, tányérsapkát nyomott a fejére, úgy jött ki. Rekedtes hangon kiabált valamit, mutatta, üljünk a fűre. Leültünk. Ránk fogta a puskáját, a „kudá"-ból[13] értettem, hogy aziránt érdeklődik, hová megyünk. Csapra, válaszoltam. Lehet? – kérdeztem. Szicsász[14] – jött a válasz. Elkezdte begombolni a kabátját. Főhadnagyi rendfokozata volt. Hallottuk, hogy telefonál. A telefondrót a vagon mögött vezetett ki, onnan oszlopokon tovább.

Látszott, hogy meg van ijedve. Aludt, és az főbenjáró vétség a katonaságnál. Pláne a határőrségnél. Kijött, mutatta, hogy maradjunk a földön, várjunk. Rövid húsz perc múlva lovas tiszt jött. Beszélt a főhadnaggyal, de tőlünk vagy húsz méterre. Ha tudtam volna oroszul, akkor sem értettem volna a beszélgetést. Néhány percre rá jött egy katona is. Kicsit beszélt magyarul. Én néhány szót oroszul, így megértettük egymást. Mondta, hogy elkísér minket az állomásra, ott majd megmondják, bemehetünk-e. Elindultunk. De előbb a tiszt megtapogatott mindhármunkat, nincs-e nálunk fegyver. Mivel sem lő-, sem szúrófegyver nem volt nálunk, indulhattunk.

Vagy három kilométert mentünk, megálltunk enni. Volt nálunk egykilónyi fehér házikenyér meg vagy negyvendekányi szalonna. A katona is elfogadta a kínálást, így a maradék kaján elfogyott. A katona alaposan megnézte a kenyeret. Kérdeztem: hol lehet inni? Egy óra múlva ott leszünk, ott kapunk vizet. Mentünk tovább.

A katona 22 éves lehetett. De nem sokat beszélt. Talán neki is meg volt tiltva, de erre nem sokat adott. Egyedül volt velünk. Aztán elmondta, mi történt a vasútállomás melletti épületben. Ott állandóan arra voltak kíváncsiak, ki küldött bennünket. Mi a megbízatásunk? Kinek viszünk üzenetet? S másnap meg utána is csak ekörül folyt a kihallgatás.

13 Hová – kérdőszó oroszul.

14 Mindjárt, rögtön oroszul.

Mi megbeszéltük, ha lehet, eljutunk Vlagyivosztokba, beállunk tengerésznek. Legalábbis ezt fogjuk mondani mindenkinek, aki kérdezősködik. Vagy hazautazunk. Már egy hete is volt, hogy elindultunk, április 24-én délután. 30-án mentünk át Királyhelmecre. Most meg itt vagyunk. Ennyi a történet.

Meghallgatták. Mindenkinek megvan a maga története. Ez is egy a sok közül. Aki akarja, elmondja. De a mi történetünket itt sem hitte el senki, mert igen furcsán néztek ránk a magyarul nem tudók is. Mert nekik is lefordították a tolmácsok. Idő volt, ezzel is telt az idő. Egy kis változatosság.

Talán túl egyszerű az egész, azért volt eleve hihetetlen. Pedig csak világot akartunk látni. Nem voltunk mi tisztában semmivel. A világról sem tudtunk sokat. Front, előtte bombázások, majd a bekerítés, amit Pesten éltem át, aztán a megszállás. Ennyi. Menekülni akartunk a világ elől. Barátom, aki egy iskolába járt velem, csak egy osztállyal lejjebb, elvált anyja új szerelmével nem jött ki. Ifjú ismerősöm családi élete is zilált. Öngyilkos nővér, alig 14 évesen, meg szigorú apa. De őt nem is nagyon ismertem. Egy utcában laktunk, csak néha találkoztunk. Véletlenül csapódott hozzánk. S most rám neheztel, mert nem jutottunk el sehová. Vagyis pont oda jutottunk, ahová álmunkban sem szerettünk volna.

De vajon ki a hibás ebben? Hiszen ha tisztázzák a dolgunkat, mehetünk haza: nincs semmi bűncselekmény mögöttünk, nem szökünk semmilyen bűncselekmény elől, tehát csak idő kérdése, és már itt sem vagyunk. Csak enni adnának többet. S főleg nem csak egyszer egy nap. Itt van reggeli, ebéd, vacsora. 45 deka kenyér naponta. Elosztva reggelire, ebédre, vacsorára. Vagyis pontosabban: egyszer adnak reggel, ezt kell beosztani. Vizet minden étkezés után lehet kérni. Az ebédosztókkal jön a vízhordó, attól kell kérni, a kiadott üres kannát színültig tölti.

Jócskán eltelt az idő, hozták az ebédet. Nekünk is adtak egy tányér levest, utána másodiknak egy háromdecis kanállal burizskását[15] osztottak. A fele beleragadt a kanálba. Igaz, kétszer is odaütögette a tányér széléhez, de a ragacs akkor sem jött ki teljesen. Ízetlen, undort keltő massza volt, de a többnapos éhezés után bizony jólesett. Két bögre volt a kanna mellett. Kilenc – később tizenöt – embernek. Ebéd után azonnal összeszedték az alumíniumtálkákat, vitték elmosni, és irány az első emelet.

Ismerkedtem a zárkatársakkal. Barátaim semmit sem tudtak oroszul. Nekik még rosszabb volt, mert én legalább az alapfogalmakkal tisztában voltam. Igaz, csak nagyon kevés szót ismertem, mindig bukásra álltam. De oroszból nem buktattak meg senkit. Ez volt az osztály szerencséje. Gyerekkoromban édesapám tanított egy keveset németül, hiszen a szülei németek voltak. Ükapám még halálakor sem tudott jól magyarul. Apai nagyapám már úgy beszélt németül, mint magyarul. Apám már viszonylag rosszul beszélte a németet, de beszélte. Édesanyám korai halála miatt aztán a családi beszélgetések megszűntek. Négyévesen kerültem árvaságra.

15 Hántolt búzából, más néven búzagyöngyből készített pépszerű gabonaétel.

Ki-ki elmondta a saját történetét vagy annak egy betanult változatát. Mert ha valaki valamit igaznak akart feltüntetni, elhitetni, annak mindig ugyanúgy kellett elhangzania. De nekünk ilyen gondunk nem volt, s éppen ezt nem akarta elhinni senki. Két orosz volt a társaságban, akik külön susmogtak egymással a jobb sarokban, 35 év körüli tisztek. Csak később tudtam meg, hogy leszerelésük után nem maradtak Oroszországban, itt akartak maradni Kárpátalján, de ehhez engedélyt kellett volna szerezniük. Azt meg ezer az egyhez, hogy megadták. Így engedély nélkül éltek itt, míg el nem fogták őket.

Hogy miből éltek? Nos, ezt kellett bizonyítaniuk, ha tudták. Az itt-tartózkodás – büntetendő. Ha valaki eltartotta őket – büntetendő. De azt is megbüntették, aki csak segítette őket. Ha pedig rablásból tartották el magukat, azért még szigorúbb büntetés járt. Tehát, ahogy később hallottam, jogosan várhattak legkevesebb öt évet. Egyikükkel néhány napig együtt voltam az egyik második emeleti cellában. Tíz-tíz évet kaptak. Ezen roppant csodálkoztam volna akkor, de közben elmúlt egy hónap, s kezdtem kiismerni az itteni törvénykezést, és a kiróható ítéleteket is sejthettem.

Még magasan állt a nap, de az itteni időszámítás szerint már este volt. Hozták a vacsorát, valami híg levest. Savanyú volt, és büdös. Benne néhány rothadt szagú és ízű, savanyú paradicsom- és uborkadarab. Undorító moslék. Nem hiszem, hogy jóérzésű gazda ilyen moslékot odatenne a disznaja elé. Néhány kanál után otthagytam.

– Nem kell? – kérdezte az egyik kárpátaljai magyar.

– Nem, valahogy nincsen hozzá étvágyam. Ideges és fáradt vagyok.

– Akkor megehetem?

Mivel barátaim semették volna meg, nekiadtam.

Volt a cellában egy bolgár is. Hogy miként került oda, ma sem tudom. Ő mindig kért és kapott repetát. 190 cm magas, nyolcvankilós ember volt a börtön előtt, hiszen, mint megtudtam, már 21 napja volt előzetesben. Ha valakinek nem kellett a levese, ő mindig megette. Akár ötöt is.

Néha kása, nagy ritkán krumpli is akadt.

Ült, vagyis taposta a guggolós vécét fél órákig. Ha valakire rájött a szükség, úgy kellett lekergetni a helyről. De még énekelt is, valami kellemes dallamú bolgár dalt. Ók, mók okimóki mókei okimóki dumnama dumnama gázika. Aztán még egy sort. De a refrénje ugyanaz volt, mint az előzőnek. Két nap múlva már kívülről tudtuk. Naponta tízszer is elskandálta, egyre vidámabban, de magáról nem sokat beszélt. Talán volt mit elhallgatnia. Később sosem láttam.

Rövid idő múlva felberregett a csengő. A szobaparancsnok mindenkit felsorakoztatott: a fal mellett lévő holmikat összerakta, így vártuk a számlálást. Reggel és este mindig megszámolták, átadták, átvették a fogvatartottakat. Egy furnérra volt felírva, ki melyik zárkában van. Mi csak aznap jöttünk, így jól megnéztek bennünket. A foglár kinn állt az ajtóban. Az ő dolga csak az ajtó kinyitása volt, egy másik tiszt vette át a létszámot. Mindig jött egy harmadik személy is, ez néha egy nő volt. Szok-

nya és ugyanolyan kabát volt rajta, mint az őrökön. Meg félcipő. A lába olyan szőrös, mint a póké. 45 éves lehetett, vagy több. Később megtudtam, valamikor többnyire ő végezte ki a halálraítélteket. Az egész családját kiirtották a háború alatt. Oroszul, ukránul jól beszélt. Csak állt s hallgatott.

A számolást mindig a földszinten kezdték el. Tehát nekünk nem sok időnk maradt a készülődésre. Öt-hat perc múlva nyitották is az ajtót, ez nem kevés csörömpöléssel járt. Megtörtént a létszámellenőrzés, eltávoztak. Minden zárat – mert három volt – ránk csuktak. Nappal egyébként csak két zárra zárták a cellákat.

Még egész világos volt. Éhesek voltunk. Szinte mindenki az evésről beszélt a szomszédjával. Mi csak néhány napja voltunk éheztetve. Vajon meddig leszünk itt?

Két társunk ungvári volt, egy pedig munkácsi. Ők kaptak néha otthonról kosztot. A letartóztatottaknak korlátlanul lehetett élelmet bevinni. Hozták nekik az ebédet kosárban, fazékban, ugyanolyan magas peremű alumíniumtányérban, mint amilyenben a börtönben szokás. Megették, de nem mindet, hagytak későbbre is, néha másokat is megkínáltak egy darab valamivel. Ha a börtönkoszt jobb volt, megették. De legtöbbször a bolgár ette meg. A behozott koszt is igen szegényes képet mutatott. Ritkán érkezett hús, kenyér is mindig csak kevés. Talán nem engedtek be többet. Vagy nekik sem volt? Néha cukorka. Abból mi is kaptunk egy-egy szemet. Vasárnap volt látogatás. Ritkán, de a cellatársaimhoz is érkezett látogató. Nem mindenkihez, hiszen voltak magányosak is meg olyanok, akiknek a hozzátartozója ezer kilométerekre lakott. Később cigányok is kerültek a zárkába. Hozzájuk mindennap jöttek. Szegényes kosztot, de mindig hoztak valamit. Látogatóba jött az egész család. Legtöbbször pacallal állítottak be. Vagyis levessel, benne pacal. A szagáról meg lehetett érezni.

Sötétedés után felgyújtották a villanyt, ami aztán az újabb csengetésig égett. Takarodó után nem volt szabad beszélni. Halkan, de azért folyt a pusmogás. Társaim jó alvók voltak. Szerencséjükre. Én sokáig gondolkodtam életem ilyetén alakulásán. Vajon miért tartanak itt? Hiszen nem tettünk olyat, ami ezt indokolná. Miért nem mondják meg, mivel gyanúsítanak bennünket? Talán majd holnap megtudjuk. Alszom rá egyet, reggel okosabbak leszünk.

A Kárpátok felől tavaszi illatok szálltak a cella ablakain befelé. Meg egyre hűvösebb lett. Levettem kiskabátomat, cipőmet a fejem alá tettem, a kabáttal betakaróztam, s lassan elnyomott a bizonytalanság.

Reggelre egészen ledermedtünk. Akinek volt takarója, megosztotta a mellette fekvővel. Még sötét volt, amikor berregett a csengő. Ébresztő. Sorakozó. Ellenőrzés. Fél óra múlva – még sötétben – reggeliosztás. Fél öt ha volt. De itt már fél hét. A Kárpátok miatt később ér ide a fény – mondja az ungvári. Kapunk kenyeret is. Az egész napi adagot. Ragadós, fekete, de ezt nem látni a sötétben. Valami fekete lötty a tányérba. Pótkávé. Amerikai segélyből kapják, így az ungvári. Egy rokona dolgozik az elosztóban, onnan látják el a börtönt is. Van benne cukor is. De mire ideér, egy kevés eltűnik belőle. Meg a konyhán lévő smasszer is családos. Hát még az

özvegy raktárosnő meg a többgyermekes, betelepített kijevi ukrán asszony, akinek a férje az egyik nyomozó. Itt mindenki mindent tud. Hogy honnan? Ki tudja?

Vagyis mire megkapjuk a löttyöt, már csak nyomokban van benne cukor meg pótkávé, de az adag kielégítő. A csapokat rendszeresen karbantartják. Így az adagra kifogás sosem lehet. Legfeljebb a minőségre. De hát nem kötelező börtönbe kerülni.

Május 8., szombat. Tegnap is kaptunk egy személyt a cellába, ma is. Mindketten Ungvár környékiek voltak. Az egyiket krumplirakodás közben lopáson érték. A szombaton behozottat hiányokozásban találták bűnösnek. Amúgy a perecsenyi bolt vezetője volt. A hiány igen nagy lett. Mint mondta, sok vezető, részben pártfunkcionárius, rendszeresen járt hozzá hitelbe inni. Általában kifizették a fogyasztást, persze olyankor ettek is. Sós hering, mézespuszedli meg ami éppen akadt. Néha záróra után is benn maradtak, vagy éppen akkorra értek oda. Egyszer aztán jött a revízió. Akkor, amikor nem is gondolta. Talán éppen akkorra gyűlt össze egy köteg adóssága a hitelbe fogyasztóknak. Sehonnan sem sikerült összeszedni a hiányzó pénzt. Mert akkor el lehetett volna intézni az ügyet. A revizorok is a piacról éltek. Azt meg nem mondhatta, hogy hitelbe adott vodkát a vezetőségnek. Így a hiányért teljes egészében neki kellett vállalnia a felelősséget. Később tíz évet kapott. Ha feleakkora lett volna a hiány, akkor is ugyanannyit kapott volna.

Május 10., hétfő. Reggeli után vittek kihallgatásra. Vadonatúj egyenruhás főhadnagy és egy százados várt. Megfigyeltem, hogy a tisztek, legalábbis azok, akikkel eddig kapcsolatba kerültem, mindig újnak tűnő egyenruhában voltak.

Mint eddig is, végigkérdezték az adatokat, el kellett mondani az „igazat". Mindezt folyamatosan gépelte a főhadnagy. Emez valamivel gyorsabban gépelt, mint az eddigiek, de ő is csak egy ujjal, így a kihallgatás elég vontatottan haladt.

A kérdéseket a százados tette fel, a másik gépelt. Ki küldött minket? Mi a megbízatásunk? Kiket kellett volna – ha nem fognak el a határőrök – felkeresnünk? Erre mindig csak azt mondtam, minket nem fogtak el, mi foghattuk volna el a határőrtisztet, hiszen még a szuronyos puskája a földbe volt szúrva, az ágyán volt a tányérsapkája. Mi keltettük fel, de ha tudjuk, hogy az már a határ, oda se megyünk. Erre elég indulatos képet vágott, gorombán rám szólt, hogy arra válaszoljak, amit kérdezett.

Elsoroltam immár ötödször ugyanazt, mindezt legépeltette. Aláíratta minden oldalon, figyelmeztetett, hogy még találkozunk. Addig is gondolkozzam az igazságon, mert ez nem az. Ő azért van itt, hogy kinyomozza az igazságot. Ezzel elvitetett.

Társaimtól ugyanazt kérdezték. Ők is hasonlóan válaszoltak a feltett kérdésekre. A jelen lévő kihallgatók közül egy mindig tudott magyarul, ha nem is hibátlanul. Talán a kárpátaljai ruszinok közül verbuválták őket. Ők szívesen álltak az új rendszer mellé, mert a magyar hadsereg csak munkaszolgálatra sorozta be őket.

Visszakísértek a cellába. Több új személy várt itt. Egy sovány, világos hajú cigány fiatal is. Huszonkét éves, nős, két gyermeke volt. Valami létfenntartással kapcsolatos

lopás miatt került be. Három évvel jutalmazták, tehát az egész lopott érték egynapi keresettel lehetett egyenlő. Így már tizenketten voltunk. Az ablak mellett lassan betelt a hely.

Május 17., hétfő. Nem keresett minket senki. Már azt hittem, megfeledkeztek rólunk, de aztán újra hívtak. Az írógépnél ugyanaz a főhadnagy ült, de a százados kívül egy őrnagy is jelen volt. A szokásos adatfelvétel után az őrnagy tett fel kérdéseket. A főhadnagy tolmácsolt, majd gépelt. Az íróasztallal szemben ültem, odahívott, cigarettával kínált.

Hosszú, füstszűrős Belomorkanal. Rágyújtottam. Kellemes íze és igen jó illatú füstje volt. A zárkában néha megkínáltak cigarettával, legtöbbször Verhovinával. Gyenge, de nem kellemetlen cigaretta volt. Kérdeztem: mi az, hogy Verhovina?[16] Van egy hegy a Keleti-Kárpátokban, annak a neve. Arról nevezték el. Többnyire mahorkát szívtak. Akár a fűrészpor. Azt már ismertem. Sokat szívtak a katonák a front alatt és után. Egyik büdös volt, a másik büdösebb. Mert a mahorkának is vannak változatai…

Semmi újat nem kérdeztek. A válaszok is megszokottak voltak. De most nem is forszíroztak semmi mást. Én sem emlegettem az alvó tisztet. Úgysem lett volna semmi értelme, hiszen ez az egész procedúra csak formaság. Sejtettem, hogy itt a lényeg az, hogy találjanak valami ürügyet az elítélésünkre. De azt is tudtam – hiszen volt már egy ügyvéd is a cellában –, hogy a tárgyaláson mindent megmásíthatok, visszavonhatok. Akkor mi a fenét mondjak majd? Hiszen amit elmondtunk, úgy igaz, ahogy van. Itt csak ugyanazt lehet elmondani, mást nem. Társaimat hamar elintézték.

Délután fürdőbe mentünk. Tetű nem volt senkiben. Kaptunk egy-egy darabka szappant meg a tenyérnyi törülközőt. Nekünk se ez, se az nem volt. Mások, de nem mindenki, rendelkeztek tisztálkodószerekkel. Be is kérhetett, akinek volt kitől.

A folyosó végén átmentünk egy ajtón. Újabb folyosó következett, majd a fürdő előtere. Ott mindent le kellett vetni, meztelenül mentünk be a zuhanyzóba. Összesen hat zuhanyzó volt, tehát többen is álltunk a rózsa alatt. Bőven folyt a víz, elég meleg is volt, a szappant igyekeztem mind magamra dörzsölni. Egymás elől kapkodtuk a vizet. Aztán már szóltak is, hogy ideje befejezni. Az egész ha tíz percig tartott. Alig tudtam lemosni a szappant. Olyan büdösek lettünk, mintha fertőtlenítőből jöttünk volna ki. Akinek volt saját szappana, az nem is használta a kincstárit. Azokat igyekeztem összeszedni, jól lesz alsóneműt mosni. A ruháinkat közben fertőtlenítették. Forró volt, és klórszagú. A tetvek miatt. Lehet, hogy volt egyeseken tetű, mert néhányan feltűnően vakaróztak. Ez tehát érthető volt.

16 Ruszin kifejezés, magyarul hegyvidéket jelent. Történelmi-néprajzi tájegység az Északkeleti-Kárpátokban, a mai Kárpátalja hegyvidéki részén. 1918-ig Bereg és Máramaros vármegyéhez tartozott. A tájegység központja Alsóverecke volt.

A törülközőket rakásra dobáltuk. A fürdős megszámolta. Ő nyitotta és zárta a csapokat is. Ha valaki nem mosta le a habot idejében, úgy maradt. Nagyon jól jött a fürdő. Szinte megújultam.

Sétálni mindössze három estben voltunk eddig. A zárkát felsorakoztatták, kiengedték a folyosóra. Hátratett kézzel elindultunk a folyosón, majd jobbra, aztán újra jobbra. Kinyitotta egy ajtónálló a kijárati ajtót az udvarra. Négyméteres fal, az udvar négy egyenlő részre osztva. Áthaladtunk az első részen, ajtón a másodikba. Utánunk a következő cella lakói. De sosem úgy vitték a fogvatartottakat, hogy egymással találkozhassanak. Ha mégis volt kint valamilyen oknál fogva más fogvatartott is, akkor a fal felé kellett fordulnia, míg elhaladtunk mellette. Egyszerre négy cella volt sétán. Mindössze fél óra, ki- és bemenettel együtt.

Május 20., csütörtök. A szokásos reggeli procedúra után hatunkat a konyhába vittek. Krumplipucolás. Délig ott tisztítottuk a krumplit, egy falatot sem kaptunk enni. Sok pacal volt felhalmozva egy asztalon. Néha azt tettek a levesbe, esetleg disznókörömdarabokat. Néha jutott két-három is, néha egy sem. Ebéd előtt visszavittek a cellába.

Már csak éjjel volt néha hideg az ablak alatt. Nappal szinte fullasztott a csípős mahorkafüst. Kinn ragyogóan sütött a nap. Egyre melegebb lett. A társaság tizenhatra gyarapodott. Rahóról[17] hoztak be két református papot. Meghúzódtak a sarokban, egymás mellett, volt takarójuk, csomagjuk. Néha rágyújtottak. Mosdáshoz pipereszappant használtak. Mindennap valakik hozták az ebédjüket. Biztosan a rahói hívek fedezték a költségeket, mert onnan nem lehetett mindennap ideutazni. Nem társalogtak senkivel. Még az ügyvéd közeledését is elutasították. Láthatóan nem szívesen vették a közeledést.

A börtönnek is megvannak a maga kifinomult hírközlési, csomagküldési rendszerei. Ha a vécéből kiszedték a vizet, vagy átnyomták a lefolyóba, üres lett a cső. Csak fel kellett kopogni az emeletre, már tudták, mi a dörgés. Egyik ember felemelte a másikat. Az a cipősarokkal felzörgött. Ott is kitisztították a vécét, és már folyt is a beszélgetés. Az üres cső jól vezette a hangot. Valaki az ajtónál figyelt. Ha lépéseket hallott, megnyomták a gombot, és lezárt a rendszer. Ha távolabbi cellával akartak beszélni, akkor azt csak több áttétellel lehetett megtenni, és nagy volt a lebukás kockázata. De ha valaki megtudta, hogy hol van a bűntársa, és volt valami fontos közölnivalójuk egymással, többször sikerült összebeszélniük.

A csomagküldés este bonyolódott. Az előzetesek a kosztkészletükkel álltak azok rendelkezésére, akik ismerőseik voltak, és nem kaptak kintről semmit. Így a cellák között cigaretta és bármi más utazott felfelé vagy fordítva, fentről le.

Egyik reggel – a szőrös lábú nő is jelen volt az ellenőrzésnél – egy magyar félhangosan megjegyezte, hogy mennyire szőrös a hölgy lába. Ez egyébként, ha ő is jelen

17 Város Kárpátalján, ma Ukrajnához tartozik. Az 1910-es népszámláláskor 1177 magyar lakosa volt.

volt, mindig beszédtéma lett. Meg egy kissé görbe is volt, amolyan karikaláb. A nő eddig sosem szólalt meg hangosan, csak halkan közölte mondanivalóját a társaival. Most viszont hangosan és magyarul rászólt a társaságra: nem nevetgélünk. Szinte jólesett egy kis nevetés: valahogy kerestük erre a lehetőséget, igazán ritkán volt rá alkalom. Erre viszont valósággal elszégyelltem magam. Hiszen nem tudtuk, hogy beszél magyarul. Magamat is bűnösnek éreztem a történtek miatt. S ő éppen rám nézett. De semmi következménye nem lett a történteknek.

Most éppen a fenti ablakból engedték le a madzagot. Valami himbálódzott rajta. Éppen a mi cellánk ablaka felett, a második emeletről engedték le. Levél volt rajta. Az egyik már elítélt kérte, adják át X.-nek az üzenetet: csak a vagont tudták bizonyítani, tehát ő is ehhez tartsa magát. A szóban forgó egyén még nem volt elítélve, tehát jól jött az információ. Átadták. De cigarettát is kért, azt beletették egy újságpapírba, belecsavarták a madzagba, mehetett fel a csomag. De ezt világosban nem lehetett megtenni.

Az újságpapírt többnyire a csomagokban, vagyis a napi ebédbehozatalkor hagyták benne a kosárban. Hivatalosan nem lehetett beengedni, de néha összetépett darabokat benne hagytak. A mahorkások másképp nem is tudták elszívni a dohányukat. Ha sikerült nagyobb darabot kihalászni, igyekeztek elolvasni a dátumot meg a szöveget. Ennyi volt a külvilágból beszivárgó hír… Rendszeresen jöttek a cellába új emberek. Ők szolgáltatták az újdonságokat. Nagyjából tudták a kinti eseményeket.

Május 24., hétfő. Reggeli után séta. De hármunknak benn kellett maradni. Vittek fürdeni. Megborotváltak. Mire a többiek visszajöttek, mi is a cellában voltunk. Az ügyvéd mondta, hogy a bíróságra visznek minket. Tárgyalásunk lesz. A hajunk már kinőtt két centire. De így is komikusan néztünk ki. De legalább megborotváltak. Harmadszor.

Az egyik volt katonatiszt talált egy halkonzervdoboz-darabot a sétán, az udvaron. Legalább fél napig dörzsölte az ajtó alatti betonküszöbön, mígnem olyan éles lett, hogy lehetett vele borotválkozni. Viszont vigyázni kellett, nehogy észrevegyék, mert ez tilos volt. Igaz, nem volt olyan sima az eredmény, de azért látszott. Vagy üvegszilánkot szedtek fel, s azzal próbálkoztak.

Tíz órakor jöttek értünk. Átkísértek a bíróságra. Ott az előcsarnokból nyíló kis négyszer négyes szobába vittek. Pár perc múlva jött egy elegáns, ősz hajú, jól fésült ügyvéd. Kérdezte, hogy ezek és ezek mi vagyunk-e. Igen, válaszoltuk. Ő lesz a kirendelt ügyvédünk, mindjárt kezdődik a tárgyalás. Az iratainkat csak tegnap kapta meg, de már átnézte őket. Nem látszik problémásnak az ügy, legyünk nyugodtak, csak minden kérdésre az igazat mondjuk. Elővette a cigarettatárcáját, megkínált. Nagy méretű arany vagy aranyozott tárca volt. Vettünk egyet-egyet, rágyújtottunk.

Ahogy belépett, ismerősnek tűnt. Mintha valahol már láttam volna. Talán egy kissé testesebb most, mint akkor volt. De a cigarettatárca láttán már tudtam, ki ő.

Megkérdeztem: ön volt Budapesten 1946-ban ügyvéd a népbíróságon? Hirtelen zavarba jött. Áttette a cigarettát a jobb kezéből a balba, majd visszavette. Nagyot szívott belőle. Nem, nem. Itt él, itt ügyvédeskedik Ungváron. Csak véletlenül kapta ezt az ügyet, más lett volna a képviselő, de egyéb elfoglaltsága miatt neki adták át. Így került kapcsolatba velünk.

Pedig én már azt hittem, hogy a magyar állam rendelte ki a védelmünkre. Igaz, semmi ilyen utalás nem történt, de gondoltam, hogy értesítették a magyar hatóságokat is. Utóvégre magyar állampolgárok vagyunk. De erről szó sem volt.

1946-ban volt a bátyámnak egy ügye a népbíróságon. A Garai utca 23.-ban voltunk a front alatt. A ház utcai oldalán volt egy rőfösüzlet. Azt feltörték, szinte mindent kidobáltak az utcára, vitte boldog-boldogtalan. Aki vitt már valamit a pincébe, mert, ugye, ott laktunk, szólt, menjen, akinek kell abból, ami ott található, mert elfogy. S szaladtam én is, pár doboz cérnát felkaptam a földről, vittem a pincébe. Bátyám már hamarabb ott termett. De ő egy másik pincében lakott.

'45-ben aztán idézést kapott a népbíróságra. El is ment édesapánkkal. De a feljelentő – a volt házmester – nem volt benne biztos, hogy őt látta-e, vagy engem. Apánk ugyanis mondta, hogy a fia csak akkor ment ki, amikor már kiabálták, hogy mindent lehet vinni. Mert más üzletekből is kidobáltak mindent az oroszok. Ami nekik nem kellett, azt kihajították a népnek. A rőfös mellett volt a hentesüzlet. Azt éppen a házmester segítségével nyitotta ki az orosz. A házmester mondta nekik, hogy ott van elrejtve egy oldalkocsis motorkerékpár. Szétlőtték a zárat, meg is találták, elvitték. Ott tologatták a törmelékkel borított utcán. Nem volt benne benzin, eltolták hát kipróbálás nélkül. A házmester azt gondolta, van egyéb is a boltban. De semmit sem talált az üres berendezésen kívül.

A rőfös viszont egy zsidó nőé volt. Azt már régen bezárták, hiszen ők nem árusíthattak. Elvitték őket a gettóba. De az áru javát már rég széthordták a nyilasok. Csak apróságok maradtak, megkezdett dobozok, cérna, szalagok, gombok. A zárat ugyanakkor egy géppisztolysorozattal elintézték. Látták, hogy ott nincs nekik való holmi, elkezdték kidobálni a lakosságnak. De a folytatást az emberekre bízták.

A tárgyaláson több személy is szóba jött. A házmester mentette a saját irháját. De én is ott voltam. Apánk kérte, hogy legyek én is jelen. Hasonlítok a bátyámra. Ezért, amikor megkérdezték a házmestertől, hogy a bátyám volt-e, aki kinyitotta a redőnyt, nem volt benne biztos, hiszen ott állam én is a közelében. Apánk kérte, nézzen meg engem is, hátha téved. De rólam se merte állítani, hogy én voltam. Így a következő tettesnek vélt személyt kellett szemrevételeznie. De azt mondta a bírónak, hogy eddig is azt vallotta mindenki, aki látta, hogy a katona lőtte szét a redőnyt. Csak nem feltételezik, hogy gyerekek tették azt? Bizonyítás hiányában elengedték a bátyámat. Apánknak ki kellett fizetnie húsz forintot valamire, és elmehettünk.

Voltunk vagy húszan beidézettek ebben az ügyben, de ezek a tárgyalások nem tartottak soká. Akkoriban futószalagon folytak az ilyen és hasonló ügyek ezrei. Mindenki kártérítést akart kapni.

Nos, ott is ez az úr volt a kirendelt ügyvédje vagy öt személynek. Ugyanabból a cigarettatárcából kínálta a dohányzókat. Ezért tűnt nekem olyan ismerősnek, amikor megláttam. A tárca láttán meg biztos voltam benne, hogy ő az. Azt a tárcát egyszerűen nem lehetet elfelejteni. Lendvai Győző? A keresztneve nem biztos. Mondták, nemrég járt a bíróságra. Volt a gettóban.

Ez az ügyvéd lett a védőnk. Mi nem kértünk, nem is mondták, hogy kérjünk. Azt sem tudtuk, hogy minket egy külföldi állam bírósága elítélhet. Közben szólítottak.

El sem szívtuk a cigarettát, mentünk be a tárgyalóterembe. Ott ült kétoldalt egy nő és egy férfi. Idősek. Egész idő alatt egy szót sem szóltak. Talán nem is tudtak magyarul. Középen ült a bíró. Egy kis asztalkán írógép, mögötte senki. A bíró felállt. Mi is. Vagyis mi le sem ültünk. Kérdezték, mármint az ügyvéd, hogy kérünk-e tolmácsot. Mondtam, hogy én ugyan értek egy keveset oroszul, de ukránul semmit. De az orosztudásom sem elég ahhoz, hogy a tárgyaláson elhangzó vádat akár én, akár társaim megértsék.

Az ügyvéd azt mondta, le lehet folytatni a tárgyalást, mert csak arról lesz szó, ami már sokszor elhangzott. Azt már ismerjük. Amit viszont megértek, azt majd lefordítom a társaimnak.

Hát ezt az embert rendelték ki védőnek. Gondoltam, eleve ez a feladata, hogy ezt tegye.

A bíró röviden vázolta a vádat. Semmit sem értettem. Kérdezte: van-e a váddal kapcsolatban észrevételünk. Ezt az ügyvéd megismételte. Nem tudom, mi a vád, csak azt, hogy mi nem követtünk el semmit, ami miatt meg kéne büntetni minket.

A bíró röviden már olvasta is az ítéletet. Kettő–kettő–egy év. Az 54-es paragrafus az ukrán törvény szerint. Munkatábor, tehát nem börtön. Kiküldtek minket a folyosóra.

Az ügyvéd, látva elképedésünket, vidáman, nevetve mondta: látják, két év munka, azután mehetnek, ahová csak akarnak. Addig megtanulnak oroszul, itt is maradhatnak. Ha egy évvel korábban ítélik el itt önöket, ugyanezért tíz évet is kaphattak volna.

Velünk meg csak forgott a világ. Az egész tárgyalás rövid fél óráig tartott. Abból is tíz perc telt el a személyi adatok áttekintésével. Vagy félórája ültünk az előtérben a padon, amikor kihozták az ítélet gépelt lapjait. Mind a hármat egyenként alá kellett írni. Egy példányt – az indigós vékony másolatot – megkaptunk.

Őrünk egész idő alatt ott állt az előtérben. A másik is bejött a bejárattól. Elindultunk kifelé. Ügyvédünk már előtte elment. Tudta, hogy megismertem. Vajon mit keres itt ez az ember? Valóban itt él, netán Pesten? Ki fizeti? Mit kap három ilyen ítéletért? Kötelessége ezt tenni, vagy talán maga ajánlkozik? Csupa olyan talány, amire azóta sem kaptam választ.

Fél óra múlva a cellában voltunk. Azonnal kérték a papírt. Ez az. 54-es ukrán, 58-as[18] orosz törvény. De csak két év? Hiszen mi akkor szinte már szabadok is vagyunk! Mert egy ismerős ugyanezért tavaly öt, egy másik pedig tízet kapott. Hogy micsoda szerencsénk van! Az oroszok meg csak hallgattak, hiszen rájuk 10-20 év várt. Hacsak az ő paragrafusaikban nem lesznek változások… Akkor talán. De nekik már volt tapasztalatuk. Itt éltek, a Szovjetunióban. Ismerték a törvénykezést. Nekünk viszont fogalmunk sem volt róla.

Kérdezte az ügyvéd, fellebbezünk-e. A végzésben fel van tüntetve, meddig lehet fellebbezni. Három napig. De az ügyvéd azt tanácsolta, nem kell, ez az ítélet olyan alacsony, hogy vagy helybenhagyják, vagy megemelik.

Mivel én nem számítottam semmilyen ítéletre, igen el voltam keseredve. Arra számítottam, hogy lesz valaki Magyarországról, aki ott, a tárgyaláson tájékoztat minket, mit kell tennünk. De ezek talán nem is értesítették velünk kapcsolatban a magyar hatóságokat. Vagy értesítették, viszont ott eleve ezt tartották helyesnek? Az nem létezik, gondoltam. Ha ezt így meg lehet tenni, akkor nincs okom a fellebbezésre, mert még tényleg rosszabb ítéletet kapok. Így nem fellebbeztünk. Valamiben reménykedtünk, hogy Magyarországról hivatalból majd intézkednek. Tesznek valamit azért, hogy visszakerüljünk.

Talán tényleg nem is tudtak rólunk semmit. Hiszen év végén sorozáson kellett volna megjelennem, de éppen ezen események miatt nem tudtam elmenni. Ahogy a nővérem '54-ben elmondta, még köröztek is mint katonaszökevényt. Apámat három napig fogva tartották, mert nem akarta megmondani, hol bujkálok. Pedig csak nem tudta.

Mire visszatértünk a cellába, megint többen lettünk. 18 főre szaporodott a létszám. Mi még másnap reggel megkaptuk a reggelit, de utána felvittek a második emeletre.

Ez a zárka feleakkora volt, mint a lenti. Az emeleten csak kis zárkák voltak. Ablak is csak egy. De faltól falig deszkapriccs volt benne. Emeletes. Itt már voltak négyen, lettünk heten. Az elítélteket mind az emeletre vitték. A földszinten csak az előzetesek maradtak. Rajtunk kívül volt itt két kárpátaljai fiatal, valamint egy ugyancsak kárpátaljai, de Pesten elfogott és áthozott kétgyermekes férfi meg egy orosz. Neki sikkasztás volt a bűne. Háború után itt telepedhetett le. Boltvezető lett. Az első hiányt még el tudta tussolni, a másodikat már nem. Negyvenéves lehetett. Kapta kintről a kosztot. Biztosan maradt elég a sikkasztásból. Előbb-utóbb minden boltvezető idekerül, mondta. Ha gyengén is, de tudott már magyarul. Beleviszi a környezet meg a főnökség. Ha az áru tönkremegy, nem tudja eladni, vagy már eleve romlottan

18 A szovjet büntető törvénykönyv 58. paragrafusának számos pontja volt, főként az ún. „ellenforradalmi bűntettekre". A paragrafus 1–14-es bekezdései alapján ítélték el a legtöbb bíróság elé állított személyt.

jön. Neki át kell venni, mert a főnökség, aki küldi az árut, nem engedheti meg a selejtezést. Akkor hiány lesz. Azért megint börtön jár. Tehát neki a romlott árut is el kell adni. Leselejtezni csak rendkívüli esetben lehet, szigorúan megindokolva. Így mindenkinek a téglája a tyurmában, vagyis a börtönben csücsül.

A kétgyerekes átment Magyarországra, már egy éve. A Műegyetemen helyezkedett el mint fűtő. Ismerősei szereztek neki hamis papírokat meg állást. Már nyolc hónapja ott dolgozott, amikor egy éjjel a szállásán letartóztatták, és még aznap áthozták Ungvárra. Valaki beárulta. Oroszok fogták el, ők hozták katonai kocsival. Két hónapig faggatták, vallatták, de nem árult el senkit. Sejtette, ki volt az, egy nő. Azt mondta, mindent egymaga intézett, az iratokat is ismeretlenektől vette. Három évet kapott, két hónapja van ebben a zárkában Ő is mondta, ha egy évvel korábban történik mindez, akkor 10-15 évet is kapott volna.

Vajon mi okozta ezt a nagy változást '48-ban? De erre ő sem tudta a választ. A mi esetünkkel kapcsolatban annyit mondott, hogy az ügyünkről a magyar hatóság nem tud semmit.

A koszt itt is ugyanolyan, mint lenn. Ma éppen káposztaleves, benne néhány savanyúuborka-darab, zabkása. De már nem vagyunk finnyásak. Mindent megeszünk, amit adnak. Csak adnának kétszer annyit. Ritkán kapunk pár falat hazait mástól.

Záráskor új őrök jönnek, csak egyikük ismerős, még a földszintről. Este sokat beszélgettünk a pestivel. Elmondtam, hogy jól ismerem a Műegyetem környékét. Nagynéném kozmetikája ott van a közelben. A Juci kozmetika. Nagy tábla hirdeti, nem messze a Gellért Szállótól, ugyanabban az oldalban. Valóban, ő is látta a villamosról a táblát. Nem lehetett nem észrevenni. Egymás mellett feküdtünk, éppen volt hely.

Társaim a fiatalokkal beszélgettek, vagy aludtak. Nappal nem volt szabad aludni, de az őr nem nézett be állandóan a cellákba. Sokan voltunk, azt hiszem, összesen huszonhatan, csak az emeleten. Őr meg csak egy. Ha jött, lehetett hallani, mert a trepnik[19] acéllemezből voltak. Zörgött, ha jártak rajta, akár egy harckocsi. De éjszaka valami nemezfélét[20] húztak a lábbelire, alig lehetett hallani, ha jöttek.

Június 10., csütörtök. Telnek-múlnak az egyhangú napok. Kaptunk új társakat. Tizenegyen vagyunk. Szűk a hely. Egy zsidót is hoztak. Hét évet kapott. Lengyel. Lengyelországból vitték el a németek, az amerikaiak kiszabadították. Csontsoványak voltak, akik megmaradtak. Sikerült '45 végére visszakerülnie. De az már szovjet terület lett. Persze ő is a Honi Hadsereg pártján állt. Én nem tudom, mi az a Honi Hadsereg. De ez neki nem is fontos. Vidám seggrepacsit játszik az egész zárka. Én nem. Legtöbbször őt ütik, mert egy kicsit hibbantnak látszik, de nem zavarja, hogy becsapják.

19 Padlódeszka.

20 Nemez: ősi eredetű textil, amelyet hagyományosan birkagyapjúból gyúrnak össze vizes közegben.

Pedig ugyancsak nagyokat ütnek a fenekére. De ha el is találja, ki ütötte, nem adnak neki igazat. Sajnálom, ellene vagyok minden igazságtalanságnak, de ha jól érzi magát így is…

Hazatérte után hamar összeütközésbe került a szovjet rendszerrel. Mint volt haláltáboros szeretett volna egy s másban soronkívüliséget élvezni. Nem nagy dolgokban. De azt a minimumot elvárta volna, hogy az élete újrakezdését lehetővé teszik. Hiszen semmije és senkije sem maradt. De nem segítettek neki semmiben. Hát kitálalt. Megmondta a magáét a szovjetekről. Deportálták is északra. Nem ítélték el, csupán kitelepítették. Tulajdonképpen nem is volt honnan kitelepíteni, mert se lakása, se szállása. Ezért szeretett volna valami alapot teremteni.

Északon, már nem emlékszem, hol, földbe ásott, frissen kivágott fenyőkkel befedett barakkokban húzták meg magukat. Ők voltak egy majdani város első telepesei. De se rendes koszt, se kvártély, ahol ember módra pihenni lehetett volna, nem volt. Hó, fagy, mínusz 40 fokot is meghaladva. Ha mentek a nyomorúságos kenyérért, kettő vitte a ládát, öten bunkóval kísérték. Még így is előfordult, hogy ellopták tőlük. Igaz, kegyetlen ütésváltások árán. Kölcsönösen nyomorékká verték egymást. Éjszaka a bejárat előtt hatalmas tüzeket raktak, benn ugyanis nem volt fűtési lehetőség.

A föld alatti barakk körülbelül húszméteres lehetett. Szellőzése rossz. Elöl-hátul bejárat. Előttük tűz. Éjjel-nappal. A munka pedig kegyetlenül nehéz: oszlopoknak gödörmélyítés a fagyott földbe. Az egyik éjszaka vihar támadt. Kegyetlenül szórta a szikrákat. Tüzet fogott a hó alól helyenként kilátszó száraz fenyőgally. Mert a fák 8-10 méteresek, gallyastól képezték a tetőt. A hó olvadt, a fenyő meg égett. A bejáratoknál mindig volt őr. De nem tudta oltani. Mire mindenkit felkiabált, már többméteres lángok emésztették a barakkot. A teljes fenyőborítás leégett. Ő is összeégett, de valahogy ki tudott menekülni. Tucatnyian bennégtek. Az arcán meg a nyakán az égéstől teljesen össze volt ráncosodva a bőr. Kórház, tavaszra gyógyulás. Úgy nézett ki, mintha mindig nevetne. A kórházban meghalt egy ember. Volt egy csomó pénze. Nem nagy vagyon, de elég ahhoz, hogy innen elmenekülhessen. Mielőtt meghalt, elárulta, hol találja meg.

Mivel nyomorék lett, nem kötelezték munkára. Mehetett, ahová akart. Északon. Iratai voltak, de fel volt tüntetve rajtuk, mely körzetben tartózkodhat. Pénze volt. Elutazott hát délre. Sikerült is eljutnia egészen a szlovák határig. Ott kapták el. Most nem tudja, mi lesz vele. Mint mondta, Európába akart menni. Oda, ahol majdnem elégették.

Június 14., hétfő. Reggeli után kivisznek a zárkából. Szvescsámi. Vagyis elkerülök onnan. Megváltam társaimtól, hónapokig nem találkoztunk. Átvittek a másik oldalra, a beugró utáni első zárkába. Egyedül lettem. Mellettem még egy zárka volt, abban nők laktak. A padlókat mindig minden zárkában naponta fel kellett mosni. Adtak be vizet, sikálókefét, rongyot. E tevékenységre mindig volt vállalkozó. Sport, moz-

gás… Nekem ritkán volt benne részem, de szívesen végeztem. Itt aztán mindennap csinálhattam.

Ez a zárka 2,5-ször 4,5-ös volt. Benne két szalmazsák egymásra téve. Két ablak. Reggeltől estig világosság, ha napos volt az idő. Érezni lehetett a börtönök fojtó, bűzös szagát, de nem olyan mértékben, mint az előző zárkában. A bejárat mellett jobbra a szokásos guggolós vécé. Kannában víz. A falon hetvenszer ötven cm-es nyitott polc. Benne alumíniumbögre. Egy alumíniumlemezből kanál.

Nem tudtam elképzelni, mire ez az áttelepítés. De az ebédet már itt kaptam. Elég tűrhető adagot. Igaz, egyedül voltam. Két hétig.

Mindennap séta. Két hét után fürdő. Megborotváltak. Ugyanúgy folyt az élet, mint előtte. Csak egyedül voltam. Az állandó éhezés már megszokottá vált. Ha valamin nem tudtam változtatni, belenyugodtam. Feleslegesen nem idegesítettem magam a kinti életben sem. Amin nem tudtam változtatni, azt többnyire elfogadtam. Nincs kaja? Hát attól nem lesz több, ha ezen fogok rágódni. Igaz, én is sokat gondoltam az otthoni kosztra. Meg az előző életemre. De csak a lehetőségeken belül fantáziáltam. Mindent meg lehet szokni. De ha lehet változtatni, akkor meg kell tenni, bármi áron.

Az akácok már rég elvirágoztak. Sok volt a börtön körül, éreztük az illatukat. Milyen boldogság volt egy kis nyarat érezni! Madárcsicsergés, az eső illata. Mert néha esett, ilyenkor nem volt séta. Ha elállt, a soron következőket vitték.

Engem egyedül vittek sétára. Csodás volt a környék. Rengeteg nagy fa. Sok virág lehetett a környéken, mert illatfelhőt hozott a szellő. Odakinn kellemes lehetett az idő.

Fürdőbe visznek. Mikor visszajövök, az őr int, ne forduljak be a mellékfolyosóra. A zárkám mindjárt a forduló után volt. A kísérőm visszafordult, és eltávozott. Én meg későn kapcsoltam. Befordultam, és megálltam az őr mellett. Benn, a zárkában egy elítélt nő súrolta a padlót. Terpeszállásban, háttal az őrnek. A térde sem volt behajlítva. Magas, fekete hajú, 20-22 éves lehetett. Bugyi nélkül. Mindene kilátszott. Lassan törölte a vizes ronggyal a padlót. Hátrafelé haladva a lábai között nézte az őrt. Mindezt meglátni elég volt egy pillanat. A nő nem zavartatta magát. Az őr sem csinált belőle problémát. Én meg visszaléptem a kanyarba. Néhány perc múlva intett az őr, mehetek be, rám zárta az ajtót. A vécék úgy lettek beépítve, hogy a két egymás mellettit a közfal két oldalán helyezték el. A lefolyó közös volt.

A női zárkából dörömböltek a falon. Átdobtam a vizet a lefolyóból, mire kész lettem, ő is szabaddá tette a telefont. Mert ez ugyanazt a célt szolgálta. Kérdezte, ki vagyok. Mondtam, magyar, Pestről. Ő meg a mosónő, de mindjárt idehív egy lányt, az pesti. Jött is. Repesett az örömtől, hogy földit talált. Mondja, hogy Kispesten volt kalauznő. De hiszen én is ott voltam kalauz. Ilonka – mondta. Én meg Zoltán. Így ismerkedtünk meg. Aztán hirtelen lépéseket hallottam. Ő is kért, hogy engedjem gyorsan a vizet. Az ujjam mindig a gombon volt. Már meg is nyomtam. Napokig

nem hívtak. Én meg magamtól, ha nem volt szükséges, nem kockáztattam. De az őr nem jött idáig.

Ennek a hátsó traktusnak megvolt az az előnye, hogy ritkán jutott el idáig az őr. A nők viháncolása sokszor áthallatszott.

Június 24., csütörtök. Látogatóm jött. Már azt hittem, elfelejtettek. A látogató az az orvosnő volt, aki az első napon átvett. Egyenruhában van. Az őr széket tesz be. A nő int, hogy tegye be az ajtót. Lassan két hónapja, hogy benn vagyok. Kezdek sok mindent megérteni. Keverve az oroszt az ukránnal. A nő is tud keveset magyarul. Kérdéseket tesz fel. Milyen az egészségi állapotom, van-e olvasnivalóm? Esetleg valami közlendőm? Milyen iskolai végzettségem van? Szóval lassan folyik a társalgás. Nagy szüneteket tart, nézi a képem. Ő tiszta, ápoltnak látszik, de még csinos is lehet. Így egyenruhában legalább.

Mondom, hogy a nyakamon kelés készülődik. Meg a bal arcomon is. Eddig még nem volt. Vitaminhiány, mondja. Majd felír kenőcsöt, megkapom. Megnézte közelebbről, kérdi, miért nem szóltam hamarabb. Hiszen a nyakamon már nagy a duzzanat. Dohányzom? Most nem, mert nincs. Letett egy csomag cigarettát a polcra, meg gyufát is. Zörgött. Kiment. Fél óráig volt bent. Vajon miért volt itt? Küldött egy könyvet. De ukrán volt. A betűk majdnem egyeztek az orosszal. Olvasni kezdtem. Két nap alatt el is olvastam. Alig értettem belőle valamit. Másodszor is elolvastam. Az olvasás már jól megy, de nem értem, csak a húsz százalékát. Telik az idő.

Másnap társat kaptam. Egy 45 éves cigányt. Lókupec. Elkapták. Öt évet kapott. Tele van panasszal. Hogy az egész nem igaz. Ő vette, de így vette vissza tőle a volt gazdája. Én nem tehetek semmit, nevetek a felháborodásán. Jé, nevetek. Már azért is jó, hogy itt lesz. Tud ruszinul, az majdnem ukrán. Gyenge ő a könyvhöz. Csak két osztályt járt. De én olvasom a szavakat, ő lefordítja. Nem mindet, de egy hét alatt a fele könyvet megértem. Mondani továbbra sem tudom.

Másnaponta kap otthonról hazait. Ebédet. Mind megeszi a kaját, de a hazaiból nekem is ad. Szegényes, de nekem még az sincs. Cigi is akad. Állandóan sopánkodik. Menne ki. A cigány – mondja – nem tűri a bezártságot. Szabad természethez szokott népség. Könnyezik. Egyre búsabb.

Nyár van. A zárka nagyon meleg. Állandóan besüt a nap. Ébresztőkor már világos van. De ma még nem volt ébresztő, s én valami furcsa nyögést, nyöszörgést hallok. Felülök, hát a cigány egy nagy szöggel hasba szúrta magát. Addig keresgélt az ajtóban egy szöget, míg sikerült egyet kihúznia. Volt vagy öt milliméter vastag, rozsdás. Ezért tudta kitekergetni. Hogyan csinálta? Nem is vettem észre semmit.

Szenvedő arccal nézett rám, szólni sem tudott a fájdalomtól. Csengettek. Ébresztő. Ide legutoljára jöttek, vagy húsz perc múlva értek ide. Éppen hozták a reggelit is. Látták, hogy nem áll fel. Fogja a hasát, mutatja, mit csinált. De szó nélkül. Káromkodás. Rohangálás. Velem nem törődtek. Semmit sem kérdeztek. Őt meg a holmijával együtt elvitték a betegszobába.

Megint egyedül maradtam. A mögöttem lévő szoba egy lakás része volt. Az még a börtönhöz tartozott, hiszen ez volt az épület fala. A bejárata hátul volt. Egymás fölött négy lakás egy közös lépcsőházban. A második emeleten egy lány is lakott. Néha énekelt. Sok pesti slágert ismertem. Én is énekeltem. Így lassan megismerkedtünk. Nem láttuk egymást sosem, de daloltunk egymásnak. Jobban telt az idő…

Június 25., péntek. Az egyedüllét rossz tanácsadó. A sétán csillogó ablaküveget vettem észre a földön. Kifigyeltem, mikor nem néz felém az őr. Felvettem. Ráköptem, letöröltem. A nyelvem alatt vittem a zárkába. Másnap reggel kitapogattam a bal ütőerem. Elkezdtem nyiszálni a bőrt felette. Már folyt a sötét vér, de az eret csak nem sikerült átvágni. A csuklóm vérzett. Az üveg csúszkált a kezemben. Egyre jobban csípett. Lenyalom a vért: fehér érfal látszik ki a vágásból. De erős. Sehogy sem akar kilyukadni. Egyre vadabbul nyiszálom. De nem sikerül. Kicsi az üveg. Sikamlós a vértől. Pedig csak az őrökre akartam ráijeszteni.

Ha sikerült volna átvágni, lefeküdtem volna a padlóra, magamra tettem volna a kezem, leszorítva, nehogy elvérezzek, míg benéz az őr. Aztán lesz, ami lesz. Ilyen romantikus kis hülye voltam. Belemostam a kezem a lefolyóba, becsavartam a zsebkendőm maradékába, és nagyon szégyelltem magam.

Éjjel erős zaj, viháncolás a folyosón. Lányok vannak kint az őrökkel. Ketten. Később az egyik elmegy, egy lány kint marad. Hallani a nyöszörgést, szuszogást. Majd újra viháncolást. A börtönben a megszokott mederben zajlik az élet.

Reggel Ilonka átzörgött. Közli, nehogy rá gondoljak, nem volt kint. Van hímzőcérnája. Varr nekem díszzsebkendőt. Legközelebb ő fogja súrolni a zárkám, akkorra kész lesz, leteszi.

Július 6., kedd. Reggeli után újra eljött az orvosnő. Megnézte az arcom. Már gyógyulóban volt a kelés. Furunkulus. De már rendben van. Még kenegessem, pár nap múlva nyoma sem lesz. Hétfőn társat kapok. Lesz naponta csomagja. Legalább nem fogok unatkozni. Ennyit tud segíteni. Könyvet is küld, az előzőt adjam vissza. Ezzel elment.

Vajon mit akar? Valami oka van, hogy idejárkál. Én nem hívom. Ha nincs kaja, nincs, de a könyv se magyar, és miért kell majdnem mindig egyedül lennem?

A napok egyhangúan telnek. Ilonka betartotta a szavát. A hússzor huszonötös zsebkendőt piros-fehér-zölddel körülhorgolta, több színnel egy szép, négy versszakos szerelmes verset is rávarrt. Tizenhat sor, alatta: Ilonka. Örültem az ajándéknak. Átkopogtam, megköszöntem. Valamit kérdezni akart, de jött az őr, nyomtam a gombot.

Július 12., hétfő. Társat kaptam. A munkácsi zenekar dobosát. Szerelmi ügy miatt került be. Még 16 éves se volt a lány, és megkapták az engedélyt a házassághoz. De valaki más is szerette volna a kislányt. Ebből lett aztán politikai ügy. Meg néhány év.

Egyébként vidám, mesélő kedvű, kellemes fiatalember volt, 24 éves. Eleinte gyanakodtam, hogy azért tették hozzám, hogy kiszedjen belőlem valamit. Kétheti együttlétünk alatt bebizonyosodott, hogy a gyanúm alaptalan. Szeretett énekelni. Néhány ruszin népdalt meg börtönéneket tanultam tőle. „A nap felkel és lenyugszik, de a börtön mindig sötét" – hat versszak. A vers végén az elítélt fiának hozza az anyja az ebédet, de az őr már nem engedi be, mert a fiát tegnap este agyonlőtték a börtön falánál. Ezt a dalt már a földszinten is énekelték a zárkában meg a többiben is, de nem volt kitől megtanuljam. A második héten már több éneket is tudtam. Szívbe markoló a szöveg, a dallam is.

Egyedül vagyok. Reggel elvitték másik zárkába a dobost. Vajon hová viszik őket, s én miért vagyok még mindig itt? Délután a beugró előtti zárkából hangos vitát, majd nevetést hallok. Az egyik vitázó hangja a barátomé. Azonnal felálltam a szalmazsákra, nappal amúgy egymásra kellett rakni, csak így lehetett közlekedni a zárkában, így a fejem egy magasságban volt az ablak közepével, és átszóltam neki. Nem figyeltek, a hangos kiabálás miatt nem hallották meg a hangom. Így nekem is kiabálnom kellett, erre észrevettek, de még átszólt, hogy mindketten ott vannak, jól vannak. Csupa fiatal. Ő is felmászott az ablakba. Úgy társalogtunk. De a zárkatársai egyre hangosabban kiabáltak. Erre már az őr is odafigyelt. Meglátta a fejemet az ablakban, meg a barátomét is. Ordított, mint a veszett szamár. Nem sokkal utána erős dobogás a trepnin, két őr jött. Kinyitották a zárkát. Kiállítottak a folyosóra. A barátomat is. Levittek az irodába. Egy főhadnagy kérdezte kiabálva: nem tudjuk, hogy tilos kikiabálni a zárkából és az ablakba felmászni? Ezért öt nap szigorított.

Reggel ébresztő után értünk jöttek. Le kellett vetkőzni ingre, gatyára. A cipőt felvehettük. Elindultunk le, az alagsorba. A négyszer négyméteres betonpadlós helyiségbe vezettek. A cipőt kint kellett hagyni. Frissen, bő vízzel felmosva a beton… Ránk zárták az ajtót.

Az ablak a mennyezet alatt, alig negyvenszer hatvanas. Kívül vasrács. A szárnyak itt is leszedve. Ahogy megy felfelé a nap, úgy szárad a beton. Semmi sincs a helyiségben, csak egy kübli. Leültünk, de nem sokáig bírtuk, mert hideg volt. Ide nem hatolt be a napfény.

Délben hoztak egy tányér hideg köleslevest. Másnap délben húsz deka kenyeret is kaptunk. Naponta három deci vizet. Az ötödik nap délutánján értünk jött a fürdős. Bevitt a fürdő után következő helyiségbe. Ott fürdőkád is volt. Forró vízben fürödtünk, egy rossz lepedőt adtak törülközni. Utána felkísért az őr a zárkánkba.

Éjjel igen hideg volt, a beton nem melegedett át. Állandóan fáztunk. Minden reggel fel kellett mosni vízzel. Soká száradt meg. Majdhogynem meztelenek voltunk. Éjszaka szorosan egymáshoz búvva tartottuk meg a kiáramló meleget, az is segített átvészelni a napokat. Alvásról szó sem lehetett. Ha egyikünknek sikerült is elaludnia, azonnal felébredt, amint a másik megmozdult. Így aztán teljesen kimerülve, egy kilót leadva jutottunk vissza a zárkánkba. Szidtuk is az összes le- és felmenőiket a ruszkiknak, mind megölöm, ha egyszer innen kikerülök – fogadkoztam.

Másnap nem ettem meg a reggelit. Jöttek az edényért. Az őr látja, nem ettem meg. Mondtam neki, ezt a löttyöt nekiadom. Három napig csak egy levest, két nap meg egy falatka kenyeret adtak. Legalább most hoztak volna valami rendes ennivalót.

Nem tehetnek velem kivételt, nem kellett volna felmásznom az ablakba. Rám is vonatkozik a házirend. Elment, jelentette a tisztnek, hogy nem eszem, pedig öt nap szigorított után vagyok. Feljött. Mondtam, hogy ha hoz valami rendes ennivalót, megeszem. De ezt a löttyöt nem. Erre a lábával felém tolta a padlón lévő bögrét, én meg belerúgtam, hogy egy métert repült, és kiömlött. Iszonyú harag dúlt bennem. Lesz, ami lesz, de én most nekimegyek, aztán össze is verhetnek. A csörömpölésre odaszaladt az őr is, éktelenül kiabálni kezdett. Az orvosnő is a közelben volt. Odajött, kérdezte: mi történt? Elmondták, de ő nem úgy reagált, ahogy szerették volna. Odahívta az egyik házimunkásnőt. Leküldte a konyhára, utasította, hozzon egy adagot a betegek leveséből. Már jól előrehaladt az idő, az ebéd is kész volt. Sokára hozta a teli tányér levest. Vagy nyolc decit. Letette. Az orvosnő kért, hogy egyem meg. Megfogtam, de égette a kezem. Miért nem eszem? Mert forró. Visszajövök, mondta, és elment. Meg is ettem. Rendes, ehető, zsíros leves volt, néhány húsdarabbal, főtt tésztával. Tudnának főzni ezek, ha akarnának. De azért a rendes adagot is megettem. Utóvégre az járt.

Az új könyv, amit kaptam, a *Kobzar* volt. Tarasz Grigorij Sevcsenko[21] életéről szólt. Vagyis ő írta. Nehezen boldogultam vele.

Augusztus 12., csütörtök. Több mint két hét telt el, már elolvastam a *Kobzart.* Nem sokat, de értettem belőle. Újra el fogom olvasni. Csak lenne valaki, aki segítene lefordítani a szavakat. Semmi változatosság, sokat éhezem. Nincs, aki csomagot kapna. Ritkán, de van repeta. Hozzák a maradékot a nőknek. Valamit valamiért. Olyankor nekem is jut, ha nem is mindig. Ilonkát két hete elvitték. A zsebkendő el van dugva. Még motozáskor sem találták meg. Havonta más-más napokon van motozás. Olyankor, amikor a zárka sétán van. Mindent felforgatnak. A kis zárkákba ketten, a nagyokba már hárman mennek.

Ebéd után jött a borbély. Megborotvált. Látogatóm lesz. A kérdésekre normálisan válaszoljak, kérik. Kijevből jöttek ellenőrizni.

Egy óra is eltelt, amikor hallom, hogy többen jönnek fel a lépcsőn. Az is vasból van, amikor a földszintről elindulnak, fent is hallani a csattogást. Egyenesen az én zárkámba jöttek. Kulcscsörgés, eltolják a tolózárat, elhúzzák a reteszt. Belép egy őrnagy, az ajtót becsukják, de nem zárják. Tudják ezek, hogy ártatlan vagyok. Betettek egy karosszéket is. Leül, néz. Nem szól semmit. Én ráérek. Majd rágyújt valami kellemes illatú cigarettára. Megkínál. Csak úgy, a csomagból. Odaadja a gyufát is.

21 Tarasz Hrihorovics Sevcsenko: *A kobzos.* 1840.

Rágyújtok. Gyenge, de kellemes cigaretta. Mégis megköhögtet. Oroszul kérdi: nem dohányzom? De, válaszolom, csak már régen nincs cigarettám.

Biztosan tudtára adták, milyen színvonalú a nyelvismeretem, mert rövid tőmondatokat kérdez. Ismeri Budapestet, ott harcolt mint kapitány. Szép város. Néhány szót elmond magyarul. Hogy érzem magam, van-e kapcsolatom a hozzátartozóimmal, mióta itt vagyok, van-e magyarországi hírem, ha kiengednek (csak nem?), mik a terveim. Szóval én is tőszavakkal, de úgy-ahogy tudok válaszolni. Hosszú szüneteket tart.

Eltelt egy óra is. Felállt, elővett a zsebéből két csomag ugyanolyan cigarettát, letette a székre, kopogott. Majd kap egy szobatársat, lesz elég ennivalója. Művelt, elég jól beszél ukránul. Tanulja a nyelvet.

Ezzel kiment. Én meg nem tudtam, mit gondoljak. Itt kell letöltenem két évet? Azt mondták, munkatáborba visznek. Fizetés, miegymás. De ezek nem mondanak semmit. Miért volt a zsebében ennyi cigaretta? Ki lesz az új szobatársam? Biztosan magyar, mert azt mondta, hogy jól érti az ukránt. De csak jöjjön már akárki, mert az egyedüllét pluszbüntetés. Már tízszer végiggondoltam az egész múltamat, jövőmet. Lassan itt az ősz, odakint múlik a nyár. Tegnap is vihar volt. Ma meg hűvös van. És még semmiről sem tudok.

Vajon mi van otthon? Tudnak-e rólam valamit? Mi van a világban? Miért nem mondanak nekem semmit? Ha dolgoznék, csak hamarabb telnének a napok.

Reggeli után séta. Egyedül megyek mindig. Elvezetnek a leghátsó udvarba. Bezárják a kaput. Van egy pad, négy személy ráülhet. Öt már igencsak szorosan. De sétálok körbe-körbe. Minden mozgás szükséges. A zárka kicsi, ott semmi mozgásra nincs lehetőség. Már láttam a zárkám melletti lakás lakóját. Egy őrmester. A lakás ablaka nagy. Ha ott áll, deréktól fölfelé látszik. Van egy 16-17 év körüli lánya. Az szokott énekelni. Többször láttam már az ablakban.

A hajam már vagy négy centi. Az arcomat akkor láttam, mikor a szigorítottból a fürdőbe vittek. Ott volt tükör. Hát, mit ne mondjak. Fehér, még lila foltot hagyott a furunkulus, remélem, majd elmúlik. Letelt a fél óra. Persze ebben benne van az eljövetel meg a felmenetel. Húsz perc séta. Nem esik.

A zárkám előtt őr. Felvezető. Mellette egy 35 körüli, kisportolt, jó kondícióban lévő férfi. A haja normális. Ruházata tiszta, öltöny, fekete félcipő. Nagyobb csomagja van, tehát kaja lesz.

Bementünk a zárkába. Letette a holmiját. Mindkét keze tele volt. Nyújtja a kezét. Ilku György vagyok – mondja. Kezet fogunk, mondom én is a nevem. Dohányzik? Már nyújtja is felém a bontott csomagot. Kiveszem, utána ő is rágyújt, de előbb nekem ad tüzet.

Végre egy normális ember. Ilyen ismerős a szabadban is jó lenne. Volt gyerekszobája. Ha az első benyomás jó, nyert ügye van a közeledőnek. Kirakta a polcra a holmiját. Fogkefe, szappan, törülköző, vécépapír. Az mindig hiánycikk volt. Hiszen rágyújtani sem volt mibe a mahorkásoknak. És sok ennivaló. Kilónyi fehér szalonna.

Egész és félfehéres házi kenyér. Vagy két kiló. Cukorka, só, gyufa és több csomag Verhovina.

Kérdezte, miért vagyok benn, mennyit kaptam, vannak-e társaim. Éreztem, ez az ember nem lehet besúgó. Elmondta, hogy ő és a szülei már a háború előtt is borral foglalkoztak. Szállítottak Pestre is. A Deákba, a Csörgitsnek, Ilkovicsnak. De elvettek tőlük mindent. Most is a borászatban dolgozik, felvásárlással és forgalmazással foglalkoznak. Sok munkatársa van, főleg betelepültek, oroszok, ukránok. De csak főnökök. A munkások helybeliek. A főnökség igen lazán bánt a készletekkel. Jöttek a különböző szintű vezetők, párttitkárok, delegációk. Még Kijevből is. Fogyasztották a reprezentációt. '47 végén már az új bor kiforrása idején revízió. Hatalmas hiány. Olyan nagy volt, hogy el sem hitte. Új revíziót kért. Meg is kapta. Alig lett több, mert közben mindenki vitte, ha tudta. Csak legyen egy bűnösjelölt, akire rá lehet majd kenni az egészet, már vitte is mindenki a magáét.

Letartóztatták. Négy hónapig nyomoztak. Márciusban elítélték. Tíz év. Fellebbezett. Most arra vár, hogy tárgyalják az ügyét. Mikor kezet fogtunk, kérte, hogy tegeződjünk.

Tudod, így tesznek ezek mindenkivel. Itt egyetlen magyar vezető – legyen az bármilyen szervezet, gazdaság vagy bolt – sem fog megmaradni. Mindre rákennek valamennyi hiányt. Aztán elviszik Szibériába dolgozni. Ott kell a munkaerő, van erdő meg bánya, de munkás alig. Elpusztultak a háborúban. Már sokan vannak ott magyarok Kárpátaljáról… meg Donbasz,[22] a szénbánya.

A családja minden héten kétszer hozza a kosztot. Főtt ételt meg hideget a többi napokra. Ha ők nem tudnak, valaki mindig akad, aki Ungvárra jön. Amúgy Beregszászon laknak. Elég messze.

Ha le kell tölteni a tíz évet, felnőtt gyerekei lesznek. De mindig kell reménykedni. Jó ügyvédje van, az első tárgyaláson nem ő volt. Annak nem volt érdemes fizetni. Vagyonelkobzást is megítéltek. Mindenük rá fog menni, ha nem másítják meg az ítéletet.

Attól a naptól fogva nem volt hiány ennivalóban. Megettük a benti kaját is, de ő nem minden levest evett meg. Válogathatott. A levesek általában pacalszagúak voltak. Szóval büdösek. Ha az áru még nem volt mérgező, azt megetették a rabokkal. A köröm is olyan szőrös volt, hogy nem lehetett tisztítás nélkül fogyasztani. Szerencsére ritkán, de kevés. Így nem sok gondunk volt vele.

Mondtam, hogy ne nehezteljen rám, de én már megszoktam. Nekem nem hoz senki ennivalót, legtöbbször egyedül vagyok, így megeszem a csótányt is. Persze ez nem igaz, de egyszer – még az első öt nap után – sötét volt a reggeliosztáskor. Éhes

22 A Donbasz vagy Donyec-medence történelmi, kulturális és gazdasági régió, amely a rajta keresztülhaladó Donyec folyóról kapta a nevét. A Donbasz név „szóösszerántás" a medence orosz, illetve ukrán nevéből. A 19. század végétől fontos szénbányászati régió, majd nehézipari központ.

voltam, azonnal ettük a kenyeret. Bekapom, elkezdem rágni, hát valami szétfröccsen a számban. De rettenetesen keserű íze van. Köpöm a markomba, teszem a fal mellé. Sötét volt, valami oknál fogva nem égtek a villanyok. Gyertya mellett osztották a reggelit. Kiköptem egy párszor, ettem tovább. Pár falat volt az egész. Mikor kivilágosodott, megnéztem, mi volt az. Hát egy kétcentis csótány. Akkor láttam először életemben csótányt. Addig nem is tudtam, mi az a féreg. Mások világosítottak fel. Előfordul, mondták. A konyhán vagy a raktárban mászik rá az ennivalóra. A daraboló is tele van velük.

Gyuri intelligens ember. Művelt. Kellemes volt vele az együttlét. Már másnap elkezdte olvasni a *Kobzart*. Még ő sem olvasta, de hallott róla. Ha valamelyik szót nem ismertem, megmagyarázta, mit jelent. Nem lehet mindent szó szerint lefordítani, de körülírva megjegyzed, mit jelent. Ha jó a nyelvérzéked, hamar megtanulod a szavakat. De arra ne számítsak, hogy ő minden szót ismer. Megérteni megérti, de lefordítani magyarra nem tudja. Csak most tanulja a nyelvet, habár folyékonyan beszéli. Ha valamit nem értek, kérdezzem.

A sétára már nem kellett egyedül mennem. Itt nem tiltották a beszélgetést. Hiszen már elítéltek voltunk.

– Tudsz sakkozni?

– Igen – feleltem.

– Akkor csinálunk sakkot.

Kivette a kilós cipó belét, és egy darabot elkezdett rágni. Adott egyet nekem is, hogy rágjam meg. El is kezdtem, de azonnal lenyeltem. A többnapos éhezés megtette a magáét. De nem szólt semmit, adott egy másik darabot, azt már elővigyázatosabban kezeltem. Sikerült. Mikor már eléggé összekeveredett a nyállal, golyót formált belőle. A következőt hozzágyúrta. Egész szép labda lett a végén. Hagyta egy órát pihenni. Közben ebéd, majd egyenként megformálta a figurákat. A fehérek kész lettek. Akkor elégetett egy marék papírt. A hamuját összegyúrta a maradékkal. Ebből lettek a feketék. Három bábura valót kellett csak utána rágni. A közepébe az elhasznált gyufaszálakat dugta, hogy erősebbek legyenek. Mire sétára vittek, kész volt a csapat. Másnapra megkeményedtek annyira, hogy elkezdhettük a partit. Nagyjából egyformán értettünk a sakkhoz, de én már két éve nem játszottam. Mindig ő nyert. Ezt úgy fogta fel, hogy direkt engedem nyerni. Láttam, idegesíti. Ne nézzem ostobának. Kissé ingerült volt a hangja. Abbahagyta a játékot.

– Tudod, ez a börtön számlájára írható. Az idegesít. De ne vedd rossz néven.

Mire elszívta a cigarettáját, megnyugodott. Olvasással folytattuk a napot. Nyitották az ajtót.

A házimunkások bedobtak két takarót meg két, vattával töltött kispárnát. Biztosan a katonaság kiselejtezett készletéből szerezték, de nekünk jól jött. Kérték a mosnivalót. Odaadtam az inget, alsógatyát. Gyuri nem adott oda semmit. Eddig is maga mosta ki. A vécé lefolyóját eltömte ronggyal, ott mosott. Erre nekem eddig nem volt lehetőségem, mert rongyom sem volt, pláne szappan…

Másnap az ingem helyett egy gallér nélküli, hosszú mandzsettás, szürkéskék inget hoztak. Olyat, amilyet a fiatal fiún láttam az első éjszakán. Nem új ing az, de puplin volt, és divatos szabású. A gatyám még bírja, de nem soká. Ezzel a házimunkások elmentek.

Már egy hónapja, hogy Gyurival vagyok. A testsúlyom gyarapodott vagy három kilót. Reggelenként néha szalonnát sütünk. Egy darabot levág, beleszúrja a kanálnyelet két oldalról, keresztbe. Bezsírozza a szalonnával, meggyújtja, forgatja. Olvad a szalonna, csöpög a zsírja a papírra. Ég, s pirítja a szalonnát. Tábortűz a börtönben. Az íze majdnem olyan, mint az igazi nyárson sült szalonnáé.

Már másodszor olvasom a *Kobzart*. A felét megértem. De menne már miden porcikám innen. Mi lesz velem? A barátaim nem jelentkeznek. Kár kockáztatni. A következő fegyelmi tíz nap. Ezt megmondták az első után.

Az utóbbi napokban szokatlan mozgások, egész napos mászkálások hallatszanak. Mi ez? Megerősödött a beszédzaj is. Egyre többen lehetünk. Ez a lehetséges feltételezés.

Este van, kiabálás. Valaki az ismerősét hívja: Kolja, Kolja! Rövidesen választ kap. Az üzenetváltásból megtudjuk, benderisták.[23] Ők nem tartották be a szabályokat.

A szovjetek '48 végén nagy csatákat vívtak a Kárpátok mindkét oldalán a benderistákkal. A cseh, lengyel és ukrán Kárpátokban egyaránt folytak hadműveletek. A harcokat mindenhol a szovjetek irányították, de a csapatokat főleg helyi erők alkották. '49-ben nagyjából felszámolták a fő ellenállási gócokat, de a partizánakciók még évekig eltartottak. Eleinte nyugati repülőgépek szállították az utánpótlást. Mikor ennek a lehetősége a minimumra csökkent, a zsákmányolt fegyverekkel és munícióval támadtak. Sokszor az egyenruhájuk, még a tábornoki is, az ellenségtől volt. Abban aztán még a városokba is bemerészkedtek, nemegyszer vételeztek a katonai raktárakból. A katonaság körében is akadtak segítőik. Még gépkocsikat is tudtak így szerezni.

Nem féltek az őröktől. Nekik így is, úgy is 25 év járt. Fenyegették az őröket, még a parancsnokot is. Ha valami bajuk lesz, kiirtják a családjukat. Néha előfordult ilyen eset. Ezekről az eseményekről Gyuri csak most kezdett beszélni. Tabutéma volt az egész Kárpátalján.

Bementek a kiszemelt faluba vagy városba éjjel, kivégezték a kiszemelt személyt, majd távoztak. Ilyenkor, ha összetalálkoztak katonákkal vagy karhatalmistákkal, tűzharc keletkezett. Mindkét oldalon lettek halottak. Nem kegyelmeztek egymásnak.

23 Helyesen: banderisták, Sztepan Andrijovics Bandera ukrán nacionalista politikus követői, kommunistaellenes ellenállók, akik a szovjetek ellen harcoltak.

Szeptember 7., kedd. A zárkákban hangosabb a beszélgetés, amióta a benderisták tömegesen kerültek a börtönbe. Az őrök is elnézőbbek lettek. A levegő megtelt feszültséggel. Mi továbbra is ketten voltunk, de a nagy zárkában voltak huszonketten is.

Elég volt, ha valakire rábizonyították, hogy segíti a benderistákat, rejtegeti vagy információval látja el őket, már be is hozták. A várható ítélet huszonöt év volt. És öt év jogvesztés. Mert a kárpátaljai tagjaik legtöbbje nappal otthon dolgozott, művelte a földet, vagy gyárba járt. Ha megbízást kaptak [a banderistáktól], azt éjjel kellett végrehajtaniuk. Nem volt mindenki lelkes híve ennek, de ha valaki nem tett eleget a parancsnak, kiirtották családostól. Erre ugyan sosem hallottam példát, de egyeseket valóban kivégeztek parancsmegtagadás miatt. Lengyelország és Ukrajna közös határvidékén, a hegyekben néha többezres létszámmal is történtek összecsapások.

Tíz óra körül, takarodó után hangos kiabálásra figyeltünk fel. Valahonnan a földszintről jött a zaj. Majd hangos női jajveszékelés, gyereksírás követte. Az ordítozás oroszul folyt, egyszerre többen is kiabáltak. Gyuri fordított, de sokat már én is megértettem. Gazember banditák! Hagyjátok az asszonyokat! S a zokogás és jajveszékelés, átkozódás fokozódott. Ütlegelés, dübögés hallatszott lentről. Általános lett a zűrzavar.

Valamelyik lenti zárkában a *Sötét az éj* című háborús dalt kezdték énekelni. A zárkák egymás után kapcsolódtak be a kórusba. Ezt amúgy mindenki ismerte. Én is sokszor hallottam a front alatt és után.

Már zengett az egész börtön. Sőt az őrség és a fogvatartottak iszonyú koncertje messze a börtönön túl is hallatszott. Gyurival felkapaszkodtunk az ablakokba. Mindegyikben fejek. Az őr, amelyik az udvarok feletti őrtoronyban állt, rákiabált az utcán gyülekező tömegre. Mert az udvarok külső fala mögött utca volt. Csak egy mellékutca, annak is csak a túloldalán lehetett közlekedni, a fal mellett tilos volt.

Az őr rövid sorozatot adott le a levegőbe a dobtárasból. Kissé alábbhagyott a kiabálás, de néhány perc múlva még az előzőeket is meghaladó erővel harsant fel. A földszintről ajtócsapkodás, dübörgés zaja, s a dal egyre fokozódó hangerővel hallatszott. Valamint tompa puffogások… Valakiket vertek, de azok csak tovább ordítottak. Gyilkosok! Hóhérok! Ti is idekerültök! Mind ki lesztek irtva…

Már éjfél is elmúlt, mire lecsendesítették a lázadást. A hangos beszélgetés azonban reggelre sem ült el. Nem tudtuk meg, mi váltotta ki a ribilliót. Minden bizonnyal kisgyermekes anyát hoztak be. Még másnap is sápadtan, csendben folyt az élet a börtönben. Séta vasárnap soha nem volt, de most még hétfőn is elmaradt.

Szeptember 10., péntek. Fürdő. A vetkőzőben leteszem a cipőm a Gyurié mellé. Bemegyünk, tíz perc, és ki. Megtörülközünk. Nekem is volt már törülközőm. Gyuri hozatott be egyet, fehér, egyszerű, de aranyat ér.

Az előtérben nem találom a cipőmet. Néhány perc ácsorgás után hoznak egy vastag fatalpú, vászon felsőrészes bakancsot. Vagyis: szürkéskék vászon rászegezve a

háromcentis fatalpra. Sírhatnékom támadt, olyan fájdalmasan érintett az eset. Az őr semmit se szólt. Tudta, hova lett.

Olvasás, sakkozás, kenyérszárítás. A fekete kenyeret nem esszük meg, Gyuri csak a változatosság kedvéért eszik néha egy-egy falatot. Hogy ne érje váratlanul, ha elviszik majd olyan helyre, ahol nem lesz utánpótlás. Nekem adja az adagját, szárítsam meg, tegyem rongyzacskóba. Ha elkerülök valahová, lesz eleinte pótlás. Volt egy rossz törülközője, a felét letépte. Abból varrtunk kis zsákot. Lett vagy két kiló szuharel, mert így hívták oroszul. Tűt is tudott csinálni. Talált vékony rézdrótot az udvaron, egy millimétereset. Azt hatcentis darabokra vágta egy üvegszilánkkal, végét óvatosan laposra kalapálta, a szilánk hegyes végével addig kapargatta, míg ki nem lyukasztotta. Egy nap alatt hármat sikerült is, de a másodikon nagyon elvékonyodott a lyuk, ki is szakadt. De két tűnk már volt, egy egész vagyon.

Szeptember 17., péntek. Reggeli után mindkettőnket szólítanak. Engem holmival. Biztos visznek, mondja Gyuri. De csak engem, mert őt holmi nélkül. Neki biztosan a tárgyalással kapcsolatban kell mennie valahová.

Úgy is lett. Levittek a földszintre, ott már több mint százan várakoztak. De még jöttek utánunk is. Megláttam a barátaimat, egymás mellé ültünk a harmincszor harmincas burkolólappal borított padlóra. Nem győztünk egymásnak mesélni. Lettünk vagy százötvenen is. Hoztak három kis asztalt, székeket, írószerszámokat. Rengeteg irattartót. Mindenre nagybetűkkel „gyelo" volt ráírva. Magyarul: ügy. És az ügy száma. Több tiszt, orvosnők, civil nyomozók, tisztes távolságban őrök vagy tízen.

Csend lett. Név szerint szólítottak mindenkit. Egyszerre három asztalnál folyt a személyi ellenőrzés. Az orvosok megvizsgálták a rab állapotát szemrevételezéssel, tapintással. Levetkőztünk mezítelenre. Mindenünket megnézték. Beírták az észrevételeiket egy üres kartonra, lehetett öltözni, aztán vagy hat méterrel arrább leülni. A száraz kenyeret vittem magammal. Újra összekerültünk, folytattuk a beszélgetést.

Így telt el az idő ebédig. Még volt hátra negyven vizsgálandó rab. Először a már megvizsgáltaknak, utána a többieknek kiosztották az ebédet. Mire az ebédeltetés befejeződött, rajtuk is elvégezték a vizsgálatokat.

Tehát előkészítettek bennünket szállításra. Egyesek tudni vélték, hogy Lembergbe[24] viszik a szállítmányt.

Telt-múlt az idő. Már közeledett a vacsora ideje. Gyurit hozták valahonnan. Biztosan Beregszászban voltak. A két kezén mutatta, a nadrágja mellett, hogy tíz. Tehát helybenhagyták az ítéletét…

24 Város Ukrajnában. Ukránul Lviv, oroszul Lvov.

Az őröket közben leváltották. A tisztek egyre idegesebben járkáltak. A közel állók hallani vélték, hogy nem lesz szállítás. Valami történt a Sztrijen[25] átvezető híddal. A benderisták megrongálták. Ezt vajon honnan tudták? Már megszoktam, hogy egyesek mindent mindig tudnak. Legtöbbször igazuk volt.

Jött egy hadnagy. Mindenki a holmijával vissza a zárkába. Elindultunk, körülöttünk az őrök kísérete. A zárkából Gyurit elvitték. Újra egyedül maradtam. A szuharel viszont a barátaimnál maradt. El is feledkeztem róla.

Szeptember 30., csütörtök. Reggel újra szvescsámi. Lemegyünk a földszintre. Névsorolvasás. Előrelép hat métert a felszólított 48 személy. Kivezetik őket a bejárati kapun. Látni a nyitott teherautót. A másik csoportba én is bekerülök. Kapunyitás, kimegyünk. Felmászunk a nyitott teherautóra. Körül sok őr, géppisztolyokkal. Mind dobtáras. A vezető mellé egy másik tiszt ül. A plató hosszú. Van vagy hat méter. Nyolcan ülünk egymás mellett. Hátul, a két sarokba ülőke van erősítve. Oda egy-egy géppisztolyos őr foglal helyet. Mindkettő ránk tartja a fegyvert. A vezetőfülke mellett is áll egy őr. Valamennyien katonák.

A két autó lassan elindul. Az egész úton 40-50-es sebességgel haladunk Csap felé. Akik ismerik az utat, mondják, merre járunk. Beszélgetni, szökésre utaló mozdulatokat tenni nem szabad. Szökés esetén azonnal lőnek. Ezt még indulás előtt elmondták.

Borús az ég, elég erős szél fúj, fázom. Pár percre elered az eső. A katonákon köpeny van, oldalt felgombolva, nehogy akadályozza őket a mozgásban. Fél óra múlva Csapon vagyunk. Az állomás teherpályaudvari részén állunk meg. A síneken két vagon. Ugyanolyanok, mint a többi. Csak az ablakuk nem nagyobb hússzor száz cm-esnél. Az is magasan, fent van. Sztolipinszkij.[26] Ezt a vagontípust Sztolipin rendelte meg. Ő volt a belügyminiszter 1905–1907-ben, amikor leverték a forradalmat. Véres terrort vezetett be. Rengeteg embert vittek ekkoriban Szibériába. Arra kellettek ezek a praktikus vagonok. A fülkék alapterülete ugyanakkora, mint a személykocsiké, de derékmagasságban újabb padlóval vannak kettéválasztva. Ezért emeletesek, csak ülni lehet bennük, állni nem. Mindegyikbe tizenkét személyt lehet elhelyezni alul, tizenkettőt felül, mint egy rabszolgahajón. Igaz, ilyen vagonokat csak egynapos utazásokhoz használnak. Ha a szállítás több ezer kilométer, akkor a félbevágás elmarad. De a tizenkét hely nyolc helyett akkor is nyomorúságossá teszi az utazást. Leszállunk az autókról, körülöttünk őrök. Sokan. Tőlünk tíz méterre. Civilek csak néha látszanak, nagyon távol.

25 Sztrij, ukránul Sztrí: település Nyugat-Ukrajnában, az azonos nevű nevű folyó partján. A Lemberg–Munkács-autóút mentén helyezkedik el, Nyugat-Ukrajna egyik legnagyobb vasúti közlekedési csomópontja.

26 Pjotr Arkagyijevics Sztolipin (1862–1911) belügyminiszterről, majd miniszterelnökről elnevezett vagonfajta.

Név szerint vesznek át. Lassan halad a beszállás. Egyenként néznek át mindenkit. Fénykép is van az iratokon. Még a fogdában csináltak rólunk is, egyet hajjal, egyet meg nyírás után, kopaszon. Délután van már, mire mindenkivel végeznek. Közben jöttek a többiek is. A két vagonba mintegy 300 embert zsúfoltak be. Egy kis ácsorgás még, és a két kocsit egy mozdony elhúzza az állomás felé.

Sötétedett. Állt a vagon, de semmit se láttunk a feketére festett ablaküvegek mögül. Kenyeret és teát osztottak, mást nem is kaptunk. Igaz, dupla kenyéradag járt. Ebéd meg vacsora ugyebár… Aztán vonatszerelvényt toltak elénk, és utánakapcsolták a két vagonunkat. Pár perc múlva elindultunk az ismeretlenbe. Éjszaka lett.

Október 1., péntek. Hajnalban megérkeztünk Lembergbe. Lekapcsolták a vagonjainkat, és elvontatták a tehervágányokhoz. Kint hangos kiabálás, vezényszavak. Körünkben izgalom. Hová visznek? Mi lesz velünk?

Kinyitották a vagonajtót, feljött két személy. Egyikük röviden szóba elegyedett az egyik kísérő tiszttel. Aztán a kocsi első fülkéjét kinyitották. Már lent is áll egy tiszt, kezében dossziék, amiket Ungvárról velünk küldtek. Mellette, asztalkán a többi. A másik vagonnál ugyanígy. Minden fülke iratai egy kötegben álltak, így nem kell sok idő a keresgélésre. Név szerint szólítják a bentlévőket, sorban mennek lefelé. Egy ember két perc. Két asztal, egy óra alatt hatvan fő. Mire mindenki lekerült, már magasan állt a nap. Itt tiszta volt a levegő, de hidegebb, mint Ungváron. Törődöttek voltunk. Volt, aki tudott aludni, én nem.

Zárt, fekete autók érkeztek. Kettő. Mire mindenkit beszállítottak a lágerbe, már dél lett. A bejárat közelében megállt az autó. Kiszálltunk. Ötvenen zsúfolódtunk egy kocsiban. Vagy húsz percig tartott az út. A közelben mindenfelé házak, tehát városban vagyunk. Emeletes épület is van a közelben, több is, egyiken belövés látszik, a fele leomlott. Talán nem is laknak benne?

A láger többszörös dróttal van bekerítve. Az első kettő, a második három méter magas. A tetején fél méter kifelé áll, 45 fokos szögben. A harmadik drótkerítés kétméteres. Húszcentinként villanydrót, porcelánra erősítve. Mindenhol kitéve a magasfeszültség jele. Közöttük szögesdrót, a föld frissen gereblyézve, fű csak a külső kerítések között van. A bejárati kapu fagerendából készült. Az oszlopai betonból. A szögesdrótok betonoszlopokra vannak felerősítve. A kapu után az út kb. húsz méteren párhuzamosan fut a láger kerítésével. Ott még egy kapu. Ugyanolyan, mint az első. A kapugerendák között mindenütt csak sűrű szögesdrót.

Az átvétel a második kapunál történik. Beengednek az elsőn, ötösével, aztán továbbmehetünk, egészen a második kapuig. Ott várunk, míg mindenkit átveszneknek. A katonák távoznak, mostantól a láger őrsége felel értünk. Kinyitják a második kaput. Egyesével kiabálják a nevünket. A kapun belül három asztalka, rajtuk az irataink. Mellettük ketten állnak, vagy tízen meg a kapu környékén. A szólított kilép a sorból, előremegy, attól függően, hol állt. Nem ábécésorrendben szólítanak. Egyszer-

re négy emberrel foglalkoznak. Három perc, négy ember átvéve. Órákba telik, mire mindenkit átvesznek.

Mivel már két napja szinte semmit sem kaptunk enni, nem számítva a tegnapi dupla adag kenyeret, így sem a vizeléssel, sem egyéb szükségletekkel nemigen kellett foglalkoznunk. Akiknek mégis kellett, azok sutyiban elvégezték a dolgukat a sor közepén.

Talán tudatosan nem adnak enni, s ezt most – figyelembe véve a helyzetet – helyesen is teszik. Meg takarékoskodnak is. Vagy negyvenediknek szólítanak. Így is két órába telt, mire bejutottam. Még húszat hozzánk sorolnak. Hatvanan voltunk, ötösével álltunk a sorban, elindítottak egy távoli kőbarakk felé. Láttam, hogy négy egyforma barakk sorakozik egymás után. Mi az elsőbe mentünk be, az emeletre. Üres volt az egész épület. Hosszú folyosón baktattunk a második ajtóig. Kinyitották, bementünk. Még két ajtó volt a folyosón. A mellettünk lévő ugyanolyan volt, mint amin bementünk. Az utolsó a latrina meg a mosdó.

A helyiség ajtaja szürkére festett, rendes, kétméteres darab. Fából, kulccsal zárva. Ablakai – kettő – egyszer másfél méteresek. Kívül erős vasrács van rajtuk, az ablakszárnyak leszedve. A kilencszer hatméteres alapterületre százhúszan lettünk bezsúfolva. Mert hoztak még egy hatvanas csoportot. A szobában semmi berendezés. Csupán egy hordó, százliteres, tele vízzel, mellette, az oldalán két alumíniumbögre, ennyi.

Akinek volt ennivalója, az evett. Összekerültek azok is, akik esetleg azonos ügyben kerültek ítélet alá. Itt már ez nem számított. Kis csoportok alakultak ki. Voltak itt gyilkosok, benderisták, politikaiak, rablók, de nem kevés zsebes és piti tolvaj is akadt. Nem volt az összezártak között semmi szabályszerűség, amiből következtetni lehetett volna bármire is.

Voltak néhányan, akik már régóta itt sínylődnek. Állítólag még a németek hozták létre ezt a lágert. Aztán a szovjetek a front után rendbe hozták, és használatba vették. Gondoskodtak róla, hogy mindig telt ház legyen. Útonálló bandita is akadt néhány. De igazi nagyhal csak egy. Annak egész udvartartása alakult ki már az első éjszakára. A vizeshordó közelében helyezkedtek el, négyen. Mivel roppant kevés volt a hely, ők a leterített takaróikkal elfoglaltak nyolc négyzetmétert. Ha figyelembe vesszük, hogy egy emberre fél méter sem jutott, akkor érthető a helyfoglalásuk miatti felháborodás. De hiába kiabáltak velük, nem engedték arrább tolni a pokrócaikat. Kiabálás, kavarodás támadt. Többen köréjük gyűltek.

Most még nem is volt baj, hiszen majdnem mindenki állt. Ha szorosan is, de lehetett egymás mellett közlekedni. Legtöbben a fal mellett ültek. Ott minden hely foglalt volt. Én későn kapcsoltam, de még így is sikerült az ajtó közelében, a fal mellé, a földre ülnöm.

Fogalmam sem volt, hol lehetnek a társaim. A börtön folyosóján sem kerültünk egymás közelébe, de még láttuk egymást. Beszélgetésre nem volt lehetőség. Már

Csapra is külön autóval vittek. Azóta nem láttam őket. Vajon melyik barakkba kerültek?

Közben a kiabálás verekedéssé fajult. Volt a csapatban több benderista is. Néhány, katonaságtól elítélt tiszt, katona. Öten nekiestek a zsulikoknak[27] – mert ezt kiabálták nekik –, és felrángatták a takaróikat. A szoba közepére húzták, ott ledobták. Mivel alig volt hely, ez sem ment könnyen. A főzsulik ezt nem hagyta. Mint később megtudtam, 25 éve volt hátra, neki aztán minden mindegy. Nagydarab ember, sokan ismerték, vagy hallottak róla. Bandája volt a hegyekben, néha még a benderistákkal is összetűztek. Több gyilkosság terhelte a lelkét. A németek is felhasználták, de nem engedték, hogy velük menjen. Banditákból ott is volt elég.

Hátulról hatalmas ütést mért az egyik támadója fejére, csatlósai meg hárman ütni kezdték az egyik magas, erős benderistát. Hirtelen mindenki igyekezett a fal felé nyomulni, így középen üres lett egy kis hely. Itt folyt a már veszélyessé fajult verekedés. Erre valaki dörömbölni kezdett az ajtón, ahogy csak bírt.

Csodálkoztam, hogy a nagy ordításra még nem nézett be az őr. A folyosó 25 méteres volt, egy egyenruhás őr mászkált az első ajtótól a végéig. Mert közben a másik helyiséget is megtöltötték. A földszintre meg éppen csak beengedték az embereket. A kiabálásból érteni lehetett, mi van ott. A többi őr ott segédkezett. Már volt néhány vérző arcú ember is, mire az őr kinyitotta a zárat. Bejött, elordította magát vagy kétszer, mire a verekedők szétváltak. Elmagyarázták, mi történt. Az őr figyelmeztette a benderistákat, ha még egyszer bajt csinálnak, zárkára küldi őket. Ezzel kiment.

Mindenki fel volt háborodva az őr viselkedésén, hiszen mondták, mi miatt tört ki a verekedés. Igaz, akadt, aki helyeselt, mondván, hogy piszkos hazaárulóknak csak állóhelyet szabad adni még a börtönben is. Szerencsére már sokat értettem az orosz és ukrán nyelvből, így nem kellett állandóan kérdezni, mi is zajlik. A velem történtekbe nem voltam belenyugodva, de mivel nem tehettem ellene semmit, a téma nem foglalkoztatott tovább. Viszont ha már itt kellett lennem, akkor minden érdekelt, ami körülöttem történik. Igyekeztem minél több idegen szót megtanulni, legyen az orosz, ukrán vagy más nyelven. Ezért ha akadt olyan személy, aki tudott magyarul, ráakaszkodtam, és minden szót, amit nem értettem, lefordíttattam. Teljesen mindegy volt, hogy mit jelentett. Persze nem lehetett mindent egyből megjegyezni, de ötször is megkérdeztem, ha nem tudtam néhány nap múlva.

Nem mindenki fogadta szívesen a közeledést. De az én helyzetem, hogy pesti vagyok, rokonszenvet ébresztett az emberekben, mármint a magyarokban. Voltunk vagy húszan, de közülünk magyarországi csak én egyedül. Ha valaki megtudta, hol éltem a börtön előtt, megkeresett, és igyekezett kapcsolatot tartani velem.

27 Csirkefogó, tolvaj, szélhámos.

Mellettem ült egy középkorú személy. Csomagjából, mely nem volt nagy, darab kenyeret, szalonnát vett elő. De csak úgy sutyiban, hogy ne nagyon lássák, enni kezdett. Az alumíniumkanala – hogy tudta átmenteni a többszöri motozáson? – egyik oldala ki volt élezve. Azzal vágta a szalonnát meg a darabka kenyeret. Én, mivel mellette ültem, akaratlanul tanúja voltam a jelenetnek. Eddig nem szólalt meg, most hallottam először beszélni. A mellette ülőtől kérdezte, akar-e enni. Még nem, rossz a gyomrom. Igen megviselt az éjszaka. Talán később, ha megnyugszom. De társa unszolására csak elfogadott néhány falatot. Ettek.

Nekem meg majd' kiguvadt a szemem, már a gyomrom is megfájdult az éhségtől. Hiszen már egy egész napja nem ettem. Hozzászoktam a kevés és rendszertelen étkezéshez. De ha az ember mellett táplálkoznak, akkor óhatatlanul megkívánja az ennivalót.

– Maguk magyarok? – kérdeztem.

– Igen – felelték egyszerre.

– Én is.

– Honnan, Magyarországról? Csak nem?

– De, onnan.

Igyekeztem magamra vonni a figyelmüket, mert már kezdték elrakni az ennivalót. Hátha adnak egy darab kenyeret. Szalonnára nem is gondoltam, nem is reméltem. Kérni nem mertem. Meg nem is úgy neveltek, hogy ezt meg mertem volna tenni.

Csak egy csomagjuk volt. Aki mellettem ült, annak a kisebb. Elég jó ruhák, lábbelik, tiszta ing. Tehát volt, aki bevigye a kosztot s a fehérneműt a börtönbe.

Az idősebb 36 éves volt, a fiatalabb kora ismeretlen. Bemutatkoztak. Rezeda István mérnök, Zájac János ügyvéd. Megmondtam én is a nevem.

– Diák voltam, pár hónapig meg villamoskalauz Pesten. Hol a csomagja?

– Nekem nincs, csak az, ami rajtam van. A cipőm meg az ingem még a börtönben ellopták, kicserélték erre a vacakra. Azért nézek ki ilyen ágrólszakadtnak. Még egy fogkefém sincs. De minek is? Krém se akadna hozzá.

– Nekünk az is van, használjuk is. Hogy azután lesz-e, azt már mi sem tudjuk. De ha elfogad egy pár falatot, megkínáljuk.

Na, ez már beszéd, gondoltam, hiszen lehettek ti akár grófok is, ha nem adtatok volna, mehettetek volna felőlem a fenébe. Darab kenyeret nyiszált, meg háromdekányi szalonnát. Egy falatra meg is ettem. Nem hiszem, hogy ettem már valaha olyan gyorsan, mint akkor, ott. Mire hozzáfogtam, már el is fogyott. Még éhesebb lettem…

Rezeda jól beszélte a nyelvet. Zájac is. Így elkiabálta magát: aki megette a kaját, dobja bele a dobozba, és a tányérokat is tegyék egymásba. A helyfoglalás miatt így kisebb helyen elfér. Hatalmas kondérban hozták a vacsorát. Tíz óra volt. Az időt már rendszeresen tudtuk. Mindig kérdezték az őrtől. Krumplileves volt. Sűrű, benne itt-ott körömdarabok. Csak két villanyégő lógott a mennyezetről, de úgy, hogy a százas égők bevilágították az egész szobát.

Iszonyatos volt a füst. Majdnem mindenki dohányzott, a két ablak nem győzte kiengedni a szürke felhőt. Akinek nem volt mit szívnia, az kért másoktól. Volt, hogy csak a csikket kapták meg, vagy már arra is ketten-hárman vártak. Szerintem az is elég volt, ha valaki csak beszívta a levegőt, annyira telítve volt a helyiség füsttel.

Az egyik elítélt a merőkanállal belekavart az üstbe, belemert, egy kanállal adott annak, aki a sor elején állt. Egy másik adta a harmincdekányi kenyeret. Ugyanolyan ízű, ragadós, mint néha a börtönben volt. Azért ott adtak néha – ugyan fekete, árpakorpás – nem ragadós kenyeret is. Kis darab kenyér. Nehéz. A börtön előtt ilyen rossz minőségű kenyeret életemben nem ettem.

Jó félórába telt, mire kiosztották a vacsorát. A másik ajtónál ugyanez történt. Vacsora után elkezdték beledobálni a kanalakat a dobozba, a tányérokat pedig mellette rakták egymásba. De olyan gyorsan hajigálták, hogy sem számolni, sem igazítani nem lehetett. Itt már ketten sem tudtunk mit csinálni. Egymás hegyén-hátán ettünk, hogy lehet itt rendet tenni? Idegesített nagyon: mi lesz, ha nem tudunk eleget tenni a parancsnak?

A vacsora véget ért. Mire az utolsó is megkapta, az elsők már pakolták a tányérokat meg a kanalakat. De nem bűnözők között lettem volna, ha minden rendben lebonyolódik. Legalább húsz kanál meg vagy tíz tányér a csomagokban kötött ki. Kiabálni nem mertem, de a zsivajban senki sem figyelt volna rám. Különben sem nekik lett kiadva a visszaszolgáltatás…

Gondoltam, Rezeda majdcsak tesz valamit. De olyan tutyimutyi embert, mint ő meg Zájac, életemben nem láttam. Csak álltak, és bámultak a tömegre. Hát én sem törődtem semmivel. A kupacokról látszott, hogy enyhén szólva hiányosak, de már nem izgatott. Jöjjön az őr, ha kell neki, s szedje össze.

Nemsokára jött az elítélt, aki a vacsorát hozta. Osztotta a kenyeret. Kinyitotta az ajtót, volt kulcsa hozzá, kérte a holmit. Szóltam Rezedának, mondja neki, hogy nem mindenki adta le az evőeszközt. De még mielőtt szólt volna, persze csak ha meg merte volna tenni, az elítélt megkérdezte tőlem: magyar vagy? Igen, válaszoltam. Mire ő: kéredzkedj ki a vécére, vacsora után beszélgetünk. A kanalakkal meg ne foglalkozz, a kutya sem fogja keresni. Elszállításkor ugyanis megtalálják.

Azzal elvitte az edényeket. Vagyis kihúzta a folyosóra, s ment a másik szobába. Az őr egykedvűen álldogált a feljárónál. Ott jobb volt a levegő, gondolom, nem örömmel szívta a bűzt. Mert a levegő egyáltalán nem volt tisztának mondható. Látta, hogy a másik szobából is hozzák az edényeket, de onnan nők adták ki. Igaz, a zajból eddig is lehetett gondolni, hogy valahol nők is vannak, de a folyosón nem gondoltunk erre.

Néhány perc múlva jött az őr. Kinyitotta az ajtót. Mondta, hogy lehet menni a vécére. Ott öt guggolóhely volt. A bejárattal szemben, hátul s a fal homlokzati részén. Előtte méteres deszkafal. Aki középen végezte a dolgát, az szemben guggolt a bejövőkkel. Alul, a deszkán húszcentis rész. Így látni lehetett, van-e ott valaki. A fal másik oldalán öt vízkifolyó állt egy vályúszerű bádog felett. Ott lehetett mosakodni.

Szemben a vályúval, a fal felé fordítva betonvályút öntöttek a padozatba mélyítve, ott vizeltünk. Rám került a sor hamar. Tízesével mehettünk ki. De nem számolta senki, mentünk többen is. Az én újdonsült ismerősöm már ott várt. Röviden mondjam el ki, mi vagyok, mert kevés az idő, de ráérek visszamenni, ha a zárkából mindenki végzett. Nyújtotta a kezét, Sztankó Mihály, mondom én is a nevem. Azonnal elhadartam a rövid történetemet, de csak a bekerülésemtől kezdve. A végén még hozzátettem, hogy pesti vagyok. Ezen csodálkozott, mint mondta, itt egyetlen külhoni magyar sincs rajtam kívül. Ő már hónapok óta itt van, de tél óta nem találkozott magyarországiakkal. Akkor volt itt néhány, de már elszállították őket. Volt egy, aki házimunkásként dolgozott egy darabig. Előbb-utóbb azokat is elszállítják, mert kialakulhat kapcsolat a bűnözőkkel, és az nem kívánatos. Misi két évvel volt idősebb nálam, őt is Ungvárról hozták ide. Most menjek, betereli a bandát az akolba, de holnap, vacsoraosztás után, jöjjek elsőnek, szerez nekem egy tányér levest. A vécében…

Jól beszélt oroszul, ordítozva bezavarta a népet, az őr csak röhögött rajtunk. A női szoba nyitva volt, őrrel az ajtóban, nehogy valaki besurranjon. Hiszen a folyosót is csak egy őrizte, egy meg a földszinten teljesített szolgálatot. A bejárati ajtónál ki volt képezve egy kis beugró. Azt külön el lehetett zárni a folyosótól. Ott ketten voltak, de azok már nem jártak be az épületbe, hanem ki- vagy beengedték az átmenőket. Az udvarra azonban még egy ember is csak kísérővel és őrrel mehetett.

A nők előtt két idős asszony állt. Beszélgettek az őrrel. Az asszonyok a világon mindenhol előnyt élveznek, ha csak egy kicsit is kinéznek valahogy. Ha nincs jobb, akkor a szamár is megfelel alapon a legrondább nő is talál szemet. A mi szobánkból egyiküket felismerte valaki. 35 éves lehetett, de ha valaki hosszú börtönhónapok után is pontosan meg tudja mondani, ki hány éves, az enyhén szólva lódít. Akár tíz évet is lehet tévedni. A férfi is hasonló korú. Odakiáltott a nőnek, az rögtön megismerte. Az őr nem is nagyon igyekezett megakadályozni a beszélgetést. A civil életben ismerték egymást. Biztosan az ungvári börtönből hozták a nőket is, habár én sehol sem láttam hasonlót. Nevetve, de elég ocsmány szavak is elhangzottak. A nő másnap küldött a férfinak három darab, fehér papírba csomagolt szőrszálat, göndört és rövidet. A kitépett gyökér is látszott rajta. A közelemben mutogatta a barátainak. Ez is egyike volt a kinti zsulikoknak. Jól öltözött, még itt is volt dugipénze. A nő meg egyike lehetett a bűntársainak.

Oroszok voltak, mivel ’48-ra sokuk telepedett le Kárpátalján, főleg Ungváron. A magasabb beosztású vezetők egy része szintén közülük került ki. Sok ukrán is betelepült, mert lakás ugyan ott sem állt korlátlanul rendelkezésre, de sokuk elhagyta a háború alatt és után a területet. Rengeteg férfit, nőt hurcoltak el a bányákba. Igaz, nem akárki telepedhetett le, csak a kiválasztott káderek. Hithű kommunistának kellett lenni… Csak olyanok, akik a Szovjetunió távlati terjeszkedési politikájába beilleszthetők voltak.

A hordót közben telehordták vízzel. Éjszakára nem tanácsos sokat inni, ha a küblihez akart valaki menni, át kellett gázolni vagy húsz emberen. Az égők egész

éjjel világítottak, sokan álldogáltak, járkálni ugyanis nem lehetett a helyszűke miatt. Dohányoztak, beszélgettek. Halkan, mert senki sem akarta, hogy a beszélgetésnek tanúja legyen. De így is nagy volt a hangzavar, mert sokan voltunk. Mi, akik a fal mellett tudtunk elhelyezkedni, szerencsésebb helyzetben voltunk, mint a szoba egyéb helyein lévők. Nekik nem volt hová kinyújtaniuk a lábukat. Mi meg nekivetettük hátunkat a falnak, s máris kényelmesebb volt az elhelyezkedés. Az idő múlásával azonban egyre többen aludtak el. Ők már nem voltak urai az akaratuknak. Elnyúltak a padlón, mások meg alig tudtak megállni a lábukon. Ezért felkeltették az alvót, ha másképp nem sikerült, rúgással. Nem voltak ezek borzasztóan nagyok, de azért kissé fájdalmasan érintette azt, aki kapta. Így aztán kialakultak a háttal egymásnak támaszkodó kis csoportok. Egymást támogatva kis helyen is elfértek.

Lassan a zaj is csökkent, én is elszenderedtem. Nem sokáig, mert erős kiabálásra ébredtem. A lábam nem tudtam kinyújtani, mert nekitámaszkodtak ketten is. Figyeltem, mi a zaj oka. Hát a zsulikok megpróbálták elvenni egyikünk elemózsiás csomagját. Már este kifigyelték, kinek van nagyobb. Kis csomagért nem lett volna érdemes kockáztatni. Mivel igen agresszívak voltak, tartani lehetett tőlük. De itt ők erős kisebbségben voltak, hamar megfékezték őket. Néhány ütés, rúgás, kiabálás után elcsitult a zaj.

Másnap beszéltek róla, de különösebb jelentőséget senki sem tulajdonított a dolognak. Az őrnek hiába szóltak, az nem törődött ilyesmivel. Akik '45-ben már itt voltak, beszélték, hogy magas volt a köztörvényes bűnözők száma a többiekéhez képest, gyilkosságok is előfordultak. Hat-nyolc tagú bandákba tömörültek, az őrök sem voltak biztonságban tőlük. Nemegyszer összecsapásra is sor került közöttük. Volt halálos áldozat is. De a bandák egymás között is verekedtek. Az volt a jó, mert akkor csak ők fogytak.

A társaság fele kinyújtózkodva aludt, vagy csak feküdt, a többi meg kínlódott, ahogy tudott. Ha ismerősök kerültek egymás mellé, hol az egyikük feküdt, hol a másik.

Lassan eljött az ébresztő. Itt nem volt csengetés, nem is lett volna értelme. Még sötét volt, de a többség már fent volt. Valamennyit csak aludt mindenki éjjel. Kiengedték a népet mosakodni, ott ki-ki a dolgát is elvégezhette. Én jó hideg vízzel s Rezeda szappanjával megmosakodtam. Együtt mentünk ki ketten. Zájac bent maradt vigyázni a csomagjaikra. Utána ő ment ki. Fél óra volt adva egy szobára, más szobát közben nem engedtek ki. A házimunkások kivitték a küblit, feltöltötték a hordót. Nem sok víz fogyott az éjjel. Az egyik mosakodott, a másik a kis- vagy nagydolgát végezte. Hasmenéses zajok hallatszottak, és egyéb hangos jelei a székelésnek. Bűz, olyan, hogy vágni lehetett. Meg füst. Sokan rágyújtottak már a szobában, igyekeztek elszívni a cigarettát még a vécén, mert úgy gondolták, ott nem kell odaadni a csikket. De itt már a fél cigarettát is kikapták a dohányos szájából, aki nem is tudta, ki tette.

Egyszerre huszonöten is voltunk a helyiségben. Csak egy égő világított, az is koszos volt, a füst meg sűrű. Alig lehetett látni. Többen mások zsebében kotorásztak. Volt, akit elkaptak, jól a falhoz kenték, egyet belökdöstek a vécébe, ürülékkel kenték be az egész arcát. A szobában megismerték a belőle áradó bűz miatt, hiszen a hideg vízzel nem tudta jól lemosni az arcát. Ott, mivel tettét tagadni nem tudta, a megjelölés miatt úgy összeverték, hogy orrán-száján folyt a vér. A mosdóban nem merték megtenni, mert ott kiabálhatott volna, de itt a sok ember közül ki vállalta volna a tettet? Ki merte volna még az őrök közül is vállalni a bűnösök megkeresését? Tehát sértetlenül akár agyon is lehetett verni bárkit. Ezért jó volt mindenkinek vigyáznia. Az ellenőrzés jól szervezett volt… A rabok maguk voltak kénytelenek fenntartani a rendet. Ez úgy-ahogy sikerült. Az ottlétem alatt súlyos sérülés csak egy akadt. A legkisebb zsulikot majdnem agyonverték. De kétnapi kezelés után bekötözve visszahozták a szobába.

Az ébresztő után egy órával osztották a reggelit. Híg káposztaleves, benne pacaldarabok, egy-két centisek. Nekem is akadt vagy két deka. Nyeltem, mint kacsa a nokedlit. Nekem már mindegy volt, csak ehető legyen. A levest csak úgy, a tányérból ittuk ki, nem is adtak hozzá kanalat. A többieknek volt kanaluk, hiszen az előző nap is eltűnt vagy két tucat. Azok se nagyon használták, nem volt értelme. Mire minden szobát megetettek, már magasan járt a nap. Felhős idő ígérkezett. A szél is erősebben fújt, az ablak közelében érezni lehetett a huzatot. De ez még jól is jött a sok füst miatt.

Megismerkedtem több magyarral a szobában. Lassan feltérképeztem köztük a számba jöhető barátokat. Habár senki sem tudta, meddig leszünk itt, s kit hová fognak vinni, szükséges, hogy az embernek mindig legyenek olyan ismerősei, akikkel őszintén elbeszélgethet. Meg nem mindenki intelligenciája egyforma. Közös téma sem mindenkivel alakul ki. Nekem a sok egyedüllét után jól jött, habár kissé terhes volt ez a nagy csapat, már az összetétele miatt is. De sok ember csevegett állandóan körülöttem. Így a nyelvtanulás is jobban ment. Ha az ember többször hallja ugyanazt a szót, könnyebben megjegyzi. Ha az értelmét is ismeri, akkor használni is tudja. Ha van kivel beszélni, az állandó éhség is elviselhetőbb. Mert mi itt nem éhesek voltunk, hanem folyamatosan éheztünk. Ez már rajtam is meglátszott.

Itt nem az irodalmi nyelv volt használatos. Az itt lévők többsége még nem volt büntetve, hiszen a társaság fele politikai volt. Ezen nem azt kell érteni, hogy akit hazaárulásért ítéltek el, az hazaáruló is volt. Egyszerűen csak azt a paragrafust alkalmazták rá. Tízből három biztos ilyen alapon lett elítélve. A másik fele gazdasági bűncselekmény miatt került ide. Hiány, hanyag kezelés meg lopás miatt a kolhozból, de volt, aki csak kenyeret vett el az üzletből, pékségből. Ilyesmikért akár tíz évet is kaphatott.

Szombat lévén, semmi olyan program nem lett beiktatva, ami mindenkire kötelező lett volna. Reggeli után kiterelték a népet az udvarra levegőzni. Fél órára. Először a földszintet, aztán az emeletet. Mi tizenegy körül kerültünk le.

Kellemesnek mondható, kora őszi idő volt. A fák már kezdték a színüket változtatni. A Kárpátokon túl voltunk, többnyire északi szél fújdogált. Az éjszakai kevés alvás miatt kissé bódultan, szédelegve járkáltunk, többnyire céltalanul, összevissza. Ebben senkit sem korlátoztak.

Az udvar ötvenszer százméteres lehetett. Mint egy kisebb futballpálya. Az egyik oldalát a szögesdrót kerítés határolta. Látszott a bejárat hatalmas kapuja. A második kapu őrbódéja valóságos kis erőd több helyiséggel. Fent, a kapuk mellett mindenütt őrtornyok. Az udvar bal oldalán áll a három barakk. Távolabb ismeretlen rendeltetésű, egy- és kétbejáratú, 10-20 méter hosszú épületek. Jobb oldalon szintén egy harminc méter hosszú épület. Oldalán három kétszárnyú, elöl egy kisebb ajtóval. Az egyiken néha két nő lépett ki, nézegette a sétálókat, majd visszament. Igyekeztem a közelükbe kerülni. Újra kijött az egyik. Közel jött, megkérdezte, nincs-e valakinek eladó ruhaneműje. Zájac, Rezeda és én igyekeztünk egymástól nem eltávolodni. Most is a közelben voltak. Hívásomra Rezeda jött, meghallgatta a nőt. Ő is elítélt volt, de mások megbízásából felvásárolta az újaktól a felesleges ruhaneműt. Persze fillérekért. S mivel a mi csoportunk Kárpátaljáról jött, külön figyelmet érdemelt. Ott már jobb volt az élet. Általában is gazdagabbak voltak az emberek, mint Lembergben. Rezeda nem akart eladni semmit, nekem nem volt mit, csak a rajtam levővel rendelkeztem, így nem jött össze az üzlet. Mikor elmentünk, visszament az ajtón. Láttam a kinyitott szárnyak mögött sorakozó zsöllyéket. Tehát van mozi… Valóban az volt.

Többen is kíváncsian kérdezték, mit mondott a nő. Elmondtam. Néhányan odamentek, egész közel az ajtóhoz, hangosan beszélgetni kezdtek. Erre ki is jöttek hárman. Tudták, hogy lesz érdeklődő. Mi is odacsapódtunk a nép mellé, csak Zájac nem. A neve szláv eredetű, magyarul nyulat jelent. Mintha csak rá találták volna ki ezt a nevet.

A nők röviden elmondták az óhajukat, visszamentek a moziba. A sétálgatók közé szétszaladó hírvivők meg gyorsan elkezdték szervezni a csereberét. Ugyanis a nők mahorkát, kenyeret, fűszert, cigarettát, de még fűszerekkel ízesített italt is kínáltak. Látszott rajtuk, hogy ez már valamiféle rutinszerű tevékenység náluk.

Az elítéltek majdnem minden holmijukat magukkal vitték, ha sétáltak az udvaron, vagy csak ültek a csomagjukon vagy mellette. Nem lehetett bent hagyni semmit, mert a házimunkások is loptak.

Így a cseretárgyak is kéznél voltak. Akadt is elég. Volt, aki a cipőjét adta oda dohányért, ha volt még másik, ami úgy-ahogy használható volt. Cserélt ott gazdát ing, törülköző, ruha, de pénz is, amiért bármit meg lehetett venni, amire csak szükség lehetett. Igaz, a cserearányok nem voltak valami kedvezőek a rabokra nézve. A nők is felszámolták a közvetítési díjat. Méghozzá busásan. Ezek az ügyletek nem jöhettek létre csak úgy, ha közreműködtek benne a civilek is, akik bejártak dolgozni a lágerbe. Később azt is hallottam, hogy az őrök és egyéb egyenruhások is kivették a részüket az üzletelésből. Kint megkapták a megrendelést, és ha tudták, teljesítették. De minden felajánlott holmit megvettek, mert nagyon olcsón jutottak hozzá, a kinti

világban pedig szinte mindenből hiány volt. Ha a cserélő kért valamiért egy összeget, eleve alacsony árat mondott. Az idő rövidsége, a sok eladó és a három vevő miatt a piac szabta meg az árakat. De legtöbbször az alacsony ár feléért kellett megválni az árutól.

A nők eltűntek, pár perc múlva már hozták is a csereárukat. Nem szedtek rá senkit. Az alacsony árak miatt úgyis mindenki be lett csapva. Hiszen ezek a nők ebből a tevékenységből egész kis vagyonokat gyűjtöttek, még amellett is, hogy le kellett adniuk a haszon egy részét a civil szférának. Meg a közvetlenül beavatott szférának. Ezek között még a láger legfelső vezetői is szerepeltek.

Voltak elítéltek, akik már hosszabb ideje dolgoztak a lágerben kiszolgáló személyzetként. Férjük vagy feleségük igyekezett letelepedni a városban vagy egyenesen ott dolgozni. Megfelelő kenőpénz útján ez sikerülhetett. Ők hozták-vitték a holmit ki-be a városba, de megtette ezt az őrség meg az egyéb alkalmazottak serege is.

A bazár azonban hamar véget ért, be kellett menni a sétáról. Az üzletelés szinte teljesen nyíltan folyt már. Az őr a magasfigyelőről mindent látott, de semmit sem tett ennek akadályozására. Egykedvűen könyökölt a zsibvásár láttán, néha röhögött a tülekedőkön. A végén már egymás kezéből kapkodták ki az árut, mert a házimunkások takarodót kiabáltak. Volt, akinek az áruja a nő kezében maradt. Egyszerűen nem engedte el, addig ráncigálta, míg a tulajdonosa ott nem hagyta. A házimunkás elráncigálta, s bezavarta a barkkba. Öklét rázva káromkodott a nő felé.

Akinek ki kellett mennie, közben elvégezhette a dolgát a mosdóban. Nappal nem volt bent a kübli. Hiszen helyet foglalt az is, az meg nem volt. Éjszakára szükséges volt, hogy bent legyen, mert volt néhány hasmenéses, azok miatt állandóan nyitogatni kellett volna az ajtót. Ha valaki a kübli mellett aludt, mert ott is kellett lennie valakinek, bizony néha lepisilték. Mert ha valaki el tudott aludni, s az előbb-utóbb mindenkivel előfordult, már csak a kimerültség miatt is, ha mégis felébredt dolgát végezni, félálomban tántorgott az alvó-ülő-fekvő népségen át. Néha még a fedőt sem vette le, úgy végezte a dolgát. Volt is utána kiabálás, verekedés. Szinte mindenki felébredt, olyan zűrzavar támadt, még az őr is felébredt, ha aludt. Verni kezdte az ajtót, hogy tyise. Kiabálva kért csendet. Előbb-utóbb elült a zaj. Lassanként megint szenderegni kezdünk, de igazi alvásról szó sem lehetett. A két égőt lekapcsolták takarodó után. Az udvart azonban a reflektorok egész éjszaka megvilágították. Így a szobában is világos volt, mindent jól lehetett látni.

A zsulikok, mivel a létszámuk kicsi volt, nem mertek semmilyen kezdeményezésbe fogni. Tanultak az első éjszaka eseményeiből. Tíz fő már terrorizálhatta volna az egész szobát, hiszen legtöbbjüknek 25 éve volt. A helyzet azonban változóban volt, mert a benderisták is rendszerint 25 évet kaptak. Ez az utóbbi fél évben megtette a hatását, hiszen csak mostanában kezdtek ide, a lembergi koncentrációs táborba benderistákat szállítani. Összehangolt hadműveletek kezdődtek ellenük, és csoportosan fogták el őket. Sok esetben a szomszédaik adták fel őket. Már mindenki szeretett volna békében élni. Hiszen a háború három éve véget ért, de ahol ők harcoltak

vagy partizánkodtak, továbbra is sok volt a halott. Hiszen a benderisták, annak ellenére, hogy a nép, főleg a fiatalság köréből akadt utánpótlásuk, nem győzhettek az egyre erősebb támadókkal szemben. '48 végére már több tízezer volt az elfogottak száma. Igaz, egy sem volt harcoló alakulat tagja, de a segítőket ugyanazon paragrafus alapján ítélték el, mint a harcolókat. Ha csak élelemmel segítettek, azért is kijárt a tíz év. Az ételt oda is kellett juttatni. 14-15 éves fiúk, lányok kerültek be öt évre csak azért, mert családtagjaik tartották a kapcsolatot a benderistákkal. Előfordult, hogy egész családokat ítéltek el, vagy deportáltak Szibériába. A gazdaságot, ami utánuk marad, annak utalták ki, aki feljelentette őket. Ha ilyen nem volt, mindig akadt letelepíthető orosz vagy ukrán, akinek éppúgy az volt az érdeke, hogy az elűzött soha nem térjen vissza.

Lassan, de meghozták az ebédet. Egytálételt adtak, szárazborsólevest. Ki-ki megkapta a darab kenyerét. Ungváron jobb a kenyér, ha nem is mindig. Nagyobb ott sem volt. Adtak egy háromdecis kanál kását is. A negyede itt is beleragadt a kanálba. Hiába ütötte oda a tányér széléhez a kanalat, akkor is maradt benne egy kevés. Az így megspórolt mennyiséget aztán ki lehetett osztani a megfelelő ellenszolgáltatást nyújtó személyeknek. Így a házimunkások üzletet köthettek olyanokkal, akiknek volt megfelelő ruhája, cipője, inge vagy egyéb holmija, amit fel tudott ajánlati a repetáért. Persze ez mindig a többi adagjából lett lecsípve. A házimunkások több élelmet kaptak, mint az ideiglenesen koncentráltak, hiszen ők dolgoztak, ezért több élelem járt. De azért ha olyan volt a kiosztandó koszt, ami nekik is ízlett, kipótolták abból. Ha az őrnek megtetszett valamelyik női fogoly, megbeszélték, hogy amíg itt lesz, s az őr szerint ez egy-két hónap is lehet, mindennap repetát kap, ha azt testi szolgáltatással ellentételezi. Legtöbbjük rá is állt. Akkor a házimunkásnak kiadták utasításba, hogy kinek kell ráadást adni. A házimunkás ezt a saját jól felfogott érdekében mindig teljesítette. Vagyis a kis adagok lassan tovább koptak.

Hús is volt néha a menüben, de annak egy kis része már a beszállítás és raktárba vétel közben „elkallódott". A civilek kint nem is tudtak húst beszerezni, hiszen az állatállomány majdnem teljes egészében eltűnt a háború alatt. Máshonnan sem jöhetett szállítás, hiszen azokon a területeken, ahol nem voltak harcok, ott kellett megtermelni a harcoló alakulatok élelmét. Ami csak volt, elszállították, meghagyva azt a minimumot, ami okvetlen kellett. A háború után pedig sehogy sem akart helyreállni a termelés. A még mindig magas létszámú katonaságot élelmezni kellett. A termelés a gyárakban nem állt még helyre, hiszen az újjáépítés is nehézkesen haladt. Mindent le kellett bontani, hiszen ahol a front átvonult, semmi sem maradt épségben. Azok a vidékek, amelyeket nem érintett a háború, termeltek ugyan, de onnan kellett ellátni azokat a területeket is, ahol még semmilyen gazdálkodás nem folyt.

A házimunkás is megcsinálta a maga kis üzletét. Ha akadt valakinek olyan holmija, amire szüksége volt, megkötötte ő is a kis üzletét. Megállapodtak a repeta mennyiségében… Mindig egy-két hónapot emlegettek, hogy addig szoktak a beszállítottak itt lenni. Tehát az üzlet előnyös a cserélőre nézve, hiszen ő a saját adag-

ját is képes feláldozni az ő kedvéért. Tíz-tizenöt repetáról volt általában szó. Vagyis az adagok talán nem lettek volna kicsik, de a láger útvesztőiben elkallódott a fele, harmada. Vízzel azonban mindent lehetett pótolni, mert a konyhai munkások és szakácsok mind elítéltek voltak. És hát sok ember kellett az előkészítéshez is. Erre volt megfelelő házimunkáslétszám biztosítva. Papíron. Mert sosem azok végezték az előkészítő munkákat. Mindig beugrókat alkalmaztak erre, de a létszám után járó adagokat elsikkasztották. Egy részét megették ugyanazok, akik ténylegesen elvégezték a munkát, de a java megmaradt. Azok, akik a konyhára lettek beosztva, adtak valamit a háziaknak, és mehettek…

Megvolt oda is a törzsgárda. Ha hús volt, a szakács meg az állandó konyhai munkások három-öt adagot is megettek. Az elkészült ételből orvos jelenlétében mintát kellett kivenni és eltenni üvegbe. A mintavevő sem volt finnyás. Meg kellett kóstolni az ételt! De nem evett sokat. Nem akarta elrontani a sok étellel a gyomrát. Persze sosem jött egyedül. Az őröknek külön főztek. Akik, ha módját ejthették, besurrantak a konyhába, megízlelték ők is az ételt. A fűtők három műszakban kóstolták a dupla adagot. De nem sorolom tovább. Így is látható, hogy hiába került kiadásra a lembergi raktárból a fejadag minden elítéltre, mire megkapta, már csak a fele maradt meg. Tudott erről az egész parancsnokság, de ők vitték el a legjobb falatokat. Pedig itt, ha megkaptuk volna a kiutalt adagot, nem kellett volna lefogynia senkinek. Sőt, mivel nem volt semmi elfoglaltságunk, akár hízhattunk is volna. Mennyi, mennyi volna! Pedig ennek a lágernek éppen az lett volna a fő feladta, hogy feltáplálja vagy legalábbis szinten tartsa az elítéltek kondícióját, mielőtt a bányákba vagy Kazahsztánba, esetleg Szibériába kerülnek. Hiszen napokat, heteket utaztak, mire megérkeztek a célállomásra.

Ebéd után mosdó, utána a barakkban elült a zaj. Már tíz magyarral ismerkedtem meg. Volt egy rahói, falopásért kapott öt évet. Két boltos, egy boltból, hat-nyolc évre ítélve fejenként. A többire már nem emlékszem. Mindössze egyszer beszéltem velük. Nem volt hely a mászkálásra, sem lehetőség a beszélgetésre. Akinek jutott hely, aludt, mások pedig álldogáltak. Néhányan italhoz jutottak, ittak. Szívnivalója legtöbbjüknek volt, néhányan most szereztek. Sok mindenről beszélgettek, már én is egyre többet – szinte mindent – megértettem. Igaz, itt nem folyt valami magasröptű eszmecsere a világ dolgairól. Akik meg műveltebbek voltak, s ezek sem voltak kevesen, csendesen, összebújva folytatták polémiáikat. Ők nem barátkoztak, nem keresték mások társaságát. Többnyire politikaiak voltak, vagy súlyos gazdasági bűncselekmény miatt ítélték el őket. Itt senki sem tudta, mikor kerül el innen, kikkel lesz együtt, ki kerül máshová.

Így telt el a szombat délután. Este csak kenyeret meg egy darabka marmaládét[28] adtak enni. Mosdóba vonulás, várom Misit. Alighogy kiértem a mosdóba, ott volt.

28 Gyümölcsíz.

Egy letakart tányérral. Benne leves, de a sűrűjéből. Volt vagy nyolc deci. A tányér majdnem teli. Nekiláttam, pár percem volt az elfogyasztására. Alig rágtam, hiszen minden puha volt benne, a krumpli meg a húsdarabok is. Tíz deka lehetett benne. Fejedelmi kaja, alig bírtam hirtelen bekebelezni. Igaz, a vécében ettem, közben a hasmenésesek és egyebek zaja kísérte a pótvacsorát. Mellettem vizeltek, irigykedve nézték lakmározásomat. Sikerült hamar mindent megenni. Misi szó nélkül nézte. Biztosan volt ő is hasonló helyzetben az életében. Utána pár percig a folyosón beszélgettünk. Egy szobának fél órája volt a mosdóra. Mindennap másik szobában kezdték az ételosztást meg a mosdóba menést is. Így egyik nap előbb, másik nap később került a sor a szobára.

Kérdeztem: mi lesz velünk? Tud-e valamit a továbbiakról? Ha visznek, vajon hová? Azt felelte, ha megtud valamit, majd megmondja, hiszen úgyis mindennap találkozunk. Mindenesetre hoz enni, legyek mindig a mosdóban vacsora után. Tíz percig várjak, ha tud, hozza a kaját.

Október 3., vasárnap reggel. Ébresztő után kávé és egy darab oszladozó hering. Először ettem életemben ilyet. A börtönben adtak néha apró olajos halakat. Azokat főleg az éhség miatt ettem meg. Megszoktam. Ott hetente egyszer adtak reggelire halat, de heringet soha. Itt meg igen, de egész biztosan kiselejtezett áru lehetett, mert olyan büdös volt és rothadó, hogy a bordáiról már a hordóban lefoszlott a húsa. Kilátszott a szálka. Három-négy centi széles, hat-hét centi hosszú darabokra voltak vágva. A szaga miatt sem tudtam megenni. Talán még volt bennem elég a tegnapi vacsorából, mindenesetre odaadtam Rezedának. Elfogadta. Ő már ismerte, milyen. Persze nem ezt a minőséget. Megette az ehető részét, a többit letette egy papírdarabra a holmija mellett, a fal tövébe. Szemetes nem volt a szobában. Nem is volt rá szükség, hiszen a többség úgy, ahogy volt, bőröstől befalta a halakat. Utána ittunk egy jót, de lehetőleg nem sokat. Éjjel ugyebár körülményesen lehetett megközelíteni a küblit…

Zájac Rezedával beszélgetett, a családjukra emlékeztek. Mindkettőjüknek volt felesége és gyermeke, több is. Ki tudja, mikor találkoznak velük újra? Már így is több hónapja voltak távol egymástól. Nekem nem sok mondanivalóm volt, hiszen hozzájuk képest gyerek voltam. Úgy is kezeltek. Kérdezték, honnan ismerem Misit. Ki mondta meg a nevét?

Csak itt ismerkedtem meg vele, feleltem. Ezt nem hiszem, hogy elhitték. Hiszen ki lesz itt olyan bolond, hogy ingyen ad valakinek ennivalót, ha azt sokszoros áron is értékesíteni tudja? Ettől kezdve kissé tartózkodóbbak lettek, habár korábban sem sokat beszélgettek velem.

Egyeseknek voltak könyveik. Egy idősebb rabtársam, aki vagy két méterre volt a közelemben, egy másiknak háttal összetámaszkodva olvasott. Orosz könyvet. Legalábbis oroszul volt nyomtatva. Láttam, igen nehezére esik a gubbasztás, meg ritkán állt fel, de az álldogálás se lehetett könnyebb neki. Azt ajánlottam kézzel-szájjal

magyarázva, hogy adja ide a könyvét, amíg olvasok, ülhet, ha sikerül, akár fekhet is a helyemen. Könnyen megértettük egymást, hiszen az egyszerűbb dolgokat már jól ki tudtam fejezni. Ráállt az alkura, én meg elkezdtem az olvasást. A könyv nehéz, legkevesebb egy kilót nyom. Goncsarovtól a *Szakadék*.[29] A felét sem értettem. Ez már irodalmi nyelven volt írva. Vagyis a régi, nagy orosz írók egyikének a könyvét tartottam a kezemben. Ha lassan is haladtam, olvastam. Egyes részeit összefüggően értettem. Olvasni már kilencvenhat százalékosan tudtam. Ha hangosan kellett volna olvasnom, biztosan megbuktam volna az orosz iskolában, de én nagyon meg voltam elégedve magammal. Itt volt több magyar, bármelyiktől megkérdezhettem az ismeretlen szavak jelentését. Aznap négy oldalt rágtam át. Kimentünk sétálni.

A mozi mellett rögtön kialakult a bazár. A tegnapi incidens kárvallottja legnagyobb csodálkozására megkapta az elorozott holmijáért a csereárut. A nő azt mondta neki, hogy azért vitte el, mert már nem volt idő az ügylet lebonyolítására, ő viszont nem akarta, hogy ne az övé legyen. Mellette álltam, így mindent hallottam. Azt hittem, nekiesik, és baj lesz. Ezt már a szobában ígérte, igyekeztem a közelében maradni, hogy lássam, mit fog csinálni.

A mozi felől erős zaj hallatszott. Igyekeztem az ajtó közelébe férkőzni, mire kinyitják. Sikerült is benéznem, de nem láttam, milyen film ment, mert amint beléptem, a zsulik egyik csicskása nekem ugrott, s már tuszkolt is kifelé. A főnöke meg ott gyömöszölte az egyik zsöllyében az egyik nőt, lába a nyakában, fejét nem lehetett látni. Igyekeztem is kifelé, hiszen ha ezt meglátja valamelyik őr, abból baj lehet. De hát ez is benne volt az üzletben. Biztosan jól megfizették a nőt… A sápot is leadta annak, aki mindezt lehetővé tette. Így aztán ment minden a megszokott mederben.

Az árukészlet nagy része gazdát cserélt. Aki szívnivalót akart, megszerzett annyit, amennyi kellett, vagy amennyire futotta, ennivalót is vettek, ezt azonban kevesen. Valahogy mindig többet költöttek dohányra, mint ennivalóra. A maradék holmit meg a rosszabb napokra kell tartalékolni, mert több nap, mint kolbász. De sokaknak hosszú hónapok óta ez a lehetőség volt az első, hogy egyáltalán hozzájussanak valamihez, amit eddig nélkülözniük kellett. Később megtudtam, hogy dohányt inkább azok vettek, akiknek ennivalóban nem volt hiányuk. Tehát ezért volt sok dohányvásárló.

Betereltek bennünket a szobába. Indulhatott a másik csapat. Újra elkezdtem olvasni, de elölről. Így már könnyebben ment, jobban értettem a regény szövegét. Eljött az ebéd. Bableves, benne krumpli meg *селедка*, vagyis hering. Ez így együtt sem azelőtt, sem azután nem volt előttem ismeretes. Olyan döbbenetesen rossz íze volt, hogy alig tudtam legyömöszölni a torkomon. Elég éhes voltam már ahhoz, hogy még így is megegyem, de az átkozott szálkák, hiába voltak félig elrothadva, szúrták

29 Ivan Alekszandrovics Goncsarov 1869-es regénye *(Obriv)*. Magyarul 1954-ben jelent meg Gellért György fordításában.

a torkom és a nyelvem. Igyekeztem lassan enni, kiszedegetve a látható szálkákat. Ledobáltam a földre. Más is úgy csinálta. Meg nem is lett volna hová tenni. Az ötödik falat után az ember nem is érzi a szagot.

A második fogás hajdinakása volt. Erről Magyarországon hallottam, de nem láttam, nem ettem soha. Viszont finom volt, így jó étvággyal megettem. Talán csak a rég nem érzett jó íz vagy a tartós éhezés vette el az eszem? Mindenesetre ha kérnem lehetett volna valamit, minden ebéd után hajdinakását rendeltem volna. A hering meg ott rohadt valamelyik raktárban, vagy a rossz elkészítés, vagy helytelen tárolás miatt. Leselejtezni nem volt szabad, mert akkor meg kellett volna nevezni az okát, az áru mennyiségét meg a károkozó nevét, nekik meg le kellett volna vezetni a fegyelmit s átadni az ügyet a nyomozó hatóságnak. Meg kellett állapítani a bűncselekmény nagyságát. Nem történt-e például szabotázs? Szándékos károkozás stb. Mert egy ilyen ügyben aztán bármit lehetett állítani, és bárkire rá lehetett sózni öt–huszonöt évig bármit. Ráadásul ha akadt egy ilyen jó lehetőség, akkor a már ténylegesen tönkrement élelem mellett le lehetett írni egyebeket is, hiszen az ítélet úgyis bármennyi lehetett, akár egy kiló kenyérről, akár egy vagon lisztről volt szó. Attól függően, ki hozza az ítéletet, kik a feljelentők, kinek kell az illető állása, mennyit lehet büntetlenül leírni, van-e éppen leírható és kurrens élelem az adott raktárban, stb. Vagyis sok minden befolyásolhatja az igazságszolgáltatást. De lehet, hogy a dolgok sehogyan sem jönnek össze. Akkor mindezeket a folyamatokat mellőzni kell, hiszen az ilyen és az ehhez hasonló cselekedeteket az is motiválhatja, hogy kinek a hibájából lett selejt a heringből. Mert ha a raktáros vagy a boltvezető történetesen valamelyik főelvtárs felesége, pláne férje volt, akkor mindjárt keresni kellett azokat a rendkívüli okokat, amelyek a szóban forgó áru selejtezését indokolttá tették. Ilyen viszont nem mindig akadt. Tehát erre volt jó a láger. Nem volt annyi leselejtezendő élelem, amennyit a rabokkal ne lehetett volna megetetni. Tehát „lenyeltünk" valakik helyett, mondjuk, tíz évet. De ha a bíróság ítélkezési gyakorlata megváltozott volna, vagy egy nagyobb amnesztia megtizedelte volna a létszámot, bizony sok ember került volna be a börtönökbe. Vagy megtanulták volna az élelem helyes tárolását. De ettől nem kellett tartani. Láttam az évek során, hogy a gyakorlat ezen a téren semmit sem változott.

Ebéd után, visszajőve a mosdóból, nem volt kedvem olvasni. El voltam fáradva, de kegyetlenül. Minden részem fájt. A fenekem a sok üléstől, a hátam a támaszkodástól, a lábam az álldogálástól, mert mindebből kijutott bőven a három nap alatt. Most, ebéd után meg elment a kedvem mindentől. Néha van úgy, hogy az ember könnyedén vesz mindent, azt gondolja, hogy a tenger is csak a térdéig ér. Aztán eljön a pillanat, és összeomlik minden. Elveszti a humorát, lelohad a kedve, szóval egy kicsit elveszíti a fejét. A körülmények ellenére is ember marad, mindazokkal a tulajdonságokkal, amikkel az ember általában rendelkezik. De ez nálam azért is következett be viszonylag hamar, mert sokat gondoltam arra, hogy ha ebben a környezetben kell sokáig élnem, teljesen hasonulok a körülöttem lévőkhöz, és később már nem tudok más lenni. Fiatal voltam, és az életben egészen mások voltak az

eddigi körülményeim. Sosem éltünk gazdagon, és elkényeztetve sem lehetek, mert apám egyszerű munkás volt, öt gyerekkel. Nagyon nehéz volt eltartani a családot. Sokszor voltam éhes életemben, de sosem kellett éheznünk. Most mégis úgy érzem, egyre csak csúszok lefelé. Pedig a természetem és neveltetésem miatt minden körülmények között fel tudtam találni magam. Vagy csak a tegnapi jóllakottság ment az agyamra? Mindenesetre a rendszeres repeta biztonságot ígért, és ez elvonta a figyelmemet a hasamról. Ezért is került sor egy kis önsajnálatra. De félre a búval, ez mit sem segít. Jó, hogy nem sírom el magam. Bár ezt naponta néhányan megteszik. Van néhány magamkorú fiatal is. Velük nem kerültem eddig kapcsolatba. Vajon ők hogy vannak ezekkel a dolgokkal? De nem kérdezem meg őket. Még a helyemet sem hagyom ott miattuk.

Az emberek ugyanis egyre szemtelenebbek. Képesek leülni a helyemre, én meg állhatok. Így is már két személynek rendszeresen átadom a helyem egy-egy órára. Az egyik a könyves, hatvan körüli öregúr. Orosz, de Ungváron élt. Nem kérdeztem tőle semmit, csak a könyv érdekelt.

Estig különösebb esemény nem történt. Csak a női szoba felől hallatszott erősebb hangoskodás, viháncolás, kiabálás. De semmi agresszivitásra utaló zaj. Ellenben a női részleg elemében volt. Az őrök és házimunkások elenyészően kevesen vannak a nők létszámához képest. Így a becsületes nőknek nem kellett senkitől sem tartaniuk. Nem tudom, hányan lehettek, de nem voltak annyian összezsúfolva, mint mi. A folyosón állandó volt a járkálás, főleg a női részlegből.

Az udvarra ki lehetett látni, ha felálltak az ablakba. Ezt sokan meg is tették, beszámoltak az ott látottakról. Sétán voltak reggeltől estig. Tehát a mi barakkunkra két óra kellett, akkor még a három első barakk mögött látható épületből is voltak elítéltek. Mint később megtudtam, volt még egy udvar, és ott is folyamatosan volt séta. Az állandó létszámmal együtt tehát lehettünk kétezren is.

Havonta több etap, vagyis szállítás indult a táborból. Mint megtudtam, ezért nevezik ezt a helyet koncentrációs tábornak, mert ide koncentrálják, vagyis gyűjtik össze az elítélteket osztályozás és elszállítás miatt. Itt állapítják meg az elítélt állóképességét, szakmák szerint csoportosítják őket, s az irataik és fizikai kondíciójuk alapján megkapják a kategóriájukat. Besorolják egy szakmai körbe, például építőipar, megjelölik a kondícióját, 1-2-3, és megállapítják, melyik éghajlati övben milyen fizikai viszonyok között milyen munkavégzésre alkalmas. Vannak hatalmas építkezések, bányák, erdőirtások, vasútépítések. Onnan érkeznek a megrendelések a létszámra, szakmai és fizikai igényekkel. Ennyi és ennyi szakember, ennyi és ennyi segédmunkás, ennyi és ennyi műszaki, irodista, mérnök, művezető kell – szakmai bontásban. Ebből lehet x számú nő.

Ennek alapján kell összeválogatni az etapokat. Ez a művelet már az érkezésünk napján megkezdődik. Éjjel-nappal folyik. Hiszen nem kis feladatról van szó, a lehető legrövidebb idő alatt el kell végezni több száz ember besorolását. Az adatokat az elítélt már a börtönből magával hozza, ahogy az orvosi vizsgálat eredményét is. Ter-

mészetesen az orvosi vizsga alapján mindenki egészséges. Egyetlen embert sem fog kiadni a börtön, aki beteg. Legfeljebb ha mégis átcsúsztatják, akkor ráfogják, hogy szállítás közben megbetegedett. A börtönnek nem érdeke, hogy ott tartsák a létszámot, ha egyszer el is lehet küldeni. Azt viszont csak akkor lehet, ha a koncentrációs láger, jelen esetben a lembergi, kéri. Volt eset, mint hallottam – mert az emberek mindig jól értesültek, és mindenről tudnak –, hogy egyesek fél évet is itt töltenek a lágerben. Igaz, mint mondták, akkor nincsenek ennyien egybezárva. Tehát ebből logikusan következik, hogy mi rövidesen szállításra kerülünk. Vajon akkor a 10-15 napos repeták hogyan realizálódnak? Vagy ez is benne van az üzletben? Hiszen hivatalosan a házimunkás sem tudhat semmiről.

Szóval bűnbanda ez a javából. És még mi vagyunk elítélve. De már nem érdekel az egész. Csak minél hamarabb vigyenek innen valahová. Rosszabb ennél már sehol sem lehet. Akkor még nem tudtam, hogy mégis. De sem a korom, sem az addigi életem nem vértezett fel megfelelő tapasztalattal.

Eljött a vacsora. Ugyanaz az őr volt, mint tegnap. Vasárnap lévén hideget adtak. Darabka kenyeret marmaládéval. Ahogy lehetett, szaladtam a mosdóba. Jött Misi is nemsokára. Hozta a letakart ennivalót. Szó nélkül átadta. Alig vártam, hogy ehessek. Ha teli a has, az ember mindjárt másképp látja a világot. Alig nyitom ki, látom az ebédre kapott levest. Igazi sűrű, hogy már sűrűbb se lehetne, de csak úgy álltak ki belőle a szálkák. Igaz, bab is volt benne bőven, de jobb szerettem volna valami mást. De hát mit is hozatott volna, mint a déli maradékot? Más szívesen fogadta volna. Misi is látta megrökönyödésemet. Ez van, ha kell, jó, ha nem, adjam oda másnak vagy valamelyik ismerősömnek. Elkezdtem enni. Kiszedegettem először a babokat, mert az is volt benne bőven. Aztán egy-egy heringet babbal. Végül majdnem mind megettem. Csak ne lett volna olyan sós. Erre megint inni kell. Éjjel kétszer is a küblihez kellett nyomakodnom. De evés közben jön meg az étvágy. Hát jóllaktam. A maradékot a mellettem vizelő idős, ukránul beszélő, szintén minden holmi nélküli társamnak ajánlottam fel. Két pofára ette, megállás nélkül tömte magába. Alig kezdte el, már be is fejezte. Visszaadta a tányért, megszorította a kezem, el is ment.

Megköszöntem Misinek, mert közben visszajött a tányérért. Eldugta a kabátja alá, így vitte el. Én meg visszasétáltam a helyemre. Ott már egy ismeretlen feküdt. Valahol a szoba túlsó végében tanyázott, de most itt foglalt helyet. Rezeda mondta neki, hogy a hely foglalt, de csak nem ment el. Mikor meglátott, végigmért, látta, nem vagyok kisebb nála, kérte, hadd maradhasson egy órácskát, utána visszamegy a helyére. Hát megengedtem, mivel semmi kedvem sem volt összetűzni bárkivel is. Addig ácsorogtam a tömegben, sodródtam egyik emberszigettől a másikig. Hallgattam a szöveget, füleltem a szavakra.

Első eset volt, hogy elhagytam a közvetlen vackomat, hat-hét méterre is eltávolodtam. Gondolom, nehéz elképzelni, hogy fér el ennyi ember egy rakáson. Pedig ez még nem is a csúcs volt. Viszont ott meg felállni nem lehetett. De nem vágok elébe az eseményeknek.

Lassan közeledett a takarodó. Az éjszakák egyre hűvösödtek. Az ősz illata még ide is belopódzott. A szél a Kárpátok felől fújt. Az ablak déli irányba volt tájolva, így a szél nem fújt be közvetlenül a szobába. Igaz, inkább teremnek kellene írnom, mert a nagysága azt indokolná. De szobának titulálom. Otthonosabb. Éjszakára az ajtó előtti rácsot is becsukták. Két lakattal. Megtörtént a zárás. Lassan elcsendesedett a nép. Mindenkinek megvolt a maga bánata, búja. Csak a zsulikok szerettek volna innen mihamarabb jobb vadászterületre kerülni. Én meg vissza, a hazámba.

Volt egy régi fogadalmam. Még a háború alatt tettem. Ha nekem és családomnak nem kell semmi balesetet vagy halált elszenvedni, elimádkozom minden este öt *Miatyánkot,* öt *Üdvözlégyet* s öt *Hiszekegyet.* Ennek eddig rendesen eleget is tettem. Előző este először fordult elő velem, hogy elaludtam anélkül, hogy befejeztem volna az imákat. Bocsánatot kértem a Jézuskától, és vezeklésként újrakezdtem az összes imádságot, pedig már a *Hiszekegynél* tartottam. Így kérek bocsánatot szószegésemért. Igazán bántott a dolog. Hiszen a Jóisten kezét is láttam abban, hogy eddig még semmi bajom se történt. Az egészségem is megfelelő.

Tehát vacsora után azonnal elkezdem imáimat. Aztán nyugodtan várhatom a nyugtató álmot. Nehezen, de megjött a reggel. Még sötét volt, csak reggeli után világosodott ki. Mosdó és egyéb dolog el volt intézve. Vártuk a sétát, de nem lett. Igaz, éjjel esett, tócsákban állt a víz az udvaron. De elállt már, a szél sem fújt olyan erősen. Az udvaron mégsem jár más, csak néhány házimunkás, kiskocsikat huzigálva. Készültek az ebédhez. Az ablakokban mindig álltak. Mondták, mit látnak az udvaron. Hirtelen izgatottan közölte az egyikük, hogy hat személykocsi érkezett a városból. Az őrök beengedték a konvojt. A mozi előtt kiszálltak, elindultak a hátsó épületek felé, ott voltak az irodák a két egyemeletes épületben. Mögötte a vendégház. Ott aludtak azok, akik ellenőrizni jöttek vagy az etapokat összeállítani és elvinni. Akadt közöttük magas rangú tiszt is. Megjöttek a vevők. Tehát rövidesen szállítás lesz. Mivel már mondott egyet-mást az ablaktolmács, ami végül igaz lett, elhittük ezt is. Habár én mindebből nem sokat értettem, annyit azonban felfogtam, hogy rövidesen változás áll be a helyzetünkben.

Az udvaron nők közeledtek a barakkok felé, lehettek vagy húszan. Kis asztalkákat meg ülőkéket hoztak. Utánuk férfiak. Mind civil vagy tiszt. A nők között is voltak egyenruhások. A mi folyosónkon is hallani lehetett a közeledésüket. Asztalok és székek tologatása, rakosgatása hallatszott.

A mi ajtónkat nyitották ki elsőnek. A mosdó felé eső részre egy-egy nő ült. Egy főhadnagy, egy őrmester meg két civil férfi állt a közelükben. A négy nő közül kettő orvos volt. Dossziék hevertek mellettük a földön, már csoportosítva a megfelelő kívánalmak szerint. Csomagonként a legelső kettőt hívták ki. A szoba elég csendes volt. Az ajtó elé állt az egyik nő, aki nem ült le, és felszólított mindenkit, maradjunk csendben, feleljünk a feltett kérdésekre gyorsan és érthetően, pontosan. Mindenkit megvizsgál az orvos, ha valakinek esetleg betegsége van, azt mondja meg előre. Ha

akad olyan, aki eltitkolja, és erre itt kell rájönni, azt zárkába teszik. Minél előbb végeznek a szobával, annál hamarabb mehetünk az udvarra. Délig ott lehetünk.

Az első kettővel – mivel egy asztalnál egy embert ellenőriztek – öt perc alatt végeztek. Mehettek ki. De néha három perc is elég volt. Este lett, mire a férfiszobákkal végeztek. A nőket vacsora után ellenőrizték. Takarodóra mindenkit megvizsgáltak.

Engem a közepe táján szólítottak. Kiabálták a nevem. Gut, Gut. Kimentem. Ért oroszul? Nem, ukránt kérdeztek. Szinte mindannyiuk oroszul beszélt. Igen, kissé értek. Neve? Mondom. Kérdi, miért van még egy H betű is a nevem végén? Mondom, hogy írni kell, de mondani nem. Úgyhogy megértették. De a másik asztalnál is tudott magyarul az ott lévő elítélt, ha nem is nagyon, de vállalta a tolmácsolást. Mikor született? Hol? Foglalkozása? Mondom, kalauz voltam. Nem értette, persze, mert szerinte az nem foglalkozás. Pedig már megtanultam, mert mindenhol el kellett mondani. Kérte a fordítót, hogy a szakmámat mondjam neki, azt, amihez értek. Kérdezte tőlem, mit tudok csinálni, milyen szakmához értek. Mivel semmi szakmám nem volt a könyvelésen kívül, amit a kereskedelmiben tanultam, nem tudtam mit válaszolni. Erre azt mondja a tolmácsom: gyalulni, festeni, rajzolni tudsz? Rajzolni, festeni igen. Az iskolában az osztálytársaim rajzait sokszor megrajzoltam, festettem, meg egyebeket is. Te akkor művész vagy? Maga bolond, hogy lennék én művész? De a nő sürgetett, mondjak már valamit. És a hülye már diktálja is a hudózsnyikot. Művész. De én sosem voltam művész, igaz, hogy festeni és rajzolni szépen tudtam, de sosem tanultam. De a nő már a következőnek adott át. Le kellett vetkőzni meztelenre. Mindenemet megnéztek. Bajom semmi. Megvolt az orvosi vizsgálat is, felöltözhettem. A komisszia, az ellenőrző bizottság négy tagja összedugta fejét. Két nő, két férfi. Én meg szégyenemben majd elsüllyedek. Ők mindent rutinszerűen végeztek, de számomra ez olyan megalázó volt, hogy gyilkolni tudtam volna.

Egyre jobban haragudtam az oroszokra. A legválogatottabb kínzásokkal fogom őket gyilkolni, ha egyszer módomban áll. Pjervaja kategória. Mit mond? Első osztályú munkás lettem. Mehetek a bányába. Felhúztam a már erősen foszladozó nadrágomat és fatalpú cipőmet. Elkopogtam a folyosón, le a lépcsőn, ki az udvarra. Csak nekem meg néhány nőnek volt ilyen bakancsa. Azért is utáltam a mászkálást, mert rettentően kopogott. Járni is nehéz benne, mert nem hajlott a talpa. Ha sokat járkáltam benne, feltörte a lábam.

Ebédre mindenki bement a szobájába. Most összekeveredtünk más szobabeliekkel is. Már nem volt baj. Az ebéd krumplileves, árpakása. Este kása, olajjal leöntve. Misi nem jött. Csak reggel találkoztam vele. Az adagok nagyok. A levest bárki megehette volna. Ellenőrzés volt.

Október 4., hétfő. Hűvös, kellemetlenül nyirkos idő. Reggeli után szobánként séta. Ebéd előtt kiviszik a könyvtulajdonost és még kilenc embert a szobából. Szvescsámi. Tehát már vissza se jönnek. Mind a tíz elég rozoga hatvan körüli. Néhányan már kényelmesebben tudnak aludni.

Ebédig semmi különös nem történt. Valaki be lehetett építve a rabok közé, mert a zsulikokat ebédosztás után mind elviszik. Szvescsámi. Misi sem jelentkezik. Vajon mi lett vele?

Délután hoznak egy mérleget meg egy magasságmérőt. Egyenként kimegyünk a folyosóra. Gyorsan megy a mérés. 62 kiló vagyok. Tízzel kevesebb, mint május 4-én. 174 centi. Ez stimmel. Vacsoráig mindenki azt tárgyalja, vajon hová viszik a csapatot. A vacsora hántolt árpából kása. A hántolás gyatra, sok héj maradt rajta. Olyan, mintha szalma lenne a kásában. Vacsora után megjelent Misi a szokott helyen. Ő a házimunkások szállásán lakott, vagy száz méterre a barakkunktól. Mondta, ő is elszállításra kerül, tehát azért nem jelentkezett. A legtöbb vevő Szibériából jött, tehát arra kell felkészülni. De én a facipőmben nem soká bírnám a gyaloglást, ezért szerez nekem, cserébe a cipőért, egy csizmát, ami ugyan nem egy világmárka, de ettől egy kicsit jobb. Elvitte a cipőt, fél óra múlva hozta a csizmát. A mérete elég nagy volt, de legalább tudtam benne járkálni. Itt-ott már megnyílt rajta a varrás, de a talpa, ami gumiból volt, nem lyukas. A szára viaszosvászonból. Örültem a cserének. Kérdezte, nem akarom-e kicserélni a nadrágom. Miért ne? Hiszen már nagyon viseltes. Elvitte azt is, hozott helyette egy katonai csizmanadrágot. Olyat, amilyenben a ruszkik vonultak be Pestre. Az pont jó volt.

Látszott, hogy mosás után nem hordta senki. Már adtam is oda a fekete gyapjúnadrágomat. A fenekén már át lehetett látni. Az egyik térdén ki volt kopva szakadásig. Hatodik hónapja csak azt viseltem. Így felöltözve már szalonképesebbnek éreztem magam.

Az ungvári börtönben még megvolt az Ilonka által kivarrt zsebkendőm. Sehol sem vették el. Meg a jelvény, ami a kabátom hajtókájának a hátuljába volt betűzve. Tudtam, hogy ott van, senki nem nézte meg. Vagy csak elsiklott a kezük felette. Kivettem, nézegettem. Zájac meglátta, kérdezte: mi az? Mutattam. Kell? Odaadtam neki. Nem is tudtam már, hol szereztem, de nem sokkal a front után kaptam. Örömmel tette el. A zsebkendőm foszlányai még a zsebemben vannak, emlék a régmúltból.

Takarodó. Tizennégyen már hiányoznak a létszámból. Kissé kényelmesebb a szoba. Ki-ki ismerkedik. Már könnyebb közlekedni, én is keresem a magyarokat: mind kárpátaljai. Egy sem volt még büntetve. Kettő-öt-tíz év a lista. A huszonegyből tízen politikaiak. Egy kapott három évet, akit Pestről hoztak el a ruszkik. Valamennyien ugyanazt mesélték, éjjel, lopva csaptak le a szállásukra, autóval átszállították őket Ungvárra. A három év kevesebb, mint amire számított, két éve egy munkatársának ugyanilyen ügyben tíz évet adtak. Egyáltalán, az egész ítéletet igazságtalannak tartja. De ha már így alakult, inkább három év legyen. Azt még valahogy kibírja. Mit is tehetne? A baj csak az, hogy vajon a szabadulás után visszamehet-e Kárpátaljára. Esetleg máshol telepíthetik le? Akkor a családnak is utána kell költöznie. De ő azt nem szeretné. Mivel igen sok a kitelepített és elítélt, a helyükre idegeneket telepítenek be. Így aztán megváltozik az etnikai összetétel. A magyarok egyre kevesebben lesznek. Hiszen a határ őrzése teljes egészében a szovjet határőrség feladata. A vám-

és egyéb határellenőrzés szintén. A vasúti és folyami szállításnál csak megbízható elvtárs dolgozhat. Ezek mind frissen betelepült vagy a front után itt letelepedett, leszerelt katonákból állt. A helyi lakosság sorozása még nem folyt, de már készültek a rendeletek, hiszen ők is szovjet polgárok lettek. Messze elvitték aztán a besorozottakat. Három év lett a szolgálat. Reggelre úgy-ahogy mindenki aludt valamennyit. Az idő kellemesebb lett.

Október 5., kedd. A szokásos reggeli, majd séta. Az udvaron még mindig akad csereberélő. Most, hogy mindenki tudja, szállítás lesz rövidesen, igyekezek beszerezni szívnivalót, élelmet. De már erősen kiürült a cserélhető készlet, kevés üzlet köttetett. Eddig nem történt semmi különös. Ebéd káposztaleves, zabkása. Az ízét már megszoktam. Ma az adag mintha több lenne. Vagy csak megkaptuk az egész adagunkat? Ebéd után mindenki kap egy injekciót. Védőoltás. Van, aki úgy ugrál utána, mint egy bakkecske. Pedig katonaviselt volt. A seregből ítélték el. Valami ruhaneműt, katonaságit lopott el. Öt év. Eladta. Most már biztos, hogy mindennap várható a szállítás. Valahol már várják a friss munkaerőt. Ha végignézek magunkon, egyáltalán nem tűnik frissnek a banda.

Vacsora után ki-ki elfoglalja a helyét, mindenki a jövőt tárgyalja. Négy-öt ember egy csoportban, mi is öten, mert két ismerős ungvári csatlakozott Rezedáékhoz. Futólag ismerték egymást. De csak most találtak egymásra, hogy megritkult a nép. Jómagam ugyancsak hallgatok, hiszen semmit sem tudok a szovjet lágerek világáról, de érdekel minden erről szóló tudósítás. Ők is csak azt ismételgetik, amit hallottak a körülöttük lévőktől. De én a legtöbb elhangzott szót nem is értem. Ha közvetlenül velem beszél valaki, és lassan mondja, akkor szinte mindent megértek.

Mindenki csak találgat. Konkrétumot nem tud senki. Mire reggel lett, aludtunk meg nem is. Törődöttek, éhesek vagyunk. Egyeseknek még van mit enniük a tartalékból, de az egyre fogy. Csomag nincs, a vásárlási lehetőség is korlátozott. Minden két-három kézen megy keresztül. Csak keveseknek van dugipénzük. Azért még egyeseknek akad. A dohányosok felének elfogyott a szívnivalója, kéregetnek csikket vagy egy csavarás mahorkát. Séta után szobafogság. Már csak így nevezik a semmittevést. Ebéd. Este, vacsora után az ablakból látom, Misi jön. Még mindig el tud jönni. Már voltam a mosdóban, de újra kimegyek, meglehet. Már csak a nőkkel együtt nem lehetünk kint. Mondja, Irkutszkba[30] szállítják a legtöbb embert. Ezt már mások is mondták, így ez nem újság. Ad húsz deka kenyeret.

Október 6., szerda. Első eset, hogy tetűre panaszkodik valaki. A szoba közepén vakarózott valakinek a szobatársa. Ha itt szedte össze, akkor valaki mástól, tehát többekben is van tetű. A közelemben nem vette észre senki, hogy tetűje lenne. A front alatt

30 Város Szibériában.

nyakig tetvesek voltunk. Az oroszok még Szolnokon sem voltak, de a mi családunk már megtapasztalta a tetűt. Egy német katonát telepítettek a vecsési lakásunkba. Apám katona volt, szeptember végén jött haza, betegség miatt leszerelték. A Ferencvárosban volt egy lóápoló kórház, ott voltak a beteg honvédlovak. Végleg hazajött. De ő sem tehetett semmit a kvártélyozás ellen. Alfred Hapsberger, 24 éves, az afrikai frontot megjárt veterán. Annyi tetűt hozott a házhoz, hogy mindenki pár nap alatt tetves lett. Először csak az tűnt fel, hogy teljesen meztelenül fekszik le. Minden holmiját egy székre rakta. Ritkán vakarózott. De pár nap alatt az egész szobában szétmásztak a tetvek.

Valahogy szeptember első napjaiban telepítették Vecsésre a németeket. Több ezret, a kiugrási kísérlet miatt.[31] Mikor a kiugrási kísérlet megtörtént, másnap reggel mind Pestre utaztak. Gépesített csapat volt. Pár napig nem láttuk. Utána még néhány napot nálunk lakott, majd beköltözött Budára a csapattest. Nagynéném, a kozmetikus még nálunk megismerkedett vele, férjével meghívták látogatóba. Budán, a Gellért Szálló mellett lakott náluk ezután Alfred. Vitte a tetűket is. Azt nem könnyű kiirtani.

Az udvaron szokatlan sürgés-forgás. Egész nap jöttek-mentek a katonák, tisztek, civilek. Velünk senki sem törődött. Ebéd, vacsora. Éjjel susmogás, néhányan horkolnak. Eddig erre nem is figyeltem.

Október 7., csütörtök. Ébresztő, még sötétben. Reggelire dupla kenyeret adnak. Adag levest. Mi ez? Izgalom fut át a társaságon. Mosdás után minden szoba elé asztalt tesznek. Rajta dossziék. Egyenként szvescsámi. Vagyis indulunk. Már az első tízben szólítanak. Ellenőrzik az adatok alapján a távozót, és ki az udvarra. Semmi holmim, könnyű a távozás. Csakhogy valami változás. Már vagy ötvenen az udvaron vagyunk, egy óra múlva már több százan. Ott megint asztalokat hoznak, de itt már úgy hívogatják a rabokat, ahogyan a szállítóeszközökben lesznek beosztva. A csoportok negyvenfősek. Ebben a csoportban egyedül vagyok magyar. Dél is elmúlt, mire tíz csoport álldogált az udvar különböző részein. A kapuknál rengeteg katona várakozik. Lassan megtörtént az átvétel. Ahogy a kapun kimegyünk, már a katonák vezetője felel értünk. Elindul a menet. Mi a második csoportban haladunk. Csoportonként hagyjuk el a lágert, végigmegyünk a szögesdrótok között. A kapuk most tárva-nyitva. Ahogy az első csoport kiér, három katona elindul előttük tíz méterrel. Utánuk az első sorok. Kétoldalt az első öt embertől 3-3 méterre egy-egy katona. Nyolcszor öt az negyven. Ennyi egy csoport.

A csoport végénél megint egy-egy katona. Csőre töltött puskák és géppisztolyok, dobtárasok. Ötméterenként egy csoport. Az egész van vagy százötven méter. A városon megyünk keresztül. Néha befordulunk egy másik útra. A csapat előtt száz

31 1944. október 15.

méterrel biztosítók haladnak. Leállítanak minden forgalmat. A járdán halad a forgalom. Mi az út közepén. Az egész menet vontatottan halad. Egyenletes tempóban kell haladni, nehogy szétzilálódjunk. Sokan megállnak, egykedvűen nézik a menetet. Megszokták. Ez itt nem újság. Minden hónapban volt egy-két szállítás. El kell vinni innen a bűnözőket, hiszen itt nem lehet őket foglalkoztatni. Márpedig a csalóknak, a sikkasztóknak, az állami vagyon hűtlen kezelőinek dolgozniuk kell, hogy egy részét visszaadják az uniónak, amit elloptak a közösségtől. Pláne a politikaiaknak. Az államot elpusztítani akaróknak. Nekik kétszeresen is vezekelniük kell, hogy a büntetésük után a társadalom visszafogadhassa őket a becsületes polgárok közé.

Három órára kiértünk a pályaudvarra. Láttam már érkezésünkkor is a hatalmas, kétkupolás csarnokot. Egyik része teljesen leszakadva, de a másik kupola is sérült. A vonatunk vagy száz méterre állt meg a kupolától. Most is itt áll húsz vagon, kéttengelyes. Az első három személykocsi. Egy az átvevőké, egy a tiszteké, egy pedig a személyzeté. Egy marhavagon a kísérőké. Ugyancsak egy, de a vonat végén lévő, szintén a kísérő katonáké, tíz a raboké, kettő a konyha, kettő az élelmiszerraktár, egy az orvosi részleg. Az első kocsiból telefondrót vezet ki a tetőre, végig az egész vonaton. Menet közben ezzel tartják a kapcsolatot. Bizonyos időközönként jelentkezniük kell a vonatparancsnoknál. Éjjel-nappal. Ha éjjel elalszik, azonnal, akár menet közben is végigdübörögnek a tetőn, és megnézik, mi történt. A mozdony után áramfejlesztők vannak kapcsolva. A vonat éjjel ki van világítva. Ezenkívül minden vagon tetején reflektor, ez világítja meg a tetőt. Minden második vagon őrbódés. Naponta kétszer váltják az őröket. Éjjel is. A civil életben a fékezők tartózkodnak ott. A mozdonnyal is e rendszer biztosítja a kapcsolattartást.

A vonat környékén ötven méterre le van zárva a terület. Tízméterenként egy katona. Háttal a vonatoknak. A túlsó oldalon szintén. A közelben se érkező, se induló szerelvény nincs. Több vágány után vonatok állnak, ott van némi mozgás. Kellemes őszi verőfény árasztja el a környéket. Verebek repkednek mindenfelé. A magasban néhány varjú. Nekik jó, oda szállnak, ahová csak akarnak.

Érkezési sorrendben a vagonok elé állunk. Nekünk a második a helyünk. Itt újra átvesznek bennünket. Egy vagon átvétele húsz perc. Neve, születési éve, helye, anyja neve, apja neve, mennyire ítélték, mi alapján, beteg-e? Fontos ugyanis, hogy a névre jelentkező rab megegyezzen a fényképen látható személlyel, minden egyéb adatot gyorsan és hibátlanul el tudja mondani. Lehet, hogy egymás között elcserélik a büntetést. Huszonötöt ötre. És akkor valakik valahol hatalmas összeget fizetnek. Mert ilyen is előfordult már. Még a fényképet is meg tudták cserélni. Ehhez kellett egy civil közreműködés is. Itt nemcsak a privát szférára gondolok, hanem az elítélt egyénekre. Pénzzel, fenyegetéssel mindent el lehetett intézni. Hiszen a lágerekben is voltak olyanok, akik jobban éltek benn, mint más szabadon. Kényelem, étkezés, nők. Még a civil nőkkel is éltek rabok. Mindezt a pénz és az összeköttetés tette lehetővé. Kényelmes lakosztályt rendeztek be maguknak.

Mire mindenki bejutott új otthonába, este lett. A vagonokat kivilágították. Égtek a pályaudvari reflektorok is. Az ajtókat beszállás után azonnal ránk zárták. A vagon alját hatalmas fakalapácsokkal megdöngették. Épnek kell lenniük. Fel-le kapcsolgatják a világítást. Végigmennek néhányan a tetőn, helyenként megkopogtatva a vaslemezeket. Valaki hangosan kiabál, hív valakit. Káromkodás, még mindig nem jön. Rátolat a mozdony, összeverődnek az ütközők. Sípol, szuszog a gőzgép. A láger közelében vonatok haladtak rendszeresen. A mozdonyok gőzkürtjei mint a hajókürtök hangja. Azelőtt sosem hallottam – mármint Magyarországon – ehhez hasonlót.

Tehergépkocsik érkeznek. Elszállítják a kísérőket. Mostantól a szállítók felelnek a rabokért. Teljesen besötétedett. Az első vagon ajtaját hangos csikorgással elhúzzák. Kenyeret meg darabka margarint osztanak. Beadnak két kanna vizet is. Elhelyezkedünk.

Már a beszálláskor a névsor elején indultam fel az új helyemre. Ahogy bemásztam a vagonba, egy pillanat alatt felmértem a helyzetet. Ha rövid – 500-600 kilométeres – utazásra indultunk volna, nem lettünk volna így előkészítve. Különben is, a jól értesültek már elhíresztelték, hogy Irkutszkba megyünk. Nekem Irkutszk az egzotikumok világa volt. Olvastam Kőrösi Csomát, Vámbéryt, Teleki Sámuel grófot meg vagy harminc Verne-könyvet. Ezeken kívül is mindent elolvastam, ami a kezem ügyébe került. Nagyon szerettem az útleírásokat. Ezt a „kirándulást" is a kalandvágyamnak köszönhettem. A *Gépember, Gulliver, Robinson…* kedvelt olvasmányom volt. Mindig is világot akartam látni. S most előttem áll a nagy lehetőség.

A vagonban kétoldalt két kétméteres priccs húzódott. Fél méterre a padozattól az egyik, ettől méter húszra a másik. Középen kerek, vas dobkályha. A szemben lévő ajtó közepén négyszögletes fa lefolyószerűség a kis- és nagydolog elvégzésére. Fél méterrel a padozat felett végződik. Abszolút kényelmetlen. „Ha a vonat áll, ne használd!" – áll a kiírás felette. Világítás nem volt. Semmi egyéb berendezési tárgy nem foglalta a helyet.

Rögtön a bal oldali felső priccs bal ablaka melletti helyet foglaltam el. A másik már foglalt volt. Az ablak akár a szokásos marhavagonoké. A vasrácson kívül még szögesdrót háló is volt rajta, a kerete hiányzott. Nyitott ablak mellett utaztunk. De a szellőzés is csak ennyi volt, négy ablak egymással szemben. Az alsó priccsen lévők nem nézhettek ki.

Még hallatszott némi járkálás, kiáltozás a vagonok körül. Mintha valamelyik ajtót is kinyitották volna, de egyébként csend volt. Feszülten vártuk az indulást. Halk beszélgetés, idegesség vibrált a levegőben.

Senki sem tudta, mit hoz a holnap. Hiszen itt családapákról, legényekről, esetleg szülők egyetlen gyermekéről volt szó. A társaság fele legalább, ha nem több, ártatlanul elítélve. Akadtak közöttük megrögzött bűnözők is. Ezek lehetőleg egymás mellett helyezkedtek el. A hangos beszélgetés tőlük eredt. Néha hangosan röhögtek. Nekik mindegy volt, hová kerülnek. Ott is rabolni, fosztogatni fogják a gyengébbeket. Bandákba verődve erősek, ezt tudják. Ideje hát az új bandát összehozni. Idő

is van rá, meg lehetőség is. Át lehet adni a tapasztalatokat, annak is hasznát lehet venni a jövőben. Ez az utazás nekik csak tapasztalatszerzés volt. Végül a mozdony két vakkantásszerű kürtjelet adott, és a vonat gyorsulni kezdett.

Lassan araszolva haladt vagy 500 métert. Ott megint megállt. Kinéztem. Vagyis néztem, mert állandóan az ablakban bámultam. Minden, ami körülöttünk történik, már történelem. Én legalábbis így gondoltam. Civil – vagyis egyenruhás, de nem katona – vasutasok jöttek a vonat köré. Elkezdték kopogtatni kalapácsaikkal a fékeket, kerekeket. Megengedték-meghúzták a légtömlőket. Vagyis elvégezték azokat a feladatokat, amit a kötelesség diktált. Fény volt mindenfelé. Hatalmas reflektorok világítottak meg mindent. Magas oszlopokon hatalmas égők ontották a fényt. A vonat közepe táján több tiszt álldogált. A vasutasok főnöke mellettük. Beszélgettek. Majd minden vasutas – mellettük egy-egy katona – odajött a tisztekhez. Papírokat adtak át, aláírták, megszámolták. Sorba álltak, és a katonákkal együtt elhagyták a körzetet. A tisztek közül három elindult utánuk, előbb hosszadalmas kézrázogatás, tisztelgés. A katona teszi a dolgát. A többiek elindultak az első kocsi felé. Még egy negyedórát állt a vonat. Egy hosszabb kürtjel után megrándult a szerelvény, néhány újabb rángatás után folytonossá vált a gyorsulás. Elindultunk az ismeretlen felé.

A város fényei még hosszan látszottak. Néha nagyobb dombhajlat takarta el, de még sokáig derengett délen a pirkadat.

Sötét volt, csak néha haladt el a vonat egy-egy kisebb település mellett. A tempó nem volt több hatvanasnál. Volt már éjfél is, mire elszunnyadtam. Az egyenletes kerékzakatolás, a folyamatos, monoton zaj majdnem mindenkit elnyomott. Többször felébredtem, mindig voltak beszélgetők. Ki-kinéztem olyankor az ablakon, néha tovatűnő vagy közeledő fényeket láttam. Még sötét volt, amikor megálltunk. Közben újra elaludtam.

A fekhelyünk nem volt valami kényelmes. A priccs fej felőli részén harminccentis emelt rész volt. 30 fokos szögben emelkedett a vagon feléig. Se alattunk, se felettünk semmi. Voltak ugyan olyanok, akiknek megmaradt a télikabátjuk, bundájuk, egyéb leteríthető holmijuk, de nekem nem volt semmim. A csizmát éjjelre lehúztam, azt tettem a fejem alá. A kiskabátomat levettem, magamra terítettem, úgy jobban melegített. Erre még a börtönben tanított egy rab. Éjjelente már hideg volt, de sokan voltunk a vagonban, bemelegedett annyira, hogy nem fáztam. Meg fent melegebb is volt, mint lent. Az ablakon beszállt néha a vonat füstje, gyerekkoromnak arra az időszakára emlékeztetve, mikor Vecsésen a vasút közelében laktunk, a Nagygödör mellett. Ha jött a vonat, szaladtunk, ahogy csak tudtunk, a vasúti felüljáróra, beszívni a felcsapódó füstöt.

Sötétedés után, mikor megrakta a fűtő a mozdonyt, szikraeső úszott el a vonat mellett. Álmomban összevissza kavargott minden. A börtönben is sokat álmodtam, teljesen elképzelhetetlen, összefüggéstelen dolgokat. Felébredtem. Világosodott. Jelentéktelen állomáson állt a szerelvény, csak néhány vágány volt az egész. Vagy egy óra múlva indultunk tovább. Hol megállva, hol cammogva haladunk. Elértük Dub-

nót.[32] Ez már szebb állomás volt, nagyobb is, amolyan tipikus kisvárosi. Az állomáson sok le- és felszálló. Ajtónyitogatás, reggeliosztás, tíz órára vége. Beadnak a kannákba vizet. Csak kettőt, nehogy pazaroljuk. Mindkettő üres, egyesek mosakodnának. Én nem. Ha nem muszáj, le nem mászom innen.

Megesszük a kenyeret meg a haldarabkát, tányérban a káposztalevest. Elég tűrhető az íze. Egyre éhesebb vagyok, már semmi nyoma a repetáknak. Néhányunknak még van némi tartaléka. Azt eszegetik, de beosztva. Itt már semmi szerzési lehetőség nincs. Egyesek dohányoznak. Éjjel ha felébredtem, mindig voltak beszélgetők és dohányzók. Az utolsó ajtót is behúzzák, előrejönnek a kiszolgálók. Kisidős, megbízható rabok segítik fegyveres felügyelet mellett a kiszolgálást. Hat rab, hat fegyveres. A szakács is rab. A vizet is rabok hozzák. Kocsira szerelt 200 literes hordó szolgál erre a célra. Ahol a vonat megáll etetésre, ott azonnal leveszik a kiskocsit a vagonból, mennek vízért. Ellátják a konyhát, utána a rabokat. A legénységi és tiszti konyhán civil a személyzet. Ők saját maguk intézik az ellátásukat. A váltószemélyzet vagy alszik, vagy ha a vonat hosszabb ideig áll, bemennek az állomásra. Etetéskor orvos is jön a szemlére. Egyik katona felmászik a vagonba. Mindenkinek fel kell ülnie, létszámellenőrzés. Felírja a deszkára. Hogy miért oda, ma sem tudom.

De mindenhol deszkára írtak fel mindent. Ha az adatra már nem volt szükség, lekaparták egy darabka üveggel, és újra tiszta volt a lap. Így nem maradt meg az adat… Az ellenőrzés után az orvos megkérdezte: van-e beteg, ki kér orvosságot? Ha indokoltnak tartotta, adhattak valamit. Nem kért senki.

Dél lehetett, elindultunk észak felé. Rovnón[33] átszaladt a vonat. Az állomáson sok nagy fa. Néhányon háborús sérülések látszanak. Hol lassabban, hol gyorsabban utazunk. Dimbes-dombos vidéken haladunk. Kevés a nagyobb síkság. A kis falvak házai mind fából épültek. Egyes középületek kőből. Az állomások peronjain munkaruhás emberek ácsorognak. Szomorú benyomást keltenek bennem. Igen kopottasnak látszanak. Ormótlan csizmákban, számomra ismeretlen ruhafélékben vannak. Öltözetük nem hasonlít a magyarokéra. Legalábbis nagyon nagy az eltérés. Színtelen, avítt minden. Az idő is elborul. Szemerkélni kezd az eső. Szomorúvá, vigasztalanná válik a táj. Az ablak mellett enyhe huzat van. A kiáramló cigarettafüst is elég dohányzás helyett.

Szárniig[34] jutottunk el. Többszöri megállás után bevánszorog vonatunk az állomásra. A nap már lenyugvóban. Rövidesen etetés, előtte még létszámellenőrzés. Beteg nincs. Beadják a vizet, utána a kenyér és a tányér leves. Ma csak kétszer kaptunk enni. Biztosan adnak még, de mikor? Egész éjjel ott állt a vonat. Valakik végigdönget-

32 Település Nyugat-Ukrajnában, az Ikva folyó partján.

33 Rovno, ukránul Rivne: település Ukrajnában, az Usztje folyó partján, Kijevtől 320 kilométerre nyugatra, a történelmi Volhínia területén.

34 Város Nyugat-Ukrajnában, a rivnei kerületben.

ték a kocsi alját, végigszaladtak a tetőn, de ezt már meg sem említem, hiszen egész úton így lesz… Kint álltunk egy mellékvágányon. Körülöttünk vonatok jöttek-mentek, de nem volt nagy a forgalom.

Le kellett másznom megint, kisdolgomat intézni. Egyebet háromnaponként. Legtöbbször várni kellett, mert voltak a lyukon. A széklet odatapadt a deszka oldalához, a vizelet lemosta, de nem mind. A létszám negyven fő volt. De csak kilencen feküdtünk a priccsen. Tehát valakiknek a padlón kellett aludniuk. Vajon kik azok, és miért tízen fekszünk a priccsen? Igaz, olyan szűk volt a hely kilenc ember részére is, hogy ha valaki éjszaka megfordult, a mellette alvó felébredhetett. Megszámoltam a szemben alvókat. Kilenc. A lentieket, ott tízen feküdtek. Alattunk kilenc. Mi, kilencen. Tehát három fő a padlón alszik. Vajon miért nem kérik a jogaikat? Simán beletörődnek a megalázó padlón fekvésbe… Három fiatal, 25-26 év körüli, elég göthös alak vackolta magát oda. Volt elég rongyuk, talán mások is adtak nekik, hát feküdjenek csak. Én így jobban tudok aludni. Nincs több, mint negyven cm egy emberre. Azért sajnálom őket. Állandóan mászkálnak a lyukra, lent van némi huzat is, megfázhatnak.

A klórszag, ami az indulás előtti fertőtlenítés után még érezhető volt, lassan múlóban. Eleinte csípte a szememet. Szerencsére nem voltam még tetves. Ha nem mászkálok, megúszom az utat tetű nélkül.

350 kilométert tettünk meg. Telik az idő, mondják a bennfentesek. Ma már nem kapunk enni, pedig éhes vagyok, két adagot is megennék. De már éjjel van, aludni kell. Túl voltam az imáimon is. Hazagondoltam. Sokat gondolok a Hazámra. Egyre távolodom tőle. Van idő mindenre gondolni. Álmodozom. Elképzeltem Irkutszkot. A mongolokat. A helységeket. Vajon hová kerülök? Mit fogok csinálni?

Október 9., szombat. Még mindig állunk. Már nincs ébresztő, annyit alhatunk, amennyit akarunk, ha tudunk. De nem megy. Még éjjel is nehéz. A megfordulás is az a másik felébresztése nélkül. Meg rossz alvó vagyok. Reggeli a szokásos. Csak a leves változik. Az a jó, ha a sűrűjéből kapok. Néha sikerül. A kenyér 45 deka, azt kapjuk kétszerre. Mert már tudjuk, hogy naponta csak kétszer kapunk. Délelőtt és este. Tíz óra körül indulunk. Ovrucsig[35] meg sem állunk. Hatvan a haladási sebesség. Néha kevesebb. Sík vidékeken haladunk. Helyenként erdők. Lehet még látni a frontról itt maradt drótakadályokat a mezőkön. Ott, ahol két erdő között rét van. Lehet, hogy valamikor megművelték, de még nem aknátlanították. Ilyesmiket beszélnek, sok mindent megértek. Bár lenne valaki, aki tud magyarul! Mennyit tanulhatnék! Az idő meg úgy is elmúlik. Potyára.

35 Város Ukrajna Zsitomiri területén, a Poleszje erdős-mocsaras sík vidékén, a Norin partján fekszik. Vasúti csomópont.

Apró kis faházak. Kormosak, némelyik szánalmas állapotban. Akár az istállók. Akadnak közöttük szemrevaló építmények is. Néha domboldalra kúsznak fel, elágaznak az utcák. Templom nem látszik sehol.

Egy volt falu mellett haladunk el. Csak a kémények egy része maradt meg. Körülötte mindent ellepett a gaz. Már kisebb fák is nőttek az utcán, kiemelkedve a fűből.

Ovrucs vasúti csomópont. Mindent belep a korom. Az utakon kormos a sár is, fekete masszaként telepszik rá mindenre.

Az idő is csepergős. Ahogy haladunk ki a városból, egyre több a faház. Bent, a városban sok kőház volt. Egy részük romos, másokon bontók dolgoznak. Folyik az újjáépítés. Pár kilométeres erdő következik. Kiirtották egy részét, de már mindenhol nőnek az új fák. Az erdő megújítja önmagát. A réteken néhol kevés tehén. Fekete-fehérek, no meg vörösek. Nekem furcsák a színük miatt. A fák egy része már őszi színbe öltözött. Kezdenek hullani a levelek. Egyre távolodunk észak felé. Meg a napok is múlnak. Így egyre gyorsabban megyünk az őszbe.

Pár óra múlva megállunk. Kisebb állomás. Rengeteg krumpli. Az eső még szemerkél. Nagy víztócsák a krumpli alatt. Vagy harminc méteren halmozták fel a termést. Szállítják valahová. Munkások, főleg asszonyok lapáttal hányják a vagonokba. Négytengelyes, hatalmas kocsik. Már napok óta csodálom őket, ilyeneket nem láttam otthon. Az asszonyok melegen vannak öltözve. Fejük szürke kendővel bekötve, vattakabátban, egykedvűen lapátolják a krumplit. Fél óra múlva indulunk tovább.

Síkságon megyünk vagy két órát. Kisebb állomás mellett haladunk el. Jobb oldalon egymás hegyére-hátára hányt repülőgépek. Többsége német. A messzerek[36] minden fajtája. Majdnem épek is akadnak köztük. Tíz méter magas lehet a rakás. Vagy száz gép. Biztosan a közelben van a feldolgozó. A bal oldalon, Mozir[37] előtt, a töltés mellett vagy egy tucat felfordult vagon. Még a háború alatt kerültek oda, talán egy partizánakció után. Mozir előtt veszteglünk. Mire bejutunk, esteledik. A külső vágányoknál állunk meg. Vacsoraosztás. Van néhány hasmenéses. Diszulfánt ad nekik az orvos. Kevés a víz, mégsem adnak többet. Én már megszokom a kétszeri evést. Keveset iszom. Ez részben akarat kérdése is. Besötétedett. Rövidülnek a napok. Szél támadt, kitisztult az idő. Holdfény. Csendes a környék. Néha a vasúti munkások zaja hallatszik. Valahol a magasban vadlibák húznak Magyarország felé. Isten veletek! Éjjel megrándulnak a vagonok, indulunk. Húsz kilométert mentünk. Kalinkovicsi.[38] Előtte átcsattogott a vonat Mozir hídján. Nagy folyó, hatalmas híd.[39] A város neve jól

36 Messerschmittek, német katonai repülőgépek.

37 Mozir, fehéroroszul Mazir: járási jogú nagyváros Fehéroroszország Homeli területén, a Pripjaty folyó déli partján.

38 Kalinkovicsi, fehéroroszul Kalinkavicsi: Település a Pripjaty partján, Fehéroroszország délkeleti részén, fontos vasúti csomópont.

39 A Pripjaty folyó Mazirtól északra.

olvasható, ki van világítva. Sokat ácsorognak, járkálnak a peronon. Megállás nélkül áthaladunk. Elalszom.

Október 10., vasárnap. Világosodik, mikor felébredek. Kezdem megszokni az utazást. Nem alszom teljesen, félálomban szendergek. Talán mások is így vannak vele. Állunk. Már jól felhágott a nap, mire reggeli. Utána indulunk, sík mezők mellett haladunk. Néha erdők tarkítják a tájat. Egyre tarkábbak a levelek. Ragyogó napsütés. Az idő kellemes. Traktor szántja a tarlót. Eddig kevés szántást láttam, tarlót sem sokat. Fű, erdő, parlag. Néhol kevés tehén legelget, öregember vagy -asszony terelgeti. Mellettem állandóan főznek. Sokat értek belőle, meg hozzá is képzelem a szavak jelentését. Velem nem tárgyalnak. Zöldfülű vagyok. Se börtönben, se lágerben nem voltam. A mellettem lévők hárman már voltak elítélve. Többszöri megállás után felfutunk a Dnyeper hídjára. Széles, akár a Duna. Beértünk Gomelbe.[40] A külvárosi vágányokon álldogálunk, majd megindulunk. Kilométereket haladunk csak. Állunk. Vagy ötszöri megállás után végleg megtelepszünk. A környéken félig romos emeletes házak. A vágányok az út mellett haladnak. Itt csak kettő van. Forgalom rajta semmi. Az út túloldalán a házakban néha feltűnik valaki. Egy gyerek jön ki az egyik romos kétemeletes épület lépcsőházából. Üres kosarat visz. Alig van tőlem húsz méterre. A sínek mellett legelésző tehén közeleg. Megdöbbentően furcsa. Mit keres itt? Vajon hol tartják, és egyáltalán, kié? De csak jön, és legeli a sínek között termő füvet. Biztosan a közelben van a gazdája, de senkit sem láttam, később sem.

Vacsora. Későn alszom el. Ilyen közel még nem láttam orosz várost. Igaz, ez Belorusszia, de nekem itt mindenki orosz. Még a burját-mongol is. Éjjel vonatok haladnak el, kettő. Néha gőzkürt kelti fel a vagonlakókat. De hogy alszanak azok, akik a vasút mellett laknak?

Október 11., hétfő. Reggeli. Vacsora. Állunk. A vonat mozdonyát még tegnap kicserélték. Az másik szerelvénnyel megy vissza. Eddig tart a körzet.

Október 12., kedd. Reggeli után indulunk. A város után a Szozs folyó. Mindig kérdezem, merre haladunk, milyen folyón mentünk át. Készségesen válaszolnak. Még a végén szóba is állnak velem. Lassan megindul a beszélgetés, amennyire a szókincsemből telik. Ha valamit rosszul mondok, kijavítanak. Ha nem értem, igyekeznek megértetni. Nem mindig sikerül. De még így is négy-öt szóval haladok naponta. Ez is valami.

A híd túloldalán 150 méteres hosszú domb. Rajta hófehér kolostor. Hatalmas, többemeletes. Messzire haladunk el mellette. Olyan, mintha új lenne. Utána órákon

40 Gomel, fehéroroszul Homel: város Fehéroroszországban. A Dnyeper bal parti vízrendszeréhez tartozó Szozs és Iputy folyók összefolyásánál fekszik.

át megállás nélkül haladunk. Néha egész gyorsan. Meg sem állunk Brjanszkig.[41] A híres brjanszki erdők. Sokat hallottam róla. A lágerben állandó beszédtéma volt. Hiszen majdnem mindenki volt katona az elítéltek közül a háború alatt. Húsz-harminc méteres fák kétoldalt, ötven méterre a vasúti sínektől. Néha két kilométeres mezők szakítják meg. Helyenként művelt területek. De többségében erdők. A tisztásokon ott maradt drótakadályok. Sok benőtt lövészárok mindenfelé.

Az erdő gyönyörű. Az ősz minden színében pompázik. Itt már észak lehelete is érződik. Az idő meleg. Őszutó. A fák között kis falvak bújnak meg. Alig néhány a következő száz kilométeren.

Vacsora Brjanszkban. Hajnalban indulunk tovább. A városból nem látok semmit. Valahol a külső pályaudvaron álltunk meg. A város fényei még egy darabig látszanak, aztán elnyeli a hajnalpír.

Október 13., szerda. Megtettünk 1200 kilométert. Még vagy 400 van hátra Moszkváig. Vajon átutazunk azon is? Milyen lehet? Ahol tanyázott Napóleon, de Hitler már nem jutott be. El sem tudom képzelni, milyen lehet. Délutánig egyfolytában haladunk. Csak külső szemaforoknál áll meg néha a szerelvény.

Lebukóban a nap, mikor Balabanovónál[42] megállunk. Vacsora. Kinyitják az ajtót, akkor látom, hogy az etetés két csapat munkája. Éppen most húzzák a vizet meg a levest a hatodik vagonhoz. Így már érthető, miért tart olyan kevés ideig az ételosztás. Hiszen egy vagon negyven perc. Így, ha igyekeznek, két óra alatt le van tudva.

Gyerekkoromban nyáron a Beszkárt vitt minket, az alkalmazottak gyermekeit nyaralni, Baja, Somogyszentimre, de legtöbbször a Balaton volt az úti cél. Mindig felírtuk az állomások nevét, és visszaérkezéskor megmutattuk a szüleinknek a térképen, merre jártunk. De már hazafelé tartva kívülről tudtuk a megállók nevét. Most is ezt tettem. Már csak a megszokás miatt is. Meg jó volt időtöltésnek. Aztán éjjelenként, ha nem jött álom a szememre, ismételgettem. Éveken át tudtam a legkisebb megálló nevét is, ahol világosban áthaladtunk.

Hallom, hogy Moszkva ide már csak száz kilométer. Holnap ott leszünk. Csak ne éjjel utazzunk át a városon. Nagy élménytől lennék megfosztva.

Az éhség immár mindennapos élmény. Talán ha szabadon járkálhatnánk egy területen, egy lágerben vagy bárhol, nem gondolnánk állandóan a gyomrunkra, el lennénk foglalva. De így semmi más lehetőség nincs, csak a saját gondolatainkkal foglalkozni, meghallgatni mások társalgását, amit vagy értek, vagy nem. Már szaporodik a szókincsem, mióta szóba állnak velem a szomszédaim. Az összezártság előbb-utóbb mindenki nyelvét megoldja. Már több rabbal is beszélgetek, tudásom egyre gyarapszik. Ugyan sokat értek, de keveset beszélek. Egyrészt, mert nem me-

41 Moszkvától 400 kilométerre délnyugatra.

42 Moszkvától mintegy 100 kilométerre délre, Kaluga fölött.

rek, másrészt bizonytalan vagyok a szavak kiejtésében. Az orosz „ü" hang semmilyen magyar hang kiejtéséhez nem hasonlít. Sokat gyakorolom. A kereskedelmiben „i" betűnek ejtettük. De nem az.

A reggeli is itt éri a szerelvényt. Utána indulunk. Egy nagyobb város és két kisebb megálló. Mindenhol állunk egy keveset. Sok vonat hagyja el szerelvényünket, a szembejövő forgalom is nagy. Vagy ötven kilométer után lassít a vonat, araszolgatva halad. Itt már szinte egybefüggő a beépítettség. Nagy kertekben – mind szép kerítéssel – villák állnak. Némelyiket bontják, égett gerendákat szednek szét. Legtöbbje fából épült, de kastélyszerűek is akadnak köztük. Van olyan is, amit bontás után most építenek újjá. A háború elért ide is. Már tíz kilométert is utaztunk, de még most sincs vége a villáknak. Az utcák egyenesek. Mellettünk még egy sínpár fut. Vagyis kétszer kettő. Azok is ugyanolyan szélesek, mint a fővonal. Néha zöld villanyvonatok előzik meg vagy hagyják el visszafelé vonatunkat. Olyan a színük, mint a pesti HÉV-eké. Személyszállításra használják, mert egyetlen teherkocsit sem látni a szerelvényeken. Lelassulunk.

Furcsa szag terjeng a levegőben. Se a vonatfüstre, se a vagon levegőjére nem hasonlít. Ismerős illat. Vagy inkább szag. Mert a sok erdő meg a hatalmas rétek igen kellemes, tiszta légzést biztosítottak. Valami kellemetlen gázszag terjeng egyre jobban. Megállunk, haladunk. Állomáson nem állunk meg, csak utána. A távolban házak tömege sejlik. Moszkva. De már annyian tolakszunk a kicsiny ablakhoz, hogy belenyomnak fejjel. Mindenki látni akarja a várost. De az még messze van.

Közben rájöttem, mi ez az ismerős szag. Hát a városé. Ugyanez az illat csapja meg az ember orrát, ha Vecsésről beutazik Pestre. A városi gáz és az autók kipufogói összekeveredve adják ezt a csak városra jellemző illatot. Elteltem Budapesttel. Olyan honvágy fogott el, hogy sírni szerettem volna. Biztosan könnyes lett a szemem. Törülgettem. Miért szégyen férfiaknak sírni? Mit nem adtam volna, ha kibőghetem magam!

Már emeletes faházak között megy a vonat. Közvetlenül a sínek mellett vezetnek az utcák, két-három emeletes faházakkal. Ilyeneket sem láttam még. Egyesek kaszárnyaszerűek, de akad közöttük szép is. Itt üres telkek, ott leégtek a házak. Új építése egy helyen folyt.

Szerteágaznak a sínek, se vége, se hossza a teherpályaudvarnak. Végre megállunk. Nem tudni, már a városban vagyunk-e. A vágányok között vattaruhás asszonyok tisztítják, kenik a váltókat. Húzgálják a csavarokat. Karbantartás van. Olajtól maszatosak. Ruhájuk is. Vastagok a vattaruhákban. Egykedvűen végzik a munkájukat. Rá-ránéznek a vonatra. Egyesek kikiabálnak valamit. Közben őrök haladnak el a vagonok mellett. Kétoldalt elfoglalják őrhelyüket.

Késő délután vacsora. A napok itt már rövidebbek, mint Ungváron. Hamarabb sötétedik, később kel. Északabbra vagyunk. De itt a hat óra az már hat óra. Ungváron a moszkvai idő szerint két órával előbbre volt az időszámítás. Vagyis visszazök-

kentünk az időben. A levegő meleg. Ez lehet a vénasszonyok nyara? Vacsoraosztás. Mire befejezik, sötét van.

Vonatok jönnek-mennek. A gőzkürtök zaja nem hagy aludni. Mindenki izgatottan várja a másnapot. Folyik a találgatás. Vajon Irkutszkban maradunk, vagy onnan is visznek tovább? Kolimát,[43] Ványát[44] emlegetik. Sohasem hallott, egzotikus nevek. Az egyiknek ott van a testvére. Nem mondhatott valami sok jót róla, mármint Kolimáról, mert a hallgatóság egyre komorabban figyel. Senki sem szól közbe. Ülök és figyelek. Nekem ugyan mindegy volt, hová kerülök, de nem árt, ha tudok róla valamit. Sejtelmem sincs róla, merre lehet. Nem sokat értek az információból, de annyi az én tudatomig is eljut, hogy ott élni sem lehet. Tehát jobb oda se kerülni. Hát akkor jobb lenne itt maradni, Moszkvában. A Kolimát majd ki kell deríteni.

Másnap kocsik érkeznek a vonat elejéhez. Ládákat raknak ki, rengeteg káposztát. Zsákokban. Biztosan krumplit is. Hordókat görgetnek. Fehér köpenyes orvosok jönnek-mennek.

Október 14., csütörtök. Reggeli után csak a rakodás zaja hallatszik. Órákon keresztül csak rakodnak. Tehát valóban hosszú út áll előttünk. Egy hete vagyunk úton. Most megint egy hétre vételeznek. Az több ezer kilométerre elég, ha gyorsabban haladunk, mint eddig.

Minden harmadik nap használom a lyukat, kisdologra kétszer. A közelében bűz. Hogy tudnak ott a padlón aludni? Szemét nincs. Mitől is lenne? Már kevesen és keveset dohányoznak. Egy cigarettát ketten-hárman szívnak el. A mahorkát is vékonyabbra csavarják. Én is kapok néha egy-egy slukkot. Kérnem sem kell. A kevés étel már nem zavar. Meg lehet szokni az éhezést is. Ráállítom a szervezetemet a napi kétszeri étkezésre, mást úgysem tehetek. Hiszen ha mindig éhesek is vagyunk, már akiknek nincs semmi pótlásuk, csak kapunk annyit enni, hogy viszonylagosan erőben érkezzünk meg új helyünkre, utóvégre dolgoztatni akarnak bennünket.

A nap előjött. Kellemes sugarai az ablaknál melegítenek. Semmi érdekeset nem látni. A várost meg egyáltalán nem. Asszonyok lapáttal közelednek. Tőlünk a negyedik sínpáron vonat állhatott rabokkal, a sínek mellett, a lyukak alatt ürülékcsomók. Ők is várakoztak egy-két napot. Belapátolják egy kiskocsiba. Lassan haladnak, 16 csomót számolok meg. Annyi vagon volt. De abból mennyi a raboké? Gondolom, a legénységnek is el kell végeznie a dolgát, meg a személyzetnek is. Vacsora után csendes beszélgetések. Mindenfelé fülelek, de senki sem tud semmit. Rég megtörtént eseteket mondanak el. Mind a lágerekkel és a börtönökkel foglalkozik.

43 Kelet-Szibéria, Magadan és Jakutföld körzet.
44 Jakutföld.

Október 15., péntek. Reggeli után gépkocsik érkeznek. Nem tudom, mi történik elöl, az ablakból nem látok el az első kocsiig. Találgatásokkal telik el a nap. Vacsora, a kenyér jobb, mint eddig. Ez már moszkvai. De a leves olyan kevés és híg, mint volt. Az íze jobb, mint az utolsó napokban. Friss a káposzta. A vacsora krumplileves, darabka heringgel. A hering friss, ízletes, de nekem sós. Mégis megeszem, pedig tudom, hogy több vizet kell innom, az meg kevés van, és utána le kell másznom… Már egészen megszoktam az ülést meg a fekvést a fenti priccsen. Ülünk, mint a majmok. Úgy is nézünk ki. Van, aki nappal is alszik. De itt mit tenne egyebet? Vagy éjjel nem aludt? Szomszédom megkérdi, hány évet kaptam. Kettőt, mondom. Hát azt a küblin ülve is kibírod. Látod, nekem tíz van, de nem búsulok. Csak lesz valahogy. Egész jól megértjük egymást. Pedig odalent, az alsó priccsen néha összezördülnek. A hosszú összezártság megteszi a magáét. Apróságokon is összevesznek.

Október 16., szombat. Éjjel indulunk tovább. Már aludtam, mikor nekilódult a vonat. De sem Moszkvából, sem a moszkvai hidakból nem láttam semmit. Felocsúdtam, már áthaladtunk a hídon. Egész éjjel egyenletes tempóban haladunk. Világosodott, mire Alekszandrovba értünk. Kilenc körül reggeli. Megint hering. Kettő körül indul a szerelvény tovább. Sötétedik, mire Jaroszlavlba[45] érünk. Vacsora.

Október 17., vasárnap. Ha így haladunk, egy hét alatt Irkutszkba érünk. Négyszáz kilométert teszünk meg. Igaz, néha álldogál a szerelvény. A pálya túlterhelt. Sok vonat megelőz bennünket. Az etetés öt-hat órát elvesz. Moszkvától északra terül el a Kelet-európai-síkság. Az Urál keleti lejtőin nem akad 100-200 méternél magasabb domb sem. Mi, úgy látszik, ráérünk. Van egy társunk, úgy ismeri az utat Moszkvától Vlagyivosztokig, mint a tenyerét. Jó lenne, ha ő lenne a hálótársam. Senki sem horkol. Ez jó mindenkinek. Vajon miért van az, hogy börtönben, lágerben kevesen horkolnak?

Minden tagom fáj. Keveset fekszem, többet ülök. De a vagon falának támaszkodva nem látok sokat. A fejrész miatt hamar megfájdul a hátam. Hideg is a deszka, lehűti a hátamat. Északra haladunk, egyre hidegebb az idő. Október van, a közepén is túl vagyunk. Éjjel indulunk tovább. Éjfél körül haladunk át a Volga hídján. Látni akartam, de félálomban hallottam csak, hogy csattognak a kerekek a hídon. Meg lehet különböztetni a híd zaját a vasúti pályáétól. De úgysem láttam volna semmit. Az idő beborult, szitált az eső. Eddigi utunk alatt még nem esett komolyabb eső. Most is csak szemerkél. Még sötétben Bujba[46] érünk.

45 Moszkvától északkeletre fekvő város a Volga partján.
46 Jaroszlavltól 150 kilométerre északkeletre.

Október 18., hétfő. Esős napunk lesz. Ez itt kétszeresen rossz. Nem süt a nap, tehát komorabbak vagyunk. Huzatos a kocsi, be-becsap az eső. Nem szép a táj, ami kárpótolna a kegyetlen időjárásért. És nem láthatom azt, amit megláthatnék, elszalasztok egy soha vissza nem térő alkalmat. Jó viszont, hogy nem szakad az eső. Világosodik. Reggeli. Köleskásaleves, hering. Abban van a vitamin. A kenyér határozottan jobb, mint azelőtt, meg nagyobb is. Nem a súlya, hanem a térfogata. Kevesebb lisztet loptak ki belőle, azért könnyebb. A színe is világosabb. Úgy látszik, Moszkvában jobb búza terem.

A padlón tanyázók megfáztak. Orvosságot kérnek. Kapnak két tablettát, meg sem vizsgálják őket. Határozottan hűvös az idő. Két óra múlva tovább. A haladás szembetűnő. Csak így tovább.

Nagyon szeretek utazni, de nem ilyen körülmények között. A napi kétszeri étkezés és a kis adag meg az egyhangú táplálkozás kezdi éreztetni a hatását. Már a tartalék eleség is elfogyott mindenkinél. Néhány nap, és már ők is érezni fogják az éhséget. Ők még nem szokták meg, mint mi, akiknek nem volt tartalékunk. A dohány is fogytán. Jó ha tíznek van. Akarva-akaratlan kénytelen megosztani a nagy dohányosokkal. Úgy látszik, viharfelhők tornyosulnak az égen.

Indulunk tovább. Irkutszkig még 5500 kilométer. Erdők, egyre több. Néha kisebb állomásokon megállunk. Vonatok előznek. A moszkvai gyors. Az is erre jár? Azt hittem, délebbre, hiszen itt úgy beszélik, hogy ott is vezet egy vasút a keleti részekre.

500 kilométert haladtunk vacsoráig. Ez jó tempó. Délutánra kiderült az ég. Vagy csak mi hagytuk magunk mögött a fellegeket. Néha előbújik a nap. A táj gyönyörű. Kisebb-nagyobb erdők. Néha több kilométeren. Sok fenyő. Ilyen hatalmas fenyőerdőket még nem láttam. A brjanszki erdő erősen vegyes volt, itt főleg fenyő és nyírfa van többségben. Akác, bükk, tölgy nem látható. Kis falvak közelében tehéncsordák. Néha sok juh.

Kirovban vacsorázunk. Már sötét van. Égnek a reflektorok is. Valahol a teherpályaudvaron áll a szerelvény, messziről hozzák a vizet. Már vége a vacsorának, mire meghozzák. Újra nyitogatják az ajtókat. Reggeli után indulunk tovább. Lelassult a haladás. Eddig végtelennek tűnő síkságon haladtunk, hatalmas kanyarokkal. Az ablakból látom a vonat elejét és végét. Néhány megállást leszámítva kisebb állomásokon és egy lassú menetű kisebb szakaszt kivéve folyamatosan haladunk. Villamosítják a vonalat. Moszkvától Kirovig kész is van. Mi gőzmozdonnyal haladunk.

Október 19., kedd. Sötétedik, megállunk egy kisebb állomáson. Vacsora. Éjjel beérünk Permbe.[47] Hatalmas város, millió fénylő égő. A város zaja nem hallatszik, csak a szokásos vasúti kopácsolás, a vasutasok naponta átvizsgálják a fékeket, kerekeket. Vacsora után fakalapácsokkal megdöngetik a padozatot alulról, nehogy a foglyok

47 Nagyváros a Káma partján, az Urál mellett.

felfeszítsék a padlót, és szökni akarjanak… Eddig minden simán ment. Mozdonycsere. Biztosan itt van a szakaszhatár. 700-800 kilométerenként cserélik a mozdonyt. Mindig az adott vasút-igazgatóság területén lévő mozdony és személyzet szolgál ki bennünket. Az etetés úgy van szervezve, hogy lehetőleg egybeessen a cserével. Ők aztán egy másik vonatot vontatnak vissza a saját területük túlsó végéig. Legalábbis így meséli a mindentudó. Elárulta, hogy itt volt vasutas, de ők a Moszkva–Vlagyivosztok-vonalon közlekedtek személyvonattal. A Moszkvában beszerzett árukat útközben eladta, közben vett-eladott. Vlagyivosztokba vitte a megrendelt árut, ami ott nem volt. Onnan meg vitte Moszkvába az olcsó szárított halat, lazacot meg egyebet, ami a fővárosban kellett.

Hogy került a lembergi lágerbe? Ki tudja? A szomszédainak biztosan elmesélte. Magas, jóképű, egészséges férfi volt, kopaszra vágott hajjal. Ez enyém már kinőtt, hatcentis. Sapkám nincs. Éjjelente fázik a fejem, a zsebkendőmmel takarom le. Csomót kötöttem a négy sarkára, úgy nem esik le.

Október 20., szerda. Reggelre száz km-rel közelebb kerültünk az Urálhoz. Kungur.[48] Az emberek közömbösen álldogálnak, mászkálnak a peronon. Napos időre van kilátás, de már hűvös ősz van. Az Urál felől borzongató szél fúj. Az állomások peronjain mindenütt élelmet árulnak civilek. Mászkálnak a vagonok ablakai alatt, kínálják a portékájukat, még főtt ételeket is. A bódék kirakataiban szuskit[49] lóbál a szellő. Ez nyolccentis, gyűrű alakú, hüvelykujj vastagságú karika. Mivel nem tudtam, mi az, megkérdeztem. Csodálkoztak, hogy ilyen természetes dolgot nem ismerek. Hiszen azt a Szovjetunióban mindenki ismeri. Egyikük almát árult. Mióta elkerültem otthonról, gyümölcsöt, tejet, tojást nem ettem, nem is láttam. Tizenegy körül indulunk. Egy óra múlva kisebb állomáson állunk. Érezni, hogy összekoccannak az ütközők. Elölről, majd tíz perc múlva hátulról. Nem tudtam elgondolni, mi lehet ez. Vagy lekapcsolnak kocsikat? De akkor sokáig fogunk itt állni, mert a telefon- és áramvezetékeket is szét kell szedni. Van mivel foglalkoznunk. Mindenki ezzel van elfoglalva. A hozzáértők szerint nincs a közelben láger, hacsak északra, Szolikamszk[50] vagy Uszolje[51] lágereibe nem visznek rabokat. De akkor már Permből kellett volna indulniuk, mert innen vissza kell vinni a szerelvényt, és onnan északra 200 kilométert vinni. Fél óra sem telt el, máris indulunk. Egy óra múlva dimbes-dombos tájon fut a vonat. Közeledünk az Urálhoz. Egyre nagyobb kanyarokban haladunk felfelé. Kilátok az ablakból. Látni a vonat elejét és végét, 4-5 kilométerig kanyarog. Ívek. Egyik a másik után. Jobbra-balra haladunk. A talány már meg is oldódott.

48 Permtől 50 kilométerre délkeletre.

49 Kekszféleség.

50 Permtől északra, a Káma partján.

51 A permi határterület Szolikamszk mellett.

Az emelkedő helyenként olyan meredek, hogy egy mozdony nem lenne képes felvontatni a szerelvényt. Két mozdony húzza, egy tolja. Így már érthető, miért nem csökkent a sebességünk az emelkedőkön. Most is egy hatalmas balkanyar következik. Az íve legalább tíz kilométer. Teljes gőzzel dolgoznak a mozdonyok. Dől a füst. A legnagyobb kanyarban haladunk. Állandóan kinézünk. Belefújja a szél a szemünkbe a kormot. Néha egész vonathosszan mindent elborít a füst. A táj rendkívül érdekes. Messze magas hegyek. Van, amelyik erdővel borított, de olyan is van, amelyiken csak kisebb bokrok, fák árválkodnak. Kopár részeket alig, állatokat, madarakat sem nagyon látunk. Ember sehol. A mozdony most jobbra kanyarodik. Eltűnik a vonat vége, mi az elején vagyunk. Új jobbkanyarok jönnek, az iram lelassul.

A nap hol eltűnik, hol elővillan a hegyek között. Szép és érdekes a táj. Nem gondolok az evésre, csak a táj köt le. Mert már csak az evés meg a táj érdekel. Az éhség a megszokás ellenére egyre kellemetlenebb, főleg az élelmezés egyoldalúsága miatt. Káposzta, krumpli, köles és szárazborsóleves, majd újra hajdina, árpakása, zabkása, gríz. Ez forog körbe. Négynaponként hering, néha négydekányi húsféleség, ki tudja, milyen állatból. Rágós, sötét, füstölt és sós. Levesben kapjuk.

Estére Pervouralszkba[52] érünk. Vacsora után azonnal indulunk tovább. Nem akarnak két mozdonyt feleslegesen feltartani. Kell a következő szerelvényeknek. Fél óra múlva, már erősen sötétben, a hegység legmagasabb pontja körül, nyílt pályán megállunk. Koromsötét van. Teljesen beborult. Legalábbis itt, a hegyen. Messze, lent a völgyben, vagy tíz kilométerre hatalmas város látszik. Az egész látóhatárt ellepik a fények. Hosszú füzérként vonulnak a lámpák az utak mellett. Gyárak úsznak teljes fényben. Szverdlovszk.[53] Hatalmas iparváros. A szerelvény áll és vár. Vagy húsz perce állunk a nyílt pályán. Mellettünk vonat halad el. Alighogy elment, hátul lövések csattannak. A vonat ki van világítva, de most a reflektorokat a jobb oldali lejtő felé irányítják. Világító rakéták röppennek a magasba, percekre nappali fénybe vonva a terepet. Újabb sorozatok szállnak a bokros-fás lejtő felé. Nem tudjuk, mi történhetett. Szökés – állapítják meg többen.

Ha valakik szökni akarnak, itt jól választották ki a terepet. Sok katona már a töltésen áll, néha vaktában lövéseket adnak le a sötét bokrok közé. Én nem látom, mert az ellenkező oldalon vagyok, de mindenről beszámolnak a túloldalon lévők. Pár perc múlva visszatérnek a bokrok közé szaladt őrök. Ha szökés történt, lehetetlen ilyen körülmények között megtalálni a szökevényeket. Mindenki azt taglalja, hogyan sikerült előkészíteni a szökést, véghez vinni. Hiszen arról mindenkinek tudnia kellett volna a vagonban, de az egy priccsen tartózkodóknak mindenképpen. Újabb katonák jönnek a sötétből, kutyákkal. Egyetlen vakkantás nélkül végezték a dolgukat, azért nem hallottuk eddig a jelenlétüket. Már a lembergi kísérőkkel voltak. Úgy látszik, a

52 Iparváros Jekatyerinburgtól nyugatra.

53 Jekatyerinburg neve 1924 és 1991 között.

vonatkísérőknek is vannak kutyáik. De az eredmény így is kudarc. Egész biztos, hogy senkit sem találtak meg.

A társaság azt tárgyalja, hogy sikerülhetett a szökés. Vagy a padlót feszítették fel, esetleg az oldalsó vagy hátsó deszkákat emelték ki, vagy az ablak melletti helyen csináltak valami nyílást. Mindenki hallott már szökésekről. A legvadabb verziót is elhiszik. Hiszen ki ne akarna megszökni innen? Erről senki sem beszél, de mindenki gondol rá. Aztán elhalkul a kiabálás, a szerelvény megindul Szverdlovszk felé.

Egy jó órát állhatunk. Mögöttünk már vonat állt, de nem engedték közel. Szemből nem jött semmi. A vonat rádióadóján – mert ezzel is fel van szerelve – értesítették a legközelebbi állomást. Az utánunk jövő is azért tudott messze mögöttünk megállni. Nem zavarták a keresést. Kapaszkodott, erőlködött a vonatunk felfelé.

Nemsokára a csúcson voltunk. Alig jöttünk pár kilométert. Éppen az én ablakom felől tárult fel a teljes panoráma. A város nem lehetett messzebb, mintegy tíz kilométerre. Az egész látóhatárt kirajzolták a villanyégők. Éjjel egy-két óra lehetett. Mindenki izgatott volt, senki sem gondolt alvásra. A távolból, a város felől mozdonyok gőzkürtjeinek erős hangjai hallatszottak. Szinte állandóan szólt egy-két mozdonykürt, de egyre újabbak kapcsolódtak be. Buu-uu-uuuu. Vuu-u-u-uuu. Hu-Hu-Huuu. Mint valami ősállatok iszonyatos üvöltése. És egyre több kürt harsant fel. Borzongás fogott el. Iszonyatosan felerősödött a hangjuk. Már a mi mozdonyaink is bőgették a kürtjeiket. A masiniszták a gőzzel különböző magasságokon tudták megszólaltatni a kürtöket. A hegyek felerősítették és visszhangozták az összemosódó hangokat. Ilyen zenét életemben sem tudtam volna elképzelni. Az éj sötétje csak fokozta a hatást. A rémségek éjszakája. Így maradt meg az emlékezetemben.

Mindenki elcsendesedett. Senki sem tudta elképzelni, mi történt. Még a lövöldözés hatása alatt voltunk, máris újabb, szinte a fantázia világába illő események részesei lettünk. Őszintén szólva féltem. Gondolom, nem csak én. Szellemek éjszakája. De miért nem hagyják abba? Miért állunk még mindig?

Vagy fél óráig tartott a koncert. Aztán lassan elfogyott a gőz, vagy ennyi elég volt, de abbahagyták. Már csak néhány kürt engedett ki egy-egy iszonyatos szólamot. Lassan elindultunk a lejtőn a város felé. Megindult a találgatás. Füleltem, mit gondolnak erről a társaim.

Biztosan meghalt valaki a miniszterek közül. Talán éppen Sztálin? Vagy valamelyik pártvezető? De ha a nagy Ő halt meg, akkor amnesztia lesz. Micsoda szerencse lenne! Már csakis ilyesmire gondolt mindenki.

Nagyjából megértettem a beszélgetést, hiszen mindennap ragadt rám valami. Ám később sem tudtam meg, mi okozta az iszonyatos zajt. Tiltakozás valami miatt, netán szolidaritás valakikkel? Senki sem emlékezett ehhez hasonló őrületes koncertre. Még a háború befejezését sem kísérte ekkora lárma: akkor ágyúkkal és fegyverekkel durrogattak, de ez egészen más típusú zaj volt.

Beérkeztünk a városba. A külső vágányokon álltunk meg. A szerelvényt katonák várták. Körülvették a vonatot. Az én oldalamon vonultak fel a tisztek. Bárhogy is

tekertem a nyakam, nem láttam el a vonat elejéig. Minden kivilágítva, de az ablak nem tette lehetővé, hogy előreláthassak az egyenes terepen.

Kiabálás hallatszott. Nem sokat értettem belőle, a társaim sem. Ott ácsorogtunk reggelig. Valahol hátul nyitogatták az ajtót, de ide nem jutott el semmilyen információ. Kivilágosodott. Reggeli. Mintha mi sem történt volna. Utána indulás. Az ételosztás alatt igyekeztek megtudni valamit, de a szokásos őrökön kívül még egy idegen is állt a nyitott ajtó előtt. Tilos volt a beszélgetés, de néha egy-két szó elhangzott a levesosztás alatt. Most még ez is lehetetlenné vált. Azelőtt a létszámellenőrzés alatt egy katona bedugta a fejét a vagonba, nagy méretű rúdelemlámpával bevilágított a priccsek alá, és állt is félre, mert osztották a levest. Most feljött a vagonba, lehajolt, és úgy nézett be, megvizsgálva a padlót. Világítani nappal is kellett, mert a vagonban, főleg a priccsek alatt, sötét volt.

Alig haladtunk három km-t, megálltunk. A mellettünk levő ajtót kinyitották. Két személyt – szvescsámi – levettek. Utána tőlünk vittek el négy főt. A vasút melletti rámpán zárt gépkocsi állt. Odaterelték őket. Egy katona és egy tiszt átvette őket a papírjaikkal együtt. A vonat kísérői közül is két katona kísérte őket a járműig. Beszálltak, a kísérők visszajöttek, pár perc múlva indultunk tovább.

Mint megtudtam, lakatosok voltak, illetve egyikük gépészmérnök. A szverdlovszki gyárak valamelyikébe vitték őket. Sok elítélt dolgozott itt. Öt éven aluli büntetéssel még ki is járhattak a telepre munka után, kaptak igazolványt. Ezt sehogy sem tudtam megérteni. Akkor minek ez a nagy felhajtás a szállítással meg a kísérettel, ha az öt évre ítéltek csak úgy kimászkálhatnak? Nem tudtam, hogy itt öt év csak annyit jelent, hogy nana. Később lett időm sok mindent megtudni.

Borongós időben indultunk tovább. Hegynek le, hegynek fel. Egyre ritkábbak lettek a magas helyek. Aztán mindössze 400-600 méteresek. Vagy száz kilométer után sík vidékre értünk. Vége a nagy erdőknek is. Hatalmas lapályokon száguld a vonat. A tempó érezhetően gyors, 80-as is lehet. Van olyan egyenes szakasz, ahol százzal is robogunk. Messzire ellátni, 10-20 kilométeres egyenes szakaszok is akadnak, és csak néha tűnik fel egy kis telep. Nagyobb állomáson is áthaladunk. Látok kis falvakat. Egy hosszú utca a domb tövében. A 200-300 méteres dombokon fenyő, azt termelik ki. Ló húz lefelé egy nagyobb rönköt, egyetlen lánccal. Már vagonnyi van a sínek mellett összehordva. Egyébként sehol sem látni nagyobb települést a városok között. Apró faházak lakói teheneket őriznek, néhol nagyobb birkanyáj tarkállik a mezőn. Száraz füvet harapdálnak. A mezők ősziesek. Néha előjön a nap, mindjárt nem olyan lehangoló a táj. Mocsaras lett a síkság. A vizenyős talajon elszáradt kórók tömege. Hatalmas, összetöredezett nádasok, pusztuló fenyőkorcsok. Öt-tíz méteresek, de gally alig némelyiken van. A mocsaras területek egyre nagyobbak. A benne tenyésző fák között sok a levét vesztett nyír. Alacsonyak, csenevészek. A mocsár vize helyenként nagy felületen kilátszik a növényzet száraz maradványai között. Mindenütt feketeség. De nem csak a víz fekete, mintha az egész vegetáció halott lenne. Tíz kilométeres mocsarak. Vigasztalan táj. Ráadásul az eső is esni kezd.

Már több órája haladunk, ritkán lakott a terület. Késő délután érünk Kurganba.[54] Ez a név ismerős. Nem mint város, hanem mint ősi temetkezési hely. Őseink temették halottaikat kurgánok alá. Nálunk ezeket kunhalmoknak is nevezik.

Nem megyünk be az állomásra. A külső tehervágányok egyikén várakozunk. Etetés. Tíz deka kenyér, tíz deka szuharel, vagyis szárított, de inkább pirított fekete kenyér. Némelyik meg van égve. Úgy látszik, változás lesz a kosztban. A leves ugyanolyan, mint eddig.

Hamar sötétedik. Mire megesszük az ételt, már csak a lámpák világánál lehet látni valamit. Éjjel a kocsikban nincs teljesen sötét, kívül minden ajtó felett égő ég. Ez a kocsiba is juttat annyi fényt az ablakokon keresztül, hogy valamennyire lásson a nép, le tudjon mászni a priccsről a dolgát végezni… bár úgysincs mit. A férőhelyek már elégségesek. Kilenc-kilenc ember egymás mellett. Éjszakánként hidegek vannak. Már nem kellemes az ablak melletti hely, de ha csak lehet, állandóan az ablakot bújom. Éjjel fázom, sokat vagyok fenn. Jó lenne, ha rám is jutna a köpeny széléből, de nem merem megkérni. Inkább fázom.

Világosodik. Már az ablakban vagyok: nem nagy kunszt, csak a fejemet kell felemelnem. A mocsaras vidék folytatódik. Itt már kisebb-nagyobb tavak is látszanak. Alacsony nyírfák, egy-egy nagyobb fenyő.

Október 22., péntek. Reggeli. Egész napra kapok 22 deka szuharelt. Ezentúl csak ez lesz. A kétszeri leves mellé kell beosztani. Van, aki egyszerre megeszi az egészet. Én is megenném, néha a dupláját is, de már megtanultam, hogy jobb beosztani. Síkságon robogunk tovább. A bőröm viszket. Sokan vakarózunk. Terjed a tetű. Eddig megúsztam. Igyekszem a helyemen maradni, talán akkor nem ér el. Két hete nem mosakszunk. A víz így is kevés. Most meg száraz kenyér, erre több víz kell. De ha nem iszom, egy bizonyos idő után már nem is vagyok szomjas. Ezt is sikerült hamar megtanulnom. Mindössze néhányszor tettem ki magam kínzó szomjúságnak. Szakállam centis. Most már igazi rabok vagyunk. Lefogytunk egy keveset. Vajon milyenek leszünk, mire megérkezünk? Egész nap állunk.

Szeles, hűvös idő. Ez már Szibéria. Ázsia. Az Urál közepén van a választóvonal. Már Ázsiában is megtettünk több mint ezer kilométert. A vacsora is itt ér bennünket. Éjjel indulunk tovább. Kiderül. Hideg lesz. Bújnánk az egérlyukba.

Reggelre befutunk Tatarszkba. Végtelen síkságon fut a vonat. Szeles, kellemetlen az idő. Kis patakokon, nagy vashidakon át. Minden sínpár külön hídon fut. Egymástól néha 10-15 méterre van a két híd. A hidak be- és kijáratánál őrbódék. Fegyveres katonák állnak állandóan őrségben. Még a legkisebb átkelőnél is. A hidak két oldalán 10-20 méteres szögesdrót akadály. Ez is segít megakadályozni a szabotázst.

54 Város Tatárföldön, Tyumenytől délre.

Október 23., szombat. Megkapjuk a szuharelt meg a levest. Kapunk két szem kockacukrot. A hering elúszott. Reggeli után tovább. Egész nap haladunk, 10-20 perces megállásokkal, mocsaras, néhol erdős vidékeken. Kisebb falu is csak elvétve látszik. A táj inkább télies. A patakok partközeli részén jég. Nincs még teljesen befagyva, de néhol mát majdnem elfedi a vizet. Sok a kisebb-nagyobb folyó. Csapatostól repülnek a szarkák. Néhol varjak is felbukkannak, de nem annyi, mint Magyarországon. A veréb itt is honos. Talán még a pokolban is előfordul.

A priccsről egyre többen lemásznak járkálni. Hideg van, az ablak mellett különösen. Van kályha, de nincs mivel fűteni. Síkság, végtelenül hosszú, egyenes szakaszok. A táj sivár. Egyre több kis víztócsa van befagyva. Az egyik hídnál asszony is áll őrt. Katonaruhában.

Egy kisebb állomáson megállunk. Vacsora. Forró vizet adnak. Ez a tea. Itt kipitok a neve, ami forró vizet jelent. Az állomásokon láttam hatalmas, kerek tornyokat, ahol vízvevő helyek vannak. Benne fűtés, a kéményből száll a füst. Kívül hatalmas felirat – KIPITOK. Ott bárki az utazók közül ingyen juthat forró vízhez, teának. Téli hidegben ez igen célszerű.

Még mindig téma a szökés, ha egyáltalán az volt. De senki sem tud semmi pontosat. A dohányosok egyre idegesebbek. Alig van már szívnivaló. Egy cigarettát öten szívnak el. Kevés a papír a mahorkának. Már az ítéleteket szívják, az ugyanis olyan vékony papírra lett gépelve, hogy csak erre alkalmas. Én is kiveszem a zsebemből, megnézem. Olvasom, tizedik sor, szinte az utolsó betűig megértem. Mennyit tanultam fél év alatt! De már dugom is el, mert ha meglátják, menthetetlenül elfüstölik ezt is. Néha majd kiráz a hideg, úgy fázom.

Ülve kuporodom össze a priccsen, még a hátamat sem támasztom a hideg falnak. Ennivalója sincs már senkinek.

Ha így haladunk, öt-hat nap, és ott leszünk. Az még egymillió év. A vagon alján mínuszok. Előző nap kevéske víz maradt a kanna alján, belefagyott. Az ablakokat kellene eltakarni, de nincs mivel. Meg szellőztetni is kell, 36 ember sok levegőt fogyaszt. Igaz, a vagon résein jön be elég levegő, ha halad a vonat. Az ajtó körül is elég lenne a szellőzés. Talán jobb lett volna a középső helyre mászni induláskor? De nem, jól van ez így. Valahogy csak kibírom. Legalább látom a fél világot, legalábbis az északi rész jókora darabját.

Már én is kezdeményezek beszélgetést. Az egyszerűbb mondatokat sikerül megfogalmaznom. Már válaszolgatok, ha nem is nyelvtani pontossággal. Az nem is fontos. A lényeg, hogy meg tudjam magam értetni, és megértsem, amit nekem mondanak. Kisebb állomás. Állunk. Vacsora.

Elalszom. Reszketek, mikor felébredek. Éjjel van, sötét. Szomszédom a fele köpenyével betakar. Hálás vagyok neki, de nem szólok semmit. Közelebb húzódunk egymáshoz. Vacog a fogam.

Vannak mások is, akiknek nincs semmi másuk, csak a nyári ruhájuk, amiben bevitték őket. Talán senkijük sincs, vagy olyan messze voltak, hogy egyszer sem volt

látogatójuk. A háború után a Szovjetunió minden részéből özönlöttek délre az emberek. De ezért börtön járt, hiszen többségüket elfogták, utána Szibéria. Öt évtől fölfelé.

Mikor felébredtem, lassan haladt a vonat. Nem volt hideg a köpeny alatt, meg egymást is melegítettük. Az éjjel 2-3 centi hó esett, beborított mindent. Fúj a szellő. Alig-alig, nem is hordja a havat. Megállunk. Alig pirkad.

Október 24., vasárnap. A vonat lassan bekúszik Novoszibirszkbe.[55] Hatalmas pályaudvar. Az állomással szemben, de vagy a huszadik vágányon állunk. Reggeli. Utána kiszállunk fürdéshez. Minden holmit a vagonban kell hagyni. Aki olyan dolgot visz magával, ami nem kell a fürdéshez, nem kapja vissza. Mégis, akinek még van valami használható ruhadarabja, viszi magával. Hátha a fürdő személyzete ad érte valami enni- vagy szívnivalót.

El sem tudom képzelni, ennyi embert hogyan tudnak megfürdetni. De nem kellett soká töprengenem.

Az első vagonból már kis is szálltak. Most mi következünk. Lemászunk egymás után a hóba. Pár centis, rengeteg a korom rajta. Ameddig ellátunk, tízméterenként egy katona. Vagy kétszáz méteren. Közöttük húsz méter szabadon hagyva, azon indulunk el. Mire a negyedik kocsiból kiszálltak, mi már száz méterre vagyunk. A fehérség, a kimerültség, a friss, hideg levegő hatására tántorgok, mint a részeg. Más is ugyanígy kóválygyog. De davaj-davaj![56] Menni kell vagy pár száz métert egy hatalmas épület felé. Több méter magas, vagy hússzor ötvenes lehet. Elöl kétszárnyú bejárat. Bent is van néhány katona. A folyosóról az előtérbe kerülünk. Ott levetkőzünk. Minden holmit felakasztunk egy kampóra. Beszedik, a hátsó ajtón elviszik kiskocsival a fertőtlenítőbe. Belépünk a fürdőbe.

Hatalmas terem, három sor szögletes oszlopsor osztja négy részre. Körül nagy ablakok. Az oszlopsor között vörösmárvány mosdókagylók. Az egész belső rész csempével burkolt. Enyhe meleg van. Legalább kétszáz kagyló felett engedik a vizet. Mindenkinek tíz litert. A kagylók tisztának látszanak. Minden enyhén klórszagú. Mikor bejöttünk, kaptunk egy darabka szappant. Büdös, sötétbarna, de jól habzik. A víz elég meleg. Élvezettel locsolom magamra. Igyekezni kell, 15 perc a fürdési idő. Gyorsan súrolom magam, ahol érem. A szappant mind el akarom használni. A fejemet is kétszer mosom. Jár a kezem, mint a motolla. Ilyen élvezetre nem is gondoltunk. Minden vizet kihasználunk. A végén már alig van, de a hab már lejött. 17 napja nem mosakodtunk.

Valami vasat vernek. Csengő, éles hangot ad. Kifelé. Davaj-davaj! – meztelenül ki az előtérbe. Ott megszáradunk, igen meleg van. Nagy rakásban áll odadobálva a

55 Nagyváros az Ob folyó partján, Szibériában.

56 Oroszul: gyerünk!

fertőtlenítőből a holmink. Ontja a meleget. Némelyik kampó olyan meleg, alig lehet megfogni. Felöltözünk. Minden megvan. A fürdőmunkások civilek. Legtöbbjük nő. Járkálnak közöttünk, mi meg meztelenül álldogálunk, öltözünk. Nekünk mindegy, ők meg megszokták. Hogy, hogy nem, volt, akinek mégis sikerült üzletet kötnie. A cipőjét levetette, elcserélte az egyik nő cipőjével. Azok már tudták, kik jönnek, tehát úgy öltözködtek, hogy lehessen csereberélni. Ki az ingét, ki a nadrágját cserélte el sokkal rosszabbra, kapott érte cigarettát, mahorkát, újságot, kenyeret. Mindezt pillanatok alatt. Mikor kimegyünk, sokkal toprongyosabb a banda. De már több a dohányzó, mint idejövet. Akkor senki sem szívott. Lassan, elfáradva támolygunk a vagonok felé.

Csak pár száz méter, de hogy kikészíti az embert! Vagy ez a meleg víz hatása? Felmászunk a priccsekre. Az ablakból látni, ahogy a többiek is cammognak visszafelé. Mellettünk vonat halad el.

Néha látni az állomásépületet. Régi, még a cár alatt építhették, amikor a vasutat. De lehet, hogy csak később. A hó elállt, 6-7 centis lehet. Verebek fürdenek benne. De a koromtól olyan feketék lettek, hogy nem ismernének magukra, ha tükörbe néznének. A fürdőben sem volt tükör, így mi sem láthattuk magunkat… Vacsora. Indulás.

Míg oda voltunk, a kocsiban mindent megvizsgáltak. Senkinek sem tűnt el semmije, de minden ki volt forgatva. Kutatás volt. Nekem viszont károm keletkezett. A zsebemből eltűnt az ítéletemről a végzés. Az egyetlen irat, ami a birtokomban lehet, a saját tulajdonom. Valakik minden zsebet átkutattak, tán már szívják is a mahorkát. Sebaj. Ha nincs, hát nem is kell.

Éjjel indulunk tovább. Többen nagyon köhögnek. Akik az ajtóhoz közel fekszenek, mind meg vannak fázva. Néha én is köhécselek. Csak nem?

Október 25., hétfő. Többszöri megállás után Jurgában reggeli. Napok óta egyre éhesebb vagyok. Mások rágyújtanak, ha van mire, vagy kunyerálnak egy csikket. De a szárított kenyér 22 dekás adagja nagyon kevés. De ez legalább 22 deka. Tehát 45 deka kenyérből lesz 22 deka szuharel. Vagyis a fele víz. Egyre jobban kínoz az éhség.

Velem együtt sokan köhögnek. Valaki a szemközti alsó priccsen éjszakánként kegyetlenül nyög, hánykolódik. Reggelinél mondta, hogy lázas. Majd este kap lázmérőt. A levegő nappal is fagypont alatt van. Az én oldalamon további síkság, a másik oldalon dombok. A távolban hegyek látszanak.

Utazunk tovább. Még világosban érkezünk Tajga állomásra. Szép neve van. Akkor még nem tudtam, mit jelent. Vagy 50-60 kilométert kisebb-nagyobb dombok között haladunk. Gyönyörű erdőkkel borítottak. Több kilométeren alig nő más fa, mint fenyő. Magas, egyenes fák. Egyes csoportok teljesen egyformák. 200-300 négyzet-kilométernyi területen csak erdeifenyő. Olyan magasak, amilyeneket még nem láttam. Itt-ott köztük fehér nyír. Egész nagy telepekben. Sűrűn egymás mellett állnak ezrivel. Hát ez valami gyönyörű! Magasak, 20–25, a fenyők 24–40 méteresek. Helyenként egészen a vasúti pályáig leérnek. Az erdő épp csak annyira van kiirtva,

hogy ne dőljön fa a sínekre, ha vihar vagy egyéb ok miatt bekövetkezne bármi is. Néha egy-egy falu. Egy kis utca. Húsz-huszonkét ház. Itt már csak fából építkeznek. Alig látni embereket. Néhol jószágokat terelnek. Erre is van kevés hó. De nem takarja egyenletesen a földet. Nappal olvad is, ha süt a nap.

Vacsora. Mindenhová adnak szenet, kevés fát a begyújtáshoz. Később, már sötétben ablakokat hoznak. Fakeret, beüvegezve. Könnyű feltenni. Így már jobb, ha nagyon büdös lesz, majd szellőztetünk. Igaz, kilátni is rosszabbul lehet. Azonnal befűtenek. A vacsora alatt megmérték a beteg lázát, 39,5. Hogy nem kiabált eddig, hiszen nem igaz, hogy nem voltak kínjai! Egyiknek a lába fájt, nem is tűnt fel neki, hogy megfagyott az ajtó mellett. Hogyhogy nem vette észre? A fagyást el lehet szenvedni úgy, hogy az ember alszik, a lába meg lefagy? Igaz, kellemetlen volt az utóbbi napokban a hideg, de itt, fent azért ki lehetett bírni. Néha nappal is összebújtunk a köpeny alatt, melegítettük egymást.

Reggeli után orvos jön, meg két fehér ruhás, köpenyes nő. Megnézik a lábát, azt mondják, talán le is kell vágni. Napok óta kínozta a fagyás, miért csak most szólt? A másiknak súlyos tüdőgyulladása volt. Mindkettőt kiveszik a vagonból. Bevitték a városba. Ők már nem jöttek velünk.

Akik ismerik a környéket, mondják, itt vagy húsz nagy láger is van. Anzsero-Szudzsenszk,[57] Jaja,[58] Mariinszk.[59] Hírhedt lágerközpontok. Emberek tízezrei vannak itt. Van egy nagy elosztóbázis is. Mellettünk vonat áll meg. Tíz perc múlva megy tovább. Személyvonat. Belátni a kocsikba. Szabadok. Utazhatnak valamerre. Egykedvűen nézik a rabvonatot. Láttak már eleget. Először vagyunk közel civil vonathoz. Valahogy ettől a látványtól igen rossz kedvem lesz.

Október 26., kedd. Még mindig itt állunk. Mellettünk az éjszakai rabvonat nyomai. Szabályos közökkel ürülékcsomók maradtak emlékeztetőül. Sokáig állhatott, hiszen a rabok nem sűrűn járnak ki. A hóban sötétlenek a foltok. Újabb szerelvény érkezik. Ezek is rabok. Ugyanolyan vagonokban utaznak, mint mi. Közvetlenül mellettünk állnak meg, alig két méter a vonatok közötti távolság. Mindkét vonat őrei leszállnak, álldogálnak a vagonok mellett. Kinyitják az ablakokat, megindul az információcsere. Az őrök nem zavarják a beszélgetést. Vagy úgy tesznek, mintha nem vennék észre. Átdobnak a mieinknek egy csomag cigit. Leesik a hóba. Az egyik őr felveszi, bedobja az ablakon. A másik neveti. Ők indulnak előbb. Egy óra múlva mi is indulunk. Száz kilométer után a síkságról dombok közé érünk. Estére érkezünk Mariinszkba. Már sötét van, mire megkapjuk a kaját. A mellettünk lévő vágányon üresen áll az a vonat, amelyik megelőzött minket. Megismerem a vagonjait. Az első hat mindegyikén

57 Tatárföld, Kemerevói járás.

58 Novoszibirszk és Krasznojarszk között, a kemerovói körzetben.

59 Az előbbiek mellett, tőlük keletre fekvő település.

a vagon teteje fölött fékezőfülke volt. Ide siettek hát. Mi, úgy látszik, ráérünk, vagy ha korán jövünk, nem fogadóképes még a kirakó, ahová érkezünk. Vacsora után haladunk tovább.

Október 27., szerda. Mire kivilágosodik, megérkezünk Bogotolba.[60] Nagyváros, rengeteg faházzal, kevés emeletes kőépítménnyel. Öt kilométert jöttünk a város területén, mire beértünk az állomásra. Az csak olyan, mint a többi. Itt is, mint Magyarországon, egyformák az állomások. Közel a sínekhez torony, rajta felirat: KIPITOK. Többen állnak sorba a forró vízért. Reggeli. Két óra múlva tovább. Kisebb-nagyobb dombok között haladunk, helyenként harmincméteres bevágásokban. Itt nincs hó, de a vízfolyások szélét jég borítja. A kisebb patakok be vannak fagyva. A nép az utcákon és az állomásokon bundákban jár. Mindennap kapunk kétszer szenet, egy-egy vödörrel. A vödör egyenes, az alja olyan átmérőjű, mint a teteje, tízliteres. Kevés fát is kapunk, egész napra nem elég a tüzelő. Vacsora után begyújtás, reggeli után szintén. A salakot menet közben kiöntik a lyukon. A szén jó, kevés benne a salak.

Állandóan dombok között haladunk. A velem szembeni oldalon messze hegyek látszanak. Dunányi folyón[61] kilométeres híd. A mellette lévő tíz méterre. A töltése tíz méter magas. A folyó ártere kilométer széles. Már vagy tíz kilométeren az ártér mellett haladunk. Befutunk Acsinszkba.[62] A város nagy része már elmaradt mellettünk. Hamar sötétedik. Egész éjjel úton vagyunk. Sok az ácsorgás megállókban. Néha alszom is. Zavar az éhség. Mindennap jobban érzem a hiányt. Főleg a vitaminokét. Mindig ugyanazt kapjuk. Mi lehet az oka annak, hogy nem friss kenyeret adnak? Hiszen menet közben lehetne vételezni. Csak a kőkemény szuharel. Acsinszk a transzszibériai vasút legészakibb állomása. Mondja a szomszédom, hogy most már nem megyünk északabbra. Tehát nem lesz hidegebb. Szerintem mindennap egyre inkább az lesz, hiszen nemsokára kezdődik a november. Attól nem lesz hidegebb?

Állunk, vonat halad el mellettünk. Egy megelőz. Indulunk utánuk. Kisebb-nagyobb hegyek között haladunk. Ezek már valódi hegyek. Néhol alig látni fel a bevágásból. Mi lehet itt télen? Ha összefújja a havat a szél, hogy közlekednek a vonatok? Kanyar kanyar után. Rengeteg erdő. Egy még nagyobb bevágás után – több kilométert haladtunk benne föl, majd lefelé – kitárult egy völgy. Pár kilométer után leértünk a lejtőn. Egyenesen haladunk tíz kilométert, és megérkezünk Krasznojarszkba. Rengeteg sínpár. Mindkét oldalon város, emeletes faházak. Feketén kormos minden. Sok mozdony, ez átkapcsolóállomás. Hatalmas fűtőház ontja a füstöt. Sok vasutas járkál a szerelvények között.

60 Krasznojarszk és Tomszk közötti település a Csulim partján.

61 Az Ob mellékfolyója, az 1800 kilométer hosszú Csulim.

62 Nagyváros Krasznojarszktól nyugatra.

Október 28., csütörtök. Kérdem: milyen hegyek ezek? Meddig tart? 1500 kilométer, ez a Keleti-Szaján. Ezt is tudom már. Eddig nem is hallottam. Reggeli után indulunk tovább. Órákon át haladunk, néha megállunk, míg elhalad mellettünk egy gyorsvonat. Hegyek között járunk. Az erdők mindent beborítanak. Többségük fenyő. A vagonban eluralkodik a fásultság. Néha ingerülten összekapnak valamin, kiabálnak, aztán alig hallatszik beszéd. Állandó a feszültség a levegőben. Nyugtalan vagyok én is. Elég lenne már az utazásból. Láttam sok szép magas erdőt, nagy folyókat, magas hegyeket. Most már ki kéne szállni, több ennivalót kapni, mozogni és találkozni legalább egy magyarral. Hiányzik a magyar beszéd.

Szerencse, hogy kisütött a nap. Mindjárt jobb a kedvem. A többiek is mozgolódnak. Elfogyott a szívnivaló. Csak néha gyújt rá valaki, a mahorkából csavartat már tízen is szívják. Egy slukk, és körbejár a cigi. A tizedik megfigyeli, marad-e. Mindenki igyekszik nagyot szippantani. Ebből megint veszekedés támad. Átok a dohányzás, erre a megállapításra jutottam.

Erősen lefogytunk. Az utazás még civil vonattal is sok lenne 21 napig. De hol van még a vége? Kanszkban állunk meg. Vacsora után tovább. Éjjel fagy, már nem újság.

Október 29., péntek. Még nem is világosodott ki, máris Tajsetben vagyunk. Szomszédom mondja, innen délre megyünk. Meleg lesz. Az jó, mondom. Beszélni sincs kedvem. Mindenből elegem van. Úgy látszik, a szervezetem felélte a tartalékait. Néhány megálláson kívül semmi esemény. Hegyek következnek, erdősek és félig kopárak. Érdekesek és még érdekesebbek. Milyen hideg van kint? Tényleg délkeletnek tartunk. Állandóan. Jó jel. Megérkezünk Tulunba. Ennek is folyó[63] kanyarog a közepén, magas hídon fut a vonat. Az Urál óta minden folyó északnak tart. Vacsora után tovább.

– Mikor érünk Irkutszkba? – kérdem a szomszédom.

Szeretnék vele beszélgetni, de nincsen kedve, látom rajta. Mégis válaszol.

– Már nincs messze. Vagy négyszáz kilométer. Egynapi út. De a gyors fél nap alatt ott van.

Szinte mindent értek.

Éjjel sokat álldogálunk. Induláskor már nem mindig kelek fel. Ha a szomszédom megfordul, akkor felébredek, de csak félig, alszom tovább. Ez már nem is alvás. Ez a létezés egy speciális formája, amit semmihez sem lehet hasonlítani. Egyébként a vagonban ritkán megy le a hőmérséklet nulla fok alá. Szeles, fázós idő. Kint 10 fok lehet. Áll a vonat. Zima.[64] Ez az állomás neve. Eddig az hittem, hogy hideget, fagyot vagy ehhez hasonlót jelent. De most itt ez az állomás, Zima. Kérdem a társam: mit jelent? Zima – s dörzsöli a kezét, néha ráfúj. Vagyis az állomás neve: hideg. Később megtudtam, hogy tél a jelentése.

63 Ija, az Angara mellékfolyója.

64 Kisváros az Oka partján, az irkutszki körzetben.

Október 30., szombat. Reggeli után indulás. Hosszú, egyenes útszakaszok, kétoldalt folyamatos erdőkkel. A vasúttal párhuzamosan út, rajta néha tehergépkocsik haladnak. Legtöbbje rönköt szállít. Sok amerikai Studebaker,[65] olyan, amilyennel Pestre is jöttek az oroszok. De sok más típus is közlekedik. Estére beérünk Cseremhovóba.[66] Vacsora. Áll a szerelvény egész éjszaka. A vagonban csend, kevesen beszélgetnek. Irkutszk kapujában állunk. Mindenki el van foglalva a saját gondolataival. Félálomban fázunk. Minden nappal hidegebb lesz.

Október 31., vasárnap. Reggeli. Bányászokat látunk, fejükön sisak. A bányák valahol itt vannak a közelben. Beszállnak a bányászvonatba. Tíz kocsi, majd még egy. Mi is indulunk. Majdnem mindegyik megállóban álldogálunk. Vacsoráig négyszer. Száz kilométert sem haladtunk egész nap. Uszolje-Szibirszkoje.[67] Vacsora. Mindenki arról beszél, hogy holnap megérkezünk. 150 kilométer még Irkutszkig. De mi lesz aztán, vajon ott maradunk, vagy tovább? Esetleg egy része marad, a többit viszik északra, Kolimára? Attól mentsen meg minket az Isten. A hosszú utazás mindenkit elcsigázott. Ha még egy hetet utazni kellene, a fél vagon kihullana: Irkutszkig van beütemezve a türelem. Ha innen tovább kellene menni, az katasztrófa lenne. Újra viszketek. De nem tetű, arra senki sem panaszkodik. Nincs mosakodási, tisztálkodási lehetőség. Hiányt szenvedünk mozgásban. A vagonban négy méter a középső szabad rész. Ott áll a konyha, a szennyesvödör meg két kanna. Az ajtó közepén a lyuk a lefolyóval. Hát nem egy sétatér. De még így is öt-hat ember nyüzsög a placcon. Guggol, feláll, majd újra. Megint egyszer, sokszor. Egymást emelgetik. Voltak, akik mindennap csinálták. Már elfogytak. Nincs erő senkiben.

Ruházatom egyetlen rongyos zokni, ami 24 napja nincs kimosva, egy rövid, nyári alsógatya, ing, amit a börtönben kaptam az ellopott helyett, csizmanadrág, gyűrött zakó, koszos, helyenként foszló. Fél éve ebben élek. Egy zsebkendőnek nevezett foszlott, de otthoni rongy. Csizma, volt katonasági. Rég megérett az eldobásra. Két apró kapca. Ez a ruházatom.

Az ablakot ritkán nyitjuk ki. A lehelet ráfagy az ablaküvegre. Legtöbbször befagy. Kaparom a jeget, úgy kilátok. Éjjel egy megállóval tovább.

November 1., hétfő. A születésnapom. Ma vagyok 19 éves. Sírni lenne kedvem. Világot láttam. Látom a világot. Nem látom a jövőmet.

Kis állomásra érkezünk. Alig tíz kilométert jöttünk. Reggeli. Álldogálunk. Újabb pár kilométer. Aztán megint vacsora. Egész nap húsz kilométert tettünk meg. Szelesre vált az idő. A családomra gondolok.

65 Amerikai gépkocsigyártó, illetve autómárka volt.

66 Kisváros az Angara mellett, Szvirszktől nyugatra.

67 Város az Angara partján, Irkutszktól északnyugatra.

November 2., kedd. Reggeli. Utána indulunk. Nem nagy sebességgel. Majd tíz perc múlva váltók, egy mellékvágányra állunk be. Az én oldalamon az állomás vagy inkább csak megálló. Összesen négy sínpár. Biztosan gyorsvonatot enged el a szerelvény. Pár perc múlva valóban elhalad egy személyvonat Irkutszk irányába. A velem ellentétes oldalon, messze, nagy hegyek látszanak. Ez még mindig a Keleti-Szaján.

Elszórtan fenyők, sárga törzsük világít a fényben. Előtűnik a nap. A felhők elvonulnak. Szép idő ígérkezik. Gyenge szellő. Talán nincs is kint olyan hideg? Az állomás neve: Kitoj.[68]

Hirtelen megdöngetik az ajtót az előttünk lévő vagonon. Majd a miénken, és így sorban. Szvescsámi. Bisztro. Bisztro. Gyorsan. És már látni, hogy négy gépkocsin katonák érkeznek, többtucatnyian. Körülveszik a vonatot. Mi meg a nyitott ajtón szóródunk lefelé. A szívem a torkomban dobog. Néhány embert úgy kell lesegíteni. Én még eléggé tartom magam. Tehát itt vagyunk. De ez nem Irkutszk. Sehol egy ház, csak utak vezetnek minden irányba. De az állomás régi, tehát nem ideiglenes. A katonák ötven méterre állnak a vonattól. Két katona felmászik a vagonokba. Nincs-e ott valaki? A saját őreink ötös sorba állítanak bennünket. Megszámolnak. Az átvevők vagononként veszik át a szállítmányt. Po pityorkám razbirisz. Davaj, davaj. Bisztro. Ötösével sorakozó. Gyerünk, gyerünk, gyorsan. Ezt meg kellett tanulni. Állandóan hallhattuk, naponta sokszor. Mindig gyerünk, és mindig gyorsan. Egy óra alatt megtörtént az átadás. Egy vonat áthaladása után a katonák egy része átmegy a síneken, majd a sor eleje ötösével utána. Már nem kell elkülönülten, vagon szerint megyünk. Minél rövidebb legyen a sor.

Kétoldalt katonák, minden másodiknál kutya. Pórázon, szolgálatra készen. Gazdája parancsára azonnal széttépné a szökevényt. A katonákat hozó kocsikra sok rabot feltettek. Voltak betegek, járni nem tudók. Egy féllábú is volt közöttük. Mankóját vele együtt pakolták fel. Csak most látszott a hosszú utazás következménye. Szakállasok, gyűröttek, dülöngélők lettünk.

A nap még elég magasan jár, szinte szembesüt, de már délután van. Itt hamarabb sötétedik, mint Magyarországon. Átbukdácsolunk a síneken. Kavicsos úton menetelünk, ha ezt a kóválygást egyáltalán annak lehet nevezni. Nem is sürgetnek bennünket, hiszen nem ez az első ilyen transzport, amit kísérnek. Ha most gyorsabb haladásra nógatnák a társaságot, egy-két óra múlva már a fele sem tudna menni. Mire a helyszínre értünk, besötétedett.

Még fent jár a nap, alig haladtunk pár kilométert, hatalmas lakásépítkezésen haladunk keresztül. Rengeteg nő, férfi, építőipari munkás építi az egy-két emeletes házakat. Egész utcasorok állnak már kívül bevakolatlan, de már lakott házakból. De a félkész és alapozás alatt álló házak is tömegével készülnek. Emberek ezrei serénykednek. De most megállnak, és nézik a menetet.

68 Apró település a Kitoj partján (az Angara mellékfolyója), Angarszk mellett.

Többségük rab. Az egész építkezést a katonák gyűrűje veszi körül. Vannak részek, amelyek teljesen körül vannak véve szögesdróttal. A bámészkodókat a saját vezetőik zavarják el a közelből. Káromkodva szidják vezetőiket. Nem válogatnak a szavakban. A nők bekiabálnak némelyik férfinak. Vattaruhában vannak. Fejükön kendő. A vattanadrág felett néhányukon civil tarka vagy virágmintás szoknya. A házak salakblokkból készülnek. Rengeteg blokk van mindenfelé egymásra összerakva. De kupacokba hányva is hever sok ezer. Ezeket a munkavégzés után dobták le, ha a fuvar későn érkezett, és már sorakozó volt. A blokkok egyharmada félig vagy teljesen össze volt törve. Vagy az anyag rossz minősége, vagy csak a dobálás miatt. De láttam olyan halmot is, amelyik szépen össze volt rakva, egyik oldala mégis leomlott, mégpedig úgy, mintha az eső mosta volna szét. Ilyen vacak blokkokból építik a házakat? Nem hittem a szememnek. És a házak már állnak, laknak bennük. Az ablakokon függöny.

A munkások mind egyforma ruhában vannak. Katonai keki vattaruhákban. Némelyiken kék munkásnadrág a vattanadrágon. Egy kilométeren húzódott az építkezés, minden irányban. Elhaladtunk, lassan, mint egy templomi menet. Egyesek csendben beszélgettek, a többség, velem együtt, hallgatagon vonszolta magát.

Áthaladtunk a Kitoj patak felett. Messze ellátni a völgyében. Temetik be. Teherautók hordják a kitermelt földet a medrébe. Néhány éppen most is lebillenti a földet a mederbe, mások meg üresen jönnek vissza. Éjjel-nappal megy a munka. Amit lehet éjjel is csinálni, azt elvégzik.

Egyesek már alig vánszorognak. Pedig már hallatszik a davaj, davaj, mert sötétedik, menni kell. Csendes az idő. Ami kis szellő lengedezett, az is elállt. A nap már alászállt, csak sugarai látszanak, az ég tiszta. Éjjelre erős fagy ígérkezik. Csak messze a láthatáron látszanak tömör, sötét fellegek.

A lábam már nagyon fázik. Milyen jó, hogy Misi ideadta ezt a szakadt jószágot. A félcipőben már régen megálltam volna. De akárhogy is húzgálom a kezem a kabát ujjába, csak fázik. A galléréját sem lehet jobban felgyűrni. Gyorsabban kéne menetelni. És ha akkor hamarabb elfáradnánk?

Az orrom is fázik. Fülemet sokszor dörzsölöm. Még jó, hogy a hajam már kinőtt. Egyre nehezebben vánszorgunk tovább. Az út két oldalán, 20-20 méteres sávot kivágva erdeifenyők sorjáznak. Még a sötétben is sárgán világítanak. A katonák egy részénél erős elemlámpák gyulladnak ki. Világos lett, jól látni az utat. Kavicsos, gépkocsik által ledöngölt csapáson haladunk. Agyonfagyva, egymáshoz ütődve tántorgunk. A közelemben senki sem esett el. Vannak, akiknek még van csomagjuk. Azt is cipelniük kell. Többórai gyaloglás után, messze, fények látszanak. Elfogy az erdő. A sötét háttérben nem látni semmit.

Régen meg kellett volna kapni a vacsorát. De most sokkal nagyobb gond a hideg. Erősödik. Az ég beborult. Alul csendes az idő, de a magasban sebesen száguldanak a fellegek. A távoli felhőtömeg közeleg. Az út jobbra kanyarodik, egy kilométerre égők

sora világítja meg a terepet. Ott a láger. Mint valami megváltásra, úgy nézünk abba az irányba. Nemsokára odaérünk.

Kigyulladnak a tábor reflektorai. A teherautók már rég elmentek, azok, akiket azokon szállítottak, összeterelve ott álltak a kaputól ötven méterre. Őrök vigyáztak rájuk. Erősödő szél fúj. A lábamat nem érzem. A bal kezem ujjai merevek. Alig állunk a lábunkon. Nem tudom megsaccolni, hány kilométert jöttünk. Az idő is elmosódott a végtelenben. Csak az járt az eszemben, hogy minél előbb olyan helyre kerüljek, ahol le lehet ülni, és két fok meleg van. A szél lassan alábbhagyott. Jó félórája ácsorgunk összebújva, mint a birkák. Sikerült egy csoport belsejébe kerülnöm. Szorosan egymáshoz tapadva állunk. Jó, hogy nem kaptunk enni. Senkinek sem kell dolgát végezni. Erre az úton sem lett volna lehetőség. A lágerből katonák közelednek azokkal a tisztekkel, akik a mi kísértünket alkották a vonaton. Őket autóval előreszállították a lágerbe. Vajon mi akadálya volt, hogy eddig nem készültek a fogadásunkra?

Asztalokat hoznak ki. Négyet. Széket, sokat. Némelyik asztal mellett hárman is ülnek. Bundában. Vastagon felötözve. Nappali a világosság. A legszélső csoportok már félhomályban vannak.

Iratainkat leteszik egy székre az asztalok mellé. Elkezdődik a kiabálás. Neveket kiabálnak, némelyikre öten is nyomakodnak előre. De az apai név kibogozása után elrendeződik a dolog. Már vagy százat átvettek, azokat beengedik ötösével a lágerbe. Ha ötven összejött, kinyitják a kaput, mehetnek. Utánuk újra bezárják.

Az őrök valahonnan fát kerítettek, hatalmas tüzek égnek. Vastag hasábok lángolnak, még jobban bevilágítva az éjszakát, mert már kilenc is lehetett. Körös-körül tüzek égnek, mi is a közelébe mehetünk. Itt szökéstől nem kell tartani, kettős őrség volt körülöttünk.

Hirtelen jött a szélvihar. Olyan erővel csapott le, hogy a katonák alig tudtak félreugrálni a szétcsapó lángok elől. A tüzek hatalmas lángokkal kezdtek égni. Szóródtak a szikrák szerteszét. És már szakadt is a hó nagy, összecsomósodott pelyhekben. Vágta a szél az arcunkba, nyakunkba, minden parányi résen behatolt a ruha alá. Hideg lett, tíz perc alatt legalább tíz fokot zuhant a hőmérő higanyszála. Már csak ez hiányzott.

A kiáltozást elnyomta a szél, csak a legközelebb állók értették. Ők kiáltoztak aztán hátra, kiket hívnak. De így sem sikerült tartani a tempót. Erre megengedték, hogy egész közel menjünk az asztalokhoz. Egy fél óra múlva kiáltják a nevem. De valahogy *Gutg, Guthe, Gutcs.* Sehogy sem tudják a nevem után elhagyni a h betűt. Azt nem kell olvasni. Tudtam, hogy csak rólam lehet szó. Iparkodtam is, neve, éve, anyja stb. Pár perc múlva én is ott álltam a kapuban, várva az ötvenediket. Azonnal iszkoltunk befelé.

Egyenesen egy alacsony, a földből alig kilátszó, hosszú barakk felé tereltek a katonaruhás, fegyvertelen alakok. Az eleje előtt elhaladva az oldalánál haladtunk vagy 15 métert, ott sok lépcsőn le kellett menni a föld alá. Ott álltam egy föld alatti barakk majdnem üres fenekén. A már beengedettek körül többen ácsorogtak összevissza.

A kinti zimankó itt kellemes meleggé szelídült. Valahol fűtöttek. Csakhogy itt vagyok! Leülök egy priccsre. Lehúzom a csizmám. Mások is ezt teszik. Dörzsölgetem a fagyott lábam, de a kezem is kemény. Alig tudom az ujjaimat mozgatni. A bal mutatóujjam kemény. A lábaimat a dörzsölés ellenére sem érzem, és már éhes sem vagyok. Kit érdekel most az ennivaló?

Lassan szaporodunk. Néhány katona is járkál már közöttünk. Az egyik rab kérdezi: hány óra? Tizenegy, de minek az neked? – volt a válasz. Zsebórája volt. Éjfél előtt nem sokkal mindenki bent volt, vagy négyszázan.

Akadtak, akik már felmásztak a priccsekre. Én ott maradtam, ahol a bejövetelkor leültem. Mezítláb, könnyező szemmel nyomogattam a lábam. Már kiengedett, de jobban fájt, mint mikor levettem a csizmámat. Kapcáim a nyakamba akasztottam. Volt, aki a padlóig hajlongva allahozott. Egész nap nem tudta elvégezni imáit. Mohamedán – nyilallt belém a felismerés. És én sem végeztem el fogadalmi imáimat. Pedig már éjfél is elmúlt. De semmi kedvem nem volt semmihez. Ha valaki azt mondja, hogy most fájdalommentesen kimúlhatok, haltam is volna meg. De a bűntudat nem hagyott nyugodni. Hasogató kezem-lábam miatt eltorzult arccal, de elkezdtem magamban az imákat. *Miatyánk*, *Üdvözlégy* és *Hiszekegy*. Fásultan daráltam magamban őket. De mire befejeztem, megkönnyebbültem, a fagyás okozott fájdalom is sokat enyhült. Szent meggyőződésem volt, hogy az imáim segítettek.

Körülöttem mindenki helyezkedett. Egy katonaruhás kiabált, hogy keressen mindenki ott helyet, ahol akar. Felkaptam a csizmáim, mezítláb másztam fel a hármas priccs tetejére. Ott melegebb van, mint lent. Lassan mindenki elhelyezkedett. Volt a csapatban néhány hangadó, 25 évre ítélt. Ők már megkezdték a helyezkedést. Odamentek egy kis szobához, ami a lejárattól balra volt, ahol a barakksztároszták ketten laktak. Ők nem velünk jöttek, állandó munkahelyük volt a barakk. Fogadták és tanácsokkal látták el az újonnan jötteket. Elmagyarázták, mikor mit kell tenni. Hol a latrina. Hogyan kell ébresztő után kint sorakozni. Milyen sorrendben osztják az ételt. Kiknek kell naponta felseperni. Hol kell, kiknek vételezni a tüzelőt, hol lehet inni. Ezekhez mentek be a huszonötösök. Kérdezték: mikor lesz vacsora? Mert az jár. Nyugodjunk meg, mondták, nemsoká hozzák. De kenyeret nem adnak, azt mindenki megkapta egész napra, még a reggelivel.

Fél kettőkor beállított négy hatalmas kondérral nyolc elítélt. Ők alkották sokadmagukkal a láger személyzetét. Utánuk ládákban rengeteg tányér. Legalább száz. Aki megette, odaadta a másiknak. Mindenkit sorba állítottak a barakk egyik oldalára. Kapott egy alumíniumtányért, litereset. Ugyanolyat, mint az ungvári börtönben. Belemert az osztó a levesbe, megkavarta, beleöntött egy merőkanállal a tányérba. A kanál volt a mérőeszköz. Tele kanál – egy adag. Utána át kellett menni a barakk másik oldalára, ott egy ládából kivenni egy kanalat, azzal megenni a levest. Utána beletenni az üres ládába, azt átvitték a kondérok mellé. Merték bele a következőnek.

Vagy ötvenedik lehettem. A levest pillanatok alatt megettem, az alján maradt pár szem kölest és haldarabot betömtem a számba, és kész. A leves kellemesen me-

leg volt, de nem forró. Lehetett inni. Az ízére nem emlékszem. A front óta nem esett olyan jól ennivaló. Hajnal volt, mire mindenki megvacsorázott.

A barakk a bejárattól – de inkább a lejárattól – két részre osztódott oly módon, hogy jobbra és balra voltak priccsek, a két priccs között egy hárommétéres utca. Így volt jobb oldal és bal oldal. A priccsek két méter szélesek, mögöttük szintén kétméteresek. Fejjel egymásnak fekszenek a rabok. Utána megint egy hárommétéres utca és újabb ugyanolyan priccsek. Tehát összesen négy priccs volt egy kereszt- és egy hosszú utcával. A hosszuk tíz méter. Egy méterre két rabot számolva négyszáznyolcvanan fértek el. Mivel mi nem voltunk ennyien, volt elég hely, lehetett válogatni.

Vacsora után felmásztam a helyemre. Sokáig nem jött álom a szememre. Vagy a nagy kimerültség, vagy a sok megpróbáltatás, esetleg a bizonytalan jövő – ki tudja, miért, de olyan kimerült voltam, még aludni sem volt erőm. De nem úgy a mellettem máris alvónak.

Olyan rab feküdt mellettem, aki éjjel mindazt hangosan tárgyalta, ami nappal történt vele. Hát én még ilyenről nem is hallottam. De néha olyan hangerővel, mintha kiabálna. Meglökdöstem, elhallgatott. De két perc sem kellett, újra elkezdte. A túloldali szomszédját ez nem zavarta. Aludt, mint a bunda. Néha én is értettem, amit mond. Valakivel veszekedett. De ez már sok volt nekem. Lemásztam, hónom alatt a csizmámmal, és elindultam helyet keresni. Csak fenti hely jöhetett számításba. A deszkák között centis hézagok is nyíltak. Onnan minden az arcomba hull. Megkerestem a kályhát. De az a bejárati ajtó két oldalánál helyezkedett el meg hátul, a két vészkijáratnál. Sajgó, fájós lábakkal, mezítláb kullogtam összevissza. Már csak néhányan mászkáltak, ismerősöket keresve. A többség vagy aludt, vagy visszafogottan beszélgetett.

Mind a négy kályha téglából épített, több köbméteres monstrum, elég forrók. Mellettük ládában kevés szén. Érkezésünk miatt előre befűtöttek. De nemrég mentek ki a barakkból az előttünk idehozott rabok. A bal oldali vészkijárati kályha előtt egy egyes priccs. Felette semmi. Na, ez jó lesz. Letelepedtem. Fejem alá tettem a két csizmát. A lábamra kötöttem a kapcát, magamra borítottam a kiskabátomat, pár perc múlva aludtam.

De nem sokáig. Arra ébredtem, hogy valaki ki akarja húzni a fejem alól a csizmám. Hirtelen odakaptam, elkaptam a kezét, de kirántotta, és elszaladt. Mire kiverte a szememből az álmot, addigra már valahol a barakk másik végén kereste a lopnivalót. Ezek a kisstílű tolvajok mindenhol megélnek, legfeljebb néha elkapják és megverik őket. Nekik teljesen mindegy, hogy szabadon vagy lágerben teszik ugyanazt. Sok volt belőlük mindenfelé.

Szüleik vagy még a háború előtt elhagyták őket, vagy a lágerben születtek, és otthonokban nevelték őket a haza szeretetére. De legtöbbjükből bűnöző lett. Nem is tudtak volna megélni a szabad életben. Iskolázottság és szakma nélkül nem lehet érvényesülni sehol. A háború alatt és után a gyerekek százezrei kóválygogtak a

Szovjetunió útjain lakás és család nélkül. Sokan életük végéig nem kerültek vissza a családjukhoz.

November 3., szerda. Nemsokára elaludtam. Percekre. Még sötétben ébresztő. Alig sikerült felhúznom a csizmát. Dagadt lábujjaim nem akartak beleférni a bő csizmába sem. A bal középső ujjam a kezemen alig mozgott. Kétoldalt a fagyás miatt vízhólyag keletkezett rajta. Menni viszont muszáj volt…

Kint húszcentis hó. A villanylámpák és reflektorok fénye szikrázva verődött vissza a hóról. Elöl több katona állt. Ötösével – kiabálták. Mi meg lassan vánszorogtunk előre. Egymás után. A többiek után ötösével felsorakoztunk a lejárat előtt. Tíz perc múlva elkezdődött a számolás. A közepén jártak már, amikor éktelen kiabálással néhány lusta rabot kutyások zavartak ki a kunyhóból. Mert kunyhó volt az, még ha nagy is. Mikor mindenki feljött, két kutyás őr lement a barakkba, és elengedte az állatokat. A priccsek alá, egyik az egyiket, másik a másik oldalt vizsgálta végig. Nem maradt-e lent valaki? Így nem kellett várni a számolással, ha esetleg maradtak is lent. Mire kellett, mindenki elő volt vezetve. Persze, néhány alapos rúgás és szájon vágás kijárt, de aki lusta, az magára vessen. Csak egyiküknek folyt az orrából a vér, véletlenül rosszul sikerült a pofon. Lehetőleg úgy ütöttek, hogy nyoma ne maradjon. Több ilyen eset ebben a barakkban nem fordult elő. A népet lehet nevelni. Rendnek pedig lenni kell.

A számolás hibátlanul végződött. De én már alig kaptam levegőt. A hideg mínusz 17 fok volt. A lejárat mellett félméteres hőmérő. Ilyen monstrumot azelőtt el sem tudtam képzelni. Ahogy kiléptünk, már az első szippantáskor éreztem a nagy hideget. Nehezen jött az orromon a levegő. Utána csak lassan mertem az orromon lélegezni. Bedugult. Mire vége lett a proverkának – mert ez az ellenőrzés orosz neve –, kívül-belül remegtem. De így voltak ezzel mások is. Mire vége lett, világosodott. Levonulhattunk a gödörbe. Volt, aki hátrament a latrinákhoz. Nekem csak harmadnap lett rá szükségem. Rögtön mentem a helyemre. Körülöttem a hármas priccseken már vackolódtak a társaim.

Elindultam ismerkedni. A lábaim fájnak, de látom, hogy mások még rosszabb bőrben vannak, mint én. Igaz, volt olyan is, akin meg sem látszott az elmúlt idő nyomorúsága. Nagyon szőrösek voltunk. Hallom, hogy magyarul beszélnek néhányan. Uzsgyi, oda. Vagyis gyorsabban vonszolom magam. Mert a lábaim egyre jobban fájnak. Dagadnak az ujjaim, és kisebb vízhólyag van rajtuk. A fagyás olyan nyomokat hagy, mint az égés. Ezt is itt tudtam meg. A jó pap is holtig tanul. Látom, Rezeda, Zájac meg néhány idősebb, fekete papi ruhás személy, két fiatal már mint ismerősök üdvözlik egymást. Bemutatnak a többieknek. Nem mondják, hogy papok, de ez látszik rajtuk. Csak neveket mondanak, melyeket általában nem szokás, meg nem is lehet megjegyezni. A két fiatal egyike csak keveset beszél magyarul. De a másik, Kövi Feri ungvári magyar. Ő jól beszél, és a mellette álló Juliusz Janicskót mint ismerősét mutatja be. A vagonban kerültek egymás mellé, onnan az ismeretség. Alig jutottunk

el eddig, kiabálás, sorakozó a gödörben. Elindultunk a bejárat felé. Ott sorakozó. A helyszűke miatt nem lehetett sorba állni, de nem is kellett. Csak összecsődítettek bennünket, hogy meghallgassuk a követendőket. Jön orvos, mindenki mondja el, mi a baja. Beteg-e? Azonkívül méretet vesznek mindenkiről, ruhát kapunk. Mindenki olyan méretet diktáljon be, amilyen a legjobb, mert cserére nem lesz lehetőség.

Jött is két orvos, két ápolónő. Mindannyian elítéltek. A fehér köpenyes nők nyakában kis ládikák lógnak szíjon, benne orvosságok, injekciók, vatta, kötszer. Fél óra múlva sorra kerülök az egyik orvosnál. Mutatom a lábaim. Megnézi, megtapogatja. A nő ad valami kenőcsöt, bekeni. Egy darabka kötszerrel átköti. Holnap újra mutassam meg. Értem, amit mond. Mehetek tovább. Az egyik elítélt írja össze a méreteket. Diktálom. A raktárból csak olyan méretet hoznak ki, ami be lett diktálva. Cipő 42-es. Öltözet – 174 cm. Sapka, nem tudom. Beír egy számot.

Mire mindez megvan mindenkivel, ebéd. Káposztaleves, zabkása. Ízlik. Már minden ízlik. A kenyeret itt háromszorra adják ki. 15 deka egy adag. Vékony, nedves, fekete. A többféle gabonából összekevert lisztben a korpa is benne van. Az árpa korpája olyan, mintha szalma lenne. Még szúr is, de bemegy a többivel. Csak lenne több.

Ebéd után újra összejövünk magyarok. Janicsko – három év. Kövi – két év. Ezek apróságok. Csak arra jók, hogy akire kirótták, el lehessen vinni ingyenmunkára. Juliusz – magyarul Gyuszi – paragrafusa olyan, mint az enyém. Kémkedés? – kérdi. Nem, mondom, az én paragrafusom bármi lehet. Ha ukrán, akkor 54., ha orosz, akkor 58. Meséli, hogy egy ismeretlentől kapott olyan megbízást, tegyen le egy levelet a vasúti pálya melletti szemafor mellé, tőlük 120 km-re. Kisebb összegű dollárt kapott érte, előre. Mikor odautazott, a pálya mellett gyalog kellett eljutnia a megjelölt szemaforig. Mikor elhelyezte a levelet, közeledett két munkaruhás vasutas. Igazoltatták, fegyver is volt náluk. Bekísérték, letartóztatták. A levél volt a bizonyíték. Ma sem tudja, provokáció vagy véletlen volt az ő esete. A három évet megkapta. De neki is mondták, hogy egy évvel korábban még tíz év járt ezért. Még örülhetett.

Kövi Feri a szerelmével akart átmenni Szlovákiába. A határról vitték vissza. Két év, szintén tíz helyett. Addig sem lesz Kárpátalján. A lány is annyit kapott. Haza sem engedték.

A papok magyarok. Kisebb településeken voltak. Két református, két katolikus. Nem valami bőbeszédűek, még egymással sem. Legalábbis a katolikus a református-sal, és fordítva. Velem sem tárgyalnak, bizalmatlanok. Öt-öt évükkel korelnökök közöttünk, de mi mindannyian fiatalabbak vagyunk náluk. Van cigarettájuk, naponta két pap szív el kettőt. A csikket odaadják mindig valakinek, aki kéri. Sosem kértem. Ennivalójuk is volt a vonatban, egész Novoszibirszkig kitartott. Elég jó állapotban érkeztek a lágerbe. Takarójuk és télikabátjuk is volt, meg törülköző és egyéb személyes holmi. Szóval őket a család, a katolikusokat meg a hívek elég jól elengedték. Délután kimegy a nép sétálni. Bármikor kimehetünk. Süt a nap, az árnyékolt hőmérőn mínusz 12 fok van. A lábam fáj. Nem megyek sehová. Szívesen hallom a magyar szót, de már le kell feküdnöm. Lassan, az egyre jobban fájó ujjaim miatt keservesen

vonszolom magam a deszkám felé. A kályha mellé éppen hozzák egy hordóládában a szenet. Meleg a kályha, és az egész barakk langyos. 10-12 fok lehet. Ezt itt már jó melegnek számít. Hátha még ruhát is kapunk. Vajon milyet? Csak a lábam ne fájna, mert a kenőcs még mintha rontott volna rajta. A bal kezem középső ujja olyan, mintha egyetlen vízhólyag lenne. Duplájára vastagodott. Bekenték azt is kenőccsel, bekötötték gézzel. Sokan viselünk ilyen kötéseket. Vannak fülfagyások is. Azoknak csak bekenték krémmel.

Este kása, hajdina. Az eddig kapott kásák közül ez a legízletesebb. De ma leégették, kozmás. Otthon még a szakács sem enné meg. Itt elfogy. Este újra sorakozó az udvaron. Az utója felé érek ki. Így nem kerülök messze az ajtótól, hamar leérek, ha vége. A kutyák nem találnak senkit lent. Egy óra alatt megvan a leszámolás, mehetünk vissza. A mellettünk lévő barakk felszíni, kisebb, mint a mienk. Az azután következő ugyanolyan, de mindegyiket szögesdrót választja el a másiktól. Van viszont rajtuk egy kis kapu, át lehet menni egyikből a másikba. Vagyis csak így lehet őket megközelíteni. Az utolsó barakkban nők vannak. Őket is akkor számolják, amikor minket. Százan lehetnek. Mindenféle népség. Vannak tarka ruhás üzbégek, ferde szemű mongolok is közöttük. Alig negyven méter a köztünk lévő távolság. A két felszíni barakk tízszer húszméteres. Nagy, üvegezett ablakai vannak, amiket kívül erős rács zár el. A mellettünk lévő üresen áll, eddig még semmi mozgás nem volt észlelhető.

A láger méretéről fogalmam sincs. Ez a rész, ahol elhelyeztek bennünket, a legrégebbi építmény. Szerencsémre van egy házimunkás, aki ért magyarul. Ruszin, de magyarok között élt, katona is volt. Így legalább olyan jól beszélte a magyart, mint én az oroszt. Mert már én is sokat tudok. Néhány szó mindennap rám ragad, a régebben tanultak meg rögződnek. Ha van ideje, beszélgetünk. Sok mindent elmond a korábbi időkről.

Ezt a barakkot, amiben jelenleg lakunk, '47-ben építették messziről ideszállított rabok. Igaz, voltak helyiek is köztük, de olyan kevesen, hogy nem lettek volna képesek nagyobb munkálatok végzésére. A helyieket inkább házimunkásoknak tették meg. Kezdetben itt csak erdő volt. Néhány hatalmas erdeifenyő ma is áll a lágerben és rengeteg a környéken. Csak annyit vágtak ki, amennyi az építkezéshez kellett, meg amit a terület miatt ki kellett vágni. Azt mondta, itt tajga volt. Mondom, hogy keresztülutaztunk egy Tajga nevű állomáson. Igen, annak az erdő miatt lett az a neve. Az oda bevándorlók nevezték el régen az erdőről a telepet, ahol megálltak. Kiirtották a tajgát, felépítették a lakóhelyeket a fából, fűtöttek vele. Azon a környéken már kevés az erdő, vagyis a tajga. Ezt a föld alatti barakkot ásták ki először '46-ban. De jött a tél, csak a földet vájták ki, lefedték kivágott fenyőkkel, úgy vészelték át a telet. Akkor rossz volt itt nagyon. Nem volt ritka a fagyás sem. Voltak temetések. Ma már jó, a koszt is tűrhető, éhen sem kell senkinek halnia. Télen is folyt az építkezés. Ásták a gödröket a lágerkerítés oszlopainak. Ha nagyon befagyott a föld, tüzeltek a gödör helyén, amikor kiolvadt, kiásták a gödröt. Méter mélyen. Négyméterenként egy gö-

dör. A téli szezon alatt több ezret. Ő már akkor került ide, amikor a tavaszi szállítások megkezdődtek. Áprilistól minden héten húsz rab érkezett. Nekik már volt hol lenniük. De így is a föld alatt laktak. A konyha egy ideiglenes deszkabódéban működött. Ma már van konyhaépület, innen száz méterre. Ez a karantén. Három hétig kell itt lennie minden újonnan jöttnek. Csak azután mehet dolgozni. De akkor az egész barakkot kiürítik, és jön a következő transzport, vagyis etap. Jöttek az áprilisi melegebb napok. Már háromszázan voltak, gyorsabban ment a munka. Körülkerítették a jövendő láger egész területét. Szögesdrót volt elég. A frontnak már nem kellett, így legalább lehetett teljesíteni a tervet. Április végén hoztak negyven ácsot, tíz asztalost. Lebontották a tetőt helyettesítő fenyőket. Mások felszerelték a fűrésztelepet. Csak úgy, a szabad ég alatt. Volt körfűrész, keretes fűrész. Egy, ami félméteres és egy, ami nyolcvancentis rönköt is tudott vágni. Dízelmotor szolgáltatta az áramot.

A bekerített területről kivágták az összes útban lévő fát. Volt elég sok nyír- és nyárfa is. A helyszínen dolgozták fel a rönköket a kívánt méretre. Összerakták az udvaron, szakemberek irányítása mellett, közben építészmérnökök, geodéták is jöttek. Igaz, nem jószántukból.

Május végére már több ezer köbméter faanyag halmozódott fel. Közben a vékonyabb rönkökből felépítették a végleges építményeket. Fürdőt a karanténnak. Konyhát, orvosi épületet, fogdát a renitenskedőknek. De csak a fő- és elválasztó falakat faragták össze, és csak hónapok múlva szedték szét, mikor kiszáradt annyira, hogy a sok víz már nem akadályozta az építést. Akkor szétszedték, elszállították a végleges helyére, összeállították. Kivágták az ablakokat, ajtókat. Addigra az asztalosok elkészítették az ajtókat, ablakokat a kiszáradt anyagból. Szóval, jól meg volt minden szervezve. Ősszel már hatszázan szorongtak a föld alatt. De mire leesett az első hó, állt mellettük a másik két barakk is. Az egyik a sport- és a kultúrház meg mozi és színház. A másik a női karantén. Mivel jött a tél, helyben már nem volt olyan munka, amit a segédmunkások csinálhattak, 5-10 kilométerre gyalogoltak naponta ugyanolyan lágereket építeni.

November 4., csütörtök. Éjjel rosszul aludtam. Sokat fázom. Talán valahol fent melegebb lenne, de nem változtatok a helyemen. Vagy a lábam fázik, pedig rávettem a csizmámat, vagy a hátam, mert előrehúztam a kiskabátot. Ha nem fájna a lábam, tornáznék keveset, ezzel talán bemelegednék. Aztán csak elalszom. Sötétben ébresztő. Kint, az utcán sorakozunk. A térség nappali világításban úszik. Megszámolnak. Stimmel. A kutyások is előjönnek. Elindulok a latrina felé. Sikerült szereznem egy darab cementeszsákot. A latrina húsz méterre van a barakk végétől. A mellettünk lévő épületek végén szögesdrót. A női barakk külön latrinával rendelkezik. A hó bokáig ér. A nap kelőben, gyönyörű rózsaszínben pompázik a napfelkelte. Mínusz húsz volt az éjjel. Most sincs kevesebb. A levegő tiszta, kellemes, habár nagyon hideg. Mire a barakkba visszaérek, bedugul az orrom, mindenem fázik. Előbb be kellett

volna menni melegedni, csak utána kijönni. Szerencse, hogy ritkán kell idejönnöm, így nem fagyok meg.

A latrina. Faépítmény, csapott tetővel. Tíz méter hosszú, három széles. Egy deszkapalánk a bejárat előtt. Középen ajtó nélküli nyílás, a gödör felett keresztben gerendák. A gödör másfél méter széles, nyolc méter hosszú. Körbe lehet járni. Mindkét oldalon tíz-tíz guggolóhely. Az aljzat huszonöt centi széles, öt centi vastag padló.

Alig értem vissza a barakkba, hozták a reggelit. Köleskásaleves, kenyér. Hamar megiszom. Irány a doki. Minden reggel jönnek. Megnézi a lábam. Újra bekeni, átköti. Kisebb a hólyagos rész, mint tegnap. Az ujjamon, a kezemen viszont nagyobb. Megnézi, szól az egyik nőnek. Kis szikével megtisztítja. Farag egy keveset, kínomban sziszegek, nyivákolok. Kegyetlenül sajog. A hasmenéseseknek nagyon rossz lehet. Diszulfánt kapnak. De senkit sem visznek innen sehová. Itt kell meggyógyulnia. Nem hoznak szenet sem, mától fával kell tüzelni. Talán a széngáz miatt. Ki tudja?

Traktorral behúznak egy száraz fenyő- és egy nyers nyírfarönköt a kapu elé. Kivisznek tíz rabot, fűrészt és baltát kapnak. Nekik kell elkészíteni a tüzelőt. Van, aki felaprítja, mások pedig behordják. Én csak nézem idelentről. A nyers nyírfa jól ég, olyan a tüze, akár az akácnak.

A magyarok – a papok kivételével – már hiányoltak, megkerestek. Leülnek a priccsre. Mindenki elmond valamilyen történetet, így jobban telik az idő. A tabletta hat, már nem fáj az ujjam. Ők mind jobban vannak felöltözve. Még Gyuszinak is küldtek be a szülei meleg holmit, alsóneműt, szép pulóvert. Az én rongyaim lassan szétmennek. Van velük egy új ember is. Cigány, Ungvár mellől. Három éve van. Vékony, szánalmas, de értelmes figura. Huszonhárom éves, két gyermeke van. Vajon hová kerülünk? Mi lesz velünk? Ez a téma. Ha lehet, maradjunk együtt. Csak jobb, ha magyarul beszélhetünk egymással. Én beszélek a legkevésbé oroszul. Már sok mindent megértek. Kezdek beszélni is, értelmesen. Pedig azt hittem, hogy sosem tanulok meg oroszul.

Száll az idő, ebéd. Káposztaleves, burizs, darabka hering. Víz korlátlanul. Akik fát vágtak, azok repetát kaptak a levesből. Eddig, ha maradt, elvitték, most azonban kiosztották közöttük. Ők vágták a tüzelőt az egész karanténnak meg az őröknek is. Ottlétünk alatt csak fával tüzeltünk. A maradékot mindig megkapták…

Délután kimentünk sétálni. Sántikálva, de ment. Kell a friss levegő. Lent mindig ég a villany. A sok ember párája ráfagy az ablakokra, vastagon borítja a jég. Az ablak nyolcvanszor százas, tíz van belőlük egy oldalon. Természetes fény csak a lejárati ajtónál, ami mindig nyitva van. Ömlik is le a hideg levegő. Lent összekeveredik a párával, néha térdig köd van. Nem szeretnék ott feküdni.

A mellettünk lévő barakkba ötvenfős csoport érkezett. Sok a bőrönd és egyéb csomag náluk. Nosza, már özönlik is a nép kifelé. Én maradok, majd Feriék elmondják, mi van. Mind művészek, artisták, zenészek. Tíz nő. Még balett-táncos is van, férj és feleség. Legtöbbjük politikai. A hírt nem a barátoktól, hanem a ruszintól tudjuk

meg. Besötétedik. Még van idő vacsoráig. Fekszem. Állandóan fázom. Nem lehet megszokni. Kevesen vagyunk ilyen lengén öltözöttek. Vacsora.

November 5., péntek. Reggeli után az orvos átköti a fagyottakat. Délelőtt mindenki a szomszédos barakk kerítésénél tolong. Magam is kisétálok, pedig mínusz 20 fok. Az idő ragyogó. Csillog a hó, serceg a lábunk alatt, ahogy járunk. Látom, hogy egész jól öltözött rabok járkálnak ki-be a szomszédban. A barakk hátsó fele priccsekkel teli, ugyanolyan, mint nálunk, csak az eleje mozi. De ezek végig ott laktak. A nők a női barakkban. Ott az őrök is nők, de férfiak is be-bejártak.

Ebéd a szokott. Csak a szomszédból hallatszik egyre erősödő zene. A művészek gyakorolnak. Ismeretlen dallamok. Saját hangszereik vannak. Sokat álldogálnak a drótkerítés mellett, nem szól rájuk senki. Még beszélgetnek is egymással. A jövevényeknek van szívnivalójuk. Aki kér, kap cigarettát… De csak eleinte. Ugyanis hamar eldugul a forrás. Ők már lágerből kerültek ide, az Urálból. Ezentúl Irkutszk körzetében fognak fellépni. Az ő dolguk a kulturális nevelésben merül ki. Hozzám képest elegánsak, tiszták, a nők pedig csinosak. Még az őrök, de főleg a nők bámulják meg őket. Én is ezt tenném, ha nem volna ilyen hideg. Vagy lenne nekem is melegebb ruhám. Hiszen majdnem meztelen vagyok. Otthon ki se mernék menni télikabát, sál, kesztyű nélkül ilyen időben. Itt betegen is kijárok, pedig nem kellene. De olyan régen láttam már emberszabású embereket!

Vacsora után újabb sorakozó. Már sötét van. Egyszer újra kell számolni külön-külön is mindenkit. De a végén egyezni kell. Mire lekerülünk, elmegy a kedvem az élettől is. Szerencsére van tüzelő elég, a közelemben fekvők is vágják, hozzák be este a plusztüzelőt. Rakják is becsületesen. A priccsemre szereztem egy darabot a fából, azt teszem a fejem alá. Nem merem lehúzni a csizmát. A kályha ajtaján kilátszik a láng. Recsegnek a hasábok. Kellemes, akár a tábortűz a cserkészeknél. Nézem az ablakok helyén egyre vastagodó jégréteget. Félhomály, zsongás. Szerencsére senkit sem rabolnak ki, nincsenek zsulikok. De nincs is itt mit ellopni. Talán azért van nyugalom. Mesélték, volt már idelent gyilkosság is.

November 6., szombat. Reggeli után a teltebbek közül tíz rabot kivisznek, ruhát hoznak. Teherautóval várják őket a kapunál. Már ebéd is elmúlt, mire megjönnek. Az egyik oldalra terelik a népet. Sorban oda kell menni. A névsor ott van a tiszt előtt. Olvassa a neveket. Négyet. Elég gyorsan megvan a név tulajdonosa. Kap egy usánkát, vattanadrágot, pufajkát, nyak nélküli inget, hosszúgatyát, két kapcát. Egy pár váljinkit, vagyis gyapjúból kártolással előállított és nemezzé préselt, egy darabból készült csizmát. Aláírni. Kész. De még itt sincs, most hozzák.

Hatalmas bálákkal ledobálják a barakkba, gurul lefelé a lépcsőn. A csizmák hatosával vannak összekötve. Három pár egy köteg. Szétvágják a bálákat, mindenkinek, aki már aláírta, adnak egyet mindenből, ami jár. Nem nézik, ki milyen méretet diktált be. Majd elcserélik, mondja az egyik katona, aki felügyeli az osztást. Alá kell

írni, mert ha elvész, ki kell fizetni. Ha eladja, öt év. Jó óra múlva én is megkapom. Mind új, kiváló minőségű katonasági holmi. A színe ugyanolyan, mint amilyen a katonákon van. Minden lötyög rajtam, de nem cserélek senkivel. A csizma egy számmal nagyobb. Kényelmesen belefér kapcával együtt a fájós lábam is. Vannak, akik csereberélnek. Az egyik 190-es embernek 160-as ruha jutott. Sokáig járkált, míg el tudta cserélni. Nem messze feküdt tőlem, de késő éjjelig mászkált. A saját ruháját mindenki megtarthatta. Én nem tartottam célszerűnek, hogy megtartsam elnyűtt kabátomat. Jóformán szétment. A két ujját lefejtettem, szétbontottam a varrásnál, így dupla kapcám lett. Egy új, egy jó kapca. A többi meg a béléssel együtt kitett egy mellényt. Kezdtem jobban érezni magam.

Éjjel nem hagytak aludni. Bánya. Vagyis fürdő. Mindenki vigye magával az összes holmiját. Húszan mehettek egyszerre. A második csoporttal mentem. Azok jártak rosszul, akik előresiettek. Hideg volt a fürdő, nem volt több pár foknál, mikor mi bementünk. Mennyi lehetett akkor, mikor az elsők mosakodtak? Legfeljebb tizenhárom. Az utánunk jövőknek már melegebb lesz.

Fáj a lábam. Nehezen veszem le a vetkőzőben a váljinkit. Félek, hogy ellopják. De őr áll az ajtóban. Se ki, se be nem jöhet idegen. A régi holmiját mindenkinek be kell adni a fertőtlenítőbe. Nekem csak a mellény meg a régi kapcám maradt. A csizmámat elkunyerálta egy adag kenyérért a házimunkás. Ott nyüzsgött a nép között, és vásárolt. Megbízták a civilek, vegyen nekik bármit, ami használható. Olyan holmit ugyanis, amit most hoztak, sehol sem kaptak a kinti üzletekben. Mi voltunk a második szállítmány, akiket elláttak új és jó minőségű öltözettel. A ruszin, becsületére legyen mondva, fél kiló kenyeret hozott kilencedikén.

Meztelenül bementünk a fürdőbe. Faépület, nemrég építették. Belül lócák. A víz egy fahordóban rotyogott. Sehogy sem tudtam megérteni, hogyan forr egy húszhektós fahordóban a víz. A házimunkás darabka szappant nyomott a kezünkbe, a másik pedig a hordóból vizet engedett a kerek, kétfülű, horganyzott bádog mosdótálba, tíz litert. Az edények húszliteresek. A mosdás tizenöt perc. Mire kikecmergünk, kidobálták a holmikat a fertőtlenítőből is. Itt is forrón és szárazon fertőtlenítettek. Forró, száraz gőzzel. Minden holmim megvolt, de voltak reklamálók is. A jobb ruhák közül pár elkallódott. Majd megkapják, ha megkerül. Ezt az őr mondta. Persze senki sem kapott semmit.

A fürdő kitűnő volt. Csak a bal kezem meg a lábam ne zavart volna. De szárazra törültem, majd bebugyoláltam a kapcába. Csak amikor már kifelé mentem, akkor kezdett jobban fájni. De még előbb megborotváltak mindenkit, aki kérte. Sokan meghagyták szakállukat. Az előtérben hatan borotváltak. Mi meg egymást szappanoztuk. Fekete, büdös szappandarabokat adtak a literes alumíniumtányérból. Mellette hevert öt pamacs. A hab hófehér, de kellemetlen a szaga. A borotvát állandóan élezi az egyik rab. Ez kész van, kéri a másikat. Jár a keze, mint az automata. Házimunkások. Vajon hány rabot borotváltak meg, mióta itt vannak? Csótányok másznak néha a deszkákon. Életemben még nem láttam csótányt. Sárgásbarna, für-

ge bogarak. Van centis is. Ott mondta egy orosz: tarakán. Ezt sem felejtem el soha. De érdekes, utána nem láttam a lágerekben sehol csótányt.

November 7., vasárnap. Reggelig alig aludtam valamit. A fagyások nem fájtak. Lelohadtak a hólyagok. A viszketés egész életemre megmaradt. A bal kezem mutatóujján alig látszik, hogy az oldalából hiányzik egy darabka. Reggeli. Kint hangos indulók hallatszanak a mikrofonokból. Kapunk a kenyér és leves mellé egy darabka margarint is.

Bejött egy tiszt. A házimunkás és a barakksztároszta összekiabálta a népet. Ebéd után a szomszédos barakkban színielőadás, revüműsor lesz november 7., a nagy októberi forradalom tiszteletére. Aki akar, vegyen részt rajta. Alig vártuk, hogy ott lehessünk. Még hogy aki akar! Hát persze hogy mindenki ott akart lenni, de ebben is tévedtem, fele ha elment. De jó is, mert csak kétszáz ülőhely volt a lócákon, és így is legalább ötvenen álltak.

Ebéd után már mentünk. Az ebéd elég jó leves, kása, utána mindannyian kaptunk egy öt-hat dekás fánkot darabka gyümölcsízzel. Elvégre november 7-e van. A Szovjetunió legnagyobb ünnepe. Eddig nem is tudtam róla. Bár sok ilyen ünnepük lett volna, míg ott voltam!

A terem hátsó fala festett színpad. Meglehetősen dekoratív, volt elég elítélt festő, lehetett válogatni. A függöny hiányzott. Ebben az országban minden látható kell legyen, nem fontos semmit a függöny mögött csinálni…

Kétoldalt kijáró az öltözőkhöz. De itt artisták, zsonglőrök, balett-táncosok fognak fellépni. Lesz énekszám is meg duett és többszólamú ének, szavalás. Így konferálták be. A művészeken látni, valaha jobb körülmények között is felléptek. Kissé zavarodottak. A smink a hölgyeken sem a legjobb, de a ruháik a körülményekhez képest elég szépek, sőt alkalomhoz illőek. Elkezdődik a műsor.

Férfi a konferáló. Néhány szóval említi a nagy szocialista forradalmat. Számomra teljesen ismeretlen eseményekről beszél. Mögötte lassan megtelik a színpad. Mire a méltatás végére ér, három sor művész áll mögötte. Közepes hangerősséggel elkezdik énekelni a *Szojuz nyerusimijt.*[69] A végén már sok rab is velük énekel. Nem ismerem sem a szöveget, sem a dallamot.

De igazán szép, és a szöveg egyes részeit is értem. De az így, kiemelve a sorokból, nem ad semmit az egészből. Utána pillanatnyi csend. Majd bekonferálják Majakovszkij versét: *Paszport.*[70] Lelkesen, lendületesen szavalja egy negyven körüli rab. Olyan átéléssel, hogy az is megérti, aki nem tud oroszul.

69 A szovjet himnusz első két szava.

70 Magyarul: *Vers a szovjet útlevélről.* Fordította Képes Géza. Dudás Kálmán fordításában *Dal a szovjet útlevélről* címen ismert.

Feszültségoldónak ketten csasztuskát[71] énekelnek. Ezt a szót sem ismertem. De nem fontos, csak menjen a játék. Most nem kell gondolkodni. Nincs láger, az őrök egy része az első sorokban ül. Velük vannak a nők is. Néhány tiszt meg pár civil ruhás alkalmazott. Többen dohányoznak. A művészek megkérik a rabokat, vagyis a tisztelt közönséget, ha lehet, mellőzzék a dohányzást. Egyre kevesebb a füst. A közönség viszonylag csendes. Akik szeretnek ilyen helyen hangoskodni, azok nem jöttek el. Azt a típust a kultúra nem érdekli, de már Majakovszkij után is felcsattan a taps. Én is szívből tapsolok. Ha én ezt így el tudnám szavalni! És menten megfogadom, ha módom lesz rá, megtanulom. Szeretek lelkesedni.

A következő szám: duett. Két huszonöt körüli nő eredeti ukrán öltözékben kétszólamú dalt ad elő. A hölgyek kedvesek, különlegesen szép hangjuk teljesen ismeretlen tónusú dallamokat szólaltatnak meg. „Rosztov na Donu, Szaratov na Volgi…"[72] Tulajdonképpen ez is csasztuska, mint később megtudtam. Többször volt alkalmam hallani. De ezt a dalt így, ilyen tónusban elénekelni csak eredeti nyelven, speciális hanghordozással lehet. Nem hiszem, hogy ezeket a hangokat így bármely más nyelven el lehetne énekelni. A taps nem akart szűnni. Felállva tapsoltak. Ebben senkit nem akadályoztak. Újrázták a lányokat. Oly lelkesen énekelték el újra, kipirulva, egyre szabadabban és kötetlenül, hogy a többi szereplőnek már könnyű dolga volt. Újra taps. A konferanszié megköszönte, majd bekonferálta a következő számot. Művészi tánc következett. Előadja a Szovjetunió érdemes művésze, és sorolja a neveket. Taps. Már ki is jött a férfi és a nő, de a taps még tart. A férfi neve ismert. Politikai. A nő a felesége. Szintén elítélt és táncosnő. Főleg balettszerű bemutató. De a szűk hely, az alacsony helyiség – négy méter a mennyezetig – nem engedi kibontakozni a produkciót. Az egyik emelésnél a nő feje eléri a plafont. Erre mindjárt megtörik a lendület, erősen visszavetve az előadás értékét. Látni, hogy megfelelő körülmények között nem ilyen teljesítményre lennének képesek. Öt-hat perces a szám. Állnak, belefeledkezve a tánc bódulatába. Orkánszerű taps. Mindenkinek jólesik tapsolni. Tetszést nyilvánítani, osztályozni, jó vagy rossz pontot adni, vagyis ítélkezni. Az ítélet: kitűnő. Igaz, ez ugyanúgy szól a táncnak, a fátyolszerű ruhának, a nő külalakjának, egyáltalán a nőnek és a partnerének. Hiszen sokaknak nem lehetett része ilyesmiben. Ha meg volt, akkor is nagyon hiányzik. Hajlonganak. A hölgy illata – nem tudom megmondani, milyen kölni lehetett, kevés illatot ismertem – az egész termet betöltötte.

Két gruzin[73] következett. Népviseletben hadi táncot mutattak be. A kard csak díszlet volt, de megszólalásig igazi. Lassú, majd egyre gyorsuló ütemben ötperces mutatós számot adtak elő. Vagy nagyon sötétkék, vagy fekete volt rajtuk minden.

71 Alkalmi vers(ike).

72 Don menti Rosztov, Volga menti Szaratov…

73 Grúz.

Vállukon két oldalon tölténytáska volt felvarrva a szíjcsat közepéig. Utána sok gruzinon láttam olyan ruhát a lágerben is. Ez náluk mindennapi viselet: kissé buggyos nadrág, fénylő, sokráncú csizma. Könnyedek, pattognak, repkednek, pördülnek egyre gyorsuló iramban. A zenét három gruzin szolgáltatja speciális grúz zeneeszközökkel. A ruhájuk ugyanolyan, mint a táncosoké. A végén egy gyors fordulatsorozat után felugranak, és a két kardot a padlóba szúrják. A taps nem is lehetne hangosabb. Soha háládatlanabb közönséget!

A *Volga, Volga* következik négy szólamban. Ezt sehol a világon nem tudják szebben énekelni. Négy nő, kettő egészen fiatal, négy férfi, egyikük hatvanöt lehet. Az összes versszakot eléneklik. A rabok már a második után halkan bekapcsolódnak. Olyan gyönyörű, hogy könnyes lesz a szemem. Alig értek belőle valamit. De a dallam magáért szól. Ahogy a szereplők gesztikulálnak, hajladoznak a nyolctagú zenekar zenéjének az ütemére, az leírhatatlan. A rabok azt a szólamot éneklik, amit máskor is hallottam már egyiküktől-másikuktól, mert errefelé mindenki mindenhol énekel. Nemegyszer a vagonban is énekeltek, útban Szibéria felé. A volgai dalt, Sztyepan Razin dalát az egész világ ismeri. Dallamát még pici gyermekkoromban ez első világháborút megjárt édesapámtól hallottam, magyarul énekelte. Az orosz szöveg egészen más. Később a lágerben is hallottam a dalokat, énekeket. Iparkodtam minél többet megtanulni, legtöbbjét sikerült is.

Zsonglőr következik. Ha nem is világszám, de mindent hibátlanul ad elő. Taps jár neki is. Mi itt most mindenkinek tapsolunk. Újabb szavalat. Elegáns, hercegnői termetű nő, harminc körüli, ruhája hosszú, halvány orgonaszín. Fátyol, talán muszlin. Ki-kivillanó lilás, magas sarkú cipő, kellemes smink. Illata szétárad a teremben. Más, mint az előző. Telt, ismeretlen illat. Sokáig kerestem később, míg ráleltem. Kamélia. A parfüm sokáig a kedvencem volt. Lehet, hogy nem férfinak való, de nekem ma is a legkellemesebb emlékeim fűződnek ehhez az illathoz. Ezért sokáig használtam.

Bohócok jönnek, ketten. Villámtréfa, egy nő Puskintól a *Ruszlán és Ludmilla* egy részletét adja elő. „Tam, na nyevigyímüj darógah" – „A láthatatlan utakon, nyomain sosem volt állatoknak." Taps. Az utolsó szám után lassan minden szereplő visszajön a színpadra. Megtöltik a teret. A nők elöl, középen, a férfiak pedig hátul. Ők vannak többen. Lassan elcsendesedik a nézőtér, már minden művész a helyén. Halkan, majd egyre erősödő tónusban felcsendül a *Hazám, Oroszország* című dal. Több szólamban. Ezt is mindenki ismeri. Lassan bekapcsolódnak. A dal végén mint az orkán zúg a terem. Minden olyan szép, olyan fenséges. Rabok éneklik annak az országnak a dicséretét, amelyik őket idejuttatta… Hiszen magam is láttam, hogy az itt lévők fele ártatlan, de akkor még nem láttam – nem is láthattam – az összefüggéseket. De a hazáját mindenki szereti. Nem Oroszhon lett hűtlen a fiaihoz. A dal annak a hazának szólt, amelyik éltette az ősöket, megtartja a most élőket, és éltet a jövőben is.

Lassan haladunk kifelé. A lámpák fényénél szikrázik a hó. Míg bent voltunk, lassú hószállingózás kezdődött. Alig egycentis friss hó borítja a régit. Ahogy szállingózik, tekergőzik a fuvallatban, megcsillan rajta a fény. Halkan zúgnak a láger hatalmas

fenyői. Sötéten, fenségesen, komoran állnak őrt a drótkerítés mögött. A világ gyönyörű, és érdemes élni. Lélekben felfrissülve, szellemileg feltöltődve ballagok le társaimmal a föld alá. Mint a pokolba.

Lent zsivaj, veszekedés. Valakinek, míg oda voltunk, ellopták a holmiját. A régit. Mert az új nyilván rajta volt. Itt megtalálni valamit: lehetetlen. Azt sem tudjuk, kik vannak felettünk. Nem beszélve a barakk másik feléről. Nem tilos az átjárás, de senki sem megy át. Talán még magyarok is vannak ott. De ők sem jönnek át a másik oldalra. Öt-hat méter a távolság, amit belakunk. Vízszintesen. A „fönt" már más érdekszféra.

Vacsora. A kásához darabka – két deka – húst kapunk. Kinek ín-, kinek húsdarab jut. Az élet már csak ilyen.

Sorakozó után látjuk, hogy sok civil és nő a másik barakkból jön a színházba. Megismételik az előadást nekik, civileknek. De a női rabokat is csak most engedik be. Nem akartak kellemetlenséget, vagy amúgy is kevés volt a hely. A civilek a zónából jöttek. Nagyobbacska fiúk, lányok is elkísérték őket. Tehát ez a kultúra nekik is kultúra. Itt a civil élet is sivár. Számlálás után leballagunk a föld alá.

November 8., hétfő. Éjjel sokat forgolódtam. Lábam gyógyulóban, nem veszélyes. Csak a ruha van rajtunk éjjel-nappal. A deszkán semmi, fejem alatt egy darab fa, de a sapka vastag, így egyáltalán nem nyom. A vattakabáttal jó lenne takarózni, hiszen úgy jobban melegítene, de leránthatják rólam, elszakadna, én meg nem kapok másikat.

A vészkijárat be van zárva. Ha ki kellene menekülni rajta, semmi esélye sem lenne a menekülőknek: az alját vastagon borítja a ráfagyott pára. Az ablakoknak már csak a felső részéből látszik ki tizenöt centi. Alatta fokozatosan vastagodó jég. A reggeli sem ünnepi már. Egyszer volt csak forradalom…

Kivisznek munkára. Már a sorakozó alatt mondták az őrök, davaj, és megyünk ki a kapun. Mire felkecmergünk, összeállnak az ötös sorok, kilenc óra. Harmincan megyünk ki. Oldalt és elöl két-két őr. Elindulunk vánszorogva. A lábam még nincs olyan állapotban, hogy kibírjam a hosszú gyaloglást. A hó húszcentis, 18 fok a hideg. Lassan kimegyünk a kapun, elindulunk az Angara[74] felé. Előttünk néhány gépkocsi haladt, a hóesés után jól látszottak a keréknyomok a hóban. De ma még senki és semmi más nem járt erre. A nap vakítóan verődött vissza a havon. Tegnap este még esett. Most meg olyan kék az ég, mint az Azúr-parton. Lassan haladunk, inkább vonszolódunk. Vannak, akik jól bírják. Akik a börtönbe is kaptak kintről ennivalót, fehérneműt, téli holmit, azok tudtak gyűjteni tartalékot az útra. Teltek, egészségesek, jól tápláltak. Ha sokat le is adtak az utazás alatt, még mindig maradt elég energia a szervezetük-

74 A Jenyiszej mellékfolyója, 1800 kilométer hosszú, nagyobb része (a Bajkál-tó és Bratszk között) hajózható.

ben ahhoz, hogy a kezdeti nehézségen átsegítse őket. Tudták, hogy előbb-utóbb elviszik őket, nem maradnak a közelben. Nekem meg egy rendes lábbelim sem volt. Legalább három órát vonultunk. Az elöl haladóknak úgy kellett tartaniuk a sebességet, hogy a hátul jövők ne maradjanak le. Néha megállították a menetet, hogy fel tudjunk zárkózni. Szokatlan, kimerítő gyaloglás volt. Régen elszoktunk tőle.

Utoljára az állomásról a lágerbe gyalogoltunk. De most fájnak a lábaim. Főleg a jobb. A kezem eldugom a vattanadrág zsebébe. Vajon mit kell dolgoznunk? Hiszen kesztyű nélkül lefagy a kezünk. És vagy tízünknek nincs. Messze, vagy két kilométerre látszik a folyó. Mire odaérünk, dél van. Éhes vagyok, de ki fog itt enni adni? És mit? Vagy fél óra múlva megjött egy lovas szánnal az ebéd. Húszliteres kondérban leves, másikban kása.

Már égtek a tüzek, amiket száraz gallyakból raktunk. Három tűz égett, az őrök kissé hátrább járkáltak. Lementünk a folyóhoz. A part közelében hatalmas rönkök, tömegével összetorlódva. Ez még nem az Angara, csak a mellékága. Itt szedik ki a nyár folyamán összeterelt rönköket. A parton erős csörlők, valahonnan villanyvezetékek hozzák az áramot. A partba süllyesztve harminc centi átmérőjű rönkök, ezeket húzza fel drótkötéllel a csörlő. A Bajkál környéki erdők terméke a sok fa. Innen szállítják a feldolgozóba. Az hol lehet? A rönkök mind bele vannak fagyva a vízbe.

Rámászunk, de meg se moccan. A beljebb lévők viszont, ahol mélyebb a víz, nincsenek úgy befagyva. A parton egy vasházikóban tartják bezárva a szerszámokat. Hoznak baltákat, köteleket, vasrudakat. Némelyik beljebbi rönk már mozog. Én is ott mászkálok a fájós lábammal az egyiken. Hirtelen egy negyed fordulattal elfordul. A hat és fél méteres rönk 60-70 centi átmérőjű. Egymás mellett vannak összetorlódva. Állunk rajta többen, de ketten máris elestünk. A folyóba akkor se pottyannánk, ha lenne nyílt víz. Leporolom magamról a havat, visszamegyek a partra. Alig néhányan maradnak a folyón. Ekkor hozták meg az ebédet. A fazekakat odavitték a tűzhöz, megmelegítették az ebédet, kiosztották. Hoztak evőeszközöket is. Gyorsan megettünk mindent, a kenyeret a tűznél sütögettük. Hirtelen erősödő dobogást hallunk. Egyre hangosabb lett, mintha földrengés közeledne. Vagy lavina. Kisebb csenevész facsoport látszott vagy száz méterre. Mögüle hirtelen kivágtatott vagy félszáz ló. Vágtató patájuk alól repkedtek az elszaggatott hócsomók. Vidáman, ficánkolva száguldottak a folyó felé. Alig pár méterre a parttól álltak meg. Összevissza ugráltak a környékén. Néhányan fetrengtek a hóban, mások egymást zavarászva kergetőztek. Legtöbbje sötétbarna, alacsony, hosszú szőrű állat. Ilyeneket még nem láttam. Gyönyörű látvány volt. A spontán életerő ilyen megnyilvánulása. Két lovas terelte a „ménest". Csak a napi futtatást végezték. Ma nem dolgoztak. Munkáslovak. De a civil életben az októberi ünnep kétnapos. Így a lovak sem dolgoznak. Csak mi, vagy pontosabban: mi sem. Mert azt sem tudja senki, minek hoztak ide minket. Hiszen valakinek a csörlőket kellene kezelni, valakinek irányítani, hová tegyük a rönköket, ha már ki vannak húzva… A három csörlő mellé egy kezelő sincs. Üldögélünk a fadarabokon, amiket előzőleg valakik itt hagytak.

A nap jócskán túl van a delelőn, indulni kell vissza. Sorakozó. Megszámolnak. Indulunk. Minden tagom fáradt. Átfáztunk, a tűz ellenére is. Az őrök térdig érő bundában, vastag kesztyűben. A csizmájuk olyan, mint a mienk. Egy darab nemezből van. A talpa nyolc, a bokaíve hat, a szára négy-öt milliméter vastag. Olyan meleg, hogy a két kapca nem is kellene. De nélküle nem is tudnék járni. A nap korongja délben sem emelkedik a magasba. Most fejmagasságban világít a szemünkbe vörös fényével. Mire a lágerbe érünk, sötét van. Hiába noszogattak bennünket az őrök, többen sem bírtuk a gyors tempót. A csoportban egyedül voltam magyar. Alig értünk be, hozták a vacsorát. Utána sorakozó. Tiszta az ég. Reggelre a fagy fokozódik, már most mínusz 18 fok van.

Lecammogok. Már érzem az izomlázat. Mi lesz holnap? Ha tényleg dolgozni kell? Kesztyűt kell szereznem bármi áron. Éjszaka jól alszom.

November 9., kedd. Reggeli után a láger másik részébe visznek munkára. Nagy építkezés folyik. Nekünk a szétszórt deszkákat, pallókat kell elhordani, néha száz méterre. Felemeljük négyen az egyik öt centi vastag, hat és fél méter hosszú, fél méter széles szélezetlen pallót. Vörösfenyő. Kissé belefagyott a földbe, de könnyen kipiszkáljuk. Kínos-keservesen a vállunkra vesszük. Óvatosan kell menni, mert ketten állunk egymás mellett, és egyformát kell lépnünk, másképp leesik egyikünk válláról, az meg akár súlyos balesetet is okozhat. Soha olyan rettenetes utat. Lehetett százötven kiló. Már a lábaim is rogyadoztak. Végre mégis odaértünk. Egyszerre ledobtuk a földre. Oly nagyon belevágott a vállamba, hogy napokig fájt. Aznap nem is vittünk több faanyagot sehová. Apróbb törmeléket raktunk ládába, azzal járkáltunk. Ebédre visszavittek bennünket a gödörbe.

Délután már ki sem vittek. Arra jó volt ez a kis mozgás, hogy elkezdjünk regenerálódni. Hiszen a több mint fél év bezártság után teljesen el voltunk sorvadva. Vacsora után hamar lefeküdtem. Még a barátaimat sem kerestem meg.

November 10., szerda. Reggeli után négyen elmennek a központi raktárba. Tegnap kesztyű érkezett, azt kell elhozni. Még ebéd előtt ki is osztották, aláírtuk, vízhatlan anyagú, belül vászon, a kettő között vatta. Csukló fölé ér, kényelmes, meleg. Csak dolgozni ne kelljen benne. Közben elered a hó. Ebéd. Vacsora előtt deszkából készített falapátokat hoznak. Tegnap húszan egész nap azokat készítették. Autóval vitték el őket, de tízet itt hagytak. A barakksztároszta kiment tíz rabbal eltakarítani a havat. El kellett túrni a szögesdrótig, hogy ne akadályozza a sorakozót. A nők is ugyanezt teszik, így a kerítés mellett mindkét oldalon méteres hó gyűlik össze. Mert a nőknek kell rendet tartani a szomszédos udvaron. Oda férfiakat nem engednek. De most, hogy szinte karnyújtásnyira vannak a férfiaktól, beszélgetnek. Az őr a kerítésen kívül, körülbelül harminc méterre áll. Néha pajzán nevetés hallatszik. Valami olyasmiről folyhat a beszélgetés. Vacsorára kész a lapátolás. Vacsora. A hó tovább hull. Este beszélgetés. Nappal nem találkozunk.

Oda voltak valahol udvari munkán. A lágerben sokan vannak, de hogy mennyien, azt senki sem tudja. Túl a kerítésen végeláthatatlan építkezés. Néha kisvonat püttyög, de nem látni, messze van. Szereztek szívnivalót. Eladták a már szükségtelennek ítélt holmikat. Néhány csomag cigaretta, pár pohár mahorka. Bele a zsebbe, elzavarja a tetűt. Meg úgysem lenne hol tartani. Az oroszok mind a nadrágzsebükben hordják a mahorkát. Ezt már a front alatt kifigyeltem. Benyúlt a zsebébe, kivette, újságpapírba beleszórta, megnyálazta, és kész, lehet szívni. Aki urizálni akart, az kis staniclit csinált, abba szórta a dohányt. A szárát behajlította, olyan lett, mint egy kis pipa. Volt erősebb, gyengébb, jó illatú és kevésbé az. Akár a leveles dohányoknál. Egyre büdösebb tőlük a levegő.

Éjjel azt álmodom, hogy lágy nyári szellő fújdogál, hatalmas folyó partján álldogálok, magas fűben. A vízen és felette rengeteg hatalmas madár. Úszkálnak, repkednek óriási zsivajjal. Állok, és nézem a kellemes melegben. Ebben csak az volt a különös, hogy ötéves koromban már egyszer, nyáron a nagymamámnál, Gyulán ugyanezt álmodtam. Most is minden ugyanúgy volt, mint akkor. Ébredés után sokáig gondolkodtam ezen… De mivel igen kellemes álom volt, és fel tudtam idézni többször is minden mozzanatát, jó hangulatban kezdtem a napot.

November 11., csütörtök. Reggeli után ácsokat, asztalosokat, kőműveseket keresnek. Sokan jelentkeznek. Összeírják őket ábécésorrendben. Vannak vagy nyolcvanan. A mellettem lakó is jelentkezett.

– Te miért nem? – kérdi.

– Mert nem vagyok egyik sem.

– Hát te azt hiszed, hogy ezek mind mesterek?

Mindenestre jobb, mint erdőirtásra vagy bányába kerülni.

Ebéd. Utána lehoznak tizenhét iratköteget. Egy tiszt és egy katona. Ennyi volt ugyanis a szakember. Úgyhogy hiába is jelentkeztem volna ácsnak, ha egyszer művésznek vagyok beírva. De ahogy én látom, itt művész egyáltalán nem fog kelleni sehová. Meg hát milyen művész vagyok én? Rajzolni majdnem mindenki tud. Azért nem fognak itt etetni.

A hó elállt, lehet eltakarítani. Senkit sem küldenek. Aki akar, az megy. Nem nehéz munka, legalább mozognak. A lábaim még nincsenek rendben, a kezemet sem ajánlatos még erőltetni. Ma is átkötötték, de már szépen gyógyul. A csizmánk nem ázik át. A kapcáim nedvesek. Az egyiket levetem, magam alá terítem. Reggelig megszárad alattam, meg el sem lopják. Mindent lopnak amúgy. Nincs olyan nap, hogy ne hallanám, mi tűnt el. Pedig a tolvaj itt van, a gödörben. Éjszaka behúzzák az ajtót, de őr áll lent. Az égők még éjjel is égnek. Keresem a díszzsebkendőt, amit Ilonka hímzett Ungváron. Nem találom. Pedig reggel még megvolt. A bal nadrágzsebemben tartottam. Mindennap megnéztem. Már egészen elkoszolódott. Kimostam, mikor a fürdőben voltunk. Azzal mostam a hátam. Így tiszta lett. Most meg sehol. A másik zsebemben sincs. Pedig Ferinek is tetszett. Megmutattam magyar barátaimnak,

elmeséltem a történetét. Nagyon sajnáltam, biztosan valaki kiemelte a zsebemből. Pedig milyen mély! Míg az imáimat mondogattam magamban, csak a zsebkendőre gondoltam. Közben elaludtam.

November 12., péntek. Ébresztő után igyekszem a latrinára. Harmadszor, mióta itt vagyok. Sorakozó, reggeli. Éjjel erősen fagyott. A ruházatunk jó, de nem tudom elképzelni, hogy lehet ebben egész nap kint dolgozni, a mínusz 23 fokban. Száraz idő, napsütéses. A nap alacsonyan jár, egész nap bele lehet nézni. Ha egy kis köd van, akkor vörös. A fenyők ágain negyedméteres hó. Ágaik lekonyulnak a súlya alatt. Délelőtt kivisznek ötven főt a faraktárba. Deszkákat kell szortírozni. Hatalmas rakásokban állnak lerakva az út mentén. Éjjel-nappal dolgozik a fűrésztelep. Vagy húszféle méret szerint kell osztályozni. Serényen megy a munka. A sebeim gyógyulóban. Kesztyűben megy a munka. Igyekszem a könnyebb darabokat felvenni. Ha öt méternél hosszabb vagy nehéz, akkor ketten visszük.

Egyre magasabbak a stábelek.[75] Fel kell emelni. Egymást segítve ez is megy. Perekúr – hangzik a felhívás. Ez azt jelenti, rágyújtás. Már akinek van. De akad, igaz, egyet öten szívnak. Kisebb csoportok alakulnak. Az erős dohányosok mindig együtt ücsörögnek. Jó, ha sok a dohányos a csapatban, mert kikövetelik a rágyújtást. Ilyenkor az őrök is rágyújtanak, a csikket aztán odaadják valakinek. Csak legyen mindig dohányuk. Lesz elég pihenő.

Már a stábel tetején is állnak. Három méternél is magasabb. Vagy ötven köbmétert szétválogatunk. Közben teherautók is érkeznek, azokat is megrakjuk. Megmondják, milyen anyag kell, odatolat a faraktár vezetője, a rab a megfelelő helyre, és megrakjuk. Száz méteren terül el a faraktár. Éjjel csak a készenléti brigád dolgozik, ha jön a fűrészáru, a stábel előtt lerakják. Nappal kell szortírozni.

Ebédre alaposan elfáradunk. Jó ez a mozgás, de ebből is megárt a sok. Még nem szoktam hozzá. Ebéd után visszamegyünk. Már sokkal vontatottabban megy minden. Hamar sötétedik.

Vissza a gödörbe. Vacsorára egy darab heringet is kapunk. Beszélik, hogy nem is lenne szabad minket dolgoztatni, csak akkor, ha megkapnánk a munkásadagot. Úgy mondják, hogy pajok. Ez lesz ezentúl a mérce. Ki hogy dolgozik, olyan méretű lesz számára a pajok. A része itt a karanténban 45 deka. Ha dolgozunk, 65 deka, a legkisebb, ha a norma teljesítve van. Ha nincs, csak 55. Dolgozó ennél kevesebbet nem kaphat. Ha túlteljesíti a normát, többet kap, tízdekánként emelkedő mennyiségben, 120-130 deka a plafon. De kása is több jár. Százhúsz százaléknál már dupla adag jár. A hús- és haladag is emelkedik. A rabokat a gyomrukon keresztül lehet ösztönözni, mondják. De kit nem?

75 Farakás.

A rabok többsége egész nap oda van, sokan az ebédet is kint kapják meg. Estére összejön a társaság, és mesélik, ki merre volt. Aki civilek közelében vagy éppen velük együtt dolgozik, csereberélhet mindent. A rab jó alany az üzlethez, lévén ki van szolgáltatva. Ha van valamilyen érdemleges ruhadarabja vagy lábbelije, elcserélheti negyedáron mahorkára. Cigarettát kevesen kérnek, drága. Mahorkából másfélszer annyit kap, ha nem is a legjobb minőséget. Spórolni kell, mert fogytán az áru. Van, aki nem tud mit elcserélni, az odaadja a reggeli vagy esti kenyerét. Mivel ezt hetente kétszer is megteszik, elkezdődik a leépülésük. Ráadásul elkerülhetetlen, hogy néha meg ne kínáljon valakit. Hiszen ma nekem, holnap neked… Mert a 45 deka kenyeret nem úgy kell elképzelni, mint otthon. Egy kicsivel rosszabb minőségű liszt. Egy kicsivel több víz. Hiszen nem úgy sütik, mint otthon, vasformába öntik. Belül lenolajjal kikenik, aztán a mérlegen beleengedik a masszát. A rossz csak az, hogy néha a lenolajat felhígítják gépolajjal. Tíz literhez két decit. A maradék elég a reggeli elkészítéséhez. Ettől az egész büdös lesz. Tíz liter meg naponta lefogy, hiszen nem csak ennek a lágernek sütnek. Innen hordják a most épülő lágerbe is, ahol még nincs pékség.

November 13., szombat. A reggeli sorakozó alatt a női barakk felől három férfit hoznak összeverve. Éjjel, kihasználva a gyenge ellenőrzést, felálltak a méteres hórakásra, ami a drótok mellett felhalmozódott, átugrottak a másik oldalra, ahol szintén olyan magas volt a hó, hiszen odaseperték, és bementek a női barakkba. Ezt még előző nap megbeszélték a nőkkel, így ott már várták őket. Valahogy aztán rájöttek, talán a házimunkás nem kapta meg a sápot, vagy a nők között volt beépített személy. Szóval lebuktak. Alaposan összeverve, egyikük véresen érkezik a már kinyitott ajtón át a mi barakkunk udvarába. Az őrök úgy időzítették az áthozatalt, hogy mindenki láthassa a jelenetet. Az egyik még röhögött is, mikor hajtották. Ezek zsulikok voltak a javából. Egyiküket felismertem, az volt, aki a nőkkel beszélgetett hólapátoláskor.

A fagy: mínusz 23. Semmi munka. Valamiért mindenki a barakkban marad. Ebéd. Délután kiballagok a barakk másik végébe tapasztalatcserére. Kivel találkozom? Hát Sztankó Misivel. Te meg honnan kerülsz ide? – kérdem. – Nem láttalak az állomáson, sem a begyaloglás alatt. Igaz, az összes ember tíz százalékát láthattam. De miért nem kerestél magyarokat? Én sem járkálok, igaz, de kissé elfagyott a lábam, és lassan gyógyult.

Ugyanolyan a ruhája, mint az enyém, de a vattanadrágra felhúzta a pantallóját is. Én is hordom a csizmanadrágot, de a vattanadrág alatt. Volt a vagonukban két járóképtelen, azokat segítették levinni meg felszállni a teherautóra. Két autót megraktak húsz-húsz emberrel, és minden autón maradhatott két-két rab, akik majd segítik őket a leszállásnál. Így ők nem gyalog jöttek. A kapunál még ő is össze volt már fagyva, igyekezett a kapu közelében maradni. Később őket vitték fáért, tüzeket rakni. Sötét volt, viharos szél, örült, hogy bejutott. Keresni meg senkit sem akart. Arra, hogy itt lehetek, nem is gondolt. De nagyon örül, hogy találkoztunk. Legalább lesz kivel beszélgetni. Misi egyszerű, becsületes, több nyelven beszélő, vidám természetű,

jóképű, nem sok osztályt végzett fiatalember. Már az első találkozásunkkor megkedveltük egymást. Csak vacsora idejére váltunk el. Örült, hogy már én is sokat értek oroszul. Ha valakivel beszélgettem, utólag kijavította a hibákat. Tíz szóból nyolc hibás volt. Én meg egyre több beszélgetést kezdeményeztem oroszokkal, minden érdekelt. Gyors beszédű vagyok, így a hibák nem voltak túl feltűnőek. De örültem Misi korrigálásának. Ha ő beszélt valakivel, utólag megkérdeztem, hogy a hallott, de nem értett szó mit jelent. Ő sem ismert mindent, legalábbis nem tudta lefordítani magyarra, de nekem ez is felért egy egyetemmel.

Reggel szaladtam a latrinára. Hiszen a kisdolgunkat is ott kellett elvégezni. Az orrom bedugult. Az arcom égett az ötperces kintléttől. A fokmérőt messziről lehetett látni. Mínusz 26 fok. Mikor visszaértem, már vitte is egy középkorú pasas a kapcám. Az egyik mindig kiterítve, alattam száradt. A nagy sietségben nem vettem fel, sürgős dolgom volt. Kikaptam a kezéből, sunyítva elrohant. Ráadásul éppen az a kapca volt, amit a kabátom ujjából csináltam. Hazai.

November 14., vasárnap. Pihenőnap. Szállingózik a hó. Ebéd után lapátolás. Fél méter szélesek a hólapátok. Beállok én is. Hoznak vaslapátokat, saroglyákat. Az összes havat el kell hordani a latrinák mögé. Volt két szabad szerszám. A hó egyre sűrűbben esik. A kerítések mellől is. Az már össze van fagyva, csákányokkal verik szét. Már a kerítésen sem lehet átugrani, nem volt, miről. Jól belemelegedtünk. Csak annyira dolgoztam, amennyire erőltetés nélkül tellett. De nem zavart senki, voltunk elegen. A vacsorát gyorsan megettem. A negyedik repeta az enyém. Ugyanannyi, mint a rendes adag. Vagy tizenhatan kaptunk. Annyi szokott megmaradni.

Éreztem, hogy a lábammal valami nincs rendben. Levettem a váljinkiket, a kapcákat, látom, lábaimon az ujjak vörösek, nedvesek. Már kiszakadtak és megszáradtak a hólyagok, de a sok mozgatás megdörzsölte a sebeket. A kapca se lehetett valami jól feltekerve, így nem volt sok értelme a repetának. Ebcsont beforr, vigasztaltam magam. Mindennel úgy voltam: ha valami nincs, nem is kell. Sorakozóra ébredtem el. Misi odajött hozzám, késő éjjelig kellett mesélnem Pestről.

November 21., vasárnap. Egész héten nem történt semmi érdekes. Lábaim már használhatók, kenegetni sem kell. Az ujjam oldala igen csúnyán néz ki a kezemen, de begyógyult. Havazás egy hete nincs, 45 centi esett összesen. Szikrázóan süt a nap. Néha elvisznek egy kis munkára, de a hideg néha mínusz 27 fok is megvan. A nadrágom szétszakadt a fenekén. Az, amelyik a börtönből való. Az egyik szárából sálat csinálok magamnak, a másikból Misinek. A zsebeket kifejtem, jó lesz az is valamire. Misi szerez cérnát és tűt, a maradékból két zacskót varrok. Az egyiket elcseréljük mahorkáért. A másik az enyém. Nincs mit beletennem, de jó lesz, ha kell. A mahorka Misi ötlete volt, de elfelezzük. Bele a nadrágzsebbe. Tetűk, meneküljetek. Nekünk még nincs, de már sokakban van. Jó, hogy nincs fölöttem senki. Csak két ilyen priccs van az egész gödörben. A másik oldalon is van egy, ez tulajdonképpen a kályhafű-

tő helye. De az a zárt helyen alszik. Az ajtó mellett. Már viszketek néha az állandó ruhaviseléstől. A nappalok egész rövidek. Nyolckor világosodik. Fél kilenckor jön fel a nap. Háromkor sötétedik. Ritkán sétálunk. Az öltözetünk sem melegít eléggé. Mi lesz, ha dolgozni kell? Letelt a három hét karantén. Jó lenne megmosdani. Vagy fürdőbe menni.

Az udvaron a hóban lehet mosdani. Jéghideg. Szappan nélkül semmit sem ér. Meg a kezem sincs még annyira rendben, hogy esetleg kisebezzem a hóval. Így marad a viszketés. Akárhogy vigyázunk, füstösek, kormosak leszünk.

Ebéd után mozi. Ez igen! Tódulunk kifelé, alig nyeltem le az ebédet, már ott is álltam a kapu mellett, ami elválasztotta a két barakkot. Csak egy lakat lóg rajta, kézzel le lehetne verni, de minek?

Fél óra ácsorgás után átengednek. Vége a filmnek, tódulnak ki a nők és a civilek. Senki sem figyelt fel erre? Vagy csak nem volt érdekes?

Beülünk a padokba. Falócák gyalult pallódeszkából, harminc centi szélesek. Megtelik a terem, sokan állnak már. De vagy százan nem jöttek el. Okulva a történteken, mindenki magával hozza a holmiját. Már senkinek nincs sok, de így is ölben kell tartani, letenni meg nem lehet a helyszűke miatt. Háborús film megy, a *Tovaris P.*[76] Egy nőről szól, akinek a férjét tankkal megöli egy német, a gyerekeit is elpusztítják, ő meg partizánnak áll. A legendás Tovaris P. megbosszulja a családját. Parancsnok lesz a partizánok között. A végén kivégzik a németet is. Megtörtént eset, mondják az oroszok. A nő emlékére készítették a háború után a filmet. Vagy már a háború alatt?

Kisétálunk, ráérősen. Sötét van, égnek a lámpák. Csendes, télies az idő. A kéményekből szürkés füsttel távoznak a hasábok. Fa van elég. A meleg teremből hidegebbnek tűnik a levegő. Mínusz 26 fok. Mindig ilyen hideg lesz? Pár perc séta után le a gödörbe. Ilyen időben mindenütt jó, de legjobb otthon. Kívánom mindenkinek, aki idejuttatott, hogy ennél rosszabb otthona sose legyen, de jobb se.

Vacsora után keresem Misit. Nem láttam a moziban. Ott volt, hátul, de hamar kijött. Szerzett újságpapírt, csavartunk egy kicsi pipacigarettát, mászkáltunk a bejárati főutca hosszában. Elmondta, Szlovákiából jött visszafelé, rokonai, testvére élnek ott. A határon tartották fel, Ungváron ítélték el. Tavaly decemberben vitték Lembergbe. Sokszor járt át, de nem is hederítettek rá. Voltak akkor is, akiket lezártak, de most már visznek mindenkit Szibériába meg a bányákba. Ahogy halad a helyreállítás, úgy visznek egyre több és több embert a gyárakba és a bányákba. Mindenhol hatalmas építkezések indulnak, kell a szakképzett és segédmunkaerő. Kárpátalját már a front után, még '44-ben kiürítették. A fele felnőtt lakosságot elvitték. Helyettük a hátországból telepítettek be idegeneket. Ukránokat, oroszokat. Így elmagyartalanodik a vidék.

76 Fridrih Ermler (1898–1967) szovjet filmrendező alkotása (1943). Budapesten ezzel a filmmel nyitott meg az Uránia mozi 1945-ben.

Ő beszéli a szlovákot is, mivel ott gyerekeskedett, akkoriban Ungvár szlovák volt.[77] Szülei: anyja magyar, apja szlovák. A ruszint már itt tanulta meg három év alatt. Az iskolában is ukránul tanítanak. Elbúcsúzom, alszunk egyet.

Elhaladok a muzulmán mellett, aki a *La ilaha illallahot* zengi a földig hajlongva, homlokát letéve az imaszőnyegnek kinevezett rongyra. Már megszoktuk, naponta többször imádkozik. Kikerüljük, nem zavarja senki.

November 22., hétfő. Reggeli után az ácsokat „szvescsámi" kiáltással összegyűjtik, majd kikísérik a kapuhoz. Vannak vagy hatvanan, mert másokat is visznek velük. Két teherkocsi szállítja el őket. Újabb hatvanat előkészítenek. Ebéd után hat gépkocsi jön, mindannyiunkat elvisznek.

A platón vág a szél, 65–75-nel haladunk. Egy hóborította építkezés mellett munka folyik. Elérjük az erdeifenyő-csoportokat. Az állomásnál áthaladunk a síneken. Még vagy tíz kilométer, és megérkezünk egy hatalmas, szögesdróttal háromszor körbekerített lágerhez. Elöl négyszáz, oldalt hatszáz méter. A négy sarkán és közepén őrtornyok. Méteres sínvas lóg le az őr mellett. Azzal jelez, óránként. Ezt már ismerem. A kapu mellett kisebb őrtorony. Oldalt, a három őrtorony között egy-egy kisebb, összesen tizenkét torony. A nagyobbakon reflektorok, kettő. A kerítés teteje kifelé hajlik. Háromméteres a legmagasabb. A kapubejáratnál négyszer hétméteres faépület, előtte tornác és előtető. A tornácra kiskapun lehet bejutni. A tömeget a kétszárnyú, fakeretes, szögesdróttal átszőtt kapun engedik be.

Összefagyva leszállunk a kocsikról. Ötösével. Davaj-davaj. Gyorsan. Csak a lábam nem fázik. Az usánkát megkötöttem az állam alatt, de a vattakabát nem elég ilyen hosszú utazásra. A kapun belül még az utolját veszik át a korábban érkezetteknek. Mi mikor következünk akkor? Itt fagyunk meg. De legalább megkaptuk az ebédet, ők meg itt ácsorognak éhen. Még két asztalt hoznak a kettő mellé. Az irataink at ráteszik, mellette székeken ülnek az átvevőink, de az átadónak is ott kell állni, amíg mindenkivel nem végeznek. Még fent van a nap, habár már nem sokáig. Újabb asztalt tesznek ki az őrházból, tehát öt helyen lesz átvétel. Ez vigasztaló. Név szerint szólítanak mindenkit. Zűrzavar, fejetlenség. De hamar belelendülnek. Ők mind bundában vannak. A kísérő katonák is körülöttünk toporognak. Nem messze vonat kürtöl. Valahol az erdő mögött pár száz méterre haladhat. Itt már úgy szedik össze a népet, ahogy majd elhelyezik őket a csoportokban. Sötétedik, mire rám is sor kerül. Közben van idő nézelődni. A láger udvarán sok fenyő, többsége erdei. Távol látszik valami alacsony, kerek építménysor. Sok van belőle, nem tudom, mi lehet. Barakkok sehol. Hol fogunk lakni? Mert biztos, hogy ide már dolgozni hoztak. Az előtér teljesen beépítetlen. Kétszáz méteren üres, mindenütt csak fenyők. Hatalmasak, vastagok. Csodálatosan szépek. Mind egyenes, akár a nád. 30-40 méteresek is akadnak.

77 1919 és 1938 között Csehszlovákiához tartozott.

Rezeda nevét kiáltják. Előkecmereg. Pár perc, és bemehet. Nemsokára én is sorra kerülök. Utánam közvetlenül Zájac jön. Az átadók átadnak, az átvevők átvesznek, és ötösével sorba állítanak már bent a lágerben. Elindulunk egy őr kíséretében az egyik távoli, kerek építmény felé. Már sötét van. A láger kerítésén öt méter távolságra egymástól égők sora világít. A kerek építmények jurták. Igazából nem is kerekek, hanem tizenkét szögletűek, csak távolról látszanak annak. Egy nagy négyzet sarkain helyezkedik el négy jurta. A négyszög kerítéssel ellentétes oldalán van a bejárata, mert a jurták egymással hatméteres, fedett folyosókkal vannak összekötve. De a folyosók nem nyílnak a jurtákba, csupán eszközök tárolására használják. Egy lap a 12-ből a bejárat. Minden második lapban százszor száznegyvenes ablak. Egy fal két és fél méter széles, ugyanolyan magas. 30 fokos szögben emelkedik a tető felé a közepe. Egy trapéz és egy háromszög alakú tetőszerkezet alkotja a mennyezetet. A trapéz hosszabb oldala csatlakozik az álló falhoz, a rövidebb oldalhoz csatlakozik a háromszög. Középen a háromszög csúcsai összeérnek. Az a jurta legmagasabb pontja. A falak mellett tízemeletes priccsek, mind négyszemélyes, szétszedhető. Egy szeg nélkül összerakhatók, tíz perc alatt szétszedhetők. Középvonaltól a hátsó rész felé téglából rakott kályha, alul platnival, két főzőhellyel. Az első része 120, a mögötte lévő 200 cm magas. Olyan, mint a cserépkályha, de mégsem az. A hátsó magasított rész nyolcvan cm széles. Szénnel, fával fűthető. Mivel közönséges téglából rakták, széntüzeléssel nem tartana sokáig.

A bejárati ajtó mellett 200 literes fakád, benne oltóvíz, mert minden faanyagból van. Előtte másik kád ivóvíznek, tehát itt már mosakodni is lehet. A kádak mellett egy henger alakú vödör, szintén az oltáshoz. Egy fanyéllel ellátott literes merőkanál ivóvíz kivételéhez. Minden új, használatlan. Látszik, hogy mi vagyunk az első lakók, tehát itt lakunk majd negyvenen. A priccsek szilárdan állnak, csak némelyik mozog, azokat a kályha mellett lévő baltával megkalapálják, már az is szilárd. Faékekkel van minden rögzítve rajta, némelyik 25 centis száraz fenyő. A padló 30-40 centi széles deszkapallókból áll, a kályha előtt négy méter hosszú kecskelábú asztal. Oldalainál két négyméteres pad. Minden új és erős. Látszik, nem egy szezonra készítették.

Mindenki igyekszik elfoglalni valami jobb helyet. Én mászok is fel a bejárattól a második priccs bal oldalára. Alig 10 fok bent a meleg, de a kinti mínusz 28 után ez már afrikai hőség. Még néhányan járkálnak, keresik az esetleges ismerősöket, mégis jó, ha cimborák mellé kerülnek. Nekem tehát a bejárattól balra eső második priccs bal felső része lett hosszú ideig a helyem. Hetven cm széles, kétszáz cm hosszú. Ha valaki bejön, körben látja az egész jurtát. Minden előregyártott tömegmunka. A tüzet megrakják, nincs sok fa. Egyszeri megrakás után alig marad valami tartalék. De átmelegít, egyre jobban érezni a meleg terjedését. A negyven rab is melegíti a jurtát. Az ajtót becsukják, mindenki elhelyezkedett. Van, aki csak a holmiját rakta fel, ha nincs semmije, álldogál a priccse előtt: várjuk a fejleményeket.

Kolompolnak, már mindenki bejött a lágerbe. Hét óra lehet. Jönnek a házimunkások, vacsorához szólítják a népet. Kitódulunk az utcára vagy udvarra, 200 méterre

áll egy fabódé, az a konyha. Előtte alumíniumtányérokat osztanak, az egyik ablaknál belemernek a kétdecis merőkanállal zabkását. Kanál nincs. Kikaparjuk, forró, de nyeljük. Mire a végére érek, az alja kezd lefagyni. Sötét van, csak egy százas égő világít az udvaron. A tányért beadom a következő ablakon. Egy rab belemártja forró vízbe, és máris kapja a következő.

Sietünk vissza a jurtába. Egy óra múlva sorakozó. Az új etap külön áll. Előttünk a régiek. Tíz negyvenes csoport. Egy jurta ugyebár negyven fő. Mi is tíz csoportot alkotunk. Tehát megközelítő pontossággal tudjuk, hányan lehetünk. Ez húsz jurta. A sorakozó valami félreértés miatt elhúzódik. Mire bemehetünk a helyünkre, rendesen átfázunk. Hogy fogunk ilyen öltözékben a szabad ég alatt dolgozni?

Ki-ki elvackolja magát a helyén, csendesedik a nép. Ilyen helyen mindig vannak, akik beszélgetnek éjfélig, de néha még éjjel is ülnek a lócákon, az asztal mellett, és cseverésznek. Kevés ismerős akad, így új ismeretséget kötnek. Ketten vagyunk fiatalok. A többiek 20-tól 62-ig.

November 23., kedd. Ötkor ébresztő. Az ég borult. Koromsötét van. Sorakozó reggeli után. A bódéhoz megyünk, tányér híg köleskásaleves. Külön beledobnak darabka húst. Két deka lehet. Nem tudom, mennyi a kikalkulált adag, de biztos nem ennyi. Húsz deka kenyeret kapunk. Mától a pajok, az adag 650 gramm. Nem sokkal nagyobb, mint a gödörben, ahol 450 gramm volt. Vizesebb, félig fagyott. Így nem venni észre a többletvizet. Nyáron jobb lesz. Csak lenne már nyár! Reggeli után még egy kis ideig a jurtában ücsörgünk. Verik a síneket. Sorakozó. Mindenki kitódul az udvarra. Összeállnak a csoportok. Húsz perc múlva érnek hozzánk. Akik munkára mennek ki a lágerből, a kapu széttárt szárnyai között indulnak kifelé. Minden csoport után becsukják, de legtöbben idebent, a lágerben dolgoznak. Virradatra mindenkit leszámolnak.

Mi, újak visszamehetünk a jurtába. Tíz óra körül tíz rabot kérnek ki a kapuhoz. Behoznak gépkocsikról vattakabátokat. Civil, vagyis rab házimunkások vezetik ki a kapuhoz a rabokat. Ők hozzák be a kabátokat, de jön velük egy őr is. Fegyvertelen. A lágerbe ugyanis tilos fegyverrel bejönni. Újabb csoport megy ki. Kanalat, tányérokat hoznak. Mindenki kap egy literes tányért, egy alumíniumlemezből kipréselt kanalat. Aláír, bólint. Ha elvész? Két év. Drága, jó lesz rá vigyázni.

Látom, hogy a többiek, akik már voltak néhány évet lágerben, a tányér vastag karimája alatt kilyukasztják egy szöggel a lemezt, s madzagot fűznek bele. Rákötik a derekukra, kész a tárolás. Bárhová megy dolgozni, ezt a tányért viszi magával, mert csak ebbe kap enni. A kanalat beleszúrja a csizma szárába. Ott mindig kéznél van, és nem vész el.

A kufajkát vattakabátnak mondják, nem az, csak olyan ujjas mellényféle, gallér nélkül. A buslát a kabát. Ezt kell felvenni a kufajkára. Ennek gallérja is van. Egy külső, felső zsebe és két oldalzsebe, a mérete olyan, hogy fel lehet venni a vattamellényre. De van vattamellény ujjatlan is. Három méretet hoztak, ki-ki válogat, amíg megfe-

lelőt talál. Mind katonasági. Vagy a megmaradt katonakészletből származik, vagy a gyárak tovább gyártják a ruhákat ugyanolyan anyagól és színben. Új, meleg és kényelmes. Ebben már ki lehet menni dolgozni.

Ebéd: leves, darabka hús, kása. Ötféle kása van. Mindennap más, majd egy nap krumpli. Aztán kezdik elölről. A kására adnak külön kiskanálnyi olajat. Egy adja a kását, a mellette álló belelöttyinti az olajat. Napraforgó, szója, olvasztott birkafaggyú, gyapotmagolaj. Mikor milyen. Az olaj egy része rajta marad a kanál oldalán, úgy egy milliméternyi, de kifolyni sem engedi teljesen, mert ugyebár a kását is gyorsan kell osztani. Máris meg lehet takarítani egy keveset. Ha ügyes az osztó, egy leheletnyit félretartja a kanalat, és újabb fél milliméter. Ha nem teszi ezt elég gyorsan és óvatosan, hamar más áll a helyére. Okot lehet találni eleget. Esetleg az orvos találja alkalmatlannak valami oknál fogva. Hiszen ő is a rabkonyháról érkezik, olyan rab, mint mi, csak neki a rendelőjébe viszik a menüt, nem keveredhet a tömeg közé fehér köpenyben, elfertőződhet a sterilitás. Aki viszi az ebédjét, nem viheti a sima adagot, mert akkor nem írja ki betegnek a barátját, aki viszont a szívnivalót hordja a konyhára.

Szóval szigorú összefüggések tartják össze a láger életét. Itt csak az érvényesül, aki e rend fenntartásában részt vesz, erre lehetőséget kap. A többi megkapja a fél adagot. Dolgozik, és szenved a hidegtől, a kevés koszttól, a kisebb betegségektől. Mert nem lehet kiírni a rabokat minden aprósággal betegre. Akkor ki fogja teljesíteni a tervet? De nem csak ezek a speciális hozzájutási lehetőségek apasztják a rabok adagját. De erről majd később. Hisz én is csak később vettem észre az egyéb okokat.

Ebéd után orvos vizsgál meg mindenkit. A mi barakkunkban főleg könyvelők, mérnökök, papok, technikusok, borbélyok, adminisztratív dolgozók meg én mint művész verődtünk össze. Vagyis kiválogatták az olyan munkakörben dolgozókat, akik semmire sem alkalmazhatók. Mert a mérnököket már minden szükséges szakmai területre ideszállították még '47-ben, hiszen induláskor biztosítani kellett az építkezéshez szükséges műszaki és technikusi bázist. Duplán, hogy ha valaki megbetegszik, vagy egyéb ok miatt alkalmatlanná válik, legyen helyette más. Még a geodéták is sokan voltak. Hiszen a város tervét már a háború előtt elkészítették, de sok mindent meg kellett változtatni a körülmények alakulása miatt. Így '46-ban, mikor újra felvonultak a megkezdett munka folytatására, szinte elölről kellett kezdeni az egészet: változott a technológia, modernebb gépeket lehetett szállítani, a háború okozta termeléskiesést olyan gyárak felépítésével kellett pótolni, ami az eredeti tervben nem szerepelt. Tehát volt minden szakmából bőven, akit meg nem tudtak a szakképesítésének megfelelő munkakörben foglalkoztatni, átmenetileg más munkakörben hasznosították.

Az építészek alapot ástak, kevés volt a gép, meg úgysem volt még munkájuk. A gépészmérnök egy vasbetonszerelő irányításával a még el nem készült gépek alapjait betonozta. Tehát mindenki foglalkoztatva volt. És a tervben nem lehet sohasem fennakadás.

Egy nő is van a férfiakkal. Egy civil és egy rab férfi orvos, egy nő, szintén orvos, ő is fehér köpenyben. Le kell vetkőzni meztelenre. Mindenhol megnéznek, semmi bajom. Testi munkára alkalmas vagyok. Sebeim alig látszanak. 64 kg és 174 cm vagyok.

Este, vacsora után borbélyok jönnek, mindenki haját levágják nullásgéppel. Szakállas csak négy van, a bajusz is marad. Hónalj, szeméremszőrzet le, ott még valami fekete, bűzös, kátrányszagú kenőccsel is bekenik. Egy lavórban hozzák a masszát, benne egy félméteres bot, végén vattacsomó. Azt beleforgatja, majd a lába közé nyomja a soron következőnek. Megy minden, mint a karikacsapás.

A nő már az orvosokkal elment, de előtte kellett lehajolni, hogy megnézze a végbélnyílásunkat, megmutatni nemi szervünket. Mindez olyan megalázó, hogy a nő helyett is szégyellem magam. De hát ő orvos, ez a dolga. Olyan egykedvűnek tűnik, rozogább – mert ilyenek is vannak – raboknál szinte undorral végzi a dolgát.

Még mindig jól tartom magam. Csak nyolc kilót fogytam hét hónap alatt. Az alakom is kibírja még a kritikát. De nagyon gyenge vagyok, bár erről nem én tehetek. Ha nem lesz nagyobb hideg, ha a koszt jobb lesz – hiszen dolgozni fogunk, több jár –, ha a munka nem lesz nagyon nehéz, és érteni is fogom, ha… tehát ha a „ha" nem lesz ott, akkor minden rendben lesz.

Éjjel sokszor felriadok. A jurtáktól hatvan méterre veri az őr óránként a sínt, az utána következőét is hallani. Pár perc alatt körbejár a hang. Minden őr a maga helyét üti. Az első egyet, a második kettőt, a hatodik hatot: a magas tornyok jeleznek. Bizonyos időközönként a kaputól – vahta – elindul két katona ellenőrizni. A kutyák néha veszettül ugatnak a dróton. A latrinára ment ki valaki, ott van minden négyes jurtacsoport mögött: közel a kerítéshez. Öt kutya teljesít szolgálatot, huszonnégy órás váltásban. A hatodik a vahtánál van. Farkaskutyák.

A csontjaim fájnak a deszkától. Busláttal takarózom, mint mások. Itt sem tanácsos még levetkőzni. Az egyik kapcám alattam száradt. A fűtés elég jó, reggelre kicsit kihűl a jurta, de 14 fok akkor is van. Reggeli után sorakozó. Ma is hideg lesz. Itt nincs látható helyen termométer. Csak a kapunál. Az éjjel csillagos volt az ég. A talpunk alatt csikorog a hó. Az utcán esszük a levest. De én iszom, csak az alját eszem kanállal. Az egész egy perc. Recseg a fogam alatt. A kenyeret utána fogyasztom el. Ha együtt enném a levessel, a leves vége megfagyna. Sötétben, állva reggelizünk.

A brigádokat szám szerint sorakoztatják. Mi a 12-esek vagyunk. Mindig a 11-esek után kell állnunk. De csak akkor, ha kimegyünk a zónába – vagyis a dróton kívülre – dolgozni. Ma még nem tudjuk, hová kerülünk. Bent maradunk a lágerben. Elvezetnek oldalra. Várjunk. Már világosodik. Toporgunk.

Hideg van. Elvezetnek egy nagyobb erdeifenyő-csoporthoz minket. Kétszáz méteren több hatalmas rakás sárgálló faanyag látszik, felül ponyvával letakarva. Egy régi lágerlakó megmutatja, mit kell csinálni. Amíg be nem osztanak a brigádba, addig ő lesz velünk. Különben majd választunk birgádvezetőt. Ő kapja meg a narjádot, abban lesz meghatározva a napi feladatunk. Tíznaponként kell leadni a teljesítményt. Az alapján leszünk elszámolva, a teljesítmény alapján kapjuk majd a pajokot.

Most meg ezeket az ablakkereteket kell áthordani hatvan méterre, ott kell összerakni, ugyanígy, ahogy itt állnak. A fatörzseknek állítva és öt méter magasra felrakva vagy ezer ablak van összezsúfolva. A fák közé halmozták, de most egy részüket kivágják. Épület lesz a helyükön.

A tokok hatszárnyúak. 25 centi széles a tok belmérete. Itt szélesek az ablakok a hideg miatt. Alul két szárny, jobbra, balra nyílik. A külső és belső szegélylécek, a szárnyak vasalása, 12 pár, a hozzá való csavarok, nyitócímkék, sarokütközők, szóval minden, ami egy komplett ablakhoz kell. A fémtartozékokat vízhatlan csomagolásban a keret belsejébe erősítették szeggel. Az alsó szárnyak felső felében – mert középen ketté vannak osztva – egy kis ablakkeret van beszerkesztve. Ilyet Magyarországon nem láttam. Télen csak ezt a kis szárnyat nyitják ki, a nagy hideg miatt így könnyebb a szellőztetés. A többi szárnyat körülragasztják papírral, hogy ne szökjön a meleg. Az egész tok magassága 220 centiméter. Súlya 72-74 kiló. És ez a lényeg. Ezért írtam le ilyen részletesen.

Ezt a tokot csak egy rab viheti, a fák miatt helyszűke van. Az út egyenetlen, hiszen fűbe lett lepakolva minden. A hó harminccentis. A hidegben meggémberedik a kéz, és a toknak is rendkívül rossz a fogása.

Két rab felmászik a rakás tetejére, leemeli a takaróponyvát, épp csak annyira, hogy egy sort le lehessen szedni. De előtte ledobálja a havat. Aztán elkezdik leadogatni a tokokat. Óvatosan engedik le, addig, amíg alulról elérik. Kötelet használnak, az éppen soron következő rab belebújik a tokba, átteszi a jobb vagy bal kezét, és vállára helyezi. Elindul a kijelölt helyre, ott leteszi. Ketten veszik el tőle, és rakják újra össze úgy, ahogy előzőleg volt.

Voltak erősebb, gyengébb rabok. Ki milyen kondícióban ért ide. De a kinti életben is különbözőek az emberek. Ezt a súlyt még a szabad életben, jó táplálkozás mellett is elég lett volna cipelni. De vinni kellett, akár tetszik, akár nem. Igyekeztem minél hátrább kerülni a sorban. Harminckilencen voltunk. Egynek bent kellett maradni takarítani, vizet vételezni, befűteni, hogy mire négy órakor visszamegyünk, meleg legyen. Harmincadik lehettem. Ebédig háromszor fordultunk. Lassan megy a sor. Senki sem iparkodik. A harmadik tokkal a hatvan méter alatt négyszer állok meg. Akkor leteszem a hóba, majd két perc pihenő után elindulok. Jobb lenne megállás nélkül vinni, mert a megindulás, felemelés sok energiát elvon. Végül elindulunk a kolomp hívó hangjára ebédelni.

Egyesek jól bírják, de én teljesen kivagyok. Az ebédnél az egyik brigád frissebb volt, mint mi, várunk. Hamar bekapjuk az ebédet, lassan cammogunk vissza. A robot folytatódik. A levegő érezhetően hűl ebéd után. Kétszer fordulunk. Az ideiglenes birgádvezetőnk szerint a teljesítményünk siralmasan kevés. Nekem sok. Néhány szó mindennap rám ragad. Legalább ezer szót beszélek, értek. Álldogálunk, kezd sötétedni. Verik a vasat. Elindulunk, mint a szárnyaszegett vadlibák. Minden porcikám fáj. A hideg is kezdi éreztetni magát. A jurtáig mindössze tíz perc az út. Beszélgetünk.

A meleg kellemes, de nem sok fát adnak. A vizet 300 literes lajtos szánnal öt kilométerről hozzák. Rabok, de öt évnél kevesebb az idejük, a büntetést apróbb lopásért kapták. Ők megbízhatóak, tíz kilométeres körzetben őr nélkül mászkálhatnak. Egész nap jár a lábuk a kis szibériai lovaknak. A lábuk, akár a karom. De mit kibírnak! Délben zabolnak a konyha közelében, gazdájuk is ebédel. Ők a fabódéban esznek, beletartoznak a brancsba, oda is ők szállítják a vizet. Meg ha kerül egy darabka dugihús – és miért ne akadna? –, útközben mindig van, aki szintén szereti, és viszi a gyerekeinek, cserébe átadja az előre megbeszélt mahorkát, ünnepekre vodkát… A pékségben szintén ez a helyzet. Aztán igazságosan elosztják. Ki van kötve, hogy a maradék – általában a fele – a konyha- és a raktárfőnöké. Csak a raktárvezető civil. Az összes többi dolgozó, beleértve a könyvelőket is, rab. Némelyik sikkasztásért vagy hiányért kapta az ítéletet. De hát ők a szakemberek. Ha egy gépészmérnöknek tíz éve van, meg egy szakácsnak is, csakis a szakács lesz a konyhafőnök. Még akkor is, ha az ítéletet azért kapta, mert megrövidítette az adagokat. Utóvégre ő a szakember. És ha a dolog rendben megy, ha senki sem szegi meg az íratlan törvényeket, akkor nem lesz hiány. Csak éppen megint a rab kap egy paragrafussal kevesebbet…

Vacsora, darab hering meg öt deka kása, valamint húsz deka kenyér. Fagyos. A jurtában a platnin krumplit sütnek. A konyhásoktól kapott egy ismerős pár szemet. Itt ismerték meg egymást. A krumpli fagyott, kopog, mint a koksz. Kettévágják és megsütik. Kívül megég, belül megsül. Ezt is megeszik. Fél kiló se volt. Vacsora után éhesen, irigykedve nézzük.

Sorakozó, számolás. A hold alapján hideg lesz. A kapun át érkezők mondják, mínusz 27 már a hideg. Lesz reggelre mínusz 35.

Eljött a vezetőnk. Azt mondja, tíz napig lesz velünk. De most ki kell valakit választani brigádvezetőnek. A végén egy volt páncéloskapitányra esett a választás. Csak tíz évet kapott. Civilben tanár gépipari technikumban, a fronton a kapitányságig vitte. De a visszatérte után kellemetlenséget okozott a helyi vezetőségnek, akik közül néhány a hátországban teljesítette hazafias kötelességét, és rábizonyította az izgatást. A hazaárulást már nem lehetett, hiszen ’47-ben ítélték el. Ő lett a brigádvezetőnk.

Megkapta a narjádot, füzeteket. A segítséget pedig az ideiglenes vezető adta. Helyettese szintén tanító, hét éve volt, amiből kettő már letelt. Ők együtt tíz nap alatt elsajátították, hogyan kell a naponta végzett munkákat a füzetek megfelelő rubrikájába bevezetni, mit lehet és kell beírni, mit kell elszámolni, és egyáltalán: hogyan lehet minél többet csalni. Hiszen ezzel lehet a legtöbbet keresni. Csak a lóláb ki ne látsszon. A tapasztalatcsere után elmentek. Mi meg megtárgyalva a napi eseményeket, nyugovóra tértünk.

November 24., szerda. Rezedát, Zájacot és a papokat elvitték másik jurtába. Egyedül maradtam magyar. Helyettük hoztak öt helybelit, vagyis burját-mongolt. Irkutszktól északra laktak. Ketten egy helyről származtak, a többiek a környező kisebb falvakból.

Körülöttem mindenki beszélget, az asztalnál hatan-nyolcan társasjátékoznak valami kövekkel.

Folytatjuk a tegnapi munkát. Már könnyebben megy, nem kell tisztítani az utat sem, négyen adogatják le a tokokat, mi is tudjuk, hogyan könnyebb rajta a fogás. Négyet viszek el délig. Kell is a mozgás, ha állunk, pár perc múlva fázunk. Mínusz 30 fok van. A lélegzetvételnél sűrű pára dől ki a szánkon, orrunkon. A szemöldökünkre dér rakódik, le kell dörzsölni, hogy rendesen lássunk. Mások ötöt-hatot is levisznek, de vannak négyesek rajtam kívül is. Délután mínusz 22 fokra enyhül a hideg, a kapunál lévők figyelik, ebéd közben elmondják. Estig ötszáz ablak lett átszállítva.

November 27., szombat. Tegnap estére kész volt az átrakás. Hogy miért nem oda rakták le már akkor, amikor meghozták, rejtély. Hiszen a tervrajzokon meg vannak állapítva a beépítési helyek. Vacsora után ki kell menni mindenkinek a kapuhoz. Kapunk egy vattával bélelt matracot. Aláírunk, visszük a jurtába. Új, világos színű, keresztcsíkos, 70 centi széles, 180 hosszú. Össze van kötve ujjnyi vastag pamutmadzaggal. Jó lesz nadrágövnek. Kitekerem, máris kényelmesebben alszom.

A mai munkánk a jurtaépítők segítése. Az ácsok is ott dolgoznak, akiket előre idehoztak. Minden előregyártott elemből készül. Nem sikerült megtudnom, honnan hozzák. Egy helyre épp annyit raknak le, amennyi négy jurtához kell, annyi egy jurtacsoport. Kijelölik az alapot. Eltakarítják a havat, majd csákányokkal felkapálják egyenesre. Simára lapátolják, elhelyezik az alapgerendákat. Hat vastagabbat, hat vékonyabbat. Mindet egy magasságban. A felső szélekig apró anyagot raknak bele, ledöngölik. De minden fagyott, kemény. A külső falakat oszlopok segítségével kívülről megtámasztva egymás mellé állítják. Körbe, mind a tizenkettőt. Utána összekapcsolják és felszegezik a függőleges takaróléceket. Aztán a trapéz alakú idomokat emelik fel, daru nélkül, ha kell, tizenöten is fogják. Alulról a belső rész felé eső oldalát támasztják meg oszloppal, ami már a végleges lesz. A középső háromszöget szintén hasonlóan emelik és illesztik. A tartóoszlop 26 centi széles, felén a trapéz, másik felén a háromszög fekszik fel. Húsz rab két nap alatt összerak egy jurtát. De a java aztán jön.

Az ablakok itt is egyformák. Duplaüvegezett, kétszárnyú, nyitható valamennyi, üvegeit már akkor felteszik, amikor még el sem kezdik lerakni a padlót. A jurtaváz kész, tüzet raknak a hulladék fából. A füst csak az ajtón távozhat, így majd megfulladunk. Mi ugyanis csak segítünk hozni-vinni az anyagot, szerkezetet. Emelünk, állítunk. Amihez nem kell szakmunkás. A tüzelést is szívesen csinálom. A ládákban álló agyagrögöket messziről hozzák. Kell, mert a feltöltés vízhatlan kell legyen. De fagyott, és a fagyott anyag olyan, mint az ólom. Szétnyomódik ugyan, de nem törik. Ezért kell aláfűteni. Ha széthull, akkor lehet beledöngölni az lapgerendák közé. Az egyszer kétméteres vaslapok alá négy rögöt rakunk. Aláfűtünk, és rárakjuk az agyagrögöket. Ha szétverhető, kész. De egy köbméternek kell egy nap is. Egy jurta így is kész egy nap alatt.

November 28., vasárnap. Minden utolsó vasárnap: munka. A félig kész jurtákba német hadifoglyokat hoznak. Eddig a szomszédos jurtában dolgoztak. Ott csak négyen maradtak, idejött ugyanannyi. Nyolcan vannak egy asztalosbrigádban. Hozták a szerszámaikat is. Ők készítik a lócákat és a keresztlábú asztalokat is. A szárítóból kapják az anyagot. Ami még a másik jurtában nincs kész, azt itt kell megcsinálni. Sietős a dolog, kell a jurta mihamarabb. Újabb szállítmányokat várnak. Jelenleg tizenhat jurta készül. A németekkel beszélgetek, még elég jól megy, tanultam egy keveset otthon, no meg öt évet az iskolában is.

'45. május elsejéig egy német tiszt, hat közlegény meg én vágtuk a tüzelőt az orosz sebesülteknek a vecsési katonakórházban. Az egész felsőtelep kórház volt, kitelepítették a civil lakosságot. 5100 hely volt kialakítva, akkor zajlott a dunántúli csata, mikor odakerültünk. Négy hónapig voltunk együtt. Engem a háború befejezése után két nappal elengedtek. Számomra vége lett a málenkij robotnak. Köztük is gyarapodott a némettudásom. Most jó hasznát vettem. Mesteremberek voltak, kiváló munkát készítettek még a tiszteknek is. Olyan anyagot kaptak, amilyet kértek. Csak a munka jó legyen. Az orosz személyzet, katona, tiszt vagy civil velük udvariasabban bánt, mint másokkal.

Összehaverkodtam velük, megígérték, átkérnek segédmunkásnak a brigádba. Ez negyednapra sikerült is. De négy nap múlva, tekintettel a kis teljesítményemre, nem vettek át. Ugyanolyan asztalosmunkát kellett csinálnom, mint nekik. De nekem egy konyhaszék lábának az elkészítése dupla időt vett igénybe, és még így is utána kellett javítani. A segédmunkát meg a mi brigádunk végezte. Így december 6-án visszakerültem a saját brigádomba. Ott laktam.

December 6., hétfő. Annyi hasznom volt az asztalosságból, hogy megtanultam mintegy húsz szerszám nevét németül és oroszul is. Meg néhány más szakmai kifejezést. De azt is megtudtam, hogy kerültek ide.

A hadifogolytáborok kiszolgáló személyzete a foglyok közül került ki. Évente kétszer volt leltár. Sokszor találtak kisebb-nagyobb hiányt. Élelmiszerraktár, konyha, pékség – megannyi lehetőség a lebukásra. Egy mázsa liszt fél év alatt hatszáz személynél – hiány. Akár öt főt is el lehetett ezért ítélni, legkevesebb öt-öt évre. Egy buslát[78] elvesztése. Lehet, hogy ellopták, de két-három év. Normacsalás. Verekedés. Volt eset, egy személy olyan embert tett el láb alól az erdőirtáson, aki kompromittálhatta volna. Tíz év. A hadifoglyokat mint közbűnténveseket elítélték.

Este takarókat kapunk. Százharmincszor kétszázas puha, tiszta fehér, nyers gyapottakarók. Három mm-es pamutból szőtt takarók. Leírhatatlan volt az örömünk. Meg egy kis fejpárna, gyapottal töltve. Olyan puha, olyan lágy volt a takaró, egész

78 Pamutszövetből készült, vattával bélelt, félcombig érő kabát.

éjjel sem tudtam betelni vele. Először aludtam igazán jól és kényelemesen hét hónap után.

December 11., szombat. A héten több helyen dolgoztunk. A kapubejárattól egyenesen vezet a főutca 600 métert. Négyszáz után a jobb oldalon, futballpályányi üres helyen ki vannak vágva a fák. Emellett megyünk el minden étkezéskor a fabódéba. Az üres tér sima, hóval fedett felületéből szabályos közönként pár méter átmérőjű kimagasló, lapos területek látszanak, kb. hatvan centi magasak. Abból negyven a hó. Eddig nem figyeltem rájuk. Csak legutóbb, ebédkor vettük észre. Hétfőn 122 rabot vezettek ide reggel. Ahogy letakarítottuk a havat, deszkák tűntek elő. Alattuk egyszer kétméteres, 220 centi mély gödrök, egyenesre döngölt aljzattal. Oldalai deszkákkal kidúcolva. Csak a két szélső sort nyitottuk ki. Rövidesen teherkocsik érkeztek utánfutókkal, vastag vörösfenyőrönkökkel megrakva. Mind le volt hántolva. Oldalukon tízszer tizennégy centis bevágás, az alsó 220 centi kivételével végig. Az alsó henger alakú rész vastagon bevonva fekete szigetelőmasszával. Egymás után négy rakomány jött. Az ötödik teherkocsi zárt bódéjából huszonnégy rab szállt ki. Ők voltak a speciális szállítóbrigád. Köteleket, vasrudakat, egyéb eszközöket raktak le, majd öt-hat méterre, a gödrökkel párhuzamosan megálltak. Az első kocsi rakományából egy oldalon leemelték az első rönköt. A szállítmány oldala úgy van kiképezve, hogy csak a felső rönk gurulhat le. Pár méterre a gödörtől leengedték a hóba, a szerelvény addig előrehaladt a második gödörhöz. Aztán még hétszer egymás után ugyanígy. A középtávolság négy méter, tizenkét méterre, a túloldalon, vagyis a negyedik sorban ugyanúgy folyik a lerakodás.

Alig másfél óra múlva a szerelvények eltávoztak. Lenyűgözően összehangolt munka. Látszik, nem első alkalommal csinálják. A rakodók máris nekilátnak, s a rönköket a gödörbe csúsztatják. Négyméteres pallókat engednek a gödör aljába, a tetejük kilátszik 1,80-ra. A gödör széléhez gördítik a rönköt, fa alátétekre. Aládugnak vastag emelőgerendákat. Két-két oldalról három-három emelő. 10-12 centi vastagok, alsó végük kissé laposra faragva. Három méter hosszúak. Minden emelőt ketten emelnek. Majd felhangzik a vezényszó: ráz-dva, vzjáli. Vagyis: egy-kettő, fogjuk! És már meg is emelkedett a gödörtől távoli vége harminc centit. Egy rab ide, a felemelt vége alá rönkdarabot helyez az előzőleg odarakott alátétekre, amikre rágörgették a rönköt. Most mélyebben dugják az emelőket a rönk alá, és újra hallatszik a vezényszó. Alig telik el negyedóra, a rönk nekifeszül a kiálló pallóknak, majd lassan a helyére csúszik, kb. hatvanfokos szögben áll ki a gödörből. Aztán négyméteres, végükön vasvillaszerű heggyel, vasalt rudakkal emelik fel a kiemelkedő végét, míg végül stabilan áll a talpán a gödör alján lévő vörösfenyő pallókon.

A szintezést mérnökök végzik teodolittal, mérik a dőlésszöget, irányítják a függőlegesbe állítást. Egy óra alatt az első már ki is van merevítve, négy oldalról vastag fenyőoszlopokkal. A rönkkel érintkező helyen erős vasszöggel erősítik meg, hogy fel ne csússzon. A szögeket előzőleg beverték, a kitámasztó rudak alját hatalmas faka-

lapácsokkal verik a helyére. Gyors, összehangolt munka. Itt egyetlen rossz fogás, és emberhalál. Csak ámulok és bámulok.

Mire az első be lett állítva függőlegesen, a második is be volt téve a helyére. A mérnökök folytathatták a másodikkal. Mire besötétedett, négy fixen állt, az ötödik pedig be volt engedve a helyére. A második oldalon ugyanannyi. Egyik brigád sem akart lemaradni a másik mellett. Ha volt is időm, mert aznap igen kevés volt, sokat kellett tisztogatni a terepet, kezük alá adni az eszközöket, meggyújtani a cigijüket a tűznél… Itt nem volt érdekes, hogy töröm az oroszt. Mindenki oroszul beszél, de fele sem tisztán. A rönkszállító és -állító brigád fele grúz, kazah, karéliai és mongol volt. A kazahok némelyike nem beszélte nálam jobban az oroszt, de ők jobb ellátást kaptak, sok halat és elég húst, hiszen régebb óta voltak itt, a hideg sem volt gond nekik, és képesek voltak túlteljesíteni. Érthető, hogy elégedettek voltak, olyan koszt mellett ki lehetett bírni a hideget is. Ha erősebb lennék, nem ilyen kiéhezett, ha hozzászoktam volna a hideghez – mert ahhoz is szokni kell –, a több ennivalóért én is megdolgoznék. Mivel más lehetőségem nem adatik meg. Azonkívül szeretek dolgozni. A jól végzett munka mindig örömmel tölt el. 14 évesen már a Braun Likőrgyárban dolgoztam. Reggel hatkor keltem, este fél tizenkettőkor kerültem ágyba. Vecsésen laktam, a bombázások alatt néha éjfélig álltunk Kőbányán, mire megjött a vonatunk.

Távolabb tőlünk faházat építettek vagy ötvenen. Az lett a bánya, ami itt a fürdőt jelenti. Ezeket az épületeket valahol messze elkészítették még az előző évben. Összeállították, kiszáradt, szétszedték, ideszállították, itt összerakják. Ha itt kellene szárítani, rengeteg hely kellene, meg a készítési helyen az esetleg eldeformálódott rönkök kicserélése is könnyebb, hiszen korlátlanul áll rendelkezésre anyag.

A száradásra legkevesebb egy év kell. A faházak alatt csak vörösfenyő cölöpök vannak. Csak a többemeletes épületek készülnek itt rönkök segítségével. De láttam magasabb épületeket, faházakat, több lépcsőházasakat is csak vízszintes rönkökből összeállítva.

Kedden befejezték az oldaloszlopok beállítását. Mi már a szerdai munkák tereprendezését végeztük. Szerda reggelre, mire az első rönkszállítmány megérkezett, már kész is volt az első hely. A két középső sor tartóoszlopai – rönkjei – mindenben hasonlítanak a szélső sor tartóira, csak három méterrel magasabbak. Ezek beemelése és függőlegesbe állítása már nehezebb, de minden gond nélkül megy az is. Már százötvenen dolgozunk ezen a helyen. Csütörtökre kész a tartóoszlopsor.

Összesen harminckettőt állítottak be. Az alsó szint – vagy ahogy mondják, a nulladik szint – elkészítése a tartóoszlopok gerendákkal való összekapcsolása. Szombat estére kész az egész. Itt csak összeszerelés folyik. Esetleg itt-ott kell egy pár millimétert faragni, hiszen a faanyag az időjárás függvényében deformálódhat, még ha impregnálva van, akkor is. Közben megkezdték a kapu felé eső második rész alapgödreinek kiásását. Egy12 méteres szárny kerül majd oda, az épület amúgy háromszor

ilyen hosszú lesz: étterem, konyha, előkészítő rekordista-étterem. Utóbbiban azok a rabok étkeznek majd, akik az adott hónapban 130 vagy nagyobb százalékot értek el.

Közben a másik csoport befejezte a fürdő építését. Már csak az ajtók, ablakok behelyzése van hátra. A fallal együtt építették a téglakemencéket, ahol a vizet melegítették, továbbá a fertőtlenítőt és az öltözőt. A fürdő nyolcszor tizenhat méteres. Negyven rab fürödhet majd benne egyszerre. Hátul kell bemenni. Leadjuk a holminkat a fertőtlenítőbe. Forró, száraz gőzzel sütik ki a tetveket. Majd lesz az is bőven. A fürdő ugyanolyan, mint a karanténban. Utána megkapjuk a forró ruhákat, takarót, azt is fertőtleníteni kell. Ha valaki a jurtában hagyta, elviszik és megbüntetik. Tetű abban is van, meg kell égetni…

Ott, ahol az ablaktokok helye volt, gödröket csákányoznak. Fagyott a föld, csak ékkel és csákánnyal lehet kitermelni a talajt. Néhány fát kivágnak, mintegy ötvenet. Egyelőre a havat hordják el a terepről, két oldalra és húsz méterre. A kisebb bokrokat kivágják, összerakják csomóba.

Szombat reggel megtörtént az első tizenkét jurta átvétele. Már két napja fűtik, még világos van, fél három, a civil mérnökök és egyéb munkások, akik velünk egy helyen dolgoznak, árulják el, mennyi az idő. Ebédelni gépkocsival mennek a zónába, ami a lágeren kívül van. Negyven perc múlva vissza is térnek, tehát nem mentek messzire.

A kapunál ordibálás, kiabálás, rohangálás. Gépkocsik berregése. Újabb szállítmány érkezik. Etap. Ötszáz darab. Már éjjel van, mire bejut mind. Sokan megindulnak az újak jurtái felé. Én is megyek, talán lehetnek ott magyarok is. Már a harmadiknál járok, mikor benyitva magyar beszédet hallok. Tizenöt kárpátaljai magyar. Többen cigányok, ugyanolyan ruhát kaptak, mint mi. Tehát működik a karantén. Háromhetente egy sorozat. De most többen vannak, mint mi voltunk. Nincs közöttük ismerős, de mint „régi" lakót, kérték, hogy vasárnap, ha lesz időm, jöjjek el, mondjam el, hogy megy itt az élet. Megígérem.

December 12., vasárnap. Reggeli után átmegyek a magyarokhoz. Hát kit látok? Misit, Sztankó Misit. Valami baja lett a lábának. Ott tartották, csak most került ide, nagyon örül, hogy újra lát. Ha lehet, mindennap találkozunk. Délig ott is maradtam. Ebéd után együtt csavargunk a lágerben. Oda megyünk, ahová akarunk. Nincs semmilyen korlátozás. A konyhabódé mellé ugyanolyan épült a héten. Csak jobb, erősebb, állandó épület lesz. A kettő is csak nehezen bírja majd a főzést. Az új konyhán éjjel-nappal dolgoznak. Legalább százötvenen, éjjel további ötvenen, a bővítéssel együtt. Még ebben az évben be kell üzemelni. Már megérkezett a katlanok egy része, ládákba csomagolva áll a szabadban. Némelyik láda háromszor kétméteres. Ott vannak a kazánok is, abba teszik az üstöt, körülötte kering majd a forró levegő. Lent, az alagsorban lesz a fűtés. Talán. Már ki van minden ásva, kövezve, épül a katlanok helye. A nagy vaskályákban éjjel-nappal fűtenek. Melegítik a vizet, a homokot,

a kavicsot, a cementet. Ládákban áll a csempe és a gipsz. A húsfeldolgozó fala mennyezetig lesz csempézve.

December 13., hétfő. Reggeli után a faanyagrakáshoz megyünk. Az étterem falaihoz hozzák az újabb oldalgerendákat, szabályos, huszonötször huszonötös darabok. Csak az alja meg a teteje van egyenesre vágva. A végei úgy vannak befűrészelve, hogy pontosan illeszkedjenek a felállított rönkök oldalnyílásaiba. A legalsót már akkor bekötötték, amikor az első és második oszlop egymással szembeni merevítőit kivették. Elkezdték berakni az oldalfalakat. Az egyik teherautó száraz mohát hozott, ezt a kátránypapírra rakták. Abból egy marékkal ment a gerenda vége alá, az oszlop nyílásába, majd végig, egészen a másik oszlopig, tíz centi vastagon, egyenletesen elosztva. Arra jön majd a második gerenda. A száraz moha két centire összenyomódik. Így a külső levegő kizáródik. Az első, majd a második gerenda is lassan a helyére kerül. A mi dolgunk egyenletesen és gyorsan betölteni a mohát, mert ettől függ a többi munka. Az oszlop közét ketten rakjuk. Egyszerre megy az egész építményen a felrakás. Körbe, az egész épületen. Százan csináljuk. Estére készen kell lenni.

Nincs hideg, mínusz 22 fok, de izzadunk is. Levetem a buslátot, a kezem ügyében kell tartanom, különben ellopják. Elég egy pillanat, az egyik építőmunkás baltáját is, aki kocsival járt ide a másik lágerből, azonnal ellopták. Hiába rohangált összevissza, már rég eladták mahorkáért. Pedig milyen szép és éles balta volt! Széles él, rövid, de faragott nyél, csak úgy simul a tenyérbe. Maga a balta 16 centi hosszú. Ebből a típusból aztán láttam milliót. Mindent lehet vele csinálni, ami összefügg a fával és az erdővel. Csak hasításra – a vékony éle miatt – nem alkalmas. De az oroszok néhány ilyen baltával meg pár fűrésszel felépítik a faházat, még a deszkákat is kifaragják, ha kell.

A munka gyorsabban haladna, ha lenne ötujjas kesztyűnk. De ebben az idomtalan kétujjúban nem lehet gyorsan dolgozni. Minél jobban igyekszünk, annál lassabban haladunk. Szétszóródik a moha, pedig nagy kötegekben kerül a kezünkbe. Egyik helyen vastag, a másikon kevés. De azért halad, estére kész a fal. Készítik a mennyezetet. Minden készen jön, csak össze kell szerelni, és ez nagyon meggyorsítja a munkát. Éjjel az ácsok reflektorfénynél is dolgoznak.

Vacsora után jólesik a pihenés. Misi látogat meg. Én másnap megyek hozzá. Ők a zónában dolgoznak. Befejezés előtt áll a pékség. Eddig Irkutszkból hozták gépkocsikkal a kenyeret. Egy hét múlva már itt fogják sütni. Ma már befűtötték a kemencéket, és hoztak ezer darab bádogtepsit. Két autó búzalisztet hozott, azt is ők rakták ki. Sok rönköt szállítanak, olyanokat, amelyek kidőltek az erdőben, és már csak tüzelőnek jók. Keresztvágó fűrésszel darabolják, felhasogatják, és összerakják hárommétereS stábelekbe.

Ott is jurtákban élnek az őrök. Húsz jurta van, ebből hat a laktanya. Attól nem meszire épül az új. Ők nyolcvanan dolgoznak. Olyan technológiát használnak, mint mi a konyha építésénél. Két épület lesz, az egyik a parancsokságé, a másik pedig a

legénységé. Oda sorkatonákat is hoznak, helyben lesz a kiképzés. Ők adják majd a láger őrségét is. Elbúcsúzunk, aludni kell. Reggelre ki kell pihenni magunkat.

Sokáig nem alszom el. Este mindig hazagondolok. Az imáimat elmondom, de nem mindig alszom el utána. Ha viszont igen, lelkifurdalásom van, és felébredés után azonnal, akár éjjel is bepótolom.

Vajon hogy vannak otthon? Milyen ott az élet? Volt-e valami változás? Itt semmit sem tudunk Magyarországról. Ha valaki szerez egy újságot, mert a zónában ez nem nehéz, azonnal elosztják egymás között mahorkának. Néha olvasnak valamit belőle, de legtöbbször régi újságok érkeznek be. A világról egyáltalán semmit se tudok.

December 14., kedd. Reggeli után szólnak, hogy ne menjek ki a többiekkel, mert más munkát kapok. Egy 27 éves moszkvai férfi jött értem. Mondta, hogy ő a kultúrcsoport munkása. Egyelőre két művész van a lágerben, egy festő meg egy zenekarvezető. Holnap jön még tíz zenész, azokat fogja dirigálni. Neki meg az a feladata, hogy táblákat készítsen a láger főutcájára, amelyek a Szovjetunió idei eredményeit meg a jövő évi terveit mutatják be. A lágerparancsnokság adta utasításba, hogy engem kell áthelyezni mellé, mert én mint művész ebben a segítségére lehetek…

Elmentem hát vele. A fejadagom 85 deka lesz, mert itt mindenki ennyit kap. De néha vacsora után is kell dolgozni, ha sürgős munka akad. Tíz évet kapott, a harmadikat tölti, politikai. A háború befejezése után kellemetlensége lett egy kijelentése miatt, most itt van. Elmondom neki, hogy az ukrán 54-es s az orosz 58-as törvényrendelet alapján ítéltek el két évre. Nyolcadik hónapja vagyok bent. Azt még a bilin ülve is kibírod, mondta. Közben odaértünk az egyik jurtához, a kaputól és a miénktől felfelé eső elsőhöz. A bejárata felett „KVCS" felirat méteres betűkkel. „Kulturno Voszpitatyelnij Császty."[79] Lefordítja nekem, hogy mit jelent. Tudok már jól oroszul, mondom, mert ha csak egy szót is megtanulhatok, azt én nem mulasztom el. Mutat egy bélyegsorozatot. Mondom, hogy én otthon gyűjtöttem a bélyegeket. Volt vagy negyvenezer darabom a világ minden országából. A romházakból sokat összeszedtem, mert az orosz sebesültekre tüzeltünk, hogy melegben tartsuk őket, minden romházat szétszedtünk, a faanyagot pedig szétvágtuk és eltüzeltük. Ha a házban akadt bélyeg, összeszedtem, és elraktam a zsákomba.

A sorozat 10-12 darab háromszor hatcentis bélyegből áll. A Szovjetunió idei eredményeit ábrázolják, meg a jövő év terveit. Csak januárban kerülnek kibocsátásra, de ő kapott a parancsnokságtól egy sort, ezeket kell hatvanszor százhúsz centis nagyságra kinagyítani. A színeknek nem kell okvetlenül olyannak lenniük, mint a bélyegeken. De lehetőleg hasonlítson… Elindultunk a német jurtába. Ott már készen várt több hosszú lábú keret. Abból elvittünk négyet. Utána vagy száz méterről hoztunk kátránypapírt. Azt leszabtuk akkorára, amekkora a keret volt. Sima kát-

79 Kultúrbarakk – nevelési és kulturális célzattal létrehozott helyiség.

ránypapír, késsel is könnyű szabni. Nagy fejű szegekkel rászegeztük, délre mind a négy kész volt, aztán együtt mentünk ebédelni. Két brigád között álltunk az ebédért. Hudozsnyikok. Művészek. Megnézte a szakács a deszkát, azon volt a két szám, a fejadagé. Jó sűrű adagot kaptam én is a tányéromba, ami mindig ott lógott madzagon a derekamon hátul. Kényelmesen megettük a levest, bár a vége már kihűlt. A kását – az is nagy adag – beleraktam a tányérba, azzal elmentünk a jurtába. Volt vaja, tettünk rá egy darabkát, és megmelegítettük a kályhán. Az itt is olyan volt, mint a többi barakkban.

Délután meszet vett elő az egyik kis szobából, amit raktárnak használt. Marokecsettel felvittük a kátránypapírra, fél óra múlva fehér lett és száraz. A bélyegekre hálót tettünk, félcentis osztással. Így hatszor tizenkettes osztást kaptunk. Egy léc segítségével ugyanilyen osztást rajzoltunk ceruzával a kátránypapírra is. Csak át kellett másolni a bélyegek kontúrjait és kifesteni. Elláttuk feliratokkal, és kész. De estig csak egy-egy darabot rajzoltunk át. Társaim örültek, hogy jó helyem lett. A brigádvezető írja az ágyán fent a napi teljesítményt. A helyettese meg számolja a métereket, köböket, tonnákat és a gödrök mélységét. Millió feladat, mindennek egyeznie kell a tervrajzokkal. Az ő munkájuk eleve elveszett a világ részére. Mert annyit lehet csalni, amennyit akarnak. Vagyis annyit, amennyi nem volt feltűnő. Hiszen hólapátolást naponta lehetett írni, még ha nem is esett, mert kellett a hely az anyaglerakáshoz. Máris van öt. Persze a deszátnyik – tizedes – jóindulata is kell a csaláshoz.

December 15., szerda. A művész kifesti az első plakátot, én meg estig még négyet megrajzolok. A munkahely meleg, kényelmes, egész nap csak egyszer volt látogatónk, a lágerparancsnok és a civilek mérnöke. Misivel este tudattam a szerencsémet. Örült, ők nehéz segédmunkákat végeztek egész nap.

Az utcán 35 fok a hideg. Áldom az Istent, hogy ilyen helyre juttatott. Igaz, már minden bélyeg át lett másolva, hétfőtől én is festem a képeket. Nem nehéz munka, csak oda kell figyelni. A feliratokat majd a művész festi. A kenyeret ezentúl a saját pékség süti. Hát van még rajta javítanivaló. Olyan égett némelyik darab, hogy keserű, Misi mondta is, annyit ehettek a selejt kenyérből, amennyit akartak. De be nem hozhattak semmit, mert ha a kapunál meg találják nézni, az lopásnak minősül. Egy kiló – öt év. Annyi volt a megégett kenyér, hogy még az első sütéskor megengedett kilónak is a hatszorosa maradt meg. Berakták a raktárba, megfagy, és apránként majd megetetik a rabokkal. Összedarálva belekeverik a folyékony kenyérmasszába.

December 19., vasárnap. A fagy nem enged. Reggel mínusz 34. Sorakozó. Olyan hideg lett a vattanadrág, hogy valósággal égeti a térdemet. Próbálok úgy állni, hogy ne érjen hozzá a lábam. Közben észre sem vettem, hogy a konyhán már megy a próbafűtés. Még kész sincs, de már fűtenek. Igaz, ki kell száradni a samottnak, jó vastagon használták az üstházakban. Meg kell a meleg az épületben is, hiszen több tucat rab ott dolgozik éjjel-nappal. A németek már az asztalokat és padokat is elkészítették.

Az első 18 méter az ebédlő, 6 a konyha. A toldásból 12 lesz, a másik ebédlő. Már annak is állnak az oszlopai. Este minden brigádnak hoznak egy kenyérhordó ládát. Ez is a németek munkája. Ezzel kell a kenyérosztóba menni, a konyhabódé mellé. Ott minden brigádnak van egy deszkája. Azon fel van írva, a brigád hány tagjának van 650, 750 vagy 850 gramm, esetleg nagyobb adagja. Mert a brigádvezető határozza meg a teljesítmény alapján, ki mennyit kap. Ha igazságos, jó, ha nem, mit tehetsz?

Délután a környékbeli elítéltekhez látogatók jöhettek. A címet a parancsnokság adta meg. Tőlünk is négyen mennek a hívásra. Egy óra múlva kölest és hajdinakását hoznak, majd megfőzik a kályhán. Mahorkát, újságot. Tegnapi, friss. Elkérem az egyiket olvasni. Ideadják, de el ne szívjuk. Felibe-harmadába… Értem jött Misi is. Neki is van ugyanolyan újsága. Olvassa, hogy a Szovjetunióban emberek tízezrei vannak elítélve börtönökben és lágerekben embertelen körülmények között. Idegen állampolgárok. Az unióban egyetlen idegen állampolgár sincs letartóztatásban. Ez már a sokadik tiltakozás. Rajtam meg a németeken ez nem segít.

December 20., hétfő. A művész kéri, hogy a képeken csak a kontúrokat fessem körül feketével, de ne nagyon erősen, a többit majd ő kidolgozza. El is kezdem, elég lassan megy, mert nem értem pontosan, mit is akar. Azt meg, hogy nem értem, nem mertem elmondani neki. Majdcsak szól, ha nem jó. De délben azt mondja, hogy így neki ugyanannyit kell rajta dolgozni, mint ha ott se lennék. Este szólt a főnökének, hogy holnap már elboldogul maga is. Ezzel gyorsan kitelt az én művészi tevékenységem. Reggel már a saját brigádommal mentem ki a hidegbe.

December 21., kedd. Hajnali kettőkor felkeltenek bennünket. Takaróval együtt indulunk fürdeni. Még délután beüzemelték a fürdőt, félóránként megy negyven rab. Ennek nagyon örülök, még ilyen áron is. Felkapom a takarót meg a ruháimat, lerakom az alsó priccsre, felöltözöm. Ugyanis már levetkőzve alszunk. A fűtés jó meleget ad, a hulladék fából annyit viszünk a jurtába, amennyi jólesik. A kapcám alattam, az úgyis vizes, a többit meg a fejem alá rakom.

Sietek első lenni, de már sokan megelőznek. Gyors vetkőzés, aki akarja, a borbélyok – ketten vannak – megborotválják. Leadom a vasra aggatott holmim a fertőtlenítőbe, majd be a fürdőbe. Akár a karanténban. Itt is minden szabványos. A víz forró, elég, és a fürdőszappan se büdösebb. Nem is nagyobb. Tíz perc múlva ki kell menni. Már ott van a holmi, dobálják az utolját. Vastag, hőálló kesztyűkkel hajigálják kifelé. Kikeresem a magamét, és még úgy, jó forrón felkapkodom magamra. Izzadok az izgalomtól meg a sietségtől, de a meleg is hozzátesz egy keveset.

Hamar elaludtam, de már szólt is a kolomp. Még a szag is más lett a jurtában. A lakkozás – mert minden kívül-belül lakkozva volt – szaga már rég összekeveredett a mahorka bűzével. De most kellemes lett a lég.

Minket is a konyhához osztottak be. Rengetegen, legalább százan tevékenykedünk. Fele is elég lenne. Belül kell mindent rendbe tenni. Vasárnap már itt főznek,

benézek a tálaló ablakán. Ott már minden kész. A húselőkészítőben még a csempét fejezik be. Ott is egymásba érnek a rabok… Ablaktisztítás, seprés, szerelés, az asztalos gyalul, mások az asztalokat hordják be az autóról. Fát fűrészelnek, a kondérokban zubogva forr a víz. A bódékba már innen viszik. Jönnek a szánok vízzel, hatalmas fakádakba öntik ki a meregetővel. Egyszer csak kit látnak szemeim? Hát Misit. Vízhordó lett. Ő is észrevesz. Int, hogy kimeri a vizet, odajön. Pár perc, és jött is. Este mondták meg, hogy az új konyhán fog dolgozni. Lembergben ugyanis azt írták a szakképzettségéhez, hogy szakács. Persze itt minden harmadiknak ez a szakképzettsége, de senkinek sem hiszik el. De nem is kell, csak két szakács meg két tartalék. Így ő tartalék, de vízhordónak főállású. Két ablaknál osztják a levest, egyiknél a kását, de ha beindul a tömeg, van negyedik ablak is tartaléknak. A két kályha néha még füstöl, de majd rendbe jön. A konyhai tűzhelyek viszont kitűnőek. A mestereket állandóan viszik lágerről lágerre, olyan jól dolgoznak. Van is munkájuk elég.

December 22., szerda. Ma a jurtaátadásnál dolgozunk. Fűteni kell, fát hordani, vizet bekészíteni. Tízkor népes delegáció jön, tizenöt fő, nők, férfiak vegyesen. Mindent megnéznek. Tisztek széles, piros csíkkal a nadrágjukon és nők elegáns bundákban. Orvosok, tűzoltók, szóval mindenki, aki a rabok épségéért és egészségéért felelős. A kényelemről nem is beszélve. Közben elküldenek, mehetünk ebédelni. Nyolc jurtával nagyobb a befogadóképessége a lágernek. És vagy húsz van készülőben.

Délután a kútásáshoz megyünk segíteni. A kút már leért a vízig, iszapos sarat húznak fel a húszliteres bödönökben. Ahogy az egyik bödön megy le, a másik úgy jön fel. A kútszerkezet két oldalán van egy-egy bak, azon át egy gerenda. Henger alakú, erre tekeredik fel a drótkötél. A felhozott iszap és törmelék a vályúba kerül, kitolják az udvarra. Onnan eltolják vagy tíz méterre, este jön két teherautó, felpakolják és kiviszik. Másnap tízen odamegyünk, a többiek egy nagy épületnek gödröt készítenek a kaputól mintegy ötven méterre. Az lesz a megőrző, a posta. A rabok felesleges holmijaikat ott helyezhetik el, meg az élelmet, amit kintről kapnak csomagban. Fákat kell kivágni, a gallyaikat a gödör elején elégetni. Mire leég, megolvad a fagyott föld, és könnyű kilapátolni.

Este én megyek negyedmagammal a kenyérért. Ketten bunkósbottal kísérnek, mert egyik este leütötték a kenyérvivőket, és ellopták a brigád kenyerét, mostantól tehát kettő vigyáz rá, nehogy ellopják. Ez is megoldás, tíznaponta egyszer kell menni mindenkinek kenyérért.

December 23., csütörtök. Tombol a tél. Ugyan megenyhült némileg, de fúj a szél, esik a hó. Mínusz 15 fok lehet. A kút estére elérte a megadott mélységet. Combig érő gumicsizmákban dolgoznak a lentiek. Félóránkét két ember váltja egymást. Egyszer kíváncsiságból én is lemegyek. Fél órát kibírok. A talaj puha, ásóval könnyen jön, de a víz is, azt állandóan szivattyúzzák. Kiengedik egy vályún, a lejtőn lefolyik, és azonnal megfagy. Olyan a környék, akár egy jégpálya. A konyha innen az úton át

huszonöt méter. Addig kell az árkot ásni. Három méter mélyen, hogy a vízcső le ne fagyjon. Húszan ássák. Hatvan centi széles, három méter mély. Gyorsan kell elkészíteni, mert az úton forgalom van. Igazi út nincs is, csak a neve az. Majd tavasszal lesz igazi is. Estére kész az árok, éjjel lerakják a csöveket, addigra a víz is letisztul. Éjjel is szivattyúzzák, nagy a hozam. Ebéd után csatlakozunk a többiekhez. De csak a meleg gödörbe fekszünk be, mert nagy a szél. A tűz melege még érzik. Zúgnak a hatalmas fenyők, dülöngélnek előre-hátra… Recseg-ropog minden. A kapunál kocsik zaja hallatszik. Nyolc teherautón 320 rab érkezik.

Vacsoránál nagy a tolongás a bódé körül. A kenyéradagom immár harminc deka. Belenyomom a buslát zsebébe, állok a sorban, a többiekkel várakozok. Hirtelen odacsődül az új szállítmányból egy csomó rab. Lökdösődnek, tolonganak, pedig itt még semmi keresnivalójuk. Csak ha a sorukat hívják… akkor kell beállniuk. Megkapom a levest, elővenném a kenyeret. Hát nincs sehol. Tapogatom a másik zsebem, hátha. De ott sincs. Ezek a tolongásban ellopták. Pedig feszült is a zsebem a beleszorított kenyértől. Éhes voltam, mint mindig, de most nagyon keservesen érintett, hiszen negyedik napja kapom a megemelt adagot. Addig, ugye, húsz deka volt. Megiszom a levest, most ez is olyan híg, hogy nincs az alján semmi. Üres gyomorral baktatok a jurtába.

Misi meglátogat. Mondom, mi történt. Kár, pedig éppen most hozott nekem egy halat. Látom, elég nagy, van vagy húsz deka is. Szkumbria, mondja, de én még ilyen halat nem is láttam. A színe kékes, a háta szürkéskék. A farka mint a tonhalé, csak kicsiben. Nagyon szép hal. Vastag, szinte kerek. A feje le van vágva, anélkül sózzák be. A raktárra szállítottunk élelmet az állomásról, egy felnyitott hordóban volt. A raktáros adott egyet. De én elcsórtam még egyet. Ezt neked hoztam. Tedd el, majd holnap kenyérrel megeszed. Már ment is, ma éjjel kell a konyhára vizet szállítania.

Én meg sutyiban, hogy meg ne lássák, nézegetem a halat. Szép darab, kemény a húsa. Megnyalom, sós, de nem nagyon. Egy kis darabot leharapok belőle. A többit elteszem holnapra. Na, majd holnap milyen jó lesz. A felét reggel, a másik felét este eszem meg. Még a jurtához sem érek, megint leharapok egy darabkát. Nem is annyira sós, de az íze nagyon jó. Sőt, finom, szinte omlik szét a szájban. És elég nagy. Az ajtóban még egy darabkát leharapok, de már nagyobbat, úgyhogy a felét már megeszem. A másik fele jó lesz reggel, kenyérrel. Pár perc múlva szomjas lettem. A só lehetne kevesebb a szkumbriában, de így is finom. Csak lenne egy darab kenyerem, mert azzal még jobb lehet. A kádnál belemerek a kanállal a vízbe. Beleöntöm a tányéromba, vagy három decit megiszom. Vagy a sótól, vagy a kevés levestől, de olyan éhes lettem, majd kiugrott a szemem. Á, megeszem én ezt a halat, majd lesz máskor is, hátha akkor lesz elég kenyerem. De többé nem teszem zsebbe a kaját.

Perc alatt befaltam a halat. Tíz perc múlva szomjas lettem, újabb három deci víz. Aztán húsz perc múlva újabb… Aztán annyit ittam, amennyi csak belém fért, de még szomjasabb lettem. Inni meg már nem volt hova. Úgy éreztem, elpusztulok. Olyan szomjúság kínzott, amilyen csak a sivatagban gyötörheti a vándort, akinek

elfogyott a vize, és sehol nem talál kutat. De nekem itt volt a szemem előtt, de inni nem tudok, megpróbáltam, de annyira tele volt a gyomrom, hogy egy csepp sem fért bele.

Kimentem a levegőre. A szél erősen fújt, méteres torlaszokat emelt a jurta körül. A bejárati ajtók elől épp lapátolják a havat. Fogok egy lapátot, van vagy öt szabad, és lapátolok a többiekkel. Hátha ez segít. De kis idő múlva, habár már izzadtam, el is fáradtam az egész napi munka után, csak kínzott a szomjúság. Keservesen kínlódtam tovább, már a halálra gondoltam, hogy menten szomjan halok. És tényleg úgy éreztem, hogy belepusztulok a kínokba. Még az éjféli sínveréskor is ki-be járkáltam az ajtón. Az őrködő szólt is, hagyjam már abba, kihűtöm a jurtát. Ez nem volt helytálló, mert volt tüzelő bőven. De lassan lefeküdtem, hánykolódtam. Mondom a brigádvezetőnek, mi történt velem. Fáradt, beteg vagyok, és bár mindig szomjas, de orvoshoz megyek. Nem tudok dolgozni így. Hogy képzelem? – mondja. Ha az orvos megtudja, hogy lopott haltól lettem beteg, hiszen még senki sem kapott itt olyan halat, főleg annyit egyszerre, még megbüntetnek. De dolgozni akkor is kiír. De az is lehet, hogy azt fogja mondani, készakarva lettem beteg, mert nem akarok dolgozni a rossz idő miatt. Majd olyan munkát ad, amit el tudok végezni. Azt meg jegyezzem meg, hogy a sós halból nem szabad sokat enni, de ha már ettem, egyáltalán ne igyak vizet egy órán belül. Utána keveset lehet, mert akkor már nem fogom annyira kívánni. Egyébként bele is lehet halni, ha idejében ki nem hánytatják. Ez velem többé nem fordulhat elő. Bár igazam lett volna. De az ember gyarló.

December 24., péntek. Az előző napi szállítással főleg közbűnténveseket hoztak. Zsebesek, rablók, gyilkosok, sikkasztók és hasonlók érkeztek. Sokaknak ez a foglalkozás afféle mesterség volt, miután soha nem csináltak mást. A háború alatt a lágerek népének nyolcvan százalékát kivitték a frontra. Ha meghalt, le volt tudva a büntetése. Ha megsebesült, letudta a büntetését vagy nagy részét. Ők aztán a megszállt területeken tombolták ki magukat, hiszen évek óta éheztek, nő nélkül éltek… Jaj a legyőzötteknek! A háború végén újra csak a régi foglalkozásukat folytatták, hiszen sokuknak semmi képesítése nem volt. Vagyis a lágerek újra benépesültek a megmaradottakkal. Egész ezredek kerültek a frontra, az első vonalba, egy részük életben maradt. Most itt vannak. Jó lesz vigyázni.

A kútnál dolgozunk. Beállítottak még egy szivattyút. Mélyebbre kell ásni, négyméteres víz kell, sok iszap jön fel. Éjjel-nappal szivattyúznak. Én is azt teszem, nappal. Négyen állunk a vízben, igen gyorsan tör föl, kell még egy harmadik szivattyú is, alig férnek el. Ebéd után villanymotoros szivattyút hoznak, már lehet azzal is szivatytyúzni, kevés a kavics az iszapban. Mindjárt jobban megy a munka. De a kéziek is dolgoznak. Egy métert sikerült mélyíteni a kutat. A felszíntől már nyolc méter a kút alja. A víz barna, iszapos. Már csak szivattyúzni kell, tisztul a víz. A jeget az utcán vasrudakkal táblákra törik, egy kocsi egész nap szállítja ki a zónába, nyolcvan köbmétert legalább, négyen mást sem csinálnak. A rakodásnál tízen segítünk, hogy a

kocsi gyorsan fordulhasson. A járgány új, most van bejáratás alatt. Még sehol sem láttam hasonlót. ZISZ márkájú, billenős kabinja furnérból van. A kabintetőt fel lehet nyitni, kerek nyílás van rajta. A fronton onnan még lőni is lehetett, s messzire el lehetett látni.

Ma van szenteste. Mínusz 27 fok. Vacsora után. A szél elcsitult, mindenfelé hóbuckák. A főútról letakarítják a havat. A brigád holnap nem megy ki munkára. Kóválygok a lágerudvaron, Misit keresem. A konyháról jön éppen. Holnaptól megnyílik az új konyha. Még nincs teljesen kész, de a két bódé már nem bírja a terhelést. Négy lajtos szállítja a vizet a folyóról. Egyikük a meregetésnél is állandóan segít, hiszen a léket is tisztán kell tartani. A kút vize még tisztul, egyelőre nem használható, mert túlontúl iszapos. Tán holnapra jó lesz. A reggeli leves már az új konyhán fő. Minden elő van készítve. Ő hatkor megy be, ketten vannak konyhások a jurtában, mindig fél ötkor ébresztik őket. Most volt az eligazításon. Nappal orvosok is vizsgálták őket. Minden este fürdőbe kell menniük, hetente tiszta inget-gatyát kapnak. Fehér köpenyes lesz, mondja hetykén, meglátja, hogyan tud kaját szerezni nekem. Ha biztos lesz abban, hogy véglegesítik, akkor lesz repeta. Mert mindenkiből két személyt állítanak be, egy hét után véglegesítik őket. A többi megy vissza a brigádba.

Éppen a baltiak jurtája mellett haladunk el. Karácsonyi énekeket énekelnek. Milyen megható a lágerben hallani ezt. Később a németek jurtáiból a *Heilige Nacht* dallamát halljuk. Látod, Misi, mi, magyarok vagyunk vagy hatvanan, akikről csak én tudok, de szétszórtságunkban sem keressük egymást. Vajon miért? Kettő-négy fős csoportok alakulnak, be nem vennének mást. A németek között kevés az idegen. Ők együtt vannak a jurtában. Igaz, ők az elsők között érkeztek '46 végén, rettenetes körülmények között indult az első tél. Ahol most a krumplitároló van, ott laktak, a föld alatt. Harmincméteres föld alatti barakk, amilyenben mi is voltunk a karantén idején. Ötvenet hoztak egyszerre, ma is itt vannak. Tiszták, fegyelmezettek, összetartók. A tiszt szava: törvény. Mindent megbeszélnek mindennap. De hát az katonaság, mondom. Fegyelmezettek, persze.

Még mindig hallani mindkét nép énekét. Misi is halkan dúdolni kezdi a *Mennyből az angyalt…* Lassan én is bekapcsolódom: „…lejött hozzátok…", és sír a lelkem, minden porcikámmal tiltakozom a valóság ellen, ami körülvesz. Halkan énekelünk, meg-megállunk, újrakezdjük. Egymás szemébe se merünk nézni. Tudjuk mindketten, mit érzünk.

Lassan oszlanak a felhők, előtűnnek a csillagok. De hiába nézem a betlehemi csillagot, nekem nem mutatja meg magát. Elbúcsúzunk egymástól. Mindketten boldog karácsonyt kívánunk.

A jurtában vannak katolikusok is. Nem sokan, de ők is énekelnek az asztal melletti padokon. Egymás mellett ülnek. Melléjük állok, hallgatom. Értem, de nem ismerem a szöveget. Dallama ismerős. Van, aki sírva fakad, s felmászik a helyére. Csak a két zsulik kártyázik a saját maguk készítette kártyával, pénzre. Késő van, lassan elcsitul a dallam, ki-ki nyugovóra tér. Ma kissé visszafogottabbak a társaink. Van né-

hány pravoszláv köztünk, de nekik nem most van karácsony. Az ünnepet viszont ők is tisztelik. A reformátusok is ma ünneplik Jézus születését. A két zsidó semmi jelét nem adja hitének. A muzulmánok többen vannak, de itt még egy sem imádkozott. Vajon hol van az, aki a gödörben a földig hajolva imádta Allahját?

December 25., szombat. A főutcát letakarították. A brigádok felsorakoznak a kijárathoz. A hangszórókból zenét sugároznak. Kivonuláskor mindig indulót játszik a lemezjátszó, ezt hangosítják fel a hangszórók. A kapu két oldalán harsogják a dallamokat. Már több dallamot, néhány szövegrészt kívülről tudok. Némelyiket hallottam a front alatt is. Kivonuláskor, munkába menet minden lágerben zene szól. Mennél harsogóbb, annál serkentőbb kell hogy legyen. Azt mondják, nemsoká élő zenekar fog játszani kivonuláskor.

Mi, tízen a pékséghez megyünk ma. A többiek alapot ásnak valami épületnek. Állítólag az lesz a karcer. Azokat teszik oda, akik a lágerben követnek el bűncselekményt, tíz-húsz-harminc napra ítélik. Délben tányér leves, este 200 gramm kenyér. Öt nap után reggel is kapunk 200 gramm kenyeret. Húsz nap után délben is. Máshol ez a szabály. Itt miért lenne más?

Fát hasogatunk, méreteseket. Négyen fűrészelik, hatan hasogatjuk és összerakjuk. Kell a tartalék, ha jönnek a tartós viharok, olyankor még járni sem lehet az utcán. Tíz köbméter a norma, tizenkettőt csinálunk. Szerencsére jól hasadó fenyőrönköket hozott a traktoros szán. Sok benne a vizes, de azokat előre beviszik a pékségbe, a két kemence melege kiszárítja. A hasábok nem vékonyak, a fenyő hamar ellobbanna. Még arra is van időnk, hogy megnézzük, hogyan készül a kenyér. Csak azt látom, hogy polcokra rakva sok száz pléhtepsiben készülnek. Egy rab meg a tegnapi megégett kenyeret darálja le, belekeveri a készülő adagba. Hatalmas, háromszáz literes üstben kavarják ketten a másnapi adagokat. Mi meg segítünk kikaparni a megégett tepsiket, kitöröljük vizes ronggyal, majd száradás után bekenjük olajjal. Készen áll a sütésre. A válaszfal túloldalán tovább folyik az építés, még két kemence épül. Ott a civileknek is sütnek majd. Péksüteményt, fehér kenyeret, kalácsot. Elsejére kell először sütni, már folyik a próbaüzem, sütés azonban még nincs. Mielőtt befejezzük a munkát, kisül a soros adag.

A hibásabb kenyerekből ötöt tízünknek adnak. Összetörjük, ahogy hűl, úgy eszszük. Elég forró, de így is hamar végzünk. A börtön óta először laktam jól kenyérrel. Ott is csak Ilku kenyeréből lakhattam be.

A kapunál mindenkit kikutatnak. Semmit sem találnak, bemehetünk. Újabb száz rabot hoznak, de nem volt átadás a jurtáknál. Minden lakott jurtába beadnak méretes, erősített deszkalapokat. A hosszuk mint a priccseké. Két priccs deszkájára elfér egy rab a pótágyon, mi hatot kapunk. A létszám közelíti a kétezret. Mi negyvenhatan lettünk a jurtában.

A kályhán főzik a kását, az ügyesek krumplit sütnek. Ma én is elégedett vagyok. Néhány rab kajájából ettem egy keveset. Két dekájával húsz rabtól csíptem le egy

darabot. Vagy csak tizenöttől, mert a vizet nem kell kenyérnek számítani. Tízen voltunk, így sok rabot mi is megrövidítettünk.

December 26., karácsony napja, vasárnap. Minden hó utolsó vasárnapja munka. A reggelit már az új étkezdében kapjuk, de az újonnan jöttek még a bódéban esznek. Leülhetünk az asztalhoz. Az ablaknál megkapom a levest, a kenyeret a jurtából hozom magammal. Igaz, itt is gyorsan kell enni, mert sok a rab, kevés a hely, de legalább nem a fagyban állva iszom a levest. Már kanalunk is van, a kenyeret harapva esszük. Úri huncutság. Kész Amerika. A brigád egész nap a fogda építésén dolgozik. A már összerakott épület tetejére hordjuk saroglyával a salakot. Valahonnan gyárakból szállítják ide, kell a szigeteléshez. A tetőszerkezet már készen van, a zsindelyt még most készítik. Holnap tíz fő odamegy. Estére kész a salakolás. Harminc centi vastagon raktuk szét. A fogda hat cellából áll, a cellák hosszában előtér, előtte zárható belépő. A cellákban faltól falig priccsek, semmi más.

December 27., hétfő. Ma zsindelyt készítünk. Már sok készen van. Tízezer darab a megrendelés, háromezer még hiányzik. Ott vannak a kiválogatott, lefűrészelt vörösfenyőrönk-darabok, hetvencentisek. Le kell hántolni, de szárazak, ezért nehezen megy. Nyersen könnyebb lett volna, vagy én nem értek hozzá. Ékekkel tizenkét centisre szabdaljuk. Egyikünk tartja az éket, a másik nyolckilós kalapáccsal üti. Legtöbbször jól hasad. Utána a szeleteket szabjuk tíz milliméteres lapokra. Ez már könnyebb, csak néha ferdére sikerül. Az nem mehet bele a kötegbe. Huszonötöt kell egy kötegbe kötni, dróttal. A selejt nem sok, azokat összerakjuk, jó lesz tüzelőnek a jurtában. Estére egy mázsa körül összegyűlik, mert a szeletek szélei, végei nem adják ki a méretet. A munka végeztével elindulunk a jurta felé. A kapu közelében kell elhaladnunk. Ott az őr kilépett, lerakatta a sok tüzelőt, és elhajtott bennünket. Szidtuk, mint a bokrot.

December 31., péntek. Még kedden befejeztük a zsindelyt, el is szállítottuk a fogdához. Az ácsok átvették, igazolták a mennyiséget, kaptam egy csavarás mahorkát, mert segítettem nekik felhordani a tetőre.

Szerdán olyan nagy volt a hideg, hogy a lecsapódó zúzmara centi vastagon bevont mindent. 32 fok mínusz! A jurta ajtaját ha kinyitottuk, csak úgy omlott be a hideg levegő, összekeveredett a benti párával, olyan volt, mintha térdig sűrű gőzben álltunk volna. A lábunk sem látszott.

A fiúk este újságot olvasnak. Az egyik őrnagy volt odesszai repülőtiszt, a Szovjetunió hőse. Neki joga van ide is újságot járatni. Már '45 végén, leszerelésekor elítélték. Politikai. Fent van a priccsen, kiül a szélére, és hangosan olvassa a híreket. Elég jól értem, de olyasmiről szólnak, amik nem érdekelnek engem. Az unióról semmit sem tudok. Még a történelemről sem. Közgazdaságtanban Németországról huszonkét

oldal, Oroszországról két és fél oldal volt. Bedó-rendszer[80] fél oldal, Ford-rendszer fél oldal, Sztahanov-rendszer hat sor. Mit lehetett abból megtudni? Hogy Európa és az Urál Ázsia határán van. Sztahanov bányász. Donyeckben bányássza a szenet, az ő rendszerével. A munka több termelést eredményez, de csak most van kialakulóban. Ennyit. Sztálin, Lenin, lágerek? Hát erről én semmit sem tudtam. A mi családunkban senki sem politizált. Apám újságot nem járatott, semmilyen pártnak, egyesületnek tagja nem volt, rádiónk sem volt. Könyvet sosem láttam a kezében. Lakásunkban akkor voltak könyvek, amikor iskolába kezdtünk járni. Engem így nem érdekelt a politika. Azt sem tudtam, mi az. A polgárit a háború elején, a kereskedelmit a háború előtt és után végeztem. Az utolsó négy év alatt naponta változott a tananyag. Csak semmi politika, abból sosem lesz baj…

Szerdán rengeteg gépkocsi hozta az új jurták darabjait. Mennyi lesz itt? Az egyforma darabokat egymásra rakjuk. Tíz egymáson, közöttük ötcentis alátét. Az oldalfalak és tetőszerkezetek mind furnérból vannak. A külső rész tizenkettő, a belső nyolc milliméteres. Erős fakeretekre vannak szegezve és ragasztva. Belül merevítők, teletömve fűrészporral. Az egyik széttört valahol rakodás közben, azon vettem észre. Itt majd kijavítják a németek. Az egész szerkezet vastagsága tizenhat centiméter. Tízen is rakunk egyet. Nyolc jurtát adnak át. A bódékonyha is üzemel.

A kútnál hat brigádtaggal dolgozunk. Az egész csütörtök ott telik el. A víz már tiszta, délután viszik a mintát újra a laborba, Irkutszkba. Ha elfogadják, holnap már ez a kút biztosítja a vizet a konyhának és a fürdőnek. Minden jurta önellátó lesz, vagyis saját magát fogja ellátni, felhúzza a vizet, és elszállítja a hordóba. A kútnál szerelik a szivattyút, ami a végleges vízkiemelő lesz.

Ma, pénteken kell megállapítani a jövő dekád étkezési normáját. Ha valaki kevesebbet dolgozott, mint a másik, akkor kevesebbet is kap enni. Általában három különböző beállítás van a brigádban. A vezető és helyettese meg a legnehezebb munkát végzők 1000–1200 gramm között kapnak. A második csoport 850–1000 között, a harmadik 750–850-et kap. Mindig van két-három személy, aki csak 650-re van beállítva. Én még soha sem voltam ebben a csoportban. Igaz, a másodikban is csak egyszer, általában 750-et vagy 850-et kapok. Oroszul már elég jól beszélek, de a szerszámok nevét csak most tanulom. Minden új munkánál meg kell tanulnom néhány új szót. Ezért nem tudok önállóan dolgozni sehol, mert más tudására vagyok utalva.

Este feltámad a szél. Misi hozott húsz deka kenyeret meg egy kis heringet. Még nem osztja az ételt, csak a kására önti az olajat, adja a halat, hordja az osztó keze alá a kiürült leveses- vagy kásásfazekakat. De ehet eleget, még húst is két-három adagot kap. A konyhafőnök erősen figyeli őket, nem szabad kivinni semmit, enni is csak

80 Charles Bedeaux francia mérnök neve után: a munkaerőt a végsőkig kihasználó, teljesítményalapú bérrendszer elnevezése.

akkor lehet, amikor már mindenki befejezte. Viszont akkor bőségesen. Igaz, hogy mindig marad 40–50 adag, mert a leves is, a kása is bővebb vízben fő, meg az osztónál sem ürítik ki teljesen a kanalakat. De ők maguknak az utolsó fazékból szedik ki az ételt, amit menet közben töltenek tele a legjavából. A konyha személyzete: négy szakács, négy osztó, négy segítő, két húselőkészítő, két zöldség-előkészítő, egy főnök, egy helyettes, két fűtő, egy szanitár, aki azt ellenőrzi, hogy milyen körülmények között végzik a munkát. Meg a tisztaságot, beleértve az étkező és a konyha padozatát is. Továbbá ő vesz mintát az ételekből, ezeket huszonnégy óráig meg kell őrizni. Leragasztják, lepecsételik. Utána kimosni, fertőtleníteni kell az üvegeket. Egyedül ő civil. A többi mind rab.

A konyhán a krumplit, répát, céklát géppel tisztítják. Ha sok a munka, besegít a régi bódékonyha is a tisztításba, ott is van gépi tisztító. A személyzet nem lenne képes egymaga a zöldségest üzemeltetni, ezért minden éjjel mehetnek tízen a konyhára dolgozni. Én még nem voltam egyszer sem. Részben a fáradtság, részben a sok jelentkező miatt. Csak azt nem tudom, hová vezetik a szennyvizet. A zöldség-előkészítő bejárata az étkezővel ellentétes oldalon van. Négy lépcsőn kell átmenni. Betonozott padló, a betonba csavarokkal rögzített krumplitisztító. A szoba négy méter széles. Az egyik hosszanti fal aljában vannak az üstök alatti tűzhelyek ajtajai. Összesen hat. Fával tüzelnek, de mindig van valamennyi szén is. Amikor elkezdődik a főzés, fával gyújtanak be, aztán szénnel fűtenek. Ha hirtelen nagy tűz kell, akkor rádobnak száraz fenyőt, és már lobog is a láng. Ha csökkenteni kell a lángot, szűkítik a levegő nyílását. Vagy ha kész, kevés vízzel lelocsolják a tüzet. A szakácsok a kását forrás után állandóan kevergetik, nehogy odaégjen. Néha azért mégis odakap, de azt is kiosztják, legfeljebb a nagyon sötétet nem adják oda. A bódékonyha hat fővel üzemel. De rövidesen elkészül még néhány üst, és akkor a konyha teljes gőzzel üzemelhet.

Az étkező még nincs kész. A hátsó, osztóablakokkal ellentétes végén lesz a színpad, mert az étkező egyúttal mozi és színház is. Asztalosok dolgoznak rajta állandóan, egy német meg egy vegyes brigád. Hatméteres a színpad, kétoldalt hatszor négyes öltözőkkel. A fafalakból most vágják ki az elektromos lámpák vezetékeinek a helyét. A konyhában van villany. Az étkezőben petróleumlámpák – gyéren – világítanak.

Este, de néha ebédnél is, tolongás van az osztóablakok előtt. Vagy tíz brigád is ott van egyszerre. De holnaptól megállapítják, melyik mikor mehet étkezni. Egyszerre két brigád mehet be, a többiek kint várakoznak. Ha az egyik megkapta, akkor léphet be a másik. De ezzel azt is elérték, hogy kolompoláskor a brigádok nem hagyták abba a munkát, hanem még dolgoztak. Ha később kell az étkezdébe menniük, a nagy hidegben nem kellemes ott ácsorogni. Ha dolgozol, melegszel. Vagy ha lehet fedett helyen tartózkodni, miért álljon a rab az utcán?

Az igazság az, hogy a brigádok étkezése így fél óra alatt az oda-vissza úttal együtt lebonyolódik, míg előzőleg másfél órát is igénybe vett. A brigádvezetők kérték az ér-

tekezleten, úgy osszák be őket, hogy kéthetente korábban, kéthetente pedig később menjenek.

A régi konyha is teljes gőzzel üzemel, hiszen már négyezer körüli a létszám. Onnan viszik ki azok ebédjét, akik a zónában dolgoznak. Olyan lovas gulyáságyút használnak, mint a katonaságnál.

Ma van szilveszter. Mindenki igyekszik hamar a jurtájába. Én meg vacsora után elindulok jurtáról jurtára felfedezőútra. Hátha találok magyarokat. Az első, ahová a jurtánktól száz méterre bemegyek, a baltiaké. Egy szavukat sem értem, de közülük többen beszélnek oroszul. '48 nyarán sokukat elítélték, nem tettek eleget valami jelentkezési vagy beszolgáltatási parancsnak. Öt-öt év. De voltak, akiket Szibériába vittek volna, ha jelentkezik, ezért elbújtak. Nem mindenkinek sikerült, most itt vannak. Vannak közöttük olyanok is, akik politikaiak. Az 50. paragrafus… Mikor megtudták, hogy magyar vagyok, cigarettával kínáltak, egyet meg tartaléknak is adtak.

De mentem tovább, a másik barakkban mindenféle népség volt, egész bűnbanda. Vágni lehetett a füstöt. Kint mínusz 32-34 fok hideg, de azért lehetne szellőztetni. Hiszen a kályha ontja a meleget, több lábosban és alumíniumtányérban rotyog valami. Ahogy belépek, elhalkul kissé a zsivaj, az ajtó közelében megállok. Kérdem: van-e a jurtában magyar? Körülöttem már állnak páran, mások közelednek felém. Magyar az nincs, de van-e szívnivalóm? Az nincs, épp most kaptam a litvánoktól egy cigarettát, de már egyikük ki is kapta a számból, a többiek rám ugrottak, szedik le a buslátomat.

Ennek a barakknak a környékén sem jártam eddig, most felderítem a terepet. A jurtában senkinek sem volt új öltözéke. Régi, kopott, egyeseken szakadt holmik voltak. Valamelyik környékbeli lágerből hozták ide őket munkára. Na, ezekkel roszszul jártam. Tudtam, hogy nem tanácsos idegen jurtákba bemenni, de erre azért nem gondoltam. Hiszen amit elvesznek tőlem, sose kapom vissza. Esetleg adnak valami szakadt rongyot, és kidobnak. Már a kufajkát cibálják rólam, kezem-lábam fogják. Fiatalok, majdnem mind. Akkor a felső priccsek egyikéről lekiabált a brigádvezetőjük, hogy engedjenek el. Kérdi, ki vagyok, mit keresek az idegen jurtában. Szakállas, bajuszos, idősebb rab. A ruhája új, biztosan lopta, vagy mint brigádvezető kiérdemelte.

Mondom, magyar vagyok, és a honfitársaimat keresem. Lemászott a priccsről, odajött. Adjátok vissza a holmiját – parancsolta. Miután magamra vettem buslátomat, s begomboltam a kufajkát, mondja, hogy ő volt Pesten, Kecskeméten. Fehérvárnál megsebesült, most itt van. Én merre laktam? Mikor megtudta, hogy Pestet jól ismerem, pár percig válaszoltam a kérdéseire. Elismeréssel mondta, hogy egész érthetően beszélek oroszul.

Egyébként páncéloskapitány volt, a sebesülés után kapta meg a rangot. De arra kér, ne mászkáljak idegen barakkokban, mert ezek a zsulikok még a gatyát is leszedik rólam. Aztán hiába megyek panaszra, mire keresnék, már rég nincs a jurtában a holmi. Azzal kezet ráztunk, és amilyen gyorsan csak lehetett, inaltam vissza a jur-

támba. Hónapokig nem tettem be a lábam idegen helyre. Ahhoz a jurtához képest a miénk lakói úriemberek. Igaz, itt hetvenöt százalékban politikaiak vannak. Sokáig fent voltunk, mindenki kereste a társaságot, az emberek beszélgettek, néha én is bekapcsolódtam.

1949

Január 1., szombat. Ma nem kell kimenni munkára. Vasárnap viszont dolgozni fogunk. A koszt nem változik, semmi pótlás. A hideg viszont mínusz 35 fok. Az éjszakák csillagosak, a Göncöl máshol áll, mint otthon. De az itteni égbolton minden máshol látható. Nem sokat értek a csillagászathoz. Így nem figyelem, különben is, irtózatos hideg van. Jó, hogy nem fúj a szél. A KVCS-jurtába tegnap egy szállítmány könyv érkezett. Reggeli után bementem. Rakosgatják a polcokra, készítik a katalógust. Ezer kötet. Szívesen segítek, mondom, de csak az adogatást bízzák rám. Én meg szívesen teszek eleget minden utasításnak, hiszen a könyv a mindenem. Olyan áhítattal hordom a keze alá, amit a másik küld, mint a misekönyvet. Ebédig ott voltam, ők már tegnap sokat elhelyeztek, beszámoztak, katalogizáltak, még késő éjjel is itt voltak. Ebéd után kész is lettek. Négyen vannak, köztük a festőművész is.

A jurtakönyvtárban egy kis szoba is van, ott fog lakni Ivan Ivanovics. Közismert személyiség, ő fogja kezelni a könyvtárat. Ha a parancsnokság átveszi, megtekinti, máris lehet jönni könyvekért. Kérdem: van-e magyar nyelvű? Az nincs, de vigyek oroszt. A németek is azt fogják vinni. Már tegnap, a lerakásnál érdeklődtek, mikor lehet kölcsönözni. Holnap este érdeklődjek. Lesz itt asztal, lóca is, lehet olvasni, ki se kell vinni. Ha igen, alá kell írni, de akkor felelek érte. Hiszen a papír a lágerben hiánycikk, és a társaim elszívnak belőle egy-két lapot. Nekem meg kell fizetnem akkor. Majd levonják a béremből. De hiszen nem is kapunk fizetést – mondom. Lesz fizetés, most folynak a megbeszélések. Az egész unióban lesz fizetés a lágerekben.

Napok óta hallom a jurtánkban is, hogy valami ilyesmiről beszélnek. Konkrét tényt azonban senki sem tudott, én meg azt hittem, hogy a civil életben van valami változás, azt tárgyalják.

A hősünk mindennap kapja az újságot. Igaz, mindig a „harmadnaposat", de legalább van mit olvassanak. Az egész jurta abból tekeri a cigarettát. Az egész jurtánkat kiviszik dolgozni: az étkezőben kell elhelyezni az asztalokat és a padokat úgy, hogy minél többen beférjünk. Filmvetítés lesz. Tarzan-film. Sietünk, nagy a hideg, meg a film is érdekel. Tíz perc alatt kész vagyunk, a gépész egy asztalon felállítja a gépét, kirakja a tekercseket.

Az elsőt már a segítője – mert ketten vannak – tekeri is át. Jurtáról jurtára járva kiabálnak, hogy filmvetítés lesz. Tarzan. Sokan – mint később megtudtam – nem is hallottak róla.

Már száz jurtának van lakója, további húsz még készülőben. Vagyunk elegen, megtelik a terem, sokan állnak is. De mindenki elfér, nagyobb tolongásra számítottam. Úgy látszik, a film nem sokakat érdekel…

A film hadizsákmányként került az unióba. Ezt már az elején olvassuk a bevezetőben. Tarzan agyonhasznált filmen is Tarzan. Ezt nem láttam még. De a szakszerűtlen kezelés nagyon megviselte a tekercseket. Mégis film volt, hosszú idő után az első találkozásom a kultúrával. Ha nem is a legszínvonalasabbal. Egy óra múlva már vége is, öt tekercs, de két perc az átállás a másik tekercsre. Az áramot a konyhából vezették ki. Már ebédnél is láttam, hogy vezetékekkel mászkál egy rab, de azt hittem, hogy az étkezőbe vezetik a villanyt.

A lágernek saját áramfejlesztője van. Akkor használják, ha a fővonal valami oknál fogva kimarad. Éjjel legalább ezer égő világít. Meg néha a reflektorok. Sokat fogyaszt a rabtartás. Tőlünk a fele ott maradt, jó helyre ültünk. Az asztalok a mennyezetig felrakva. Mások rakták helyre. A mi jurtánkból ma öten mentek a konyhára.

Január 2., vasárnap. Reggel a zónába megyünk. Korán kell menni a sorakozóra. Harmadikként kerülünk sorra. Minél messzebb van a munkahely, annál korábban kell kiállni a kapuhoz. Hívják a brigádunkat. Ott állunk a sorban. Utánunk a sötétben már legalább száz méteren állnak. A kapunál nappali világos van. Kiadnak minket, előremegyünk a gépkocsihoz. Három-négy kilométert gyalog kell megtennünk, ha messzebb van a munka, akkor teherkocsival szállítanak. Igaz, csak a platón, de akkor nem kell egy-két órát gyalogolni. Mire odaérsz, elfáradsz. Aztán legyen normateljesítés.

A hideg belemar az arcunkba, ahogy a kocsi nekilódul. Megkötöm az állam alatt az usánkát, arcom elé kötöm a sálam, amit még Ilku törülközőjéből csináltam, összebújok a többiekkel. Két katona kuporog a kocsi végében, egy a sárhányón áll. Ha szökünk, lelőnek. Ezt mindig elmondják, amikor kocsival visznek. Ők fehér birkabundában vannak, jóllakottak, kipihentek. Havonta csak egy napot kell gyakorlatozniuk. A többi nap a szállításnál vannak beosztva, vagy a helyi őrzésnél. Azokra vigyáznak, akik a láger négy kilométeres körzetében dolgoznak. A láger őrzését négyórás váltásokkal külön őrség látja el. Ha a hideg 30 fok feletti, akkor kétóránként váltás. A laktanya tulajdonképpen egy másik jurtacsoport. Hatvanan vannak. Ebbe a kapusok is beletartoznak. De már épül nekik is az új laktanya. Május elseje az átadás, de pár nappal korábban kell elkészülnie, mert ha nem is sokkal, de a tervet túl kell teljesíteni. Vagyis legkésőbb egy nappal elseje előtt be kell költözniük. A terveket mindig mindenhol túlteljesítik, ha másként nem megy, kölcsönkért rabokkal, dupla létszámmal. Amit a legközelebbi alkalommal a másik láger visszakér. Neki is vannak túlteljesítési kötelességei. Előfordult, hogy egymást zavartuk, annyian voltunk egy átadás előtti objektumnál.

Megérkezünk. A kapu előtt leszállunk, ötösével sorakozunk, leszámolnak, beengednek. Egyik kocsi érkezik a másik után. A nap még nem emelkedik fel, még a

sugarai sem látszanak, fél nyolc lehet. Ilyenkor kezdődik a munka, ha a lágerben dolgozunk. Héttől lenne, de mire odaérünk, eligazítanak, megmutatják, fél óra eltelik. Értelmiségi brigád vagyunk, vagyis nem értünk semmilyen szakmunkához, így oda dobálnak, ahová éppen kell segédmunka.

Vagy a munkát el lehet végezni minden szakképesítés nélkül. Így nincs is mit csodálkozni azon, hogy a tegnapi naptól, vagyis az új dekád – tíz nap – kezdetétől két kg kenyérrel kevesebbet kap a brigád. December utolsó dekádjának a teljesítmény alapján: nyolc fő 650, tizenkét fő 750, tizenkét fő 850, nyolc fő 950, hat fő 1200 gramm… A brigádvezető két helyettese két zsulik meg egy volt tiszt. De ő meg is érdemli, ő a mi hősünk. Megdolgozik érte. Állandóan kapja a csomagot. Havonta kettőt. Egészséges, erős. Neki sem könnyű, de nekem százszor nehezebb. Vagyis: azok, akik betegek voltak néhány napot, vagy alig tudnak mozogni, de nem engedték a lágerben maradni, azok nyolcan a minimumot kapják. Én alig többet, pedig száz gramm jogosan járna. De ezt csipegetik le a vezetők…

Az igaz, hogy ők egy-két éjszaka a dekádzárások előtt dolgoznak, hogy kész legyen a narjád, meg sokáig tart a leadás, egyezkedés is. Hiszen a rab többet akar, a fizető kevesebbet. Ő is rab, a partnere is. De mindkettő érdeke, hogy csaljon, másképp nem lesz tervtúlteljesítés.

De azt, hogy a zsulikok, akiket sosem láttam még dolgozni, és még csak azt sem tudni, hol járnak munkaidő alatt, miért kapnak annyit, mintha sztahanovisták lennének? A barakkban is kártyáznak, munka alatt is biztosan valami meleg helyen teszik ugyanezt. Ebben nem is tévedtem, mert megkérdeztem a Hőst, úgy négyszemközt, ő mondta, persze hogy kártyáznak, de erről ne tudjak, mert képesek megölni. A lágerben van belőlük vagy ötven. Szétosztják őket különböző brigádokba, aztán a brigád meg megtermeli a rájuk eső normát is. Ha ezek egy brigádban lennének, nem csinálnának semmit. Erőszakkal sem lehet őket munkára fogni. Akkor pedig ötven norma mínusz lenne, még akkor is, ha csak a száz százalékot vesszük alapul. Így meg erre sincs gondja a parancsnokságnak.

Hát ezt még hallgatni is iszonyú volt. 20-25 évük van, gyilkosság, rablás, nemi erőszak. Amit csak el lehet képzelni, azt mind elkövették. Itt is megteszik, ha lehetőségük nyílik rá. Mindketten elzavarták a brigádvezető mellől a két rabot, akik a helyettesek voltak. Azóta ott fent kártyáznak állandóan. Csak a narjádkészítés idejére engedik vissza őket. Ők segítenek a kenyérfejadagok elosztásánál. Vagyis előttük kell beírni az ő adagjaikat, a többi a vezető dolga. Az őket már nem érdekli. A kenyérrel együtt emelkedik a kása és a hal mennyisége is. Ha valaki csomagot kap, kiveszik belőle a részüket. Volt egy ukrán benderista. 25 éves volt. Első csomagját kapta. Drohovicsnak hívtuk, mert ott élt, mielőtt a Kárpátokba ment. Erős, 22 éves, 180 cm magas fiatalember. Nem adott belőle, szétszórták a padlón az egészet, és összetaposták. Lett erre olyan verekedés, ami tán csúnyán végződik, ha éppen nem jönnek a vezetőnkért, menjen be a narjádcsikhoz egyeztetésre. Így volt idejük lelohadni, és ki-ki a maga sebét nyalogatva, bosszútól lihegve behúzta a farkát. De csodálkozni

csak azon csodálkoztam, hogy senki sem szólt egyetlen jó szót a benderista mellett. Az meg vérző orrát törölgetve szedte össze, amit lehetett. A kilónyi mahorka szerencsére nem szóródott szét, a fiú nagy dohányos volt. Nagyon sajnáltam őt.

Négy ilyen bandita volt a brigádban, kettő csak imitálta, most tanulta az útonállást, de a koruk is gyerekes volt, 19–24 év. A másik kettő 36-40 körüli, hosszú börtönévekkel a hátuk mögött. A két fiatalt csak azért tűrték meg, hogy többen legyenek. Ha volt valami balhé, nekik is részt kellett venni benne, mert ha nem, először őket verték volna agyon. A történtek után – ez volt az első eset a jurtában – lassan indult meg a beszélgetés. A zsulikok tudatták: ők itt az urak.

Lassan nekünk is megmutatták, mit kell csinálnunk, és hol. A munkaterületnek se vége, se hossza, dróttal körbekerített építkezés. Blokkok és téglaépítmények. Lakóépület, iroda, bolt, étterem, vagy egy kilométerre a gyár, egymaga kétszáz méter. A többi a gyenge világítás és a köd miatt nem látszott. De nem is voltam rá kíváncsi, mentem volna befelé, valami melegebb és kevésbé szeles helyre. Feltámadt a szél. Nem erős, de mínusz 36 fokban a szellő is sok. Már előttünk fél órával megérkeztek az első rabok, de mint később megtudtam, éjszaka is dolgoznak. Egyes épületekben vakolnak, máshol a dránkát[81] szegezik, vagy segítenek a vakolat előkészítésénél. Ilyen hidegben is építenek, vakolnak, betonoznak. Minden ponyvákkal lefedve, alatta világítás és fűtés. Van, ahol hőlégbefúvókkal, van, ahol csak fával fűtenek. A lényeg, hogy éjjel-nappal nulla fok felett legyen a hőmérséklet, általában 3–10 között ingadozik. Mindenfelé termométerek. Az utcán is. Rengeteg füst, pára, kint összekeveredve eltakarja a napot. A napsugár 40 fok hidegben is melegít, ha tiszta a levegő. De itt sosem lesz az. Száz év múlva sem. A tüzek mindenhol izzanak, parázslanak, lángolnak. A rabok negyede fűt, melegszenek. Melegítik a vizet, a homokot, a meszet, a sódert, a cementet. Ha kész a habarcs, azonnal viszik feldolgozni.

Minden munkahelyen villanyok égnek, dróton lógó égők mindenütt, legtöbbjük piszkos, habarcsos, fele fényt ad. Nincs norma a tisztítására, így senki sem foglalkozik vele, legfeljebb lassabban megy a munka, kisebb lesz a beírható norma. A rengeteg égő is ad valamennyi meleget.

A mi munkánk a dránka felszegezése lesz. A válaszfalak sok építményben deszkából készülnek. Két deszka között fűrészpor. Tartónak oszlopok és gerendák. Erre kell felszegezni a dránkát. Az pedig méteres, puha fenyőrönkből hasogatott, két centi széles, két-három mm vastag lapocska. Ez helyettesíti a nádbevonatot, amire vakolni kell. Nos, voltak kötegekben ilyen lapocskák, ötven egy kötegben. 45 fokos szögben kell felszegezni. Ott állunk tízen, a többiek máshol kapnak valamilyen munkát. Párat felszegez a mester, utána felmászunk a bakokra helyezett pallókra. Elkezdjük a munkát. Nem nehéz. A szegek nagy fejűek, horganyzottak. Egy láda ötven kiló. Most nyitották fel. Telerakom a zsebem, van vagy fél kiló. Egy lécet négy helyen kell

81 Fatégla vagy falemez.

odaszegezni. 10-10 centire a végétől, 25 centire a belseje felé. A köteg gyorsan fogy, pedig a hideg még mindig mereven tartja a kezem. De a benti levegő lassan rendbe hozza. Egyszerű, könnyű munka. Az ötven dránkából három igen ferde, el kéne dobni. De visszaadja a felügyelő, aki éppen jött ellenőrizni a munkánkat. Ezt egy kicsit odanyomod, aztán két szeget versz egymás mellé, máris nyomod a másik végét, oda is beleütsz két szeget, utána már jöhet a másik kettő. Tényleg megy ez így. A jó pap is holtig tanul. Örülök, ha bármit is megtanulhatok. Estig legalább harminc új szóval gazdagszik a szókincsem. Másnap még a felére emlékszem – a hétvégére tíz új szó is megmaradt bennem.

A tegnapi tíz helyett már húsz szegezi a dránkát. Így ebédre elfogy. Hiszen mi tényleg iparkodtunk. Fene tudja, miért. Tudtam már, hogy a kenyerem nem a teljesítménytől függ.

Ebéd után elmegy hat rab, hozzák – egy óra múlva – a 24 köteget. A szeg kitart estig. Mert az este nem a sötétedést, hanem a munka végét jelenti. Fél háromkor sötét van. Amíg megjöttek a dránkával, nézelődök. Sok helyiségből áll az épület. A mi termünk ötször nyolcméteres. A mennyezeten a stukatúrcsíkok,[82] már a vakolók dolgoznak. A mennyezetek vakolata száraz. A fal most készül. A terem közepén bakokon palló, azon áll a mester. Egész délelőtt figyeltem. Ha egy műveletsort elvégzett, ment a másik terembe. Ketten voltak. A segítője magamkorú, fiatal. Csak akkor mertem közel menni hozzájuk, amikor elfogyott a léc. A munkát abbahagyni ok nélkül nem tanácsos. Nézem, csak gipsz van a zsákban. Rózsaszínű alabástrom. Később tudtam meg, hogy az alibaszter mit jelent. A segítője bekever egy vödör gipszet, a mester egy kerek, a mennyezetre felerősített, háromcentis karimájú rámába veri fel a gipszmasszát. Körülbelül egycentis réteget, utána a kicsapódó masszát leszedi kanállal, és a középre dobja a rámába. Elsimítja. A fiú bekeverte a másik vödörrel. Azt is felhordja, de már a kör közepén lévő egyenes vasrudacskára felakaszt egy formázókeretet, majd körbeforgatja. Kialakul a kerek, mintás alakzat. Látni, hol kevés, hol sok a massza, kiigazítja, rárak, igazít… Bekeni valamivel, néhányszor még forgat, és kész. De ez egy óráig is eltart. A bakok, a szerkezet beállítása egyik helyiségből a másikba hurcolkodás nélkül. Vagyis naponta két-három darabot készít el. A nagysága hatvan centi. Különböző méretű sablonok vannak, otthon készen lehet kapni ilyeneket. Itt a mester maga készíti, de otthon kapható kész rozetta is. Ha ugyan így nevezik. A nagyobbak több darabból állnak, csak fel kell erősíteni csavarokkal a mennyezetre.

De a saját munkámmal kell most foglalkoznom. Felkapom a fél köteget, elég lesz estig. Szedném a szeget, de már csak egy pár van a láda fenekén. Valaki ellopta, amíg mászkáltunk. De a többiek sem figyeltek, mi ki sem mentünk az épületből. A mester éktelenül kiabál. Nincs mit tenni, ha dolgozni akarunk, szeget kell szerezni. Vagyis a raktárból kiíratni. Elküldenek egy rabot, közben kongatnak, eltelt a munkanap.

82 Nádréteg segítségével bevakolt fafelület.

Nem is bánom, kezdek rájönni, hogy az adagom nem attól lesz nagyobb, ha többet dolgozom, hanem attól nem lesz kisebb, ha csak minimumot kapok, mert tíz deka kenyérért nem érdemes agyondolgoznom magam. Kisorjázunk a levegőre, ami estére leesik mínusz 34 fok alá, mennyi lesz reggel? És igyekszünk a kijárat felé. A kocsi már beállt, igyekezzünk. Lesz még egy fordulója, sietnénk, csak még számolnak, viszlát, holnap ugyanitt. Mire beérünk a lágerbe, összefagyunk a platón. A többiek már a konyha felé mennek, a mi jurtánk meg most jött be a kapun. Igaz, lesznek még később jövők is.

Nap mint nap hidegebb van. Erős szelek fújnak éjszakánként. Ma még ködös az idő. Vajon mikor képződik köd? Mert mínusz 5 és 35 foknál is volt már köd. Ma nem sokat alkottam. Mégis elfáradtam.

Január 3., hétfő. Mínusz 38 fok. Álmosan, törődötten ácsorgunk a kapu előtt. Negyedóra múlva kerül ránk a sor. De nem lehet később jönni, abból csak baj lehet. A hideg megint olyan nagy, hogy a térdemet, ha odaér a vattanadrághoz, szinte égeti a hideg. De mínusz 45 fokig ki kell vonulni, ez parancs. Csak ne legyen annyi, mert az már kibírhatatlan. Még sötét van, amikor újra az építkezésen vagyunk. A léceket nem tüzelte el senki, vékonyak, nem adnak sok meleget. De egy órába telt, mire hoztak szeget. Telerakom mind a két oldalzsebem, egy-egy kiló mindegyik. Egész napra elég lesz. A terem oldalfala három méter magas, maga a helyiség kb. száz négyzetméter. Délre kész a dránka. A mester átvenné, de néhány a legkisebb rántásra lejön a pallóról, át kell nézni az egészet, meg kell húzgálni, az én területemen nincs, csak egy, abba beleverek két szeget, és kész. De a többiekét is javítani kell, volt, aki csak három szeget vert bele. Este megmondták neki, hogy a 10-i és a 20-i napok közötti dekádra 650 grammot kap. De ha még egyszer ilyet tesz, jelenti, akkor pedig fogdát kap.

Vén hülye, ötvenéves, és így akar sokat csinálni?

Aztán fél napokat állunk anyag nélkül. Másik épületbe megyünk, a tegnapi gipszesek is ott téblábolnak. Csak itt a mennyezeten még a faltól húsz centire is kell egy négycentis rámát készíteni. Hallom, hogy németül beszélnek. Kérdem, melyik lágerből jöttek. Ők nem rabok. Nem? Hát akkor miért dolgoznak velünk? Ők volgai németek. A háború alatt kitelepítették őket Szibériába. Száz családot ide, másokat máshová. Mivel majdnem mind szakemberek, az építkezéseken kell dolgozniuk. Egész addig, amíg vissza nem engedik őket. Az építkezés kezdete óta itt dolgoznak, Irkutszk környékén. Németül köszönök el tőlük. Megyek, teszem a dolgomat, mert leszakad a zsebem a sok szegtől.

Hárman fűtenek abban a teremben, ahol befejeztük a munkát. Ott holnap már vakolnak, készítik elő a malterosládát, homokot szitálnak, az udvaron tüzelőt vágnak, és behordják, mert különben az éjszakások ellopják. Szinte mi is éjszakások vagyunk, olyan rövid a nappal. Fél kilenckor világosodik, háromkor már sötétedik. Ha borult, egész nap sötét van. Szombatig ez volt a munkánk. Néha elmentem pár percre a németekhez. Mondtam, hogy a mi lágerünkben vannak hadifogolyrabok is.

Igen, tud róluk itt mindenki. Irkutszknak ezen a részén tizenhat láger van, ők több százan vannak. Orosz paragrafusok alapján mint közbűntényeseket ítélték el őket. Azokban a házakban laknak a kitelepítettek, amiket a megérkezésünkkor láttunk, de még csak készültek. Előtte őket is családostól barakkokba szállásolták el. Amikor idekerültek, még maguknak vájtak föld alatti gödröket, olyan körülmények között laktak gyerekestől. Megbízhatatlanokká lettek nyilvánítva. Akik erdőirtásra kerültek, azoknak még rosszabb volt a helyzetük. De most fizetést kapnak. A családban mindenki dolgozik. A gyerekek 20-22 évesek, fiúk. Csak az a kár, hogy iskoláztatni nem tudják őket, bár mindegyik kitanult egy szakmát. Azt mindenkinek tanítanak. Kérdezte, én mit tanulok. Mondom, festőművésznek vagyok beírva, de ahhoz nem értek. Ha lehet, akkor legyek festő. Neki mind a két fia az, mindig van munkájuk, jól keresnek, jó szakemberek. Ő egyébként mezőgazdasági gépész volt. A bátyja itt halt meg balesetben, ő sofőrként dolgozott.

Adott egy fél csomag Belomort, ez hosszú füstszűrős, illatos cigaretta. Németül köszöntem meg, egyébként orosszal keverve beszélgettünk. Ő közben dolgozott. Csütörtökön nem kaptunk szeget, elhasználtunk annyit, amennyi munkát el sem végeztünk. Oldjuk meg valahogy. Menjünk kéregetni szeget. Elindultunk. Tízen összekunyeráltunk egy kiló körül. Odaadtuk, mentünk újra. Mikor meglátták újra a szeges ládák körül – mások is szegezték a lécet –, elzavartak, ne kerüljünk még egyszer a közelükbe sem. Ők is el tudják adni a szeget. Persze. Vodkáért. Már tudtam. A mi tolvajunk is kapott másnap öt kiló szegért két decit. Úgy berúgott, alig tudták feltenni az autóra. A kapunál levették, és elvitték a parancsokságra. Másnap kiadták a holmiját, nem sok minden volt, elvitték. Ha a fogda kész, talán ott kap tíz napot. Ötből még két éve volt hátra. Pár hónap múlva, amikor már levelezni is lehetett, írt a haverjának, öt évet kapott szabotálás miatt. Az volt a minimum.

Így aztán elment a vezetőnk is keresgélni, keresett szakadt drótkötelet, azt baltákkal hatcentisre daraboltuk, azzal szegeztük oda a léceket. De a drót nem mindig volt egyenes, így kétszer annyi idő kellett, és a minősége sem volt a legjobb. Már átadás előtt magunktól átvizsgáltuk, nekem a tíz százaléka volt hibás. Szombat estére befejeztük a lécezést, egyelőre nem volt kész a fal. Este kiszámolták a teljesítményünket. A vezetőnk – tíz rabról van szó – nem a brigádvezetőnk, csak a megbízott, aki addig, amíg külön dolgoztunk, felelt értünk meg a normavégzésért. A következő dekádban 650 grammot kapunk…

Szomorú, de nem hiszem, hogy ennyit érő munkát végeztünk volna. De vajon ki ezért a hibás? Mert a hideg egyre nagyobb, a koszt pedig egyre kevesebb. Ha így megy, baj lesz. Hiszen nap mint nap érzem, hogy gyengülök, menekülnék a legkönnyebb munka elől is. Ha nem teljesítem a normát, akkor még tíz dekát elvesznek, ötvenöt deka meg éhhalál.

Szombaton reggel mínusz 39 fok. A szánk elé kötött kendőre jégként fagy a lehelet. Szemöldökünk, bajuszunk, szempillánk csak állandó tisztogatással tartható használható állapotban. Mire felkerülünk a kocsira, eltelik fél óra. Egy rab előremegy,

ott áll a sorban, mikor a sor eléri a mi brigádunk helyét, beszalad a jurtába, és mi rohanunk ki. De úgy is ki lehet fogni a hidegen, hogy egyikünk áll, a másik a jurta bejáratánál figyel. Ha menni kell, integet. Az utazás zárt házikóban történik tegnap óta. Feltesznek egy deszkaházikót a platóra, s belebújunk. Az őrök kint maradnak, de ők a bundájukra még bokáig érő tulupot is felvesznek. Birkabőrből van, belül szőrös, legalább tíz kiló, viszont 45 fokig a szánon vagy platón aludni lehet benne. Csizmájuk olyan, mint a miénk. Csak épp az ő energiatartalékuk nem olyan, mint a miénk.

Az utolsó nap az építkezésen. Már nincs mit csinálni ennyi rabnak. De ma még van munka. Ki az udvaron tüzel, ki bent, az épületben, mert a nedves vakolatnak száradni kell. Ha megfagy, nem köt meg. Sokan fát hasogatnak. A hidegebb napokon nem esik a hó. Az itt élők mondják, hogy január 10. és 20. között van a leghidegebb. Lehet máskor is, de tartósan nem. Bár lenne igazuk. Ez a nap is eltelt. Este fürdő. Még nem tudják tartani a tíz napot.

Január 10., hétfő. Tegnap semmi érdekes nem történt. Estére vihar kerekedett. Enyhülés jött, de úgy hordta a havat a szél, hogy alig lehetett látni. Esni nem esett. A feltört hókristályokat egymáshoz ütögette az orkán, annyi havat feltört, hogy méteres torlaszok keletkeztek a jurták körül. Minden eszközzel kellett hordani a havat, a szél meg szórta az újat. Félóránként váltottuk egymást. Az esti sorakozó is elmaradt, minden jurtába bejöttek a számlálók, ott lettünk leellenőrizve. Egyébként a számlálás ritkán esik meg egy óra alatt, pedig tízen végzik. Ha a jurtában történik az ellenőrzés, senki sem mehet ki az egész lágerbe, mert ráuszítják a kutyákat. Így elkerülik, nehogy valakit két jurtában is beszámoljanak.

Január 16., vasárnap. Egész héten az iparvágányon voltunk rönköt leszedni a vagonokból. Húsz fő, a többiek a lágerben dolgoztak. Első nap délig a lerakott rönkök közé bújva vártuk a vonatot. Délután jött meg, négy vagont hozott. Az ebédet kihozták, alig lehetett meginni, olyan hideg volt az eleje, mert katonasági edényekben utaztatták szánon. A vége meg megfagyott, a kása pedig már ez elején is hideg volt. A szél még mindig erős, tüzet nem rakhatunk. Összekuporodva fagyoskodunk. A kezem alig mozgott, minden ujjam merev. Mire a beállítás megtörtént, sötétedett. Mentünk a lágerbe.

Kedden kimentünk, az éjszakások lerakták a szállítmányt. Vártuk a következőt, hamar megjött. Tízkor már el is kezdtük. De a fele sem tudta, mit kell tenni. Volt az egyik bódéban két szerszámkiadó, ők adtak köteleket, baltákat, drótvágót az átkötések elvágására, vasrudakat a rönkök mozgatására. Én egy kötélköteget kaptam fel, de mivel 25 kiló volt, elsőre nem sikerült. Az én kondíciómban nem lehetett ekkora súlyokkal ugrálni. Mit fogunk ezekkel csinálni? Azért voltak köztünk olyanok, akik már dolgoztak rönkrakodáson, és elkezdték vezényelni a munkát. Délig egy, délután még egy vagont kiraktunk. Vagyis én csak a kirakott rönköket húzogattam negyedmagammal a hóban. Nem volt nehéz, mert aláraktunk vékonyabb rönköket,

és azokon görgettük-irányítottuk a rönköket. De kétméteres magasságba kellett felgurítani. Ahhoz mindig kaptunk négy főt. Úgy már ment, de azért szerdán az első métert mi négyen raktuk át. Összesen négy vagon lett kirakva. Elég is volt. Mondták, napi hat vagon a norma.

Csütörtökön–pénteken négy-négy, szombaton két vagon lett a teljesítmény. Írtak rá hótakarítást, alapkészítést, miegymást, így meglett a száz százalék. De így is csak 650 gramm lesz a kenyér, és szimpla a kása. És most ez a hét se lett jobb. Akik a lágerben maradtak, jobb munkán voltak. A zsulikok is bent maradtak, őket nem hozza ki a vezető, itt sem dolgoznának, este meg összevernék.

Január 23., vasárnap. Ma a reggeli alatt kihirdették, hogy elkészült és megnyílt a lágerposta. A cím: Gorod Irkutszk 16. Nr. 13. Vagyis ez, mint később megtudtam, az irkutszki lágerek száma (16), ezen belül a mi táborunk száma a 13-as. Aki írt, beadta a „cenzori irodába", ott cenzúrázták, majd elküldték. Bélyeg nem kell. Viszont boríték senkinek nincs. Egy darab négyzetes papírt összehajtogattak csákó alakra, s máris el lehetett küldeni. El is ment. Volt, aki a cementeszsákról szedett le papírt.

Egyébként egész héten a lágér bővítéséhez csákányoztuk a gödröket. Oldalt kétszáz, hosszában négyszáz métert toldanak hozzá, összesen hatszázszor ezer lesz. Négyméterenként egy gödör. De csak olyan széles, mint az oszlop. Éppenhogy beleférjen. Hetven centi mély, három méter áll ki a gödörből. 550 gödör, de minden tizedik két oldalon 45 fokos szögben merevítve. Az 110 lyuk. Tehát 660 gödröt kellett kikaparni a jégbe fagyott földből. Vasrúddal és evőkanállal készítettük, először összetörtük a feszítővassal, majd kanállal kiszedtük. Ha nagyobb rög esett le a szaggatáskor – fele olyan volt –, azt kézzel dobtuk ki. Jobb is volt így, mert ha nagyobb átmérőjű lyukat vágtunk volna, iszonyú nehéz munkát kellett volna elvégeznünk. Így is az egész hetünk ráment. Először a vastag hóréteget kellett egyméteres körben elhányni, 50-60 centi volt a hó, s csak utána kezdhettük el a munkát. De a teljesítményünk így is megfelelő volt. Egyelőre csak egy sor oszlop készült, azon nappal fognak dolgozni. Az őrök állandóan járkálnak, ők is fáznak, de ha tüzet rakunk, még így sem fogunk dolgozni. Meg hát tüzelő sem volt. Ebédelni bementünk a lágerbe. A kapunál számolás, kijövetelkor számolás, még nem jött meg az őrség, ők is ebédelnek, szóval volt baj elég. Mert akkor is a hidegben állunk, ha semmit sem dolgozunk.

Január 24., hétfő. Ma nem kell kimennem, a KVCS ad munkát. Reggeli után bemegyek. Kérdezi a művész, miért nem jövök olvasni. Majd ha jobb idő lesz. Mert már erőm sincs fennmaradni, ha nem muszáj. Lefekszem a priccsre, és pihenek. Mondja, hogy a plakátok a főút mellett lesznek kiállítva, ha enyhül a tél, két hónap múlva. Megmutatta, mind ott állt egymásra rakva. Ennyi volt a tavalyi öntöttvastermelés? Ennyi lesz. Most kezdtem ezeken elgondolkodni. Mi is ez tulajdonképpen? Ha tényleg ennyi volt, és ennyi lesz, akkor itt olyan óriási lesz a fejlődés, amekkorát én szinte el sem tudok képzelni. De akkor a lágerekben is emelik az adagot? Tíz óra körül jött

egy tiszt egy szakállas rabbal. Bemutatkozik: Kondratyenko Viktor Mihajlovics. Gut Zoltán Alekszandrovics – mondom én. Mivel apám Sándor, Lembergben beírták, hogy Sándorovics, hiszen az lett volna a helyes, de nehéz volt kiejteniük. Valaki rájött, hogy a Sándor oroszul Alekszander, hát így lettem Alekszandrovics. Kérdezte, mennyi a büntetésem, melyik a paragrafus, mennyi van még hátra… Mondom, hogy nem vagyok művész, csak Lembergben egy idióta bediktálta a nőnek, az meg beírta. Tudok festeni, rajzolni amatőr szinten. Fejből tájképet, egyebet.

De ő nem erre volt kíváncsi. Azt kérdi, tudok-e meszelni. Azt nem, de ha kell, megtanulom szívesen. Már csak a hideg miatt is, mert azt nem kedvelem. Meszelni meg csak melegben lehet. De hol kell itt meszelni? Van egy festő. Tegnap szállítás volt, velük jött. Fegya Kosev. Három éve van, pénzhamisításért kapta. Vele együtt kell meszelnem. És ő tud meszelni? Azt még nem kérdezte. Jó, elvállalom. De hol leszek, ki lesz a brigádvezetőm, ki adja ki a munkát, ki írja a narjádot? Már jól beszéltem az oroszt, ha nem is szabályosan, de mondtam, ahogy tudtam.

Tehát maradok a brigádban. Ott fogok lakni is. Azt a brigádot úgyis szerteszét fogják dolgoztatni, hiszen mind szakmanélküliek. Majd ő leadja minden tizedik nap után a teljesítményemet, és kész. Ebédkor bevárom a brigádom. Nem is kérdeztem, hol dolgoznak. Tulajdonképpen nem is érdekelnek. Nincs egyetlen rab közöttük, aki érdekelne, ha csak az örmény repülős nem. Az néha szívesen beszél velem, de nincs témánk. Kevés hozzá a szókincsem meg a műveltségem is orosz nyelven. Ha jól emlékszem, Gogoltól a *Kabátot*[83] olvastam a háború előtt, amúgy az orosz írók közül senkit nem ismerek. Rengeteg könyvet olvastam, de az írókat nem ismerem. A Szovjetunióról meg egyáltalán semmi információm nem volt. A térképen meg tudtam mutatni az egész világot, tudtam, mi hol van. Rengeteg bélyegem volt az egész világból. Ha ránéztem egyre, megmondtam, melyik ország adta ki. Megvolt a *Michel* német nyelvű világkatalógusom. Egy romházból hoztam el azt is meg a bélyegeket. '42-ben adták ki. Az volt az utolsó világkatalógus.[84] Ilyen előzmények után szívesen váltottam munkát meg társakat. Ebéd után volt a munkamegbeszélés meg a találkozás Kosevvel.

32 éves, megnyerő arcú és modorú. Cigarettája van, hiszen csomagot kap. A megbízói tartják vele a kapcsolatot, szintúgy a családja is. Felesége, gyereke van. A beszélgetés rövid volt, csak arról volt szó, hogy Fegya tud meszelni. Ugyan nem mérnök, de jól rajzol, s a színkeveréshez is ért. Hát akkor majd tőle tanulunk, ő megtanít minket meszelni. Ebben maradtunk.

Este a brigádvezető kérdi, mennyi a teljesítmény. Mondom, hogy még azt sem tudom, hol fogunk dolgozni. Talán holnap. De kérjek papíron teljesítményt, mert ő másképp nem tud nekem kenyeret biztosítani. Bezzeg a zsulikoknak.

83 *A köpönyeg.* Gogol egyik legismertebb novellája.

84 Később a francia Yvert-katalógust is használták.

Január 25., kedd. Reggel találkoztunk az ebédlőben. Viktor Mihajlovics meleg barna szemű, 15 centis szakállú, az is gesztenyebarna, velem egy magasságú rab. Ruházata annyiban különbözik az enyémtől, hogy gyapjúsálat visel, ötujjas kesztyűje és bundasapkája van. Egyik cigarettát szívja a másik után. Magáról nem beszél semmit. Tíz éve van, ezt másoktól tudtam meg. Már hármat letudott. '46 elején ítélték el. Közbűntényes.

Mindhárman jelen vagyunk. A tányérja most is ott lóg az övnek használt madzag hátsó részén, néhány másikkal egyetemben. Csak Viktor Mihajlovics nem hordja a rabok természetes ismertetőjegyét. Ő a műszaki személyzet jurtájában lakik. Két jurta velük van tele, harminc fő. Az építkezés középkáderei, művezetők, csoportvezetők, geodéták, orvosok, könyvelők, raktárosok, minőségi ellenőrök stb. Ők ott hagyják a jurtában a holmijaikat, egy takarító ugyanis állandóan ott tartózkodik. Az tesz rendet a kivonulás után, bekészíti a vizet, begyújt, kisalakol, kitakarít. A miénkben is van ilyen rab, akit ezért fizetnek. Egyszer én is kitakarítottam. A padlót mindennap fel kell súrolni. Még minden új, de már a naponkénti súrolás ellenére is látszik a használat.

Bemegyünk a kiosztóba. A konyhai tűzhelyek alja be van vakolva. Száraz. Le kell meszelni. Adnak egy háncsféleségből készült meszelőt, két vödröt meg oltatlan meszet. Otthon nevelőanyám már oltott meszet, de én csak távolról néztem, hogyan csinálja. Most legalább megtanulom. Ez sikerül, egy óra múlva kész a forró mész. Négy darabot oltottunk. Volt vagy hat kiló, ekkorákat még nem láttam eddig. Egy mákszemnyi kő sem volt benne. Tíz órára meghűlt annyira, hogy le lehetett meszelni a vakolatot. Mivel meszelőnk nem volt, felváltva tanultuk a módját. Nem volt nehéz, hiszen csak 120 centis sávot meszeltünk ki tíz méter hosszan, a második réteg már szépen eltakarta a vakolatot. A mester, mert már így neveztük, megmutatta, hogyan kell felhordani az első és a második réteget: az előbbit hosszában, az utóbbit keresztben. Hát ez nagyszerűen sikerült. Ebédre készen is volt az egész, pedig állandóan akadályoztak a főzéssel. Mi meg őket… Utána megebédeltünk, a brigádot nem vártuk be, leírtak egy adagot a listáról. Ki akarták venni az adagomat, de nem adták. Este veszekedtek velem, hogy a konyhán dolgozom, mégsem ott eszem. De hát én ott ettem, de kétszer ott sem adhatják ki a részem.

Később jött a mester, s mondta, másnap nincs meszelnivaló, de ha lesz, akkor hívnak. Most szervez egy tanulókból álló tízfős csoportot, és Fegyával mi lennénk a haladók, mert már tudunk meszelni. Ezzel a tanulás első része be is fejeződött. Este a fél jurta rajtam röhögött.

A konyhán nem találkoztam Misivel. Mentem is át a jurtájukba, de onnan elköltöztek egy másikba, ami nemrég készült el. Negyvenen együtt, konyhások. Mert már ennyien voltak. Mind a két konyha dolgozott. Misi éjszakai műszakos. A reggelit hatkor osztják ki, tehát hamarabb kell végeznie. Este tízkor kezd, hat előtt végez. De már kilencre ott kell lennie, és csak hat után mehet el. Egyelőre nem tud semmit adni, de rövidesen lesz rá alkalom.

Január 29., szombat. A brigád egész héten a fogda épületénél dolgozott. Az adagom még mindig 650 gramm, de a fél brigádé is. A hideg tovább emészti az ellenálló képességünket. A konyhán mértem magam, hetven kiló vagyok, de ruhástól. Tehát olyan hatvannégy lehetek. Hiszen a csizma maga két kiló. Ebéd után néha olyan éhes vagyok, hogy megenném a vasat is. Ott ácsorgok a kiadóablak mellett, hátha adnak még egy kanál levest. Kására nem is számítok. Néha már kaptam, de ma sehogy sem alakul. Pedig már azok a brigádok is bejöttek, akik az utolsók mindennap. Ők igyekeznek is utolsóknak lenni, ha van maradék, jobban belemerítik a merőkanalat az ételbe. Mivel már egy órát is eltöltöttem potyára, siettem vissza a brigádhoz. Így is lelkiismeret-furdalásom volt, hogy soká lógtam, a legközelebbi dekádban sem kapok nagyobb adagot. De már tudom, hogy akkor sem, ha többet dolgozom. A brigádot már a zsulikok irányítják, a brigádvezető meg nekik engedelmeskedik.

Szaladok a fogda felé, erősen kimelegszem. A konyha melege után az utcán erősen mar a hideg, de most hirtelen melegem lett. Útközben meg kellett állnom. Erős nyomást éreztem a gyomromban. Az éhség, az izgalom meg az étel látványa erős gyomornedvtermelést okozott. Mielőtt a föld alatti lejáróhoz értem, le kellett guggolnom, mert összehúzott a görcs. Ott voltam a lejárónál, de nem tudtam kiegyenesedni. Percekig gyötrődtem. Majd hirtelen hányinger vett erőt rajtam, és tiszta gyomorsav ömlött a számból. Még a légzés is nehezemre esett. Összekuporodva vártam a fejleményeket. A közelben senki. Eltelhetett egy óra is, már alkonyodott, mire fel tudtam egyenesedni. Lassan, falfehéren letántorogtam a fogda alá. Sötét van, gyengén világítanak az égők. Még mindig nincs befejezve az alagsor. Itt is cellák lesznek, mint fent, csak itt a szigorítottak kapnak helyet. Rögtön nekem estek: hol csavargok, amíg a többiek dolgoznak? Nem fognak rám dolgozni, büntetésből a jövő dekádban csak 550 lesz az adagom. Mondom, nem érzem jól magam, hánytam, szédülök. Biztosan a konyhán zabáltam, míg ők robotolnak, van eszem hazudni… De engem csak az érdekelt, hogy komoly bajom ne legyen. A kenyér sem érdekelt. Valahogy mindig volt, mindig lesz. Már ők sem dolgoztak, készültek a kivonulásra a föld alól. De addig, amíg nem lehet sorakozni, kár lenne kimenni, mert itt mégiscsak melegebb van, és a szél sem ér.

Este találkoztam Rezedával és Zájaccal. Nehéz munkán vannak, vakolásnál segédkeznek, teherautóval viszik őket 25 km-re. Ott hatalmas lakásépítés folyik, már nemsoká festeni is lehet. Újságolom, hogy belőlem is festőt akarnak csinálni. Ki-ki ment a maga dolgára.

Január 30., vasárnap. Munkanap. Reggel megint kikér Kondratyenko. Közli, hogy ezentúl csak festeni fogok. Zájaccal együtt utazunk. Az építkezés ott van, ahol először a karanténban voltam. De nem a lágerbe megyünk, hanem a mellette lévő építkezésre. Háromszor négy km-es, szögesdróttal bekerítve. A belső drót kétméteres, a külső másfél. A kettő között három méter sáv. A havat mindennap elgereblyézik. Utcasorok között menetelünk, csak a kapuig hoz a kocsi, onnan gyalog megyünk a

tetthelyre. Kettő–négy emeletes épületek, mind téglából. Az ablakok ugyanolyanok, mint amiket mi is elhordtunk a lágerben. Ez valamiféle szibériai szabvány. Így hatékonyabb a tömegtermelés. Bemegyünk egy négyemeletes épület alagsorába. Fent a vakolók dolgoznak, itt, lent már lehet meszelni. Habár nem ez a legfontosabb része a épületnek, de Kondratyenko, akit ezentúl csak mesternek fogok szólítani, megbeszélte a parancsnoksággal, hogy nekünk még sokat kell tanulnunk, hogy a lakásokat is ki tudjuk meszelni, ezért jobb, ha először az alagsorban gyakorolunk. Ez az érv meg az, hogy a lakásokban nem volt összefüggő terület, hatott. Így mától megtanulunk meszelni. Berendezkedünk. Mától nem tartozom a brigádba. Ott fogok lakni, de mint tanuló kapom az adagot: 750 gramm. A kása szimpla, ha a munka már jól megy, emelik az adagot. De igyekeznünk kell, hogy a műveleteket pontosan és lehetőleg jól végezzük el, akkor nem kell megismételni. Hála Istennek, legalább nem a hidegben didergek egész nap. Meg elkerülöm a rettegett zsulikokat. Az alagsort zárhatóvá tesszük.

A mesterrel elmegyünk a raktárba. Már nála van a szerszámok listája. Négy marokecset, meszelő nincs, öt vödör, két kis méretű és négy nagy méretű spakli. Szita a szűréshez. Kavarókanál a mészoltáshoz. Balta, két kalapács. Egyelőre ennyi. De mivel fogunk meszelni? A marokecset jó minőségű, legalábbis a sertéje hosszú, tízcentis. Mit tudtam én, milyen szerszám kell, és melyik a jó? Egyelőre az udvaron keresünk vashordót az oltáshoz. Délig kettőt leviszünk, hozzá a raktárból egy mázsa meszet.

Ebéd. A kosztot a láger konyhájáról hozzák, onnan vitték a karanténba is. Tehát ott legkevesebb hatezer adagot főznek, hiszen csak itt több ezren dolgozunk. Ebéd után félig rakjuk a hordót mésszel, majd elmegyünk két-két vödörrel vízért. Tíz perc is eltelik, mire visszaérünk. Víz van bőven, de várni kell. Ez is kút, motoros szivattyúval. Mire kitavaszodik, meglesz a vízvezeték. Három méter mélyen ássák, a fagyhatár miatt. Legtöbb helyen már készen van. De az első kilométeres szakasz átadása csak a hónap végére várható. Addig innen visszük az építkezéshez szükséges vizet. Legalábbis azok, aki ebbe a körzetbe tartoznak. Mert van már működő vezeték is odább, ott már festik a lakásokat. Persze mi nem kaphatunk onnan, eleve nem is mehetünk abba a részbe, le van zárva dróttal. Ott civilek és rabok együtt dolgoznak. Megvárjuk, míg a lajtos kocsi megtelik, aztán a vödrökkel visszaindulunk. Ráöntjük a mészre, kevergetjük, de inkább megfagy. A fene egye meg, mit csináljunk vele? De hát a mész a zárt, de nem fűtött raktárból van. Onnan két órája hoztuk ki. Még nem melegedett annyira, hogy a ráöntött víz meg ne fagyjon. A 30 fokos éjszakák után a raktárban nappal sem lesz melegebb a mész. Gyorsan leöntjük nagy nehezen a vizet a vödrökbe, még jó, hogy csak két vödörrel löttyintettünk rá. Kimentünk az udvarra, a vödröt téglára raktuk, mindenfelé hevertek százával, és alágyújtottunk. Sietnünk kell. Úgy szervezd meg a munkádat, hogy inkább te várj, mint rád várjanak.

Tüzelni volt mivel, mindenfelé ácsok dolgoztak a tetőszerkezeteken. Minden ház sátortetős, rengeteg a hulladék. Igaz, itt mindenki fűt, tüzel. A nagy épületekben ideiglenes központi fűtés üzemel, másként nem lehetne biztosítani a minimális hő-

mérsékletet sem. A házak kívül vakolatlanok. Kora tavasszal kezdték az előző évben készült alapokra építeni az épületeket. De a mesterek fele olyan volt, mint én. Aznap tanulta a szakmát. De a munkának mennie kell, majd mindenki belejön. Sok szakmunkás is elpusztult a háború alatt. Idő meg nincs a hosszadalmas tanulásra. Az európai részen folyik az újjáépítés, onnan nem lehet elvonni az építőket. A kitelepítéssel így is sokan elkerültek onnan.

A havat, amennyire csak lehetett, elkapartuk a vödrök alól. Néhány perc múlva már a jéggé taposott talaj is olvadt, a vödör megbillent, a víz már a havat olvasztja. Olyan meleg, hogy a kezemben el tudom nyomni. Fele kiborult. Darab szappan mindig van a zsebemben. Gyorsan megmosom az arcom. De már szaladok is az alagsorba, letörölöm a sálammal. Pár perc múlva kimegyek, Fegya még mindig dülöngél a röhögéstől.

Mi az oka annak, hogy a rabok minden alkalmat megragadnak, csak hogy kinevethessék magukat? De nekem semmi kedvem nevetni. A másik vödörből teletöltöm a vizet, kell a két vödör, hiszen a mész fagyott. Megigazítom a téglát, újra alágyújtok. Neki is mondom, melegítse a vizet. Fél óra múlva vígan kavargatjuk a rotyogó meszet. Eleinte még a forró víztől sem akart oldódni, de aztán, ahogy nekiindult, és az összes vizet ráöntöttük, csak úgy forrt. Tíz perc sem telt el, máris rotyogott újra. A fene egye meg. A víz meg már elfogyott. Szaladtunk vízért. Éppen senki sem volt ott, vittük gyorsan. Beleöntöttünk, újra kavargatni kezdtük. Lassan rotyogott, és szép fehér mész lett, kolompolásig állandóan kavargattuk… Akkor jött a mester, mentünk sorakozni. A három festő. És a sötétedő estében elindultunk kifelé, fel a várakozó kocsira.

Ruhánkon néhány mészfolt árulkodott csak a szakmai előmenetelünkről. Este fáradtabb voltam, mint ha bányában dolgoztam volna egész nap. Akkor még nem tudtam, hogy a bánya milyen valójában.

Február 1., kedd. Reggel még mindig meleg volt a mész. Itt lent nem fagyott mindig, 10-12 fok volt. Meghígítottunk egy vödörrel, a mester magyarázta, mennyire kell. Megnézte, a marokecsettel kipróbálta, jó. Tehát ezzel kezdődött el az állandó munkám. Először a mennyezetet kell meszelni. De miről? Na, gyerünk keresni… Találtunk az utcán egy rakás bakot. Mind ki volt dobva, selejtáru. Elmentünk mind a hárman a raktárba vételezni szeget meg kalapácsot. Nem adtak. Hozzunk kiírást. A mester ment érte. Kapott is. Egy óra múlva mindhárman kalapáltuk a bakokat. Még jó, hogy a mesternek a fűrész is eszébe jutott. De neki könnyű volt, már régi rab. Én csak ma kezdek beletanulni. Tehát ebédelni mentünk azzal a jó érzéssel, hogy ebédig mindent megcsináltunk, csak meszelni kell.

A kenyeret még reggel megkaptuk. Azt kellett kihozni, ami reggelinél megmaradt. Én legtöbbször megettem az egészet. Hiszen most 550 gramm volt az adagom egy napra. 20-20-15 deka. Tehát a 400 grammot reggel megettem a levessel. Este meg a 150-et a hallal vagy kásával.

Ebéd után felmásztunk a bakokra. Az egyik oldalára két lécet szegeztünk, hogy könnyebb legyen a fel- és lemászás, két bakra feltettünk két pallót, arra álltunk, magunk mellett elhelyezve a meszesvödröt. Eleinte féltem megmozdulni is. A helyiség három méter magas, a bak 120 cm. Könnyedén elérem a mennyezetet, de folyik ki a mész a kezemre. Kesztyűben nem lehet dolgozni. Állandóan törölgetem, de több folyik le, mint ami a mennyezeten marad. A mester mondja, hogyan tartsam, de nem fogja meg, hogy lássam, neki sikerül-e. Egy óra alatt két négyzetmétert meszelek le. Fegya se többet. A földön annyi a mész, mint a mennyezeten. Még jó, hogy nem végleges a faaljzat. Később homok és kőlap kerül rá. Kicsivel alacsonyabb lesz a helyiség, de itt műhelyeket alakítanak ki, annak jó lesz. Már látszik rajtunk, hogy meszelünk. Meg az is, hogy nem a szakmánk… A mester sem rest, de nem akarja összekenni magát. Estig kész a mennyezet. Van vagy húsz négyzetméter. Holnap majd több lesz. A mész kész, bak van, a falat könnyebb lesz meszelni. Boldogan, hogy ezt a napot is megúsztuk, ballagunk a kapu felé. Dörzsölgetjük a ránk hullott meszet a kufajkáról. A kezem fáj, nem szoktam meg ezt a karmozgást. Majd beletanulunk. Ma újabb orosz szavakat tanultam. Ezt is a körülményeim tették lehetővé.

Este Misinek mesélem élményeimet. Vidámnak talál. Nincs elragadtatva a teljesítményünktől. Azt mondja, van egy rokona, festő, két szobát fest le egy nap alatt, egyedül. Mekkorát? – kérdem. Ötször négy, ötször öt, de ki is gipszeli, ahol kell. Gipszelni? Azt minek? És mi az? Hát, ahol repedezett a fal, ott ki kell javítani. De nálunk a vakolat olyan sima, mint a tükör. Hiszen a habarcsba belekeverik a gipszet, és azzal vakolnak. Láttam.

Február 5., szombat. Szerdán csináltatott a mester egy erős, vasalt ládát. Pallódeszkából. Abba raktuk a szerszámokat munka után. Lakattal lehet zárni. A helyiség is zárható, a kulcs pedig a kapunál lesz leadva. Összekötöttük a két ecset nyelét, úgy meszeltünk. Estére kész is lett, nekem tetszett. Ez a helyiség lesz a műhelyünk. Csütörtökön elkezdjük a mellette lévő szobát. De a dupla ecset még jobban szórja a meszet. Beleesik egy kevés a szemembe. Fél órába telt, mire kimostam tiszta vízzel. Még azért is el kellett menni. Ezentúl mindig lesz egy vödörben tiszta víz. Munka után meg kell mosakodnunk.

Ma meg a négy helyiség előtt kell meszelni a folyosót. Ott hidegebb van. A kész szobákba meg berakodnak a villanyszerelők és az asztalosok. Estére adnak egy padot, amit ma csináltak pallóból.

A kapunál találkozom Rezedával. Zájac nagyon beteg, megfázott. Ő is gyenge nagyon. Én nem panaszkodom. Látja, hogy csupa mész a kufajkám. De a vattanadrág sem különb. Mondom, minden este fél órát dörzsölöm a jurtában. Persze csak úgy, hogy ne vegyék észre, mert akkor kizavarnak az utcára, a hidegben meg nem csinálnám.

Alig várom, hogy vasárnap legyen. De a vacsora előtt még elmegyek az orvoshoz. Mutatom az ujjamat, kiette a mész. Kenőcsöt ken rá a szesztra, beköti gézzel. Ad

egy kis dobozzal, de vigyázzak rá, mert ha jobban ügyelnénk munka közben, ez nem fordulna elő. Mire eljutok a vacsoráért, a többiek már rég elmentek. Sokat kellett várnom az orvosnál… Egy adagot feljegyeztek, megkapom.

Február 13., vasárnap. A meszelés már menne, de kezdenek tönkremenni az ecsetek. Hoz a mester még kettőt, de több nincs. A jövő hónapban kérnek tízet. De nem biztos, hogy kapnak, van rafiaecset,[85] azt kell használni. Jó nagyok, ezek már inkább meszelők. Abból a rafiából készítik, amiben a húst hozzák. Olyan, mint a gyékénytakaró. Szét lehet szedni szálakra, abból könnyű meszelőt csinálni. Kipróbáljuk, jók.

Attól fogva azokkal meszeltünk. Félméteres a nyele, messzire beérünk vele. Szombatra már egy-egy helyiséget lemeszelünk. Elkészítette a mester az első dekádra a narjádot. Összeírt fűt-fát, még az ecsetkészítést is, kijött harminc százalék. Roppant el voltam keseredve, de Fegya megvigasztalt. Mondta, 650 gramm a minimum, amit meg kell kapnunk, mert mi még tanuljuk a szakmát, ezért nem tudjuk teljesíteni a normát. A mester is ezt mondta. De mikor fogok én három darab hússzor húszas szobát lemeszelni egy nap?

Vacsora után egy tiszt és egy másik mester jött be a jurtába. Elmentünk együtt a mi mesterünkhöz megbeszélésre. Hétfőtől több festő kell, az építkezésekkel egyre szaporodik a meszelhető felület. Ha tudok olyan fiatalokat, akik szeretnének megtanulni festeni, hívjam őket is, majd elbeszélgetnek velük, és ha megfelelőek, beállhatnak ők is tanulni.

Vacsora után megkerestem Kövi Ferit. Eddig nem sokat találkoztunk. Nem egy helyen dolgoztunk. Ő már hallotta, hogy a magyar meszel, s nyakig meszes. De nem gondolta, hogy én vagyok az. Ha vigyázol, nem leszel nagyon meszes, foglaltam össze a lényeget. Azonnal beleegyezett, de arra kért, hogy segítsek: van itt egy Janicsko nevű cseh meg egy nem tudom, milyen nevű moldován. Ha lehet, vigyük őket is. Így vasárnap reggeli után négyen elmentünk a mester jurtájába. Ott vártuk a tisztet. De csak a civil jött. Felírta az adatokat, még ma elviszi az irodába, és hétfőn már jöhetnek velünk.

Vajon miért így toborozzák a tanulókat? Hiszen elvileg kijelöli, és kész. Kérdem a mestertől: miért így megy ez? Van egy másik brigád is, ott szakmunkások dolgoznak. Vezetőjük egy civil, és nem akarja, hogy egy másik brigád is legyen. Tízen vannak, de szeretné, ha ötven festője lenne. Ha megtudja, hogy mi is festőnek tanulunk, elviszi az ő brigádjába, és a mesterek mellett jobban fognak haladni. De akkor a civil, aki szintén brigádot akar, mégpedig festőbrigádot, nem lesz vezető. Márpedig ha felmelegszik az idő, rengeteg munka lesz, jól lehet keresni. Azonkívül mi Kosevvel rajzolni is tudunk. Lehet majd mintás munkákat is csinálni. Lesz sok díszítőmunka. Mozi, üzletek, irodák, városi párttitkárság, negyven helyiség, tanács, szintén negyven. Te-

85 Rafia: Afrikában honos pálmafaj hosszú levelének szívós, háncsszerű rostja.

hát erre megy ki a játék. Csak senki meg ne tudja. Őket segíti a narjádcsik meg a civil építésvezető is. Sötét ügy, nem is értem, a lényeg, hogy a kenyér legyen több.

Február 14., hétfő. A brigád már hattagú. Festők. Már megyünk is. Kettőnket már ismernek, hiszen rá van meszelve a szakma a ruhánkra. Messze megyünk, ezért korán kell kimenni a kapuhoz. A zene bömböl. Felmászunk a kocsira, olyan hideg van, hogy a „platóházikóban" is meg kell fagyni. Mínusz 38 fok. Mire odaérünk, összefagyunk. Még jó, hogy ezeket a házikókat felrakták. Eleinte nélkülük utaztunk. Igaz, akkor nem volt, csak 20-25 fok. Szél nélkül akár a tavasz.

Feriéknek nem kaptunk szerszámot. Csak elseje után lesz. Van rafia, abból csinálunk kicsi és nagy meszelőket. Délután megmutatjuk nekik a műveleteket. A hibás fogásokat ők már elkerülik. Ketten egy helyiségben. Mivel mi csak ketten vagyunk, a mester is nekiáll meszelni, tanítja Janicskót. Hát, semmivel sem meszel jobban, mint én. Lehet, amit tesz most, azt is tőlem látta. De ő a főnök.

Estére hatan így is készen lettünk hat szobával. Már nem sok van az alagsorban.

Február 18., péntek. Az alagsori meszelés kész lett. Igaz, a három utolsó nem a legjobb, kissé vizes volt még a vakolat, majd kijavítjuk később. A mester ebédnél elárulja, hogy három meszelés a norma, ugyan kettővel is szép, de amikor az épület kész, az alagsort újra ki kell meszelni, korábban nem lehet, mert csak akkor mennek majd ki az épületből a többi szakmabeliek. Így az állam is jól jár, mert megmarad sok anyag, és mi is több kenyeret kapunk. De akkor miért volt csak harminc százalék? Mert úgy is csak annyi jött ki. Sebaj. Jön a tavasz, akkor már jobban megy a munka is, meg az idő is melegebb lesz. Csak addig bírjuk ki. Ferinek elmesélem a börtönben kapott zsebkendőm történetét. Erre előveszi a zsebéből. Nem akartam hinni a szememnek. Kimosva, kivasalva megőrizve. Még a karanténban került hozzá. Aki tőlem ellopta, nem tudott magyarul. Neki megmutatta, elolvasta. A szöveg alapján sejtette, hogy én vagyok, de csak most tudta átadni. Milyen végtelen kegyes a sors – gondoltam. Ez is csak azért történhetett meg, mert megtartottam a fogadalmamat, és minden este elmondom az imáimat. Mert arról nem feledkeznék meg semmi kincsért. Ha néha – mert az előfordult – este elaludtam, akkor éjjel pótoltam, vagy reggel, felkelés után.

Február 19., szombat. Ha a hideget fokozni lehet, akkor most fokozták. Mínusz 41 fok. Ennyi még ezen a télen nem volt. Az épületen csak éjjel-nappali fűtéssel lehet dolgozni. A távfűtés akadozik, kokszkályhákat hoznak. Néhány rab fejfájást kap, szellőztetni kell. Mi felhurcolkodunk a harmadik szintre. Lakások. Három–öt szobásak. Vezető elvtársak kapják majd. Azért készülnek az elsők között. A drót túloldalán meg a főelvtársaké készül. Ott mesterek is dolgoznak, annak a brigádnak leszünk a versenytársai. Nagy konyha. Kisebb-nagyobb szobák. A legnagyobb lakás 120 négyzetméter. A szobák három méter magasak. Az ablakok ugyanolyanok, mint

a lágerben lerakottak. Az ajtók még nincsenek itt. Mindenhol nyüzsgés, jönnek be az épületbe melegedni. De a lopások miatt nem szívesen látott vendég senki sem. Kiküldeni meg veszélyes. Itt könnyen eljár a kéz. Most vagyunk először fent az épületben. A villanyszerelők egy része civil. Deportáltak, németek, baltiak, ukránok. Fizetést kapnak.

Kolompolnak. Az utcán ködös, sötét az idő. A még pislákoló tüzek füstje elkeveredik a ködde l, szinte fojtogatja a torkot. A levegő áll. Mire felkászálódunk a kocsira, besötétedik. A kapunál tumultus. Egyre több rabot kell beengedni esténként, és legtöbben egy időben érkeznek. Beengedni érkezési sorrendben lehet. De ma még átkutatás is van. Először, mióta kijárunk. Hat katona áll a kapu előtt, és csak azokat engedik számba venni, akiket már átkutattak. Megtapogatják a zsebeket, a hátunkat, a nadrág szárát. Érezni, hogy van benne gyakorlatuk. Ha valamit találnak, azonnal elkobozzák. De ha valami lopásnak minősül, akkor egyenesen az őrházba kísérik a szerencsétlent, és jegyzőkönyvet vesznek fel. Előttünk már a harmadik brigád megy be, két rabot emeltek ki. A havon egész rakás kidobált holmi. Akinél van elkobozni való, ha tudja, kidobja a sorból a hóra. Eddig nem vettek észre senkit. Vagy nem is akarják. Nálam semmi nincs, de másoknál szeg, elkopott fűrészlapdarab, köteg zsákpapír, kés, egyéb holmi akad… valamennyi a lábunk alatt fekszik, beletaposva a hóba. Nem keresik a gazdáját a holmiknak, értelmetlen lenne.

Legalább fél órával később jutunk be. Mögöttünk már százak állnak, zúgolódnak a sötétben. Végre a jurtában vagyunk. Alig várjuk a kaját. Pillanatok alatt eltüntetem. Úgy érzem, háromszor annyit is be tudnék falni. Lassan, de állandóan fogyok. Amikor meszet vételezünk, mérik, mennyit. A mérlegen 62 kilót nyomok. Nem nehéz, amit dogozunk, de állandóan csinálni kell. Estére holtfáradt vagyok. Nincs kedvem menni sehová. Pedig azt mondják, már egész piac van a konyha melletti téren, ahol még nincs beépítve. De már fekszem, örülök, hogy élek.

Február 20., vasárnap. Reggel sorakozó. Ma pihenőnap van, ugye, csak minden hónap utolsó vasárnapja munkanap. De ha öt vasárnap van egy hónapban, akkor az utolsó előtti délig munkával telik el. Szabadnapokon is van reggeli sorakozó. Kolompolás után fél órával sorakozó. Csak számlálás után mehetünk reggelizni. Ácsorgunk a sötétben ötösével, több száz méteren. Minden jurtának megvan a helye. Akik hátul vannak, azoknak nem kell sietniük, mert a lényeg az, hogy mire az ő brigádjukra kerül a sor, ott legyenek. Addig senki sem hagyhatja el a sort, amíg mindenki le nem lett számolva. Ha stimmel, akkor razaigyisz kiáltással oszoljt vezényelnek. De ma – először, mióta itt vagyok – nem stimmel valami. Valaki elszámolt valamit. Újrakezdődik elölről. Már virrad, mire újra – most már helyes adat jött ki – végigszámolnak.

A köd a tegnapi, összesen két órát fagyoskodtunk a téren. Mindenki kegyetlenül káromkodik. Az őrök is, a rabok is. Hát káromkodni, azt iszonyúan tudnak. Van olyan rab, akinek minden negyedik szava az. De azt olyan folyamatosan mondja, hogy a beszédét már el sem tudja képzelni anélkül. De van olyan is, aki három-négy

káromkodás után ejt ki két-három másik szót. Ezek általában a lágerben születtek, és ott is nevelkedtek. Mert ha egy anya szül a lágerben, és nincs hová kiadni a gyereket, szabadon engedik, ha letelt a büntetése fele, vagy már kevesebb van hátra belőle, mint öt év. De a gyerek úgy is sokszor a nevelőotthonba kerül. Milliók nevelkedtek ott, főleg a háború alatt és után. Kikerülésük után legtöbbjük a fiatalkorúak börtönébe kerül. Nem tudnak mit kezdeni magukkal. Tanulnak valamilyen szakmát, de az önálló életre nincs tapasztalatuk. Ott mindent – amit a háború miatt tönkrement állam nyújtani tudott – megkaptak. A kinti életben viszont mindenért meg kell dolgozni. Ha lány, könnyebb, mert ő kap, egy fiúnak viszont még „azért" is fizetnie kell. De nincs miből. Így hát azt is megszerzi erőszakkal. Öten egyet. És ha lebuknak, mehet mind szaporítani a sort a sorakozón. Legtöbbször nem buknak le. Nem ismeri a megerőszakolt a támadóit, vagy felszívódnak. Vagy nem is merik jelenteni. Van mitől félniük.

Ezért szülnek sokan a lágerben. Persze évente százból öten-hatan, mert nem adódik alkalom. Ritkán kerülnek össze, mint itt is, nők és férfiak egy munkahelyre. De ott sem lehet akárhol és akárhogy lefeküdni. Pedig mindent megtesznek, hogy létrejöjjön a légyott. Bebújnak valami lyukba, három-öt nő és férfi figyel, öt perc az egész… Hátha sikerül. A nők kiszemelik maguk közül azokat, akiknél éppen lehet megtermékenyülés, csakis azoknak segítenek. A lényeg, hogy gyerek legyen. Az a szabadulás. Utána a vízözön. De van, aki megtartotta, hazavitte a lakhelyére, aztán szabadulása után a férfi elvette feleségül. Néha még az előző feleségét is otthagyta. Több év után ritkán várta a nő az urát. De sokszor megvárta. Volt úgy, hogy a feleség odakérte magát dolgozni, ahol a férje vagy vőlegénye raboskodott. Ez legtöbbször sikerült, hiszen a rabokat oda vitték, ahol kell a munkáskéz, de senki sem akar odamenni.

Egy új munkaterületen semmi sincs, csak a robot. A föld alatt laksz, majd lakást kapsz. Jó a fizetés, de nincs mit venni, mert még nincs üzlet, csak elosztás a raktárból. Mindent be tudsz szerezni, ha ráadsz ötven százalékot. Nincs óvoda, iskola, ha van is, elképesztőek a körülmények. Két-három év eltelik, mire kialakul a rendes életvitel. De addigra megint vándorútra kel a nép, mert máshol kell folytatni az építkezést. Vagyis az építők alsó kategóriája mindig vándorol. Sosem lesz rendes lakása, bútora. Gyerekeik legföljebb a szüleik szakmáját folytatják, ritkán van kiemelkedésre lehetőség, mert egy részük ugyan helybéli telepes lesz, de kell a jó szakember a városokban is. Az épülő hatalmas városok körül két-három éves késéssel kialakulnak a lakótelepek. De csak akkor, mert az első termelőegység csak megtermeli a lakótelep költségeit. Azonkívül a háború által kiesett termelést kell először pótolni, aztán elő lehet mászni a föld alól, ki lehet jönni a jurtákból, és el lehet kezdeni a végleges lakás kialakítását.

Itt ugyan az út már – a belső területeken – kezdettől fogva épül, tehát mire a városmag kész lesz, a központi részen már az úthálózat és az iskola-óvoda-bölcsőde rendszere is elkészül, de nem a munkások telepe. Mert ha ők is mindent megkapná-

nak egyszerre, akkor nehezen lehetne kimozdítani őket a meleg fészekből. Így hát, mint a kakukknak, gyerekei lesznek, de saját fészke az nem, nem is költ bútorra, berendezésre, minek, ha úgyis négy-hat év múlva ezer kilométerre kell vándorolni.

A nagy építőközösségek meg vagy elítéltek, vagy deportáltak. Ha szabadulnak, itt maradnak, persze ha engedik. De lehet, hogy száműzik még északabbra. Hiszen a magas évszámú ítéletek is ezt a célt szolgálják. Ha huszonöt éve van, egész biztos, hogy van még egy kitétel: plusz öt. Ez azt jelenti, hogy öt évig még nincs szavazati joga. Tehát deportálják.

Reggeli után elballagok a bazárba. Több százan kóválygognak le-föl a téren. Van, aki szabó volt, most nyolcszögletű simléderes sapkát varr. Ha jön valaki kintről, és van civil ruhadarabja, attól megveszi vagy megszerzi bagóért, és abból varrja a sapkákat. Láttam igen szép és formás holmikat, kitűnő munkákat. Egy sapka két kiló kenyér, ha sikerül, megkapod másfél kilóért. Ha az anyag gyenge minőségű, akkor 60-70 deka. Mahorka 200 gramm egy pohár. A pohár kétdecis. Az egész unió területén ugyanolyan poharakban szolgálják ki a teát, a vodkát, gyümölcsleveket és minden egyéb folyékony árut. Így nem kell keresgélni a különböző alakú vagy színű poharak között. Veszi, nem veszi, ez van. Egyébként többfajta kását is árultak. Volt pénzért vásárló is. Hiszen be lehetett utalni pénzt. Szárított halat rágcsálnak a szerencsések. De vajon mit kezd a pénzzel az árujáért?

Hamarosan dél, megyünk ebédelni. Már a bejáratnál várom a brigádot. Délután költöztetés. A mi jurtánkból elvisznek tíz rabot máshová. Este áttelepül Fegya is. Így együtt a brigád.

Vacsora után jött a mester is. Keres egy csecsent meg egy ukránt. Meg is találja őket. A tegnapi etappal érkeztek egy kazahsztáni lágerből. Mindketten festők, a civil életben is azok voltak. Tehát hétfőn már nyolcan leszünk, a mesterrel együtt.

Az ukrán elég kopott vattaruhában van, elég tűrhető civil ruhában. Arcra bármely magyar festőnek elmehetne. Kijevi, vörösesszőke hajú, 35 év körüli. A csecsen kaukázusi. Valamelyik városban dolgozott, majd Irkutszkba került. Itt kapott hét évet, harmadik éve ül. Ukránunk politikai. Két éve rab.

Feri és Gyuri levelet írnak. Cementeszsákból csinált levelet küldenek. A háromszögűre hajtogatott levél bármelyik postán bárhová elmegy. A cenzúrázók viszik a főpostára, ott átveszik darab szerint, a portót a láger fizeti. A rab tehát a saját számlájára fizet levelet, majd a keresetéből levonják. Bár én is írhatnék.

Reggel leadják a leveleket. Vasárnap van idő levelet írni. Tizenegy levél kerül elő. Minden jurtában járnak, és szedik. De bármelyik napon lehet írni, csak be kell vinni a KVCS-jurtába és odaadni. Vajon mikor kapnak választ? Feri is most írt először, mióta elkerült otthonról. Kért csomagot is.

Február 21., hétfő. Hideg reggel, mínusz 37 fok. Kissé szeles, de tiszta az ég. Éjjel elszállt a köd. Ragyogóan süt a nap. Mire megérkezünk az építkezésre, kisüt, kivilágosodik. Érezhetően korábban, mint egy hónapja. Nyolckor már fent jár a nap.

Az emeleti részt kezdjük meszelni. De előbb szerszámokat készítünk az egész brigádnak. A mester az irodába ment, a megnövekedett létszámnak szerszám kell. És festékpor, mert a szobák falai és a konyhák színesek lesznek. Zsinórt vételez a kijelöléshez. Kell még két hordó, keverő, tíz vödör. Négyen mennek vele, mi meg meszelőket készítünk. A rafia jó, szép simán lehet vele meszelni, de igen hamar kopik. Hogy milyen a jó meszelő, arról fogalmam sincs. Otthon láttam nyeles, téglalap alakú meszelővel meszelni, de festőembert még életemben nem láttam meszelni. A mi lakásunkat anyánk festette. Még a csíkot is ő húzta körül. A falak csak simák, díszítés nélküliek voltak.

Délre mindent elrendeztünk. Kaptunk tíz marokecsetet is. Éppen ideje, mert a régiekkel csak fél gőzzel lehetett dolgozni. Az ukrán, akit Mikolának hívtak, meséli, hogy milyen az igazi meszelő. Le is rajzolja a porba, ami beborítja a padlót. Meg a kisebb ecseteket is. Hát némelyiket már láttam, hiszen apám a konyhabútort maga festette, meg az ajtókat-ablakokat is.

Ebéd után még éhesebb vagyok. Csak lenne már valami teljesítményünk, hogy több lenne a kaja. Néha kapok egy csavarás mahorkát, amúgy sosem kérek. A csikket meg el sem fogadnám. Fene finnyás vagyok. De a zsíros ételtől most is kavarog a gyomrom. Tán meg se bírnám enni? Ha lenne délben is kenyér – vagyis ha nem enném meg a déli adagot reggel –, akkor elég is lenne. De így napról napra kevesebb a tartalék erő.

Szerencsénkre nincsenek nagy viharok. Mesélték, '47-ben olyan viharok voltak itt, hogy a 12 km-re lévő pékségből még traktorral sem tudták napokig elvontatni szánon a kenyeret. Ott volt egy hétig megfagyva. Az itteni láger még csak a kezdeténél tartott akkor. Kenyér helyett kását adtak, de már a negyedik napon elkezdődött a hasmenés. A kására olaj is járt, talán az volt a baj. A vihar elállтával aztán vitték a sok munkást a kórházba… A hó már magas volt, de két nap múlva elállt a havazás. Csak a szél erősödött orkánná. Felszaggatta a lehullott havat, és hordta-vitte, amerre fújt, kettő-négy méteres torlaszokat emelve az utakon. A fagy meg mínusz 40 fok alá szállt. Mire befutott az első kenyérszállítmány, a fél láger, mintegy száz rab volt beteg. Valami járvány is kitört, de az hamar elmúlt. Halálozásról nem tudnak, mert a betegeket elszállították Irkutszkba vagy máshová. Arra sem volt erejük, hogy a föld alatti barakkokat, ami most krumpliraktár, kiássák a hóból. A parancsnok kérte a rabokat, hogy csak azok menjenek ki az udvarra, akik vissza is tudnak jönni. Hármasával összefogózva mentek ki, egymást támogatva…

Tehát most mi szerencsések vagyunk. De nem ette meg a kutya a telet. Várjuk ki a végét.

Estig egy lakást teljesen lemeszeltünk egy rétegben. A két új festő – mert tényleg azok voltak – rendkívül sokat teljesített. Ők a mennyezeteket csinálták, meg a fal felső részét, mi meg alul. Mi kevertük a meszet, fel is adtuk a bakokra. Nekik csak meszelni kellett. A mester tegnap leadta a narjádot. Kíváncsian vártuk, hogy haladtunk. Hiszen se szerszám, se kaja, hogy is lehetne többet dolgozni?

Létrát nem is láttam. Állványt csinálunk faltól falig. Rá két pallót, és átrakjuk. Sok az ugrálás. Csak valakinek a latrinára ne kelljen mennie. A legközelebbi háromszáz méterre van. Papírunk már van, hiszen annyi a cementeszsák. Ki kell üríteni, kirázni, összehajtogatni, és ha van tíz, a raktárba leadni. De mit tegyünk, ha elszakad? Mert néha elszakad. Hiszen csak egy papír, levélnek, vécépapírnak való. Csak annyi szakad el, amennyi kell.

Február 22., kedd. A hideg mínusz 31 fok, de az időjárás viharos. A nap süt. Estére a tegnap lemeszelt lakás mennyezetét és a holkert – a fal felső harminc centijét – még egyszer lemeszeljük. Ketten a csecsennel. Kellemes, művelt ember, az oroszt akcentussal, de jól beszéli. Utánozom a mozdulatait, sokat tanulok tőle mindennap. Mire este lesz, megtanulok olyan egyenesen meszelni, mint ő. Egyébként szinte mindent hamar megtanulok, csak legyen, aki megmutatja. A többiek meg két lakást alapmeszelnek. Este a mester meg van elégedve. A mennyezetek szépek, de holnap még egy sort rá kell tenni. Az már – mondja a csecsen – vékonyabb anyaggal is mehet. A lényeg, hogy keresztbe kell meszelni, az eltömi az esetleges csíkokat.

Február 28., hétfő. Tegnap munkanap volt. Utolsó vasárnap a februárban. Holnap március 1. Otthon már tavaszodik… Egy szinten négy lakás van. Már a második szintet is készre meszeltük, csak a falak színezése van hátra. Ma meszelőket kell csinálni, mert a színezést hosszú szálú rafiával kell meszelni. Akkor nem lesz csíkos. Néha hideg van, de ritkán van idebent 10 fok alatt. Éjjel-nappal fűtenek. A csövek csak úgy le vannak rakva a földre, mármint a padló helyére, kétcolos csöveken jön a meleg víz. A szoba fal melletti részén az ablaknál a fűtőtest. Háromcolos csőből van hegesztve, de már nem kell, viszik máshová. Könnyű szétszedni. Meszes, nincs lemázolva, minek, mikor úgyis koszos lesz? Az ablakokat letakarjuk zsákpapírral, mert nekünk kell letisztítani. A faanyagát meg majd lemázoljuk. A szerszámokat már megrendelte a mester. Ebéd után hozott két spaklit. Szerencsére a fal mind sima, nagyon finom anyaggal dolgoznak a készre vakolásnál. Meg minden habarcsba lassan kötő alabástromgipszet tesznek. Este Misi osztja a vacsorát. Jöjjek vissza vacsora után, lesz repeta. Megbeszélte az elöljáróval, hogy én minden alkalommal, ha kérik, lemeszelem a konyha vakolt részeit.

Alig várom. De ott vagyok, mihelyt fogy a nép. Behívnak a konyha mögött levő alagsorba, ahol a fűtők meg a zöldségtisztítók dolgoznak. Ott már minden koszos, fekete. Mész van, ma kaptak egy hordóval. Azt kell megoltani, és másnap lehet kezdeni. Azonnal neki is látok. Egy jó óra múlva kész a mész, már alig rotyog. Milyen jó, hogy az ember ért valamihez. Már csak néhány messziről jövő brigád van elmaradva. Ott, a hordó mellett kapok egy tele tányér levest. Borscs,[86] ez más, mint a káposz-

86 Többnyire céklából készült leves.

taleves, céklával is csinálják. Hetente egyszer adják. De olyan sűrű, hogy eltelik a gyomor vele. Végre, végre egyszer jóllaktam. A kenyérgyári munka óta először.

Másnap meszelek, hamar szárad, de a zebra sem csíkosabb. Még egyszer lemeszelem, nincs magasan, 130 centi, könnyű az egész, csak a trepniket kell elhúzgálni. Másodszor már majdnem jó, de még mindig csíkos. Ma kását kaptam olajjal. Harmadnap nem kell meszelni, de a leves – fél tányér – sűrű.

Közben a két szintet lemeszeltük. A mester hozott zöld, okker és vörös festékport. Vékony zsinegköteget. Azt bekentük porfestékkel, bejegyeztük a falakat, és kicsaptuk a magasságot, ameddig meszelni kell. Hát, az első órában igen lassan ment. A fal száraz, szívós, az ecset kicsi, kopott, de ha lassan is, haladok. A csecsen – mert írni így kell, mondani meg: „csicsen" –, láttam a narjádon, gyorsabban keni. Aztán már nekem is megy. Estére már sokkal biztosabban végzem a munkát. Február utolsó dekádja már hetven százalék volt. A kenyér 650 marad.

Március 3., csütörtök. Tegnap este kész lett a két szint. A falakat először vízszintesen, utána függőlegesen meszeltük, miután megszáradt. Az esti megbeszélésen már arról folyik a szó, mit fogunk csinálni. A vakolók csak keddre végeznek, egy napot még száradnia kell. Tehát csak csütörtökön mehetünk le. Kár volt sietni. Akkor meg nincs norma. Pedig ők is vannak húszan. Itt laknak helyben, csak egy kilométert gyalogolnak. Kapun ki, a másikon be. Nekünk egy óra ide, egy-másfél vissza.

A repeta megteszi a hatását, kezdek életre kapni. Feri, Gyuri, Janicsko és én elindulunk jurtát nézni. Hátha akad magyar. Akadt is néhány, de nem ismerősek senkinek, bizalmatlan, maguknak való, kárpátaljai rabok. Így visszamegyünk a helyünkre. Este a fagy emelkedik. Mondják azok, akik már két éve itt vannak, még április elején is lehet mínusz 20 fok. Akkor mikor lesz tavasz?

Március 4., péntek. A munkát befejeztük. A szerszámokat a ládával behúzzuk a raktárba. Tákoltunk magunknak szánkót, deszka van bőven. Azzal húzzuk a meszet, vizet. Mindent leadunk, egy hétig máshol dolgozunk.

Március 12., szombat. Ma újra meszelünk. Egész héten egy másik telepen szegeztük a dránkát a deszkára. Ott, ahol a drótkötélből daraboltuk a szeget. Már nem is adnak szeget? Mindenki elszakadt drótkötélből készült szeggel szegez. Vajon megtartja a vakolatot?

Mivel sokan lettünk, másnap darabolni kell a drótot. Egy vassínen vágjuk ketten, baltával, elosztjuk, amíg elég, szegezünk. Aztán vágjuk. De vágja csak mindenki magának. Rohadt munka, acél és drót. Kicsorbul a balta. Vágjuk, amennyi kell, és beletömöm a zsebembe. Akinek kell, vágjon magának. Mire a zsebeim megtelnek, kongatnak. Nem könnyen jön ki a zsebemből, hisz némelyiknek a vége kiszúrta az oldalát, és kilátszik. Egye fene, becipelem a lágerbe, majd ott kiszedem. Lemászok a kocsiból, sok rab vár bebocsátásra. Kutatás. Szórja mindenki a szajrét. De egy őr

állandóan járkál mellettünk. Ha kiszúrja, azt fogja hinni, hogy szándékosan raktam bele. És miért lopom a nép vagyonát? Már szedegetem is ki, mire a kutatókhoz érünk, szerencsésen megszabadultam tőle mind egy szálig, leszórtam a lábunk alá. Volt ott már más is. Mire beértünk, megizzadt a hátam, pedig maradt a hideg. Igyekszem máskor semmit sem elhozni.

Este kaptam egy egész heringet, négyadagnyit. De egy kanál kása is akadt. Misi nem sokat beszél. Mit csináltunk, hogy érzem magam, levelet akar írni, megírom-e neki? Hat osztályt végzett, de szeretné, ha én diktálnám a levelet. Megígérem.

Ma, szombaton újra elkezdjük a meszelést. Nyolcadikán volt a névnapom, egész nap a szüleimre gondoltam. De már van, hogy egész nap nem gondolok haza, máskor meg éjjel-nappal otthon vagyok. Estére az egész szint, négy lakás, le van meszelve Igaz, kaptunk nyolc sertemeszelőt. Már igazi festőnek érzem magam.

Kondratyenko mester hozott két vékony ecsetet. Azzal kell nekem csíkot húzni a falakra. Oda, ahol a holker végződik. Mindegyik szobában és konyhában. De én sosem húztam ilyet. Lemegyünk az alagsorba, keresünk egy bepiszkolódott falat, azon gyakorolhatunk. Úgyis le kell meszelni…

Megmutatja, hogy kell, én meg az első tíz méteren két csíkot húzok, ami elfogadható. Estig megtanultam, de nem minden csík egyforma széles.

Ma adta le a normát a mester. Már tudjuk, hogy nyolcvanöt százalék a teljesítmény. Haladunk. De csak csalással megélni nem lehet. Ha így is csak nyolcvanöt, akkor mikor lesz száz?

Március 13., vasárnap. Reggel munkába kell menni. Egy lóistálló kapuit kell befesteni. Ott kapunk anyagot és szerszámokat. Kivittük egy vödörben a kását, olajat, meg van fagyva – majd megfőzzük a munkahelyen. Nyolc rabra két őr. Egyikük nem katona. Csak úgy mondják, hogy szamohrán. Saját őrség. Azt jelenti, hogy az illető rab, de olyan a paragrafusa, hogy fegyveres őrséget is elláthat. Öt évnél kevesebb ítéletű és katonaviselt kell hogy legyen. Általában a seregben elítéltek kerültek ebbe a szolgálatba. Azok szinte mind. Harminchatan vannak a zónában, egy jurtában. Ők adják a nappali őrzés egy részét. Éjszakai és lágerőrzést nem kapnak. Kigyalogolunk a főútra, három kilométerre a tábortól. Onnan két kilométerre, az út mellett fut a szibériai vasút. Két óra múlva a tetthelyen vagyunk. Az ég tiszta, a hideg nagy, nem tudom, mennyi, kimelegedtünk.

Két harmincméteres és egy húszméteres istálló. Oldalt és a végeken négy kétszárnyú kapu. Az ukrán nekiáll kását főzni. Bemegy az őrhöz, egy szoba-konyhás lakásban lakik egy cigány család. Deportáltak, valahonnan délről. Férj, feleség, 30-40 körüliek, két lány, 16-18 évesek. Ők kezelik a kutat is. A konyha ötször négyes, a szoba ötször ötös, előszoba nincs. A kút ötször ötös téglaépületben. Benne motor húzza fel a vizet, de van vödör is, ha netán áramkimaradás lenne. Nem tudom, mennyi ló lehet, de minden istálló kapuja zúzmarás. Vastagon. Az ablakok kicsik. Hetvenszer százas méretűek, duplák. Valamennyi nyitható, de most be vannak fagyva. A szá-

laknál széna és néhány lócitrom, tehát már kialmoztak. A padozat vastag deszka. Az istállók egymás mellett épültek. A lovakkal korán mennek dolgozni. Ők, mind a négyen, befognak egy-egy szánt, és a két lány elindul a lágerbe. Egy ló szánnal pedig utána van kapcsolva a másiknak, úgyhogy ketten két-két szánt vezetnek. De akár hármat is összekapcsolnak, ha kell. A négy szán kihoz huszonhat hajtót. Ők meg viszik a lovakat a munkahelyre. Négy-öt lovat egy hajtó. A szánokat is odaviszik, ahol szükség lesz rájuk. Minden este a láger elosztójában kapják meg a másnapi utasítást. De legtöbben egy helyen dolgoznak huzamosabb ideig.

Mivel mi már reggel nyolc után érkeztünk, csak a kis istállóban volt négy beteg ló. Azokat is a cigány kezeli a veterinár utasítása szerint. De mi a fenét fogunk itt csinálni? A kása már fő. Lassan már tíz óra. A hideg legalább 30 fok. Itt a fokmérő az ajtón. Az ukrán a cigányék konyhájában főz. Vizet én hoztam a kútról, kíváncsi voltam, milyen. Ferivel együtt mentünk. De a lovak miért dolgoznak vasárnap? Nekik is kimenőjük van. Valami vizsgálatra vitték őket, csak másnap jönnek meg. Két rab már kidarabolta a hordóból a festéket. Olyan kemény, mint a jég. Mi lehet ez? Odamegyek, megnézem. Az egyik hordóban sárga, a másikban valami lilás anyag van belefagyva. Ahogy odavágok a baltával, kis darab kipattan belőle. Hideg, mint a jég. Beleteszem a vödörbe. A vödör tízliteres, mindkettő háromnegyedig tele anyaggal. Az istállók mögött eltakarítjuk a havat. Alágyújtunk szénatörmelékkel, arra vastagabb lécdarabokat rakunk. Körülrakjuk a vödrökkel, és elmegyünk. Kell egy kis idő, míg forró lesz, mert csak úgy lehet a mínusz 30 fokos kapukra felkenni. Senki sem marad a tűznél, kapunk egy-egy kopott cirok- vagy nyírfa seprűt. Ki-ki beáll egy kapuhoz, és dörzsöli le a deret. Eleinte jön is, de az alja erősen rá van fagyva. Csak úgy lehet leszedni, ha előbb lemossuk forró vízzel, és ronggyal szárazra dörzsöljük. Ebédre kész a dörzsölés, utána vizet forralunk egy 200 literes vashordóban, itt áll néhány üresen a ház körül. Ha tüzelni kell, én mindig ott vagyok, meg a meleg is. Ebben a farkasordító hidegben jól kijövünk egymással…

A vasúton robog a gyorsvonat. Zöld kocsijait reggel már idejövet az úton is megbámultuk. Vlagyivosztok–Moszkva. Álmaim netovábbja, Vlagyivosztok. Akkor még nem tudtam, hogy ez mit jelent. Kelet királynője. Van Irkutszk–Moszkva is. Ha a vonaton minden jegy elfogy már a vlagyivosztoki pályaudvaron, akkor egész Moszkváig – ha mindenki oda vett jegyet – nincs jegykiadás. Így van Csita–Moszkva, Irkutszk–Moszkva, Krasznojarszk–Moszkva is stb., mert a távolsági vonatokra csak rendkívüli esetekben, csak rövid útra, 500-600 kilométerre lehet kiadni állóhelyet. Ha még így sincs hely, akkor két-három napot az állomáson kell aludni, és várni a sorra. A pályaudvarokon néha tucatjával tanyáznak az utazni vágyók. Néha családostól, egy rakás csomaggal. A szamovártól a seprűnyélig mindent visznek magukkal. A gitár és a harmonika sem hiányzik. A zene szól, énekelnek több szólamban, táncolnak, pláne télen, a hidegben. Talán azért tudnak mind jól táncolni és énekelni. Teljesen ismeretlenek is összeállnak alkalmi zenekarnak és énekkarnak. Közben a vlagyivosztoki megtanulja a moszkvai vagy máshol ismert dallamot, és viszont. ’49-ben Moszkva–

Vlagyivosztok tíz nap volt gyorsvonattal. A vonal alig villamosított. 700-800 kilométerenként mozdonycsere. Csak a kocsi személyzete marad. Ők egy fordulót tesznek meg havonta. Minden vagonban van két kalauznő, a férfi kalauz ritka, mint a fehér holló. Van egy külön fülkéjük. Egymás felett, mint a hálókocsikban, két hajóágy. De a személykocsikban ugyanúgy. Csak ott négy hálóhely van, egy meg az ülőhely helyén. Hat utazik egy fülkében. A folyosón is van minden fülke előtt egy hálóhely.

De a vonat elrobogott, mi megállunk az utcán, és hallgatjuk a kiszűrődő nevetgélést. Az őr cicázik a lányokkal. Kihoz nekünk is meleg teát, az ötliteres szamovár gyakorlatilag állandóan működik. Kellemes a tea, régi illat csapja meg az orromat. A börtönben Ilku teáját ittam, azóta még csak hasonló illatot sem éreztem.

Benézek a félig jégvirágos ablakon. Az asztalon majdnem üres vodkásüveg, az őr már spicces, a cigány újabb üveget tesz az asztalra, az őr pénzt számol. Behívja a szamohránt. Ő mindeddig velünk volt. Részben, mert elítélt, aztán meg ő negyedannyi fizetést kap, mint a katona. Vodkára sem telik neki. Meg hát minket őrizni is kell valakinek. Vonakodva, de elfogadja a vodkát, az őr meg a cigány lányai is emelik a poharakat. Nekik százgrammos poharakba töltenek. Ilyen kis poharakat csak a nők használnak. A neve: sztopka. Szto, az száz. Innen az elnevezés. A cigány nem iszik többet, valakinek józannak kell maradnia. Neki ez nemcsak a munkahelye, de deportált is. Ivott már eleget.

Csak a szamohrán itta meg kétszerre a vodkát. Még a lányok is egy hajtásra húzták le. Ez igen. A maradékot nekünk hozták ki. Egy deci hétnek. Elosztottuk. Az őr már a szobában hancúrozik a lánnyal, a fiatal meg kijött hozzánk a szamohránnal. Az megcélozza a dióverővel a kút kéményét, és lő. Hirtelen nem fogtuk fel, mi történt. De csak arról vitatkoztak a lánnyal, eltalálja-e a kéményt 150 méterről. Mert annyi ide a kút. Az egyik tégla szélét tényleg ellőtte. Felülről a harmadikat. A második lövés már az alatta lévő közepét verte szét, a felette lévő négy-öt tégla meg leesett, egyik darab bele a kéménybe. Nosza, szaladtunk be a kútházba kiszedni a téglát, mert ha eltömi a kéményt, nem lehet fűteni. Több kisebb darabot is kiszedtünk, de a kémény féloldalasan állt. Már messziről látni lehetett, hogy rögvest bedől. Közben mi is átmentünk a konyhába, ott csak melegebb van, mint kint. A hideg meg tartja magát. Mínusz 26 fok. Az ukrán kóstolgatja a kását, a fene egye meg, bezabálja a felét. Hiába, az éhezés nagy úr.

Kijött a szobából az őr. Igazgatja a nadrágja sliccét. Felveszi a vattakabátját, kinéz az ablakon, éktelenül káromkodni kezd. Kirohan az udvarra és az istálló felé. Még a puskáját is elfelejtette felkapni. Az istálló vasút felőli részéről magas, tömör, fekete füstoszlop gomolyog az ég felé. Akár egy égő olajraktár a bombázások alatt. A Soroksári úton láttam hasonlót április elején, '44-ben. Csak az ezerszer nagyobb volt. Mindannyian rohanunk oda: hát a két vödör alatt megolvadt a hó, amit nem takarítottunk el, mert csak azt lapátoltuk el, ami könnyen ment, a kémény alját otthagytuk. A vödrök alatt a téglák elborultak, kiömlött a megolvadt gépzsír, s mi más lett volna, égett, mint az olaj. Már háromméteres körben elolvadt a hó is. Kilátszott

a félig zöld, félig elégett, fagyott fű. Az olvadt víz meg folyt szét a hó alatt. Az egyik vödör alja levált az oldalától, ellapulva feküdt a másik mellett. Mivel erre senki sem számított, bambán álltunk a tűz mellett. Míg lángolt, öt méterre is melegített. Legalább ennyi hasznunk lett belőle.

Az őr elkezdett havat hajigálni a tűzre. Erre mi is kézzel – mert lapát csak egy volt – besegítettünk. Egy perc múlva ki is aludt. De a vödrök odalettek, meg a munkát sem volt mivel elvégezni. Dél volt, gyorsan megettük a kását. Még több is lett, meg jobb is volt, mint a lágerben. Jó zsíros, sűrű. Az ukrán kevesebbet evett meg belőle, mint amit a láger sok naplopója kiszedett volna belőle. Viktor Mihajlovics helyettese, a kora miatt, Fegya volt. Ő felelt hallgatólagosan a brigádért, ha nem volt jelen a mester. Most nem tudta, mit tegyen. Javasoltam, hogy hagyjuk az egészet a francba. Hiszen már ebéd után sincs elég időnk újra felmelegíteni a kenőzsírt. Meg hogy akarja ezzel a masszával elkenni a fagyos deszkákat a kapukon? Maradt egy kevés anyag, még forró, kenjük szét a kapun, és nézzük meg, mi lesz vele.

Összekapartunk vagy másfél litert egy csutakkal, amit a cigány adott. Elkezdtük pacsmagolni a deszkát. Csúszott rajta, mint az üvegen. A vékony, szemmel alig érzékelhető jégrétegen a forró massza lecsorgott. Újra felhordtuk. Kétszer is. Míg le nem hűlt. Akkor meg olyan lett, mint a sűrű zsír. De látszott, hogy kenve volt, itt-ott még lila is lett. De az anyag is elfogyott. Meg az idő is eljárt, úgyhogy abban egyeztünk meg a cigánnyal, holnap visszajövünk, és reggel már tudni fogjuk, mit kell tenni. Kaptunk két másik vödröt, belefaragtuk a kenőzsírt. Odakészítettük a kiolvadt lyukba, körülraktuk fával, és mivel volt még egy kis időnk, belebújtunk a szénába, mert a jászlakba a cigány már rakta a szénát a másnap érkező lovaknak. Őreink nemsokára siettettek bennünket, hiszen nyolc kilométeres út áll még előttünk. Fáradtan, de nem kimerülten elindultunk a láger felé.

Mire odaértünk, besötétedett. Öt óra volt. Senkinek sem dicsekedtünk a teljesítményünkkel. Megállapodtunk, hogy mit mondunk: a körülmények voltak vétkesek. Minek küldik ki oda a munkásokat dolgozni, ahol a minimális feltételek sincsenek biztosítva?

Persze a mesternek elmondtam nagyjából, mi történt, de ő is belátta, hogy a jég megolvadása nem volt elkerülhető, még jó, hogy időben el tudtam ugrani a kiömlő festék elől, és nem égtem meg. Tetszett neki, hogy még a keverőfával is a havat hánytuk az égő anyagra, nehogy az erősödő szélben tüzet kapjanak a faistállók, hiszen csak alig pár méter volt a távolság. Messzebb nem lehetett menni a vasút mellett húzódó út miatt. Hogy miért nem lehetett a másik oldalon tüzet rakni? Azt meg sem kérdezte. Ő is örült, hogy nem történt komoly baj, hiszen ha az istállók tüzet kapnak, azt senki sem tudta volna eloltani. Ő felel a munkáért, csak éppen megbeszélésre maradt vissza a lágerben, de ez többet nem fordulhat elő. Még a nyakába akasztanak tíz évet, és akkor mehet a búsba. Nem búst mondott, de ez mit sem változtat azon, hogy a gondatlanságért akár húsz évet is kaphatott volna. Hiszen

semmi dolga sem volt a lágerben, de neki lehetősége volt bent maradni, akkor minek jöjjön ki az istállókhoz?

Később megtudtam, hogy Kondratyenko Viktor Mihajlovics tíz évet kapott, mert '45-ben a kijevi pályaudvaron, ahol magas beosztásban volt alkalmazásban, sok vagon áru elkallódott, egy vagon dohány az ő közreműködésével. Mivel a szovjet vagonok hatvantonnásak, és a szóban forgó éppen olyan volt, elképzelhető, lehetett benne negyven tonna, mivel a leveles dohányból nem megy rá több. Hogy miként tűnt el, sosem tudták kideríteni. De minek is, mikor már van, aki vállalta a felelősséget. Még esetleg egy másik magas beosztású személy is belekeveredhetne az ügybe, olyan, aki minden erejével és tudásával a Szovjetunió és polgárai életszínvonalának emelésén dolgozik éjjel-nappal. Egy ilyen dohányügy meg elvonja a figyelmét a megfeszített munkától, és akkor könnyen becsúszik a hiba. Abból meg megint csak a nép károsodik. Tehát tíz év, és kész. Mindegy annak a dohánynak, hányan kapták érte a részt. Az talán jobb lenne, ha öten ülnének érte? Kondratyenkónak – a Mesternek, hiszen megérdemli a nagybetűt – a fényképen igen szép felesége volt. Majd őt is segítik, a mester meg láthatatlanul kapja a segítséget. Hiszen ezt a brigádszervezést is a jóakarói hozták létre. Igaz, nem minden hátsó gondolat nélkül, de a lágerben elég nagy ismeretsége lett. Kéz kezet mos. Pénze, ha nem is sok, mindig volt. A vezetőségi jurtában lakott. Ott én egyszer sem jártam. Még azon az úton sem járhatott rab, csak akkor, ha kiemelték. Én meg még nem lettem „kiemelve".

Március 14., hétfő. A kivonuláskor odajött a mester, és kinevezett helyettesének. Mert nagyon sajnálja, de ma sem jöhet velünk, mert tegnap nem tudta még pontosan, hová is megyünk dolgozni. Még jó, hogy nem lett befejezve. Az istállókhoz kocsin visznek, csak az utolsó kilométert tesszük meg gyalog. Kilenckor már kenjük a kapukat. A száraz kefékkel ledörzsöljük, rongyokkal átdörzsöljük. Mire az ukrán megfőzi a kását, már hat készen is van. Megebédelünk, dél sincs. Pihenő nélkül folytatjuk. A nap hét ágra süt, melegíti a napos oldalon az ajtót. A pára gőzölögve szárad, a munka is gyorsabban halad.

Elbúcsúztunk a cigányoktól. Ma a szamohráné lett a lány. A kisebbik csak viháncolt, fehér fogait mutogatta. Kaptunk egy-egy csavarás mahorkát meg egy egész újságot. Elosztottuk.

Még világosban a kapuhoz értünk. Éppen üres volt, azonnal bejutottunk. A mester meg volt elégedve velünk, én meg éjjel is arról a rémesen ronda, lilán csíkos, foltos kapukkal álmodom. Tetű. Erre ébredtem fel.

Már régen tudom, milyen az, amikor a tetű mászik a testemen. Még megboldogult önkéntes koromban, mikor felkoncolás terhe mellett kellett önként jelentkezni a frontra, nyakig tetves lettem. De már előtte is ellepte egyszer a családunkat a bekvártélyozott némettől.

Szálasi még októberben kiadta a parancsot, hogy tizenöt évestől hatvanéves korig kell jelentkezni hadimunkára a frontra. Én meg november elsején lettem volna

tizenöt. A Braun Likőrgyárban dolgoztam, az meg hadiüzem volt. Így megúsztam. December 27-én már rizikós volt a kibújás a kötelesség alól, felkoncolás terhe mellett. Nagybátyám, akinél laktunk, szintén félt. Így mentünk mind a ketten. Munkába már nem lehetett járni. Így elsétáltunk a legközelebbi irodába, a Garai téri piac mellé. Ott kaptam egy papírt, amit mindennap lepecsételtek, valamint sapkát és egy derékszíjat. A lakást, ahol ideiglenesen meghúztuk magunkat, nagybátyám bérelte. Engem egy főhadnagy mellé osztottak be. A Nefelejcs és a Garai utcai saroképület utáni ház udvarában volt egy nagy garázs, tízszer húszas. A ház pincéjében meg a század. Légvédelem. Lovas fogatolás. A lovak fele már lelőve, elfogyasztva. A garázsban az élelem meg a lőszer. A legénység a Városligetben, négy gépágyúnál. Én az élelmet és a vizet hordtam. Meg naponta haza egy kilós húskonzervet. Hiszen én a Garai 22.-ben laktam, a pincében, szüleimmel és testvéreimmel, nagybátyám családjával együtt. Pár nap múlva tele voltam tetűvel.

Március 15., kedd. A mester reggel megdicsér, jól vezettem a munkát, pedig még egy szóval sem említettem, hogy mit végeztünk. Enyhe, mínusz 22 fokos, hószállingózós időben sorakozunk. Újra meszelni megyünk.

Mire mindent előhozunk, meszet készítünk, állványokat keresünk, dél van. Ebéd után két lakást lemeszelünk. Csak ne fáradnék el olyan hamar. Érződik a rossz minőségű és kevés vitamint tartalmazó táplálkozás hatása. Hiába a mindennapi repeta. Néha szédülök, talán a gyengeség is a tavasz miatt van? De hol itt a tavasz? A lágerkapu előtt ötvencentis a hó. Szél nem fúj, de a hideg nem emelkedett mínusz 18 fok fölé. Éjjel meg újra lehűl 25-28 fokra.

Tízkor fürdő. Már ideje, mert sok a tetű. Bennem is van néhány. Mindennap kikel egy pár, nem győzünk vakarózni. Még jó, hogy nappal ritkán marnak. Ezt vajon ki fejti meg? Ha nappal csípnének, éjjel lehetne aludni. De így néha felébredek, elaludni meg nem mindig sikerül azonnal. Az éhezésen kívül, mert ez már nem éhség, hanem egy folytonos éhezési folyamat – az alvás elégtelensége a másik baj.

Mire a fürdőből visszajövünk, fél tizenkettő. Hamar megy, hiszen mindenki tudja a teendőjét, de mire elalszunk, éjfél. Ötkor ébresztő, hatkor sorakozó. De ha első kimenők vagyunk, vagy az első ötben benne van a brigád, akkor hatkor már számolnak is. Tehát előtte ott kell lenni 3-5 perccel. Vagyis néha már a konyháról futva megyünk a kapuhoz. Jaj annak, aki elkésik. Ha mégis előfordul, az már bent marad a lágerben. Otkázcsik, vagyis munkamegtagadó. Tíz napig büntető rajok, 550 gramm kenyér, még a már megkeresett normáját is csökkenti a brigádvezető. Nincs arra lehetőség, hogy a lágerben munkát kapjon, ez tiltva van. Ha először fordul elő, csak a tíznapi csökkentés a büntetés, tehát a legközelebbi dekád idejére csak azt kaphatja. Az ő pluszadagja a többiek grammját gazdagítja. Második esetben öt nap karcer. Lassan már befejezik azt is. A földszinti négy már működik. 5-6 fok a meleg. Bírd ki, vagy ne kerülj oda. Pedig fűtenek, de a végleges szigetelés még nincs kész, ezért

elszökik a hő. Egy kályha van téglából a folyosón, az fűti az egész építményt. Egyik jurtatársunk volt ott öt napot. Szinte fekete lett.

Március 16., szerda. Reggel Misi a másik ablaknál oszt. Átállni meg nem szabad, akkor azonnal kitennék. Így a héten nem lesz repeta. Egy egész szintet lemeszelünk. A teljesítményünk elérte a hetvenöt százalékos átlagot. Ha huszadikáig ennyit érünk el mindennap, 750 gramm lesz a kenyér, 200 helyett 250 az esti kása. Mert fél év a tanulóidő, utána már a száz százalékot kell teljesíteni. Este fáradtabb vagyok, mint bármikor, mióta meszelünk.

Március 20., vasárnap. A hét végére majdnem kész az első lépcsőház. Nekem hétfőn el kell kezdenem a csíkhúzást. Az lesz az állandó munkám. A csecsen fog együtt dolgozni velem, ő tanít be. Aztán egyedül kell csinálnom, de előbb az összes falat ki kell jelölni a földszintig. Az alagsorban már két helyiség a miénk. Három hordó a színeknek, három a fehérnek.

Egy óra telt csak el. De alatta még egy négy milliméteres csíkot kellett húzni úgy, hogy kimaradjon a fal színéből négy milliméter. Így azt a hatást keltette, mintha három csík lenne. Ez sem ment hamarabb, két óra alatt egy lakás egy szobája. Ezalatt a csecsen lecsíkozta a másikat. Öt helyiséget meg egy előszobát, ami akkora volt, mit egy hall, és még hozzá Misi átjárt ellenőrizni. Nekem is könnyebben ment a második szoba. De a csecsen már a második csíkot húzza. Én meg a második csíkot mindjárt az első után húzom. Így egy körülállványozást megspórolok. Két nap múlva minden lakás kész. Ugyanolyan gyorsan és szépen egyenesednek a csíkok, mint a csecsené. Mindenki meg van elégedve.

Este összefutottam Misivel. Éppen ment a fürdőbe, még sorakozó előtt. A láger népe reggel kivonul munkára. Azokat a kapunál számba veszik. A többieknek sorba kell állniuk, megszámolják őket. Ha megvan a létszám, mindenki mehet a dolgára. Ki a munkára, a beteg a jurtába, az éjszakás vagy délutános munkások sétálni vagy a piacra, esetleg a konyhára valami kis munkára. A fekvőbetegeket a jurtában számolják meg. Este meg a munkások bejövetele előtt sorakozó. A kintiek ugyanakkor hagyják abba a munkát, mint a lágerben lévők. Tehát mire azok beérnek, addig a bennmaradtakat meg kell számolni. Nappal megszökhet valaki. Tehát sorakozó, számlálás, a bejövőket hozzáadják, meg kell lennie a létszámnak.

Mivel volt még egy fél óránk a sorakozóig, nem volt semmi dolgom. Misivel meg beszélgetni akartam, elmentem én is a fürdőbe. Azt mondta, én is a konyhán dolgozom, de nem vagyok rajta a listán, engedjenek csak be, a legközelebbin már rajta leszek. A fürdő személyzete mindig külön edényben kapta a kosztot a konyháról, Misi vagy valamelyik segítő vitte ki. Ismerték őt, így ha nem is lenne igaz, amit mond, sokat nyom a latban a kaja. Így beengedtek minden ellenvetés nélkül. Még a sorakozó előtt ki akartam menni, mert együtt kell lennem a többiekkel. Misi kiküldött egy rabot a fertőtlenítőből. Elszaladt a többiekhez, megmondta, hogy máshol le-

szek „számolva", ne keressenek. Köviék megmondták a számolónak, hogy most a fürdőben „dolgozom". Ez nekem jól jött, hiába volt március vége, még mindig mart a hideg esténként. Így nem kellett ácsorognom a sorakozón 20-30 percig. De más előnye is volt. Megfürödtem soron kívül, és az ingem-gatyám is kicseréltem. Odalett néhány tetű. Hiába volt fürdés, tíz nap alatt csak egyre több lett. Az egész jurta tele volt már velük. Vittük a takarót, a buslátot. Minden holminkat száraz gőzzel égették, de a priccsek és a vattamatracok is tele voltak. Minden fürdés után tiszta fehérneműt kaptunk. Hét közben a legtöbben nem tisztálkodtak. Nekünk módunkban állt, és egymástól is megköveteltük a tisztaságot. A munkánk is olyan, hogy koszosak vagyunk. De már a mázolásnál csak tiszta kézzel, tiszta ruhában lehet tiszta munkát végezni.

Mondtam Misinek, holnap is eljövök, ha lehet, mert amíg a lágerben akad munka számomra, addig mindennap szeretnék itt kerülni számolásra. Attól fogva ott tartózkodtam, ha bent voltam a lágerben este, számoláskor. De nemsokára megint a zónában dolgoztunk.

Már nem tudom, mikor készülnek el a jurták, de még mindig épülnek, 8000 főre tervezik, itt lesz a pereszilka. Vagyis itt lesznek elhelyezve azok, akiket északi vagy más lágerekből lehoznak délre, meg azok is, akiket visznek a helyükre. A karantént, ahol mi voltunk a legelején, megszüntetik. Ott azok lesznek elszállásolva, akik ott fognak dolgozni az egyes építkezésen. Az volt az első láger 150 négyzetkilométeren. Tehát az az egyes építkezés. A mienk így a 13-as lett. Összesen 16 láger…

A város félmillióra lett tervezve 1936-ban.

Március 27., vasárnap. Reggel mínusz 23 fok. Viharos szél fúj. Hordja a havat. Mikor lesz az idén húsvét? Itt kevés a katolikus.

A többiek munkára mennek, mi bent maradunk. Tíz órakor szállítás jött. Mindenki azonnal megtudja. Aki csak teheti, ott tolong a közelben vagy száz méterre, hátha van ismerős. Két teherautó hozott hatvan rabot. Nagy részük szedett-vedett népség. Itt a pénzesek sem tudnak venni semmit, de várnak, hátha akad valami: utána megjött az első posta. A híre még a legtávolabbi jurtába is villámgyorsan eljutott. De a cenzúra lassúsága miatt két nap kell, míg eljut a címzetthez. Hoztak néhány csomagot is. Mindenki izgul, Feri, Gyuri meg az ukrán is.

Az új szállításból két festőt is kapunk, meg két betanítandó rabot. Mindkettő fiatal. Mi meg amit megtanultunk, átadjuk nekik. Majd ők meszelnek, mi meg mázolunk. Már van négy festőnk meg mi, ugye, hatan. A brigád 12 főre bővült. Ismerkedünk. A két fiatal ukrán. '48-ban ítélték el az egyiket tíz kiló kenyérért. Hogy valóban annyi volt, vagy más is állt a tette mögött, ki tudja, itt nem érdemes firtatni a dolgokat. Tíz év az tíz év. Ezen sem csodálkozik senki, rajtunk, magyarokon kívül. A másik zsebtolvaj. Nekem be is mutatta, hogy a zsebemből kiveszi a darab kenyeret úgy, hogy észre sem veszem. Meg is tette. Pedig tudtam, mit akar. Odaállt mellém, hirtelen elkezdett játékosan a mellemen dobolni, majd a könyökével az oldalam

ütögette, de olyan gyorsan, hogy nevetnem kellett. Egy fél percig sem tartott, abbahagyta a szórakozást. Én meg vártam, hogy mikor akarja kivenni a kenyeret. Na, mi lesz? Erre odaadja a kenyeret, amit már a saját zsebéből húzott elő. Ezzel a csibésszel jó lesz vigyázni. Nem is maradt meg nálunk egy hétig sem. Semmire sem lehetett használni. 22 éves volt, nálam tíz centivel alacsonyabb. Pufók, kerek arcú. Látszott, hogy eddig sem éhezett. Ha itt marad nálunk, hol lopna? Itt mindig zárt helyen dolgozunk, nehogy szerszámot vagy anyagot ellopjanak. Ha ebédelni megyünk, két személy mindig ott marad vigyázni a műhelyünkre. Ők akkor mennek enni, ha mi visszajöttünk. A deszkára felírják, hogy két személy maradt. Addig is kapnak valami tennivalót, hogy az időt ne ácsorgással töltsék el.

Március 28., hétfő. A raktárból elhozzuk a mázoláshoz szükséges anyagokat. Egy darálógépet, krétát lehet darálni tapasznak, lenolajat, ami meg van keverve hígítóval, nehogy süssünk vele. Olajfesték, fehér, kék a színezéshez, mert minden fehér mázolás egy kicsit kékes kell legyen, akkor ugyanis nem sárgul be. Csiszolóvászon, több láda habkő. Az ecseteket egyelőre elzárjuk a külön erre szolgáló ládába. Azt meg egy vasszekrénybe, amit szintén ma hoztunk. Háromajtós, kétrészes, alul nagyobb, felül kisebb. Az új festők megmutatják, hogyan kell tapaszt készíteni. De a krétát meg az enyvet nem hoztuk el. Rohan a mester, kettőnket visz magával a raktárba. A raktáros nem tud semmiről. Biztos már rég kivitték. Mondom, nem is láttam, hogy kiadta volna. De a kivételezési lap már alá volt írva, így hát tenni kell valamit. Mondja a mester, hoz másik lapot, akkorra készítse elő az anyagot. Vissza is jött az építésvezetővel, aki a haverja volt. Ellenőrizte, száz kiló bevéve, száz kiló kiadva. Honnan hát a száz kiló a raktárban?

Mi csak állunk, szeretnénk már menni, kíváncsian várom az új munkákat, szeretném azt is minél előbb megtanulni. De a dolog nem maradhat annyiban. A raktáros egyébként tíz évet kapott sikkasztásért. Enyv meg nem is volt raktáron. Tíz kiló ki lett adva. De nem lett volna nehéz későbbre dátumozni a kivételi jegyet. Szóval tiszta haszon helyett leltár. A raktáros már rimánkodik. Nagy nehezen megegyeznek, susmákolnak, a hátsó helyiségben a vodka is előkerült, éreztem a mester leheletén. Addig a két segédraktáros ránk lesett, nehogy ellopjunk valamit. A gaz azt hiszi, hogy mindenki az. Mikor előkerültek, már semmi sem látszott rajtuk, csak a kissé kipirult szemük-arcuk. Mi meg vittük a fej nagyságú krétarögöket, az enyvet meg lehúzták. Mondta is a mester, hogy az életben sose csináljunk semmit hebehurgyán. Pedig a karton a kezemben sem volt. Ezt a tanácsot jó lett volna megfogadnom.

Vételeztünk még olajfesték szűréséhez szitát, meg rostát a kréta kirostálásához. Az aprókat meg ledaráljuk kevés vízzel a darálón. Olyan lett, mint a tejkrém. Estére nyolckilónyi lett kész.

Beérkezésünk után mindenki megy levél után érdeklődni. Feri, Gyuri kap, Feri csomagot is. Gyuri el van kenődve, ő is erre vár. Először a leveleket olvassák, nekem meg a boldogságtól a szemem is könnyezik. Mintha én kaptam volna levelet. Feri

édesapja elhunyt. Gyuriéknál minden rendben van, csak ő hiányzik nagyon. Vigyázzon magára. Stb. A csomagban meleg zoknik, egy ujjas-gombolós kötött kabát – mindez házi fonású fehér gyapjúból, nekik sok birkájuk van. Egy egész birkasajt, tíz fokhagyma, öt vereshagyma, egy kiló mahorka, egyéb, kása. A csomagban Feri is kapott hasonlókat, nekem Gyuri kabátkája tetszett nagyon. Ujjai is kötöttek, vastag és meleg. A zoknik is olyanok. Ferit nagyon megviselte a hír, csak állt elvonulva. Aztán eldugja a csomagot, mi vigyázunk rá, míg jár egyet. Jó óra múlva jön vissza. Szeme vörös. El van keseredve. Később ad egy fej fokhagymát, darabka szalonnát. Gyuri egy hagymát és sajtot. Süteményt mindketten. Hazai ízek, hazai örömök. De még az én számban is sós lesz az étel. Az ukrán már főzi a hajdinakását, három tányérral. Nekünk is lesz kóstoló.

Vacsora után sokáig beszélgetünk. Janicsko tőlünk tanul magyarul, mi meg tőle oroszul. Én már mindent megértek, ami a lágerélethez kell. Olvasni is tudok, néha újságot böngészek, hátha találok valamit Magyarországról. De csak a kínai háború…, azt sem tudom, mi van ott. Nem is érdekel. Egyre többet hallgatózok, mit beszélnek.

Április 2., szombat. Eltelt a március, és még nem olvadt egyszer sem. Fúj a szél, éjjelre viharrá erősödik. Kegyetlenül hordja a héten lehullt 15 centis havat. Éjjel őrségbe kell állnom egy óráig. Utána váltás. Két váltásban kilenctől egyig meg egytől ötig őrség áll egy bunkósbottal a jurtában, készenlétben. Legtöbbször ül a szélső priccs szélén, és pihen. Az ajtót bezárja, lehet aludni. De ha kimegy valaki, a kulcsot odaadja, kinyitja, kimegy a jurta elé, és megvárja, míg bejön.

Április 3., vasárnap. Szombat volt, tehát azok is főztek, akik nem mindig szoktak. Vannak már sokan, akik kapnak kintről csomagot. Ezek adnak másnak is, akik vissza tudják majd adni. Így nagy volt éjjel a forgalom De csak tízkor indult az első. Többen már nem is aludtak, ettek, beszélgettek. De ha valaki kimegy, menni kell. Ha marasztal, akkor is. Még jó, hogy havonta csak egyszer kell őrt állni. Egyszer kell takarítani is, mindenkinek. Az arra a napra megkapja a brigádátlagot minden porcióból.

A reggelit Misi osztotta. Kaptam dupla heringet. A leves is sűrű. Ha ebédkor ott lesz, ma jó napom ígérkezik. A reggeli előtti számolás kissé elhúzódott. Fél órával tovább tartott. Összekeverte az egyik számoló a sort. Pedig kétoldalt állnak, egyszerre kell előrelépni két métert, a szélső rab a számoló mellett halad el.

Nappal Misi eljött, meszelnie kell. Siettem, mert másképpen nem lesz esti repeta. Azt mindig megkaptam. Néha csak egy hideg levest, mert nem mindig maradt, ugyanis kiszolgálták a saját hitelezőiket is.

A hátsó rész is készül, május elsején a sztahanovisták ott kapják az ebédet. A díszítést nekünk kell a vakolatra festeni. Az ebédlő mennyezete is díszítve lesz, azért már a jövő héten megkapjuk a tervet. A mennyezet hat részre lesz osztva. A falak – egy ablak köze 240 centi – pedig selyemfestéssel készülnek. Ez az ötlet a mestertől származott, de az eredeti tervben nem ez szerepelt. Azt csak később mondta meg,

hogy azért igyekezett különleges munkákat végeztetni, hogy minél többet megtanuljunk a szakmából. A kinti életben majd hasznát vesszük. Meg is tanultuk. De nem azért lett olyan szép munka az étteremben, mert így akarták. Azért, hogy megtanuljuk, utána meg kint, a zónában éjjelente a tisztek és egyéb nacsalnyikok velünk festessék lakásaikat. Munka után, egy tányér levesért.

Április 4., hétfő. Ma hatan a zóna helyett az étterembe megyünk festeni. A színpadi részt még csak most vakolják, de már a színfal is készül: az első részen annyian vagyunk, hogy zavarjuk egymást. Mi vagyunk a „művészek", Kövi Feri, Gúzó Gyuri, Janicsko, Fegya Kosev, a csecsen meg én… Mire mindent előkészítünk, ebéd. Hordó, mészoltás, a szerszámok elkészítése. A konyhára mindennap került harminc kiló a húsokból. Semmilyen szerszámot nem kaptunk. A rafiából viszont egy mázsát. Egy meszelő jut mindenkinek. Ha nem lesz munkaterület, majd csináljuk a szerszámot. Bakokat az utcán találunk, van bőven. De nekünk sok hely kell, mert négyméteres a palló, három sorral érjük át az éttermet. Az ebédeltetés is úgy megy, hogy a fele étterem be van állványozva. Mi dolgozunk, míg mások ebédelnek. Csak az ebéd vége felé kerülünk sorra, amúgy nincs megszabva, mikor menjünk. Ahogy a munka engedi. Nekünk meg akkor engedi, mikor többet kapunk. Az ebéd vége felé több jut, mi akkor eszünk.

Április 5., kedd. A reggeli után lenne még egy óránk a munkakezdésig. Hiszen az idő még fiatal, de a mester ma sem ment ki a zónába, csak a hét utolsó napján lesz ott. Tehát itt neki most jó, állandóan a konyhafőnökkel üzletel, néha egész órákat van távol. Itt lehet ennivalót szerezni, máshol meg elcserélni cigarettáért, mahorkáért, azt meg rubelért. Azért meg a zónából civil vagy katona alkalmazott hozza a vodkát, öltözéket, miegymást. A mester már inget és nyakkendőt is hord. Eddig ugyanolyan nyak nélküli ingben járt, mint mi. A szakálla meg két centivel hosszabb. Már 23 centi. Úgy néz ki, mint Jézus. Egyébként így, szakállasan szép embernek mondható, ezt tudja is. Egyszer megborotválkozhatna.

Tehát azt mondja, nem kell meszelni, mert még nincs itt a munkaidő kezdete, de kell kisecset is, addig az unalom helyett csináljunk ecseteket. Négy-hat centiseket csináltat, húszat. Több színnel fogunk dolgozni, tehát sok kell. Majd ő bezárja a szobájába, ha kell, kérünk. Nyelet is kell faragni, dróttal tekergetni, szóval egy óra alatt kettőt megcsináltunk. A tizenkét rab. Majd holnap unalom helyett megint csinálunk tizenkettőt. Délre kész a fal és a mennyezet két rétegben. Egy darabon még nedves a vakolat, pedig éjjel-nappal tüzelnek a vaskályhákban. Szénnel, mert a fa itt is kell másra. A tüzelőt már máshonnan kell beszerezni, a közelben nincs már erdőirtás. Ami volt, már be lett fejezve. Harminc kilométerre van csak irtani való tajga, vagyis ott folyik a kitermelés. Ott meg el kell tüzelni a gallyakat, mert útban vannak. Ide meg nem éri meg szállítani. Normájuk – pénzkeretük – sincs rá.

Egyes helyeken leverik a vakolatot, elfelejtettek valamit alátenni. Villanyszerelők a ludasok, őket szapulja a mester. Estére kész, mi meg, amíg a többiek vacsoráznak, unalomból lemeszeljük a negyven foltot, kétszer egymás után. Így aztán nyolc helyett tíz órát dolgoztunk. De így is csak 750 gramm az adag, mivel megint új munkát, díszítőmunkát tanulunk. Hogy előtte egy hetet meszeltünk, az nincs felírva sehol. Egy foka ez is a pluszkizsákmányolásnak. Ez a plusz huszonöt százalékos munkaidő. Ezentúl tehát meg kellett szoknunk, hogy reggel-este egy-egy órával többet kell dolgozni. Mert mehettünk volna egy órával később is reggelizni, jobb is lett volna, ugye, mert eleinte azért, hogy elég legyen az elkészített mennyiség, egy kicsit megremeg az osztó keze, lehull egy milliméter, és már tizenöt adagnál egy adag megmarad. Egy százalék pluszvíz négyezer adagnál már negyven adag. Vagyis a végén, ha nem tartoznak sokkal a beszállítóiknak, mindig marad néhány adag. Mert a főnököt, aki szintén rab, nem a leves vagy a kása érdekli. Ők a hússal és a hallal üzletelnek. Az olaj és egyéb kásafélék is jól jövedelmeznek. Tehát mi néha megkapjuk a pluszokat, a kiszabott adagot. Vagyis néha azt, ami jár.

Április 6., szerda. Reggeli elsőként. Mikor a többiek kimennek, mi már ledolgoztuk az első órát. De nem lehet panaszkodni. Ha nem tetszik, mehetünk gödröt ásni. Nem küldhet ő senkit sehová, hiszen nem ő szabja meg, ki hol dolgozik. Meg festőből háromszor ennyi kellene. De neki kell a nagy teljesítmény, pedig ha most csak a fele lenne, akkor is megkapnánk egy hónapig a 750 grammot. Majd utólag fogja elszámolni – felel a reklamálásomra. Én ne az ő dolgával törődjek, hanem még jobban dolgozzak és még többet. Egyébként látja, hogy iparkodom, a munkám meg minőségileg jobb, mint a többieké, ezért ha lesz rá alkalom, megjutalmaztat. Mindennek eljő az ideje, de neki most csak erre van lehetősége, hogy nem kell a zónába mennünk, mert az utazás is munka, kifárad a rab azalatt is. Ebben meg igaza volt. Esszük, nem esszük, ez van.

Április 7., csütörtök. Reggel Fegyával a sablonokat festjük. De ma már ő is velem együtt dolgozik tízig. Ha egy mennyezet elkészül, Fegya a kontúrokat, én meg a sablonokat festem. Ő hamarabb megcsinálja, és a másik állványt rakja össze. Így már lesz három állványunk. Az elsőn most festi a csíkokat meg a keretet. A harmadikon meg én dolgozom.

Ebédnél veszekedés, nem elég a hely, állva esznek. Délután Fegya lemarad, a keretek festése lassan halad. A csíkhúzás is sok. Így én már a csíkhúzáson és keretezésen kívül minden munkát elvégzek. Vacsora után már mindennap dolgozunk, Feri is tanulja a sablonfestést. Így már négyen vagyunk az állványon. A többiek ezalatt – a csecsen és Gyuri – a falakat festik. A mester meg a tartalék sablonokat készíti. Legalább dolgozik valamit.

Április 10., vasárnap. Tegnap tízkor kész lett a mennyezet. Négyen csináltuk. Napi 14 órát dolgoztunk. Mint az álomkórosok kóválygunk. A reggeli, ebéd és vacsora külön idő. Igaz, a parancsok, mikor mondom, mennyi a túlóra, 1250 grammra emeli az adagunkat. Dupla kását és halat kapunk.

Megszerettem ezt a munkát. Csak a tempó gyors, kevés a pihenés. Így lerobbanunk a több kaja mellett is. Hiszen mi az elvégzett munka után kapjuk az adagot. A plusz meg sokkal több. Már úgy dolgozunk, mint a mesterek, hiszen ez nem meszelés, ehhez már az én művészi hajlamom is kell. Apám szépen rajzolt, minket is tanított. Öcsém fest-rajzol. Egy fiam grafikus. A családban mindig voltak festők. Szobafestő nem volt. Gépész az egész família. Traktor, gőzgép, artézikút-fúrás, ez jellemzi a famíliát. Nagyapámnak mindene volt a gőzgépe meg a cséplőgépe. Mikor elvitte tőle az állam, pár hónap múlva meghalt. Ő sem élte sokkal túl a beszolgáltatást.

Este megbeszélés a KVCS-jurtában. A mester engem is magával visz. A falak mintázása a téma. Kiválasztunk egy harminccentis mintát fríznek, egyet a tükrök sarkaiba. A két ablak közötti rész a tükör. A tükör belseje meg egy egyszerű, sima mintával lesz kitöltve.

A sablonok elkészítése már nem a mi dolgunk. Erre kaptunk két személyt egy új etapból. Tegnap ugyanis hoztak negyven rabot az irkutszki börtönből. Többségük helybeli, burját. De van más náció is. A két rab öt-öt évet kapott '48 nyarán. Tehát még újaknak számítanak. Arcukon látszik a mongoloid vonás. Szemük is kissé ívelt, orruk piszés, de nem pisze, kissé szélesebb a megszokottnál, szakálluk, bajuszuk gyér. Egyikük arca ragyás. Mindketten lopásért ülnek. Vagyis itt dolgoznak. Harminc év körüliek, minden hónapban fogadhatnak látogatót. Ezt a rendeletet a parancsnok olvasta fel ma délelőtt az étteremben. Nekünk kellett egymásra rakni az asztalokat és padokat. Ott hirdették ki azt is, hogy januártól visszamenőleg fizetést és cukrot fogunk kapni. Tíz gramm cukor naponta az elmaradt hónapokra, áprilisra meg 15 gramm naponta. Hetente egy hónapra kapjuk. Tehát május 1-ig megkapjuk. Fizetés is jár. Aki a normát teljesíti. Aki nem, az nem kap semmit. A fizetés is visszamenőleg jár. Hogy mennyi, azt nem tudtam megjegyezni, de teljesen mindegy, hiszen annyit adnak, amennyit akarnak. Az is visszamenőleg jár. A fizetésből levonják a kosztot, lakásfenntartást, ruhát. Az őrzés is levonandó. Mi marad – és kinek?

Éjjel olvadt. Először van nulla fok fölött az éjszaka. Még egy hete mínusz 23 fok volt. Nappal a váljinkink átázik, este a kályha közelébe rakjuk, két hokedlire két pallót fektetünk. Azon feltornyozzuk a csizmákat. Reggelig megszárad. A kapcát mindig magam alá rakom, ott szárad. Mióta itt dolgozom, nincs időm a fürdőbe se menni. Itt számolnak minket az étteremben, a konyhai dolgozókkal együtt. A rabok hosszasan állnak, és nézik, hogy dolgozunk.

Április 18., hétfő. Délelőtt minden festő a falakat festi. Én a színpad feletti mennyezetet festem Fegyával, a hét végére kell befejeznünk. A KVCS művésze meg a színfalat kezdi behordani egy munkással. Estére összeszerelik, vacsora után is dolgoznak.

Már Leningrádban és Moszkvában is csinált színfalakat kisebb színházakban. Azt mondja, szívesen dolgozik többet, mint a munkaidő. Egyrészt az idő is kellemesebben telik, mint hallgatni, ki mit főz. A lágerekben mindenki mindig főz. Az emberek többsége viszont sosem lakik jól. Egy-egy kisebb csoport, mint a mienk is, rendszeresen többlethez jut. Egyesek meg sokat szerezhetnek, abból megvesznek maguknak mindent, mások rovására.

A művész a KVCS-jurta egy kis szobájában lakik, Ivan Ivanoviccsal egy folyosón. A jurta fele könyvtár és olvasószoba, a másik meg két szoba. Ivan Ivanovics másik nevét sosem kérdeztem. De a híre igen rossz volt. Már a front alatt elítélték, de azért kiment a frontra, mert lehetett, és életben maradt. Így le kellett töltenie a büntetését. Így volt vagy nem? Ki tudja? De rettegtek tőle az emberek. Talán azért ütöttvert mindenkit, mert becsapták? Sose ment az ebédlőbe. Volt egy lányos képű fiatal fiú. Azzal lakott egy szobában. Az dolgozott brigádban, de legtöbbször Ivannal hált. Olyan is volt, mint egy lány. Néha ki volt sírva a szeme. Ő tudja, miért. Azonkívül mi is tudtuk, hiszen a lágerben előbb-utóbb mindenki tud mindent.

Nos, a művész sem evett az étteremben. Volt egy kerek bádogkatyilógja, amolyan kis vedre, olyasmi, mint a katonáknak a front alatt. Abban lehetett főzni is, meg elvihette az adagját. Meg neki is műszaki adag járt. Nos, ez az Ivan Ivanovics hírül vette, hogy én képeket is tudok festeni. Elküldte a szerelmét, hívjon el. De azt is mondta, Ivannak nem szabad nemet mondani. Megmondta, milyen legyen. Egy ív papírt adott, huszonötször harmincötöset, ceruzát, én meg felvázoltam az elgondolást, ahogy diktálta, menet közben korrigálva. Jó, ezt fessem meg. Ott nála kell, esténként. Három nap alatt kész, addig mindennap kapok vacsorát meg 200 gramm kenyeret.

Mondom neki, hogy én tízig dolgozom, de utána megfestem. Nekem meg amúgy is sok az elfoglaltságom, nem akarok belerokkanni a munkába. Az étteremből nem jöhetek el hamarabb, mint a többiek. Így csütörtökön befejeztem a képet. Megfelelt. De már adta is a következő megrendelést. A kása sok is volt, mert mi elég jól kosztoltunk a konyhán, a kenyér meg elment Gúzó Gyuri kötött kabátjáért, mert addig kunyeráltam tőle, míg két kiló kenyérért ideadta. Így a kenyérnek volt helye. Ő majd kér másikat. Egy hét alatt kifizettem, abban jobb volt dolgozni, mint a kufajkában. Írták neki, ha a méret nem jó, adja el élelemért, küldenek másikat. Hol meleg volt, és csak a nyak nélküli ingben dolgoztam, a mennyezet alatt amúgy is meleg volt, izzadtunk néha. De lent, a padozat felett, különösen étkeztetés után kihűlt az étterem. A vattanadrág mindig használatban volt. Nem adtak mást.

Április 23., szombat. Az étterem kész. Dolgozunk látástól vakulásig. A mintavágók is festenek, minden mintából van tartalék. Így sikerült időre befejezni. Az állványokat a villanyszerelők használják. Az étteremben étkezéskor is őrök állnak rabokból. A falakat meg sem szabad közelíteni. Mégis van, aki nem nyugszik. Odaugrik, és megtapogatja. Van, aki még életében nem látott ilyen szépet. Mert valóban az. Annak

akkorát vernek a kezére egy bottal, hogy egy darabig nem lesz kedve tapogatni. Itt nincs pardon. Botból ért a rab. Délután két állványt átviszünk a másik részbe. A fehér meszelést Feriék a héten már ott is elvégezték. A színest és a mintázást öt nap alatt kell elkészíteni, egyharmaddal kevesebb a terület, a meszelés majdnem kész, de van egy kis szoba, ott kupolás mennyezetet kell festeni sima felületen. A minták kivágva, a festékek hat színben Irkutszkból „meghozva", ecsetek újak, gyériak. Minőségük közepes.

Fél kettőkor jött a parancsok, a mester és még néhányan. Az étteremben voltak, most mindenhol éjt nappallá téve megy a munka. Április 30-án díszvacsora, csak a láger tisztjeinek. A sztahanovista-étterem nagytermében külön hely a büfének, a négytagú zenekarnak. A kis éttermi szoba a többitől elzárható dupla ajtóval.

Április 28., csütörtök. Mindannyian az étteremben dolgozunk. Takarítanak vagy tízen, mi meg a javításokat, ajtók lakkozását fejezzük be. Eddig még nem dolgoztunk olajfestékkel vagy lakkal. Most kaptunk kis lapos ecsetet, színtelen lakkot, kevés hígítót, és a mester megmutatta, hogy kell a natúr fenyőszerkezeteket beereszteni. Éjjel meg – mivel a fűtés ellenére sem száradt meg hamarabb – lelakkozni. Azt hittük, kész a munkánk, nem kell éjjel-nappal dolgoznunk. A mester – ez a rabszolgahajcsár – megint belezavar a munkába. Igaz, az idő olyan kevés, hogy másképp el se készülne. A kiemelkedő eseményen való részvételünket sem mertük kockáztatni, megcsináltuk. Legalább ezt is megtanultuk.

Éppen a kis pódiumra vezető falépcsőt lakkoztam, mikor két nő jött be civilben. A beszédjükből azt vettem ki, hogy az egyik a büfé vezetője, egyben kiszolgálója is lesz, a másik meg a bolt eladója. A harmadik, a másik eladó, aki a bolt vezetője lesz, pár perc múlva érkezett.

Hárman olyan illatfelhőt hoztak körénk, hogy bele lehetett szédülni. Alig mertem rájuk nézni. Teltek, illatosak, civil ruhájuk tiszta, fiatalok és – főleg – nők. Mindig kisebbségi érzés fogott el nők közelében. Talán azért, mert édesanyánk négyéves koromban elhunyt, mi meg nem kerültünk kapcsolatba más nővel apánk leánytestvérein kívül. A gyászév letelte után apánk megnősült. Asszony kellett az árvák mellé, akik két-, négy-, hat- és nyolcévesek voltak. De ez csak olyan pótlék volt nekünk. Hiszen öcsém kivételével – aki kétéves volt – mi jól emlékeztünk édesanyánkra. Nem tudtuk feldolgozni az elvesztését. Vártuk, hogy karácsonykor visszajön, azt mondták a temetéskor is. De mi még a következő karácsonykor is őt vártuk. Azóta nem szerettem nők-lányok közelébe kerülni. Valami megfoghatatlan misztikum övezett előttem mindenkit, aki a női nemhez tartozott. Később szegénységünk, ruházatom silánysága, zsebpénztelenségem, romantikus hajlamom, a szép énekhang és zene imádata – sosem volt rádiónk, és a családban senki sem zenélt – elvonulttá, magányossá tett. Egy lánynak, bár-bár 11-12 évesek voltak, nem mertem a szemébe nézni. Szégyelltem a kopaszságomat, apánk, hogy keveset kelljen fodrászra költeni, minden tavasszal kopaszra nyírta a fiait. Volt egy nullásgépe, és sima lett a fejünk

egy délelőtt. Amikor a vasárnapi miséről megjöttünk. Ezért is volt számomra olyan megalázó, mikor '48. május elején először nyírták le a hajam. Most éppen fél éve öt centiméteres hajjal lobogtam. Igaz, nem a legszebben állt, de haj volt a fejemen.

A nők meg csak cseverésznek: hol lesz az italpolc, hol a szendvicsek, sütemények helye? A sütemény – pirógi – szó a piróga nevű csónakot juttatta eszembe, amit olvasmányaimból ismertem. Ezért megkérdeztem társaimtól, hogy az mit jelent. Miféle csónakról beszélnek? A csónakok mindig érdekeltek. Vízi cserkész létemre imádtam a vízi sportokat, de az evezés volt a mindenem. Legjobban a kétpárevezős kílbótot szerettem, azzal négyen is hajóztunk. A Szúnyog-szigetről indulva, csak úgy ebéd után, leugrottunk Csepelre meg vissza. Vasárnap feleveztünk Tahiig is.

Társam, Feri mondja, hogy az süteményt jelent. Nahát, még hogy süteményt! De milyen sütemény? Csónak alakú? Mert ha már piróga, akkor legalább az alakja legyen csónak.

Április 29., péntek. Reggeli után befejezzük a javításokat. Utána segíteni kell a büfé berendezésének elhelyezésénél. Megjött az áruszállító kocsi, nekünk kell behordani az árut. Rengeteg cigaretta, konzervek, mézespuszedlik, kolbászfélék, lazac, hering, italok, de az később nem lesz, csak május elsején meg április 30-án, a díszvacsorán. Holnap lesz a megnyitó. A díszebédre mi tízen is hivatalosak vagyunk. Tíz napig jár a kiemelt adag. Egy teherautó hoz különböző savanyúságokat. Egy részét leraktuk, a többit elviszik a boltba. Ott is nekünk kell behordani az árukat, mert megjött oda is a szállítmány. Kenyér, tégla alakú, ott sütötték, ahol a miénket, csak a minősége más. Van fehér is, az is tégla alakú. Az ebédhez és vacsorához fele-fele arányban fekete és fehér kenyeret kapunk tíz napon keresztül. Csak meg ne ártson. A boltban zsákokban cukrot, kását, heringet, mézescsókot és különféle cukorkákat fognak árusítani. Ha lesz fizetés. De a normára kiírt cukrot is itt adják majd ki. Kapunk egy-egy csomag olcsó Szever cigarettát a boltosnőtől. Álmos és fáradt vagyok, a többiek szintén.

Ebéd után hatalmas teherautókon lepedőket hoztak. Azt kell szortírozni. Kap a mester egy deszkát, azon fel van írva, melyik jurtába mennyit kell leadni. Most csak jurtánként kell szétrakni. Egy jurta 46 fő. Egy 47 fő. Egy 30 fő, és így tovább. A civil raktáros és egy tiszt van jelen, hiszen ők felelnek a mennyiségért. Mire elkészülünk, vacsora. Felrakjuk az összekötött csomagokat a kocsira, mi megyünk enni, a tiszt ott marad a civillel. Ők egymásra vigyáznak. Mindenki lop. Darab az darab. A 120 jurtába 4310 lepedőt hordtunk szét vacsora után, mikor mindenki bejött. A brigádvezető átvette, aláírta az átvételt, majd szétosztja a raboknak. Aláíratja a kartont. A lepedők száznyolcvanszor százharmincas méretűek. Erősek, lenvászonból.

Mire mindent elkészítettünk, tíz elmúlt. Mi is leterítettük a matracra a fehér lepedőt. Végre embernek érzem magam. Milyen kevés kell, hogy elégedett legyek. Csak előbb meg kell alázni, ki kell éheztetni, le kell mezteleníteni… A többi már csak idő kérdése. Mennyien irigyelnek minket, festőket! Misi is mondta, hogy a civil életben szakács van elég, de festő nincs. Jó lesz nekünk, mert könnyen kapunk majd munkát.

Április 30., szombat. Már kora reggel élénk zene hallatszik a kapu felől. Ezután minden munkába vonuláskor élőzene kíséri ki a dolgozókat. Ugyanazok az indulók, mint a gépzenén. A sztahanovista-étteremben és a kisteremben terített asztaloknál lesz az étkeztetés. Abrosz, pohár a víznek, villa és kanál. Név szerint osztják a menüt. Előre ki lesz írva a heti étrend. Minden új, tiszta, ragyog. Ma este a tisztek és a láger civil alkalmazottai lesznek a díszvendégek, és nők szolgálnak fel. Nekünk a közelében sem szabad lennünk, tíz katona áll őrt már reggeltől. Csak azok mehetnek oda, akik a kufajkájukra tűzött lappal rendelkeznek, és ott van munkájuk. Mivel május elseje kétnapos ünnep, mi is jobb kosztot kapunk. De csak egy napig, mert másnap ugyebár dolgozni kell. De hétfőtől már jár a rekordistamenü. Vajon milyen lesz? A sorakozó ránk is vonatkozik, számolás után bent maradunk a zónában. Itt kapunk ma is munkát.

Az utakat kell tisztítani. Már napok óta hordják le a havat a főútról, ahol majd a vezetőség jön. Gépkocsikon sárga homokot hoznak, szórják az útra. A plakátok tartóit átfestik élénkzöldre. Mások a szemetet szedik hordóládákba, és viszik a kijelölt gyűjtőhelyre. Onnan meg teherkocsik szállítják ki a lágerből. Az utak és jurták mellett megmaradt fák alsó egy méterét mésszel festik fehérre. Mindenki az ünnep lázában ég. Sürgés-forgás mindenfelé. Ebédig végzünk, el is fáradunk. A zenekar bevonul ebéd után a sztahanovista-étterembe gyakorolni. Az ünnepség háromkor kezdődik. Már jönnek be a brigádok, ma hamarabb abbahagyták a munkát. Az ebédlőben pallódeszkából padokat állítanak az ülőhelyek kiegészítésére. A színpad hátsó fala egy kerti tájat ábrázol, a KVCS festője készítette. Még éjjel is dolgozott rajta. Különben is, ő maga mondta, szeret éjjel dolgozni. Nem tudom elgondolni, miért lehet itt. Művelt, intelligens férfi.

Már minden brigád beérkezett, csak néhányan jöhetnek el az ünnepségre, a jó brigádnak a fele is. De van néhány teljesen kirekesztett is. Igaz, szűken is csak 600 rab fér el, ezért meg kellett rostálni a népet.

Már látni a vezetőséget. Elöl jön Zalmanov két magas rangú, ismeretlen ezredessel. Utánuk egy tucat tiszt, köztük nők is. Aztán néhány civil főnök. Kétoldalt őrök haladnak ráérősen, legyen idejük körülnézegetni. Az étterembe öt lépcsőn kell felmenni. Zalmanov felmegy, megáll mellette a két ezredes is, elhelyezkedik. A rabok már korábban elfoglalták a helyüket. Mi még nem jutottunk be, mert virágokat hoznak cserepekben, azt is el kell még helyezni. A fele már bent van. Úgy rakatták, hogy ha esetleg nem érkezik meg a többi, ne legyen feltűnő. De már itt is van, és mi a színészkijárón bevisszük. Úgy látszik, ezért késleltették a bevonulást. Addig a kapitány szóval tartotta a vezérkart. Egyébként ma van a láger hivatalos avatása. Határidőre elkészült, tizenkét jurta a zónán kívül, még túl is lett teljesítve. És ez a legfontosabb. Egy hónap múlva lett volna az eredeti határidő. Ott a megszaporodott őrség kapott megfelelő szállást. Már állandó őrség kell a külső lágerben is, hiszen ott is vannak már rabok, nem tudjuk, kik. Ott nem jurtákban, hanem téglalap alakú, egyemeletes

barakkokban laknak. 240 rab barakkonként. Nem is vettem észre, mikor építették. Már kettőben laknak. Az udvart csak drót választja el tőlük, de itt fekszik már a kerítés mellett a sok vékony rönk, el lesznek kerítve.

Mi is elfoglaljuk a helyünket a harmadik sorban. A többiek nem engedték elfoglalni. Az étteremben elég nagy a lárma, hiába kiabálnak az ügyeletes rabok. A vezérkar elfoglalta már a helyét, feláll a kapitány, Zalmanov. A zaj eléggé lehalkult, el lehet kezdeni a beszédet.

Grazsdanyini! A lágerben nem volt szabad senkit elvtársnak nevezni. Csak a polgártárs megszólítást használhattuk. A továris nekünk tilos volt. De hogy a kapitány minket így fog megszólítani, azt nem gondoltam. Erre akkora csend lett, hogy senki sem mert még pisszenni sem.

Szóval a kapitány elmondta azt, amit a plakátokon már mindenki olvashatott, aki tudott olvasni, de hallgattuk. Utána méltatta a láger elítéltjeinek a munkáját, akik átérezték, hogy az elkövetett bűnöket csak jó munkával lehet jóvátenni, meg itt tanulhatnak szakmát, aki akar, elsajátíthatja, hogyan kell majd a civil életben helytállnia, stb… Fél órát beszélt, majd átadta a szót az egyik ezredesnek.

Ő is az előbbi megszólítást használta. Elmondta, nagy horderejű bejelentéssel érkezett a központból. Neki jutott az a megtisztelő feladat, hogy közölje a jelenlévőkkel: a kormány és a párt jóváhagyta azt a határozatot, miszerint azok az elítéltek, akik a normát jó minőségű munkával rendszeresen húsz százalékkal túlteljesítik, harmadolás alá esnek. Akik százharmincöt százalékot teljesítenek, azoknak meg felezik a büntetését. A százötven százalékot teljesítők pedig egyharmad idő után szabadulnak. Tehát ez a május elsejei idő után következik. A már letöltött idő nem esik a kedvezmény alá. Eleinte csak halk moraj, majd viharos taps és tetszésnyilvánítás tört ki. Ha valakinek 25 éve van, leült ötöt, hat és fél év múlva szabad lehet. Lassan elcsendesedett a nép, és befejezésül a másik ezredes kívánt jó egészséget a munkához. Átvonultak a sztahanovista-étterembe, s nemsokára felharsant a szovjet himnusz.

Mi meg készültünk a vacsorához, de még korán volt. De látjuk, más brigádokhoz mennek civilek, hívják sorszám szerint őket a postára. Megjött az elmaradt fizetés. Egyszerre kapunk két hónapot. A többi is ki lesz adva két hét múlva. Erre lett csak igazán öröm! Vajon én mennyit kapok? Akik megkapták, mehettek is vacsorázni. Négy ablaknál adták a rubelt. Azok, akik az első két hónapban még nem voltak itt, az utána következő időre kapták a fizetést. Így mindenkinek jutott. Mentek is azonnal a boltba vásárolni. Egy kiló kenyér 2,20, kiló hering 10, kiló cukor 12, kiló cukorka 18–26 rubel. Ez amúgy megegyezett a kinti árral, mely a pénzváltás előtti árfolyamon értendő. A rubel később a tizedére lett átváltva.[87]

87 A második világháború során a rubel elértéktelenedett, 1947-ben pénzreformot hajtottak végre, 1 : 10 arányban új rubelt vezettek be, a cservonyec mint alapegység (10 rubel) megszűnt.

Én 35 rubelt kaptam a két hónapra. De azt is mondták, hogy ez az összeg a tiszta maradványrésze, mert az eredeti keresetünkből le lett vonva a szállás, étkezés, ruha, fürdés, mosás, őrzés. Tehát még azt sem kaptuk meg, egy részét a bank kezeli, csak akkor jár, ha szabadulunk. Hogy mennyi az az összeg, amit visszatartottak, senkinek se mondják meg. Tehát januárban is levontak mindenre, holott még takarónk sem volt, tiszta fehérneműnk sem, és még sok minden, amit most levontak… De az ember már csak ilyen.

Az őrnagy, a Szovjetunió hőse mondta, hogy a rab egyszer szeretne jóllakni főtt krumplival. Amit a disznók elől lopna el. Ha jóllakott, akkor szeretne egy kis húst is a krumpli mellé. Ha azt is kap, akkor egy pohár bort az ebéd után. Ha az is van, akkor nem ártana egy jó nő a borocska után. De ez lenne a természetes. Csak az a baj, hogy itt sokan még a krumplinál sem tartanak. Ferinek van tűje, cérnája. Varrunk mindkettőnknek egy kis, nyakba akasztható zacskót, madzagot húzunk bele, és a nyakunkba akasztjuk. Ez egy vagyon, hiszen sosem volt még egyetlenegy rubelem sem, mióta itt vagyok. A mai nap tehát méltó a május elsejéhez. Sokáig téma az új felezési törvény. De ez vajon rám is vonatkozik?

Nagyon későn és nehezen alszom el. Holnap lesz egy éve, hogy elkerültem otthonról. Vajon tudnak rólam valamit? Hogy kéne írnom?

Május 1., vasárnap. Reggeli a kis étteremben. Az még a sztahanovista résznél is szebb és jobb. A kiszolgálás ugyanolyan, de a menü jobb. Csak húsz fő van itt. Tőlünk a mester és én. Ez miféle trükk? Kíváncsi vagyok, ezt ki járta ki. Mit fognak szólni a társaim? Hiszen ők is ugyanúgy dolgoztak, mint én. Jobb a kezem, mint nekik, de ennek nincs jelentősége. Nem szóltak semmit. Azt is tudomásul vették, hogy én leszek a brigádvezető, s tízfős lesz a brigád. És én is – csak ma – az ünnep tiszteletére kiutalt normát kapom meg. A kapitánynak egyenként kellett bemutatni a húsz főt, és ő jelölte ki azokat, akik mehetnek. De velem egyszer beszélgetett, és emlékezett rám. Néha arra járt, mikor a mennyezetet festettem, pár percet mindig elidőzött, és nézte, hogyan dolgozom. És már hozták is a menüt.

Reggeli előtt kaptunk egy deci gyümölcslevet néhány szem befőttel. A leves finom húsleves volt, háromdekányi főtt marhahússal. A tört bors sem hiányzott a levesből. Azonnal megéreztem az ízén. Tört krumpli, szelet – hatdekányi – sült hús. Kissé rágós, egy darabka savanyú uborkával. Lassan ettem, hadd tartson tovább. Reggeli után kimentünk a térre, szólt egész nap a zene, a bolt is üzemelt, mindenki teleette magát minden finomsággal, amit csak akart. Boldog-boldogtalan kínálta egymást cigarettával.

Ebéd: scsí[88] ukránosan, le volt írva az étlapra, mert az minden asztalnál volt. Itt két tízszemélyes asztal lett felállítva. Fehér abrosszal leterítve. A vázában egy pa-

88 Orosz levesfajta, amelynek fő alkotóeleme a savanyú vagy friss káposzta.

pírvirág. Második: vízben főtt krumplidarabkák füstölt lazaccal. Nyolc deka körül lehetett. Még életemben nem ettem lazacot. Ez a legjobb volt, van többfajta, később megismerkedtem azokkal is. Itt ezt a fajtát krásznaja rübának nevezték, vagyis piros halnak. Vörösespiros a húsa. Az illata meg le sem írható. Nincs ennél jobb hús. Olajban pácolt, enyhén füstölt. Ebéd után poncsiki, vagyis kis méterű fánk. A vacsora csak egy pohár befőtt bő lével, hering főtt krumplival. A hering enyhén füstölt, friss, vastag és tízdekás darab. Omlik szét a szájban. Miért nem kapunk máskor is ilyet? Hiszen ne legyen nagyobb, mint amit adnak, de legyen friss, ne rothadt! És mindehhez fehér kenyér.

Vacsora után mozi. A film zsákmányolt vígjáték. Egyórás. Utána a jurtában még sokáig duruzsol a társaság. Ki főz, ki csak cukrot pirít, vagy a kenyerét eszi vízzel. Nem kaptak olyan menüt, mint mi, de a sima adag is jobb és több volt ma, mint általában.

Május 2., hétfő. A lágerparancsnokság épülete kész. Már be van vakolva belül. Tartóoszlopok a földbe süllyesztve, két oldalon a deszkák rászegezve, közötte kitömve fűrészporral. Emez jól szigetel, kívül-belül vakolva meleg és mutatós, de tartós is. Az épület húsz méter hosszú, tíz széles. Elöl a bejárat, kétoldalt a termek, négyszer négyméteres szobák. A folyosó két oldalán egymással szemben öt-öt ajtó. Itt lesz Zalmanov irodája is. Ma itt dolgozunk.

Borult idő lesz, holnap a parancsnoksági épületet folytatjuk. Ha így megy tovább, állandóan két műszakot fogunk teljesíteni. Egy bérért.

Május 3., kedd. A héten a parancsnoki irodát kell elkészíteni. Mivel még hideg van – éjjel is fagyott –, minden helyiségben fűtenek. De olyan meleg van, hogy csak ingben lehet dolgozni. Izzadunk állandóan, különösen akkor, ha a kályha közelében festünk. Megint tíz után vacsorázunk. Ülőhely fenntartva a sztahanovista-étteremben. Megterített asztal várt minket, de a kapitány állandóan a nyakunkon van, nem lehetett az étterembe menni, míg nincs kész. Néha beszélget velem, érdeklődik: merre éltem, hol dolgoztam, hol tanultam, mit, kik voltak a szüleim? Nem akarja elhinni, hogy egy év alatt tanultam meg a nyelvet.

A mester mindig járkált, beszélgetett a civil és egyenruhás vezetőkkel. Építgette a jövőjét. Hiszen most sok függött attól, mennyit írnak be az elvégzett munkáért. Mert hiába dolgoztunk éjjel-nappal, a teljesítményt lerontották a rossz szerszámok, az állandó forróság. Ha viszont nem lenne meleg, akkor nem száradna meg gyorsan a festés, és nem lennénk kész szombatra. Akkor lesz az átadás.

Május 7., szombat. Az iroda kész lett éjfélre. Az átvétel megtörtént délben. Az ajtók második mázolása maradt átadás utánra. Egész héten éjfélig dolgoztunk. Alig állok a lábamon, mindannyian kóválygunk, mint az alvajárók. Már nem akarok festő lenni. Ott egye meg a fene az egészet.

Május 8., vasárnap. Ünnepi előkészületek a győzelem évfordulójára. Reggeli után minden brigád feladatot kap a lágerben. Takarítás, a hórakások szétcsákányozása, szétszórása, hogy elolvadjon mihamarabb. Mások az új építmények körül szedik a fahulladékot, forgácsot. Behordhatják a jurtákba eltüzelni. A bolt nyitva, néhányan mindig vásárolnak. De már sokaknak elfogyott a pénze. Nekem csak a cukrom fogyott el. A koszt most elég, még két nap a dőzsölés. Van harminc rubelem. Ebéd után levélosztás. Feri csomagot kap, levelet is. A csomagban küldött levelet megsemmisítik olvasatlanul, ezt mindenkinek meg kellett írnia. Megkapjuk az elmaradt kéthavi rubelt, 45-öt kapok. Mire mindezt elintéztük, vacsora. A bolt teljes gőzzel dolgozik. Gondolhattuk volna, hogy ma fizetés lesz, mert tegnap két teherautó árut hordtak be. Meg hát a fizetést is úgy időzítették, hogy a győzelem napján legyen mindenkinek tele a hasa, legyen mit szívnia. Ha ünnep, akkor legyen ünnep mindenkinek.

A jurtában negyvenheten vagyunk, volt, aki 120 rubelt kapott két hónapra. Tíz kiló cukor vagy ötven kiló kenyér. Lehetett pótolni az étkezést. De volt olyan is, aki csak harminckettőt kapott. Már lehetett kapni borítékot, de levelet csak bélyeggel vettek át, vagy levonták a bérből, mint eleinte.

A múltkori filmet vetítik. Nem nézem, inkább alszom. Ha tudnék. De a tetvek a vesztüket érzik, nem hagynak. Két rab kivételével mindenki alszik. Lehúzom az ingem és a gatyám, tetvészkedem. Láttam már másokat tetvészkedni, de én még nem csináltam.

Május 9., hétfő. Ma munkaszüneti nap. A győzelem napja. Reggel ünnepi étel, tejes tea, mindenkinek. Édes tejporból készült. Egész nap ismerkedek a lágerrel. Két hónapja jóformán sehol sem jártam. Ferivel elindulunk felfedezni a lakóhelyünket. A sorakozó elmaradhatatlan, utána reggeli, ebédig séta.

Mindjárt a konyha mögött négyes jurtacsoport, elkülönítve egymástól alacsony kerítéssel, átléphető kapukon keresztül lehet közlekedni. Az elsőben kazahok laknak. Néhányan kint ülnek a fűben, itt homokos a talaj, benőtte a fű, már száraz. Szóba elegyedek velük, egy idős, hosszú szakállas, bokáig érő vattakabátos kazah mutatja, hogy üljünk le mellé a fűbe. Letelepszünk, náluk ülve folyik a jurtában is az élet. Meg otthon a sátrakban is. Teát hoztak ki, szívesen elfogadjuk. Fiatal, húsz év körüli fiú hozza a szamovárt, csészéket. Mind hazai. Ők csak egy jurtát foglalnak el. A másikban örmények, a harmadikban grúzok, a negyedikben üzbégek laknak. Valamennyien politikaiak. Az üzbégek egy körzetből valók, többségük már szabadon is ismerte egymást. Békésen megvannak, mit tehetnek? De mikor megtudja, hogy én pesti vagyok, elámul. Ismeri a világot, harcolt nálunk is, fél évet élt Magyarországon. Int a fiúnak, aki közben leült vele szemben, mondott valamit a saját nyelvén, majd elment. Kis idő múlva tálkán maréknyi aszalt barackot hozott, elénk tette. Mással nem kínálhatlak meg, fogadd el. Mindketten kivettünk egy-egy szemet, és megkós-

toltuk. Mag nélkül aszalták. Aranysárgán, opálosan átlátszó volt, illata pedig, mint a friss baracké.

Nagyanyám is szárított minden évben barackot, szilvát, körtét, meggyet. Főleg a hullott gyümölcsöt használta így fel. Ha sok termett, akkor, ha maradt, a jóból is aszalt. Ilyen finomat azonban sosem ettem. Nem azért, mert itt semmilyen gyümölcsöt nem kaptunk, csak május elsején a kis étteremben, hanem mert tényleg finom volt. Mikor látták, hogy nem akarunk többet venni, biztattak, együk csak meg mind. Igyunk rá teát. Illatosat, feketét. Akárcsak otthon télen. Néhány perc múlva bevezetett minket a jurtába. Náluk nem volt priccs. A föld felett fél méterrel a jurta fele le volt borítva pallóval. Lábakon álltak a pallók, szorosan egymás mellett. Azon színes takarók, a takarókon néhány otthon lévő kazah ül törökülésben. Beszélgetnek, játszanak valamilyen sakkhoz hasonló társasjátékot. Szótlanul ránk néznek, játszanak tovább.

Mindannyian népviseletben vannak. Az egyik szakállashoz vezetnek, bemutatják. Egy professzor, Moszkvában tanult. Néhány szót kérdez Magyarországról, kapok-e levelet? Elmondja, őket a háború után kitelepítették, mert sokan megbízhatatlanokká lettek nyilvánítva. Egész falvakat vittek Szibériába. Ehhez én nem tudok mit szólni, hiszen ezekről az eseményekről semmit sem tudok. Ők is teát isznak, állandóan forr a szamovár.

Még ilyen se láttam. Ötliteres, sehol sem ég a tűz, és forr benne a víz. Kevés teát szór a csészébe, ráengedi a szamovárból a forró vizet, minket is invitál. Megköszönöm, Feri úgyszintén. De már ittunk, mennünk kell.

Csak sétálunk, ismerkedünk a lágerrel. Kikísérnek, elbúcsúzunk. A szemben lévő jurtából hallatszik az Allah akbar. Az üzbégek mohamedánok, itt is gyakorolják a vallásukat. Már volt nézeteltérésük emiatt, de nem hagyják magukat. Én is imádkozom mindennap. Mikor éjjel-nappal dolgoztunk, akkor is, holtfáradtan is eleget tettem fogadalmamnak. Igaz, néha elaludtam a fáradtságtól, de ébredés után azonnal bepótoltam az el nem mondott imákat.

Vajon ha nekem is ilyen hangosan kellene megvallanom a hitemet, de üldöznének érte, gyakorolnám-e a vallásomat? Erre még sosem gondoltam. Ők is csak azért tehetik meg, mert többen vannak, és összetartanak. Egyenként csak olyanok engedhetik meg maguknak, mint a karanténban az öreg Allah szolgája. Vajon most merre lehet? Ide nem hozták, nem láttam, igaz, már olyan sokan vagyunk, meg nem jártam ki dolgozni sem. Elhaladunk néhány négyes jurtacsoport mellett, de nem mentünk be sehová. A grúzok közül sokan üldögélnek a jurták előtt, hiszen tavaszias az idő, és kell a napfény. Az ég kékje nyugtatólag hat ránk is. A levegő távoli illatokkal hozza hírül a tavaszt. A hó még el sem olvadt, máris rengeteg kis virág nyílik mindenfelé. Minél messzebb kerülünk a láger közepétől, annál tisztább a terep, több a fű, kevesebb az el nem olvadt hó. Itt nem volt úgy letaposva, mint a konyha és az étterem környékén. Néhány autónyom kivételével semmi sem tépte fel a talajt.

Balra fordultunk, és a főúttal párhuzamosan haladtunk, a konyha mellett. Jurták mindenfelé. Elértük azt az utat, ahol a bódékonyha áll. Ott is főznek, mert nem elég az új. Most az ünnepekre még négy százliteres tábori konyhát is beállítottak, hogy elég legyen, hiszen a tejes teát is el kellett valamiben készíteni.

Sok új épületet összeraktak, míg mi megszakítás nélkül dolgoztunk. Most ismerkedünk az új épületekkel. Kerülgetjük a tócsákat, sarat, a csizmánk átázik, de nemsokára ebéd, utána majd kiteszem a napra, megszárad. Este, ha akarom, viszik a szárítóba. Holnap én, Feri és Gúzó meg Janicsko vagyunk a sorosok a csizmaszállításban. Először, mióta itt vagyunk. Az állandó munka miatt fel voltunk mentve minden közösségi tevékenység alól. Az ebédlő felé már sorolnak a rabok, mi is elindulunk a kis étterem felé. Az ebéd jó, elég az adag, holnap még itt eszünk. Megdolgoztunk érte kegyetlenül.

Ebéd után Feri levelet ír, mondom: mi lenne, ha adna nekem egy címet, valamelyik osztálytársnője címét, akire emlékszik, és én azzal elkezdenék levelezni? Már régóta kérni akartam, csak nem mertem. Feri minden további kérés nélkül leírt egy címet, ideadta. Ez és ez, Ungvár, ulica Sumna és a szám. Mentem a postára, vettem borítékot, papírt, kértem kölcsön ceruzát, azonnal megírtam a levelet, vittem is Ferivel együtt a postára. Ha minden jól megy, tíz nap múlva kapok választ. Éppen ott volt a cenzor is. Vitte a leveleket, ráért… Jól beszélt magyarul. Kárpátalján élt, tanár volt. Már tudott rólam, de még nem találkoztunk. Az irodában egy rab érdeklődött nála, vannak-e magyarok, akik leveleznének. Mondta, van vagy tíz, aki rendszeresen ír, öt-hat nap alatt itt a levél. Igaz, ha sok a cenzúráznivaló, akkor három-négy nap is eltelik, mire megkapják, de így is három hét alatt megfordul. Van egy listája, azon rajta van 27 magyar név, korábban volt 42. A többit elvitték betegen máshová. Kilenc cigány volt közöttük, fagyással vitték el őket, egy sincs már itt. Zájacot és Rezedát ismeri, ők leveleznek. A többiek kint dolgoznak a zónában vagy messzebbi építkezéseken. Kérdi, küldtem-e már Magyarországra. Hát oda is lehet? Majd megtudja, szól, ha lehet. Mutatom neki, írtam egy lánynak. Átveszi, csendesen beszél hozzám, hogy más ne hallja. A leveleimet cenzúra nélkül azonnal feloldja, amint lehet, nem kell várni. Csak adjam oda neki, de úgy, hogy más ne vegye észre, mikor a postára jön. Mindig figyeljem őt, ha írtam, rendszerint vacsora előtt jön a postára. A levelem tehát elindult. Ismeretlen Olga! Válaszolj! Nálam két évvel fiatalabb volt.

Lefekvés után elgondolkodtam. Vajon én megvallanám a hitemet itt, a jurtában, hangosan? Nem. Semmi esetre sem. Szégyelleném? Félnék? Itt nem sokan lehetünk keresztények. És mohamedánok? Miért nem mondja senki az Allah akbart? Nincs itt egy muzulmán sem? Hiszen itt sok más vallású rab is van.

Én még azt sem mertem volna megtenni, hogy magamtól bemenjek egy református templomba. A negyedik osztályt apácáknál végeztem el a vecsési Andrássy-telepi zárdában. Ott minden vallással szemben agitáltak bennünket. Belénk nevelték, hogy Jézust a zsidók feszítették a keresztre. Hát hogy szerethetem ezek után a zsidókat? Amit a felnőttek nekem mondtak, azt én mind elhittem. Szerettem

tanulni, ha valamit olvastam, hallottam, elhittem. Honnan tudhatja egy gyerek, mi az igazság? Kinek higgyen, ha nem azoknak, akik tanítják az iskolában? Luther Márton életrajzát olvastam. Vastag, fekete könyv volt. Egyik barátom, egy szomszéd fiú lutheránus volt. A könyv drága volt, de én tüzeltem a könyvekkel az orosz sebesültekre. Ott akadt a kezembe, eltettem. Később elolvastam.

A fiú egy alkalommal Pestlőrincre ment, és elhívott engem is, és vasárnap lévén bement a templomba. Behívott, de nem akartam menni. Azt mondta, meglátom, itt mennyivel egyszerűbb, szebb minden, mint a katolikusoknál. Én meg úgy tudom, hogy a lutheránusok eretnek tanokat terjesztenek, ellenségei a katolikusoknak. De azért bementem. Engem senki se tartson gyávának! Tényleg minden egyszerű volt. Fehérre meszelt falak, sehol semmi díszítés, a pap magyarul beszél, az ablakok sem olyanok, mint a katolikus templomokban. Ezek sajnálják az Istentől a neki járó pompát, gondoltam. Hol itt az a fenségesség, ami a mi templomunkban van? A kehely az Úr felmutatásakor. Az áldozás, a gyönyörű zene. És még az énekeiket sem ismerem. Hát soha többé nem mentem el más vallásúak templomába. Még meggyónni sem mertem. Sok-sok évnek kellett eltelnie, mire rájöttem azokra az igazságokra, amelyek nélkül nem lehet senki vallásos – vagy ateista. Hiszen Luther Márton – de előtte már más is – éppen a papi pompa és az egyház fényűzése ellen harcolt. Annyi minden kavargott a fejemben, hogy nem is tudtam, mire gondoljak. Elimádkoztam az imáimat, de nehezen aludtam el. Bántott a lelkiismeret, hogy olyasmin gondolkodom, amiről a vallásom miatt nem volna szabad. Az egyházi tanításokban hinni kell, másképp eretnek leszek. Isten nem segít meg, és én elpusztulok. Nincs elég bajom így is? Még jobban magamra akarom haragítani Jézust? Ezekért a bűnös gondolatokért vezeklésül reggel elmondok tíz *Üdvözlégyet.* Elaludtam.

Május 10., kedd. Az *Üdvözléggyel* kezdem a napot. A többiek még csak most ébredeznek, én már tíz imát elmondtam. Szégyelltem magam, hogy ilyen gondolataim támadtak, de itt vannak körülöttem ezek az emberek. Mert minden ember egyenlő Krisztus előtt. Őket miért sújtja Isten? Hiszen nem is keresztények. Főleg nem katolikusok. Mert a katolikus az igaz vallás. De ezt rajtam kívül itt nem sokan vallják. A többek – Feri, Janicsko, Gúzó – vajon vallásosak-e? Sosem látom, hogy imádkoznának. Vagy azt nem is kell látniuk másoknak? De akkor miért imádkoznak a mohamedánok közösen, ha többen vannak együtt? És mi lenne, ha valaki közülük nem teljesítené az imákat? Mert naponta többször imádkoznak. De csak azok, ott, a jurtában, együtt. Ők még újak, nemrég érkeztek. Mi lesz, ha eltelik két-három év? Szétszóródnak a lágerekben? Hiszen itt, közöttünk is van néhány mohamedán. A lágerben pedig sok lehet. Ők nem imádkoznak. Talány, ami nem hagy békén.

A zónába megyünk dolgozni. Elkészült a lágertűzoltóság a tűzoltók lakásaival együtt. A laktanya is félig kész, már vakolják. Mennyi munkát végeztek mások is, mi meg nem tudunk semmiről.

Melegen süt a nap, mire kiérünk. 2500 méterre vannak az építmények a lágertől. A tűzoltóság épületét csak fehérre kell meszelni. A lakásokat színes falakkal és fehér mennyezettel adják át. Tízen szerdára megcsináltuk, csak a parancsnok háromszobás lakását kell még szombatig befejezni. Fegyával rajzoljuk a mennyezetre a kerek mintákat, meg díszítjük a falakat. Kézzel akarja rajzoltatni, de az elsőt fél napig festette a mennyezetre, és nem lett valami szabályos. Ha minta után rajzoltuk volna ki, egy óra is elég lenne egyre. Így két hét is kell, mire kész lesz. Megbeszéltük a mesterrel, hogy kirajzoljuk vékony pauszpapírra, azt adnak a geodéták, kilyukasztjuk forró tűvel, majd a lyukakon keresztül faszénporral átdörzsöljük, a pontokat pedig összekötjük ecsettel, festékkel. Így egy óra alatt kész lesz egy, szombat délután jöhet a bútor, takarítani már előtte, pénteken lehet. Kettőnknek éjjel is kint kell maradni, éjfélkor mentünk be a lágerbe, külön őr vigyázott ránk. A vacsoránkat kihozták, utána az ment el enni, de csak jó óra múlva jött vissza. Addig mi nélküle sem szöktünk meg. Alig jött vissza, ellenőrzés. Minden rendben. Tíz perc múlva már ott sem volt. Tele volt a telep száműzött családokkal, nőkkel, ott kereste a vidámságot. Igen meglátszott rajta, mikor visszajött. Szombaton estére kész lettek a tűzoltóság és a lakások. A másolást vasárnap fejezzük be. Majd a hó végi vasárnapot kapjuk érte.

Május 15., vasárnap. A munka elmarad, mindenkinek minden holmijával az udvaron sorakozó, ötösével leszámolnak bennünket, mehetünk reggelizni, onnan meg egyenesen ki a lágerből a hátsó, néhány napja megnyitott kapun keresztül. Ötösével megyünk, brigádonként engednek át. Azon a lágeren megyünk keresztül, amelyiket olyan nagyon elzártak előlünk. Sok rab van itt is, de nem lehetnek most azt utcán. Vajon hová járnak dolgozni? Nem tudok róluk semmit. A túlsó kerítésen is van egy kapu, azon kimegyünk. Bejelentik, hogy tavaszi leltár. Mindenki kartonja már kint van a mezőn, füves irtás, valamikor ott is erdő volt. Rengetegen vagyunk, a lágerfelől a kerítés mellett asztalkák, tíz darab. Rajtuk az adattal teli irataink. Mindent ellenőriznek, azért kellett kihozni még a matracokat is. Úgy nézünk ki, mint a málhás tevék a sivatagban. Mi ötösével, szemben az asztalkákkal. Egyik brigád a másiktól öt méterre. Minden brigád mögött őr. Az asztalok kétméteresek, mellettük vonulunk. Húsz brigád egyszerre. Mögöttünk még egy sor, mögöttük őrök. Egyikből a másikba semmit sem lehet átadni, ha hiány van, fizetni fogsz.

Két óra múlva kerül ránk a sor. Gyorsan megy. Kanál, tányér, csizma, kapca, kufajka, buslát, ing, gatya, törülköző, usánka, lepedő, kispárna, matrac. Ingben-gatyában állunk az asztal mellett, még jó, hogy a nap csak néha bújik el. Mi lett volna, ha esik? Esetleg most indulna meg? Mehetek tovább, csak a csizmát, kufajkát, vattanadrágot kell leadni, kissé távolabb meg felvenni egy új nyári ruhát. Kék munkásruha, amilyet bárhol a világon kapni. A bakancs gumitalpú, felső része erős viaszosvászon. Olyan, amilyenből a katonák csizmája van. Négy méret van felhalmozva, 40-42-44-46. Akinek más kell, elcseréli olyannal, akinek a szükséges méret kicsi. Előfordul, hogy a 40-es csak 39-es vagy 41-es. Tehát lehet csereberélni. Nekem a 40-es éppen jó. A zakóm-

ból készült kapcákat nem érdemes megtartani, otthagyom a fűben. Az utolsó hazai rongyom is elkopott. Elég soká voltam fehérneműben, fázom, de már öltözhetek, mehetek a sorba.

Elindul a brigád a lágerbe. Kellemes az idő, 12 fok lehet. A nagy hideg után bágyasztóan meleg. De most felöltözve is fázom. Még jó, hogy a buslátot nem kellett leadni. Az usánka meleg lesz nyáron, de majd hajadonfőtt fogok járni. Becipeljük a matracot meg a lepedőt, megágyazunk, majd irány az ebédlő. Egy órát késtünk, aki meg ezután kerül sorra, az három-négy órát is késik az ebéddel. Délután fürdő, mindenkit lenyírnak kopaszra. Csak az irodai dolgozók meg néhány tucat építés- és munkavezető kap engedélyt hajviselésre, ötcentis lehet a hajuk. Ez már baj, hiszen megint úgy nézek ki, mint mikor bekerültem. Csak most hatvan kiló vagyok, nem hetvenkettő.

Este Feri levelet kap, minden héten ír, kap is levelet. A jurtába naponta négy-hat levél jön, sokan – mint én is – nem kapnak semmit.

Május 16., hétfő. Ma befejezzük az elmaradt munkát. A reggeli nap ragyogóan fénylik. Itt a tavasz. Éjjel először hallottam darvakat krúgatni az éjszakában. Eddig azt hittem, éjjel csak a vadlibák repülnek. Azokat hallottam otthon is gágogni a levegőből.

Ketten a mesterrel elindulunk ebéd után hordókat szerezni. Meszet reggel hoznak ki a raktárból. A laktanyát kezdjük, a belső vakolás már száraz, fűtenek. Mire elindulunk a lágerbe, beborul, hideg szellő száll a Bajkál felől, keletről. Ötösével felsorakozunk, kimegyünk a kapun, és irány a láger. Szaporán szedjük a lábunkat, fázunk a nyári ruhában, pedig engem még a Gyuritól vett kiskabát is melegít. A szél erősödik. A kapuhoz érve állunk, két brigád van előttünk. Didergünk a hideg szélben. Reggelre fagyni fog – mondják a rabok. Tavaly is fagyott ilyenkor, szakadt a hó.

Este, vacsora után kéretnek az irodába. Kimegyek, a jurtától nem messze ketten várnak. Aki kihívott, kap tőlük egy cigarettát, s elszelel. A cenzor és egy jóképű, fekete hajú, nálam kissé magasabb, jól öltözött, bőrcipős fiatal férfi újsággal a kezében várt. A cenzor magyarul bemutat neki, ő meg nekem mutatkozik be magyarul. Valentin. Csak így. A cenzor említi, hogy a levelem elküldte, nemsoká várhatom a választ. Felbontva fogom megkapni, ha ki is lesz belőle húzva valami, olajos kézzel húzzam át, és elolvashatom. De igyekszik nem kihúzni semmit. Mindezt olyan természetességgel mondja, nem kételkedem benne, pedig kisebb dolgokért is adtak már tíz évet. Izgulok: vajon mi készül itt? Ha akkor tudom, milyen iszonyú sok bajt fog rám hozni ez az ismerkedés, sosem egyezem bele. De nem vágok a dolgok elébe. Sajnos életem végéig elkísér a következménye. Pedig senki sem hibázott, mindenki csak jót akart, de a sors kifürkészhetetlen útjain minden elromlott. Igaz, csak nekem meg a családomnak, de ez éppen elég.

Elindulunk egymás mellett, megkínál egy Belomorral. Olyan cigaretta, aminek hétcentis a szopókája, négy a dohány. Ez – mert ez volt az első kérdésem – mire jó? Hiszen fele-fele még érthető lenne. De így? Mire elmagyarázza, hogy az emberek

ezt a fajta cigarettát az aromája és illata miatt nagyon kedvelik az egész unióban. De a kezüket csak nem vehetik ki a kesztyűből télen, mert hideg van. Viszont 30-40 foknál is szívhatja, ha hosszú a szopóka, mert ha elnedvesedik, lerágja és kiköpi úgy, hogy ki se kell vennie a szájából. El tudja szívni, az üres szopókát meg kiköpi, és kész. Vagy ha kesztyűben szívja, a vastag prém- vagy kutyabőr kesztyűk ujjai között elfér a szopóka, ha rövidebb lenne, nem tudná szívni. A sofőrök vezetés közben szívhatják úgy, hogy a kezük a volánon, szájukban meg ég a cigaretta. Nem kell kézzel tartani. A kabinban nincs mindig meleg, hiszen nem mind fűthető jól. A keze meg a lahmáskában, a kutyaprém kesztyűben, amit az ötujjasra húz fel. Mindezt magyarul mondja, akcentussal, de jól érthetően, nem sietve. Látszik, gondolkodik a szavakon. Folyamatosan mondja, de közben összerakja a következő mondatrészt.

Ballagok mellette, már vagy kétszáz métert megtettünk a kapu felé, visszafordulunk. Senki sem korlátozza a sétát, szabadon járkálhatunk, csak a kerítést meg a kaput ne közelítsük meg. Tőlem nem kérdez semmit, hiszen lesz még időnk beszélgetni máskor is. Ezért folytatom a cigarettatémát. Nálunk is van Délibáb. Meg néhány, amelyik szopókás. De ettől vékonyabb, a szopókája meg fele. Ezzel a téma be is lett fejezve. Most ő kezd érdeklődni rólam. Kérdi, éhezem-e. Már nem, mostanában jól ment a sorom, aztán hogy lesz ezután, nem tudom. Jön a tavasz, csak nem lesz olyan rossz, mint télen. Szívesen segítene, de neki sincs más, mint a műszaki adag. Ott lakik a műszaki szállón, csak azt eszi, amit mások, esetleg csomagból, ha kap valaki, és megkínálják. Elfogadja. Sem levelet, sem csomagot nem kap. Március végén került ide, már álltak a jurták, volt hol lenniük, elég jó társaságban van, csupa értelmiségi, az építkezés vezetői meg a szállítás-előkészítés-geodézia irányítói. Mérnökök, tanárok, professzorok. A főiskolák és egyetemek politikai elítéltjei. Igazgatók, bankárok, könyvelők.

Nekem roppant furcsa volt, honnan tud az az ember ilyen jól magyarul. Hát megkérdeztem. Először azt, miért hívatott ki. Bejöhetett volna, hiszen a mi jurtánkban nem lett volna semmi baja. Igaz, mondta, de ezt nem tudhatta, meg nem szeretné, ha nekem kellemetlen lenne, ha esetleg nem akartam volna vele megismerkedni. Erről szó sincs, hiszen én is szívesen beszélek magyarul bárkivel, főképp olyannal, aki még oroszul is tud, mert az meg engem tud tanítani. Már félórája sétáltunk, mikor kérdi: merre laktam Pesten? Mert közös ismerősünk mondta, hogy én Pesten laktam. Nem Pesten, Vecsésen laktam, a repülőtér mellett. Tudja, hol van, többször járt ott, fogadtak és kísértek embereket. Szeretné, ha találkoznánk máskor is, szívesen eltölt velem egy délutánt, ha nem dolgozunk vasárnap. Hallotta, hogy beszélt rólam a kapitány, és igen meg volt elégedve a munkámmal. Ő is úgy mondta, hogy a pesti magyar. Ezért örült meg, amikor a cenzor felajánlotta, hogy összehoz bennünket. Tőle nem kell tartanom, esküdt ellensége az uniónak, de ezt itt nem sejti senki, még cenzornak is megtették. Kár, hogy a nevét már elfelejtettem. Ahol meg le volt írva, elkobozták, vagy csak megsemmisült. Az idő meg elkoptatta a nevek egy részét. Kiszórta a feledésbe.

Már sötétedett, mikor elbúcsúztunk. Szándékosan nem beszéltem magamról, és nem kérdeztem, te ki vagy. Remélem, holnap kijössz. Vacsora után sétálgatunk és beszélgethetünk. De arra kért, senkinek se beszéljek a találkozásunkról. Ezt megígértem, majd bementem a jurtába, éppen akkor értünk oda. Sokáig ébren gondolkodtam, mi is történt. De egyelőre nem tudtam magamnak semmit se válaszolni.

Május 17., kedd. Reggel kihozzák a mészrögöket. Némelyik három-négy kiló. Sosem láttam ehhez hasonló hatalmas mészdarabokat azóta sem. Apró, fekete pettyekkel volt tele, mintha apró szemű mákkal lett volna behintve.

Kis fagy volt éjjel, mínusz 4-5 fok, de ez nem lett volna baj, állvány volt, még a vakolók hagyták itt, egy része felesleges, ki is vittük. Csak mész nincs, mi meg tízen állunk, és várjuk, hogy forrjon a fagyos mész. Igaz, most nem 38 fokos, de azért önthettünk volna rá forró vizet. Le is szedjük a nagyját, kivisszük az utcára, alágyújtunk a vödörnek. Forgács van szerteszét, hamar forr a víz. De hogy még gyorsabban legyen meszünk, egy kis heringeshordóba is teszünk. Az alja is ott feküdt mellette az udvaron, behoztuk, és lefedtük vele, végül egy harminckilós kővel lenyomtuk, hogy még a gőz se jusson ki belőle. Ezt én nem helyeseltem, mert szétvághatja a hordót, hiszen csak egy vékony, elrozsdásodott abroncs fogta össze két helyen. De nem törődtek velem, én meg hagytam. A forró víz meg is tette a hatását, akkorát szólt, mint egy ágyú. A kő a mennyezetig felrepült, a hordó dongánként szétrobbant, a mész egy része meg a mennyezeten és a padlón szóródott szét.

Már csak ez hiányzott. Éktelen ordítással ketten is szaladtak összevissza, az arcuk merő sűrű mész. Jó, hogy volt benn egy hordó hideg víz, odavezettük őket, elkezdték kimosogatni a szemüket, arcukról mosták a meszet, én meg ijedtemben két marokkal vakargattam róluk a meszet. Az egyik az ukrán volt, a másik Gyuri. A hideg víz és a gyors mosás sem segített, hívni kellett az orvost, de nem tudtuk, hol van a zónában. A mester megint nem volt jelen, valahol a nők körül sündörgött. Éppen jött egy civil művezető, az hívatott orvost. Az egyik szamohrán – szabadidejükben itt mászkáltak körülöttünk – ment el érte. Már tudta, mi történt, hozta is a szükséges kellékeket. Kimosta a szemüket, mondta, szerencsére nem lett komolyabb baj, holnap idejön, és megnézi, ne szóljunk róla senkinek. Ő is rab volt, de a civileket és a katonákat is kezelte. Már elment, mikor megjött a mester. Elmondtuk, mi történt, csak röhögött. Persze volt benne egy kis vodka…

A vacsoránál keresem Misit, nem látom. Senki se tudja, hol van, este már nem dolgozott.

Valentin várt, de csak fél órára érek rá, fáradt vagyok. Elindulunk. A ruhám egyetlen nap alatt csupa mész lett. Sötétkék, minden csepp mész meglátszik rajta. Még az a szerencse, hogy szárazon hamar lejön. Valentin mesél. Pesten volt zenész,

az EMKE[89] zenekarában volt harmonikás. Itt is játszik az étteremben. Minden este a sztahanovistáknál lépnek fel, négyen szórakoztatják a rekordistákat. Egy gitáros, egy harmonikás, két balalajkás. A nagyapja Szenpéterváron volt admirális a cári flottánál, Makarov Ivan Ivanovics. Az édesapja miniszter, Makarov Mihail Ivanovics. Az ő teljes neve Makarov Valentin Mihajlovics. A háború elején végezte el a Leningrádi Tengerészeti Akadémiát. Azonnal kikerült a frontra, az egyik vezérkaránál kapott beosztást. A háború vége Magyarországon érte, jobban mondva Ausztriában, de rövidesen átvezényelték Magyarországra. Vorosilov[90] vezérkaránál kapott beosztást. Vorosilov volt '45 és '47 között a Magyarországon működő Szövetségi Ellenőrző Bizottság elnöke. Akkor lejárt a mandátuma, vissza kellett térni a Szovjetunióba. Ő meg lemaradt. Egy darabig bujkált, hiszen volt ismeretsége, de minden irat és pecsét nála volt, így mikor a haja már hosszúra nőtt, és eléggé jól beszélt – mert tanulnia kellett – magyarul, elkezdett kijárni hamisított iratokkal Ausztriába. Innen vittek, onnan hoztak árut nagy tételben.

Pesten M. úrnál lakott, akinek hét lánya volt. Az egyikbe szerelmes lett, el akarta venni feleségül, ha a dolgait rendezni tudja. A nyelvet négy év alatt kitűnően megtanulta, de más nyelveket is beszélt. A tehergépkocsit is a hadseregtől szerezték. Voltak segítői is, többen maradtak le. Később, mivel gyönyörűen játszott a harmonikán, beajánlotta egy ismerőse az EMKE zenekarába. Itt ismerkedni is lehetett, az üzleteléshez pedig kell a jó összeköttetés. Sok divatos slágert és magyar nótát megtanult. Az áru terítésében M. úr és családja meg az ő klientúrája segítette. Nem sok alkalom volt a szállításra, de a szovjet bélyegzővel ellátott igazolásokkal és szállítólevelekkel minden simán ment. Pénz meg volt bőven. Sok arany is kikerült M. úr leányainak. Biztatást is kapott, virágzott az üzlet. De Valentin ezt nem akarta sokáig folytatni, a menyasszonyával – mert már az volt – és hamis papírokkal ki akartak menni külföldre. Nem sikerült. Egy orosz orvosnő felismerte, zsarolni kezdte. Ha nem veszi el őt feleségül, akkor feladja a szovjeteknek. Vajon mit gondolt a nő? Megússza a feljelentéssel? Őt ugyanúgy elítélték, mint a feljelentettet.

1948. április 24-én Valentint letartóztatták. Moszkvában elítélték huszonöt-öt-öt évre. Ami annyit tesz, hogy a büntetés huszonöt év láger, öt év jogvesztés, öt év száműzetés. Vagyis nem engedik el még a büntetés letöltése után sem. A haja már őszül, de nem nagyon látszik. 27 éves. Arca szép, férfias, szeme barna, szomorú. Az első alkalommal, mikor lehetett levelet írni, írt az édesapjának. Rövid választ kapott. Nincs miért írnia. Kitagadták. Már a tárgyaláson is megtagadta az apja. Hazaárulót nem lehet a család tagjának tekinteni.

89 Erdélyi Magyar Közművelődési Egyesület.

90 Kliment Jefremovics Vorosilov (1881–1969): a Szovjetunió marsallja. 1945–1947 között a magyarországi Szövetséges Ellenőrző Bizottság elnöke volt.

Mi lehet a pestiekkel? Mindene ott maradt. Egész vagyon. Ő nem akart visszatérni oda, ahol annyi gazemberség történt. De hogy mi, azt nem mondja, én pedig nem kérdem. Gyerek vagyok hozzá képest. Sem élettapasztalatom, sem műveltségem nem ér fel az övével. Nem láttam sosem mosolyogni. Igaz, én se tudtam és most se tudok nevetni. Már gyerekkoromtól fogva megpróbált az élet. De még van jövőm, előttem az élet. Igaz, ha tudtam volna, hogy milyen, talán nem vállalom.

Késő este volt, már rég besötétedett, mikor elváltunk. Szomorú történet ismerője lettem. De Valentin örült, hogy valakinek ezt így elmondhatta. Megkönnyebbült. Tudta, hogy én nem mondom el senkinek. De miért kellett ezt elmondania? Ki érti ezt?

Május 18., szerda. Csak a mennyezetet kell meszelni, délutánra kétszer elvégeztük. A falakat kijelöltük, tükörselyemfestéssel lesz festve. A mintákat a segédek már kivágták, mindegyikből kettőt, hogy ne legyen fennakadás. Estére a fal egy részét kijelöljük, négyen elkezdjük festeni. A többiek jelölnek. Ha készen vannak, mindenki festi a színeket. Egyet a mesterrel elkészítünk. A tükör felett fríz lesz, körülötte tízcentis fásni, a kettőt ötcentis ráma választja el. A tükörben ovális, majdnem az egész tükröt kitölti.

Kint ezalatt erősen beborult, feltámadt a szél, de olyan erősen, hogy dübörögtek az ablakok. Sorakozóra fagypont alá süllyedt a hőmérséklet. Alig állunk a lábunkon, mindenáron le akar dönteni a szél. A száraz helyekről felkavart port, homokot hordja az arcunkba. Támolyogva igyekszünk megtenni a majd három kilométert. Az őrök közül két szamohrán, csak egyikük hivatásos katona. A hőmérséklet percről percre esik. Szinte futva megyünk a láger felé, fázunk a nyári ruhákban. Mire a kapuhoz érünk, mínusz 4 fokot mutat a hőmérő. Teljesen beborult, szakad a hó. Alig látni. Mögöttünk máris újabb brigádok futnak dülöngélve a kapu felé. Alig kapni levegőt. Tombol a vihar. Az utcán senki.

Ahogy beért egy csoport, rohan a jurtába. A többiek még nem jöttek be. A napos begyújtott, ég kellemesen a tűz, de a tégla még nem melegedett át, csak a nyitott ajtón jön a meleg. Köré ülünk, de a kicsapódó füst távozásra kényszerít. Be kell csukni az ajtaját, mert nem lehet utána kiszellőztetni. Mindez május második felében. A hó meg szakad. Az őrök állandóan jeleznek a vasakkal. Első jelez, utána a második, mikor a tizedik is jelzett, újra körülért, és megint az első jelez. Kell az éberség, mert az idő ideális a szökésre. Sok 25 évre ítélt van a lágerben.

A vacsorát az ebédlőben fogyasztjuk el, de a kenyérért négyen mennek. Fokozottan vigyázni kell. Ilyenkor megszaporodnak a lágerben az erőszakos rablások. Könnyen ruha nélkül marad a vigyázatlan. Hiába mondaná, hogy levetkőztették, neki kellene megfizetnie a kárt. Vacsora után rohanunk a jurtába, fejünket elfordítjuk a széltől, alig kapunk levegőt. Éppen hozzák a reggelihez a krumplit. Apró termetű ló lógó fejjel húzza a kocsit, van rajta vagy három mázsa. Ha krumpli a reggeli, kell egy kocsival. Éjfél után hozza a másik adagot, az már ebédhez kell. Egy kisidős – öt

év alatti – közbűntényes a kocsis. Télen vizet is szállított, amíg nem volt kút. Halad a kocsi mellett, behúzta a fejét a bundája gallérjába. Ha a ló nem tudná az utat, eltévedne, hiszen nem is látja, hová megy. Néhányan meg-megállnak, nézik a kínlódó lovat meg a láthatatlan kocsist. Ketten közülük éjjel hosszabb ideig távol voltak, felébredtem, mert az egyik mellettem aludt, barátja rázta a lábát, keltette. Biztosan a konyhára mennek, de miért most? Oda tíz után már nem megy senki.

Alig alszom el, vagyis nekem úgy tűnik, pedig már a szomszédom is alszik, mikor kiabálás: ébresztő! Két katona és két rab kiabál, mindenki az udvarra. Így, ruhátlanul? De nincs idő gondolkodásra, belecsavarom magam a takaróba, felkapom a cipőm, ezt teszik mások is. Belevág az arcunkba a hó, de már alig esik, csak a leesett havat kavarja a vihar. Öt percet sem állunk, máris mehetünk vissza. Csak a jurtasztároszta maradhatott bent, ő mondja el, mi is történt. A lovas kocsi hajnali fél kettőkor bejött a kapun. Alig tett meg száz métert, többen odaugrottak a kocsihoz, leütötték, a kocsit felborították, a krumpli nagy részét pedig széthordták. Alig pár percig tartott az egész. De már várták a konyhán, állandóan figyelték, mert egy órára kellett volna megjönnie. A támadók azt hitték, hogy hal is lesz rajta, de nem volt. A hó gyorsan eltüntette a nyomokat. Minden jurtát gyorsan átvizsgáltak. Majdnem a felét megtalálták, de senki nem vállalta, olyan helyen volt eldugva, hogy senkit sem lehetett gyanúsítani. A jurtákban sehol sem találtak, csak kívül, a szemetesek alatt, a forgácskupacok között. A felét így sem találták meg.

Mikor bemehettünk, fogvacogva szedtük fel a padlóra hányt matracokat, ruhákat. Mindent lerángattak, mert így hamarabb végeztek a kutatással. Tíz ember kutatott, minden szabad őr és megbízható rab kereste a krumplit. Nagy úr az éhség. A mi két jurtatársunk is benne volt, de senki sem szólt volna ezért. A lopás az államtól – bocsánatos bűn. De reggel a déli adaghoz való hiányt nem pótolták. Annyival kevesebb jutott nekünk.

Május 19., csütörtök. Reggelre teljesen elállt a szél és a havazás. Húsz centit esett. Olyan szikrázó napsütés, mint a kivonuláskor, már rég nem volt. Ezzel a viharral adta ki a tél a lelkét, legalábbis így mondják a környéken lakók. Van a mi jurtánkban is néhány helybeli. Ez itt 400 kilométert jelent. Bandukolunk a bokáig érő hóban, dideregve fázunk. A csizma szára most nagyon hiányzik. Átfúj rajtunk a hideg. A friss hó egyenletesen befedett mindent. Ahol a szél összefújta, ott méteres a kupac.

Este Misi keresett. Mondták neki, kerestem. De nem azért jött. Hallotta, hogy festőbrigád alakul. Tanulóbrigád. A mester meg mi, magyarok leszünk az oktatók. Én erről nem tudok semmit. A mester említett valami hasonlót, de azt, hogy mi leszünk a tanítók, akik még maguk is tanulnak nap mint nap, azt nem mondta. Nem akarta mondani, meglepetésnek szánta. Hát, igaz, ami igaz, jól meglepett. Mindez a mester nagyratörő terve.

Vacsora után Ferit, Gúzót, Janicskót és engem hívtak a KVCS-jurtába. A mester már ott várt három másik civillel együtt. Elmondják, amit már tudtam. Mi ugyanúgy

fogunk dolgozni, mint eddig, de az ismerős fiatalok közül keressünk tíz olyan tanulni akarót, aki szeretne festő lenni. Lesz rengeteg munkánk, kell a festő. Amíg a tanulók betanulnak, mi kapjuk az őáltaluk elvégzett munkáért a normát. Három hónapot kapunk a betanításra, de a munkát addig is jó minőségben és határidőre kell elvégezni. Ez nekem nem hiányzott. Magam sem vagyok még festő, és én tanítsak másokat… A mester meg azt mondta, nem kell ezt olyan nagyon komolyan venni. Hiszen még egy tanuló sincs, mire összejön tíz, elmúlik a nyár. Engem utolsónak fog bevonni a tanításba, mert az én munkám a díszítés, meszelni már nem fogok, erre van már elég festő. Erre megnyugodtam, így már szerzek, ha tudok, egy-két tanulót.

Egy jó órát voltunk távol, de Misi még mindig várt. Feriékkel már ismeretséget kötött, nekik is adott néha repetát, ha tudott. Kérdem, hol hallotta, amit most mi is megtudtunk. Az orvosnő mesélte a konyhán, hogy milyen szép munkákat csináltunk a laktanyában, az ő szobáját is én fogom festeni, mintázni. Én erről sem hallottam még. Látásból ismertem a nőt, meztelenül is ő vizsgálta a rabokat, mikor idehoztak minket. Misi kihallgatást kért a parancsnokságon, kérte, ha lehet, átjönne hozzánk festőnek. Megengedték, és már holnap velünk együtt jön ki a munkába. De ez őrültség, mondom, hiszen itt a kaja a fontos, Te meg otthagyod a konyhát, és idejössz? Van elég ismeretsége már a konyhások között, lesz repeta. Majd munkát is kapunk a konyhán, lesz kaja. Igen, ha lesz időd meg energiád, itt néha éjjel is dolgozni kell. Ha nem pihensz, a kezed remeg, nem lehet fáradt kézzel díszítőmunkát végezni… Mert ha már itt leszel, velem tanulod a díszítőmunkát. Meszelni majd megtanulsz, ha nem lesz más munka. Ezt megmondom a mesternek, megengedi, hiszen Kosev, Fegya meg én csináljuk a díszítőmunka nyolcvan százalékát, miattunk marad le más. Ebben megállapodtunk.

Május 20., péntek. Misi reggel már a holmiját is áthozta hozzánk. Egy másik rab, aki itt volt segédmunkás a kubikosbrigádnál, megy át helyette. A parancsokság rendelkezése szerint.

Misivel egymás mellett megyünk a reggeliért. Neki is, nekem is jó nagy adag lazacot adnak, most kaptunk másodszor lazacot, mióta itt vagyunk. Ez halvány rózsaszínű, gorbúsa a neve, mondja Misi. Nem olyan értékes, mint a vörös, de ez is különb, mint a legjobb hering. Később hetente kétszer kaptunk lazacot, de csak egyszer vörös halat. A mester megengedte, hogy Misivel együtt dolgozzunk, csak arra kért, a finomabb munkákat csak mutassam, ő nézze, mert még ma be kell fejezni a falak színezését. Holnap már díszíteni kell. Ebéd után már ketten csináltuk, én mentem az első meg a második színnel, Misi meg a harmadikkal. Az összemosást mind én végeztem, mert azt gyorsan kell csinálni. Az utolsó kettőt már Misi is maga csinálta. Megy ez, láttam, hogy szinte ragyog, hogy ilyen gyorsan és jól sikerült a bemutatkozás. Én is rendkívül ügyes és szorgalmas barátot találtam benne. Úgy nézett rám, mint a megváltójára. Ez kissé feszélyezett. Nem sokat beszélt, pedig beszédes ember

volt. Hat osztállyal többet tudott az életről, mint más az egyetemmel. Az sem bántotta, hogy legelsőnek én kaptam tanulót.

Este levelem érkezett. Ma jött, de már ki is volt téve a nevem a fenyőre akasztott táblára. Bementem. Olga írt. Örül, hogy levelezhet velem. Ferit még az iskolából ismeri. Jól tette, hogy megadta a címét. Átment az édesanyjához, mutatta a levelet, mert Feri üdvözletét is tolmácsolta benne. Írjak magamról többet, merre laktam, mit dolgoztam, hol jártam iskolába. Miről akarok kérdezni, mi érdekel, mikor szabadulok?

Feri is örül, hogy levelem jött. Olga írta, hogy az édesanyja is írt, tehát ő is kap. Nem mondom, hogy én miért kaptam meg azonnal, cenzúra nélkül. Vacsora után említem Valentinnek, hogy levelem érkezett, de nem otthonról, hanem egy diáklánytól Ungvárról. Most is szomorú. Igen, neki nincs mire gondolnia. Ha valaha is kiszabadul, akkor sem mehet innen el. Mint mondja, nekik automatikusan jár a kétharmad elengedés, ha nincs velük semmi probléma. A munkáját kitűnően végzi. Magyarázza, de engem a bürokrácia nem érdekel. Egyszer majd, ha lesz időm, munkaidő alatt menjek be az irodába, ahol dolgozik, megmutatja a barátait, vagyis a munkatársait. Megígérem. Nagyon sajnálom Valentint.

Elkezdjük a mintázást. Kosev, Feri, Misi meg én. Mert mától kezdve minden munkát ketten végzünk. Azt akarom, hogy minél hamarabb megtanulja azt, amit én tudok. Tegnap Valentin kérte, hogy írjak levelet Ungvárra, ma este kapok tőle papírt és borítékot. Meg is írtam. Azt gondoltam, ha nekem ír, miért ne írna onnan a szüleimnek? Ezt meg is írtam Olgának. Írtam egy levelet, itt élek Irkutszkban, jól vagyok, ne aggódjanak, egészséges vagyok, válaszoljanak a megadott címre, ő majd elküldi nekem. Mást nem írtam, ha ezt megkapják, milyen öröm lesz! Talán nem is tudják, hol vagyok. Olgának írtam egy szép levelet. Írhatok neki bármit, hiszen sosem fogunk találkozni. Megírtam, ha kikerülök innen, hozzá megyek egyenesen. Megköszönni a levelezést. Írta, hogy állandóan hallgatják a magyar rádiót. Sok divatos slágert tud. Ha kérem, elküldi majd egynek a szövegét.

Itt már kezdődik a tavasz, gyönyörű virágok nyílnak, és mennyi! A fák alatt és a fű között milliónyi virág mindenfelé. Szibéria így kárpótolja az embert a hideg télért. Kellemes a szellő, amely elhozza távoli világok illatüzenetét. És sokat gondolok rá, mert nekem itt nincs kire gondoljak a családomon kívül. Azonnal válaszoljon, én is válaszolok.

A levele napokig vidámmá tesz. Ez majdnem igaz is volt. Azonnal szaladtam a postára a válasszal. A cenzor még nem volt ott. Tehát már holnap reggel elviszik. Felvettem a kapcsolatot Európával.

Május 21., szombat. A munka lassan halad, nagyon nehéz elkészíteni a mintákat. Rosszak a szerszámok. De haladunk, Misi is iparkodik. Ha minden jól megy, szerdára készen leszünk. A többiek már az ablakokat tapaszolják. Hétfőn elkezdik a kisebb laktanyát, a főtisztekét. A latrinát is ássák, már az első tiszti vécé is készen van. Jó

messze van a laktanyától. De a kis épületben van vízöblítéses is, a tisztek részére. A mosdó nyáron az utcán, télen az épület végén lévő mellékhelyiségben lesz. Azt mások készítik, ott csak fehér meszelés lesz.

Este Valentin hozott egy inget és gatyát. Mindkettő új. Az ing nyaki részénél egycentis fekete rávarrás, jól mutat a fehér ingen. Olyan a nyaka, mint a gimnasztyorkának. Mind gallér nélküli. Így már két ingem lesz, az egyik a sajátom. Ilyeneket kapunk, ha fürdeni megyünk. Fekete szegélyeset. Most hoztak ezer darabot. Azoknak cserélik, akik hamarabb mennek fürdőbe. Nekünk is esedékes. Minden fürdő után fehérneműcsere. Még a lepedőt is mossák tíznaponként.

Már a nap is lement, sugarai még látszanak, egyre hosszabbak a nappalok. Keresnek. Azonnal készüljek, ki kell mennem a zónába. Kikért az orvosnő festeni. Elő van készítve minden, szerszám, mész, festékek. Állvány nem kell, székről, asztalról lehet festeni.

A franc álljon belé. Fáradtan, a vasárnapi pihenő reményében akartam eltölteni Valentinnal az estét. De vár a civil, megyek hát a kapuhoz. Ott egy szamohrán vár, elindulunk a település felé. Jó húsz perc, mire odaérünk. Már várt a rusnya szépség. Mert szép volt. Egy pohár vodkával kínálja a szamohránt. Az két deci. Itt mindenki két decit iszik. Ha nő iszik, akkor esetleg félig töltik. De jobb helyeken, csájnában – teaházban – van decis pohár is. Ő is ivott egy decit. Nekem nem adott. Rágyújtottak, a szamohrán elment.

A szükséges dolgok tényleg megvoltak. Egy új meszelő, két kisecset, vonalzó, vödrök, az asztal letakarva, hogy rá lehessen állni.

A jurtába kis folyosó vezetett, négyméteres. Abból nyílt négy ajtó. Minden ajtó egy lakrészbe nyílt. Hét négyzetméteres konyha, négyszer háromméteres szoba. A konyha csak egy függönnyel volt elválasztva a szobától. Egy személynek elég. De volt ilyen családosnak is. Egy gyerek és feleség. Vagyis ketten aludtak az ágyon, a gyerek a kiságyon, nappal az ágyat össze lehetett csukni.

A doktornő lakása jobbra az első ajtónál van. Fehérre volt meszelve. A színes meszelést és a mintát kell felhordani. Csak a falat kell festeni, a mennyezet fehér marad. A konyhában forr a víz, mosakodni készül. Elhúzza a függönyt, bemegy a konyhába, kikészíti a lavórt, és behúzza a függönyt. Festem a falat. Egy óra alatt kész vagyok: jól szárad, csak nagy a meleg. A fürdéshez meleg kell, ingben dolgozom. Elkezdtem felhordani a mintát, de segítség kellene. Már megfürdött. Áll bekötött fejjel, bámul rám. Ilyen gyorsan kész? Ez semmi, a java eztán jön. Reggelre sem leszek meg. Kell, hogy segítsen, mert gyorsabban és pontosabban megy, ha tartja. Ketten egyszer egy óra alatt körülérünk. A második már hamarabb megvan. Pihenő, egy csomag cigarettát ad, rágyújtunk. Nem engedi, hogy felbontsam a csomagot, a sajátjából ad. Két órakor már csak a csík van hátra. Leülök, pihenek, majdnem elalszom. Csak egy köpeny van rajta, mint rendelés alatt. 35 éves lehet. Így, kifestetlenül szebb. Talán a forró fürdő miatt?

A lavórban csak ülve lehetett fürdeni, de a lavór 75 centi átmérőjű. Belefért. Semmi kacérság benne. Élénken, gesztikulálva magyaráz egyáltalán nem érdekes dolgokat. Álmos és fáradt vagyok, pedig látom, hogy a keblei erősen hullámzanak, ahogy előre-oldalra hajlik. De én még buta vagyok ehhez, meg félek is. Mi lenne, ha valaki benyitna? Az ajtó nincs bezárva. A szamohránnak itt kellene lennie. Ő vajon hol van? Meg is kérdem, hirtelen nem is tudja, mit válaszoljon. Jó helyen, mondja, de érzem, nem ezt akarta mondani. Ahogy ül a széken, már a fél combja kilátszik. Mondom, meghúzom a csíkot, és megyek, mert álmos lettem. Két csíkot húztam, kimosom a szerszámokat. Áll mellettem olyan közel, hogy a leheletét is érezni. Nagyok a mellei, de én még egyszer sem láttam női mellet. Majd kibuggyan a köpenye szétnyílt gallérja mellett. Úgy elpirultam, hogy lángolt az arcom. Elöntött a forróság. Csak el innen, gondoltam. Még ha levetkőzött volna, akkor se mertem volna semmit se tenni. Mert nem tudtam, mi a teendő. És főleg féltem.

Biztosan észrevette, mert kínosan elnevette magát. Nos, ha mindenáron menni akarok, hát mehetek. Kész, nagyon szép. Majd ajánl engem másnak is. Ezt olyan hangon mondta, mintha máris egy másik nő karjaiba tett volna. Elbúcsúztam. Éppen megjött a szamohrán is. Háromkor elindultam a lágerbe. Szerettem volna a falba ütni fejem, úgy szégyelltem magam. Ez a nő tudja, hogy mi itt nő nélkül élünk. Tehát minden alkalmat megragadunk, hogy nőhöz jussunk. Én is megragadtam volna, csak nem tudtam, hol kell elkezdeni.

Május 22., vasárnap. Hajnali fél négykor érek be a jurtába. Lefekszem, azonnal elalszom. Máris ébresztő, sorakozó, reggeli. Másfél órát aludtam. Haragudtam nagyon a nőre, amiért nem csinált velem semmit.

Misi szívesen van a társaságomban. Szeret velem beszélgetni. Mindegy, miről, csak hallhasson. Néha kérdez, de sosem a munkáról. Pestről, a tánciskoláról. Egyszer elmondtam, hogy Pest közismert tánciskolájában tanultam táncolni. A Tóth Bélánál, a körút és a Bérkocsis sarkán. Apám főnöke volt a dobos, munka után ott volt másodállásban. Misi sosem járt Pesten. Szegény családból származott, nem a szüleivel élt az utóbbi években. Már két éve alkalmi munkákkal foglalkozott. Nincs szakmája, azért örül, hogy sikerült neki mellénk kerülni. Élt Szlovákiában a front előtt, szlovák iskolába járt. A Felvidék visszacsatolása után magyar iskolába járt egy évet, '45 óta csavarog. Szeretne jó festő lenni. Levelet nem ír senkinek. Neki talán még nálam is rosszabb. Remélem, jó festő lesz, mindenben segíteni kell.

Május 23., hétfő. Zalmanov ma is kilovagolt ide. Tetszik neki a terem. Mindenkit megdicsért. Mikor elém ér, megkérdezi, nem vagyok-e beteg. Nem, csak az utóbbi napokban sokat dolgoztam, fáradt vagyok. Ad néhány cigarettát, megköszönöm. Átmennek a mesterrel a kis épületbe, már ott is kész a meszelés. A hét végére az egész épület átvehető. Ebéd után mi is ott dolgozunk. Szerdára így is kész leszünk mindennel. Közeledik az átadás ideje.

Ebéd után katonák érkeznek, egy egész század. Teherautókon hozták Irkutszkból a vaságyakat. A bejárat előtt lerakják, hegyekben áll a sok vaságy. Mindegyik mellett egy éjjeliszekrény két fő részére. Az ágyak emeletesek lesznek. A kisszekrényeket holnap hozzák. A katonák mind kopaszok. A sodronyokat egymásra rakják, egyik kocsin csak sodronyok, másikon csak lábrészek vannak. Majd összeillesztik, ha be lehet hordani. Járkálnak, nézegetik a laktanyát, roppant tetszik nekik. Ilyen laktanyában még nem jártak. Ráadásul körös-körül a sok fenyő, a jó illat, a levegő tisztasága. Mindent megdicsérnek. Három évet kell itt szolgálni, nem mindegy, milyen környezetben.

Délután van már, szedelőzködni kell. A nap még fenn van, de itt az idő. Jön a terembe egy fiatal, kissé molett, csoda szőke, dús keblű, meleg égszínkék szemű, piros ajkú, kék tavaszikabátos, fehér kendős lány. Tán még húsz sincs. A mestert keresi. Bemennek a tiszti részbe, ami elöl van, becsukják az ajtót. Mi meg csak állunk és bámulunk. De a katonák is hujjogatnak, már sorban állnak, készülnek kocsira szállni. Pár perc múlva kijönnek, valamit megbeszéltek. Azt hittem, valami hozzátartozója, olyan szívélyesen fogadta. Na, én még szívélyesebben fogadtam volna. Ha tudtam volna, azt hogy kell.

Fekete, ragyogóan fényes csizmácskájában már a kapunál járt, mire észbe kaptunk, és elindultunk mi is kifelé. Alig férünk el a sok vaságytól, ötös sorokban. A hó elolvadt, a virágok teljes pompájukkal és illatukkal hirdetik a tavaszt, amely immár végleg eljött. Holnap már a buslátot sem veszem fel. Vacsora után Valentinnal beszélgetek, várjuk, kapok-e választ a levélre.

Május 24., kedd. A kapunál ki van írva, kiknek lesz ma látogatójuk, de a postánál is ki lesz téve a névsor. Épül már egy hete egy kis épület két szobával, ott majd látogatókat fogadhatnak azok, akik engedélyt kapnak. Fél órát lehet együtt a családdal, két személy jöhet látogatóba. Szombaton átadják, tíz órától már üzemel. Akik hívhatnak látogatót, már egy hete megkapták az írást. Van, akinek a szülei jönnek Moszkvából, egy diák egyetemista, politikai, öt évéből kettő és fél lement. Ha jól dolgozik, egy év múlva szabad. Reggeltől estig üzemel a ház. Tehát húsz látogatást lehet kiadni naponta. Vasárnap is. Az egyik jurtatársam is kap látogatót vasárnapra. Ő irkutszki, onnan jönnek hozzá, az anyja és a nővére. 22 éves, közbűntényes. Lopásért kapott öt évet. Jókedvű, állandóan nevet, csak legyen rá alkalom. Erős, eszik sokat, már három csomagot kapott, meg pénzt is. Burját, vörös arcú, kerek képű, mongoloid fajta. Sok hozzá hasonló van a lágerben.

Május 25., szerda. Délre kész a terem, megjött ebéd után Zalmanov is. Lóháton. Nagy a láger meg a zóna, mindenhol jelen szeretne lenni, sokfelé dolgoznak a területén. Ő csak az emberekért felel, de érdekelt abban is, hogy a rabok minél többet teljesítsenek, ahhoz pedig feltételek kellenek. Ezért, ha van ideje, lovagol, így hamarabb elér mindenhová. Viszont másoknak nincs lovuk, egyedül jönnek. Akinek még jönnie

kell, vagy autón, vagy gyalog jár. A zóna legtávolabbi pontja sincs messzebb a lágerkaputól négy kilométernél. Ott épült a tűzoltóság. Van saját kútja, két tűzoltóautója. A garázsban állandóan fűtenek télen, a víz az autókban nem fagyhat be. A laktanyájuk emeletes, alul vannak a garázsok, felül 12 ágyas terem, társalgó. A tűzoltókból hat elítélt. Még az egyik sofőr is. Ötévesek vagy kevesebb, olyanokat válogatnak ki, akik itt maradnak, ha szabadulnak. Így még elengednek időt is, mert nekik automatikusan jár a negyedelés. Holnap négy festő lemeszeli a laktanyát, a garázsokat már ők maguk lepacsmagolták, de egy színt még rá kell tenni. A fal okkersárga lesz, nem piszkolódik annyira. A napon gyakorlatoznak mindennap. Ha van szabadidejük, dominóznak vagy sakkoznak a fűben heverészve, egy szál ingben.

A láger életéről nincs semmilyen információnk. Nem tudjuk, ki merre dolgozik, mit építenek, mi készül el. Megy minden a maga megszokott útján, nélkülünk. Mintha egy más világban élnénk. Függetlenül a többiektől.

Május 28., szombat. Elkészültünk a laktanyákkal. Az utolsó ablak is a helyén. Minden ragyog, húsz rab két napja takarít, mos, súrol. A tűzoltóság is kész. Az udvarán egy lóca, azon üldögélnek néha a tűzoltók. Egy nő, lehet húszéves, gitárral jön ki az épületből. Valami adminisztrátor a telepen. Csinos, Volga menti lány. Így mondja, de a szeme, haja, minden procikája szláv. Lerí róla, hogy szaratovi. Eddig minden szaratovi lány így nézett ki. Magasak, kék szeműek, szőkék, válluk keskeny, csípőjük az átlagnál erősebb, derekuk a válluknál keskenyebb. Mintha egy szülőtől származnának. Letette a gitárt, megigazította a haját, feltette a bal lábát a lócára, és elkezdett gitározni. A cigánocskát gyakorolta. Ült a padon egy tűzoltó, ő is tudott gitározni, de most anélkül volt kinn. A lány biztosan tudta, mit tud a férfi, mert néha tanácsot kért tőle. Szerintem jól játszott, olyan gyorsan jártak az ujjai, hogy alig lehetett követni. De néha melléfogott, akkor megrázta a szőke zuhatagot, elnevette magát, kezdte újra. Elbűvölő volt. Majd valami kellemes, lágy volgai dallamot kezdett játszani. Többször ismételte. Imádom a zenét. Talán azért, mert nem játszottam semmilyen hangszeren, és sosem lehetett otthon zenét hallgatni. Esteledett, de a nap még fent volt. Álmomban először hallgattam gitárzenét.

A kapunál várnak. Reggel kimegyek a zónába egyedül, ki kell festeni egy lakást, olyat, amilyen az orvosnőé volt. Minden anyag ott van, a szerszámokat az orvosnőtől kell elvinni. A többiek meg a lágerben maradnak, csak hat rab jön ki a hordókért és eszközökért. A központi megőrzőt kell kimeszelni, már kész van. Elsején lehet beadni mindent, ami felesleges a rabnak. Ezer szekrény van, vagyis az emeleten és a földszinten a padlótól a plafonig be van építve több sorban szekrényfalakkal az egész épület. A földszinten kisebb, az emeleten nagyobb szekrények vannak. Akinek sok holmija van, és ritkán kell belőle kivenni, például téli ruha, azok az emeleten kapnak szekrényt. Itt legalább semmit sem lopnak el. A jurtában reggel össze kell rámolni, azt is ki kell festeni. Ha én kimegyek, előtte rakjanak össze mindent, mert kiviszik az épület elé. Minden jurtát kimeszelnek, előírás a tavaszi meszelés.

Május 29., vasárnap. Kimegyek a zónába, egy szamohrán jön értem. Vár a kapunál. Ismerős, az a katonaságtól elítélt, aki mellettem feküdt a vagonban. Ő terítette rám a köpenyét, mikor már erős volt a hideg. Örömmel üdvözöljük egymást, persze csak akkor, mikor már elmentünk a kapu közeléből. Érdeklődik: hogy érzem magam, nem voltam-e beteg? Minden rendben van, mondom, megtanulok festeni, már egészen belejöttem néhány műveletbe, remélem, módom lesz a szakmát kitanulni. Habár sosem akartam festő lenni. A famíliánkban nincs egyetlen építőiparos sem.

Közben kiértünk a telepre. Már ez is egy kis város, több száz lakóval. Ugyanabban a jurtában van a szoba, és ugyanolyan, mint a doktornőé. Csak át kell menni a szemben lévő ajtón és elhozni a szerszámokat. Átmegyek. Mondja a nő, szerzett egy nekem való munkát. A munka szót úgy hangsúlyozta, mintha az valami különleges volna. A vödrökért majd átjövök, előbb elviszem a szerszámokat és az egyik vödör meszet. Miért itt tették le a meszet? – kérdem. De csak nevet. Elmegyek a szomszédba, nyitva, nincs bent senki. Visszamegyek, mondom, üres a lakás. Ebédet fog főzni, ezért ment a boltba. Ő vigyáz, nem megy be senki. Viszem a többi holmit, látom, jön a tulajdonos. A szőke, aki a mesterrel beszélt a laktanyában. Akkor tárgyalták meg a festést. Nekem meg nem szóltak. Utána mentem be, becsukta az ajtót. Itt dolgozom a büfében, elárusító vagyok. Ma zárva, mert festés van nálam. Elmentem vásárolni, ha valamire szüksége van, szóljon. A meszelés kész, van ezüstporom is, tojásfehérjével kell összekeverni. Úgy lehet vele festeni. A mester mondta. A franc a mesterbe, gondoltam, én nem is ismerem az ezüstport. A lány olyan szép, hogy én bizony nem szívesen nézek rá. Szégyellem a ruházatom, a kopaszságom, hiszen a hajam egycentis. Leveszi a kabátját, ami inkább kis köntösnek néz ki, nekilát főzni.

Kilenc óra, két óra alatt kész a fal, de előbb ki kell jelölni. Ő a széken áll, én egy asztalkán. Utána festek, egy óra alatt kész. Csodálkozik, hamar megy, de a mintát nehéz felhordani. A tükröket kijelölöm vonalzó mellett. Hat tükör lesz. Méterszer kettesek. Fríz nincs, alacsony a szoba. Mindenki, aki látta a laktanyát, olyan mintát akar. Ebédre kész a tükrök meszelése. Egy asztalnál ebédelünk. Pohárka vodkát tölt. Hogy lehet valaki itt ilyen gyönyörű? Mit nem adtam volna, ha ez Magyarországon történik. De itt rá sem merek nézni. Igyekszem elkerülni a tekintetét, pedig állandóan kérdez. Beszéltet, magamról kell elmondanom egyet-mást. Mondom, most tanulom a nyelvet, ha valamit nem jól mondok, javítson ki. Többször szól, mondja, hogy kell helyesen kiejteni, vagy az adott szó hol hangsúlyos. Kedves, nem érezteti velem a rab mivoltomat. Akkor még nem tudtam, hogy itt a rab semmivel sem rosszabb, mint a szabad. Ma én, holnap te. De nekem erről fogalmam sem volt. A meleg – ablakban a termométer – 23 fok. Az árnyékos oldalon. Levetettem már minden levehetőt, ingben dolgoztam. A munka nem nehéz, mégis fárasztó. Egyik kezemmel tartom, a másikkal kenem a mintát. Látja, hogy nehéz csinálni egyedül, segít tartani. Mindjárt könnyebben megy, de így is este lett, mire kész a második minta, most még az ezüst, mert sok a levél meg egyéb erezés, az összeset ezüsttel kell kirakni. Biztosan szép lesz, de azt se tudom, hogy kell elkezdeni.

Vacsorázunk, a levesből maradt elég, krumplit főzött héjában, lazaccal esszük. Már többször is rajta felejtem a szemem. A szamohrán elment még akkor, mikor kijöttünk. Azt mondta, itt lesz a közelben, de csak ebédkor jött vissza, meg most. Kész? – kérdi. Nem, majd holnap befejezem. Azt nem lehet, mondja Lida, mert megmondta a nevét. Ő holnap dolgozni megy, még a takarítást is el kell végeznie. De én nem maradhatok, be kell mennem a lágerbe. Majd ő elintézi, hogy kint maradhassak. Elment, a szamohrán meg várta, mit intéz. Telefonált, elintézte. Az őr mehet, vége a műszakjának, értem meg ő felelősséget vállalt. A parancsnok meg beleegyezett, erre nem gondoltam. Hogy a fenébe akar ő rám vigyázni? És ha reggelig nem lesz kész? Hiszen legalább két-három óra, maga a csíkozás két óra, vagyis összesen három-négy óra minimum. Az őr elment, én meg nekiláttam összekeverni az ezüstöt a tojásfehérjével, de hamar abbahagytam. Az ezüst száll, mint a por, a fehérje meg sűrű. Sehogy sem tapad össze. Kezdtem ideges lenni: mi lesz, ha nem sikerül? Akkor tettem egy kis vizet a fehérjébe, úgy kevertem, jobb lett. Tíz perc alatt összekeveredett. Egyszerűbb lett volna tejjel elkeverni, de én már el is felejtettem, anyánk hogy csinálta. És hol vettem volna tejet? Azt gondoltam, itt nincs is. Most láttam először tojást, mióta itt vagyok.

Guggolok a padlón, ő meg szembefordítja a karosszéket, ráteszi az állát a karfára, és nézi, hogy dolgozom. Alig másfél méterre van tőlem, Ő ül, én guggolok, mikor felnézek, éppen a lába közé látok. Rettenetesen zavarba jöttem. A bőre fehér, olyan, mint a porcelán. Ezt már a laktanyánál is észrevettük. Arca se rezdül. Látta, menynyire elpirultam, zavarom már nagyobb nem is lehet, nem merek felnézni. De csak ül mozdulatlanul. Tudta, hogy odalátok éppen, hiszen úgy ült, hogy mást ne is láthassak. Már összekevertem az ezüstöt, de nem merek felállni. Gyáva vagyok, félek, izgulok, mennék a fenébe. Egy évvel volt idősebb nálam, de ilyen gyönyörű nő nem maradhatott érintetlen. Az állást sem kapta volna meg, hiszen egy büfé itt, ahol egy század katona és tisztek meg hatvan szamohrán és hatvan őr, tűzoltó és még háromszáz-négyszáz egyéb személy fog élni, a büfé, ha valaki ügyes, aranybánya.

Csak felnézek, mert megmozdult. Hátracsapta a haját, a nyakára tette hátul a kezét, és előremeresztette a melleit. A szoknyája már feljebb húzódott, és én már ha akartam volna, akkor sem tudtam volna levenni róla a szemem. Ő meg néz, várja a hatást. Alig van valami rajta ott, az is összecsúszva, a feketeség meg látszik bugyin keresztül is. Szőkének ilyen sötét? – ámulok el, de már leengedi a kezét, fátyolos szemmel néz. Ugye, te még szűz vagy? Hát ennél nagyobb pofont nem kaphattam volna nőtől. Nem szóltam semmit, pedig szerettem volna megmondani, hogy néhány Bérkocsis utcai kurván kívül nem volt dolgom senkivel, de azokét se nagyon néztem, csak a barátaim kedvéért mentem, ők fizették. Magamtól dehogy mentem volna. Pénzt se dobtam volna ki olyasmire. Akik meg voltak lányok, velem egyidősek, 13-14 évesek, az inkább csak játék volt. Pedig levettek mindent olyan gyorsan, hogy meggondolni sem volt időm. Meg ők se tudták, hogy kell azt levenni, egyáltalán mit is kell tenni.

Látta, amit látni akart, de nem volt neki nehéz, mit is kell gondolnia. Ez már kacérabb volt, mint a doktornő, de az tíz évvel idősebb volt. Ott már van tapasztalat. Vagyis tíz évvel tapasztaltabb, habár nem volt annyival idősebb. Még egyszer megnéztem úgy féloldalról, már nem is tett úgy, mintha el akarná rejteni, én meg mertem végre élni az alkalommal, és jól odanéztem. Hátha ő fog kezdeni velem valamit. Hadd lássa, hogy nem félek. A szívem meg a torkomban lüktetett. Nem tudtam volna megszólalni. Felálltam. Ő is felállt, mellém lépett, és odanyomta az arcát az arcomhoz. Kellemes virágillata volt, jázmin, otthon az utcánkon volt egy jázminbokor, virágzáskor száz méterre is éreztük az illatát. Pár másodpercig tartott az egész.

Feriéknek sem mondom meg, hol dolgoztam. Azt mondtam, a dokinőnél kellett még festeni. Aztán ha olyan szőkét láttam, megfájdult a szívem.

Május 30., hétfő. Ma minden könnyű testi munkást – mi annak számítottunk – krumpliválogatásra vittek a tárolókhoz. Az volt eleinte a föld alatti barakk, az elsők építették maguknak, amikor '47-ben megérkeztek. Olyan büdös volt, hogy hosszabb tartózkodás után ki kellett menni a szabad levegőre, mert elájultunk volna. Az őr kint állt, de minket nem akart kiengedni, negyvenünkre három őr jött velünk. Az ebédet kihozták, itt kellett megenni, még kezet se lehetett mosni. De bemenetel előtt hozott az egyik szamohrán vizet egy vödörbe, főztek benne krumplit, és mi eloszthattuk. Három-négy jutott egynek, nagyságtól függően. Azt is csak úgy engedték meg, hogy jött ellenőrizni a raktáros ebéd után, ő mondta, ha kész, enged egy vödörrel főzni. Egyharmad verem maradt másnapra, mi már nem jöttünk. Mehettünk festeni.

Este fürdőbe mentem, soron kívül, már volt ott ismeretségem, a sorakozó alatt megfürödtem. Mindkét ingem és gatyám kicserélték az ismerőseim újakra. Mindkét ing nyaka fekete szegélyes lett. Egész jól éreztem magam – csak rettenetesen fáradt lettem a fürdő után. A fürdősök művésznek neveznek már, a lágerben a borbélyoktól a konyhásokig mindenki úgy szólít.

Május 31., kedd. Nyolcan bent maradunk, be kell fejezni a jurtát, a többiek kimennek a zónába. Van vagy 25 kilométerre a munkahely, ez a város, ha kész lesz, félmillió lakosú lesz. Annak a fele már itt szabadult, itt született, vagy ide száműzött lesz.

Június 1., szerda. Mindannyian a zónába mentünk. A kocsi fél óra alatt odaért. Elámultam, hogy mennyire haladtak az építkezésen. Az az építkezés, ami az állomás után hat-hét kilométerre volt, majdnem kész. Géppel vakolják a blokképületeket kívül-belül. Egy gépet nyolc-tíz rab szolgál ki. A külső vakolásnál egy négylakásos ház egy nap, estére be is van simítva. Egész utcasorok vannak készen. Többségük kívül is vakolva, meszelve. Van okker, zöld, világosbarna. Mind pasztell, napfényben vidám, kellemes hatást keltenek. Utána az erdő, de már abból is kivágtak sok fát. Utat alapoznak, vezetik a villanyt, rengeteg oszlop hever szerteszét. Gépek ássák mélyre a

vízvezetéket, csatornát. Az árkok mélysége három méter, de a csatornáé van négy is. Rengeteg a gépkocsi, sok a billenős, egymást érik, ahogy anyaggal megrakva viszik a kis patak medrébe a kiásott felesleges földet. Vagy fél kilométeren be van temetve a meder. 15-20 méteres, rengeteg föld belefér. A feltöltésen lesznek a sportlétesítmények. A kis patak vajon hol fog elfolyni? A meder alján vezet egy méteres átmérőjű betoncső, de olvadáskor hol folyik el a pluszvíz? Igaz, a cső köré kavicsot szórnak, de az kimosódik.Az épülő város előtt gépek hengerelik a zúzott követ, itt a csatornázás már kész. Sok épület mellett haladunk el, ezeket már akkor is festették, mikor jártunk ide mi is, még a télen.

A mi munkánk a vezetőségi lakások lesznek. Szétnézünk, hol legyen a raktárunk. Tizenhat fő a létszámunk, ebből hatan jól, hatan közepesen, négyen gyengén festenek. Elkészítjük a számolást is. A hordókat azok használták, akik velünk együtt dolgoztak, de mi a laktanyáknál különváltunk tőlük. Ők is kaptak hat tanulót, mi külön dolgozunk. Az épület háromemeletes. Ablakai szabványosak. A homlokzatok beállványozva. Kőművesek meszelik. Sima falak, az ablakok körül fehér, máshol színes meszelés. Látni vagy tíz épületet, mind más színű, négy már kész, kettőt most meszelnek. Kihoztuk a szórógépet is. Itt rengeteg dolgunk lesz. A szobákat enyves festéssel készítjük. A mester kér négy segédmunkást, akik a krétát törik és daráljják, hogy mire az enyves festést elkezdjük, legyen elég tartalékunk. Estére kész a raktár, beoltva két hordó mész. Vízvezeték a közelben, harminc méterre, állvány a harmadik emeleten beállítva, az anyagot felvonóval reggel viszik fel. Minden épületben két lépcsőház van, mindegyik felett, a tetőn egy kis elektromos felvonó, öt mázsáig emel. Mindegyiket üzbégek kezelik. A viseletük üzbég, ritkán vannak állami ruhában. Tarkák, még a fejfedőjük is. Nekem csak a téli usánkám van, de mások már szereztek nyári, simléderes sapkát. Ha legközelebb fizetés lesz, én is csináltatok olyat.

Este levelem van. Olga írt, elküldte soraimat a szüleimnek, ha jön válasz, azonnal elküldi. Megírta egy magyar dal szövegét, több versszak, a dallama – írta – kellemes, érzelmes. A rózsa azt jelenti, „hű vagyok…". Írt az időjárásról, Feri felől érdeklődik, hogy van az egészségem, stb. Ha szabadulok, Pesten fogok-e élni? Azonnal válaszoltam, vettem a postán borítékot, ott át is adtam. Valentinnal ritkán találkozom, sok a munkájuk, hó vége van, sok az elszámolás, adminisztráció.

Június 2., csütörtök. Elkezdjük a meszelést, négy lakás van egy szinten. Tizenhat festő, és kapunk két segédmunkást. Két lányt. Lesz két asszony is, ők ma még máshol dolgoznak. A mester beállítja őket a krétakészítésre. Szoknyában vannak, de alatta nyári nadrágban. Valentin megkeresett, hozott cigarettát. Újságolom, mit írt Olga, mutatom a levelet. Örül. Reméli, hogy kapok otthonról is hírt.

Este meghívnak egy barakkba, mérnökök és más műszakiak lakják, Valentin ajánlotta, csináljam meg a jurtájukat. A meszelést a kőművesek már elkészítették, csak a mintát kell felhordani, azt meg a KVCS művésze adta. Megmutatták, nagyon tetszett. Fríz minta, az ablakok közötti helyen meg lehulló leveles virágfűzés.

Június 3., péntek. A hármas szint meszelése kész másodszor. Még van időnk, lemeszelünk a kettes szinten is két lakást. Ma is sztahanovisták vagyunk. Este elkezdtük a mintázást, az első szín kész. Egy darabon elkészítem a másodikat is, mire a többiek az elsővel készek, három méteren kész a fríz és egy girland a padlóig. A két szín már sejtet valamit.

Megesszük a kását, a halat elvisszük, a kenyeret szétosztjuk. Mindenki egy darabkát levág a késsel, amit itt kaptunk, és odaadja Janicskónak.

Június 6., hétfő. Olgától levél. Már az utcán felbontom. A szüleimtől is van benne, mert Olga csak pár sort írt, este kapta, és még akkor el is vitte a postára. Ajánlva küldte el a szüleimnek, onnan is ajánlva érkezett. Ide is úgy küldte, azért jött olyan hamar. Mutatom Valentinnak, a többiek azt hiszik, Olga írt. Nem mondom meg senkinek, még a levelet is eldugom, nehogy megtalálják a kutatásnál. Igaz, itt nem sokan vannak magyarok, ők nem számítanak, de jobb félni, mint megijedni. Valentin is majdnem elsírja magát. Én nem tudom leplezni az érzéseimet, könnyezve, de mosolyogva olvassuk. Jól vannak. Bátyám is írt: „Kedves öcsém, jól érzed ott magad abban a távoli Irkutszkban? Miért utaztál oda? Csak ott találtad meg a boldogságodat?" Ők az hitték, hogy én magamtól mentem oda. Hiszen dehogy mertem volna megírni az igazat. Ha véletlenül megtalálják a levelet, mi lett volna velem, Olgával? Itt, a lágerben akárhol került volna illetéktelenek kezébe, bukás lett volna a vége.

Sokáig beszélgettünk Valentinnal a világ ilyen alakulásáról. Micsoda szerencse. Ő se hitte volna, hogy ez sikerülhet. Hát még én. De sikerült, olyan boldog vagyok, hogy már nem is haragszom ezekre az átkozott ruszkikra. Csak legyen meg a ledolgozott idő, kapom az engedményt, és uzsgyi haza. Azt se bánom, ha utána rájuk szakad az ég is. Pusztuljanak el mindannyian. Sosem feledek semmit az okozott szenvedésekből.

Valentint az izgatja, hogy a KGB vajon mit szólna ehhez. Én meg kérdem: az mi? A GPU-ról hallottál? Láttam egy filmet, a címe volt a *GPU.* Rengeteg embert legyilkoltak a visszavonuláskor egy lembergi börtönben. Részben arról szólt a film. De akkor 13 éves voltam, nem is érdekelt a név, csak a film. Ha lesz időnk meg nyugodt pillanatunk, elbeszélget velem bizonyos dolgokról, de még korai. Egyébként örül, hogy minden találkozáskor jobban beszélek oroszul. Egyelőre könyv nem kell, mert adna, ha kell. Nincs semmi időm, most is megyek, be kell fejezni a műszakiak jurtáját. Jöjjön el este, kész lesz, nézze meg. Kész is lett, de nem jött. Ők is dolgoznak este, kell a normalapokat írni a következő dekádra. A régi kész, szerdán fizetés. Megtudjuk, mit kapunk a sok munkáért.

Június 8., szerda. Fizetés. A lépcsőház alagsora kész, már néhányan mázolnak. Megy a munka, igaz, húszfős a brigád. A nőket is betanítjuk egyszerűbb dolgokra, szívesen csinálják. A lágerük hat kilométerre van innen, a kettes női láger. Nem tudják, hány

ezer, de kétezernél több a létszám. A személyzet fele sem nő, így van esély a teherbe esésre. Talán – mondják – sikerül. A lányok nem akarnak olyan áron szabadulni. Két-két évük volt, ha csak két-három hónapot engednek el nekik, tavasszal szabadulnak. Az egyik nő tíz évet kapott, abból három már letelt. Neki jól jönne a gyerek. Otthon van már egy, a férje a fronton maradt, ő gabonát lopott, de elkapta őket a kolhoz elnöke, így bezárták. A gyereket a nagyanyja neveli, hatéves múlt. Iskolába megy jövőre. De itt nincs lehetőség az intim együttlétre, mindenhol rengetegen dolgoznak. A civil felügyelők is itt járkálnak állandóan a nyakunkon, minden percet munkával kell kihasználni. A terv nagy, a munka szorít. Egy-két szülés azért minden hónapra jut. Tavaly egy 18 éves is szült, neki sikerült. Pedig nekik nehezebb, mert nincs semmi gyakorlatuk. Öt évet kapott, de sehogy sem bírta a bezártságot. Üzbég lány. Már írt is otthonról, a szülei szeretettel fogadták.

Minderről úgy beszélnek, mint a legközönségesebb dologról. Itt ez a természetes. Az uniónak rettenetes embervesztességei voltak, pótolni kell. Azért is hozták a rendeletet, hogy a szülő nőt elengedik. De nem mind, előfordult, hogy a gyerekét elvitték, a nő pedig bent maradt. Hiszen olyanokat is elítéltek, akik már láthatóan terhesek voltak.

Este megyünk a fizetésért, 27 rubelt kapok. Tehát jó a normánk, lesz kedvezmény az időre. Mikor bemegyünk a jurtába, a brigádvezető mindenkit felszólít, hogy húsz rubelt át kell adnunk a brigád oltalmazóinak, mert ők vigyáznak arra, hogy a munkánkat nyugodtan végezhessük, és jó normákat kapjunk.

Ők intézik a kiíróknál, hogy ki milyen munkahelyen dolgozhasson. Adják a pénzt, pedig van, aki 18 rubelt kapott. Csak kártyáznak, sehol sem dolgoznak, azt se tudják, merre töltik a napot, a brigádvezetőt terrorizálják. Én meg adjam oda a fizetésemet, hogy elkártyázhassák. Azt nem, meg is mondtam, hogy mi, festők nem tartozunk a brigádjukba, csak itt lakunk, a mi normánk el lett végezve, nincs és nem is lesz szükségünk semmilyen védelemre. A munkánk meg annyi, hogy kétszer annyi festő kellene. Az egyik zsulik odaszólt a főzsuliknak, a kissé kancsal szemű banditának. Nem kellett odaadnom a pénzt. De a többi festőtől elvették. Feriék megszeppenve odaadták. Tizennégyen laktunk a jurtában festők. Mert minket, akár új ember, akár régi, a brigádban festőnek neveztek. A kijáratnál is. 260 rubel a teljes „festőbevételünk"…

Az egész jurta csendben háborgott. Mindenki igazságtalannak tartotta a történteket, de szólni senki sem mert. A brigádvezető – aki egyúttal a jurtasztároszta is volt, tehát ő felelt a jurtában a rendért – hallgatott, láttam rajta, hogy fél. Nem tett és nem is tehetett semmit. A zsulikok be voltak épülve minden brigádba. Az egész láger a hatalmukban volt. Ez nem kevés gondot okozott a parancsokságnak is. Ők voltak azok, akik hallgatólagosan mindezt engedték, s így tulajdonképpen negyven rab eltartott négy-öt munkakerülő zsulikot. Volt, ahol ütötték is a rabokat, ezt az őrség nem tehette meg. A parancsnokságra meg nem jutott el a híre. Vagyis nem vettek róla tudomást. Ha mégis akadt valaki, aki megkockáztatta, hogy jelenti, az úgy járt, mint én.

Akinek volt pénze – hiszen ha nem sok, de mindenkinek akadt néhány rubel –, az mind egy szálig elköltötte. Nem akarták, hogy másnap, ha valamelyik elveszti a kártyán minden pénzét, a maradékot is elvegye.

A zsulikok mindennap elszívtak egy csomag Belomort, az 2,20-ba került. Csak cigarettára 50-60 rubel kellett mindegyiknek havonta. A legdrágább halakat és konzerveket vették, zabáltak állandóan. Éjjelente kimentek, röhögve jöttek meg, mindig pénzt számoltak. Tudta mindenki, hogy a fizetés megjelenése óta elkezdődött az utcai rablás. Nem tanácsos az utcán egyedül vagy sötétben járkálni. Figyelték, ki mennyi pénzt kapott, igyekeztek a jópénzeseket elkapni. Már húsz rubel annak számított. Egy rabot majdnem agyonütöttek. De erős volt, még vérző fejjel is védekezni tudott, mégis kirabolták. Semmilyen következménye nem lett a feljelentésének. Őt viszont elvitték Irkutszkba, két hét múlva bekötött fejjel jött vissza. Mikor felépült, megtették szamohránnak, már csak két éve volt az ötből. Nem láttuk többé a lágerben. A zsulikok meg raboltak tovább.

Június 9., csütörtök. Estére egész jól belejövünk a mázolásba. Egy szint kész, holnap kezdjük a másikat, néha a mester is segít. Ezt a munkát nem szabad ellenőrzés nélkül csinálni. A nők közül már csak ketten darálják a krétát, van sok tartalék. Kettőt tanít a mester mázolni, nem ördöngösség. A nőknek jó az érzékük a festőmunka iránt. Valahogy finomabb a kezük. A mintázást is hamar elsajátították, később legtöbbször ők végezték. Mi meg mint segédmunkásokat dolgoztattuk őket. De örültek, hogy velünk lehettek. Ők ásták a sok árkot, mert gépek nem mindenhol fértek el. Volt sok lövészárokásó gép, egész gyorsan készítették a szabályos mélyedést. De szűk helyen kubikosok – főleg nők – ástak. Annál mégis jobb festeni.

A lágerbe menet el kellett haladni a főraktár előtt. Többen állnak a bejáratnál. Egyszerre csak négy rab mehet be. Leadja, amit le akar adni, vagy kiveszi, amit akar. Ha kijött, mehet a másik. Egy darabig nézem őket, indulok a jurta irányába. Alig érek az épület véghez, ott már néhány erdeifenyő törzse is sárgállik, mellém ér az egyik jurtatársam. Orosz, a katonaságtól ítélték tíz évre. Keménykötésű, velem egy magasságú, de jóval nehezebb rab, jó munkás. Sosem kerülte a nehéz munkát.

Egyetlen ütéssel a tarkómra leütött. Alig estem el, máris feltápászkodtam, szédültem. Nézek rá, de semmire sem tudtam gondolni, csak arra, hogy én semmit sem vétettem neki. Miért tette ezt? Azt mondta, a zsulikok szabták ki neki, hogy le kell ütnie, másképp őt intézik el. Ne rá haragudjak, ő nem tehetett mást. Ezzel elment, én meg utána a jurtába. Ott sem nézett rám, csak a zsulikokkal méricskéltük egymást. Piszkos, rohadt disznók. Legyen csak egyszer lehetőségem az életben. Minden rohadt ruszkit megölök. Még hogy nincs más lehetősége. Öld meg a zsulikokat!

A többieknek nem szóltam semmit, de egész éjjel azon morfordíroztam, hogyan tudnám megbosszulni a tettüket. Már nem csak rájuk haragudtam. Mindazokra, akik őket kiszolgálják, meg azokra is, akik elnézik és segítik a tevékenységüket. De semmi okosat nem tudtam kigondolni. Nem aludtam ki magam.

Június 10., péntek. Este elmondtam Valentinnak, mi történt. Kérdeztem, milyen lehetőségem van, hol tehetek ellenük feljelentést. Nem érdemes, mondta, mert azok még az irodába is be vannak épülve. De adhat egy nevet, egy mérnökét, gyilkosságért van bent, megölte a felesége támadóját. Harmadik éve ül. Ha vele beszélek, talán segíteni tud valamiben. Megmondta, hol az irodájuk, most is dolgoznak, ő is bent van. A kapu előtt ötven méterrel volt a jurta. Egyenesen bementem, amikor beszaladt két zsulik a mieink közül, és elkaptak, vittek is ki. Mindez pillanatok alatt játszódott le. Hogy mertem én idejönni? Miért nem velük beszélek, ha valami bajom van, hiszen pénzt sem fizettem nekik, akkor mi bajom velük? Vittek vissza a jurtánkba. Ott már csend volt. A főzsulik ült a felső priccs elején, mindenki rám nézett. Míg oda voltam, senkit sem engedett ki. Példát kell mutatni, mondja nekem. Odacipeltek a priccs elé, hátracsavarták a kezem, ketten fogtak, a harmadik teljes erővel arcul ütött. Eleredt egyből az orrom vére. Lemosatta, mondta, úgy verjenek, hogy ne vérezzen, és ne látsszon meg az arcomon. Letérdeltettek, addig tekerték a karom, míg leestem, arccal a padlóra, feltérdeltettek, úgy ütöttek, ahol értek, ököllel, rúgtak lábbal, már nem tartottak. Amikor a hátamra estem, az oldalamat rúgták. Mellemre ugrott egyikük, azt hittem, minden bordám eltört. A jurtában halálos csend. Még pisszenni sem mert senki.

A magyarok is ülnek a priccsükön, mindenkinek végig kell néznie a megaláztatásom, nehogy másnak is eszébe jusson árulkodni. Az arcom csupa vér, orromból is szivárog, ingem is vörös. Szédülök, nehezen kapok levegőt, gondolataim nincsenek. Hogy lehet ez? Ki ezért a felelős? Végre abbahagyták: lassan felálltam, de le kellett térdelnem újra, úgy kellett megesküdnöm, hogy nem mondom el senkinek, mi történt velem. Természetesen megígérem, alig van hangom, véreset köpök. Felállhatok, elvánszorgok a priccsemig. Zihál a mellem, mindenem sajog. Ők sem röhögnek, nem hiszik el, hogy akadt valaki, aki megtette volna azt, hogy őket feljelenti. Reggelig kicsit rendbe jövök, még jó, hogy semmimet sem törték el. A mellem szúr, de élek, nincs komolyabb bajom. Szégyellem magam, amiért nem tudtam legalább egyet megütni közülük. De erre nem volt semmi esélyem, fogtak, állandóan ütöttek. A mester meglátott, kérdi: mi történt? Ne kérdezze, mondtam. És nem kérdezett. Volt már tapasztalata.

Június 11., szombat. Munkába menet mindenki, aki szemtanúja volt az esetnek, hallgat, nincs is mit mondaniuk, semmit se tehettek volna. Itt ilyen a törvény. Aznap nehezen dolgozom, a mester se beszél, tudja, mi történt. Elmondatta Ferivel. A munka nem érdekelt. Semmi sem érdekelt. Ha ezt itt meg lehet tenni, akkor minek dolgozunk, mint a barmok? A pénzt elveszik, elkártyázzák, és még ők beszélnek védelemről. Mit védenek meg kitől? Ők biztosítják a munkát nekünk? A jó keresetet? Hiszen én annyit dolgozom, mint egy állat. Mert kell a munka, az elfoglaltság. Csak így érzem, hogy mégis vagyok valaki. Ember, aki képes alkotni. Létre tud hozni

valamit, amiből a többieknek haszna van. De ilyen áron nem kell. Se a munka, se a büntetéselengedés. Egész nap rossz gondolataim vannak. Iszonyú düh tölt el. Ha este nekimegyek egy baltával hátulról, megölöm. És akkor mi van? Mi lesz? Senki sem fog elárulni. De mit érek el vele?

Szemem körül sötét foltok, lábamat húzom, oldalam szúr. Néhány nap kell, hogy rendbe jöjjek. Ezentúl vigyázok, mert ezek nem emberek, nincs semmi, ami visszatartaná őket a gyilkosságtól sem. Este a brigádvezető sutyiban, hogy más ne hallja, azt mondja, hogy nem úgy kell azt csinálni, egészen másképp. Eljön mindennek az ideje. De mikor? Különben is, nekem már mindegy, én nem törődöm semmivel, hagyjanak engem békén. Örülök, hogy élek. Felőlük agyonüthetnek itt bárkit, a kezüket sem emelnék fel. Ha Ferit – vagy bármelyik magyart – érte volna ilyen megaláztatás, én biztosan nekimentem volna a verőlegényeknek. Legfeljebb agyonütnek, de akkor és ott nem mérlegeltem volna semmit.

Este még fent a nap, mikor bejövünk. A bejárat közelében egy tágas, húszhektárnyi területen hatalmas építményen dolgoznak. Huszonötször harmincméteres, téglalap alakú, belül udvar. Hat lépcsőn kell felmenni. Még nincs kész, dolgoznak rajta kétszázan. Fagerendákból épül, a rönkök szépen, egyenletesen vannak kifaragva. Friss fenyőszíne van, pedig még tavaly előkészítették valahol. Ide már megszámozva érkezett minden darabja. Gyönyörű épület lesz, a jövendő kultúrház. Amíg nem adják át végleges rendeltetésének, kórház lesz a rabok számára. Egy szárnya meg könyvtár és sportterem. Első részén emeletes, a többin földszintes. A porta már elkészült.

A vacsoránál látom, hogy új a konyhafőnök. Mégpedig a bolgár, aki az „ókmókot" énekelte az ungvári börtönben. Nagydarab ember, gondolhattam volna, hogy szakács, azért eszik olyan sokat. De honnan került ide? Megkérdezném, de semmi kedvem most ehhez. Veszek levélpapírt, írok Olgának. Fáj a szívem, de nem fizikailag, hanem lelkileg. Olyan szomorú, elkeseredett vagyok, mint még soha. 19 évem minden bánat-keserűsége kiömlik levelemben. Olyan szép, felemelően boldogságot sugárzó levelet sohase tudtam volna más hangulatban megírni. Ez segített abban is, hogy ne essek letargiába, igyekezzek túltenni magam a történteken. Meghúzódva, csendben várni a visszavágás lehetőségét. Nem lehet, hogy egyszer ne jöjjön el az én időm.

Álmomban látom a pléhkrisztust, azt, amelyik az ecseri lakásunk előtt az út szélén, a falu vége előtt volt: engem meg ott vesszőznek előtte. Arcán a festék mint könnyek potyognak. A lemez széle felkunkorodik, mintha forró lángok hevítenék, és a tűztől lemállana az arcáról a festés. Eltűnt a homloka, álla, szeme, már csak néhány folt látszik, ráz a sírás. Felülök. Hüppögök. De körülöttem csend. Mert mindig ilyesmi jár az eszemben lefekvés előtt. Vajon hogy néz ki most a kereszt? Ha hazajutok, úgyis ott kell elmenni édesanyám sírjához, azt is megnézem. A kereszttől már látni az evangélikus templomot a temető közepén. Hatalmas, fehér épületét még az Üllő felé haladó vonatról is látni, pedig az hat kilométerre van onnan. Lassan elalszom.

Június 12., vasárnap. Olga levelébe megint tettem szüleimnek is néhány sort. Akárhogy is számolom, innen hét, Ungvárról három nap, amíg odaér. De lehet két nappal rövidebb, ha minden jól megy. Tehát három hét alatt kaphatok választ. De havonta minden bizonnyal négyet, mert minden héten írok. Most kettőt írtam, mert le kellett vezetni a bennem lévő feszültséget. Nem tudom, kapott-e életében olyan szerelmes leveleket, mint amiket én írtam. Igazán szerelmes voltam Olgába. Olyan szép volt, mint a szőke Lida, akinél festettem, és olyan okos, mint az orvosnő. És én szerelmes akartam lenni. Nagyon. Feledni a sorsomat.

Június 13., hétfő. Ma utoljára megyünk a zónába ezen a héten. Este hozzuk magunkkal a szerszámokat, le kell meszelni a fűrésztelep emeleti mennyezetét. Másnapra várják a delegációt. Jön Burdakov generál átvenni. Ez lesz a környék legnagyobb és legmodernebb fűrésztelepe. Mellette már épül a furnérgyár, utána a bútorgyár. Egy éven belül mindnek üzemelnie kell. A fűrésztelep működött, de az épületet csak egy hónap múlva adták át. A munkahelyen vár egy üzenet minket, magyarokat. Menjünk be az irodába, az építésvezetőségen keressük Werner Rudolfot. Szólok a mesternek, elenged. Hárman magyarok magyarral fogunk találkozni. Izgulunk: vajon ki lehet? Honnan tudja, hogy itt vagyunk? Igaz, mi az utóbbi időben nem kerestük őket.

Az iroda alig kétszáz méterre van, már az ajtóban vár minket. Nálam kissé alacsonyabb, tábori viszonylatban jól táplált, jól öltözött – minden lágerruházat – ember. Odamegyünk. Kérdezzük: hol találjuk Wernert? Ő az, és nyújtja a kezét, doktor Werner Rudolf, mutatkozik be némi franciás akcentussal. Sorra bemutatkozunk. Magyarországra való, debreceni. Mi honnan kerültünk ide? Mindannyian – én utoljára – elmondjuk, ki-ki honnan való. Érdeklődik az otthoni helyzetről, de nem tudok semmit sem mondani. Újat legalábbis. Kérdem, mikor került ide. Még '44-ben. Elnézést kér, de ő itt irodaszolga, leveleket visz-hoz, iratokat másol az építkezéssel kapcsolatban. Közben kijön egy tiszt, németül beszélnek valamit. Tőlünk hat-hét méterre. Magyarok? – kérdi a tiszt. Igen, földik. Elmosolyodik, megveregeti Rudi bácsi hátát, és elmegy.

Rudolf 54 éves, ezredes volt a magyar hadseregben. Vegyészmérnök. Mi még ámulunk, és hallgatjuk. Mind tisztek voltak. Nem akartak harcolni a németeknek. Átállásuk után elvitték őket a front mögé, ott még egy csatlakozott hozzájuk. Mind zsidók voltak, ismerték egymást a hadseregből. A háború már javában folyt, őket felkérték, hogy csatlakozzanak a szovjet hadsereghez. Nemet mondtak. Akkor elvitték őket Moszkvába, s börtönbe vetették mind. Mert minek jöttek át, ha nem akarnak a németek ellen harcolni? Talán az oroszok harcoljanak helyettük? Ők csak meg akarnak maradni. Hát azt otthon kellett volna elérni. Így öt-hét éveket kaptak. Ő hét évet kapott. '47 tavaszán szabadult, de nem engedték Magyarországra, hanem Szibériában kellett volna maradniuk. Akik hamarabb szabadultak, azok sem írtak se-

honnan. Mi lett velünk, nem tudták elképzelni. Magyarországról biztosan nem lehet írni a lágerbe, de miért nem írtak a határ előtt? Ő is kapott egy címet, ahová el kellett utaznia, majd onnan mehet tovább, ha megkapta az iratait Magyarországról. De ő nem utazott oda, hanem keresztülutazott az állomáson. Már a jegyet is úgy vette, hogy Sztríbe mehessen. Tovább nem volt tanácsos, mert a kárpátaljai területre még oroszok sem utazhattak, csak engedéllyel. Onnan sikerült átkeverednie Ungvárra. Gyalog a hegyeken át. Az utakon mindenkit ellenőriztek. Ungváron felkereste egy régi ismerősét. Ott volt néhány napig, de féltek, hogy elkapják, és akkor őket is viszik Szibériába. Egy éjjel nekiindult a magyar határnak. De elvétette az irányt. Reggel, amikor világosodott, vasutasokba botlott.

A határ közelében mindenki gyanús. Akkor még nem volt szögesdrót, de a betelepített oroszoknak és ukránoknak kötelességük volt jelenteni, ha valami gyanúsat észlelnek. Ők meg, hogy bizonyítsák hűségüket, mindenkit feljelentettek, aki a határ közelében járt. Legfeljebb tévednek, de ha ötből egyet jogosan jelentettek fel, már jó pontot kaptak. Kell az állandó bizalomerősítés. Meg kell szolgálni az ittlakhatás lehetőségét.

De a feljelentés azt is jelenti, hogy fogva is kell tartani addig, amíg az őrség meg nem érkezik. Bevitték Ungvárra, kapott öt évet. Szökésért. Mert elszökött a kijelölt tartózkodási helyéről. Most itt dolgozik, ígérték, hogy egy évet biztosan elengednek neki is. Vagyis '50-ben – vagy hamarabb – szabadul. Hogy aztán mi lesz, az a jövő titka. Volt nekik 600 hold földjük nem messze Debrecentől, meg egy villájuk Sóstón. Az iskoláit Párizsban végezte, mármint az egyetemet. Franciául úgy tud, mint magyarul vagy németül. Itt van egy mérnök, az jó franciában, neki kell vele beszélgetni, ha van ideje. De a munkaköri dolgokat is franciául beszélik meg. Ha valamit mégsem ért meg, azt kell oroszul mondani. Az oroszt két év alatt tanulta meg, kaptak emigráns magyaroktól szótárt. Jött is a francia, tiszti egyenruhában, de rangjelzés nélkül. Valamit beszéltek, „fönétr",[91] azt megértettem, de nem értettem, csak néhány szót franciául. Így Rudi bától kérdeztem: mit beszéltek? Meghozták az ablakokat az iskolához. Azt kell elvitetni a tetthelyre, meg kell mutatni a sofőrnek az utat, van egy kilométer is, jöhet vissza gyalog. De addig is telik az idő. Már így is sokat beszélgettünk, mi is mentünk vissza. A holnapi viszontlátásra, köszönt el, holnap majd kapunk tőle mahorkát meg kását.

Ebédig még volt két óra, mázoltunk a földszinten. Estére kész lesz. Ami marad, azt tízen csinálják tovább.

Június 14., kedd. Ma a fűrésztelepen vagyunk. Gépkocsival vittek huszonkét főt a mi lágerünkből. Mi tízen vagyunk. A kárpátaljai cigányok jól beilleszkedtek, meszelésre lehet őket használni. Egyszerű emberek, otthonról kaptak egy-egy csomagot.

91 A francia „fenêtre", vagyis ablak szó fonetikusan.

Rendszeresen írnak, kapnak leveleket. Mindketten dohányoznak, de inkább kérnek csikket, semmint költenének rá. Csak fizetéskor vesznek egy-egy csomag mahorkát a legerősebb fajtából.

Este beszéltem Valentinnel, levelet akartunk küldeni haza. Olyan izgatott lett, hogy nem bírt szólni. Kis időnek kellett eltelnie, míg meggondoltan csak annyit mondott: tudod, milyen kockázattal jár ez mindkettőnkre nézve? Tudom – mondtam –, de ne hidd, hogy aki kiviszi a levelet, az szerelemből teszi. Ezzel ugyan nem árt az uniónak, de legalább elégtételt szerez magának a sérelmek egy részéért. Mert benne ugyan megbíznak, hiszen az egész cenzúra egy formaság. Írok egy levelet, abba beteszem a te leveledet. Egy másikat, abba meg az enyémet. Mind a kettő Ungvárra megy. Akárki is olvasná, nem tudja, kinek megy. Ki gondolná, hogy Magyarországra? Csak semmi olyat ne írjál, amiből arra lehetne következtetni, hová megy. Az én levelemben meg megírom apámnak, hová vigye, a választ meg az én címemre érkező levélben neked adom.

Lassan megyünk a posta felé, de neki van levélborítékja, papírja, megírjuk nálam, senki sem törődik velünk, elküldöm még ma. Kész a levél, ő ment a jurtájába, én meg a postára. Éppen jön ki az orvosnő. Hova-hova? – érdeklődik. Megállok. Mondom, hogy levelet küldök egy távoli lányismerősömnek, azt viszem a postára. Milyen a kislány? Csinos? Nem tudom, egy barátom ismerőse, én csak levél útján ismerem, ez a második levél. Csak a levelek lassan mennek. A hatodik levelet küldöm, de ez nem fontos. Néz rám, majd azt mondja: ha megbízom benne, ő elviszi Irkutszkba, onnan két nappal hamarabb odaér. Nekem szívesen tesz szívességet, nagyon rendes embernek tart, kár, hogy nem járhatok szabadon, mint a házimunkás elítéltek. Ha megtudják, őt és engem is megbüntetnek. Ki tudja meg, csak nem fogom feljelenteni? Lida is megtenné, ha kérném. Üzeni, hogy üdvözli. Kár, hogy rab. Már egy hete, hogy üzente, mert úgy tudta, mi rendszeresen találkozunk. Én mondtam neki, mondja a doki néni, hogy találkozzunk. Üzen neki? Igen, persze, de azt ne mondja meg, hogy a levelemet maga viszi ki. Vagyis megbízol bennem? Igen, de mondja meg: miért kockáztat maga? Mert becsületesebb vagy, mint ezek itt. S az arcán olyan gyűlölet lobbant, hogy megijedtem. Csak nem valami kellemetlenség érte?

A levelet elvitte, de abban volt Valentin levele is. Jól írt magyarul, de néha kérdezett, és én kiigazítottam. Egy oldalt teleírt. A másik levelet meg bevittem a postára.

Június 15., szerda. Ma kész a mennyezet. Tíz órakor megérkezett a generál. Magas, legalább 195 centi, gondoltam. Vele vagy húsz tiszt és civil. Mikor reggel megérkeztünk, már vagy ötven katona állt mindenfelé. Sok civil ruhás nacsalnyik is lézengett mindenfelé. A dolgozók kivétel nélkül teljes ütemben dolgoztak. A gépek fölött táblákon feliratok: mennyi lesz az idei tervteljesítés, mennyi a pluszfelajánlás, éljen a párt meg ehhez hasonló lózungok. A bejáratnál a szögesdrót kapun „Üdvözöljük a Párt és a Kormány küldötteit településünkön" felirat meg sok vörös zászló és egyéb tarkította a telepet. Mi meg meszelünk.

Június 16., csütörtök. Ma a laktanyába megyünk. Feri, Gúzó, Janicsko, a csecsen, a mester és én, a többiek Wernerékhez. A tisztek laktanyája szinte kész, csak festeni kell, a héten el kell készülnie.

Ebéd után jön Lida. Egyenesen bemegy abba a szobába, ahol a szerszámok voltak. A mester meg utána. Jó félóra múlva jön ki, a mester kíséri, arca vörös, haját elég rosszul igazította meg. Ruháján is látszik, mi történt. A mester bekasszírozta a festés árát. De ő sem ingyen kapta, gondolom, Lidától a szerelmet. Mindannyian tudjuk, mi volt, meg igyekszik minél hamarabb eliszkolni. A fél liter vodkát a mester megitta, két deci maradt, nekünk adja. Én nem iszom. A csecsen és Janicsko meghúzza, egy-egy deci, de még ez is meglátszik rajtuk. Csak a kapunál észre ne vegyék. Máskor tudtam meg, mikor a mester a barátainak mesélte, hogy a fél liter vodkáért ötven rubelt adott Lidának huszonkettő helyett. Hát, ha Lida fél liter vodka árán – mert csak ennyi az övé – kapható, akkor igen gyengék az erkölcsei. Mégis sajnáltam, mert itt mi mást tehetne? Látszott rajta, hogy ő is ivott. Talán rendszeresen teszi? Egy illúzióval kevesebb. De még így is gyönyörű lány. De így – nem sokáig.

Június 18., szombat. Kész a festés, mindenkinek tetszik, mi meg bevonulunk a jurtába. Többet nem is láttam a laktanyákat.

Készül az új impozáns épület is, ami színház lesz. Áll már a színpad is, ácsolják a nézőteret. Mint a hangyák, úgy nyüzsögnek a munkások az épületen. A színfalakat a KVCS meg egy munkás a festővel készíti. Egy épület bejáratát ábrázolja, előtérben fák, tavaszi színekkel. Kell is a tavasz. Lépcsők vezetnek a képen a házba, kétoldalt korlát, félkör alakban kiszélesedve. A színfal nyolcméteres, két oldalán további három-három méter. Az út két oldalán új plakátokat tesznek ki a keretekre. Ezek is a legújabb tervteljesítéseket ismertetik. Grafikonok sokasága, számok erdeje. Vajon érdekel ez itt valakit? Mert nem látni, hogy bárki is figyelne rájuk. De ez is beletartozik a tervbe.

Este fürdő, elmegyünk. Mikor visszajövünk, a jurta feldúlva, minden szétdobálva. Az én priccsemnél áll egy őr meg egy civil, kezében a nemrég zsákmányolt lószőr ecseteimmel. Kié ez a hely? Mondom, enyém. Jöjjön velem. Elvezet, egyenesen a fogdába, a második ajtón betesznek. Van már egy lakója. Fél óra múlva visznek kihallgatásra. Még jó, hogy fürdő előtt megvacsoráztam. Már tíz óra. A kapitány áll az irodában, mellette ül egy nő, gépel valamit. Egy másik civil, aki a jurtában is bent volt, kérdezi, hol vettem a lófarkat. Mondom, hogy kitől vettem, de azt nem tudom, hol van, melyik jurtában. Miért dugtam el? Mert másképp ellopják, nekem meg sokszor kell kisecsetet csinálni. A kopott meszelők szőre meg olyan puhára korhadt, hogy azzal már nem lehet szép csíkot húzni. A mintákat sem lehet kontúrok nélkül gyorsan és jól elkészíteni. Tudom-e, hogy ez a kapitány lovának a farka? Ha adnának ecseteket, nem lenne szükség arra, hogy a kevés rubelemet szőrre költsem. Mikor adtam megbízást, hogy vágják le a ló farkát? Én semmilyen megbízást nem adtam

senkinek. Aki kínálta a portékát, tudta, hogy festő vagyok, így nekem ajánlotta fel. Azt mondta, ha nekem nem kell, viszi másnak. A konyhán is keresik a szőrt, mert ott csak rafiameszelő van, az meg hamar elkopik. Ezért tíz rubelt adtam neki. Inkább költöttem volna kenyérre, mert most egy darabig nem sok részem lesz benne.

A kapitány egyik cigarettát szívja a másik után. Ideges, ismer, tudja, hogy én semmi szín alatt nem tettem volna ilyen galádságot. Hiszen mesélték a kozák rabok, hogy egy levágott lófarokért a kozák öl. A legnagyobb becstelenség, ha a kozák lovának a farkát levágják. De a büntetőtörvény is két évet ad egy levágott lófarokért. Ezt nem tudtam, most mondja a civil, aki a láger egyik nyomozója. A kapitány rám néz, nem szól semmit, látni az arcán, hogy nagyon megrendítette az eset. Ma jött vissza Irkutszkból, csak ebéd után tudta meg, mi történt. Az ő lovának a farokszőre volt a leghosszabb. Később láttam szegény párát, valóban ocsmányul nézett ki a csonkig levágott farokkal. Csak ott kezdődött, ahol a farokcsont végződik. Elvezettek a fogdába. Nem tudtam elképzelni, mi is vár rám.

Éjjel se takaró, se kispárna. A fejrésznél megemelt a priccs, ami faltól falig tart. Ketten vagyunk, egy másik ukrán már négy napja itt van. Valamit a konyhán lopott, de nem olyan mennyiséget, hogy elítéljék érte. Kapott tíz napot. Reggelig hánykolódom. Mi lesz? Kapok két évet? De hát nem is én vágtam le! Azt meg úgysem vállalja el senki, mert nem tudják bizonyítani. A kapitányt mérhetetlenül sajnálom, rendes embernek tartom. Senkitől sem hallottam, hogy valaha is a szükségesnél nagyobb büntetést engedett volna kiszabni egy rabra. A lónak se mindegy, olyan ez, mint amikor egy embernek hosszabb időre begipszelik a lábát. Nyáron sok a bögöly, szúnyog, egyéb vérszívó jószág, azokat a farkával tudja elhessenteni. De nem tehettem meg, hogy nem veszem meg, mert akkor biztosan megveszi más. Az a farok különben se sok szőr, mert egy meszelőhöz kellene háromszor annyi. Akkor még nem tudtam, hogy a meszelőt nem is lószőrből készítik. A szerszámok anyagáról egy szót se mondott a mester. Reggeli itt nincs, csak létszámellenőrzés. Utána behoznak még egy kis zsebest. Elkapták, jól megverték, majd átadták az irodának. A nagy zsebesek bandákban működnek, ha valakit elkapnak, a többiek rögtön ott vannak, és kiszabadítják. Azokat nem tanácsos elkapni.

Délben kapunk enni, de nekem járna a kosztom, amit megkerestem. Hozzák is, még a reggeli levest is. Addig, amíg a normakoszt el nem fogy, jár.

Csak akkor lehet bármiben is korlátozni a fogdában lévőt, ha van ítélet. Fogdára is ítélni kell, kiszabják és kihirdetik, akkor jogerős.

Egész nap senki sem törődik velem, este jön be a mester egy őrrel. Hoz egy papírt, azonnal kiengednek. Aznap már nekem, Kosevnek, Ferinek az egyik főnacsalnyik lakását kellett volna elkezdenünk. Én meg nem voltam jelen. A főgóré pedig ragaszkodott hozzá, hogy legyek ott. Csak az én munkámat ismerte. Látta a műszaki jurtában is, tehát azonnal engedjenek ki, mert ő maga jön értem, de akkor azokat ülteti le helyettem, akik ilyen ostobaságot csináltak. Nem is ítéltek fogdára, mégis betettek. Mindezt a mester meséli, aki fültanúja volt a kiabálásnak. A nacsalnyik meg

az egyik főfejes volt, tehát a kapitánynak is engedelmeskednie kellett. Egy földszintes lakóházakból álló liget közepén volt a kis telep, negyven ház. Négy sorban tíz-tíz. Két utca. Itt csak vezetők kaptak lakást.

Június 20., hétfő. A lakások, ahol dolgozunk, 11 kilométerre vannak a lágertől. Kocsi viszi a rabokat, a mi lágerünkből kettő. Az épületeken civilek is dolgoznak. Irkutszkból hozza őket a busz.

Este levél Olgától. A leveleket elküldte. Ha jön válasz Valentin levelére, azt is elküldi, de csak nekem, mert nem tudják az ő levelét elküldeni, csak az enyémet küldik. Azonnal válaszolok.

Június 23., csütörtök. Reggel nagy felfordulás. Már fél ötkor csámborog a nép az utcán, hiszen háromkor már világos van. De ma máshogy néz ki minden. Őrök – igaz, fegyvertelenül – lepték el a teret a konyha körül. Száll a szóbeszéd, mi semmit sem vettünk észre, pedig a zsulikjaink ma sem voltak a jurtában. Már napok óta ki-kimaradoztak. Készültek valamire – hát az éjjel megtették. Tízen berontottak a konyhára, rátámadtak a szakácsokra, az őrnek is nekiestek. Aztán betörtek a a húsfeldolgozóba, elkapták a bárdot a hentestől, és kettévágtak egy marhacombot. Ketten vitték el, de az őr felkapott egy kis bárdot, amivel az apróbb csontokat vágják, és nekiment a raboknak. Az egyiket fejbe vágta, leszelte a fülét és a fejbőrét. De a zsulikok nekirontottak, másodszor már nem tudta felemelni a kezét, a felső karját érte a bárd csapása, csak a kettészelt ingujja fityegett a vállától lefelé, levágták a karját egy csapással. A szakácsok meg se mertek mozdulni. Berontottak a raktárba is, elkezdték a már darabokra vágott főtt húst is elkapkodni, majd menekültek. A bolgár tért leghamarabb észhez, egy késsel nekirontott az egyik védekezésre képtelen zsuliknak, leszúrta. Az meghalt. Mindkét keze tele volt hússal, azért nem tudott védekezni.

A reggelit rendesen, mintha mi sem történt volna, megkaptuk. Mindenki tudott már mindent, ebédkor már öt halottról beszéltek. De csak egy volt.

Az iskolánál dolgozunk. A festés már kész, míg mi a lakásokat díszítettük, már lemeszelték. A padlót kellett mázolni padlófestékkel. Estére mind a tíz terem az irodákkal együtt kész volt egyszer.

Délben a gyerekek mellettünk járkálnak a szünetben, csak egy sima drótkerítés választ el tőlük. Az egész iskola be van kerítve szögesdróttal, az egyik épület már négy teremmel üzemel, két műszakban. Délelőtt az alsósok, délután a felsősök járnak be. Odamegyek az egyikhez, átszólok a kerítésen, kérdem: hány óra van? Az én ezüstórámon fél tizenkettő. A moszkvai idő meg fél nyolc. Ejha – gondolom. Ezt a srácot is jól kioktatták otthon. A barátja odajön, és elárulja, hogy a fiú az ezredesé. Ezt olyan meggyőződéssel mondja, mint az ő apja senki se lenne. Azt hiszi, ha egy gyereknek ezredes az apja, akkor azt mindenkinek tudni kell. A gyerekek mind egyforma ruhában vannak, mint a katonák, a lányok is, hajukban hatalmas masnik. Egyforma fehér az is.

A láger bejáratánál áll a sor. Kutatás van, mindenkit alaposan megnéznek. Sokaknál van még kés is, most ledobálják a földre. Egyikünket elkapják, viszik is a fogdába. Ecseteket nem vesznek el, néha a lágerben dolgozunk. Azt be lehet vinni.

A színpadot még mindig sokan csinálják, most is dolgoznak, de már a zenekar is próbál. Munka után egy-két órát hangolnak, cincognak, balalajkáznak és harmonikáznak. Minden lágerből eljönnek a legjobbak. Lesz jutalomosztás, és kihirdetik, kik azok, akik az első két hónap után kedvezménnyel szabadulnak.

Szeretnék valami pótkajára szert tenni, de nincs rá lehetőség. A tegnap éjjeli incidens miatt csak az a hat brigád közelítheti meg az étkezdét, akik a kiírás szerint éppen sorosak a vacsorára. A többiek a jurtában várakoznak, vagy ahol akarnak, csak időben ott legyenek a vacsoránál.

Elmegyek a borbélyhoz. Ismer a grúz, megborotvál. Olyan bajuszt nyír nekem, mint az övé. Tiszta gruzin vagy, mondja gruzin akcentussal. Kedvel, néha megkínál cigarettával.

Június 24., péntek. Egyre többet beszélünk az ünnepről. A zsulikok este megbeszélik a brigádvezetővel, hogy a pénzeket – 10–10 rubelt – mindenki neki adja le, aztán ő átadja nekik. Már én sem merek ellenkezni. Mit tehetek? Még erősen él bennem a megaláztatás, nem merek ellenszegülni.

Éjjel megint néhány embert összevertek és kiraboltak. Hiszen mindenki magánál hordja a pénzét. A legtöbb jurtában van beépített embere a parancsnokságnak, aki a besúgásért bizonyos kedvezményeket kap. Hiszen ki tudja megállapítani, hogy a rab szimulál, vagy tényleg beteg? Az orvos meg elviteti Irkutszkba, szanatóriumba. Úgy jönnek vissza, mintha nyaraltak volna.

Június 25., szombat. A mester nagy gondban van, Moszkvából hoznak három festőt. Ők fogják elkészíteni a bejárati ajtókat. Csak azokat, mert flóderezni[92] itt nem tud senki, falat már csináltam, de az egészen más. Majd odafigyelünk, s eltanuljuk. Különbrigádot alkotnak.

Beszéltem ebédnél Rudi bácsival. Nem merem elárulni neki, hogy otthonról levelet kapok, mert akkor az ő leveleit is el kellene küldenem, de Valentinét is. Egyébként őt nem is nagyon érdekli, mi van otthon. Kilenc éve van itt. Magyarul jól beszél, hiszen itt mindig akadt, akivel beszéljen. Most is dolgoznak itt magyarok rajtunk kívül is, de mi nem mehetünk oda. Az másik zóna. Kárpátaljaiak. Gyuri csomagot, én levelet kapok. Elküldték a leveleinket a megadott címre, várjuk a választ. Ha azonnal válaszolnak, pár nap múlva azt is megkapjuk. Olga írja, mindennap hallgatja a magyar rádiót, mióta velem levelezik. Még többször, mint azelőtt. Kár, arról nem ír, hogy mit hallgat.

92 Díszítőfestés, különféle fafajták utánzását jelenti.

Gyuri juhsajtot is kapott, minden magyart megkínál, a felét elosztotta. A melegben jó, hogy nem romlott meg. Öt nap alatt jött meg gyorsáruként: repülővel küldték Irkutszkig. Másképp két hét is eltelt volna, azalatt megromlik a füstölt sajt is. Kemény, rágni kell. Azt mondta, hogy lehet szárítani is.

Június 26., vasárnap. A festők közül ma mindenki a zónában marad, mert egész nap építőanyagokat szállítanak a lágerbe. A város legnagyobb épületét – már ennek a városrésznek – kell alapozni. Billencsek[93] hordják a téglát, a zsákos cementet, ládákban szeget, vasalásokat, épületfát. A mi dolgunk a szegek és a cement lerakása. Vannak üres jurták, oda kell berakni.

Június 27., hétfő. Reggel már vártak minket a moszkvai festők. Három rab, egyikük kis termetű, Samecnek hívják. Úgy mutatkozott be, de nem az volt az igazi neve, zsidó volt. Nagyon jó humorú embert ismertünk meg benne. Víg kedélyű, bajtársias. Jó festő, csak sovány, gyenge fizikumú. A másik ukrán. A nevét elmosta az idő. A harmadik, a főnök moszkvai, Popov Nyikolaj Alekszandrovics. Kiváló festő, mindent tudott, ami a szakmához kellett: az ukránnak tíz éve volt, három már letelt, itt két év múlva szabadulhat. Samecnek hét éve volt, kettő telt le, ő is hamar szabadulhat, mert mindig jól kerestek. A kedvezmény nem minden lágerre vonatkozik egyformán, ez kiemelt láger, kiemelt építkezés. Azért jobb a koszt is, mint másutt. Ezt Popov mondja, nekik elárulták. Őt sokan ismerik a lágerekben. Egy évig Moszkvában dolgoztak, ott él a családja is. Tizenharmadik évét kezdte el. '36-ben ítélték el, nem volt a fronton sem. Gyilkosságért kapott tizenöt évet. Mindezt nem ő, hanem Samec, vagyis Samír mondta el később.

Popov nem beszélt semmiről, csak a munkáról. Mérnöki diplomája van, ő volt az egyike a moszkvai metró architektorainak, Szóval nagyon is értett a díszítőmunkához. Hogy miért van itt? Az irodájába bejött a főmérnök. Az ajtó nem volt bezárva. Ő meg a mérnök feleségével a pamlagon. Szóval nem tudom, mi az igaz mindebből, de felkapta az íróasztalán lévő tomahawkot, és a fejére csapott. Azonnal meghalt. Mindent elöntött a vér. Az indián balta dísznek volt az asztalon. Hirtelen felindulásból elkövetett emberölés. Így közbűnténves. A tizenhárom év még nem ért véget, öt hónap van még belőle. A felesége várja. Nem mogorva, de eléggé magába zárkózott ember. Rengeteg szerszámmal, egy egész kis háztartással érkeztek. Ebédért mindig Samír megy a konyhára, kihozza mindhármukét. Elosztják, és a kis asztaluknál elfogyasztják. Mindig sztahanovistakosztot kapnak. De van saját élelmük is, így bármit elkészítenek. Samír főzni is tud. A szakmában ő a leggyengébb, de így is sokat tud.

Meglátogat bennünket a másik brigád vezetője. Kiabál, hogy képzeljük mi ezt, hogy a legjobb munkákat kiválasztjuk magunknak, ők meg csak a maradékot kap-

93 Billenős teherautó.

ják. Ez nem igaz, mert mi nem is tudjuk, ki hol fog dolgozni másnap. A munkát nem mi osztjuk ki. A fasisztákat mind magam mellé gyűjtöttem, de majd ő tesz róla, hogy elvigyenek innen. Majd szól a barátjának, az elintézi.

Hogy mire volt ez a kifakadás, nem tudom. A barátja a zsulik a jurtából. Itt valami nem stimmel, gondoltam, hiszen nekem semmi befolyásom sincs a munkákra, nem is ismerem őt. Mi a fenét akar? Popov kérdi: ki ez? Mondom neki, hogy ő a legnagyobb festőbrigád vezetője, minket is meg akart szerezni, de a mester nem akarja, mert ő is nagy brigádot akar… Hát akkor majd segít. És kik azok a fasiszták? Hát a magyarok és a cseh Janicsko. Mert politikaiak vagyunk. De csak két-három éveink vannak hátra. Az itt nem számít időnek. Mondta is mindjárt az építésvezetőnek, adjon neki az ajtókból ötvenet, csinálják meg a flódert.

Jött is vissza, nézte az ajtókat. Egy lakásban 12-14 ajtó van, nagy lakások, egy szintet kell nekik flóderozni. Anyagot kapnak, szerszámot is. Azt sem tudja, mit kell tenni, hiszen ő sem tudja elvégezni. Mások tudása által lett vezető, csak a dumája nagy. Estig semmit sem végeztek, ment is az építésvezetőhöz Popov, kérte, vigyék innen őket, mert neki ilyen segítségre nincs szüksége. Örültek, hogy nem kell csinálniuk.

Én csak tíz ajtót lazúroztam le egy nap alatt, Popov negyvenet. De ők hárman csinálták. Másnap mi is hárman csináltuk, huszonöt lett kész. Ők meg ötvenet, vagyis a négy szint kész is lett három nap alatt. Utána már lehetett flóderozni. Azt nem vállaltam. Néztük, hogy csinálják. Azt már nem tudtam elvégezni. Ahhoz nagy gyakorlat kell a mázolásban, a minták elkészítésében. Azt se tudtam, melyik a tölgy, bükk, fenyő, mahagóni… Sok év telt el, mire megtanultam.

Június 30., csütörtök. Este Valentin hozott kenyeret, egy adagja megmaradt. Szerintem csak beszélgetni akart. De a kenyér mindig jól jön. A tervezett fellépésünkből nem lesz semmi, nem is baj, én nem rajongok érte. A jelentkezők felét eleve kiselejtezték, annyian akartak szerepelni. De a mi lágerünk sem kaphat több időt, mint a többi. A műsor egész nap folyamatosan pereg, még az ebéd is úgy van beütemezve, hogy azalatt is megy a műsor. Mindenki úgysem láthat mindent. Egy láger fél óra műsoridőt kap. Tizenhat láger, az nyolc óra. De kezdésnél fél óra a parancsnokság ideje, egytől kettőig meg a beszámolókat tartják, melyik láger mennyire teljesítette a tervet, hol milyen felajánlásokkal segítik az építkezéseket, milyen újításokat vezettek be. Az ebéd ideje alatt meg a zenekarok tartanak bemutatókat, a zsűri ebéd után fogja megállapítani a helyezéseket. Este hattól a vacsora, szünet, héttől a nemzetközi helyzetet ismertetik, utána tűzijáték. A műsor több nagy plakáton napok óta ki van téve.

Éjjel a jurtában énekelnek. Szépen csendesen, de mikor belejönnek, már messze is hallani. Újra hallom a már ismert régi dallamokat. Egy kis segítséggel akár a színpadon is felléphetnének. Vagy húszan énekelnek, mi meg hallgatjuk. Misivel teszünk még egy sétát, és lefekszünk. Éjjel, úgy 11 körül minden jurtába beszólnak, hogy senki se ki, se be. Megolvassák a létszámot, hatan hiányoznak, de kettő már jön is,

a latrinán voltak. Mondják, hogy kint nagy a mozgás, minden úton két katona áll. Senkinek sem szabad elhagyni a jurtákat, mert kutyákat fognak szétengedni, keresnek valakit. Itt is megkérdezték, van-e idegen a jurtában. A brigádvezetőnek kellett felelnie, utána megnéztek mindent, kimentek, de minden négy jurtánál a közös bejárati részen egy őr maradt. Két óra múlva értünk jöttek, elmentek. Csendben zajlott minden, legalábbis nálunk.

Július 1., péntek. Reggelig nem történt semmi, de a zsulikjaink nem kerültek elő még a kivonulásra sem. Azt pedig jelenteni kell, mert nekik is ki kell vonulni, ha bent maradnak, akkor otkázcsikok, vagyis munkamegtagadók. Az pedig azonnali fogdával jár. A brigádvezető jelenti is, mi meg mehetünk, nekünk a mester a brigádvezetőnk, nem tartozunk a jurta többi tagjához.

A bevonuláskor látjuk, hogy vagy félszázan rabok, köztük a mi zsulikjaink a kaputól ötven méterre megbilincselve álldogálnak. A mi főzsulikunk, aki megveretett, áll elöl, a bal szélen, a szeme, amely amúgy is kancsal volt, bedagadva. Néhányan szintén csúnyán összeverve. Az éjjel – mondja később Valentin – az összes ismert zsulikot összeszedték, kettőt még utána is kerestek, de a kutyák előkerítették őket. Irkutszkból hozták ki a katonaságot, a parancsnokság is csak akkor szerzett róla tudomást. A kapitányunk, Zalmanov be volt hívatva Irkutszkba, ő is a katonákkal jött ki, és vett részt a razziában. Vagyis valakik rendszeresen tájékoztatták a parancsnokságot arról, kiket kell kiszűrni a dolgozó rabok közül. A mórok megtették a kötelességüket, mehetnek. Vagyis elviszik őket.

Ez az egész lágert örömmel töltötte el. Nekem is mondta a jurtasztároszta, a birgádvezető, hogy ő is jelentette mindig, mi történt, a velem történteket is, de nekik nem volt szabad beleavatkozni a dolgok menetébe. Senki sem tudhatta, mikor lesz a razzia, ők nem is gondoltak erre. Most, hogy két nap múlva itt a nagygyűlés, meg kellett tisztítani a lágert egyszer s mindenkorra a banditáktól.

Nekem főleg csíkozni kell, mert sok lakás le van meszelve, a falak színezve, minta meg nem lesz rajta. A csíkozás sok időt elvesz tőlünk. Naponta 400-500 métert csíkozok. De a legtöbb idő az állvány – vagyis a kétméteres bakok – tologatásával telik el. Állandóan le-fel kell mászni. Este levelet kapok. Vagyis kapunk, mert benne van Valentin levele is. Meg egy-két levelezőlapnyi fénykép M. úr családjáról. A boríték is kétszerese a szabványnak. Az orvosnő hozza be személyesen, akkor adja át, amikor egyedül megyek az utcán. Várt egy jó darabig, nem mert kockáztatni. A cenzornak különösen meg kellett volna vizsgálnia a nagy méretű levelet. Ő tudta, hogy a doki néni elhozza nekem. Vajon miért tette? Az ostoba viselkedésemért? Hiszen láthatta, hogy gyerek vagyok.

Valentin örömét le sem tudom írni. Még a szeme is könnybe lábadt. Elolvasta, nekem is odaadta, olvassam el. Nem akartam, de az elejébe belenéztem. Igen, már elhiszem mindazt, amit a családjáról mesélt. A hét lány mind ott állt a papa meg a mama mellett. Szépek, kívánatosak, fiatalok, jól öltözöttek, csinosak. Most tud-

ták csak meg, mi is történt Valentinnal. Senkinek se szólnak, nem is említik, hogy tudnak róla. De én is kértem apámat, hogy senkinek se említse a levelezést. Ha kap levelet, vigye el, ha akarnak válaszolni, várja meg, de feleslegesen ne menjen oda soha. Eltette a levelet, de mondtam neki, ha nem kell, semmisítse meg, hiszen nem tudná megmagyarázni, hogyan kerültek hozzá magyarországi levelek. Nem tudom, mit tett velük, mert később is kapott néhányat. A fényképet eltehette, hiszen senki sem tudhatta, kiket ábrázol.

Már nem gyakorol a fellépésre, de szeret játszani, a Hohner akkora, hogy elég tartania. 120 basszusos. Gyönyörű darab. Ezüstszürke színű, a bőrrészek feketék. Vállszíja is fekete. Gyönyörű zengő hangja van.

Július 2., szombat. Rudi bácsi reggel az iroda előtt vár, éppen sepri az utcát. Az is a munkaköréhez tartozik. De lehet, hogy csak túlbuzgóságból csinálja. Mondja, hogy néhányan már a jövő hónap végén el lesznek engedve, mert a kedvezménnyel letelt az idejük. Akik már régen bent vannak, kevés idejük maradt, néhányan már el lesznek engedve. Neki is egy nap másfélnek számít, mert ők ugyan nem normában dolgoznak, de a jó magaviselet is számít. Így neki száz nap százötvennek számít. Azt sem tudja, Debrecenben kije, mije maradt. Ha én mégis hamarabb hazakerülök, menjek el egy címre, majd megmondja, hová. Írjam meg, mi van ott. Megígérem, holnap megadja.

Estére alaposan elfáradunk, sürgős a munka. Hatan is csak úgy lettünk készen, hogy a kongatáskor hagytuk abba. Mások már meg is mosakodtak, mi meg rohantunk, a szerszámokat csak beletettük a vízbe, és mentünk a sorba. A festéket – az olajfesték nem szárad meg hamar – az utazás alatt dörzsöltük le egymásról. Már nem sok marad rajtunk, megtanultuk, hogyan kell mázolni. Így is rövid idő alatt igazi szakértelemre tettünk szert.

A kapun belépve már látható volt, hogy egész nap dolgoztak a színpadon és környékén. Felszórva minden friss homokkal, a fák kérge lemeszelve, szépen felgereblyézve a főút, a fű. Rengeteg lózung mindenfelé. A kapun mindig ott láthattuk a feliratot: „Termelj ma többet, mint tegnap, holnap többet, mint ma." Ezt még akkor írták ki, mikor még mi sem voltunk itt. Most az egészet átfestették, friss színekben rikít.

Mindenki megkapja a fizetéselőlegét, 25 rubelt kapok, Feriék is. Nagyjából egyformán keresünk, ha nem is egyformán dolgozunk. Ebből nem csinálunk problémát. Mindenki iparkodik, igyekszik a legtöbbet nyújtani. Aki szeret dolgozni, mindig igyekezni fog sokat és jól végezni. Aki nem szereti a munkát, az szabadon sem szereti. Készakarva senki sem rontja el. A közösen végzett munkáért járó bért, ha mindenki igyekezett legtöbbet nyújtani, egyenlően kell elosztani. A magazin – mert már ez van kiírva a boltra – teljes üzemben dolgozik. Este kilencig nyitva van. Négyen adják ki az árut. Sor áll előtte állandóan. Van ott minden, amit itt venni akarnak. Most, hogy a zsulikok már nem vették el a pénzeket, sokkal többen vásárolnak. És nem

úgy, mint azelőtt, hogy minden pénzt igyekeztek azonnal elvásárolni. Mindenből keveset. Legyen holnap is. A lágerben hamar alkalmazkodnak az emberek.

Július 3., vasárnap. Kora hajnalban locsolják a főutcát. Egész a boltig jár a locsolóautó. Kétoldalt meg gereblyézik a frissen locsolt füvet. Kell is az öntözés, mert már egy hónapja, hogy volt kiadósabb eső. Szárazság van. A talajban van elég víz, ez látszik is a fákon, a nyárfák levele 15 centi is megvan. A kivágott nyárfák tönkjein már méteresek az új hajtások. Most mind levágják, a fák törzse körül lerakják, és rákötözik. Szépen mutat, akár nálunk otthon virágvasárnap.

Érkeznek a szereplők a többi lágerből, a sztahanovista-étteremben reggeliznek. A rab pincérek szolgálnak fel. Egyik csoport a másik után, velük a saját lágerből érkezett őrség, fegyver nélkül. Inkább csak olyan rendezőfélék. Megjöttek a nők is, legalább ötvenen. Népviseletben, rengeteg csomaggal, a kellékekkel. Férfiak is, némelyik teljesen civil ruhában. Alig van lágerruhás fellépő. Mi is reggelizünk, a brigádok a kiírás szerint reggeliznek. Mi ebben a dekádban az első nyolc brigád között eszünk este is. Ami azt jelenti, hogy ébresztő után fél órával már menni kell. Utána megyek a boltba, Feri, Gyuri, Kosev, Misi, Janicsko, a két cigány, a csecsen, az ukránok egyike és én, tízen együtt megyünk mindenhová. Egész napos a program, más lágerek népével ismerkedhetünk. Aki éppen nem lép fel, szabadon járhat a lágerben. Ez nem azt jelenti, hogy elkószálhat, mert a fellépésekben lehet változás, ami elő is fordult, és akkor jelen kell lenni. De a színpad körül azért járkálnak a rabok is, idegenek is. A nézőtér ezer férőhelyesre lett ideiglenesen kibővítve, de 1330-an is elhelyezkednek, mert a padokon összehúzódnak, és állni is lehet. Nyolc órakor rázendítettek a zenekarok. A mi lágerünk zenekara tízfős, Valentin is tagja. Legalább 8-10 együttes van a színpadon. Az első fél óra csak az övék.

Először hallom a *Szojuz nyerusimij* dallamát az első, karanténbeli koncert óta. A szovjet himnuszt játsszák a raboknak. Utána a *Rogyina maja* következik. Gyönyörűen játszanak, mintha együtt zenéltek volna azelőtt is. Mire véget ért a közös produkció, megtelnek a sorok, már állóhely sincs. Vannak, akik messziről hallgatják a műsort. Első a női láger, de minden láger után fellépnek a nők egy-egy számmal. Csak egy női láger van, de annak van több kihelyezett részlege, legalább négy. Az első szám egy dal, amelyet már a karanténban is hallottam. Ugyanaz a két nő énekelte, de most hatan vannak. Négyen énekelték, ketten előttük táncoltak, majd ketten énekelték, és négyen táncoltak. Olyan vidámak, csintalanok, mintha szabadok lennének.

Nehéz leírni azt a látványt. Azt látni kell, mert hozzá hasonló a magyar táncok között nincs. A ruhájuk – a láger színjátszói és néptáncosai kapják – szarafán, egy tipikus népviselet, nem a derekukon szűk, hanem a mellük alól egyenletesen bővülő, tarka színekben tobzódó ruha, mindegyik más és más. A szabásuk egyforma. Ma már csak a színpadon viselnek ilyet. A hajuk szőke. Világos szeműek, kék, szürkészöld, kékesszürke. Sok nő van itt a zónából is. Mi elég jó helyen, az ötödik sorban

ülünk. Az első három a civileké. A tisztek és feleségeik, a láger polgári alkalmazottai, egészségügyi dolgozók. A mi mesterünk is fellép, gitárszólót fog játszani hazai stílusban. Elég jól játszik, hallottam néha gyakorolni, egyszer láttam is. Fergeteges taps kíséri a nők táncának befejező részét. Kitapsolják őket, de nem lehet újrázni, kell az idő másoknak is. Nincs virágdobálás, az itt nem kapható.

Utána zsonglőrök, szavalók, férfi táncosok, egyéni női énekszám következik. *Galambok* a címe, olyan szép, hogy egy hónap múlva megtanulom az egyik civil lánytól, akivel egy helyen dolgozom. Arról szól, hogy a németek megszállják az egyik várost. Ott él Vitya Cserevicskin. Galambokat tart, iskolás. A németek el akarják venni a galambjait, de nem adja, nekimegy a németnek, az lelövi, a galambok a dörrenésre megijednek, kirepülnek a dúcból, és felszállnak a magasba. A kék égbe. A szőke hajú, kék szemű, haldokló Viktor álmaival eltűnnek a távolba.

Gruzinok tánca következik. A konferanszié egy férfi, a nőket nő harangozza be, mindegyik elegáns, akármelyik színházban helytállnának. Itt a szovjet színjátszás színe-java képviselve van. Hiszen őket sem kímélte a börtön. Aki nem alkalmazkodott, befelé. De a tömegemberek alkalmazkodnak a legkönnyebben. Ők úgy lesznek valakik. Hogy kik? Az csak a vezetőségnek fontos. A népnek nem. A nép lassan megszokja, hogy azt eszik, amit kap.

A gruzinok olyan lelkesen táncolnak mindig, mintha attól függne az életük. Vagy elragadja őket a hév, vagy nem lesz produkció.

Férfi szavaló következik. A *Paszport* című Majakovszkij-verset adja elő. Tetszett. Az előadó mély átéléssel, roppant kifejezően szaval. Kár, hogy nem értem minden kifejezését. Az irodalmi orosz nyelvet még kevéssé ismerem.

Táncospár következik, akik a karanténban is felléptek. A legnagyobb tapsot az egész verseny alatt ők kapták. Valaki a civilek közül a hölgynek virágcsokrot adott át. Ki is kellett jönniük egy kis ráadást adni. Nem akart elülni a taps. A nő valóban gyönyörű volt. Mit követhetett el? Mint megtudtam Valentintől, a partnere a férje. Már a lágerélet alatt vette el. Vagy csak együtt élnek? De hol? Mennyi mindent nem értettem még akkor. Utóbb már semmin se csodálkoztam.

A mester következett. Elég közepes gitárszólóval, de hazai gitáron játszott. Még néhány zene- és táncszám, aztán mentem ebédelni. Ebédidő alatt a fesztivál zenekarai adtak elő számokat.

Ebéd után bohózattal kezdenek, mindenki, én is, felszabadultan nevet. Istenem, milyen rég nevettem! Sosem volt olyan a sorsom, hogy nevethetnékem lett volna tőle. De most szinte kerestem a lehetőséget arra, hogy nevessek. Az élet nagy ajándékának tartom ezt a néhány percet. Az ember esendő.

Az elmaradhatatlan *Volga, Volga* következett. Négy nő, négy férfi adja elő. A dallamát már édesapámtól megtanultam pici koromban. Akkor még énekelt nekünk, tanított dalokra, élt édesanyánk, négyéves voltam. A szövegét ő is csak úgy tudta, ahogyan akkor Magyarországon mindenki. Hiszen bárkivel találkoztam az életben, majdnem mindenki ismerte vagy énekelte. Aki részt vett az első világháborúban, az

mind megtanulta. Éjjelente az oroszok vonalai felől szállt a dal, a Volgáról szólt, a szöveget meg hozzáköltötték. Csodálkoztam is, hogy az általam ismert szöveg nem hasonlít az eredetihez. De nagyon tetszett. Akkor még nem minden szavát értettem meg. A nyolc rab négy szólamban adta elő az egész dalt. Szinte láttam magam előtt a hullámzó folyót, rajta a felkelők bárkáit, gyönyörű ruhában az elrabolt királylányt a perzsa arcvonásokkal, és iszonyodtam attól, ahogyan a Volgának ajándékozták. A doni kozákok legszebb ajándékát kapta meg a Volga. Az Anyácska folyó. Ahogy énekelnek, mindannyian hullámzóan ringanak, akár a sajkák a vízen. A dal hol felerősödik, hogy elhalkul, mintha a volgai szél vinné-hozná a gyönyörű melódiát. Dübörög a taps. Az emberek felállnak, újra akarják hallani. De az idő sürget, végre csendesedik a taps. Be lehet konferálni a következő számot: *A csavargó.* Azt hittem, rosszul hallok. Hát ezt is lehet? Ezt a dalt? Itt? Mindenki ismeri egész Szibériában, de az egész unióban is. Vegyes kórus adja elő. És a *Volga* után…

A dal vontatottan kezdődik, ahogyan a csavargó vonszolja magát. Zsákjában a kevés holmija a hátán. Szinte hallom, ahogy a száműzöttek lábán csörögnek a bilincsek. A távolban a Bajkál zúg. Hiszen mi itt vagyunk, ahol az eldalolt esemény lejátszódott. Átérve a Bajkálon, találkozik a testvérével, anyjával. Leánytestvére elmondja, mire jött meg: az apja elpusztult, fiútestvére lábán már csörög a bilincs. A harmadik versszak végén az ismétlést már sokan együtt dúdolják a kórussal. A negyediknél már mindenki együtt énekel velük. Olyan felemelő érzés, amit csak átélni lehet, elbeszélni nem.

Sokszor hallottam még kórusokat énekelni. Voltam előadásokon, színházi fellépéseket is láttam, de olyan szépen, olyan mélyről jövő sóhajokkal sehol sem találkoztam, mint akkor ott.

A következő szám az eddigi munkánk ismertetése volt, a jövendő város építésében elért eredményeink. Fél órán keresztül számok, nevek, eredmények. Hiba sehol. De itt hibáról nem is lett volna helyes beszélni. Itt mindenki csak az idejét tölti. Ahhoz képest mi mindannyian jól dolgozunk. Szabadon se tettem volna ennél többet semmiért.

Utána kis politika, „Kína győzedelmesen befejezi a háborút”.[94] Mi az, ott háború van? Tudják, akik tudni akarják, de én nem is tudtam róla. Igaz, nem is érdekelt. Győzzenek. Csak engem hagyjanak békén.

Vacsora után tízperces tűzijáték. Vagy ötven jelzőrakétát lőttek fel a katonák. Közben az összes zenekar játszott. A rakéták nem sokat mutattak, hiszen még világos volt, a raboknak meg el kellett utazniuk a saját lágerükbe. Gondolom, száz rakétát leírtak a tűzijátékra, ötvenet eltettek tartaléknak. Jó lesz házi használatra.

94 A kínai polgárháború (1927–1949), a Kuomintang és a Kínai Kommunista Párt hatalmi harca, amelyet a kínai–japán háború megszakított 1945-ben.

Késő éjjel is mászkáltunk az utcán, nem kellett félni a banditáktól. Fél tizenegykor ment le a nap.

Július 4., hétfő. Naponta 15 kilométerre visznek mindenkit kocsival. Ez a kivonulással és a visszatéréssel két-három órát vesz el tőlünk. Álldogálunk, s számolnak, kétszer. Fárasztó, esőben meg átázunk. Egyszer már átáztunk úgy, hogy képtelenek voltunk az első két órában dolgozni. Este a mestert behívják a parancsnokságra. Egy névsort kap. Azok vannak rajta, akik reggel az egyes lágerbe lesznek áthelyezve, oda, ahol megérkezésünkkor karanténban voltunk. A munka ott lesz ugyanis. Hogy ne kelljen minket állandóan szállítani, cuccainkkal együtt átetapolnak oda. A mester, én, Gúzó, Janicsko, Kosev, Kövi, Misi, a csecsen; tíz fő tehát holnap utazik végleg a lágerből. Találkoznom kell Valentinnal.

Július 5., kedd. Reggeli után leadunk mindent a raktárba. A ruházatunkat és a kanalat, tányért visszük magunkkal. Egy óra múlva a kapunál sorakozó. Már egy félórája várakozunk, mikor gépkocsik érkeznek. Minket elküldenek húsz méterre a kaputól. A kocsikról rabok szállnak le, szürkék, sárgák, olyan seszínűek. Lehet velük – ha messziről is – beszélni. A mester érdeklődik, honnan, hányan, ott milyen volt. Hát Buhta-Vanyinóból.[95] Vagyis a pokolból jöttek. Irkutszkba repülővel, onnan teherkocsikkal. Szinte semmi holmijuk nincs. Legtöbbjük olyan vékony, beesett arcú, mint a múmiák. Ruházatuk elég jó. Lábbelijüket Irkutszkban kapták, szinte újak. Kérdik: mennyiért lehet egyet eladni? A kapun már mind bejöttek, átvették őket, ott álltak mellettünk. Szívnivalót kérnek, a mester ad nekik egy csomag cigarettát. Ő nem adta le a holmiját, csak mi költözünk, őt továbbra is szállítani fogják, hiszen innen hat kocsi viszi mindennap a rabokat oda. Viktor Mihajlovicsot megfosztják a brigádtól. Ez Popov műve, mondja, de ez így reális. Minek utazgassunk, ha ott lesz munkánk?

A kolimaiak[96] mesélik, milyen volt ott az élet. Hónapokig sötét, nyáron meg éjjel is világos van. Aranyat kerestek, voltak jó leletek, a megtalálók nagy prémiumokat kaptak, hiszen akadtak kilós rögök is. De ne adj' Isten odakerülni. A zsulikokat azokkal a gépekkel viszik oda, amikkel őket idehozták. Találkoztak velük a rabváróban. Azt azoknak tartják fenn, akiket arra a vidékre szállítanak, hiszen oda más út nincs. Esetleg nyáron hajó, de az sokáig tart. Mocsaras, szúnyogos vidék. Itt legalább bögöly sincs. Ott az is felhőkben repked.

Alig vánszorognak. Mondják, hogy napok óta jól etetik őket, már jobban néznek ki, mint ott, mielőtt eljöttek. Őket sok ezerből válogatták ki, minden hónapban jön onnan szállítás ide, mert a kisidősöket, mármint azokat, akiknek 2-4 évük van hátra,

95 Északkelet-Szovjetunió, Kolima vidéke.

96 A Kolima folyó (2100 km hosszú) területe: Kelet-Szibéria, Magadan és Jakutföld, egy része az örök fagy övébe ér; neve egybeforrt a Gulaggal.

itt foglalkoztatják, kapnak kedvezményt, szabadulhatnak. Sokan – főleg politikaiak – az egész háborút ott élték át. A jó munkájukért és magatartásukért engedték őket ide. Itt kell a munkáskéz, ez kiemelt építkezés. Jól lehet keresni, és engedik élni is a rabot. Ezt még induláskor elmondták. Igyekezzenek kiérdemelni a szabadulást a jó munkával.

Jönnek az autók, még egy transzport érkezik, mi meg elindulunk az értünk küldött kocsihoz.

Ebédet már az új helyen kapunk. Még nem is tudjuk, hol leszünk. Beterelnek az ebédlőbe, megkapjuk az adagunkat. A miénket ma nem vitték ki az építkezésre, itt ettük meg. Jóval többet kaptunk, mint ott, mert már elmúlt dél, az itteniek meg, akik a lágerben dolgoznak, alig vannak kétszázan. Ez a láger is hatalmas. A föld alatti barakkok át lettek alakítva, már nem három-, csak kétsoros a priccs. De minden négyes tag mellett be lehet menni. Tehát komfortosítva van. A végein kétoldalt mosdó lett kialakítva. A latrinákat is áthelyezték, felhúztak még négy barakkot a két régi mellé, összesen 3500 rab lehet itt. Ez a főláger, itt laknak az építésvezetők, innen mennek ki naponta a technikusok, mérnökök a városi építkezésekre. A kivitelező főnökség legtöbb alkalmazottja rab, húsz százalékuk civil.

Még az irodai létszám többsége is rab. Werner Rudi bácsi is itt lakik valahol. De van egy kisebb láger, oda mi nem mehetünk át. Az építkezéseken a rabok húsz százaléka nő. Együtt dolgoznak a férfiakkal. A 13-as láger, ahol eddig voltunk, úgy épült, hogy megszűnésekor az épületek megmaradnak állandó jellegűnek. Azokat fogják használni a betelepült és civil munkások. Most is ott laknak azok az építésvezetők, akik azokat az építkezéseket vezetik.

Itt viszont 15 kilométerre terjed ki a hatáskör – mind egy vezetéshez tartozik. Az összes láger idejár dolgozni. Viszont mindegyiknek megvan a saját építkezése is, ott az építőket helyből irányítják, csak az itteniek ellenőrzik őket. Ha minden megvalósul, hatalmas város lesz.

Estére megkapjuk a kijelölt helyünket az egyik új, felszíni barakkban. Mindjárt a parancsnokság mellettiben, ami százszemélyes. Ugyanolyan priccsek vannak benne, mint a jurtában. A bejárat középen van, kétoldalt hat-hat, szemben tizenhárom vagonyetka, itt így nevezik a priccset. Két-két asztal, nyolc-nyolc támla nélküli szék, amilyeneket a németek százszámra csináltak a 13-asban. A kályha és az ablakok is ugyanolyanok, mint a jurtában. Az egész unió be van hálózva szabványlágerekkel.

Ismerkedünk, nincs senki magyar. Meglátogattuk a föld alatti barlangunkat, ahová első éjjel lementünk. Be lett vakolva kívül-belül. A négyes vagonyetkák között tisztaság, a falakon rajzok, képes magazinokból kivágott fotók. El se hinnék, ha elmondanánk, milyen volt ez egy éve.

Kit keresünk? Ezt már az ajtónál megkérdezték, mondtuk, itt voltunk egy éve, jöttünk megnézni, mi van most. Szidják a helyet, pince, párás, a takarók rosszak, a matracot nem szellőztetik. Hej, ha tudnátok, milyen körülmények között éltünk itt! Az új helyen mindenki kérdezősködik. Talán a régi hely jobb lehetett, mert itt csak

egy kis kantin van. Igaz, itt is megkapni mindent, ott meg kétszer ennyien voltunk. Mozi az utcai vászon előtt van. Az étterem kicsi, a kenyér olyan, mint ott. Napi két deka cukrot adnak, de nem naponta osztják ki, hanem egyszer egy hónapban. A főtt étel egyforma, itt többször van borscs, ami céklával készül, de néha ott is volt. Vagyis könnyen alkalmazkodunk. Itt a szállás jobb, mint a jurta, világosabb. Viszont az idő itt sem telik gyorsabban.

Július 6., szerda. Popov már várt bennünket, de a munkát továbbra is a mester adja ki nekünk. Ő a mi tanítónknak van kijelölve. Tizedét sem tudja, mint Popov. Ezt nem is vitatja, kéri Popovot, tanítsa őt is, szeretne többet tudni, hasznát veheti. Csak azért vállalta el a velünk való foglalkozást, mert nem volt más. Itt látható, milyen iszonyú volt a szakmunkáshiány a háború után. Mindenhol grandiózus építkezések, de munkaerő sehol. Szakképzés menet közben. Ezernyi elpazarolt munkaórával, anyagpocsékolással, elrontott épületekkel. A tanulók korszerűtlen oktatása vak vezet világtalant alapon ment.

Július 16., szombat. Egy irodát kell festenünk. Popov sok új mintázási lehetőséget megmutatott a mesternek. Most azokat fogjuk kivitelezni a gyakorlatban. Tíz irodahelyiség, négyszer hatos, mellékhelyiségek, mosdók, folyosók, tárgyalóterem. A falak minden irodában más színűek, a minta is változó. Mikor a mintázást végezzük, a mester bezárja az ajtókat, nehogy más is megtanulja a díszítőmunka új fajtáját. Mi is csodálkozunk, hogy ilyen egyszerű szerszámokkal milyen szép mintákat tudunk a falra varázsolni.

Este megkapjuk a múlt havi cukoradagot. Hatvan deka jár. Elteszem, hátha akad valami jó üzlet, akkor jó lesz fizetségnek. Titokban arra gondolok, ha kedvezményt kapok, fél évvel hamarabb, tehát még az idén szabadulok. De ha igaz, hogy egy napért kettőt is adnak, akkor már szeptember-október a szabadulást jelentheti. Hiszen mindig a legmagasabb normát teljesítettük. Igaz, sok óránk is van, de a túlóra itt nem számít, a teljesítmény emelkedik. 135–140 százalék van állandóan. Estig összeraktuk a szerszámokat, átviszi egy kocsi a raktárba, onnan holnapután kivisszük a következő munkahelyre.

Július 17., vasárnap. Valentinról semmit nem tudok. Nem merek neki üzenni, senkiben sem lehet megbízni. Olyan ismerősöm, aki megbízható, itt van velem. Remélem, megtalálja a lehetőséget arra, hogy továbbra is fenntarthassa a kapcsolatot a menyasszonyával. Én rendszeresen kapok levelet, néha hármat is egy hónapban. Már ide is jött egy. Írtam is egy háromoldalas választ.

Most nem dolgozunk, vasárnap van. Ülök egy hatalmas erdeifenyő tövében, olyan öreg és hatalmas, hogy a kilátszó gyökerei között elbújhatok. Két karomat, akár egy szék karfáján, a gyökerekre támasztom, és pihenek. Szeretek egyedül gondolkodni. Kár, hogy nem ismerem jól a botanikát. Az iskolában tanultunk ugyan a

növényekről, de éppen a háborús évek miatt nem a legjobb tanárok okítottak, a fiatalokat meg behívták katonának. Az öreg tanárok nem sokat tudnak az új anyagról. A kutatások eredményei őket nem nagyon érdekelték. Azonkívül Vecsésen nem volt jó tanár, csak néhány, főleg Pestről jártak ki olyanok, akiket ott nem kívántak foglalkoztatni. Vagy nem voltak megfelelőek. Ide már csak a maradék jutott. Azok többsége is nő. Se a fenyőfélék, se a madárvilág itteni képviselőit nem ismerem.

Este mozi, az utcán van a vászon kifeszítve. Magyar film megy, Latabár is szerepel benne. A címnél tartanak, mikor értem küldenek a műszaki barakkból, menjek azonnal. Nem ismerek ott senkit, engem annál inkább, mert a munkánkat sokat megnézik, ott láthatták. Fájó szívvel, de elindulok. A filmet nagyon sajnálnám elmulasztani, igyekszem, hogy még időben visszatérhessek. Egy mérnök kéri, hogy a lakórésze előtti falat fessem ki, megmutatta, milyen mintákkal akarja, már meg is csináltatta a lágerművésszel a kivágott sablonokat. Négy szín és a kontúrok két színnel. Árvácskák. Hát ez nem lehet igaz! Éppen olyanok, mintha élnének. A virágok ki vannak festve egy lapon úgy, ahogy a falakon fognak mutatni. Gyönyörűek, igazi mestermunka. Már el is felejtettem a mozit, kérdem: milyen festékei vannak? Amilyen csak kell, mindent a művész ad. Már meg is beszélem, holnap munka után el is kezdem.

Július 18., hétfő. Reggel Popov a két segéddel és négy magyarral kivonul díszíteni az irkutszki terület vezetőinek lakásait. Készek a vakolatok, szárazak, lehet enyvessel festeni. Előbb simítani kell, de a vakolat jó minőségű.

Egy lakás estére kész. Csiszolni is alig kell másnap. A lakás az egyes láger parancsnokáé lesz. Így mondják. Nekünk mindegy, csak jó munkát csináljunk. Egy jó ecsetet beviszek a lágerbe, kell a munkához.

Már vár a mérnök, ők itt dolgoznak a táborban, nem járnak ki a zónába. Ez egyébként több részre van osztva, egymástól szögesdróttal elkerítve. A kerítés mellett kis őrtornyok és deszkaernyők alatt őrök vigyáznak ránk.

Elkezdem a munkát, a mérnök ad vacsorát, az adagját, mert neki van saját hazai kosztja, ha kell. Ez a kis pótlék jól jött, mert mióta itt vagyok, nem kaptam semmi pluszt. Keveset fogytam is. Pénzem van, negyven rubel, de nem akarom elkölteni, a nyakamban lóg a kis zacskóban. Tíz órára befejezem a mai munkát. Már van is egy újabb megrendelésem.

Július 25., hétfő. A Nemzetközi Vöröskereszt fog ellenőrzést tartani. Pénteken érkeznek. Beszélni fognak a rabokkal, megnézik a barakkokat. Egész csütörtökig meszelünk. Mindent fertőtlenítenek. Alig látni kopasz rabot, az én hajam is már négycentis. A konyhákat, a fürdőt, az ebédlőt is meszeljük. Pénteken a munkahelyeket, szombaton a lágert ellenőrzik. Járják az uniót, és a tapasztalataikat elmondják, ha visszatérnek, de hová? Senki sem tudja, honnan jönnek, kik milyen szervezettől vannak itt. De nem is a mi dolgunk ezt tudni. Ha megkérdeznek engem, mit mond-

jak? Hiszen én jogtalanul vagyok itt, idegen állampolgár létemre elítéltek a szovjet törvények szerint. Azzal a mérnökkel, akivel rendszeresen találkozom a festés óta, megbeszéltem. Semmit se mondasz, mert meg se kérdeznek. Ő Vlagyivosztokban volt börtönben '46-ban. Ott volt egy rab, mexikói. Állandóan kiabált angolul, hogy adják neki a mexikói konzult, beszélni akar vele. Verte az ajtót. Nem akart enni, hát ne egyen. Egy hónap alatt belenyugodott, nem csinált több zajt. Röhögtek rajta az őrök. A társai meg haragudtak rá, éjjel nem tudtak tőle pihenni. Örüljön, hogy nem verték meg. Ő elkerült ide, '47 óta itt van.

Július 30., szombat. Ma levelet írok, már ideje válaszolnom. Eddigi leveleimet mind eltéptem és eldobtam. Nem merem megtartani. Az elsőben leírt dalt sokszor énekelem. Magam szereztem hozzá dallamot.

Ma a zónába megyünk. Újra együtt az egész régi gárda. A nők már hatan vannak, a brigád negyven fő. Egy egész hadsereg. De van itt festő rajtunk kívül száz is. Az első épületek előtt már készítik az utakat, aszfaltozva lesz még a tél beállta előtt. Nyolc kilométer aszfaltozott utat építenek az idén. Itt lesz a központban mind. A tervek itt is ki vannak rakva a festett plakátokon. Csak itt furnérra festve, olajfestékkel. A művész festi, aki a mintákat is készíti. Az útépítésnél is sok a nő. Elég jól öltözöttek is vannak közöttük. Az egyik igen tetszik. Nálam kissé magasabb. Karádyra hasonlító arccal, de nem olyan szögletes vonásokkal. A haja is hasonló, világosabb, a válláig ér, az alja göndör. Semmi sincs rajta a lágerholmiból, csak a bakancs, mert a cipő a nedves, sáros földtől hamar tönkremenne. A szeme kék, pedig barna a haja, igaz, világos, de szerintem a világosbarna szem szebb lenne. Nyúlánk, látni, hogy valaha sportolt. Talán teniszezett vagy evezett? Mindenesetre arányosan izmos, ennivalója is lehet, mert nem sovány. Mosolygós arccal közeledik felém. Állok, nem is gondoltam, hogy velem akar beszélni. Mellém érve megáll, néz, mosolyog, megkérdezi, én vagyok-e a magyar. Mondom, igen. De honnan tudja? A lányok mondták, azokkal laknak együtt, akik nálunk dolgoznak segédmunkásként. Már keresett, csak nem voltunk a munkán. Mondom, hogy a lágerben meszeltünk, jött az ellenőrzés, ezért.

Elkezdett beszélni, nem is kellett kérdezni. Hallotta, hogy pesti vagyok. A bátyja ott harcolt, Bécsben érte a háború vége. Ő leningrádi, két éve volt, de jól dolgozott, ezért hat hónapot elengedtek neki, 3-án szabadul. Nem mehet mindjárt haza, csak két nap múlva lesz jegye a vonatra, akkor engedik ki. Nézem a kezét, még agyondolgozva is szép, finom női kéz. Tiszta, a körmei ápoltak. Arcán kevés smink. Minden nő sminkeli magát a lágerben. Legyen az kirgiz, kazah vagy orosz. Egymástól tanulják meg, így tesznek túl minden gondon-bajon. Szépek akarnak lenni, az elrabolt nőiességért így állnak bosszút. De csak beszél, én meg már mennék, de nem tudom otthagyni. Mondja, sok ruhája van, néhányat itt hagy a nőknek, mindegyik kért már tőle. Kérdem: miért ítélték el? Két évre és Szibériába hozták? Néz, nevet. Neki könnyű, gondolom, fél lábbal már szabad. Olyan az arca, mint egy szép színésznőé. Hát, május elsején felvettem a napszemüvegem. Még a bátyám hozta Ausztriából.

És elsején feltettem a napszemüvegem. Ezért kaptam két évet. Nevet, én is nevetek, udvariasságból. Lódít, gondolom. De ő észreveszi, és mondja: ugye, nem hiszed el? Persze hogy nem. És elmondja a történetet.

A napszemüveg igen tetszetős volt. A nap meg erősen sütött, éppen a szemébe. Tanítónő volt Leningrádban, egy éve tanított. A felvonulásra kísérte az osztályt. A szemüveget szerette mint ajándékot, mint praktikus holmit. Az iskola igazgatója igen udvarolgatott neki, kétgyerekes, kövérkés, testes negyvenes. De ő nem szimpatizált vele. Egyszer a tornaszertárban ketten maradtak, ölelni kezdte, kérte, csókolta. Ő meg erélyesen tiltakozott. Erre még jobban szorongatta, mire ellökte. Kiment, nem történt semmi. Eljött május elseje. A szemüveg miatt odament hozzá, hogy vegye le. Csak nevettem, mondta, de nem is gondoltam, hogy komolyan mondja. De még egyszer felszólította, hogy vegye le, mert fegyelmit kap, ha nem. Erre már mérges lett, kérte, hagyja békén, mert nem szeretné, ha a tanulók valami rosszat gondolnának az igazgató elvtársról. Dühös lett, lekapta, és a földre dobva összetaposta. Mindenki, aki a közelben volt, hallotta és látta, mi történt. De az igazgató az ünnep után feljelentette. Azzal vádolta, hogy többszöri felszólításra sem vette le a szemüvegét, és azt mondta, hogy nem akarja látni a vörös zászlót. Tárgyalás lett a dologból. Senki sem merte megcáfolni az igazgató állítását, egy tanuló sem állt ki mellette, pedig, mint mondta, szerették a diákjai. Két évet kapott ezért. Politikai. Egész életére kihatással lesz, pedig az apja is tanár az egyetemen. De ő sem tehetett semmit. Vád volt, cáfolni nem lehetett, senki sem tanúskodott mellette. Az igazgatót meg nem lehetett elmarasztalni egy lány miatt.

Szerintem a szépsége volt a „bűne". Elbúcsúzott, mondta, látta már nemegyszer, igen nézem őt. Tudta, hogy tetszik. Ez igaz, de én minden szép nőt megnéztem. Talán rajta tovább időzött a tekintetem, mint másokon. Ha találkoznánk valamikor, velem kéz a kézben neki merne vágni a világnak. Csak ezt akarta mondani. Ő jó emberismerő. Én tiszta ember vagyok. Hány éves vagy, megmondod? 19, mondom. Majd elesik. Legalább 24-nek gondolt. Hiszen milyen nagy fekete bajszom van. Kissé megilletődve mosolyog. Engem mindenki idősebbnek néz, mint amennyi vagyok. Aztán mind csalódik. Minden tekintetben. Ez a lány sokáig megmaradt az emlékezetemben. Mintha a fényképét látnám állandóan, amikor eszembe jut. Akkoriban sokat gondoltam rá. Búcsúzóul elmondta, alig visz magával a ruháiból, a lányok már tudják, ki mit kap. Azzal nyújtotta a kezét, egy darabig szorongattam, majd azzal, hogy „te milyen szép vagy", otthagyott, még egyszer visszanézett, én meg álltam egy darabig, integettem neki. Jó utat Leningrádba!

Este behívják Ferit az irodába. A jó munka eredményeként egyes napokért két, másikakért három napot elengednek, így 4-én szabadul. Odavan az örömtől. Mi meg azon gondolkodunk, mi is sorra kerülünk hamar, hiszen Feri sem lett sokkal hamarabb letartóztatva, mint én vagy Misi, igaz, neki három éve van, de egy évvel hamarabb került be. Feri már számolja, milyen napra esik a szabadulása. Csütörtökre. Mindenkin eluralkodott az izgalom.

Összejön az egész magyarság, megtárgyaljuk a fejleményeket. Mi is szabadulunk nemsokára. De legelőször Gúzó Gyuri. Éppen erről beszélünk, mikor hívják az irodába. Negyedóra múlva visszajön, 3-án szabadul. Na, talán már minket is hívni fognak? De estig nem történik semmi. Aznap tizenhat személyt tájékoztattak a szabadulása napjáról. Tehát a következő héten nem szabadulnak többen. Na, majd utána. Csakhogy elkezdődött…

Feri aludni sem tud. Mi is ott ülünk a felső priccsén, halkan beszélgetünk. Mikor ér haza, mennyi ideig kell utaznia, mennyi pénzt kap, mit fog otthon csinálni? Festő lesz, majd otthon még tanulja a szakmát, de amit tud, már elég ahhoz, hogy egy jó brigádban megéljen. Majd ott még tanul hozzá. Gyuri a helyiek között élt, ott is fog élni, a szüleinek sok birkája van, lesz kinek segíteni. Ezzel elszéledtünk, ki-ki a maga gondolataival elfoglalva aludt el.

Július 31., vasárnap. Ma nem megyünk dolgozni, megkapjuk a ledolgozott vasárnapot. Egész nap a búcsúztatás folyik. Ki tudja, hová lesznek beosztva arra a pár napra? Ebédkor Feri elosztja a maradék cukrát, neki már nem kell takarékoskodnia. Egy-egy evőkanállal jut mindenkinek. Nincs már étvágya, majd lesz, csak éhezzen meg. Gyuri eladja a felesleges ruháit, ami neki és nekünk nem kell. Vesz rajta kenyeret és dohányt, odaadja a magyaroknak. Mintha már el is indultak volna. Ez is hozzátartozik a távozás siettetéséhez. Azt hiszik, ha mindent elintéztek, már mehetnek is. De nehéz is lesz az a néhány nap. Már én is lázban égek: nekem hány napig tart majd az út? A cigányok is számolják a napokat, nekik is szabadulniuk kell az idén, mert ők később jöttek a brigádba. Máshol nem kaptak volna kedvezményt, a segédmunkáknál szinte sehol sincs kedvezmény. Kicsi a teljesítmény. A csecsen is szabadul jövőre. Kosev tavaszra várja, neki három éve van. Este még tízkor is az utcán járkálunk, világos van, még egy fél órát látni. Mindenki utazik, beszél róla, eszik a hazaiból, sláger a bableves csülökkel, krumplipaprikás kolbásszal. Mindenkinek pénzt is adnak, talán a vonatjegyet is?

Augusztus 1., hétfő. Popov is hallotta a fejleményeket. Az egyik embere, Samesz is az idén szabadul, ha minden jól megy. Neki még a tavaszt le kell dolgoznia. Úgy tesz, mintha nem zavarná a dolog, de látszik rajta, hogy nagyon is foglalkoztatja. Hiszen neki sem mindegy, mikor szabadul. Utána meg a beilleszkedés, elhelyezkedés, találkozás a családdal. Hiszen minden megváltozott a 13 év alatt. Az egész világ átalakult. De legalább ő nem lett hősi halott. Vagy az egész életére az lett? Mégpedig érdemei elismerése nélkül?

Felmászunk a negyedik szintre, kezdjük a napot. Mázolás. Egész heti munka. Popovék elmennek máshová, a bejárati ajtókat más brigádoknál is ők flóderozzák. Mi már vezetők nélkül is elboldogulunk.

Augusztus 2., kedd. Egész nap mázolunk, de minden órában összejövünk „perekurra", vagyis kivesszük az öt perc cigarettaszünetet. Ez bevett szokás. Ha a brigádvezető elkiáltja magát, hogy perekur, vagyis „rágyújtás", akkor mindenki abbahagyja a munkát, aki nem dohányzik, az is pihen.

Este Gyurit szólítják. Borbélyhoz, majd utána a holmijával elviszik a szabadulószobába, vagyis a föld alatti barakk erre a célra kialakított, elkerített részére. Ott a fizetésüket is megkapják, meg élelmet az útra. Hogy milyen ruhában engedik el a rabot, azt senki sem tudja.

Mindannyiunkon erőt vesz az izgalom. Gyuri alig ér rá elbúcsúzni, már viszik is. Isten veled. Ha megérkezek, mindenkinek külön írok. És eltűnt örökre a szemem elől, soha többet nem hallottam róla.

Augusztus 3., szerda. Ma is mázolunk. Feri már abbahagyhatná, de velünk dolgozik. Popov mondja, sétáljon, búcsúzkodjon. A mester bezzeg dolgoztatná. De Feri nem megy sehová, velünk marad végig. Nekem azt mondja, nagyon örül, hogy én magam mellé vettem festőnek, nem is tudja, mi lett volna vele, ha segédmunkásként kellett volna dolgoznia. Ha hazaér, azonnal ír. Mivel én is hamar szabadulok, hazaúton nézzek el hozzájuk, meg akar ismertetni a családjával. Olgához is elmegy, megköszöni a nevemben a leveleit.

Este el is indult hosszas búcsúzkodás után a szabadulás útján. Később levelezgettünk. A menyasszonya megvárta, ő is szabadult, összeházasodtak, de a gyerekeik elhaláloztak. Elvált, újranősült, két gyereke Ungváron él házasságban. 57 évesen szívinfarktusban hunyt el. Egész életében szerette a futballt, mint edző még Kijevben is dolgozott. Sokan ismerték, szerették. Szibériában adtak szabadulása után letelepedési engedélyt, de ő egyenesen Kárpátaljára utazott, ha nehezen is, de sikerült ott maradnia.

Augusztus 4., csütörtök. Megfogyatkozott létszámmal, kicsit szomorúan, de dolgozunk tovább. Mindenkin látszik az izgalom, de az egész láger szabadulási lázban ég. Tizenhat szabaduló semmi a háromezerhez képest, de ezek csak az első fecskék, majd megy a többi utánuk.

Az építkezésen nagy a por, egyik teherautó a másik után, a pornak nincs ideje leülepedni. Az utcán már a külső részeken dolgoznak, fél kilométeren kész minden ház. Szépen mutatnak a pasztell meszelések. Az utakon sokfelé befejezték a macskakövek hengerlését, 10-én kezdődik az aszfaltozás. Ki hitte volna, amikor ideértünk, hogy itt fél év múlva utak lesznek? Tíz autóbusz már meg is érkezett, októberre nyolc kilométer aszfaltozott út lesz. Jövőre tizenhat. Már hétfőn költöznek az első négy ház lakói, a nacsalnyikok. Nyelhetik majd a port. Az ablakokat ki sem szabad nyitni. Mi az első házaktól egy kilométerre dolgozunk, a mellettünk lévő két utcában szintén dolgoznak a festők. Hetente készül el egy ház, sorban költöznek majd a lakók. Az idén nyolcszáz, jövőre ezerkétszáz család költözik be, de ha a tervet túltel-

jesítik, akkor több is lehet. Az iram szédületes. Igaz, annyi a munkás, hogy se vége, se hossza kivonuláskor a brigádoknak. A már végleges lakókkal együtt 130 ezer az itteni munkáslétszám.

Augusztus 5., péntek. Az idő elromlott, esik, elég jól. Este elmentem a mérnökhöz, elmondtam, két társunk szabadult. Tőlük is elment egy, holnap is egy. Most már akiknek kevés volt az idejük, de jó volt a teljesítményük, szabadulnak rendszeresen. A legjobbak egy napért hármat kapnak. Így egy évet letudnak négy hónap alatt. De ez ritka, mi is csak úgy kaptuk meg, hogy rendszeresen dupla műszakot végeztünk.

Augusztus 9., kedd. Este mozi. Rajkin[97] játssza a főszerepet. Hallottam már róla, de nem láttam még filmen. Vagy csak beszéltek róla? Na, mindegy, moziba akkor is elmegyek. A címre nem emlékszem, mert alig kezdték el vetíteni, kiabálnak: Gut, Gut, irodába! Mintha szíven ütöttek volna, úgy megijedtem. Most hívnak engem is, kapom a kedvezményt, és indulok néhány nap múlva. Rohanok, meg sem igazítom magam. Végre ezt is megéltem.

Az irodában két egyenruhás tiszt vár. Vadonatúj kék egyenruhában vannak, belügyi tisztek hordanak ilyet. Frissen borotváltak, mindig frissen borotváltak, kölniillatúak. Belomort szívnak. Ezeket itt még sosem láttam. Egy tiszt jön be, írógép mellé ül. Emezek nem szólnak semmit, én meg várom, mit akarnak. Mikor mondják, hogy hányadikán mehetek haza? Cigarettával kínálnak. Az őrnagy végre megkérdezi: magyar? Igen. Hány éve van? Kettő. De már várom a szabadulást. Miért ítélték el? Ukrán 54-es paragrafus. Tehát 58-as orosz szerint? Igen, de már lassan letelik. Pesten van sok ismerőse? Volt, ott jártam iskolába, és ott dolgoztam. Vezető ismerőse volt? Hát, akadt, mert én is villamoskalauz voltam. Nem azt kérdeztük – mondja a főhadnagy. Ő nem is kérdezett, mégis többes számban beszél. Kit ismert a politikai vezetők közül? Azok közül senkit. Honnan ismertem volna közülük bárkit is? Rajkit ismerte?[98] Nem, de hallottam róla. Ma is beszélték, hogy a filmen fog játszani. Az őrnagy feláll, mellém lép, megkérdezi: miért akar belőlünk bolondot csinálni? Én? Dehogy akarok. Látom, kezd ideges lenni. Én meg nem tudom, mit gondoljak. Mit akarnak tőlem? Kik ezek? Miért hívtak, ha nem mondják meg? Mit titkolóznak? Rajkiról beszéljek – mondja újra. Hallgatok. Várnak. Nos? Beszél? Miről, kiről kellene beszélnem? Értsék meg, most hallom először Rajkin nevét! Nem Rajkint kérdezzük, hanem Rajkit – mondja, de már elég keményen. Hallgatok. Mi ráérünk, de ne várja meg, míg gorombák leszünk. Felálltam, mondom, nem ismerek senkit, akinek ilyen neve van. Ha

97 Arkagyij Iszaakovics Rajkin (1911–1987) orosz színész, humorista, rendező, 1938 és 1974 között hat filmben szerepelt.

98 Rajk Lászlóról (1909–1949) kérdezték Gúthot. A kommunista politikust, előbb belügy-, majd 1948-tól külügyminisztert 1949 májusában tartóztatták le, koncepciós perben halálra ítélték, és kivégezték.

nem hiszik, akkor én sajnálom. A gépnél ülő kérdezi: gépeljen-e? Az egyik szabadult magyar mondta, hogy maga ismerte Rajkit.

De hiszen ez nem lehet igaz, senki sem mondhatta, hogy én olyan nevű valakit ismerek, mert sosem hallottam. Tehát ők hazudnak. Olyan gyámoltalannak érzem magam, mint egy kiöntött egér. Itt ülök ezekkel szemben, azt sem tudom, mit akarnak, és várják a válaszom. Ki a fene lehet az a Rajki? Valami zsulik? Ilyen nevű magyar nincs is a lágerben.

Elküldik a gépírót, nekem meg adnak egy cigarettát, elküldenek. Kegyetlenül haragszom a kiszolgáltatottságomra. Kénytelen vagyok elfogadni a cigarettát, mert ha nem, hát megbántódnak. És akkor mi lehet? Mi ez az egész? Mit akarhatnak?

A barakkban Misi vár, de nem mondom, mi van. Még ő is megijedne, hiszen azt gondoltuk, a szabadulás miatt keresnek. Ő is otthagyta a filmet. Mondom, csak festés miatt érdeklődtek. Talán nekik kell festeni.

Augusztus 10., szerda. Fáradtan ébredek. Fáj a fejem. Reggeli után Misivel elindulunk kifelé a barakkból, de jönnek az irodából ketten. A brigádvezető meg egy tiszt. Tegnap nem láttam ott, egyébként itt dolgozik az irodán. Elém áll, kérdi: Gut? Igen, felelem, és várok. Szvescsámi. Mint akit a villám csapott meg. Hát mégis szabadulok. De akkor tegnap miért nem mondták meg? Átmegyek a másik lágerbe – mondja a tiszt. Misi áll, csak most fogta fel, mi történik. Elkezdett dúdolni egy gyerekdalt, de olyan hangosan, hogy én meghallottam. Áll és dúdol. A szeme meg elhomályosul, tán elsírja magát. Én meg szedem a holmimat, nem sok mindenem van. Tízdekányi cukor, néhány rubel, egy pár ócska cipő. Azt a priccsre teszem, nem viszem el. Minek? Misi meg csak dúdol, mint aki bedilizett. Szegény fiú. Úgy megkedveltem, igazi jó barátok lettünk. Kevés szóból is jól értettük egymást. Életemben nem volt hűségesebb és odaadóbb barátom. A többiek már kimentek. Csak tőle tudtam elbúcsúzni. Add át az üdvözletem a többieknek. Nem tudom, hová kerülök, mi lesz velem. Ha tudok, írok. Válaszolj azonnal, mert nem tudni, nem visznek-e onnan is tovább. Még azt sem tudom, merre visz az utam. Isten veled, Misikém. Megöleljük egymást, Misi olyan szomorúan néz, mintha vesztőhelyre vinnének. Áll, nem mozdul. Még egyszer intek neki, elindulunk. Nem siettettek, hagytak elbúcsúzni. A kapuban már vár egy ember, hát a művész az. Őt is odakísérik, ahová engem. Mondja a felvezető, hogy menjünk a latrinára, ha kell, mert messzire megyünk. Nem kellett. Kinyitották a kaput. Ott vár ránk, kettőnkre egy szamohrán és egy tizedes. Elindultunk.

Észak felé, majd keletnek fordultunk. A nap már felemelkedett. Egy óra múlva kiértünk az építkezésről. Csak most láttam, milyen hatalmas. Négy zónából áll. Mindenfelé nyüzsgés, serénykedés. Mint a hangyák, mozog minden. Erdős terepen haladunk. A nap már magasan jár, még mindig megyünk. A művész úr hátán kis zsák, lehet négy-öt kiló holmi benne. Elővesz egy darab kenyeret, letör egy darabot, megesszük menet közben. Az őrök három méterrel utánunk jönnek, egykedvűen beszélgetnek. Nemsoká hatalmas fák mellett haladunk, ez igazi tajgamaradvány.

A többit itt már kiirtották. Tizenegy körül kitárul a horizont, az erdőnek itt már nyoma sincs, a tisztáson ki lehet látni az Angarára. Messze, vagy két kilométerre látszott a folyó. Felénk folyt, kanyarogva, mellettünk elhajol észak felé. Mi magasabban voltunk, messze le lehetett látni a túlparton, kilométerekre. A folyó erdőben kanyargott. Semmi mást nem lehetett látni a túlparton, csak erdőt. Vagy két kilométeres volt a tisztás, már elhagytuk.

A kisvasutat kereszteztük. Utána erdő és erdő. Majd ritkulni kezd, egy kilométerre épületek láthatók. Teljesen kiirtott helyre érünk. Pár száz méter, megérkeztünk. Tiszta térség, új láger, ez sincs több egy-két évesnél. Mellette másik kerítés. Az egy másik láger. Ott is új gerendaházak. Széles barakkok, tízszer húszméteresek. Néhány iroda, fürdő, latrinák. Hat barakk van, de kettő a másik lágerhez tartozik. A kettő között csak a kerítés van, meg három méter gereblyézett föld. Egy drótból készült kapu köti össze őket. Egy kis rész le van kerítve, ott a konyha, magas kéményéről messziről megismerni. Bent alig van mozgás, mindenki munkában van, itt a közelben nincs építkezés. Csak erdők. Egy őr kijön, megnézi az iratokat, beenged mindnyájunkat. Jön egy tiszt, átnézi az iratokat, megkérdezi az adatainkat, az őrök felmennek. Át lettünk véve. Balsejtelem lesz úrrá rajtam. Bevezetnek az első barakkba. Hármas sorokban olyan priccsek, mint a jurtában. Rengeteg ember lehet itt összezsúfolva. Százhúsz is lehet. Megszámolom a priccseket, hétszáznyolcvan lehet összesen.

Nem sok, kicsi a láger, azt kívülről is látni. Megmutatják, hová tegye a holmiját a művész, engem elvisznek egy másik barakkba. Felső priccsen kapok helyet. Mehetek ebédelni, el lett téve az ebédünk. Utána felveszem a vattamatracot, kispárnát, és elhelyezkedem. Várom a lakókat.

A távolságot húsz kilométerre taksálom, öt órát jöttünk. Tehát a tizenhatostól negyvenöt kilométerre lehetünk. Ez azt jelenti, hogy az építkezés hatalmas, hiszen itt még el sem kezdődött, de az idő elhaladtával itt is lesz. Főleg északnak jöttünk, de a városmagtól északkeletre vagyunk. Közel lehet az Angara.

Elég későn érkeznek a rabok. Biztosan messze dolgoznak, hiszen jöttünkben sehol sem láttunk építkezést. Vegyes népség. Magyar egy sincs közöttük. Elmondom, honnan jöttem, mit dolgoztunk. Kettőnket hoztak ide. A másik igazi festő, művész. Ők főleg segédmunkások, de van mindenféle szakmabeli közöttük. Itt még kevés a szakmunka. Most készült el két katedzse[99] az Angara partján, ott lesz még hat az idén. Már kettő vakolás alatt áll, kettőt most dránkáznak, kettőt meg építenek. Minden fából készül, kívül-belül vakolják. A teteje deszka, vörösfenyőből, duplán rakják fel, lakkozva készítik. Messziről csillognak, ha rásüt a nap. Ezek az építmények a legfelsőbb parancsnokságéi lesznek. Az első Burdakov generálisé. Mind ötszobás, az emeleten két gyerekszoba, egy háló a felnőtteknek. Lent egy fogadóterem, egy nappali-iroda, konyha, kamra, fürdőszoba. Fent csak mosdó van zuhanyozóval.

99 Nagyobb lakó- vagy társasház.

Az emeleti rész két oldalán is raktárak vannak kialakítva, mert a tetőtérben vannak a szobák, kétoldalt egy háromszög alakú rész a raktár. Falépcsőkön lehet felmenni. Távfűtés készül, szeptemberre lesz kész. A telep végén van a fűtőmű, onnan lesz ellátva a nyolc épület. Kívülről mind egyformák.

A telep első és utolsó épületében az alacsonyabb rangú tisztek kapnak lakást. A középső négyben a legfelsőbb vezetők laknak majd. Eddig Irkutszkban laktak. Aszfaltozott út vezet majd innen a városba. Náluk is dolgoznak nők, több, mint férfi. Ők ássák a távfűtés, a vízvezeték és csatorna árkait. Már minden kész, csak a vezetékeket rakják.

Nem sokat törődnek velem, a koszt, mint mondják, ehető, de kevés. Itt nincs konyha, a két lágernek van egy közös, de önálló épületben, az lesz majd a civilkonyha, mellette jövőre nagy étterem épül. Itt semmilyen lehetőség nincs repetára. Az adagokat kiszámolják, annyit hoznak át, és abból lecsípik a jogosultak a maguk részét, ami marad, azt elosztják a többieknek. Ne félj, mondják, sokat nem lopnak el, csak annyit, hogy éppen jóllakjanak. A hús- és a haladagot nem darabszámra adják, persze ott is kisebbre vágják, de azért tesznek rá néhány darabot minden száznál. Az viszont megy a kiválasztottaknak. Zsulikoktól itt nem kell tartani, a mellettünk lévő lágerben vannak azok, akiket valamilyen bűncselekményért a más táborokból hoztak ide. Ez a hírhedt „strafnoj". A büntetőláger. Hallottam már róla, de nem is hittem volna, hogy ilyen jó karban legyen. Úgy néz ki, mint egy üdülő. Csak háromszoros szögesdróttal van körülvéve. Tehát itt nem lehet menni a konyhára meszelni… Bolt van, de itt eddig kevés volt a kereset, talán most, hogy már elkészült két épület, haladósabb lesz a munka. Ebbe is bele kellett jönni. Állítólag a terveket is a németektől hozták. Kíváncsian várom, hogy meglássam őket. Aki ilyen szívesen beszélt róla, az a művezető. Most a barátainál van itt, a barakkban. Ott lakik, ahol a művész úr. Minden vezető munkás az első barakkban lakik, meg azok, akik nincsenek brigádhoz kötve, mint a művész.

Nehezen alszom el, itt is főzőcskéznek, de itt jobb a tűzhely. Csend van, aki beszél, az is halkan. Mindenfelől vannak itt is rabok, de sok a helybeli, vagyis burját. A vezetők civilben járnak, csomagban kaphatták a ruhákat. Épül egy nagy épület, abban lesz a tanácsterem, mozi. A mozi mindig a tanácsterem is. De most még nincs. Tavaszra lesz kész. El vagyok szomorodva. Nem fér a fejembe, miért nem engedtek ki.

Augusztus 11., csütörtök. A nap már emelkedik, mikor ébresztő. Fél hat. Reggeli, csak a kis adagot kapom. Pedig járna a 30-45-30-as adag. Kapok 20-30-25-öset. Vagyis a normát. Pedig a ledolgozott idő alatt a teljesítmény rekord volt. Szólok a brigádvezetőmnek, azt mondja, ma már ezt fogom kapni, de előre kell jelenteni az adagokat egy nappal, ha új ember érkezik. Itt is tíz nap a dekád, tíz napig egyforma adagot kapunk a termelési mutatók szerint. A tegnapi járandóságomat megkapom holnap. Ő csak a kérelmet adja le, az irataimból megnézi a korábbi kiírást, megadják. Meg is

kaptam, külön az elmaradtat és külön a rendeset. A teljesítménytől függően fogom kapni az itteni adagomat. Kolompolnak a sorakozóra. Megyek a többiekkel.

Elteszem a zsebembe a kenyerem, megyünk. Fél hétkor mindenkinek kint kell lennie a kapun. Nyolc kilométer az út gyalog. Reggel oda, este vissza. Már abba is bele lehet fáradni. Az út homokos-kavicsos. Helyenként van még egy kevés víz az esők után, de a talaj itt hamar átereszti a vizet. A kisvasút félúton van, rengeteg építőanyag, fedél alatt egyéb anyagok vagonszámra vannak itt felhalmozva. Négy sínpáron jön az anyag, mindegyik mellett tízméteres rakodótér, amellett meg a kisvasút. Innen látják el az egész építkezést. Legalábbis a folyó, a Kitoj északi részén. Onnan keletnek megyünk, az Angarához. A telep négyszáz méterre van a folyótól. A legtöbb fa ki lett vágva, amit meghagytak, olyan, mintha direkt parknak lett volna ültetve. Kilátni az Angara messze nyúló, kanyarokkal teli, csillámló tükrére. Gyönyörű. A part túloldalán a végtelenbe nyúló, tömör tajga. Egy zöld tenger. A láthatár kékeslilásan ködlik. Belevész a horizontba. Valahol arra hagyja el a folyó a Bajkált.

Erről a helyről szól a *Csavargó* című dal. Ha összevetem a dallamot, szöveget a táj szépségével, elszorul a szívem. Olyan gyönyörű a táj, csend, békesség, mégis annyi szenvedés és kín fogant meg itt évszázadok alatt. Akárcsak most. Hiszen mi a különbség? Nincs a lábainkon bilincs, de ugyanolyan nyomorultul élünk itt, mint az akkori száműzöttek. A cár alatt más volt? De ha akkor olyan volt itt az élet, akkor most miért ilyen? Ki ad erre választ? Akik akkor száműzetésre lettek ítélve, meg akarták dönteni a cár uralmát. Akik most vannak itt, azok mit vétettek? Bárkivel beszélek, nem követtek el olyan bűnöket, amiért 10–25 éveket kellett kapniuk. Én miért vagyok itt? Hiszen elvétve akad olyan fiatal itt, mint én. Vagy a sok lány és asszony. Mit tettek, hogy 5–10 évekre lettek ítélve? Ki ad nekem magyarázatot erre? Ha itt ennyi az elítélt – mennyi lehet máshol? De lenyűgöz az építés hatalmas volta, iszonyú tempója. Ilyet én még nem láttam. Mi lesz itt tíz év múlva? Elhittem a plakátokon agitáló lózungokat. Ennyi a terv, ennyi lesz. Jövőre még több. Hiszen a szemem előtt nőtt ki az erdőből ez a hatalmas építkezés is. Alig nyolc hónap alatt nőttek ki a földből az emeletes házak, épültek utak, iskolák, éttermek, lakóközösségek. Amin novemberben még dolgoztak, abban ma már laknak. Aszfaltozták az utat, ahol azelőtt még sár volt.

Az eszembe sem jutott, hogy ide majdnem minden készen érkezik, csak össze kell rakni. De láttam, hogy a messziről ideszállított blokkok helyett ma már itt, az azóta felépült gyárban készül a blokk is, abból a salakból, amit az itteni gyárak salakjából-szenéből nyernek. Sok gyár is épül. Ezekről csak most szereztem tudomást, akik itt dolgoznak, már építettek kölni-, kenyér-, ruha-, furnér-, bútor- és egyéb gyárakat. Mind üzemel, vagy a közeljövőben kezd működni. Az építkezéseken '49-ben készült ZISZ teherautók szállítanak. Itt már kétezer van belőlük. A városban épül, nemsokára kész lesz a zárt garázs kétszáz kocsinak. Ott lesznek a javítóbázisok. Mellette ezerfős szálloda, ha az építkezés befejeződik, véglegesítik. Emeletes üzletház épül. November 7-re kell átadni. Ott minden kapható lesz. De hány ilyen város épül?

Hány lágert kell még felépíteni? Azt mondják, hetvenötször harmincöt kilométer a területe ennek az építkezésnek. Ebben a távoli gyárak is benne vannak, és azoknak a közelében is épülnek lakótelepek. A munkások többsége a helyszínen fog lakni. A vezetők a városban.

Nyolc óra, mire megérkezünk. Az őrség elfoglalja a helyét a deszkaernyők alatt. Mi meg bemegyünk a szögesdrót mögé. Százhúsz rab dolgozik itt, de már előttünk megjöttek a civilek, tízen. Tizenkét őr – közülük hat szamohrán – vigyáz ránk. A norma nem feszített. Ha kell, még tíz-tizenkét rabot hoznak, két-három mérnököt, tíz-tizenöt nőt. Amennyi kell. De az adagok se nagyok, egy kicsivel csak az alapnorma felett.

A település körül teljesen kiirtották tajgát. Egy négyszázszor százméteres terület van bekerítve díszes vaskerítéssel. Míniumtól vöröslik, tavasszal zöldre mázolják. A kerítésen kívül három méterre szögesdrót, két méter magasan. Körülötte irtás. Aztán a tajga. A fák 35-40 méteresek. Azért irtották ki, mert a tajgán az erdő sűrű, minden fa támogatja a másikat. A legnagyobb vihar sem jut le a felénél. Akár a tenger hullámai. Tíz-húsz méteres a legnagyobb hullám, bármilyen erős is a szél. A gyökerek éppen ezért nem hatolnak mélyen le a talajba. Ha egy fenyő egymagában nő, vagy még fiatal korában kivágják körülötte a fákat, kapaszkodik a talajba, mert elviszi a szél. A sűrű tajgában erre nincs szüksége, a fa minden energiáját a felépítmény erősítésére, a lomb fejlesztésére fordítja. Nagy lomb, jobb életlehetőség. Minél magasabbra felnyúlni, annál több napfényt sikerül elszedni a konkurencia elől. Azért is olyan magasak és szépek a tajga fái. Minél sűrűbb, annál magasabbak a fák. De ha kivágnak egy sávot, akkor megszűnik a támaszul szolgáló fatömeg, megbomlik az egyensúly. A közepes szél is kidönti a fát, mert a gyökerei csak a termőtalajban ágaznak szét. Ott több a táplálék, mint az alsó, kevésbé termékeny talajban. Ez a veszte, mert a felső talajréteggel együtt kifordítja a szél. Örül is a medve, ha olyan fát talál, mert a kifordult földlabda elérheti a hat-hét méteres átmérőt is. A rönk körül a sok gyökérről lehull a száradó föld, aköré gallyból és mohából kellemes telelőhelyet készíthet magának. A vadászok télen ilyen helyeken keresik a medvét – pecsenyének.

Az első épületbe megyünk. Az már le lett vakolva, kezdhetjük a meszelést. Már itt a mész, hatalmas vasládákban. Mint a vaj. A vízvezeték működik. A szerszám a legjobb. A tetőt már lelakkozták egyszer, most kezdik másodszor. A mellette lévő épületet most hagyják el a vakolók. A harmadikat kezdik. Két épületen most dolgoznak a tetőfedők. Az utolsó épületek külső falát vakolják, vagyis november 7-re négy épületnek készen kell lennie. Év végére mindnek. A szobákat enyves festéssel, a többi helyiséget meszeléssel készítjük. Az ajtók, ablakok fehérre mázolva, a fémszerkezetek világoszöldre, az épületen belüliek fehérre mázolva. Az anyagok kitűnőek.

Bemutatkozunk az építésvezetőnek, vagyis engem bemutatnak. Steiner, mondja. Gut. A nevét mondja. Gut. Az a nevem. Ő meg azt hitte, viccelek vele. Ja, akkor értem. Honnan hozták? A tizenhármasban voltam hosszabb ideig, most az egyesben, onnan kerültem ide. A beszéde egyáltalán nem kedves. Inkább mogorvának tűnik.

Semmi mosoly, semmi vidámság. Pedig még fiatal. Akkor én leszek a brigádvezetője a festőknek. Bemutatta a festőket, ők is megérkeztek. Három nő: Anna és Lida lányok, Masa 36 éves, férjezett. Minyin Nyikolaj, 26 éves leszerelt katona. Ő civilben is festő volt. A nők közül csak Masa. A két lány 22 éves, itt tanultak meg festeni másfél év alatt. Mindketten ukránok. A másik irkutszki, de nem burját, hanem orosz. A lányoknak öt-öt, Masának hét éve volt. Van egy segédmunkásnő is, 22 éves, Minyinnel él együtt. Itt ismerkedtek meg. Minyin odesszai, a lány kijevi. Fél éve együtt dolgoznak, együtt is élnek. És ha máshová helyezik egyiküket? Később tudtam meg, a lány három hónapos terhes. Ez a fontos. Anna is egy ismerősével él, de nincs itt, fél éve nem találkoztak. Ezt is később tudom meg. Anna olyan magas, mint én. Testesebb, a mellei nagyok, a dereka erős. Szálegyenes, imponáló. A másik kecsesebb, kis városi nyafkának nézném, de nem az. Munkabíró, kedves, behízelgő. Dorombol, mint a macska. Mindig talál időt egy jó szóra. Akár egy apáca. Első megítélésem után kellemesen csalódtam benne. Ő is megkedvelt.

Minyin udvarias, művelt ember. Sokat tanultam a szakmából tőle is. Mintázni, rajzolni viszont én tudtam jobban. De miért engem tettek meg brigádvezetőnek? Hiszen írni írok már, de hibásan, és sok szót nem ismerek. Majd ő segít, hiszen csak ebben a hónapban kell nekem vezetni a brigádot. A jövő hónapban moszkvaiak jönnek, azok lesznek itt egészen a befejezésig. Akkor azok Popovék lesznek. Azokat ismerem. Így már más.

Augusztus 18., csütörtök. Egy hete vagyok itt. Az első épületet lemeszeltük, a festés kész, a mintázást kezdjük. Négyen maradunk itt, a többiek átmennek a következő épületre, ha itt készen leszünk, jöhetnek vissza mázolni. A mintákat kell kivágni, ki vannak rajzolva. A lakások tulajdonosai és feleségeik jönnek, és megmondják, melyiket akarják. Annával ketten vágjuk a mintákat. Holnaputánra kell mindet megcsinálni.

Ebéd után látgatókat kapunk. A kivitelező és a tervező jött megnézni a munkákat. A tervező 24 éves nő. Moszkvai. Elég csinos, divatos ruha, frizura, cipő. Olyan iskolásnak nézem, ha nem mondták volna, hány éves. A festés érdekelné. Még semmit se látni, azt mondja, a lakást a festés teszi lakássá. Ha a festés és az ajtólapok szépek, akkor a lakás szép, máris átveszik, a többi úgyis csak használat után derül ki. Esze az van, gondolom. De igaza is van. A festés sok hibát eltakar. Velem kicsit többet foglalkozik, mint kellene, ez jó jel. Tetszem neki. Már a hajam is elég hosszú, mindennap lekötöm zsebkendővel. Abban dolgozom. 62 kiló vagyok, nem vesztettem még a súlyomból.

A tervezőnőt Olgának hívják. Kérdezem: hol tanulta meg ezeket az épületeket tervezni? Nem ő tervezte, Ausztriából hozták. Tirolban ilyen katedzséket építenek sokan. De Németországban is népszerű. Ő csak a helyi viszonyokra adaptálja a terveket. A víz, fűtés, villanyszerelés, egyéb gépészeti berendezések meg nem rá tartoznak. Vagyis a terveket készen kapta. Csupán a szakipari munkákat kell ellenőriznie.

Ő amolyan műszakiellenőr-féle. Ez az első igazi nagy munkája. A mintákat majd hétfőn kiválasztják. Jönnek a háziasszonyok a férjükkel. Aranyvégű cigarettát szív.

Már készül a nap leszállni, mikor elindulunk fél ötkor. Nyolckor sötétedik. A levelek sárgulnak, a nyárfák készülnek a télre. Még csak egy-egy, a nyír meg olyan zöld, mint tavasszal, csak kicsit sötétebb.

Augusztus 20., szombat. Készek a minták, délután jött Olga, megnézte. Hozott egy csomag Belomort. Anna sokat segített. Kezd nekem imponálni. Fekete a haja, majdnem olyan sötét, mint az enyém. Egyébként akár testvéreknek is tarthatnának. Ezt ő mondja. A tükrét – az is van – elém tartja, nézzem meg a szemünket. Közben jön Olga, látja, hogy Annával nézegetjük egymást. Később, mikor Anna elment, kérdezi, hogy mi is együtt élünk-e. Hirtelen nem is tudom, mit mondjak. Eltelt néhány másodperc, mire kinyögöm, hogy á, dehogy. Olyan vörös lettem, mint a naplemente. Hirtelen rá se mertem nézni. Rágyújt, engem is megkínál. Öngyújtót vesz elő. Ilyent se láttam még Szibériában. Ja, hát ő moszkvai. Kis kézitáskája van, állandóan a karján hintázik. Mielőtt elmennek, megkér, tartsam neki a tükröt, megigazítja a sminkjét. Ha nincs senki a közelben, nem úgy viselkedik velem, mint egy elítélttel. Hálás vagyok neki.

Augusztus 22., hétfő. Kész minden anyag, lehet mintázni. Tíz óra, mire megjönnek a busszal a nők meg egy férfi, négy lakás lakói. A többi még nem aktuális. Az egyik nő – úgy 36 lehet – magasabb nálam, legalább 185 centi. Hatalmas teremtés. A mellei akkorák, mint a fejem. De nagyon mutatós. Az arca szép, energikus. A keze is nagy, az enyém elveszne az övében. Kicsi a tenyerem, mikor Anna meglátta, mondta is, szülésznek kellene lennem. Hát ennek a bóknak nem örültem. Nem a kezem miatt, hanem a szülész szó miatt. De ő ezt minden rossz szándék nélkül mondta.

Kiválasztották a mintákat. A nagydarab nő választott elsőnek. A többiek utána. Mikor elmentek, mondta az építésvezető, hogy Burdakov generál felesége. Akkor már értem, miért volt olyan tekintélye a többi nő előtt.

Kiválasztotta mindegyik a neki tetsző mintákat, majd elmentek szétnézni a telepen. Megjöttek a telefonszerelők is. A vezeték elkészült a házakig, most a bekötésen a sor. Hárman naponta egy lakást készítenek el. Egy lakásban három telefon lesz. Egy az irodában, egy a társalgóban, egy az emeleten. Az asztalosok anyaga is megjött. Nézem a ládákat, Sopronból jöttek. A soproni zár- és lakatgyár termékei. Vegyesen van bennük biztonsági és sima ajtózár. Alumíniumkilincsekkel, címkékkel. Magyar áru Szibériában! Mutatom Sneidernek, nézi, igen, ez a hazád terméke. Elteszek néhány papírt a feliratokkal. Úgysem kell az senkinek, csak eldobják, nekem meg jó lesz emléknek.

Estére már látszik a munkánk. Anna, Minyin és én festjük a mintákat. Előrelátthatólag egy lakás eltart öt napig. Anna nagyon ügyes, úgy megy neki, mintha régóta készítene mintákat.

Augusztus 27., szombat. Kész az első lakás. Egy keveset változtattam a második mintán, nagyon sötét lett volna. Keskenyebbeket vágtam ki, Anna meg vágott tartalékot. A másnapi szemlére felkészülten állunk. Jönnek megint a nők, ezúttal a férjek is. Tele lesz az épület kölni- és parfümillattal.

Augusztus 31., szerda. Anna csomagot kapott. Főz nekem is ebéd utáni desszertnek kiszelt. Ez olyan gyümölcskocsonya-féle. Minyin felesége többször főzött ilyet, egyszer meg is kínáltak, ízlett. Naná, kaja, pláne édes! Forrón kell fogyasztani, de nyáron hidegen is jó. Az íze attól függ, mivel lett ízesítve. Zacskókban, por alakban árulják.

Anna málnaízűt készített. Egy csészével adott. Meg kirúzsozza az ajkát minden reggel. Kölnije orgona, állandóan az az illat lengi körül. Ha becsuknám a szemem, akkor is megmondanám, ha ő menne el mellettem. Minden női lágerben árulják dugiban a kölnit. Ha megtalálják, elkobozzák, még fogdát is lehet érte kapni. Itt, az épületben eldugják, és mindennap itt kenik be magukat illatszerekkel.

Szeptember 1., csütörtök. Reggel harminc rabnő érkezik, ássák a csatorna elkészítéséhez szükséges igazításokat. Mélyen vezetik, de csak az alján kell igazítani, tíz napjuk maradt befejezni. Kezdődik az üzemi próba. Holnap kezdik lerakni a betoncsöveket. Üzbég lány a legtöbb. Vagyis nők, lehet, asszony is van közöttük. Fiataloknak néznek ki, legtöbbjükön nemzeti viselet. Fekete hajúak. Ebéd után az egyik lány, olyan 18 év körüli, odajön hozzám, mondja, hogy a brigádvezetője akar velem megismerkedni, menjek oda hozzá. A legszebb lányt küldte, de miért nem ő maga szól, itt is volt, elment. Mondd meg neki, én nem érek rá ismerkedni. 25 év körüli, erős, biztosan kedves nő lehet. De a szemét nem bírnám kíváncsiság nélkül nézni. Sajnos ilyen az ember, ami nem megszokott, azt nem ismeri el. De mit is kezdenék vele? Mit szólnának a mi lányaink a brigádban? Hiszen mindkettő igyekszik magára vonni a figyelmem. Anna is itt van a közelemben, egyszer sem mondta, hogy ne fogjam meg ott, ahová odaértem „véletlenül". Mert mást tenni eddig nem volt merszem. Anna asszony, telivér nő. Minden porcikájában kívánatos. Csak nem tudom, hogy adjam a tudtára. Ma reggel is átölelt, és magához szorított.

Az úton végig tiszta időben megyünk. Feloszlott a köd, de a meleg elszállt. Itt az ősz. A lágerben vár Popov. Mindhárman megérkeztek. A holmijukat a kocsi kivitte a raktárba, az építkezésre. Nem is szól senki. Érdeklődik: milyen ez a láger? Hallotta, hogy itt van a büntetőtábor. Nem itt, hanem az a másik, ott, túl a drótkerítésen. Azok is járnak dolgozni valahová, de nem tudom, merre. Főznek maguknak pótvacsorát, mert keveslik az adagot. Én is éhes vagyok, de nem mondom nekik, én nem tudnám viszonozni a kínálást.

Szeptember 2., péntek. Popov, Samec, Nyikolaj, Minyin, Anna, a két lány és én alkotjuk a brigádot. Nyolc fő elég, hiszen itt nem a munka sok, hanem a díszítés. A glet-

teléssel kezdik, a harmadik épületben, mi meg mázolunk. Az építésvezető megmutatja nekik, mit mikor kell átadni. Ha a fűtő elkészül, rákapcsolják a fűtést, de a kazánoknál valami nem stimmel. Németországból szállították, még nincs olyan készenléti foka, hogy ki lehetett volna próbálni. Elsejével kell megkezdeni a fűtést, de már tizedikén meleget kellene csinálni, különben nem szárad a vakolat. Majd hozatnak villanykályhákat, azzal melegítik a falak felületét. Este csepereg az eső. Sárosan érünk be, átázva. Egy órán át mentünk esőben.

Szeptember 4., vasárnap. Borús, nyirkos idő, reggeli ködde l. A kisvasútig ködben jöttünk. Popov néha átjön, megnézi, mit csinálunk. Tudja, hogy dolgozunk, nem kell zavarni. Csak néha ad tanácsot. Haladunk, de nem úgy szárad az olajfesték, mint korábban.

Szeptember 18., vasárnap. Ma semmi dolgunk. Délelőtt a lágert kell takarítani, két óra alatt végzünk. Elmegyek a művészhez. Neki van munkája, egy nő arcképét festi olajban. A festékeket ő maga készíti. Jó, hogy jössz, mondja. Segítek áttörni a festékeket. Okkert keverünk össze olajjal. Lenolaj, a nő hozta be. A zónából. Fehér ingdarabon kell áttörni, előbb összekeverjük olajjal. Egy óra alatt kész tíz deka, elég keserves munka. A csuklóm belefáradt. Ha lenne festéke, sokat festhetne. Na, meg idő is kellene. Van néhány festékszín, de nem mindenféle. Az ő munkája nem tudom mi, de nem is kérdezem. Ebédre visszamegyek a barakkba. Kevés az adag, nem lehet sehonnan sem szerezni. Mi lesz velem? Megint leépülök? Már csak 59 és fél kiló vagyok. És jönnek a téli hidegek.

Szeptember 19., hétfő. Reggel már felkelt a nap, mire elindulunk. Odaérünk nyolc órakor. Egyre lassabban megyünk. Az ok – kifogyott a készletünk az inainkból. Meg hűvösebb az idő. Igaz, melegben sem jó gyalogolni. A Popov-hármas és én maradunk a lakáson, a többiek Minyin vezetésével a kazánházba mennek. Le kell meszelni és mázolni az egészet. Találkozom az úton Sneider nőjével. Azt mondja, felhozza a rajzokat, legyenek nálam, mert ott mindenki nézegeti, és elszakadhat.

Szeptember 27., kedd. Ma a mozit festjük a lágerünktől harminc kilométerre. Kocsi hoz, visz. Németek is dolgoznak, Volga menti kitelepítettek. Nyolcfős brigádjuk van. A mozi előcsarnokában, a feljárón, a fenti előtérben készítik a műmárványt. A családjuk is dolgozik, mindenki kapott munkát. Lakást egyelőre egyet adnak két családnak. Ha lesz elég, akkor kapnak még. Az építkezés éjjel-nappal folyik. A mozit november 7-én üzemelik be. Akkor lesz a megnyitó. Itt lesz a kiváló munkások kitüntetése is. Egyébként jobban szeretnének visszamenni a Volga mellé. Ott gépészek voltak, a szakmát itt tanulták meg. Nyolc éve dolgoznak Szibériában. Itt három éve. Azelőtt kunyhókban laktak. A gyerekeik mindig betegek voltak. Cigarettával kínál-

nak. Számukra hihetetlen, hogy engem mint magyart ítéltek el. Szinte mind fiatalok, 30–45 évesek.

Október 10., hétfő. A hideg nem csökken, ma reggel 6 fok volt. Már elkezdték a fűtést a kazánban, de valami nem stimmel. Pedig egy lakás vakolása nincs kész. A fagyok miatt melegíteni kell a homokot, a meszet, be kell hordani az épületbe, ha megfagy, el lehet dobni az egészet, nem köt meg.

Október 19., szerda. Popov és mi négyen díszítőmunkát végzünk, a három nő tapaszol a hatodik épületben. A kinti hideg csak a kőművesek munkáját lassítja. Mi szombatra készen leszünk.

Estére beborult, sietnek a felhők dél felé. Messze a Keleti-Szaján látszik. Itt az a mondás járja: ha a Szaján felett köd van, a havat nem látni, akkor nyáron is vedd fel a kufajkát. A felhők eltakarják a hegyet. Időváltozás lesz.

Október 22., szombat. Nem lettünk készen. De a hatodik épületen is dolgoztunk. A színek miatt kellett átállni oda. Várni kell, mert Moszkvából hoznak ismerősök festéket a lakónak. Telefonon beszélték meg, éppen ide, Irkutszkba jönnek. Koronasárgát és párizsi kéket hozatnak. Abból lehet is szép zöldet kikeverni. Az ebédlőt kell azzal festeni. Itt nincs abból a festékből.

November 1., kedd. Ma csak Anna jött a női lágerből. Ezentúl hatan dolgozunk a festésen. Nem is baj, úgysem lehet jobban haladni. Az utolsó épületet most vakolják, még néhány nap, és kész.

November 21., hétfő. A hideg mínusz 30 fok. Köd, alig látni. Lassan megyünk. Az őr elöl lassan megy, nem látni előre. De hátra is csak 25 méterre látni. Nem is szabad ilyen ködben menni. De a lágerből három kilométert tettünk meg tiszta időben, igaz, sötétben. Csak nyolckor világosodik. Ki gondolta volna, hogy három kilométer után köd lesz? Az őrök meg a saját felelősségükre nem fordíthatják vissza a munkásokat. De a szökésért is ők felelnek. A kisvasútnál is állnak, pedig ott éjjel-napppal dolgoznak, már jönnie kellett volna a váltásnak. Mi is álldogálunk. Az őrök kérdik a vasút őreitől: mit tesznek? Semmit, várunk. Elindulunk, egy kilométer után jönnek a teherautók, elszállt a köd, kel a nap. Tiszta az idő. Négy kilométeren van csak köd. Mire kiérünk, kilenc óra. Nehezen fogunk a munkához. Már nem lelkesedem semmiért. Annával néha elbeszélgetek, mesél az otthoniakról. Minden hónapban kap négy kiló élelmet. Száraztésztát, babot, kását. Cukrot otthon sem lehet mindenhol kapni. Alig látszik meg rajta a letöltött idő. Még így, vattaruhában is derék alakja van. Arca szép a szépítőszerek nélkül is. Anyának való asszony. Kár értük. Mennyi élet megy itt tönkre. Mi lesz velük? Hiszen a legszebb éveiket ellopták tőlük. Mennyi gyerek nem születik meg! Anna is szülne, tőlem – mondta.

A november hetedikét is megünnepelték, de nélkülünk. Még a kosztot sem javították, mint a múlt évben. Minden ment, mintha másnap nem lenne ünnep.

Most vasárnap dolgozunk, mert nekik hétfő és kedd ünnep. Egyébként a mostani vasárnapon nekünk nem kellett volna dolgozni. Így hétfőn és kedden szünet volt, de mi a keddet ledolgoztuk. Az utolsó épületet kezdjük holnap. Itt csak a női takarítási munkák maradnak. Este elhurcolkodunk. Lassan közeledik az év vége, nekünk hamarabb kell befejezni.

November 26., szombat. Az utolsó épület. Elsejére be kéne fejezzük, az átadás december 6-ára, az alkotmány ünnepére van kitűzve. Itt mindent valamihez időzítenek. Úgy többe kerül, de a jutalmakat és prémiumokat fel lehet venni. Minden ünnepen kapnak egyesek kitüntetéseket, jutalmakat. Még a lágeristák közül is. Én eddig nem kaptam semmit, kivéve a rekordista-étteremért a jó kosztot. Azt viszont a kimagaslóan nagy teljesítményért kaptuk. Az is azért lett kimagasló, mert két műszakban dolgoztunk. Fizetni csak egyet fizettek. Papíron.

November 27., vasárnap. Mínusz 30 fok, szeles idő. Vízszintesen száll a porhó, szúrja a szemet. Állandóan hunyorogni kell. Nehézkesen vonszoljuk magunkat a metsző szélben. Elfáradunk, mire kiérünk. A szél helyenként félméteres átfújásokat okoz az úton. Összehúzzuk a buslátot, szánk elé rongyot kötünk. Van sok rongy, a nők kapják az ablaktisztításhoz. Elkértünk néhány nagyobb darabot. A szemöldökünk, bajuszunk állandóan tele van jéggel, ráfagyott. A szempillámról percenként dörzsölöm a zúzmarát, amit a kilélegzett levegő rárak. Egészen az orrom alá húzom a rongyot, úgy a bajuszt is eltakarja.

December 12., hétfő. Kegyetlenül hideg van. Egyes brigádvezetők mínusz 45 fokot néznek a hőmérőn, de a parancsnokság 44-et lát. Ezen vita van. Mert még hidegebb lesz, ha felkel a nap. Kérik a brigádvezetőket, ne vigyenek ki munkára, csak 45 fokig kötelező. 35 foknál már kesztyűben is merevednek az ujjak. Ezt jól tudom már én is, volt rá példa. Álldogálunk. Fagyoskodunk. Ennél már az is jobb lenne, ha haladnánk. Itt nincs forró leves, mire áthozzák, kiosztják, esszük, addigra legfeljebb 30 fokos. Nem sokat melegít. Áll a levegő. Szél nincs. Ilyen hideg tavaly egyszer volt, január végén. Most viszont nem tudnak dönteni. Csak akkor 43 fok volt. A legnagyobb hideg. Tehát dolgoztunk. A parancsnokság állítása szerint mire kiérünk, 43 lesz csak, és akkor mit tegyen, ha itt tart minket, a lágerben? Vagyis – indulás. A térdem fáj, ahogy a hideg vattanadrághoz ér. Elindulunk, lassan baktatunk a sötétben. Mire kiértünk a kisvasúthoz, köd ereszkedik le, igaz, ritkás. Napkelte. A rózsaszínű fényben felhőként száll felettünk a kilélegzett pára. Olyanok vagyunk, mint a csorda a hidegben.

A vasútnál sem dolgoznak. Igaz, ők elindultak időben. Mínusz 44 fok volt ott is, de itt most a termométeren mínusz 46 van. Állnak, nem kell dolgozni. Várják, hogy melegebb legyen. Mínusz 44 foknál lehet kezdeni. Minket is megállítanak az őrök. Itt

van civil vezető, megírja a papírt az őreinknek, maradhatunk addig a tüzeknél, amíg felmelegszik az idő. Nála a bódéban kályha fűt. Mindenfelé égetik a fahulladékot. Annyian állják körül a tüzet, hogy nem férünk hozzá. Saját tüzet kell rakni. Már az a tudat, hogy tűz mellett fogunk állni, melegít. Néhány perc, kész a tűz, kevés a fa, sutyiban összetörnek néhány lécet, deszkát is. Magasan szállnak a szikrák, tíz órára elég sok kárt okozunk a tüzeléssel. Akkorra mínusz 44 fok lett, elindultunk a munkahely felé. Egy kilométerre válunk el a főcsoporttól. Ők százan a város felé mennek, mi, tizenketten a telepre. A munka rettentő lassan megy.

December 24., szombat. A hideg enyhült, mínusz 36-38 körül van. Még kell egy hét. Ez is jobb, mint a 45.

Ma van szenteste. Karácsony. Itt a második. Nem gondolok a vallásra. Jézus születése természetes dolog, a szenteste nekem a családunkat, az ajándékozási lázat jelentette. Mindig vettem az egész családnak valamit. A ponty az én reszortom volt. Többet kerestem, mint az apám. Most szinte mindennap többet és többet gondolok haza. Elmúlik ez az év is, nemsokára szabadulok. Már csak az idő múlása éltet. Nagyok a hidegek, kevés a koszt. Holnap munka. Már három nap is kell egy tetőtérhez. Az utolsót is elkészítjük három nap alatt. Aztán hová? De már az sem érdekel. Csak teljenek a napok.

December 29., csütörtök. Kész lett tegnap minden. Ma a kazánházat festjük készre. Az első és negyedik épületen javítani kell a kis szobát, a hurcolkodásnál leverték több helyen. Gondolom, nekiestek a bútorokkal a falnak. Előfordul, hogy többet isznak a rakodók, pedig katonák hordták a bútorokat. A maradék anyagokat az egyik lakás kamrájában helyezzük el. Ha lesz javítanivaló, abból majd ők maguk elvégzik. Minden anyagra ráírtuk, hol használtuk.

December 31., szombat. A szerszámokat behoztuk a lágerbe. Holnap ünnep. Popov sem tudja, hová megyünk másodikán. A vasárnapot ledolgoztatták előre. A hőmérséklet mínusz 34 fok. Kellemes a 45-höz képest. Ennek is örülünk. Az öröm relatív fogalom.

1950

Január 2., hétfő. Nem kell munkába mennem. Minden holmit leadni. Nyolc után megyek a kaptyorkába, leadom az ágyneműt. Csak a két ing meg a gatya, a Gúzótól vett gyapjúkabát az összes civil holmim. Egy őrrel elindulunk. Fél kilenc. Az őr nem idevalósi. Nem mondja, hová megyünk. Vajon miért visznek egyedül? És csak egy őr. Igaz, négy méterrel előtte megyek, elmondta, ha szökök, használni fogja a fegyverét. Stb. Tíz óra lehetett, mikor az őr elkezdett kérdezősködni. Már hosszabb ideje egymás mellett haladunk, erre nem járt senki. Kiértünk az Angara közelébe. Mint egy fehér, kanyargós szalag, megfagyva állt a folyó a zöld, fehérrel tarkított fenyők között. Opálos köd ülte meg a tájat, de messze el lehetett látni. Néha a fátyolszerű ködön át felsejlett a nap. Alacsonyan, nem messze, a látóhatár felett úszott a ködben világos foltként. A hideg fokozódott. Beszéltünk mindenféléről. Amiről a magunkfajta „lágertöltelékek" beszélhetnek. Ő sem forgott többet a civil életben, mint mi, az ő életét is a láger határolta be. Csak mi bent, ők meg a lágeren kívül voltak rabok.

Az egyesre vezető utat alig ismertem meg. Mindent megváltoztatott a fehérség, a vastag hótakaró. De nem arra mentünk, eltértünk a dél felé vezető útra. Eddig észak–dél irányba haladtunk, most dél az irány. Várj csak, mondja, vállára kapja puskáját, elfordítja a fejem, felkap egy marék havat, és dörzsölni kezdi az állam. Megfagyott az állad. Olyan erősen dörzsölte, hogy kiserkent a vér. Csak akkor kezdett kicsit fájni. Elővett a zsebéből egy tükröt, és mutatta, nézzek bele. Még mindig fehér foltok látszottak az államon, helyenként már serkent a vér. Tovább dörzsölte, lassan bemelegedett, mehettünk tovább. Nem is éreztem. A fagyhalál is lassan jön. Az ember nem is érzi a hideget, elálmosodik, megfagy. Most már elhiszem, hogy fájdalommentes. Még napok múlva is fájt a kisebesedett állam, később apró sebek vonták be, aztán elmúlt. Egy óra múlva akár maradandó fagyást is szenvedhettem volna. Jó, hogy egymás mellett mentünk. Másképp nem vette volna észre. Én meg az államat már nem éreztem. Indultunk tovább. Vajon hová? Mi lesz ott a munkám? Jobb vagy rosszabb lesz?

Újra erdő mellett haladunk, másfél óra is eltelik, mire ritkul, majd megszűnik a tajga, egy óra múlva messze épületeket látok, füst kanyarog a gyenge szélben lefelé. Sok füst. Ahogy közeledünk, egyre szélesebb mezőt látok be. Amióta elvittek innen, minden megváltozott. Emeletes épületeket építettek fel fából. Itt nincs egyetlen kőépítmény sem. A kapu már ismerős. De a kapun túl minden be van építve. Elseje

kétnapos ünnep, senki sem dolgozik. Majd ledolgozzák, ilyen hidegben jobb is, ha nem mennek ki. Minden jurtában fűtenek. Úgy érzem magam, mintha hazajöttem volna. De egy kicsit csalódott voltam. Mást vártam. Azt gondoltam titokban, hogy esetleg elengednek. De még mindig abban reménykedem. Talán azért hoztak ide, mert itt a nagy átlesztő láger. A pereszilka. A koncentrációs tábor. Innen viszik távoli vidékekre, és fogadják onnan a rabokat.

A kapunál ácsorgunk egy darabig, majd beengednek az előtérbe. Jön a parancsnokságról egy tiszt, átvesz, a katona elbúcsúzik tőlem, és eltávozik, viszi az aláírt papírt, átadott, átvettek. Ő letudta a munkáját.

Ugyanabba a jurtába visznek, ahol voltam. Estére megkapom a matracom, van hely, még két priccs üres. A táblák, amiket pótágyaknak használtunk, a külső falnál vannak letámasztva. Most vagyunk harmincnyolcan. A régi rabok fele elkerült máshová. Csak a brigádvezető meg néhány rab a régi. Fele sem a régieknek. Elmondom, merre dolgoztam, de nem ismerik a többi lágert. Mondom, hogy a legutolsó lágerben a koszt rosszabb volt, mint itt.

Azóta itt is minden megváltozott. Állandóan cserélődnek az emberek, nincs már sok munka, messze járnak dolgozni, három-öt kilométert is gyalogolnak a munkahelyekre. Mi nyolcat gyalogoltunk, mondom, és minden áldott nap. Ott nem is volt közelebb munkahely. Kilométereken keresztül érintetlen a tajga.

Január 3., kedd. Nem kell mennem munkára. A többieket kiviszik. Egy beteggel meg a dnyaválnyikkal, a napossal a jurtában maradunk. A kimenők kihűtötték a jurtát. De szellőztetni is kell, igen áporodott szag van benn. Nem érzik a friss meszelés, az új jurta szaga. Már ez is régi. Senki sem mondott semmit, ténfergek a lágerben. De nem megyek messze, hátha keresnek. Nézem a sok új épületet. Igaz, némelyiket még akkor kezdték építeni, mikor itt voltam. A másik lágert, amit mellette építettek, teljesen leválasztották. Négyméteres deszkafal választja el a két tábort. Át sem lehet látni.

Ebéd után orvosi vizsgálatra visznek. Nincs semmi bajom. Nézik a nyelvem, lélegzetem hallgatják, kész. Súlyom 59 kiló. Holnap reggel jelentkezzen a fodrásznál. Este fürdő. Eléggé elhasználódott a fehérneműm. Mindkét inget és gatyát kicserélem jobbra, új nincs itt sem. De ez is jobb, mint a semmi. A piacon találkozom a sapkaárussal. Egy nagyon szép és formás nyolcszögletű simlis sapkája van, elhozza a jurtából, vegyem meg. Van nála néhány, nyolc rubelért adja darabját, amit mutat, az tíz. Elmegyek vele, nézem, tényleg szép, és jó anyagból van. Sötét acélkék, csíkokkal, kitűnő kidolgozású. Mondom, nyolcért megveszem. Ez biztos megéri a nyolcat. Nem adja. Így nincs üzlet. Találkozom egy messziről idehozott rabbal, nemrég jött. Kitűnő japán usánkája van, sokkal könnyebb, szebb, puhább, mint az oroszoké. A fülénél két kigombolható és felhajtható rész van, repülősök és hasonló katonák kapták a japán hadseregben. Ez is a japán katonai raktárakból lett elszállítva. Ideadja öt rubelért. Kekiszínű, a bélése valami igen könnyű szőrmére hasonlító anyag, de

nem gyapjú. Felpróbálom, azonnal megveszem. Tízet is megért volna. Úgy látszik, itt pénzhiány van. Kevés a határidős munka, nincs pénz, se kaja. A sapkámat meg három rubelért eladtam.

A vacsoráért menet találkoztam Valentinnal. Evés után sokáig beszélgettünk. Levelet rég nem kapott. Én meg mondom, lehet, hogy szabadulok. Nem tudom, miért hoztak ide, ma sem mondtak semmit, de munkába se vittek. Kéri, ha hazakerülök, küldjenek neki M. úrék csomagot a Nemzetközi Vöröskereszt útján. Megígérem, de azt is, ha máshová kerülök, írok. Elbúcsúztunk, lehet, holnap már elkerülök innen, és akkor nem találkozunk.

A jurtába menet találkozom Viktor Mihajloviccsal. Örül a viszontlátásnak, érdeklődik mindenről. Ő ismert meg, én a levágott szakálla és bajusza miatt aligha. Széles homlok, keskeny, hegyes áll, nagy barna szem, semmit se látni a régi mesterből. Egyáltalán nem hasonlít akkori önmagához. Ő is fogyott, lehet, nem megy neki sem olyan jól, vagy csak a szeretet hiánya miatt tűnik soványabbnak? Lehet. Nevetve meséli a barátjának, akivel együtt vannak, milyen embertelen körülmények között dolgoztattak minket, de ő sem tehetett mást. Mert neki is ki volt adva, mikorra kellett átadni a munkákat. Ráadásul a legtöbb díszítőmunkára nem is adtak normát, azokat hallgatólagosan kellett nekünk ingyen elvégezni. Mikor az egyes láger parancsnoki lakását ellenőrzéskor meglátták a moszkvaiak, majdnem fegyelmit kapott a sok díszítésért. Ráadásul tényleg nagyon szép munkát végeztünk. Azt mondta az ezredes, aki a bizottságot vezette, hogy egyeseknek itt olyan jól megy, hogy valóságos Kremlt készíttettek maguknak. Honnan vették a pénzt a sok munkára? Elsikkasztották az állami munkákból. Egész komoly bonyodalom lett belőle. De ha visszamennek, mondja a mester, akkor ő is olyan lakást fog festeni magának, ha lesz rá lehetősége. Ilyen az élet.

Magyarral nem találkoztam, mint mondják, nincs a közelben egy sem. Sokszor 8500 rab van a két lágerben, nem tudják, van-e más területen magyar. A piacon már rég sötét van, de még mindig nyüzsög a nép. Igaz, hamar sötétedik, fél négykor már nem látni semmit. Néha egész nap ég a villany.

Január 4., szerda. Korán reggeli, visznek az állomásra. Egy őr kísér. Fél hétkor indultunk. Tízkor az állomáson vagyunk. Kaptam a reggeli mellé 750 gramm kenyeret, egy egész téglát. Egy szem vastag kockacukrot. Ez a mai adagom. Nem mondanak semmit, az őr is csak annyit, hogy fel kell tennie a moszkvai távolsági vonatra. Azon van ma Sztolipin-vagon, azzal visznek el. Ugyanolyan, mint amilyennel Lembergbe vittek. Jött is nemsoká a vonat. Jó is volt, mert nem mentünk be a váróterembe, kint ácsorogtunk a peronon. Az őr átadta a papírjaimat a vagon felügyelőjének, az megnézte a címzést, aláírta az átvételi lapot, és bekísért a vagon belsejébe, a középső felső ketrecbe. Csak ülni lehetett, mert itt is ketté volt osztva a vagon, mégpedig vállmagasságban. Hét rab volt a társam, mellettem egy japán. Kis idő múlva beszédbe kezdünk. A japán megmondja a nevét: Han Bajaszi. Én is mondom, Gut.

Kezet ad, eddig senki sem adott kezet bemutatkozáskor. Fiatal, 24 éves, öt éve van itt. Fogságba került, a lágerből ítélték el. Tíz évet kapott. Az usánkája ugyanolyan, mint az enyém. Mondom neki, mikor kérdezi, a lágerben vettem. Én jobban beszélek oroszul, mint ő.

A sötét vagont lassan megszokom. Vegyes a nép. Csendben vannak. Látszik, messziről hozzák őket. A japánt egy habarovszki[100] lágerből hozzák. Ott tízezren vannak, legtöbbjük közbűnténysekként elítélve. A koreaiaknak eleinte külön lágerük volt, aztán összekeveredtek. Sok kínai is van az ottani táborokban. Én meg elmondom nagyjából, merre jártam. Úgysem tudják, hol voltam, én sem ismerem Habarovszkot.

Most arra megyünk vissza, amerről idejöttünk. Vagyis Moszkva felé utazunk. Ez a vonat távolsági személy, csak a nagyobb állomásokon áll meg. Mindenhonnan beszélgetés zaja szűrődik hozzánk, de a vonat kerekeinek a zakatolása elnyomja a hangokat. Fáradt vagyok, tegnap jól átfáztam a fagyos kódorgásban, lehet, bajom lesz. Nem akartam a büdös jurtában lenni, jobb volt a friss levegőn. Ki tudja, most mi lesz velem? Hová kerülök? Már dél lehet, elkezdem enni a lazacot. Lehúzom az egyik oldaláról a bőrt, rágok mellé kenyeret. Jóízű, de sós. Erre megint inni kell, jó lesz vigyázni. Nincs hideg, lehet 10 fok is. Kellemes idő a közel mínusz 40 fokos hideg után. Az ég borús, de a tájat nem látjuk. Az ablakok nem átlátszóak. Nem tudom, mennyi ideig kell ezen a halon és kenyéren élnem. De máris innék, vizet viszont nem adnak. Ha nincs, hát nincs. Pihenünk, gondolkodunk. Ki tudja, mi vár ránk? Merre vet megint a sors? Mindenki hallgatag.

Délután van, sötétedik. Eszem megint a halból, de egyre szomjasabb vagyok. Adnak vizet, minden fülkének egy kannával, hétliteresek. Iszom mindjárt fél litert, de mennék vécére is. Reggel óta nem voltam. Más is menne, másik fülkében már verik a rácsot. Itt is elkezdik ütni, de nem jön senki. Egy jó óra múlva elöl elkezdik kiengedni az első fülkét. Kettesével. Egy óra múlva érnek hozzánk. Már tíz óra is elmúlhatott, én is elszenderedem. Hallom, ahogy a kalauz kiáltja az állomások nevét, de már alszom. Hirtelen felriadok. A vonat fékez, megáll. Kiabálás: Han, Baj, Aszi, Guccs. Hán, Guccs. De csak a japán készülődik. Sejtem, hogy az én nevem kiabálják, de nem Guccs vagyok. A nevemet th-val írják, de ezt ők nem tudják kiolvasni, ezért a legváltozatosabban emlegetik mindenhol. A japán már lent van, éktelenül ordít valaki lent, én meg nem reagálok. Egyen meg benneteket a fene. Mit tehetnek? Nem az én nevemet mondják. A vagonőr is kiabál, már indítják a vonatot, mikor megkérdem az őrt, nem Gut kell-e nekik. De, de, jöjjön le gyorsan, mert már indul a vonat.

Úgy ugrottam le a már mozgó szerelvényről, a japán és az őr elkaptak, mindhárman elvágódtunk a szakadó hóban. Mert úgy esett, hogy látni alig lehetett az állomás villanyégőit. Felkecmeregtünk, kérdi, miért nem jöttem hamarább. Mert

100 Város az Amur partján, a Japán-tenger mellett.

nem szóltak, amit meg ő kiabált, azt nem értettem, mert nekem nem az a nevem. Különben is, már aludtam, miért nem ébresztettek fel időben? Biztosan az őrök is elszenderedtek. Panaszolja be őket a főnökénél. Látom a kiírást, CT. Resoti. Tehát Resotiban vagyunk. Emlékszem, mikor ezen keresztülhaladtunk. Mondták a rabok, hogy a „resoti" rácsot jelent. Tehát több száz kilométert tettünk meg Krasznojarszk irányába. Végig északnyugatnak. Felfelé. Valahol a krasznojarszki határterület és az irkutszki megye határán vagyunk. CT meg sztancija. Állomást jelent. Ideutazásunkkor három és fél napig utaztunk innen Kitojig. Most meg nem volt több, mint 15 óra. Igaz, sehol sem álltunk meg hosszabb ideig. Tajset a közeli nagyobb állomás, ott lesz mozdonycsere. Ők tudják, én csak hallgatom. Bokáig ér a hó, kavarja a szél.

A házak ablakai – néhány kivételével – sötétek. Szakad a hó, ketten megyünk az őr mellett. Vajon hová visz? Hiszen nem szabad egy őrnek két rabot kísérnie. Ráadásul ilyen rettenetes időben. Erre mondják, hogy ilyen időben még a kutyáját sem veri ki a jó gazda. Lassan elmaradnak a nagyobb házak, kis faépületek mellett haladunk. Fél óra múlva egy nagyobb rönkház mellett megállunk. Az őr veri ököllel a kaput. Nagy kocsibejáró is van, a porta húszméteres. Teljesen beépítve, rönkökkel bekerítve. Nagyon régi épület lehet. Az utcai fronton semmi ablak, csak rönkök.

Végre kinyílik az ajtó, kijön egy bundás álomszuszék. Az őrnek elkezdi szidni az anyját, itt ez megszokott dolog. Egy káromkodás, két szó egyéb. Ebből áll a beszélgetés, olyan hangosan, hogy veszekedésnek tűnik. Aki minket behozott, az a helyi rendőrség kék ruháját viseli. Beenged, hiszen ismerik egymást. Aki átvesz, szintén kék ruhában van. Az egyenruha egyforma az egész unióban. Az udvaron körbe mindenhol ajtók, tízméterenként. Ablak felettük, mintha istállók lennének. Valamikor, mint megtudtam, azok is voltak. Átcsoportosító állomás volt a cári időkben. Itt válogatták ki a különböző területekre szállítandó rabokat. Tán Benyovszky Móric idejében is megvolt. Minden ajtó felett ég egy negyvenes égő. A hóvihar az udvar minden sarkában dühöng. Itt még jobban kavar, mint az utcán. Egy kis irodába visznek mindkettőnket. Neve stb. Minden stimmel. Bevezetnek bennünket a bejárattól jobbra lévő első ajtón. Dupla szárnyú minden ajtó, tehát lovakat is ki lehetett vezetni rajta. Belépünk, csak az ajtó feletti negyvenes égő némi fénye szivárog be a hodályba.

Füst, akár a füstölőben. Néhányan fenn vannak, a többség alszik. Állunk, hiszen alig látni. Azt sem tudom, hová kellene leülni. De nincs is hová, egyetlen ülőke sincs a hodályban. Lassan megszokom a sötétséget, mindketten előremegyünk pár lépést. Másszatok fel a harmadikra, mondja egy kicsavart orosz mondattal valaki a félhomályból. Látom, hármas priccsek vannak körül az ajtótól az ajtóig. Csak annyi hely van kihagyva, hogy az ajtót ki lehessen nyitni, és még elférjen egyik oldalon a hordó vízzel, a másikon a kübli. Bűz, elhasznált levegő, húgyszag. Áporodott, dohos levegő, akár a pokol fenekén. Az alsó priccs húsz centire a padlótól, a többi meg annyira, hogy ülni lehessen rajta. Az építmény belseje négy méter magas. A priccsek között nincs kihagyva semmi hely, minden ki van használva. Mivel mást nem tehetünk, felmászunk a magasba. Ott a bűz és a füst már szinte elviselhetetlen, orrfacsaró,

klórszagú még a fény is, ami beszivárog az egyetlen százszor hatvancentis ablakon, az ajtó felett. A benti égő éjjelre le van kapcsolva. Egy százas ég nappal, mert itt nappal is sötét van. Elhelyezkedünk egymás mellett, de alig férünk. Szűkösen vagyunk. Fél három lehetett. Reggelig néha elszundítottam. Vajon mi lesz velem? Mennyi időt kell eltöltenem ebben a bűzös lyukban? Hiszen ez kész tuberkulózis. Ennyi ember ilyen kis helyen. Ehhez képest a lembergi tábor barakkja palota volt.

Reggel ébresztő. Kinyitják az ajtó, kitódulunk az udvarra. A szél már elállt, de nincs nagyon hideg. Nem lehet több 25 foknál. Melegebb van, mint Irkutszkban. Pedig 600 kilométerrel északabbra vagyunk, a hó miatt alig tudunk járni. De beszívom a friss levegőt, nem tudni, mennyi ideig leszünk kint, kiszellőztetni a tüdőm. Már húsz perce vagyunk kint, fázom, pedig a buslátot is magamra vettem. Körülöttem mindenféle népség tarkabarka öltözetben, kazah, üzbég, sok japán, kínai, koreai, perzsa, egyéb. Csak magyar nem hallatszik sehonnan. Nem szólítok meg senkit, ezek mind úgy néznek ki, mint a banditák. Han talált honfitársat, többen vannak, már jól van, elbúcsúzik tőlem, járos, mondja, amit a vagonban tanultam tőle, hiszen vagy húsz szót megtanultam, míg utaztunk. Miért ne? Hiszen mikor kerülök én japánok közé? Hátha megmarad bennem néhány szó. Más dolgom úgysem volt a vonaton.

Bemegyünk. Leseperjük az ajtó mellett, kint elhelyezett nyírfa seprűkkel a csizmáinkat, és bemegyünk. Jól ki lett szellőztetve a hodály. De érzik a szag, ami talán sosem megy már ki belőle. Álldogálunk az ajtó közelében, alig férünk, sokan már a priccseken ülnek, fekszenek. Állva a fele se férne el. Kondérok zörgése hallatszik. Első a mi helyiségünk. A kanalat nem kellett leadni, a tányért sem. Kapunk egy merőkanál elég sűrű levest. Van benne cékla, káposzta, uborka meg még ki tudja, mi. Savanykás, büdös. Elfogy. Finnyáskodni már nem szoktam. A kenyér elég nagy, 25 deka. Egy darabka heringet is kapunk. A bordáiról félig lerohadt a hús. Kilátszik, szúrja a kezem, ahogy megfogom. Az égő ontaná a száz wattot, ha nem lenne olyan koszos. Meg a füst is kevesebb lenne. Sokan dohányoznak. Tehát dohányuk az van. Igaz, vagyunk vagy százötvenen. A hodály tízszer hatméteres. De ezt meg kell szorozni hárommal, hiszen a priccs hármas. Féloldalon fekve elférünk. Fűtés csak reggeltől van, a hodályban is bemelegítik egymást a birkák.

Felmászunk a helyünkre, esszük a levest, a hal iszonyúan büdös. Vajon hányszor írták már le? Milyen sok hasznot is hoz a társadalomnak a lágerek népe! Minden selejtet jóvátesz. Itt semmiből nem lesz selejt. Így mindenki jó munkát végez. A szag meg nem számít. A friss hering vajon nem lesz büdös? Lassan kivilágosodik, de idebent még az égő mellett is félhomály van. Már az utolsó hodály népét is megetették, most kell kivinni a küblit, mert az étkeztetés alatt nem lehet. Hátul van egy gödör, abba öntik a tartalmát. Egy rudat átdugnak a két fülön, és viszik. A hó harminccentis az udvaron. Letaposták. Az udvar vége elég messze van, van vagy húsz építmény a téren. Hátul a konyha, füstöl a kéménye. Előtte áll egy lovas kocsi, rajta egy rab tettvett. Kijár az élelemért, kenyérért a városba, raktárakba.

Így virradt ránk az első nap az új helyen. Meg voltam győződve, hogy itt nem leszek sokáig, hiszen ez csak átmeneti szállás lehet. Senkit se visznek dolgozni. Hetente egyszer van innen szállítás, mondják. De akadnak itt olyanok is, akik már két hónapja itt vannak. Kinek jó ez?

Január 5., csütörtök. Délfelé bejött egy rendőr, de nem tudom, az-e, mert a GPU-nak is kék sapkája van. Kérdezi, ki ért a krumplipucoláshoz. Tolonganak az ajtóhoz. A régiek nem jelentkeznek. Ők már tudják, hogy a konyhának állandó személyzete van. Akiket kivisznek, azoknak valamilyen munkát adnak. El is vittek mindjárt tíz rabot. Nemsokára lapátolták a havat a lovas kocsira, az meg vitte ki az utcára. Az udvart ki kell takarítani. A letaposott havat törték fel. Három óra múlva káromkodva jöttek be. Még este sem kaptak többet, mint mi. Mert enni csak kétszer adtak naponta. Aki nem dolgozik, az ne is egyék. Egyébként a másik hodály lakóival nem találkoztunk.

Január 6., péntek. Dél körül elkap két perzsa, irániak, odavisznek egy szintén perzsa szulikféle elé. Az alsó priccsen trónol törökülésben. Ők már itt vannak több mint egy hónapja. Kérdi, eladom-e az usánkámat. Nem. Kell nekem is. Mutat egy csúcsos, szintén vattázott, de vékonyabb, szürkéskék sapkát. Az usánka újnak látszik. Elején hatcentis vörös csillag vászonból felvarrva. Olyan, amilyent a forradalomban viseltek, de láttam már egyeseken máshol is. Nahát, azt már nem. És lekapják a fejemről. Rányomják a sajátjukat, mehetek. Ha jár a szám, ezt kapom. Kést mutat, hosszú kaftánjából szedte elő. Mit tehettem volna? Senkinek sem volt ellenvetése, ők már megszokták ezt. Ezek banditák. A sapkát Bugyonnij[101] lovasai viselték, a neve is bugyonnóvka.

Vacsoraosztásnál látom, hogy egyezkedik az osztóval. Elviszi az usánkám. Másnap hoz neki öt csomag mahorkát. Hát ezért van ezeknek szívnivalójuk. Odajön hozzám az egyik testőre, ad egy csomaggal. Ez jár neked. Azzal odalöki elém. Elteszem, veszett fejsze nyele. Csak a kabátomat el ne vegyék. Igyekszem eldugni, nehogy meglássák rajtam. Igaz, olyan viseltes és koszos.

Január 9., hétfő. Semmi sem zavarja idillünket. A reggeli séta után csak ma hoznak négy koreait. Bűnt követtek el a lágerben, élelmet loptak. Irkutszkban elítélték őket, öt-öt évet kaptak. Már kettőt letöltöttek. A ruhájuk még olyan, amilyent a hadseregnél viseltek. A raktáraikat elkobozták az oroszok, abból telik még mindig, az oroszok is kapnak belőle. Meleg, könnyű ruházat, sok mindenben hasonlít a japánokéra.

101 Szemjon Mihajlovics Bugyonnij (1883–1973): a Szovjetunió marsallja, korábban a vörös lovasság megszervezője, illetve a lovashadsereg parancsnoka volt.

Január 13., péntek. Mínusz 35 fok. Reggeli után elmarad a séta. Még nem kel a nap, sorakozó. Névsorolvasás, kimegyünk az utcára. Hatvan fő. A többi marad. A mellettünk lévő hodályból negyven fő, a harmadikból és a negyedikből tíz-tíz fő. Százhúszan ácsorgunk az udvaron. Már világosodik, kinyitják a kaput két szárnyra. Kiengednek ötösével, sorban, százhúsz fő, átadva, átvéve. Elindulunk a letaposott, kátyús út közepén az állomás felé.

Egy kilométer után délnek fordulunk. Tíz órára kiérünk a bekerített fatelepre. Két kilométeres lehet. Rengeteg rönk, deszka, lánc, gerenda. Bevezetnek egy üres iparvágány mellé. Mindenhol hó. Ácsorgunk fél órát, betolnak négy vagont, félméteres oldala van. Rajta félméteres hó. Érintetlen, tisztítsuk meg, szálljunk fel. Elkezdtük deszkadarabokkal ledobálni a havat. Fázunk, az ácsorgás nem melegít, pedig már mindenki ugrál, csapkodja az oldalát a kezével. Mintha edzésen lennének. Már térdig ér a ledobált hó. Dél elmúlt. Ebéd nincs, már el kellett volna érnünk valahová. A nap süt, nincs magasan, de azért melegít elölről, a hátunk meg befagy. Mínusz 30 körüli a hideg. Még azt sem tudják az őrök, mi lesz velünk. Nem igaz, hogy nem tudják, hová lettünk irányítva.

Két óra körül jön megint egy szerelvény, húz két vagont. Azokon nincs hó. Egy csomó szalma van a területen, abból belehordunk annyit, amennyit akarunk, és felszállhatunk. A mozdony közben elmegy, megfordul, vagyis hátratolat, és tolatva a szerelvény elé áll. Rákapcsolják. Közben kihozzák az ebédet, mert beüzentek, hogy kell az étel. Még 11-kor, tehát eleve tudták, hogy nem tudunk elutazni ebéd előtt. Akkor meg minek vittek ki bennünket a vasúthoz? Állva esszük a meleg ételt. Forrón hozták ki, a katonasági edények melegen tartották a levest. Vegyes zöldségek, mint mindig. Itt csak egyfajta levest szolgáltak fel, mióta itt vagyunk. A tányér a derekunkon jéghideg, a levest azonnal megisszuk, a vége így is hideg. Utána járkálunk a másik sínhez vizelni. A hideg miatt többször kell menni. A nap már alkonyulóban. Akkor jön egy tiszt, felparancsol mindenkit a kocsikba, az egyszerű marhavagonokra. Üresek, csak a szalma van bennük, amit bedobáltunk. Elrendezzük, végigfekszünk rajta. Egymáshoz bújva melegítjük egymást. Nem sokáig, mert alig indul el a vonat, felkelünk. Hidegben nem jó feküdni. Ugrálunk. Kezünk-lábunk fázik.

Lassan döcög a vonat. Beszélgetnek. Csupa kisidős rabok vannak, 2–5 év a még letöltendő idő. Vajon hová utazunk? Erre senki sem ismerős. A rabok többsége külföldi. Elvétve van közöttük orosz vagy ukrán. Fele japán, koreai vagy kínai. Hatvanan vagyunk egy vagonban. A vonat harminccal döcög. Egy iparvasúton haladunk. Megállunk. Jó ha tíz kilométert jöttünk. Besötétedik. Újra elindulunk. Néhány kilométert megteszünk, váltókon döcög a szerelvény, megállunk. Tíz perc múlva vonat húz el mellettünk, szintén lassan. Biztosan rossz a pálya. Nem lehet gyorsan haladni rajta. Az ablakból – kis nyílás fent – látjuk, hogy a vonat rönkökkel van tele. Számolják, 22 vagon. A vagonok hatvantonnásak. A rajtuk lévő rönkök mind egyforma vastagságúak.

Mire elindultunk, besötétedett. Ki-ki vizelni elhúzódik a nyílás mellé. Fázunk, fel kéne gyújtani a szalmát. Meg is gyújtanak egy keveset, aztán mindenki csinál magának egy kis tüzet. Én is csóvát kötök, és amellett melegítem a kezem. Füst nem nagyon látszik, de a szalma hamar elfogy. Fagyoskodunk tovább. Megint állunk. Már nyolc óra lehet. Csontig hatol a hideg. Egy japánnak úgy vacog a foga, hogy hallani. Erre nekem is vacogni kezd. Kezdünk belül is lehűlni. Mindenki ugrál, dübörögnek a vagonok, de az őrök nem szólnak. Nekik sincs melegük, de ők legalább jóllakottak, és meleg bundájuk van. A kapott usánka hidegebb, mint az enyém volt. A mahorka is elfogyott. Akik látták, hogy kaptam, sorra kértek, erre inkább elszívtam magam. Most jó lenne egy. De fázik a kezem, meg se tudnám csavarni. Mi lenne Gúzó kabátja nélkül? Jó, hogy ezt nem lopták el. A hold bevilágít a vagonablakon. Nincs rajta üveg. Ebben is szállítani fognak valamit. Csak olyan vagonokat adnak e célra, amit visszaúton megrakhatnak valamivel.

Egyre lassabban haladunk, majd megállunk. Tíz perc múlva vonat húz el mellettünk. Hat vagon rönköt visz. Utána mi is továbbmegyünk, majd megint megállunk. Kis idő múlva nyitják az ajtókat, leszállunk. Nyolc katona áll a sínek mellett. Ötösével felsorakozunk. Átszámolnak még egyszer, indulunk. Az állomást keresem, de nincs sehol, csak egy emeletes fűrésztelep dolgozik hatalmas zajjal. Négy vágány van összesen. Körülöttünk mindenhol hatalmas stábelekben rönkök. Szépek, egyenesek, egyforma méretűek. A hold teljes fényével világít, minden fehér, lábunk alatt csikorog a hó. Minden csonttá van fagyva. A rönksorok vége belevész a sötétbe.

A fűrésztelep ki van világítva, zaja messzire elhallatszik. Elindulunk felfelé az emelkedőn, majd sík, letarolt erdő mélyén menetelünk a letaposott hóban. Helyenként kilátszanak a lefűrészelt fekete tuskók. Valahai fák. Amerre csak látunk, ehhez segít a hold, tar vidék. Fél óra múlva ott vagyunk egy domb előtt. Kétszáz méterre előttünk egy láger, kapuja kivilágítva, körül égnek a lámpák. Szögesdrót mindenütt. Már teljesen el vagyunk gémberedve, alig vonszoljuk magunkat. Van, akit már támogatnak. Egy kis idő még eltelik, a hideg meg emelkedik. Mínusz 40 fok körül lehet. A lehelet megfagy rajtunk. A szemünk mintha meg lenne fagyva, jéghideg érzés, ahogy pislogok, de állandóan pislogni kell, mert szúr a szempillámon a jég, ledörzsölni meg nincs kedvem. Akkor le kellene venni a kesztyűt. Csak mennénk már be. Messziről idehallatszik a fűrésztelep zaja, néha hatalmas robaj, mikor a szétfűrészelt rönk lezúdul az alsóbb szintre.

Végre kinyílik a kapu, kijön két katona és két tiszt. Felkapcsolják az összes égőt, elolvasnak néhány iratot, ötösével leszámolnak bennünket, az őreink visszamennek valahová. Biztosan a következő rönkszállítmánnyal visszautaznak. Mi meg betódulunk a lágerbe, alig várjuk, hogy valami fedél legyen a fejünk felett. És ne legyen több, mint mínusz 10 fok hideg.

Ötven méterre a bejárattól áll a láger fürdője. Benne szauna is. Oda hajtanak be minket, rohannánk, ha engednék, de csak ötösével lehet bemenni. Ez is pár perc a hidegben. Ők nem fáztak át.

Elég nagy helyiség, 10 fok meleg van benn. Ez 50 fok plusz. Kész kánikula. Ruhástól ledőlünk. Egyesek kérik a vacsorát. Azt mondja az egyik katona, hogy amit három órakor kaptunk, az volt a vacsora. De a kenyér kimaradt. Azt megkapjuk, nemsoká hozzák. Kezdek felmelegedni. A fogaim úgy elkezdtek vacogni, mint a varrógép. Mások is hasonlóan járnak. Kell egy kis idő, míg felmelegszünk. Levetem a buslátot, lefekszem egyik oldalára, a másikkal betakarózom. Elaludni úgysem tudunk. A padló tiszta, egy negyvenes égő ég, a százhúsz rab ül vagy áll, néhányan fekszünk. Ki-ki beszélget a jövőről. Vajon itt mit fogunk dolgozni? Nekem meg az jár az eszemben, hogy már biztosan nem szabadulok ki május elseje előtt. Itt kell letöltenem a három és fél hónapot. Egyesek úgy vélik, hogy itt csak erdőirtás lehet, faszállítás vagy fűrésztelep. Csendes a társaság. Nincsenek köztük nagyhangúak. Ez nemzetközi gárda. Akiket oroszoknak gondoltam, azok is úgy tanultak meg oroszul, mint én. Ők már négy-hat évet letöltöttek. Tehát idegen állampolgárok. Mint itt köztünk mindenki. Csak magyar nincs egy sem.

Fél kettő felé kapunk teát, fenyőtűből, cukor nélkül. Harminc deka kenyeret. Reggelig hol elszenderedek, hol felébredek. Vannak, akik állandóan járkálnak. Idegesek. Egy – velem egy magasságú – testesebb úr néha mellettem toporog. Sok hely a járkálásra sincs, mivel a padozaton is fekszenek, de azért mászkál. Mondom, üljön le, de megy tovább. Ősz a haja, tekintélyt parancsoló feje van. Reggel ébresztő. Vajon mire ébredünk? Mit hoz a mai nap az idegenben?

Öt órakor van a kolompolás. Itt is vasat vernek. Mi nem megyünk sehová, hiszen előbb fel kell venni az ágyneműt, helyet kell csinálni. Holnap beosztanak valahová. Majd minden kiderül. Az ég egyébként tiszta.

Fél óra múlva jönnek többen, hozzák a reggelit. Céklaleves, vagyis borscs. Lilás víz, kevés zöldségfélével. A kenyér egyelőre 200 gramm. Ebéd az étteremben. A fürdő új, minden friss farönkből van, félméteres, lépcsőzetes padsor, három egymás után. Mindegyikre le lehet ülni. Elfér rajta húsz rab. A többiek meg a padokon fatálakból mosdanak. Egy három köbméteres fahordó szolgálja a vízmelegítést. Kívülről fűtenek. A hordóban melegszik a víz. Nem tudom elképzelni, hogy csinálják. Nézegetek mindent. Kis ablakok vannak kétoldalt, elég világos van a helyiségben. Elviszik a fazekakat, a borbély következik. Lenyírnak mindenkit kopaszra. Ez nem jó jel, biztosan sok a tetű. De nekem már nem kellett volna levágni. Hiszen nemsokára szabadulok. Nem tehetek ellene semmit, itt a tiltakozásnak nincs semmi értelme. Mindenki szó nélkül tűri az újabb megaláztatást.

Január 14., szombat. Elindulunk a raktár felé. Mindenki kap egy vattamatracot és egy kispárnát. Huzat, lepedő nincs. Elindulunk a jövendő szállásunk felé. Két sorban egyforma, téglalap alakú épületek fából, bevakolva kívül-belül. Itt is kétszintes a priccs, megszakítás nélkül körben. Mindkét ablak a priccsek közé esik. A fal ki van festve, látszik rajta, hogy nem orosz festő műve, mindegyik más és más színű. Hat barakk van a táborban. Lehetünk hat-hétszázan. Sok a kisidős, rendszeresen szaba-

dulnak. A létszám már nem elég, kérnek pótlást a központi elosztóból. Megmondják, hány, milyen idővel bíró, milyen idős rabokra van szükségük. Itt fakitermelés és -feldolgozás van, meg rönkkitermelés. A fel nem dolgozott rönköket megrendelésre szállítják, sok az osztályon felüli minőség, az külföldre megy. Vannak civil erdészek, akik a minőségtől függően osztályozzák az anyagot. A fűrésztelepre beérkező áruval foglalkoznak. Ami exportminőségű, külön stábelekbe kerül. A láger terve egy évre: 300 ezer köbméter.

Van negyven vagonrakó, húsz útkarbantartó, négy lóápoló, húsz kocsis, akik nyáron és télen szállítják a kivágott rönköket. Kétszáz pár kézzel dönti az erdőt. Van traktoros szállítás is. Egy ember éjjel, egy nappal javítja a lószerszámokat. Két ember javítja a fakitermelő eszközöket. Élesíti a fűrészeket, baltákat. Fűrészgép itt nincs. A rakodás is kézzel történik. A lágerben négy konyhás, egy karbantartó van, aki egyben villanyszerelő is, a favágást és egyéb konyhai munkákat olyan betegek végzik, akik az erdőben nem, de a lágerben dolgozhatnak. Kiírják őket betegnek, de ezeket a munkákat el kell végezniük. Így lehet túlteljesíteni a tervet. A fűrésztelep fele civil. De három műszakban folyik a munka, így ott is van hatvan rab. A civilek egy kilométerre laknak a lágertől. Az őrök között is van szamohrán. A számukat nem tudtam. Két kapus, négy őr. Ennyi egy műszak személyzete. Éjjel a kapunál két őr van. Ott sosem lehet egy. A civilekkel együtt nyolcszáz lehet a munkáslétszám, ezenkívül száz körüli a kiszolgáló civilek száma. A traktorosok és a vonatszemélyzet mind civil. A hatalmi szervek létszámát nem ismerem. A lágernek csak egy elítélt orvosa van, a kórházrészleg a nők táborában van, innen nyolc kilométerre. A konyha, de az egész láger régen épült, még valamikor a cári időkben. Az erdőt több ezer hektáron kivágták, van olyan hely is, ahol már az azóta kinőtt erdőt fogjuk kitermelni. Vannak itt sosem irtott részek kilométereken. Amúgy az egész láger igen leromlott állapotban van. Itt nincs kiemelt munkahely, ez nem városépítés. Nyomorultak gyülekezete.

Reggeli után már tudtuk, itt nem lesz sem bőséges, sem elég a kaja. A kenyér van olyan minőségű – ott is rossz volt –, mint az irkutszki. A levesek rosszabbak. Lazacot a civilek sem esznek. Ha volt hal, az is csak selejtes minőségű. Egyszer sem sikerült jóllaknom, míg ott voltam. Ebédelni az étterembe mentünk. Mint egy akol: betonpadló, kecskelábú asztalok, padok, minden agyonhasználtnak és koszosnak tűnik. Régi minden, semmit sem cserélnek.

Ebéd után behívnak az irodába. Ott éppen egy japántól veszik el a jó ruháit. Adnak neki ócskát. Lerakatják vele a padlóra. Valamelyik tiszt vagy civil elveszi magának vagy a családjának. Engem kijelölnek egy 16 fős japán brigád vezetőjének. Csak addig, amíg dolgozni nem kell. Néhány napot itt leszünk, bent a lágerben. Utána megyünk brigádokba. Mindenki be lesz osztva. Meglátja a váljinkimat, új, kitűnő állapotban. Nézi a méretét, leveteti, mondom: és nekem mi lesz? Nem engedi, hogy beszéljek. Levenni. És kész. Mit tehetek? Levetettem. Elteszi a szekrénybe. Az már a családé lesz. Itt reklamációra nincs lehetőség. Moszkva messze van. Kapok egy csunyit, ez egy vattázott, csőszerű dolog, amit a lábadra húzol. Arra egy másikat

ugyanolyan anyagból, de annak már talpa is van, sarka is. Ez egyáltalán nem olyan erős, és nem vízhatlan, de addig, amíg nem olvad, megteszi. Mínusz 25 fokig jó, utána fázik a láb. A váljinkiban csak mínusz 30 fok után kezd fázni a láb, de egy jó kapcával mínusz 40-ig nincs benne hideg. Amit kaptam, az csak a fele hideget bírta ki. Mindenkitől elszedték a jó holmikat. Itt nincs üzlet, mert nincs pénz. Néha adnak 10-15 rubelt, ahhoz nem kell bolt. Elég egy kis bódé is. Pár nap alatt úgyis elfogy az a kis pénz. Levelet nem küldök sehová. Úgyis szabadulok nemsokára, minek írni? Itt nincs kinek odaadni a levelet, cenzor sincs. Elküldik a postát Irkutszkba, a központi irodába. Mire választ kapnék, már rég otthon leszek. Este vacsora. Zabkása. Legtöbbször az lesz, de ezt még nem tudjuk. Bár lett volna abból is elég. Reggel orvosi vizsgálat. Mikor szállítás jön, áthozzák a női lágerből az orvost meg egy ápolónőt, és mindenkit megvizsgálnak.

Január 15., vasárnap. Ma nincs munkanap, de a lágerbe bevontattak az erdőből két hatalmas, száraz rönköt, azt kell tíz embernek felfűrészelni, négynek felhasogatni. Sokan a lágert takarítják. Másik vasárnap mások fognak dolgozni. Az utolsó vasárnap itt is munkanap.

A súlyom 57 kiló. Egészséges vagyok. Senkit sem vettek betegnek. Holnap mehetek dolgozni. Egész nap a japánokkal vagyok. Nem sokat tudnak oroszul. Apa és fia is együtt van, még jó, hogy nem tették őket külön. Minden japánnak egyforma a ruhája, kivéve, akitől már elvették. Apa és fia olyan egyformák, hogy nem tudtam őket megkülönböztetni.

Január 16., hétfő. Reggel beosztottak mindenkit brigádba. Engem egy húsztagúba. A szerszámosnál kell felvenni a szerszámokat. Mindent alá kell írni. Balta, keresztvágó fűrész, villa a fa elnyomásához, ék, drótok. Ennyi az egész. Kettőnknek adnak egy fűrészt. Én vettem fel, társam meg csak áll, és nézi. Mutatom, hogy jó lesz-e neki. Mondja, mindegy, sosem vágott erdőt. Fűrésszel sem dolgozott, csak amit otthon gyerekkorában. Én sem vágtam erdőt, de sokszor fűrészeltem a tüzelőnekvalót. Erdőt, pláne ilyen magas és vastag fákat sosem láttam. Vízi cserkész létemre sem. Pedig jártuk az országot.

Csak 120–150 centis fűrészek voltak. A kicsiket már kivették. Ez meg majdnem olyan magas, mint én. Sztahanovkának hívják. Ezzel a méter vastag fákat is ki tudjuk vágni. Abban vannak a köbméterek. Vállamra akasztom a fűrészt, kezemben viszem a baltát, az éket a dróttal beteszem a buslát zsebébe. Ez minek? Nem tudom. Majd nézem, mások mit csinálnak, aztán adj neki. A párom bemutatkozik: észt származású, professzor az egyetemen. Vagyis voltam – egészíti ki. Elég jól néz ki, testes, jó erőben van. Az oroszt úgy beszéli, mint én. Tud németül, jobban, mint én. A ruházata félig civil.

Itt is ugyanaz van kiírva a kapu felett: „Termelj ma többet, mint tegnap, holnap többet, mint ma." Elég régen írhatták ki, kifakult erősen. Kimegyünk ötösével, az-

tán vagy 400 méter után egyesével rátértünk egy kitaposott hóösvényre. Újabb 300 méter után elérjük a szállítási útvonalat. Jégbe fagyott szántalpnyomok. A szibériai szánok keskenyek, a szántalpak fél méterre vannak egymástól. De itt mintha szélesebb lenne. Elindulunk az úton balra. Sötét van. Recseg a hó a lábunk alatt. Némileg enyhült a hideg, mínusz 37 fok volt a kapunál. Jó, hogy a lágerkapunál mindenhol ki van akasztva a termométer.

Egyórányit gyalogoltunk, mire a szánútnak vége, innen szétágazik az út több irányba. Nemrég egy kiszáradt vörösfenyő mellett haladtunk el. Nem messze kanyarodott tőle az út balra, jobbra meg százméteres, kerek tisztás terült el, vastagon borítva hóval. Körülötte a tajga, de nem a legjobb minőségű, mert a tisztás tulajdonképpen mocsaras rész, egy kis patak – olvadáskor hatalmas folyó – kiszélesedő medre. A tisztást megkerülve újra a régi irányban haladtunk. Az erdősávot elérve vagy száz méter után kis faház. Ott az egyik őr lemarad. Hárman jönnek velünk tovább. Itt nincs drót, minek, a hóban minden nyom látszik. A hó 60-70 centi vastag lehet. Egy kutya is van az őrökkel.

Egyikük elindul mellőlünk, és sítalpon átmegy az erdőn. Az a nyom lesz az irtás határa. A sítalp nyomától az irtás felé tíz méterrel szabad megközelíteni a kivágással. De néha addig sem. Ott csak érintetlen hó lehet. A másik őr ellenkező irányba indul, a harmadik meg elmegy az irtás túloldalára. A sínyomok már régiek, körülmennek a nyomon, megnézik, van-e friss nyom, ha nincs, lőnek, és kezdődhet a munka. A területen hatvanan dolgozunk. Csupa kisidősek, azért nem kell sok őr. Szökni különben sincs hová. 35-40 kilométeres körzetben nincs semmilyen település, csak a lágerek kiszolgáló személyzetének a telepei. Meg az itt dolgozó civilek házai. A mi lágerünk címe: Irkutszk megye. Resoti állomás. OLP Nr. 6. Az OLP az Otgyelnije Lagernovo Punkta[102] kezőbetűit jelenti. Ez a Resoti állomás környéki lágerrészleg. Vagyis mi a hatos lágerben vagyunk. Ezen a környéken már a cárok alatt is folyt fakitermelés. Az épületek többsége is akkor épült, némelyik még a múlt század végén.

Nekiállunk robotolni, hamar elfogy az erőnk, délig egy fát sikerül kivágni. Az ebédet a szánon hozták ki, gulyáságyúban. Holnap itt fognak főzni, de az étel így is belefagy a tányérba. Vizet nem kell hozni, esszük a havat. A munkában kimelegszünk, kell egy kevés víz. Verik a kolompot lent, a kis háznál. Mindenki azonnal abbahagyja a munkát. Estére úgy kell befejezni, hogy a gallyak is össze legyenek szedve. Belefagy, aztán reggel nem lehet kicibálni. Nekiugrik az egész brigád, és hajigáljuk a tűzre. Szikrák repülnek mindenfelé. Öt perc alatt ég a tűz, méteres lángokkal. Sötétedik, sietni kell lefelé a dombról.

Január 29., vasárnap. Ma utoljára vagyok az irtáson, elég is volt a kéthétnyi szenvedésből. Hétfőtől az útépítésen dolgozom. Itt kisidőseket dolgoztatnak, gyakorlatilag

102 Központi Lágeriroda.

őrök nélkül folyik a munka, a jégút karbantartása. Vacsora után el kell mennem az útépítő brigádba megbeszélni a teendőket. A mellettünk lévő barakkban laknak. Csupa kínai, koreai, japán, perzsa meg ezek keveréke. A szovjet határ mindkét oldalán élnek kínaiak és oroszok. Ott rengeteg a félvér. Vannak közöttük nagyon szép és nagyon ronda emberek. A ferde szem dominál.

Bemegyek, kérdem: ki az útépítők brigádvezetője? Egy jóképű, sportos, jól táplált, frizurás férfi fogad, úgy 26 év körüli. Már várt. Két embere szabadul holnap, én leszek az egyik új, a másik meg Kim Ho Kvan, a koreai. Most jött be a barakkba két fiatalember. Ők is az útépítésnél dolgoznak. Bemutatkoznak. Egyikőjük moszkvai, a másik novoszibirszki. Ők hárman majd éjjel, a többiek pedig nappal dolgoznak. De az útépítők nappali főnöke más. Mondták, hová menjünk. Megtalálom, majd reggel eligazít. Menjünk lefeküdni. Énekelnek a szobában. Ugyanazt, amit az oroszok énekeltek a jurtában. Én is bekapcsolódom.

Január 30., hétfő. A kapunál vár minket a főnök. Jelentéktelen rab. Két éve van még az ötből. Nyolc az útkarbantartókhoz tartozik. Mindenki csinál magának nyírfaveszszőből seprűt. Kapunk kevés drótot, egy spakliszerű vasat. A letaposott jégről kell azonnal eltakarítani a lóganét a két sín közül, ami jégből van. Ha a sínre esik, óvatosan kell kitisztítani, mert a jégsín megsérül. Azért kell állandóan tisztítani, mert ha benne marad, tavasszal hamarabb megolvad az út. Akkor pedig leáll a szállítás. Mindenki kap egy kilométert, az az ő helye. Elmenni nem szabad, aki a helyét elhagyja, az fogdát kap. A munkások után megyünk ki. Én a jégút és a kijárati út melletti bal első kilométert kapom. Keresek egy megfelelő nyírfát, fél óra múlva kész a seprű. Rákötöm a spaklit, és kész a szerszámom.

Már jönnek is a lovak, siklanak a szánok ki az irtásra. Van, amelyik már visszafelé jön. A szánok egy része a fűrésztelepen maradt, este már nem volt idő a lerakásra. Azok kimentek, most értek ide. A megrakottak már jönnek visszafelé. Egész nap így megy, ha nincs hóesés, akkor jó, ha viszont esik, akkor folyamatosan seperni kell. A lovaknak is könnyebb a tiszta jégen húzni a súlyt. Némelyik szánon 3-4 köbméter rönk is van. A szánok két darabból állnak. Átlósan, méteres, ujjnyi vastag vasakkal vannak összekötve. Egy helyen van egy ötméteres emelkedő, ami negyven méteren oszlik el. Ott egy tartalék ló áll, ha jön a szán, elé fogják, és két ló húzza fel a dombra. Az út jobb oldalán Kim dolgozik. Ritkán találkozunk. Állandóan járunk a vonalunkon. Gané ritkán van, de azt tanácsos azonnal eltakarítani. Ha azt akarom, hogy később ne legyen több bajom az úttal.

Február 4., szombat. Eltelt egy hét. Minden rendben. Nagy a hideg. Sokkal jobb volt Irkutszkban. Kevés a koszt. 650 gramm kenyér, néha darabka hering. Egy deka cukor. A koszt siralmasan rossz. Már éhezek nagyon. Volt néhány rubelem, vettem néha kenyeret. Tegnap az utolsó is elfogyott.

Február 11., szombat. Ma fizetést kaptam, 11 rubelt. Vettem egy kiló kenyeret, fél kiló cukrot. Ennyire futotta. Néha megkínál valaki egy szívás mahorkával, ennyi a dohányzás. Itt kevesen cserélik szívnivalóra a kenyeret. Kell a koszt, meg itt sok a külföldi, azok észnél vannak. Inkább esznek, ha van mit, mint szívnak. Holnap lehet menni a konyhára fát fűrészelni, adnak egy tányér levest. Semmi kultúrélet, semmi vidámság. Világvége. Ténfergés…

Február 12., vasárnap. Délig fűrészeltünk. Ketten vágták fel, két pár meg fűrészelte. Elég lesz egy hétig. Délután mások mentek. De többet nem megyek, egy tányér levesért nem érdemes annyit dolgozni. Több kalóriát leadtam, mint amennyi a levesben volt. Éhesebb lettem tőle.

Este megbeszéltem a többiekkel – vagyis ők kértek meg –, felmegyek a boltba, hogy vegyek nekik mahorkát. A lágerboltban ugyanis nem volt dohány. Adtak húsz rubelt.

Február 13., hétfő. Nappal kevés hó esett. Egész nap takarítottam az utat. Hol elállt, hol esett. Ez rosszabb, mint ha sok esne. Már nagyon éhes vagyok. Úgy határoztam, hogy a munka vége előtt felszaladok a boltba, megveszem a mahorkát meg még egy fél kiló kenyeret. Nekünk akkor kell abbahagyni a munkát, amikor az utolsó szán is elhaladt. A fogatosok ugyanis nem mennek ki úgy, hogy közel a munka vége. Nekik el kell jutni a fatelepre még a munka vége előtt. Ha nem érnek oda, fent marad a fa a szánon. Ki kell fogni és bevinni a lovat az istállóba. Reggel visszamenni a szánért, és csak lerakodás után indulni az irtásra. Akkor meg várhat sorára, míg megrakják. Kieshet egy fordulója. Így is marad ott mindennap néhány szán. Az irtásról elindulnak a rabok, mire elérik a mi helyeinket, utánuk megyünk. Mi megyünk be utoljára. Egy kilométerenként egy tisztító. De azok ketten, akik tőlem a fatelep felé vannak, mennek egyenesen a lágerbe velünk együtt, mert nekik is ide kell jönniük.

Fél négy, ilyenkor már nem jön ellenőrzés. Hetente egyszer-kétszer ellenőriznek minket. Felszaladok, már a dombon is vagyok. A harmadik faház – kőház itt sincs – a bolt. Benyitok – benyitnék –, de zárva van. Bentről beszélgetés hallatszik, elég hangos. Bezörgetek. Újra. Zárva, kiabál ki egy női hang. De nekem csak mahorka kell, kiáltok vissza. Kinyitja egy katona az ajtót, beenged. Megyek a pulthoz, kérek tíz csomag mahorkát, fél kiló kenyeret. Az eladónő már szedi is le a polcról. Egy tiszt is van a boltban, ott iszogatták a vodkát. Több felbontott félliteres üveg állt előttük a pulton. Honnan vagy? Csak mahorkáért szaladtam ide, megyek vissza az úthoz. Ott dolgozom. Ki engedte meg, hogy ide gyere? Már mindenki engem figyel. Te meg minek szolgálod ki? Telefonál a lágerbe, fél óra múlva már be is vittek egy értem küldött szánnal. A fogatoson kívül egy fegyveres is jött. Bilincset tett a kezemre, úgy adtak át a kapunál. Egyenesen a fogdába vittek. A vacsorámat már egyik brigádtársam hozta be. Éjjel hideg volt. Reggelre meggémberedett minden tagom. Alig aludtam.

A reggelimet is behozták, tíz óra körül visznek kihallgatásra. Öt nap fogda. A pénzt természetesen elkobozták.

Február 19., vasárnap. Tegnap engedtek ki a fogdából. Olcsón megúsztam, mondja a foglár. Kaphattam volna két évet is. Szerencsém, hogy kisidős vagyok. Akkor még nem tudtam, hogy egyáltalán nem azért engedtek ki. Egész más volt az indíték. De idővel majd kiderül.

Február 26., vasárnap. Ma hideg van, megint mínusz 39 fok. Reggel a kivonuláskor alig tudjuk a levegőt belélegezni. Lassan kell szívni, meg kell szokni. Az orrom is bedugul állandóan. A kilehelt pára azonnal ráfagy a szempillára, szemöldökre. Az arcom és orrom elé rongyot kötök, csak a szemem látszik ki. A lábam egész nap fázik. Állandóan mozogni kell, azért az utat akkor is seprem, ha nem lenne muszáj. Tiszta és sima is, de az is pluszkalóriát von el tőlem. Az éhezés már minden porcikámat átjárta. Ha jön valaki, aki dohányzik, kérem a csikket. Egy-egy civil is akad, aki valamiért a lágerbe igyekszik. Vagy katona. Tisztektől is kértem már, az egyik udvariasan azt mondta, nem dohányzik, de ha jön visszafelé, legyek a közelben, hoz szívnivalót. Fél óra múlva jött is, hozott egy csomag mahorkát. Vajon hol szerezte? Megköszönöm, tüzet is ad. Volt ilyen is. Néha szóba is álltak velem, pedig ez szigorúan tilos volt nekik is.

Este már a fejem is fáj az éhségtől. Egyre rosszabb a koszt. Krumpli is ritkábban jut a levesbe. Híg lé, az ebédet este kapjuk. De attól sem lakunk jól tíz percél tovább. Akiknek van némi tartalékuk, rettenetesen spórolnak. Elkeseredek. Nincs semmi lehetőség, pedig töröm a fejem. Bemegyek a konyhára, rég nem beszéltem senkivel. Kérdem, nem kell-e a meszelést felújítani. Hiszen már ráférne. Adnak egy vödröt, némi mész van az alján. Körülmeszelem, egy ócska csutak a meszelő. Adnak egy kis levest. Várok, egy óra múlva még egyszer átmeszelem. Szép fehér lett, a mész is elfogyott. Adnak még egy kis maradékot, ez már sűrűbb. Nem laktam jól, de kérdem: mikor jöjjek megint? Van festő a konyhán, a mindenes. Az szokta festeni, de egy hónapig nem kell, mész sincs több.

Február 28., kedd. Ma csak mínusz 33 fok van, de fázom, alighanem valami bajom van. Vagy lesz. Csak ténfergek az úton. Mi lenne, ha levetkőznék és megfagynék? Ezen gondolkodom tegnap óta. Este arról beszélgettek a többiek, hogy aki megfagy, az nem érzi a hideget, elnyomja a hideg, melege lesz, elalszik, és már nem ébred fel. Voltam már máskor is elkeseredve, de itt kilátás sincs a jobb életre. Az úttól látótávolságban megállok, azon tanakodom, érdemes-e megpróbálni. Minek robotoljak nekik, ha aztán elpusztulok? Már többen szökésen gondolkodnak. Előttem nem titkolóznak. Úgy gondolják, nem értem, mit beszélnek. Na, nem nyíltan mondják, de alulról felszűrődik a beszéd. Hová mennének? Hiszen őrök nélkül van majdnem mindenki. A környéket jól kell ismerni, pénz kell, élelem, meleg öltözet, mert napokig kell bujkálni, míg eljuthat olyan helyre, ahol már nem kell félnie. De hol nem kell itt

félni? Hiszen idegen itt mindenki. Ezek oroszok, a fűrésztelepen dolgoznak. Van még öt-hat évük. Kisidősek ott nem dolgoznak. Onnan ki-be járnak a vonatok, de azokat ellenőrzik, rakodáskor is őr áll a vagonok körül. A rönkök közé lehet bújni. Csak a két végét kell egy-egy kis rönkdarabbal lezárni, középen meg elbújhat a rab. És ha sokáig áll a vagon, a rab megfagy. De ha átmegy, akkor hol szedik ki?

Mégis elkezdek vetkőzni. Már nem is fázom. Ingben-gatyában vagyok. A holmimat szépen lerakom a hórakásra, a jégút mellé, fejemmel egy magasságban. Már csak az inget kell levennem. Lábamon sincs már a csunyi, csak a belső része. És nem fázom. Még így, majdnem meztelenül sem. Újra nekilátok a sepregetésnek. Semmi lelkesedés, semmi akaraterő. De nem fázom.

Március 13., hétfő. Ma a vagonrakó brigádhoz adtak át. Az a dolgunk, hogy a vagonokat, ha kell, éjje-nappal megrakjuk. Húsz fő. Semmi gépesítés. Reggel elindulunk tizenkét kilométerre. Visszük az összes szerszámot magunkkal. Négy köteg kötél, három centi vastag. Nehéz, mint az ólom. Egyet én viszek. Már a cipelésben is elfáradok. Két és fél óra alatt érünk oda, végig a vasúti síneken. Négy őr kísér minket. A munka borzalmas. És állandóan éhezem. Mi lesz így?

Március 26., vasárnap. Ma reggel csak mínusz 5 fok a hideg. Melegünk van, négy nap óta emelkedik a hőmérséklet. Olvadni fog. Ez pedig azt jelenti, hogy vizesek lesznek az utak. Tehát fokozottan javítani kell az utakat. Már ma elmegyünk a folyón túlra, ott a dombokon lesz a tavaszi irtás. Elő kell készíteni a szállítási útvonalakat. Négy kilométerre megyünk. Az ebédet kihozzák. Húsz fő jött még, a tavalyi irtás ideje alatt elkezdték a bővítést, de a tél miatt abbamaradt. Egy kilométeres szakaszt kell toldani, az lesz a nyári főútvonal, a mellékvonalakat meg közben kell készíteni. A faraktártól sima, kiöntéses terület foglalja el. Április közepén kezd áradni a folyó. Május közepére leszalad a víz nagyja. De elhúzódhat még tíz napot.

Március 31., péntek. Két nap olvadás után újra mínusz 17 fok lett. Pedig már azt hittük, itt a tavasz. Reggelre minden megfagyott, a hó olvadt részei kátyúsak lettek. Rossz rajtuk bukdácsolni. A csunyi már nem vizesedik át korán reggel. De szét van már szakadva. Spárgával kötözöm meg, nehogy leessen. A szárát is kötözni kell, teljesen szétment. Vitték néha javítani, de pár nap múlva még rosszabb. Piszkos, szakadt, már javítani sem érdemes. Huszadikán kapjuk ki a nyári ruhát. És mi lesz, ha jön a hideg? Hiszen tavaly Irkutszkban május 18-án milyen hó esett? Három nap múlva olvadt csak el. De ez már nem érdekel, hol leszek én már akkor? Itt meg egyen meg mindent a fene. Csak adná az ég, hogy egyszer mindezt megbosszulhassam! Rajtuk. Ha még imádkoznék, csak azért, hogy az Isten adjon erőt a bosszúra. De hát miért is segítene? Ha meg nem segít bosszút állni, akkor minek imádkozni? Itt talán én vagyok az egyetlen katolikus. Vajon mi lehet Valentinnel? Kellner német tiszttel? Wer-

ner Rudi bácsival? Feri hogy ért haza? Senkiről sem tudok semmit. Itt nincs tolmács. A levelet oda se adnák. Pedig nagyon szeretnék otthonról hírt kapni.

Estére kész a két mellékszárny is. Néhol ki kell csákányozni a fagyott földet, hogy egyenesen menjen a sín. Kisebb-nagyobb emelkedők lehetnek, de ha lehet, enyhíteni kell a hullámosságot. Rossz a lovaknak meg az útnak is. Holnap már az új száz métert kezdjük.

Április 11., kedd. Már kész az újabb szárnyvonal, lehet szállítani. 20-án indul a szállítás. Ma sokkal több a víz a folyóban. Kezdődik az áradás. Itt még nem olvad, vagyis alig-alig, de messzebbről már jön a víz. Nem nagy a folyó, nyáron fél-egy méteres a víz, de gyors a folyása. Ha hirtelen jönne az olvadás, elöntené a sínfákat is. Ezért vaspántokkal vannak megerősítve, a folyó felett pedig vascsövek helyettesítik a fát egész a telepig.

Április 14., péntek. A folyó már száz méter széles. A cölöpök között rohan. Vinne mindent a víz, ha nem lenne rönkökkel elkerítve a főágtól. A jég ide nem jön, felfogják a rönkök. A hó már éjjel-nappal olvad. Az úton befelé sáros, olvadó, latyakos hóban tántorgunk. Minduntalan belesüppedünk az olvadt latyakba: félméteres hó van alattunk, ahol járt a nép, ott keményebb, mert eldöngölték. De ott is olvad, csúszik rajta a láb. Főleg reggel, hiszen még mindig fagy. Ma is mínusz 5 fok volt a hideg, tíz órakor már plusz 10 fok a meleg. A napnak már ereje van, két órakor kabátban dolgozik, akinek van. Nekem csak kufajkám van. Az is erősen viseltes, szakadozik a sok gallytépés miatt.

Május 1., hétfő. Ma nincs munka, biztosan a kimenőnap miatt nem mondanak semmit, nem akartak egy nappal sem hamarabb kiengedni. Majd holnap. Letelt a két évem, menni akarok. Mennem kell.

Egész nap, mint aki kábult, járkálok a lágerben. A latyakos úton. Este megmosom a bakancsot, kifényesítem, holnap tiszta legyen. Éjjel már alig alszom. Leveszem magamról a kötött kiskabátot, kimosom. Meglátja a japán, tíz rubelt kínál érte. Igaza van, nekem már az sem kell. Megalkuszunk tizenöt rubelben, veszek is egy kiló kenyeret 2,30-ért. Estig meg is eszem.

Május 2., kedd. Ma csak a lágerben dolgozunk, kint ünnep a másodika. Ezért már tudhattam volna, ezért nem szóltak nekem. De miért nem mondanak valamit? Fel kell készülni az indulásra. Nem mindegy, hogy milyen ismeretekkel vágok neki a 8000 kilométernek. Meg tudatni kell velem, merre induljak, milyen iratokat kapok, mennyi lesz a pénzem, az mire lesz elég. Ki adja a jegyet? Stb. Vagyis kell kapnom valami tájékoztatást is. De eddig semmit sem mondanak, mintha nem is szabaduló lennék. Igaz, senkinek sem mondtak semmit. Feri és Gyuri is csak egy nappal előtte tudta meg, hogy másnap szabadul. Igaz, azt, hogy szabadul, nekik sem mondták,

csak azt, hogy holnap már nem kell menni munkára, adjanak le mindent. De nekem még semmit sem mondtak.

Május 3., szerda. Ma újra kimegyünk munkára. Nekem semmit sem mondnak. Egész nap csak kóválygok, mindenkinek mondtam már napokkal előtte, mikor szabadulok. Ha orosz lettem volna, már kapnám a megbízásokat, kinek, hová írjak, milyen ügyeket adjak át, adnának címeket is. De én egyenesen külföldre megyek, így csak minden jókat kívánnak, irigyelnek, hogy szabadulok, sajnálják, hogy nekik mennyit kell itt raboskodniuk, mire ők is mehetnek. Este várom, hogy hívnak az irodába. De nem hívnak. Fogalmam sincs, mi történhetett.

Elhatároztam, ha reggel nem szólnak, nem megyek ki munkára. Vagyis megtagadom a munkát. Akkor otkázcsik, vagyis munkamegtagadó leszek. Fogdába tesznek. De én itt többet dolgozni nem fogok. Az elítélésem is törvénytelen volt, nem tehettem ellene semmit. De a két igazságtalan év is letelt. Ha akarnak, elítélhetnek munkamegtagadásért, hiszen nekik mindegy, miért ítélnek, ha el akarnak ítélni. Vége. Lehet, azt várják? Mindent elmondtam a brigádvezetőnek, aki nem szólt senkinek, mondom neki, ha keresnek, mondja azt, nem tudja, hol vagyok, induláskor még együtt voltunk. Őket kiengedik, mert nem lehet egy brigádot visszatartani, az őrök egyszerre viszik ki a rabokat. Utána meg az én dolgom, mit teszek. Ebben maradtunk.

A brigád megvárta a fejleményeket. Nem tudtam, mi történhetett. Jött is az ellenőrzés. Mondja az őr: miért nem időben megyek a latrinára? Most lemaradtam, öt nap fogda, a munkát sem végzem el, rontom a brigád megítélését, majd kapok tőlük. Én viszont azt mondom neki, hogy én nem azért maradtam bent, mert a latrinán voltam, hanem azért, mert letelt már a két évem, és nekem már tegnap szabadulnom kellett volna. Május 1-jén tartóztattak le, azt is jogtalanul, de ma már 3-a van. Igaz, tegnap ünnep volt, de az nem jelenti azt, hogy az ünnep miatt az én büntetésemet meghosszabbítsák. Ezért nem mentem ki a munkába. Tehát nem is lehetek munkamegtagadó. Erre nem mond semmit, nem az ő dolga annak az elbírálása, hogy ki van itt jogtalanul, ki nem, hanem az, hogy aki bent maradt, és nincs orvosi vagy más engedélye a bennmaradásra, azt a fogdába kísérje a kivizsgálásig. Így elindultam vele és két másik otkázcsikkal a fogdába. A másik őr – mert ketten voltak – is hozott egy rabot. Így ma hármat vittek rajtam kívül a fogdába, akik nem mentek ki a munkára. Néha kellett egy kis pihenő. Igaz, nem volt jó koszt, és kevés volt, de nem kellett hidegben, fáradtan, kiéhezve, néha esőben, viharban nehéz fizikai munkát végezni.

Tíz óráig senki nem jött be a fogdába. Akkor megjelent egy őr, bevitte a két rabot, a harmadikat az orvos vizsgálta meg. Azt még a fogdából kiengedték, tényleg beteg volt. 39 volt a láza. Reggel nem ment orvoshoz, azt hitte, nincs láza. Már a sorakozónál imbolygott, levágódott a földre, dobálta magát, ketten is ránehezedtek, mégis feldobta őket is. Abban a sáros, piszkos latyakban hentergett. Lassan elállt a

rohama, megnyugodott. A brigádvezető meg visszaküldte, majd az orvos megnézi, hiszen máskor is volt rohama. Életemben először láttam epilepsziás rohamban vergődő embert. Arca megnyúlt, szürkés volt, feltűnően nyugodt látszatot keltett. Csendben ült a vizsgálat alatt, egy perc múlva mehetett a szobájába.

Engem meg vittek az irodába. A parancsnok elé. Adjam elő, mi az oka, hogy megtagadtam a munkát. A munkát nem tagadom meg, de majd akkor dolgozom, ha hazaengednek. Két évem volt, az letelt. Becsülettel ledolgoztam. Külföldi állampolgár vagyok, jogtalanul elítélve, nem állt módomban, hogy bárkinél is tiltakozzam. Nem beszéltem annyira a nyelvet, hogy a tárgyaláson fel tudtam volna fogni, mit és miért tesznek. A kijelölt ügyvéd sem védett, hanem szentesítette, amit ránk róttak. Ön is jól tudja, hogy hivatalosan nincs és nem is lehetne a Szovjetunióban külföldi állampolgár. De én is itt vagyok, élő bizonyítékául annak, hogy törvényszegő módon fogva tartanak külföldieket. Ezért kérem, azonnal helyezzen szabadlábra, s engedjenek Magyarországra.

Ül, hallgat, nem mond semmit. A zsebében kotorászik, elővesz egy csomag Belomort. Engem is kínál. Nem dohányzom. Köszönöm, de nem kell. Azt mondja, van itt egy irat, miszerint én holnap nem megyek munkába, holnapután szabadulok. El kell mennem holnap egy őrrel a női lágerbe, ott az orvos megvizsgál, kapok egynapi élelmet és jegyet az útra. A ruházatom marad, semmit sem kell leadnom. Ha tudok, cserélhetek valakivel ruházatot, azt nem szabad, de itt nem olyan szigorúak, megengedik a cserét. Holnaptól viszont törölnek az élelmezésből, tehát a száraz adagból kell gazdálkodnom. Holnap már visszafelé a lágerbe jelentkezem, megkapom az irataimat, és indulhatok, nem kell itt maradnom reggelig, az ágyneműt is le kell adni visszaérkezésem után. Miért nem mehetek a női lágerből egyenesen az állomásra? Mert itt kapom meg az iratokat. Lehetek beteg is, amiről nem tudok, azt be kell jegyezni az iratra, és akkor beutalnak valahová kezelésre. De ha nincs semmi bajom, akár azonnal indulhatok ki az állomásra. Ennél többet most nem tud mondani.

Mehetek, reggel várjam az őrt a kapunál. Mentem ebédelni, utána a szobába. Elkezdtem gondolkodni. Ha reggel nem indulok el, délutánra nem szabad elindulnom. Senkit és semmit nem ismerek a környéken. Éjjel érnék el az állomásra, ugyanis az 35 kilométerre van a lágertől. Mindössze egy kis település van útközben, az is fél kilométerre a vasúttól. Így mondták, akik a környéken ismerősek voltak. Tehát csak holnapután reggel indulhatok el, az ébresztő után azonnal, hiszen nem kell várnom az őrre. Öt órakor már világosodik, megmosakszom, a szappanomat viszem magammal, de nem, inkább odaadom a japánnak, törülközőm már elrongyolódott, azt itt hagyom, jó lesz valakinek. Itt egy rongydarab is érték. A láger és környéke olyan kopár, mint a sivatag. Sehol egy fa, egy madár is csak tévedésből repült át a láger felett.

Május 4., csütörtök. Reggel kaptam egy egész heringet, 25 deka, valamint 75 deka kenyeret, 4 deka cukrot. Egynapi adag, holnap már a saját pénzemért kell kosztolnom.

Akár éhen is elleszek tíz napig. Annyi az út hazáig, mondják. Leadom a holmim, kanál, tányér, matrac, kispárna. Egyéb nincs. Itt lepedő, párnahuzat nem volt. Nyolckor állok a kapuban, az őr fél kilenckor jön. Egy paksaméta van nála, azzal átvesz, kimegyünk. Elindulunk a női láger felé. Engem csak azért kísér, mondja, mert nem vagyok itt ismerős, nem tudom, hová kell menni. Inkább attól tartottak, hogy elindulok egymagam, papírok nélkül? De az lehetetlen lett volna.

Tizenegyre érünk a lágerbe. A kapu nyitva, jönnek-mennek a kapun ki-be. Itt van egy bolt mögöttem, előtte pad, arra ültet kísérőm. Ő meg bemegy az irodába. Fél óra múlva jön ki, elmegy egy másik helyiségbe. Lányok, asszonyok mennek el mellettem. Jön az őr, indulunk az orvoshoz. Már éhes vagyok, ennék, de a hal meg a kenyér a lágerben van. Felét megettem reggelire. Bemegy, én meg kint várok fél órát. Kezdem elveszteni a türelmemet.

Fél kettő. Most nyílik az ajtó, int az őr, bemehetek. Egy nő és egy férfi van bent, az őr kimegy. Kérdezik az adataimat, megmérik a súlyomat, 53 kiló. Kinyitom a szám, megnézi a torkom, nem szédülök-e? Nem. Mehetek, majd kiadják az irataimat. Fél óra múlva kiadják. Az őr elteszi. Én nem kapok semmit. Mehetünk vissza. Ettől nem lettem okosabb. Miért kellett idejönni? Ezért, hogy megkérdezzék, szédülök-e? Az őr nem mond semmit. Biztosan ő sem tud többet, mint én. Akkor mit időzött annyi ideig bent? Miért nem engedtek el a lágerből már tegnap? Most visszagyalogolunk, végig a sínek mellett, de inkább a két sín között. Ott lehet menni, de mellette nem mindenhol van gyalogút. A dombok hajlataiban még áll a hó. Egy marékkal felveszek, megeszem, szomjas vagyok. Ihattam volna a lágerben is, de minden pillanatban vártam, hogy be kell mennem.

Négyre visszaértünk a lágerbe. Mehetek egyenesen a szobába. A kutya sem törődik velem. Eszem a maradékot. Már jönnek be az első brigádok. A mi csoportunk öt után ér be. A fűrésztelep és a folyó zaja összekeveredve zsong a légben. Mindenkit az érdekel, miért vagyok még mindig itt. Már elmehettem volna. Mondom, még semmilyen papírt nem kaptam. Hat után hívatnak az irodába. Adnak egy fél irkalap nagyságú papírt. Azzal kell utaznom holnap egy városba, ott fogom megkapni az irataimat. Reggel megyek.

A szobatársak kérdik, miért nem indulok már most. Hová, kérdem, mikor senkit sem ismerek semerre. Hol éjszakázzak? És ha eső lesz éjjel? Ők bizony azonnal indulnának. Egy percet sem maradnának a lágerben, ha nem muszáj. De nekem még semmi sincs a kezemben. Kaptam ötven rubelt, a többit majd ott kapom meg, ahol az iratokat. Azt sem tudom, hol az az állomás, emlékszem rá, mert ott jöttem ide, mikor hoztak Lemberg felől. A papíron is rajta van, Bogotol. Az még messze van ide, mondják, nagy vasúti csomópont. Igaz, onnan csak egy vasútvonal, a transzszibiri[103] megy, de cserélik a mozdonyokat. Ha oda megyek, utazhatok egész nap. Éjjel alig

103 A transzszibériai vasút.

alszom. Mindenki beszélget velem, míg éjfél után lefekszenek. Én is szeretnék aludni, de csak később sikerül.

Május 5., péntek. Öt órakor ébresztő. Felkelek. Megmosom az arcom, indulok a kapuhoz. Még senki sem megy munkába, most indulnak reggelizni. Én egy kis ideig várok, kijön az egyik őr, kéri a papíromat. Nézi, int, mehetek. Se bú, se bá. Még csak nem is szól semmit. Elindulok. Végre szabad vagyok. A nap emelkedik, felhő csak kevés van az égen. Szélcsend.

Elhaladok az istállók mellett, átvágok a tar lejtőn a fűrésztelepig. Előtte jobbra fordulok, a telep után elérem a vasutat. Egy vágánypár vezet a szabadság felé. Beérek az első töltések közé. A dombok 5-10 méteresek. Erdők csak messzebb vannak. A sínek közelében már ki vannak irtva. Két óra múlva már elhaladtam a női láger mellett is. Sehol egy lélek. Csak néha repül egy-egy madár. Élvezem a szabadságot. De szorongás van bennem. Igazán nem örülök semminek. Se pénzem, se iratok. Megyek gyalog ebben a nagy semmiben. Ismeretlen tájon járok. Gyér facsoportok, satnya fák. Ami megmaradt az irtások után. Most vegetálnak. Bokrok, egészen a sínekig lehúzódva. Kisebb erdők, belsejükben még áll a hó.

Vagy tíz kilométert haladok a nőitől, lassan dél lehet. Megéhezem, de semmi lehetőség ételt venni. Itt az életnek semmi jele. Egy vonat – négy üres platós vagonnal – jön szembe velem. Lemegyek a sínről. Elhalad, visszatérek, tovább gyalogolok. Fél óra múlva utolér az előbbi vonat mozdonya. Integetek, megáll. Mondom, megyek az állomásra. Honnan? Mondom, ma szabadultam a hatosról. Felengednek a mozdonyra. Fél óra múlva már a város felé közeledünk. Előtte megállnak, ugyanis le kell szállnom, mert tilos bárkit is felvenniük. Két kilométert gyalog teszek meg. Így is jól jött a vonatozás, 15 kilométert jöttem velük. Már el vagyok fáradva. Az éhség, a kialvatlanság… Nem szoktam a gyaloglást. Tegnap is, ma is kutyagoltam annyit, mint egy hét alatt szoktam. De megyek, még pár száz méter, és ott vagyok.

Nem nagy épület. A város sem lehet az. Itt legalábbis semmi jele. Rengetegen ácsorognak, ülnek a fűben szerteszét. Egy tehervonat száguld át megállás nélkül. Bemegyek, a pénztárnál senki. Kérek egy jegyet Bogotolba, 38 rubel. Az sok, de ha annyi, ki kell fizetni. A legközelebbi vonatra már nincs jegy. Csak este hatkor utazom. Az Irkutszk–Moszkva távolsági személy. A restiben büfé mindenféle földi jóval: cukorka, mézescsók, csokoládé és egyéb töltött szeletek, hering, vodka, kenyér és konzerv. Egy elég stramm nő egy tengerésszel vodkázik. Utána kimennek. Látni, már kapatosak. Valami harapnivalót is vettek. Én meg az árakat olvasgatom. Volt 13 rubelem, ami a kabátka árából maradt. A jegy árából is maradt 12. Az kereken 25 rubel. Az út holnap estig tart. Tehát a pénznek ki kell tartania. Vettem tíz deka töltött ostyát, olyan, mint a mandula. És tíz deka málnacukrot. Ezzel kiadtam két rubelt.

Kimentem, bejöttem, nem találom a helyem. Van pad, de mind foglalt. Kimentem, és leültem a fűbe. Már erősen sarjadt, de nem volt két-három centinél nagyobb. Volt viszont sok tavalyi száraz fűcsomó meg bombatölcsérszerű gödör, az egyikbe

belemászok és elnyújtózom. Van még két órám. Most áll be az a vonat, amire már nem kaptam jegyet. Sokan felszállnak, de még újabbak is jönnek. A tengerész a nővel megint iszik egy pohár vodkát. Elmennek. Itt vannak valahol a közelben, mert fél óra múlva újra jönnek, isznak még egy pohár vodkát. De a nő most csak százgrammos pohárból ivott. Akkor is már legalább egy fél litert megivott. Elálmosodom, járkálok egy keveset. Több ágrólszakadt alak csámborog az állomás környékén. Bemegyek a büfébe. Ettem egy kis édességet, de most már igazán éhes lettem. És ha innék száz gramm vodkát? De elhessegetem ezt a rossz gondolatot. Éppen a vodka hiányzik nekem! Vettem egy friss heringet meg fél kiló kenyeret, három rubelt fizettem. Eddig öt rubelt adtam ki, van még húsz. Ezzel a kenyérrel kitartok reggelig.

Megint jön a tengerész, már látni, hogy nem olyan biztosan áll a lábán, mint előtte. Hová járnak? Van egy ligetes rész, onnan jöttek most is. De semmi csomag sincs náluk. Biztosan ott vannak, akik a holmijaikra vigyáznak. Megiszik a tengerész egy pohárral, akár az előbb, egy hajtásra. Három-négy korty az egész. A nő újabb száz grammot iszik. Ámulok, hiszen én sosem ittam még a likőrgyárban sem többet. De azt is akkor, mikor három hónapja ott dolgoztam. A likőrök 40 fokosak voltak. Csak a fehér Hubertus volt 60 fokos. A kék abból is 40 fokos volt. Ezek meg itt már mennyit benyakaltak. Most már figyelem, vajon iszik-e még. Volt még egy kevés idő. Egyszer csak látom, megint jönnek. Kikéri a nő – mindig ő fizetett – a vodkát, de közben bemondják a vonatomat, kimegyek. Ilyet még életemben nem láttam. Egy kis harangszerű kolomp, benne a szíjon lelógó vasdarabbal. Egymás után kolompol hármat. A felszállásánál kérik a jegyet. Minden vagonnak külön kalauza van. Mutatom, a beszálláskor kezelik. Addig fel sem enged, amíg meg nem nézi és kezeli. De nekem azt mondja, hogy nem látom, ez nem a hatos? Az én jegyem a hatos vagonba szól. Szó nélkül elindulok, két kocsival hátrább van a hatos. Felenged a nő. Mert mindegyik kalauz a közelben nő. Lehet, van férfi is, de itt nem látok egyet sem.

Bemegyek, megkeresem a helyem. A száma annak is rajta van a jegyen. Minden utasnak adnak jegyet, ha van hely, de csak oda ülhet, máshová nem. Előfordul, hogy család utazik valahová, nincs hely, csak, mondjuk, két kocsiban egy-egy, akkor külön utaznak, vagy megveszik előre a jegyet, de azt is csak a vonat indulása előtt néhány órával. A vonatok előre jelzik, hány hellyel rendelkeznek. Mennyi a foglalt, és hová lehet kiadni jegyet. Rádión közlik az állomással, ahol meg fognak állni, hogy hová lehet kiadni jegyet. A távolsági vonatok 50-60 kilométert is megtesznek megállás nélkül. A gyors meg 100-150-et is. Így van lehetőség jegyek kiadására, és nem lesz üres hely. Ha valakinek le kell szállni a következő állomáson, már előre ki van adva a helye. Állóhelyet csak kivételes engedéllyel rendelkezőknek adhatnak ki. Ha a vonat Irkutszkból indul, akkor onnan megtáviratozzák a közbeeső megállóknak, hová hány jegyet adtak ki. És így jelzik előre egymásnak, van-e hely. Másképpen állhatna az utas ezer kilométert is.

A vonat indul. Minden megilletődés nélkül hagyom magam mögött ezt az elátkozott vidéket. Hány ezer és ezer rab szidta már a várok alatt is ezt a környéket!

Hiszen a neve – Rácsok – azt jelenti, hogy akit idehoztak, az rácsok mögé került. A barakkok is a cárok alatt épültek.

A kocsiban van néhány üres hely. A gyorsra nem kaptam helyet, de semmi baj, nekem annyira nem sürgős, reggelre így is ott leszek. Vagy délre, legfeljebb három-négy óra különbség lehet a két vonat között. Pénzben meg sok. Nem vettem semmi tartalék ennivalót.

Utazom a bizonytalanságba. A vonat ismeretlen tájon száguld. Ritkán áll meg, eddig csak kétszer, pedig jöttünk vagy hetven kilométert. A vasút mellett le lehet olvasni a kilométereket, csak meg kell jegyezni, melyiktől indul az utas. A kalauznőtől megkérdezem, hol áll meg legközelebb a vonat hosszabb ideig. Most érünk oda, fél óra múlva ott leszünk. Húsz percet állunk. Neki fel sem tűnik a beszédem, minden második utas töri az oroszt. Két kalauznő van egy kis kabinban. Meghív teára. Azt szívesen elfogadom. Szamovár áll az asztalkán, ötliteres. Minden utas kaphat kipitkót, vagyis forró vizet. Tehet bele teát, ha van neki, és kész. De nekem nincs, kérdi, adjon-e. Mondom, hideg vizet iszom, halat ettem, szomjas vagyok. Kérdi, honnan jövök. Mondom, erre ad teát a készből, leültet, érdeklődik: milyen volt a koszt, a bánásmód? Nem sokat mondok, vigyázok, pedig látom, kedves, nem kell tőle tartanom. Még egy csésze teát tölt, közben a váltótársa is bejött. Mindketten Moszkvában laknak. Egy út 18 nap oda-vissza. De villamosítani fogják az egész vonalat, már egy része készen is van. Öt-hat év múlva az egész Moszkva–Vlagyivosztok-vonal villamosítva lesz. Rövidebb lesz a menetidő.

Megérkezünk az állomásra. Az árak magasak. De van bolt, állami. Veszek kenyeret, fél kilót, és kolbászt. Öt rubelt fizetek. Van még tizenöt. Iszom egy teát, édes. Az fél liter, fél rubel. Kopik a vagyon. Húsz perc múlva harangozik az indító, és haladunk tovább. Minden kilométerrel közelebb Magyarországhoz. Holnap már többet tudok az útról.

Fél óra múlva már éjjel van, jár a kalauznő. Kérdi, kérek-e teát. Szívesen, nem tudok úgysem aludni. Iszom, kérdi, hol fogok letelepedni. Sehol, mondom, mert én magyar vagyok, oda fogok utazni, csak most Bogotolba kell mennem, ott kapom meg az irataimat. Onnan utazom tovább egész Budapestig. Ott lakom. Még addig alhatok, mondja, mert még nagyon messze van. Tíz óra körül érünk oda. Lefekszem, nézem az ablak mellett elsuhanó sötétséget. Visszaidézem azt az időt, amikor idefelé hozott a vonat. Mennyivel jobb most. Az utazás is kényelmes, szabad ember vagyok. Most is nézném a tájat, de nem látni, csak a sötétséget. Fel-felvillan néha egy őrház, kisebb állomás, de elszáguldunk mellette. Elalszom.

Arra ébredek, hogy hiányzik a zakatolás. Áll a szerelvény, az állomás éppen oldalt látszik. A vonat húsz percet áll. Ilyenkor adják le a távolabbi állomásokra a helyjelentést. Kisétálok, az ajtóban álló kalauznő mondja, hogy még tizenöt perc van, mehetek körülnézni. Krasznojarszk. Ez hatalmas város. Akármerre nézek, hatalmas épületek, messze ellátni, rengeteg villany ég. Sok vonatsín, legalább ötven pár látszik szerteszét. Füstölnek a mozdonyok, gőzkürt harsan, egyik vonat indul, a másik érke-

zik. Mikor elindulunk, már világosodik. Reggelre elértük Acsinszkot. Dombos, néha hegyes vidéken haladunk, egy magas emelkedőn lassan araszolunk lefelé. Ez nem sokkal Krasznojarszkot elhagyva volt. Emlékszem rá, mikor jöttünk, milyen sebesen rohant a vonat lefelé a hatalmas lejtőn. Bezzeg most köhécselve mászik felfelé. Nem haladunk valami gyorsan. Erre sok az emelkedő. Krasznojarszk a legészakibb város a transzszibériai vonalon. Ott kezdődik a Keleti-Szaján. Acsinszk irányába még vagy 200 kilométert nyugatnak megyünk, majd egy kicsit északra. Viszont Acsinszk negyede sincs Krasznojarszknak. Innen már csak nyugatnak haladunk. Tízkor befutunk Bogotolba. Elbúcsúztam a kalauznőktől, leszálltam.

Ettem a restiben scsít, kenyeret, ittam teát. Kértem két vagdalt húst. Azt is megettem. Maradt hét rubelem. Kérdezősködöm, merre van a megadott cím. Mutatják, merre, arra veszem az irányt. Sár mindenütt. A járdák helyén cölöpökön fapallók. Nyolcvan centi széles, de néhol ötven, mert egy palló hiányzik. Bizony éjjel óvatosan kell itt járkálni. Van, ahol középen kitört félméteres darab. Alatta sár, olvadék. Hó már nincs sehol. Mindent belepett a korom. Sok vonat jár keresztül az állomáson. Minden négy percben egy szerelvény. Éjjel-nappal. Egy kilométert is megtettem, újra kérdezem: merre van a keresett épület? Két utca jobbra, aztán egyenesen fél kilométer. Ott a rendőrség. Szétszórt, apró faházak között néha egy-egy nagyobb emeletes faház. Kőépület ritkán látható az iskolán vagy állami intézményen kívül.

Május 6., szombat. Odaérek a rendőrségre. Bemegyek, egy tiszt ül a bejárat mellett egy asztalnál. Köszönök, mondom, miért jöttem. Megnézi a lezárt borítékot – fel kellett volna bontanom, elolvasni, azt mondtam volna, a csomagommal ellopták. De nem tettem meg. Eszembe sem jutott.

Felbontja, elolvassa. Kérdi, mikor érkeztem. Most, az állomásról jövök éppen. A parancsnok nincs bent. Jöjjek vissza két óra múlva vagy négyre. Addigra lehet, hogy itt lesz. Nélküle nem tud intézkedni. Ma szombat van, ki kellett utaznia vidékre. Addig járjak egyet a városban. Hát, ez nem valami jó kezdet, gondoltam, de ha így van, hát így. Úgysem tehetek mást. Elindultam vissza az állomásra. Mivel eltelt sok idő, megint bementem a restibe, vettem fél kiló kenyeret, egy darab lazacot az olcsóbbikból, és leültem egy padra a váróteremben. Hatalmas, feltűnően szép olajfestmény díszítette a terem bejárattal szembeni falát az ajtó felett. Maga a váróterem öt méter magas. A képen hajótöröttek egy tutajszerű tákolmányon hánykolódnak a tengeren. Sokáig nézem. Nagyon meggyőző. Szinte érzem a tenger zúgását, a jajgatást. Nők is vannak a hajótöröttek között.

Sétálok a peronon. Elmegyek a restibe. Szétnézek az állomás körül. De csak sár, kosz, az úttesten kátyúk, bokáig érő sárral. Semmi sem közlekedik. Szombat délután van, vagy még nem kezdődtek el a tavaszi munkák? Nem értek az itteniek életéhez. De nem is akarok. Mi lesz, nem tudom elképzelni. Se pénzem, se jegyem, semmit sem mondanak. Miért kell nekem itt kapnom igazolványt? Egyáltalán, milyen igazolvány kell nekem? Lassan visszaindulok. Már alkonyodik. Ideje megnézni, megjött-e a

rendőrparancsnok. Benyitok az előtérbe, ott ül a tiszt. Int, üljek le. Nem mondja, int. Leülök. Csak később kapok papírokat, Moszkvából kell megvárni, de az beletelik egy kis időbe. Addig el kell mennem Tyuhtyet[104] járási székhelyre, ott kell megvárnom a papírjaimat.

Állok, nem értem, minek kell nekem Moszkvából papírokat kapnom. Miért nem küldték meg a lágerbe, ha kell papír? De mi az, hogy igazolványok? Adják vissza az enyémeimet, hiszen mind elvették. Náluk van. Érti? Kérdi még egyszer. Nem. Nem értem. Miért kell még tovább mennem? Mert Moszkvából kell kérni az engedélyt az igazolványok kiadására.

Most fogom fel, hogy nem mehetek haza. De nekem, mondom, nincs se pénzem, sem ismerősöm, hol leszek addig, amíg azok az iratok megjönnek? Elmegy Tyuhtyetba, ott kap mindent, ami kell, és ott megvárja az iratait. De nincs pénzem az utazásra sem. Meg ennem sincs mit. Ott kap mindent. Nincs messze, elindul gyalog, mert oda nincs is semmilyen közlekedési eszköz, csak gyalog kell menni. Oda kell mennem, itt nincs mit keresnem. Az sem igaz, hogy a parancsnokra kellett várni. Hazug disznó ez a tiszt is. Ámítanak, küldözgetnek összevissza. A pénzemet sem adják ide. Csak Tyuhtyetban, azt mondja. Majd ott megkapja. De most hová induljak? Elmondja, hogy érek ki arra az útra, amelyik elvezet Tyuhtyetba. Mennyire van ide? Pár óra alatt odaér, de induljon el. Már sötétedik. Hová induljak éjszakára? Gyalog az ismeretlenbe? Hát ez itt a szabadság? A szabadulás? A szabadon bocsátás? Azt mondja, nem kell éjszakára elindulnom. Itt elüldögélhetek reggelig. Azon a padon, és rámutat arra, amelyiken délután várakoztam.

Nincs mit tennem, leülök, még jó, hogy az utolsó pénzemért kenyeret vettem. Van fél kiló kenyerem meg egy darabka lazacom, elleszek rajta reggelig. De aludni itt nem lehet. A pad keskeny, inog, rozoga. Egyáltalán, egy ilyen városban hogy lehet eltűrni ilyen rozoga padot a rendőrségen? Éjfélkor váltás, elmegy aludni a hátsó szobába, én meg ülök tovább a padon. Aki váltotta, szintén tiszt. Semmit sem kérdez, én sem tőle. Legszívesebben lelőném a másikkal együtt. Már megint ott tartok, hogy gyilkolnék. Ilyen rettenetes dolgot! Ezek még képesek egy hónapig is itt tartani. Se pénzem, se igazolványom. Teljesen ki vagyok szolgáltatva nekik. Egy ismerősöm sincs az egész unióban. Mi lesz így velem? Mikor kerülök haza? Hiszen a kedvezményem sem kaptam meg.

Május 7., vasárnap. Hideg, fagyos a reggel. 4 fok hideget mutat az állomáson a hőmérő. Ötkor indultam, az állomásnál kell elfordulni a tyuhtyeti útra. Alig járnak az utcán. Korán is van, meg vasárnap. Elfogyott a kajám. Egyrubelnyi apróm van. Minden zárva. De egy csájnaja nyitva van, most nyit a teaház, hat óra. Kérek egyet, pár perc múlva kész, iszom még egyet. Marad negyven kopekem, ezért kérek kenyeret. Ad

104 Bogotoltól kb. 40 kilométerre északra fekszik.

egy jó szeletet. Megeszem. Kész. Ennyi az enyém. Most pedig előre, az út Tyuhtyetba vezet. Ott meg ki tudja, ki és mi vár rám? Az idő hűvös, nem süt a nap, kissé borongós az idő. Irány az ismeretlen.

A várost elhagyva vigasztalan, letarolt táj tárul elém. Csak alacsony, kettő-négy centi vastag, göcsörtös nyírfacserjék tenyésznek, a többit rég eltüzelték a városiak. Ahogy egy kicsit megvastagszik, már ki is vágják. Már öt kilométert haladtam, de életnek semmi nyoma. A nyíres megszűnik, helyét kiskertek foglalják el. A városi lakosok kiskertjei. A vasutasok, tanárok, tanítók, egészségügyi alkalmazottak és egyéb városi népek kapnak itt kertet. Ki negyed, ki fél hektárt. Beültetik krumplival, árpával, tyúkot, disznót, tehenet tartanak. Abból és a fizetésükből el tudják magukat tartani. Sehol egy lélek. Az úton előre és hátra ellátok kilométereket. Sehol senki. Igaz, ma vasárnap van, holnap meg ünnep, a háború befejezésének és a győzelemnek a napja. Most ez négy nap ünnep.

Se egy ház, se egy falu. Bármerre nézek, csak silány erdők, dimbes-dombos, kietlen táj. Néhol még áll a hó foltokban, ahol vastagabbra fújta a szél. Az úthajlatok is tele vannak piszkos hóval, a szél már ráfújta a száraz helyekről a földet. Nyolc kilométer. Az út két oldalán vörösfenyő cölöpök, rajta a verszták száma. Még a árok alatt rakták le, ezer évig is eláll. Némelyiken nehezen kivehető a szám, de közelről le lehet olvasni. Az út hol száraz, hol sáros. Semmi nyoma, hogy akár lovas fogat vagy gépkocsi haladt rajta. Néhol emberi nyom, de az is régebbi. A Keleti-Szaján északi lejtőjén haladok, erre már számottevő emelkedők nincsenek. Bogotoltól délre vannak az utolsó magasabb helyek, közvetlenül a város szélétől nyugat–keleti irányban le, egészen Irkutszkig.

A Csety[105] folyó – itt még csak patakocska – Bogotol északi peremétől folyik északnak. Rengeteg kanyarral elhalad Puzanovo mellett, majd Tyuhtyet alatt egyesül egy másik patakkal,[106] tavasszal elárasztva az egész környéket. Erős, havas tél után két hétre is lezárták az egész térséget a lakosok előtt. De utána még egy hétig csak csónakkal lehet megközelíteni a domb alatt épült házakat, melyek mind fából épültek. Maga Tyuhtyet dombon épült, de a kolhozokból idetelepült száműzöttek, a balti köztársaságokból idehurcolt ezrek beépítették a Tyuhtyetba vezető utat mindkét oldalon legalább három kilométer hosszan.

Így a járási székhely lakosainak a többsége már nem a dombon, hanem a folyó mellett és az északi részen épült házakban lakik. A Csety délen kerüli meg a dombot, s a nyugati oldalon halad tovább. A járás területe 9200 négyzetkilométer. Lakóinak száma 47 ezer,[107] északi része alig lakott. Télen és száraz időben jól járható földút szeli át délről északnak, innen mellékutak – földutak – vezetnek a kis falvakba. Mindegyik

105 Csety: a Kija folyó Oroszország ázsiai részén, Dél-Szibériában, a Csulim bal oldali mellékfolyója.

106 A Tyuhtyet folyó átszeli a várost délről.

107 Manapság alig tízezer fő lakja a kerületet.

be van kerítve, az állatok elkószálhatnak, de farkas is előfordul a járásban minden évben. Némelyik falu tíz házból áll, tizenegy faluszovjet képviseli a közigazgatást. Némelyikhez három-öt kolhoz tartozik. Minden faluszovjethez tartozik egy hétosztályos iskola. A kisebb telepeken csak négyosztályos van egy-két tanítóval, legtöbbjük nő. A terület kétharmada erdő. Néhány kolhoz kivételével a földből több az erdő, mint a művelhető terület. Van, ahol csak tizenöt százalék a szántó. Kézműiparon kívül semmilyen egyéb munkalehetőség nincs, az erőirtások három éve kezdődtek el, a kitelepítések után. Akkor már lett munkaerő is az iparszerű erdőirtásra. A nagy fakitermelő vállalatok Kirgíziából és más megyékből települtek ide. Onnan, ahol nincs erdő, vagy nem megfelelő a faanyag. A folyón, innen tíz kilométerre vízi erőműveket építettek, amelyek kedvező vízállás mellett ellátják a járási székhely egy részét árammal. Egyébként a házak kilencven százalékában petróleummal világítanak. Van egy gépállomás is. Néhány műterem, műhely. Kisipari egyesülés. Magánszektor nincs. A Csety partján vízimalom őrli a gabonát. Bérőrlést is végeznek tíz százalékért. A gépállomáson található a fél járás összes mezőgazdasági gépe. Északon is van még egy kirendeltség, feleannyi géppel, mint itt.

Haladok, már mentem tizenöt kilométert. Elhagytam egy bekötőútjelző táblát. Csajkovszkij volt a település neve. A távolban látszott néhány füstölgő kémény a fák között, három kilométerre a főúttól. Tizennyolc kilométerre vagyok Bogotoltól. Itt van egy drótkerítéssel bekerített kert almafákkal. A fák kicsik, alig lehetnek öt évnél idősebbek. Közelebb megyek, kell ez a kis pihenő, látom, almafák. Vagy ezer darab. A törzsük egy méterig becsavarva szalmával, védik a hidegtől. Néhány száraz levél árválkodik az ágakon. Termés nem maradt rajtuk egy sem. Talán még nem is termett? Néhány nagyobb emelkedőn már túl vagyok, de ez már sík vidéknek mondható. Egyre távolodom a hegyektől. Messze mögöttem kéklenek a Szaján szürkésbarna csúcsai. Néhol sötétzöld fenyők borítják. Két apró patak kísér kilométereken át, rozoga híd vezet át rajtuk. Csak át van húzva az úton néhány rönk.

Sehol egy lélek, mintha kihalt tájon járnék. Se egy ház, se egy kutyaugatás. Huszonkét kilométer után az út bal oldalán egy csájnaja. Teázó. Be van zárva. Minek kinyitni, ha senki sem jár erre? Jobbra van egy nagyobb épület, az elején és a végén egy-egy bejárattal. A tetőn magasra nyúló antenna. Senkit sem látni, a kéményből füst száll az ég felé. Egyenesen, mint a gyertya. Semmi szél. Ami Bogotolnál még erősen fújt, mostanra elállt. A település egy kilométerre van a teázótól. A fák közül látszik néhány ház. Előttem, a telep végétől ameddig ellátok, gyönyörű őserdő, a tajga. Olyan, amilyennek el lehet képzelni. Ki is van írva táblákra: védett terület. Mindennemű kivágás tilos. Dohányozni tilos. Bemenni tilos. Minden tilos. Vegyes, igazi őstajga. Nyír, nyár, de legtöbb a változatos fenyőkből van. Közel az úthoz huszonöt méteres jegenyefenyő. Sok madár repked. Eddig szarkán és néhány varjún kívül nem láttam semmilyen madarat. Itt a fenyőrigók, harkályok, különböző énekesmadarak sokasága csivitel. Régen nélkülöztem már a madárdalt. Már emberi hangot szeretnék hallani, de a madárdal is valami.

Két és fél kilométert tettem meg a fákkal szegélyezett úton. Kétoldalt 25-25 méteren ki van irtva az erdő, ez kaszáló. Nehogy a kidőlő fa kárt tegyen emberben, állatban, gépben. Az út jobb oldalán Bogotoltól telefonoszlopokon két szál drót vezet Tyuhtyetig. Ennyi az összeköttetés a világgal. Meg a rádiók. Minden kolhoznak van adóvevője. Azt is a gépállomás üzemelteti. A kezelők kolhoztagok, s a gépállomás alkalmazásában állnak. A rádiósok többsége nő. Még a háború alatt képezték ki őket. Leszerelés után a rádiókkal együtt átvette őket a gépállomások hálózata. Így van állandó kapcsolatuk a világgal, még a napi traktoros-kombájnos megbeszéléseket is azokon tartják meg. Ha kell, az összes kolhoz és gépállomás így tart értekezletet.

Az erdőnek vége, lejtőn haladok a folyóig, át a hídon. Jobbra egy út vezet fel arra, ahol birkák láthatók. De ember sehol. A birkák be vannak kerítve. Messze vannak, tán egy kilométer is megvan. Felkapaszkodom a dombra. Visszanézek a szép tajgamaradványra. Száz évvel ezelőtt itt mindenhol őserdő volt. Jöttek egyre többen a telepesek, kiirtották. Most házak állnak az erdőből kivágott rönkökből. Fennsíkra érek, egyre fáradtabban vonszolom magam. Huszonhetes verszta.[108] Három óra lehet. Vajon hány kilométerre van még? Nincs senki, akitől megkérdezhetném. Hol van a népesség? Kik laknak erre? Miért nincs senki az utakon?

Erdős-ligetes rétek, néhol szántó. Tavalyi gabonatorzs. Idei szántás még sehol. Egy út vezet balra. Itt főleg szántó látszik, jobbra vegyesen facsoportok és szántók. A fák legtöbbje nyír és nyár. Elvétve fenyők. Azokat már felhasználták. De hol? Hiszen nem látok sehol települést. Már 35 kilométer, vagyis verszta, de nem látom az út végét. Hol van az a Tyuhtyet? Balra megint egy út. Facsoportok között rét, semmi szántó. Felmegyek megint egy harmincméteres dombra, ahonnan messze ellátni. De településnek semmi nyoma. A távolban magas domb. Rajta magas erdő. Feketéllik, sötétedik. Odáig legalább öt kilométer. Hol ér el a sötétedés? Negyvenkét kilométer. Messze már látok valamit, mintha sok ház sorakozna az út mentén.

Gyorsítanám a lépteimet, de nem megy. Sok volt. Látok néhány nagyobb házat is a távolban. Ez lesz biztosan Tyuhtyet. Minden reményem benne van. Kegyetlenül mar a bánat. Ahogy közeledem, úgy tör rám a fáradtság. Alig vánszorgok, de egyik lábam rakom a másik után, be kell érnem, hiszen már beesteledett. Távolban nincs semmi fény. De már odaértem az első házakhoz: kis faházak, mellettük istálló. Néhol világosság látszik ki a kis ablakokon. Petróleumlámpa fénye, látok egy nőt is az ablakon keresztül. Bemenni nem merek. Mit is kérdeznék? Majdcsak találok valakit, aki útba igazít. Egy folyóhoz értem.[109] Százméteres a hídja. Alatta rohan a jeges ár. Elöntötte az árteret, 500 méter szélesen ömlik a víz. Fortyog, bugyog nagy zajjal. Sötétben megyek tovább.

108 Verszta: Oroszországban használatos távolság-mértékegység. 1 verszta = 1066,78 méter. Itt tulajdonképpen kilométerkövet jelent.

109 Az Angara folyóról van szó.

A hídtól 200 méterre emelkedő. Balra, majd jobbra kanyarogva érek fel a dombra. Most aztán merre? Szerencsém van, jön valaki. Asszony, harminc körüli, bebugyolált fejjel. A kendőjét még jobban az arcára húzza, mikor mellé lépek. Dobre vecser, mondom, polgártársnő, mondja meg nekem: merre van a rendőrség? Megáll. Ha itt valaki polgártársnőt mond, az csak száműzött lehet. Mert a lágerben és börtönökben nem szabad tovarist mondani, csak polgártárs vagy polgártársnő a divat. A sötétben nem lát. Még egyszer mondom, erre int, jöjjön. Megyek mellette, semmit sem kérdezek, semmit sem kérdez. Alig várom, hogy elülhessek valahol. Teljesen kiborultam. A tudat, hogy nem mehetek azonnal haza, amúgy is megviselt. Ez a hosszú út meg fizikailag kikészített. Éhen-szomjan. A bizonytalanság, hogy nem érek oda sötétedés előtt.

Egy térre érünk. Semmi világosság. Hatalmas tér, 250-szer 250 méteres. Körös-körül faházak. Alig látni, teljesen besötétedett. Borús az ég is, de nem esik. A szél elállt. Elértük a tér végét. Az út jobbra megy, de a nő egyenesen folytatja az útját. Mutatja, menjek el a tér végéig, ott jobbra a harmadik ház a rendőrség. Elköszönök, elválunk. Megláttam az első szabad embert. Feltéve, ha az volt, nem pedig száműzött. Azt nem tudtam még, kik laknak itt. Elballagok lassan az épületig. Benyitok. Egy kék sapkás, kék ruhás rendőr főhadnagy ül egy pult mögött, előtte gyertya ég. Mellette egy 18 éves lány, az iroda alkalmazottja. Gépíró. Egy 35 év körüli nő is van az irodában, beszélgettek. Rám néznek, mondom, ide lettem irányítva Bogotolból. Odaadom a borítékot. Elolvassa.

Leülök egy lócára, a fal mellett van. A helyiség négyszer négyméteres. Olyan fáradt vagyok, majd leesek. Kérdi, gyalog jöttem-e. Igen, hiszen senkivel sem találkoztam az úton. Odajött mellém, mondja, ez szép teljesítmény volt. Cigarettával kínál, ő már akkor szívta, mikor beléptem. Nem kérek, inkább vizet adjon. Önt egy vizeskancsóból, megiszom, hirtelen végtelen gyengeség fog el. Eldőlök a lócán, és olyan keserves zokogásban török ki, amilyet még életemben nem éltem át. Sosem voltam sírós. Bírtam a legkegyetlenebb bántalmat is szó nélkül. De most – megfosztva minden reménytől, becsapva várakozásaimban, kiszolgáltatva az önkény kénye-kedvének, elfáradva, kiéhezve, reményvesztetten – elemi erővel tört ki belőlem a zokogás. Megállíthatatlanul ömlöttek a könnyeim. Az idősebb nő áll, majd lassan elindul az ajtó felé, és köszönés nélkül kimegy. A huzat meglebbentette a gyertyalángot. A főhadnagy mondja, ebben az ügyben a rendőrparancsok az illetékes, holnap reggel jöjjek be nyolc órára. Ünnep van, de be fog jönni. Most, mivel nincs hova mennem, menjek át a szemközti házba, ott lakik egy rendőr, most szénáért van a lovaknak, holnap jön meg. Addig a lakásában helyet ad a felesége. Kérdi, kell-e cigaretta. Elfogadom, pedig egy porcikám sem kívánja az újabb megaláztatást. Mint a koldus, akit már mindenhonnak kirúgtak, elfogadok mindent. Milyen ember lettél, Gúth Zoltán?

Átmegyek. Hatalmas kutya a helyiségben. Egy nagy konyhában az asszony éppen szoptatott. Kisbabája van. Féléves lehet. A mellei teljesen kint vannak. Egyáltalán

nem zavartatja magát. Leülök egy székre, kettő van belőle, az egyik fél karfája le van törve. Befejezi a szoptatást, megkínál krumplival és tejjel. Nem ittam tejet már régen, ezért jólesik. Kenyér – mondja – kevés van. Kell a férjének. Holnap nyitva a bolt, lesz mindenből sok, lehet venni mindent. A győzelem ünnepe, utána még egy nap pihenő. De azt, ami van, szívesen adja. Egy tálból héjában főtt krumplit szed ki, elém tesz négyet. Tejet önt csészébe, azt mind elfogyasztom. Ennék még, de nem kérek, ő meg nem invitál. Mivel kilenc óra elmúlt, mondja, lefekhetek az ágyra, mert biztosan fáradt vagyok. De nem ajánlja, mert sok benne a poloska. Ha elmúlik az ünnep, kiirtják. A földön alszik a férje is, ott kevesebb csípést kap éjszaka. Ő meg a sarokba készít magának a gyerekkel helyet.

Nézem ezt az asszonyt. Elég rendes kinézete van. Tiszta, ápolt, de minden agyonhasznált, ami rajta van. A berendezés szegényes, szekrény sehol. Egy láda a sarokban, biztosan abban van mindenük. Az asztal mellett a két szék, másik oldalán pad. Egy kakukkos óra zörög, más berendezés nincs. A tűzhely egybeépítve a kemencével. A két helyiséget egy kemence fűti. Elhelyezkedem. Érdeklődik, hol voltam, mikor engedtek ki, hol akarok élni. Mondom, csak ideiglenesen leszek itt, amíg az irataimat megkapom. Utána utazom Magyarországra. Levackol ő is a sarokba. Eloltja a lámpát. Levetkőzöm és elalszom. Reggel már világos van, mikor ébredek. Elköszönök tőle. Mondja, írjam alá a papírt, amit a főhadnagy adott. Aláírom, ő majd kap a szállásért és élelmezésért valamit. A reggelimet már elsikkasztotta. Átmegyek a rendőrségre. Nyolc óra. Pontos vagyok.

A váltótiszt is megjött, de a főhadnagy még nem ment el. Úgy látszik, érdekli, mi lesz velem. A lány éppen jön befelé – ő gépírónő, de teát főz, és más irodai munkát is elvégez –, beszélget Gyomkóval. Nyikolaj Gyomko. Mondta a főhadnagy. Így őt már ismerem. A lány pedig Galina. Igazán csinos, jól öltözött teremtés. Olyan magas, mint én, melles, erős. A haja sötétszőke, hosszú. Kipirosított ajkai duzzadtak, formásak. Szeme kékesszürke. Az arca olyan, mintha most jött volna a kozmetikustól. Csizmában jár, mint itt mindenki. Csak nyáron, jó időben viselnek félcipőt. Ha táncolni mennek, magas sarkú cipőt visznek magukkal, de csak a táncteremben veszik fel.

Gyomko bemegy az őrnagy irodájába. Becsukja az ajtót maga után. Egy perc sem telik el, már jön is ki, jöjjön, mondja, mire bemegyek. A fogadóhelyiségnél kétszerte nagyobb szobába jutottam. Egy hatalmas olajfestményről Sztálin néz rám. Két méter magas, kerete tízcentis, díszített, aranyozott. Az asztal szokatlanul nagy, az is tiszteletet parancsol. Leültet egy székre, négy van belőle, mind egyformák. Az ablak dupla, előtte két fikusz, az egyik a mennyezetig ér. Még néhány kisasztal, szék, könyvesszekrény. A bal oldalon kevesebb könyvállvány, rajta Lenin és Sztálin sok piros kötéses könyve. Elővesz egy csomag Belomort, megkínál, rágyújt, nekem is tüzet ad.

Ezüst öngyújtó, európai. Szeretem a Belomort, jó illata és jó íze van. Néz, nem szól. Várok. Majdcsak mondja, mi van. Nézi a borítékot. Előveszi a benne lévő kis lapot. Egy ív papír. Nem látom, mi van ráírva. Három méterre ülök az őrnagytól. Két perc múlva, amikor a cigarettából már alig van, megszólal. Egyelőre elmegyek a kol-

hozba. Ott kapok szállást, ennivalót és munkát addig, amíg az irataim megjönnek. Ez nem fog soká tartani, de egy-két hónap eltelhet. Viseljem magam tisztességesen, akkor nem lesz semmi bajom. A munkámat végezzem el rendesen. Olyan munkát kapok, amit el tudok látni, fizetést is annyit, amennyit a kolhoztagok. Előlegként teljes ellátásban részesítenek, hiszen nekem semmi pénzem sincs. A kolhozelnök ad szállást, kiutalja részemre az ennivalót. Most pedig elindulhatok. Arra kell menni, amerről jöttem. Egy híd után jobbra vezet egy út, pontosabbat majd a főhadnagy mond. Elmehetek.

Mondom az őrnagynak, hogy nekem pénz is járt volna, a lágerben azt mondták, hogy az irataimmal azt is megkapom. Írjak egy kérelmet, hogy küldjék ide. Ő azt elküldi, rövidesen értesítenek, ha megjön, átadják.

Elbúcsúztam, kimentem Gyomkóhoz, aki elmondta, merre menjek, hol kell jobbra fordulni. Azt sem kérdezte, hogy ettem-e. Pedig tudták, hogy nincs egyetlen kopekem sem. Elindultam. Világosban jobban odatalálok. Nem lehet messze. Most sokan járnak az utcán, hiszen két embert is látok, mennek a boltba vagy a csájnába, az is ott van a sarkon. Ott kell jobbra fordulni, aztán lefelé a dombról, a folyó felé. Ott a hídon átérek, tovább előre. Egyenesen vezet az Bogotolig. Mennék is a vasúthoz, el innen, minél messzebbre, Moszkváig, a követségre. Csakhogy egy kopekem sincs.

Május 8., hétfő. Az erdő elborítja az egész dombot. Védett, azért maradt meg. Másképp már régen nem lenne. Már megjöttek a seregélyek. Itt is, akár Irkutszkban, sok van belőlük. Minden háznak van egy-két seregélydúca. Elérem a domb alját. Egyenesen megy az út a hídhoz. Átmegyek, jön velem szembe két fiatal lány. Nézik a folyót, ami zavarosan rohan nyugat felé. A dombot megkerülve északnak fordul. Még három kilométer az út a község széléig. Mellékút csak a folyó mellett volt, innen végig az út mellett állnak a házak, mögöttük a kert. Sok helyen még szántás sincs a ház mögött, azok biztosan nemrég építették házaikat. Már a községen túl járok. Vissza, azon az úton, amin tegnap jöttem. Két út is vezet a kolhozba, de az egyik, a közelebbi kanyargós, azt mondta Gyomko, menjek inkább a szebbiken, az leágazik, és egyenesen visz a kolhozba. A falu neve Puzanovo. A 12-es kilométernél kell jobbra fordulni, és onnan három kilométer a falu.

A tegnapi negyvenöt kilométer, a lehetetlen helyzet, az éjszakai rossz alvás, az éhség kimerített. Lassan, kényelmesen haladok. Tizenöt kilométer, négy órát szánok rá. Egy órára odaérek. Elértem a nagy lejtőhöz. Felkapaszkodom a tetőre, innen ellátni pár kilométert. Még két kilométer, elfordulok jobbra. Itt már sok a szántó. Messze látszik egy sötét tömeg, zöldellő feketefenyő-erdő. Felette a szürkéskék égbolt tisztulni kezd. Kisebb facsoportok, de egyre több a felszántott terület. Végre látok egy embert, lóháton. Na, majd attól megkérdem, hol járok, és kit kell keresnem. Felém néz. Még egy kilométer, és ott vagyok. A falu 10-15 centis hántolt fenyőkkel van bekerítve. Kétméterenként két karó közé vannak vékony ágakkal erősítve. Az úton

kapu, most nyitva. Két oldalra nyílik. Egyik szárnyát a lovas nyitva hagyta. Tárt kapuval várnak. Sehol egy lélek, se állat, se ember. Mintha élettelen tájon járnék.

Az első háznak jobb oldalon hatalmas, erős kerítése van. És vaskapuja. Ilyen nincs is több a telepen. Az udvarában néhány hatalmas fenyő. A fák még az erdőből maradtak itt, amit meghagytak az építéskor. A kerítésén kívül sok a fa. Tíz méterre meg a kolhoz kerítése, ami a falut veszi körül.

Megyek az úton, csak akad valahol valaki, aki útba igazít. Néhány ház kéményéből füst száll egyenesen felfelé. Szélcsend van, néha a nap is előtűnik a lassan mozgó felhők mögül. Végre egy nő kilép az egyik házból. Vállán karamüszlo, vállfa, amivel a vizet hordják a folyóból vagy a kútról. Melléérek, kérdem, merre lakik az elnök. Az utolsó házban bal oldalon, de van még egy lakatlan ház is utána. A raktár. Megyek tovább.

Elérek egy elágazást, balra megy egy út, én meg kis lejtőn megyek tovább. Három ház van még a kereszteződés után, az utolsó a raktár, tehát a második lesz az elnök háza. Szokványos, nem régi épület, rönkökből. Itt sincs kőház. Az út felől van a bejárata, kopogok. Már nyitja is az ajtót. Látom, ez az az ember, akit a lovon láttam. Fekete hajú és bajuszú, kissé szögletes arcú, kunokra hasonlító negyvenes férfi, Magyarországon is elkelne szép férfinak. Csizmája fényes, mintha ünnepelni készülne. De holnap ünnep is lesz. A kolhoz elnöke. A fia szintén Nyikolaj, tizenkét éves. Lánya, Zoja tízéves. A gyerekeket kiküldik játszani. Átmennek valamelyik szomszédhoz. Ők az első emberek a vízhordó nőn kívül, akik az utcán járnak. Ebédidő, gondolom, de sehol senki?

Míg idejöttem, sokat gondoltam a sorsomra is. Sehogy sem fogtam fel, mit is akarnak velem. Hiszen mindaz, ami velem történik, nem egy pillanatnyi elhatározás kérdése. Ezt valahol valakinek el kellett tervezni, értesíteni a fogadókat és érintetteket. Itt írom le, amit csak később tudtam meg erről.

1949-ben kihallgattak az egyes lágerben. Rajkiról kérdeztek, vagyis Rajk magyar miniszterről érdeklődtek. Látniuk kellett, hogy semmilyen információval nem rendelkezem róla. Ezt valószínűleg ők is tudták, hiszen '48-tól börtönben voltam. Előtte meg nem foglalkoztam közélettel. Azt tudták csak, hogy nemsoká szabadulok a lágerből. Akár az idő elengedésével is. Az őrnagy felesége – több tiszt tudott róla – Tyuhtyet járás Puzanovo falujából való volt. A lánytestvérei már egy kivétellel férjnél voltak. Egyedül a legfiatalabb, Maruszja volt még hajadon. Huszonkét évesen nem volt kihez férjhez mennie Puzanovóban.

Tyuhtyet járás sok falujába vittek száműzötteket. De Puzanovóba nem jutott egy sem. A járás déli része Tyuhtyet előtt a legjobb és leggazdagabb földekkel rendelkezett. A leggazdagabb kolhoz meg a puzanovói Szvetlij Puty volt. '49-ben egy kiló gabonát adtak egy munkaegységre. A szomszédos Oszakarovkán[110] csak harminc

110 Helység a Krasznojarszki határterület Tyuhtyet kerületében.

dekát. Azt is szemetes gabonából. Mire kitisztították, alig maradt valami. Nedves is volt. Tehát a száműzötteket odavitték, ahol a munkájuk után nem kellett sokat fizetni, de elvégezték a kiszabott mennyiséget. Ha nem végezte el, nem kapta meg a kiszabott fejadagot. Az a száműzötteknek járt, levonták a keresetéből. Ha év végén nem tett ki annyit, amennyit előlegként megkapott, akkor az „adósságát" átvitték a következő évre. Így a kolhozt nem hagyta el semmi címen. De kapott háztáji földet, ha nőtlen volt, negyed hektárt. Ha nős, fél hektárt, és a feleség is dolgozott. Abba vethetett krumplit, negyed hektáron termett harmincöt mázsa. Jó évben akár ötven is. Tehát abból a tyuhtyeti piacon vehetett ruhát, lábbelit vagy gabonát, ha keveset kapott. De vethetett árpát is, az érik be leghamarabb.

Nos, ott a nők – hiszen sok özvegy, vőlegény nélkül maradt lány – férjhez mehettek az egyedülálló férfiakhoz. Nem kellett semmilyen engedély. Kijelentették, hogy holnaptól együtt élnek, kész. Az idős bennszülött családok legtöbbje sosem volt hivatalosan egybeírva. Tehát nem voltak megesküdve. Igaz, őket még a pópa adta össze.

Puzanovo 102 házából '41 és '50 között nyolcat elbontottak, kettőt raktárnak használtak. 92 ház lakott volt. Ez 92 családot jelentett. De 24 házban egyáltalán nem volt férfi. Még gyerek sem. A háborúban sok szibirják halt meg a férfiak közül. Puzanovo 52 személyt vesztett. Egyik fél lábbal, másik fél kézzel jött vissza a frontról. Az elesettek közül kettő nő volt. Volt, aki elhagyta a feleségét, és háborús bajtársnőjét vette el, vagy egyszerűen csak nála maradt. Néhányan el is váltak. De ez Puzanovónak akkor is veszteség volt. A leszerelt nőtlen katonák közül mindössze három maradt a kolhozban, a többiek – néhányan voltak csupán – máshol telepedtek le. Akkor folyt Königsberg[111] betelepítése is. De a szibériai városok is várták a sofőröket, egyéb szak- és betanított munkásokat.

A fiatalokat 18 évesen besorozták, legtöbbjük nem nősült meg előtte. De ritkán ment vissza a kolhozba. Ilyen körülmények között a 16–26 éves lányok, özvegyasszonyok helyzete kilátástalanná vált. Éppen a viszonylagos „jólét" volt az oka annak, hogy Puzanovóba nem vittek száműzötteket. Az értelmiségiekből néhányan letelepedtek Tyuhtyetban, erre külön engedély kellett. A többit meg 40–100 kilométerre északnak vitték, nem egy esetben megbilincselve, télen. Onnan szökni is reménytelen volt, hiszen csak egy út vezetett Tyuhtyetba, több falun keresztül, az utak pedig mindenhol kerítésekkel elzárva. Azon még keresztül is lehetett lépni, hiszen nem emberek, állatok miatt voltak a falvak bekerítve. Viszont minden idegent számontartott a hatóság. A falvak lakossága meg ismert minden falubelit, sőt, szomszéd falubelit is. Itt idegen nem mehetett át úgy egy falun, hogy fel ne tartóztassák. Néhány szökés volt, de mind visszavitték. Egy-két év alatt beletörődtek sorsukba. Elvettek

111 1946-tól Kalinyingrád. A párizsi békével (1947) hivatalosan is a Szovjetunió része lett, s Sztálin azonnal kitelepítette a németeket a városból.

egy özvegyet, összeálltak egy lánnyal, és élték világukat a lehetőségeken belül. Gyerekük lett, nevelték. A családosok is alkalmazkodtak. Kényszerből. A lakóhelyük úgy volt beírva: kényszerlakhely.

Látta rajtam, hogy rendes, erős, egészséges ember vagyok, meg Maruszjának is megfelelek. Ezért nem kaptam kedvezményt. Elküldtek dolgozni a főtisztek lakásaira. Ezt jól tették. Elküldhettek volna erdőirtásra is. Onnan meg áthelyeztek a széttelepítő lágerbe. De miért vittek erdőirtásra? Ott teljesen leromlottam. Semmim sem maradt, tehát sehová sem mehettem, ha nem adnak iratokat meg pénzt. Akadt olyan is, aki megváltotta a jegyét hazáig, és onnan már nehezen vagy sehogy sem tudták visszavinni. Persze, ha hazajutott egyáltalán. Csak sok év után tudtam meg, hogy Kövi Ferit sem engedték Kárpátaljára, öt évet kellett volna még szibériai száműzetésben dolgoznia. Ő megváltotta a jegyét. Egy darabig nem jelentkezett, majd lassan elfogadták, otthon telepedett le. Volt magyarországi magyar is, aki elutazott Kárpátaljára, de a határ előtt elfogták, tíz évet kapott. Werner Rudolf is úgy került vissza Irkutszkba. Én sem jártam volna jobban, ha elutazom Moszkvába. A követ sem mondott volna mást, mint hogy utazzak vissza oda, ahová küldtek, kérvényezzem, hogy engedjenek haza. De aki kérte, azt se engedték, a követség senkinek sem segített.

Amit tettem tehát, a legjobb megoldás volt. Hiszen akkor minden ürügyet kihasználtak, csak ítélhessenek. Kellett az ingyenmunkaerő. Önszántából senki sem akart Szibériában élni, dolgozni. A leszerelt katonák kilencven százaléka se ment vissza a kolhozba. A lányok nem tehettek semmit. A munkát el kellett végezni. Tervteljesítési kényszer volt. A gabonát, húst, bőrt, tejet, vajat, tojást, szóval minden mezőgazdasági terméket meg kellett termelni. A nők nem hagyhatták el a kolhozt, nem kaptak személyi igazolványt. Anélkül pedig sehová sem lehetett menni. Az első igazoltatáskor elfogják, elítélik. Ha a kolhoztag el akart utazni rokonlátogatásra, akkor be kellett adnia egy kérelmet a kolhoz vezetőségének. A legközelebbi gyűlésen – minden hónapban volt – megtárgyalták. Ha olyan időszakra adta be a kérelmét, mikor nem volt vetés, aratás, kaszálás, mehetett, sosem akadályozták meg. Ellenkező esetben kérték, adja be máskorra a kérelmét. Csak temetés esetén lehetett azonnal menni, kapott pénzt előlegbe, útiköltségre. Pénzt egyébként nem kaptak sosem. Csak terményt. A háztájiból kellett kigazdálkodni a pénzt bármire. Azoknak, akiknek férje, fia, lánya elhunyt a háborúban, adtak ki állandó havi járandóságot. A gyermekes anyáknak járt családi pótlék, függetlenül attól, van-e férje vagy nincs. Tartásdíjat kevesen kaptak.

Mire május elsején letelt a két évem, addigra már régen el volt intézve, hová kell küldeni engem. Puzanovo. Munka még nem volt, május 15-én kezdődött el a tavaszi készülődés. Korán mentem volna. Ezért 15-én akartak kiengedni. Én viszont nem mentem ki dolgozni. Tehát el kellett még egy napig tüntetni. Addig értesítették a járási kapitányságot, hogy hetedikén érkezem. Tudták, pénz és ismeretség nélkül ott leszek akkorra. Elvettek tőlem minden lehetőséget. Kiéheztettek, ruhátlanná tettek.

Kiszolgáltatottá. Tehát volt egy napjuk, hogy a fogadásomat előkészítsék. Az őrmester később maga mesélte el, aki Puzanovóban volt szénáért. Azért mentek oda, mert el kellett vinni egy levelet, ami velem volt kapcsolatos. Fizettek minden évben egy területért, amit ők maguknak lekaszáltak. De a saját teheneiknek is kellett, ha a piacon veszik meg, sokba kerül. Azt még a tisztek sem tehetik meg.

Az elnöknek keresnie kellett szállást, elintézni, hogy legyen megfelelő élelmezésem, mossanak rám. De azt is tartalmazta a levél – gondolom –, hogy vezessenek be a fiatalok körébe, szervezzék meg első naptól fogva a beilleszkedésemet. Ezért – de munka se volt még – senki sem lehetett a falu utcáján tizenegy és egy óra között. Addigra nekem ott kellett lennem. Az elnök kilovagolt „határszemlére", mint nekem mondta. Látta, hogy jövök, előrement, hogy útközben senki se kérdezősködjön. A vízért menő lány is ki lett küldve, hogy irányítson, de én magam kérdeztem. Elfogódott volt a hangja, de ezt egészen másnak tulajdonítottam. Azt hittem, ruházatomnak szól a lassú reagálás. Azonkívül csak egy mondattal elintézett. Egy idegent.

A járási párttitkár Sznyicin. Rokona volt a Puzanovóban élő rokonának. A fia és a menye meghalt a háború alatt, de nem a fronton. Valami betegségben. Maradt utánuk három lány. Katya, Alekszandra – becenevén Sura – és Lida. Katya Szahalin szigetén dolgozott férjével együtt, Sura 17 éves. Dolgozik a kolhozban. Hét osztályt végzett. Lida 12 lesz, iskolába jár. Most negyedikes. Itt hétéves koruk után mennek iskolába a gyerekek. A két unokát tehát a nagymama neveli. Kapja utánuk a segélyt, a kis Lida után még a családi pótlékot is. Az az anyának jár, anyasági segély címen. Sznyicin, a járási párttitkár elintézte Uszkovval, hogy oda, Volkovához tegyen engem, van hely is, meg lány is. Elvégre Sura is mehet férjhez, ha akad valaki. Ki tudja, talán éppen én leszek az, aki elveszi? Azt nem tudta, hogy velem mások a tervek, de tudomása volt a sorsomról. Ő meg a többiek háta mögött intézkedett. Így kerültem én Volkovához.

De menjünk csak megint vissza a megérkezésem utáni percekig. Miután Uszkovval kezet fogtunk, bemutatta a feleségét, gyerekeit, aztán kiküldte őket játszani. Senki sem járt az utcán, ők is elmentek valamelyik ismerősükhöz. Leültettek az asztal mellé, az ablak elé. Érdeklődtek, hogy értem ide, mikor indultam. Mit mondtak nekem a rendőrségen? Semmit se mondtak, csak azt a levelet kaptam az őrnagytól, amit már átadtam. Abban se volt semmi más, mint egy cetli, néhány sorral. Azt már tudták, hogy magyar vagyok, de úgy tettek, mintha csak most értesültek volna az érkezésemről. Uszkov igyekezett előttem olyan embernek feltűnni, aki nagyon is megérti a sorsomat, átéli a viszontagságaimat. De egyúttal európainak is igyekezett mutatkozni. Mint mondta, harcolt Magyarországon is, Lengyelországból jutottak odáig. Szerencsés volt, néhány kisebb sebesülésen, egy könnyebb légnyomáson kívül semmi baja sem esett. Megúszta, mondta, de sok bajtársa ottmaradt. Ezt a kolhozt is lefejezte a háború. Alig maradt férfi a faluban. A szibériaiak verték meg Moszkva alatt a németet.

Felesége ezalatt tálalt. Leterítette az asztalt, tányérokat tett fel, egy tálban kellemes illatú káposztalevest rakott elénk. Szedjek, invitál. Lassan szedek, tele a tányér. Ők is telemerik. Itt nem szokás finnyáskodni. Az emberek Szibériában őszintébbek, mint bárhol máshol. Itt mindenki a másikra van utalva, vagy előbb-utóbb lesz rászorulva. Ma én, holnap te. Itt a természet törvényei uralkodnak. Aki ezt nem veszi tudomásul, elpusztul. Csak összefogva lehet megélni. Házi sütésű barna kenyeret szelt, sokat, és egy tálra tette elénk.

Ebéd előtt egy-egy pohár szamagonkát[112] – házi vodkát – töltött Uszkov, a felesége is ivott száz grammot. Mi mindketten kétszáz grammot ittunk. A második fogás csugunban sült főtt krumpli darabka sült hússal. A csugun speciális öntöttvas fazékszerűség. Van kisebb és nagyobb. Ha az alja – mint ennek a fazéknak is – tizenkét centi, akkor kiöblösödik oldalt, majd legfelül újra kissé összeszűkül. A legszélesebb részén harminc centi. Van egy nyelesvilla-szerű fogó. Azt alul a keskeny rész vastagodó oldalán elhelyezik, megemelik, és úgy veszik ki a forró kemencéből. A kemence elején van egy kétplatnis tűzhely is. De télen mindig be kell fűteni a kemencébe. Ott jobban és gyorsabban lehet sütni-főzni, ízletesebb is. Most még hidegek vannak, mindennap fűtenek. Igaz, éjszakára elég az a meleg, amit az ebédfőzéshez tüzelnek, így este már nem kell befűteni. A kemence nagy, két személy is elfér rajta kényelmesen. Idős emberek mindig ott alszanak télen-nyáron. Sokszor gabonát szárítanak rajta, azt letakarják, ha megszárad, puha rajta a fekvés.

Tölt még egyet, de mondom, nekem már ez is a fejembe szállt, hiszen megvan 35 fokos is. Kétszáz grammot összesen nem ittam a két év alatt. Esetleg annyit. De azt sem egyszerre. Így csak fél pohárral tölt, ő egésszel iszik. Elnézést kér, de neki még dolga van, intézi nekem a szállást. Estére itt lesz, az még két óra. Addig a felesége elmosogatott, néha kérdezett valamit. Besötétedett.

Megjött Uszkov. Mondja, hogy holnap lesz szállás. A szállásadó rendes öregasszony. Dolgozik is, ha kell, a kolhozban. Az aratáskor sok a munka, sietni kell, az idő bármikor elromolhat, az öregasszonyok munkája akkor aranyat ér. Uszkov – ami magyarul bajuszt jelent – talán azért viseli ezt a nevet, mert az ősei is bajuszt viseltek. Neki is szép nagy arcszőrzete van, de elegánsan megnyírva. Látni, hogy ad magára. A januári közgyűlésen választották meg elnöknek. Addig Mihail Azsarov volt az elnök. Előtte Karpenko Nyikolaj. Nem vitték el katonának, tüdőbetegség miatt. Ezért lehetett több évig elnök. Liza Potapovát váltotta fel, ő volt az egyetlen női elnök. A férje után választották meg. Az bevonult katonának, tiszt volt, ott megismerkedett sebesülése alatt egy orvosnővel, háború után együtt maradtak, Lizának tartásdíjat fizetett. Potapova volt az egyetlen nő, aki Puzanovóban tartásdíjat kapott. Két gyereke – Kolja és Lida – iskolások. Kolja negyedikes, tizenegy éves. Lida hetedikes, a tizenötödikben van.

112 Szamagon: házi pálinka.

Potapova lóháton, korbáccsal járt a földekre, mert szörnyű volt a munkafegyelem. Hiszen „mindent a frontnak!" jelszóval minden terményt el is vittek. Ezért lopták zsebben a gabonát, itták a kifejt tejet. Enni kellett, gyerekek is voltak, férfiak meg csak nyomorékok. A tüdő- és gyomorbajosok, akiket semmire sem lehetett használni a fronton. De a földeken és bokrokban érvényesülni akartak. Volt is jelentkező bőven, hiszen iszonyatos volt a férfihiány. De nekik a legjobbak kellettek. Olyanok, mint Potapova. De ő végigvágott a tolakodókon, megtanulták, hogy Liza nem eladó egy ölelésért. Kibírja a háború végéig. És kibírta. A férje csak egy hétig volt Puzanovóban. Elbúcsúzott tőlük, és elutazott néhány száz kilométerre, ott várta egy orvosnő meg egy faluszovjeti elnöki szék. Pedig szép, okos gyermekei voltak.

Kicsit a fejembe szállt a szamagonka, nem szoktam az italhoz. Még nem. Fáradt, álmos is voltam, megágyaztak a konyhában, ők meg a gyerekekkel bementek a szobába. Korán reggel ébredtem, Uszkovné már befűtött a kemencébe. Még érkezésem előtt telehordott egy nagy hordót vízzel. Leülepítette, mert fürödni nem lehetett benne áradáskor. Le kell ülepíteni. Inni meg a falu közepéről hordja a vizet. A főutca a kaputól a folyóig másfél kilométer. A kút a közepén van. Egy kútja van a falunak.

Május 9., kedd. Ma van a győzelem napja. Mindenki ünnepel. De ünnepnek semmi jele. Reggeli után Uszkovval szaunába – „bányába" – megyünk. A fia is velünk tart. Itt nem szokás hétköznap szaunázni. Íratlan szabály, hogy a nők és kisgyerekek péntekenként, a férfiak pedig szombatonként mennek. Én az elnevezést sem ismertem. De indulunk máris. Kapok egy kivájt, dagasztóteknőhöz hasonló faedényt, egy törülközőt háziszőttesből és egy kis köteg leveles, száraz nyírfavesszőcsokrot. Nem tudom, minek, de mindenki visz a hóna alatt ilyet. Uszkov büszkén mondja, az ő szaunájuk a legújabb, tavaly ősszel lett kész. Addig a szomszédokhoz jártak. Alig van ház szauna nélkül. A háború azonban elvitte a férfiak felét, a fiatalok meg elmentek katonának, hogy aztán sose jöjjenek vissza… Így maradt a sok nő. Ők meg egy szaunát befűtenek pénteken, négy-öt családnak elég egyhordónyi víz. Szombaton nincs kinek fűteni. Mégsem szombaton fürödnek a nők. Nekik pénteken kell, ez az íratlan törvény. De eszükbe sem jutna, hogy szombaton fűtsék be a szaunát. Más meg fürdik szombaton. Először a férfiak, utána a nők és gyerekek. A családosoknál.

Szép, új, világos az idő, még nem szürkítette be a fürdőházat. Ajtaja kis vetkőzőre nyílik. 1,20-szor háromméteres. Abból befelé nyílik egy ajtó, ott a háromszor hármas szauna. Balra egy fahordóban forr a víz. Fél méterre hatalmas vas- és kőrakás, az ajtó csupán 160 centis.

Szauna után Uszkovval átmegyünk Volkováékhoz. Egy kis előtér, jobbra ajtó a raktárba. Egy másik ajtó a konyhába nyílik. Ott már várnak minket. Az asztal mellől idős néni – Volkova – áll fel. Unokái, Lida és Alekszandra oldalt állnak. Bemutat engem a családnak, ők meg bemutatkoznak, vagyis Volkova meghajol, kezével egy félkört ír le. Isten hozta, mondja. A két unokát is bemutatja, a kis Lida úgy belepi-

rul, hogy szólni sem bírt. Ebben a házban régen nem járt férfi vendég. Alekszandra – Sura – kis ideig még áll, aztán kimegy. Az öregasszony meg leültet.

Uszkov elmondja még egyszer Volkovának, hogy mit kapok. Azt ad, amit akar, de a kolhoz nekem minden hónapban ad 15 kiló gabonát, napi fél liter tejet. Azt Volkova leírhatja a beadási kötelezettségéből. Azonkívül negyed munkaegységet is tőlem átírnak neki a szállás, mosás, főzés fejében. Nekem jár negyed hektár kert, abba azt vetek, amit akarok. A vetőmagot adhatják ők is, én meg a terményből visszaadom.

Azzal Uszkov elment, én meg ott maradtam. Csomagom, egyéb holmim, pénzem semmi. Ülök a padon, Volkova már előtte beszélt Uszkovval, hiszen napokkal ezelőtt tudtak már rólam. Csak én nem sejtettem semmit. Az én fekhelyem balra az ablak mellett van. Sura a másik ágyon fekszik, annak az oldala a fal mellett van, az ajtó másik oldalán. A szobának három ablaka van, egy szemben az ajtóval. A másik az én ablakom mellett. Tehát Sura ágya az én ágyamra merőleges. Éppen ráláttam, ha benne feküdt. Mostanában rendezték át.

A konyha négyszer ötös. A szoba négyszer négyes. A kisszoba – a használaton kívüli raktár – négyszer 2,5 méteres. Az udvarban istálló. Udvar, elkerítve a kerttől. A tyúkok az istállóban élnek. Ott teleltek ki.

A szobában egy hatalmas fikusz foglalja el a bal sarkot. Mennyezetig ér. Több gallya vissza van hajtva. Itt minden lakásban van fikusz. Még a várok alatt dugványozták. Ez Volcsica – így nevezik őt a szomszédok –, fiatal korától van a lakásban. Volk: farkas; volcsica: nőstény farkas.

A ház amúgy legalább ötvenéves, rönkökből van, már lehetne rajta valamit javítani, de nincs férfi a háznál. Így minden bajos.

Főleg ő beszél, én alig-alig szólok. Azt sem tudom, mit fogok én velük beszélni. Hiszen nőkkel nem társalogtam évek óta. Az itteni nyelvjárás, a csaldon – a legtisztább orosz nyelv – megegyezik az irodalmi nyelvvel.

Nagy a csend. Fogalmam sincs, mi lesz itt velem. Meddig kell itt lennem? Egyáltalán miért hoztak ide? Itt valami nagy disznóság történt, de nem tudom elhárítani, sem meggátolni. Ha férfi lenne a háznál, akkor még csak ellennénk valahogy. Mennénk együtt dolgozni.

Vajon meddig kell itt lennem? Egy-két-három hónapig? És miért? Minek nekem kert? Félek a jövőtől. Innen levelet sem írhatok. Hogy adhatnék hírt magamról? Otthon nem tudják, hogy lágerben voltam. Azt sem, hogy most miért nem adok magamról életjelt. Bizonytalan jövő, kilátástalanság, kedvetlenség vesz rajtam erőt. Mennyivel lesz itt jobb, mint a lágerben volt?

Jön néhány fiatal fiú és lány. Vannak vagy tízen. A fiúk mind 15–17 évesek. Bemutatkoznak. Ez is Uszkov szervezése volt, de ezt akkor nem tudtam. A lányok fesztelenül, szép orosz nyelvezettel beszélnek. Az utcán harmonika szól, közelednek, majd négy lány és a harmonikás bejön. Illedelmesen köszöntik Volkovát. Engedélyt kérnek egy kis táncmulatságra. Megkapják. Most Sura jött meg, vele Lida és egy velekorú barátnője. Sura is negyedmagával jött. Vagyunk vagy huszonöten. Hat férfi,

ha a fiatalokat egyáltalán férfinak lehet nevezni. Jött még kettő, az egyik húsz év körüli. Viktor, nyújtja a kezét. A másik Vologya. Viktor betegség – tüdőbaj – miatt nem vált be katonának, Vologya már nős. A felesége is itt van. Tizenhét éves, Azsarov brigádvezető lánya. Én is az ő brigádjában fogok dolgozni. Azsarovnak három lánya és egy fia van. Szüleik vidám, sudár, kellemes népek. Az Azsarovok mind szőkék, kék szeműek, és mind nagyon szépek. Azsarova Surka feltűnően szép, ezt nem is sejti, itt nem sokat adnak a lányok az ilyesmire. Főleg nem tizenöt évesen. Nincs kiért rivalizálni. Ha nem mondták volna néhány nap múlva, Surkát tizennyolcnak néztem volna. Olyan termete volt, mint egy érett, felnőtt nőnek. Itt a lányok nemritkán tizenöt évesen mennek férjhez. Igaz, hivatalosan nem írják őket össze. De a házasságok többsége nem is az.

A sok munka, a természettel való örökös harc megedzi, izmossá teszi őket. Nincs egyetlen kövér ember az egész faluban. Teltek, bő mellűek, vidámak, elevenek. Sokat nevetnek. Boldogok. Csak boldog emberek lehetnek ilyenek. De hol itt az értelemszerű magyarázat? Mitől ilyenek? De most nincs miért ezen gondolkodni, szól a zene, kezdődik a tánc. Az asztalt és minden egyéb felesleges holmit áttesznek a raktárba, hely így is szűken van. A harmonikás mellém ül, könnyedén játszik, fesztelenül. Mindenkin látom, nem mindennapi viselkedésük szerint teszik a dolgukat. Elég azonban fél óra, már megy a tánc, belefeledkeznek a mulatságba. Táncaikat nem ismerem. Francia négyes, nyolcas. Tyuhtyetka. Ami az általánosan ismert tánc helyi változata. Aztán egyéb, régen táncolt táncok. Ezeket minden fiatal táncolja. Gyerekkoruktól kezdve mindenki táncol. Egymást is tanítják. Zenélni is minden harmadik tud.

Május 13., szombat. Unalmas napok. Ismerkedem a helyiekkel, a hellyel, Azsarov fiával, a brigádvezetőmmel bejártuk a kolhozt, kicsit dolgoztam is, merengtem a kétes jövőmön, a lányok pedig folyamatosan engem figyelnek. Új vagyok itt és férfi. Reggel nem késünk el. Sokan baktatunk szerszámokkal a telep felé. Férfi ma sincs egy sem rajtam kívül. Úgy látszik, nők között fogok dolgozni. Ebédkor mind a két brigád hozza az ennivalót. Egy-egy falatot eszem a felkínált ételekből, nem illik visszautasítani. Tudják, hogy nincs ennivalóm, csak az, amit a kolhoz ad. Na meg Volkova. Ez a kiszolgáltatott állapot meddig tarthat? Semmi esélyem arra, hogy változtassak rajta. Hacsak sürgősen meg nem nősülök. Ha este Surával fekszem le, ezt a falu tudomásul veszi, megoldottnak látják a problémát. Mert addig, amíg ez nem történik meg, én egy állandó probléma leszek a faluban. A semmiből nem lehet megélni. Segítséget sehonnan sem várhatok. Hacsak el nem küldik a lágerből járó pénzem.

Fradkin őrnagy azt mondta, hivatalból is megkérik a pénzt, de én is megírtam a kérelmet. Csak már lenne belőle valami! Vennék egy váltás fehérneműt. Itt szinte mindenki háziszőttesben jár. A kolhoz veti a lent, kendert. Kévékbe kötik, szárítják, egy részét kiosztják a munkaegységre. A többi megy Oszakarovkába, a lengyárba. Ott feldolgozzák, nem kevés embernek adva fizetést, amíg tart a szezon. Az állami

vállalat fizeti a béreket, a kolhoz adja a munkásokat. Egy részét munkaegységben, egy részét készpénzben kapják meg.

Május 14., vasárnap. Hívnak a fiúk Karpenkóéktól, a szomszédságból, menjünk sétálni, megmutatják a környéket. Elindultunk. Szemben velünk lakik egy kislány, Zina. Vékony, platinaszőke, hosszú hajú, kecses teremtés. 45 kiló ha van. Elüt a többi, testesebb lánytól. Orra kissé hosszúkás, arisztokratikus. Szempillái hosszúak, szemöldöke ívelt, arca természetes pírral ég. Szeme kékesszürkés, nézése határozott. 16 éves, most tudtam meg, hozzánk csatlakozott, jön velünk, ha engedjük. A fiúk rám néznek, nekem kell megmondanom kell-e, vagy sem. Jöjjön. Szívesen fogadom, szeretnék mindenkivel megismerkedni, de én nem kérhetem, hogy jöjjön velünk. Már miért ne kérhetném? – mondja az egyik Karpenko fiú. Kosztyának hívják. Kérdem tőle, mit jelent a neve. A koszty csontot jelent, azt tudom. De keresztnév? Konstantin, azaz becézve Koszty. Zina nevet, de nem feltűnően. A fiúbanda után kullog, senki sem beszélget vele. Tehernek érzik a lányokat? Mellé állok, kérdezem: a szülei mit dolgoznak? A kolhozban mindenki azt teszi, amit a brigádvezető mond. Három utca, három brigád. De a főutcából néhányan a Szadovaja utcai brigádban dolgoznak, ott a legkevesebb a létszám.

Zina elmondja, hogy a szülei Novoszibirszkben vannak, ő két éve a nagynénjénél lakik. Most nem jár iskolába, hét osztályt végzett Novoszibirszkben. Dolgozik, mint a többiek, ha a szülei elviszik újra magukhoz, továbbtanul. Törékeny alakja elüt a helyi lányok telt formájától.

Közben kiértünk a faluból. Betesszük a kaput magunk után, sétálunk a falun kívül. Messze ellátni, semmi fa a közelben. Szántó mindenfelé. Jobbra lent kanyarog a folyó. Partjait eltakarja a rekettyés. Egy vadnyúl vág át előttünk, ugrál a folyó felé. Valahol a rekettyésben tanyázik. Most vannak kicsinyei. Mire visszaérünk, este van. A nap még nem nyugodott le, kilenckor megy alá. Fél tízig világos van. Északabbra vagyunk, mint Irkutszkban. Vacsora után lemennek a hídra, én meg lefekszem, hallgatom a dobogást és a harmonikát. Zinára gondolok. Ilyen lányt szeretnék. Hozzám is jönne.

Május 15., hétfő. Ma kimentek a traktorok, kezdődik a tavaszi szántás. Ahol szárazabb, mint a fennsíkon, lehet szántani. Mi a gabonaraktárban dolgozunk. Tisztítani, csávázni kell a vetőmagot. Surával többnyire együtt dolgozunk, tetszik nekem, én is neki, de nem akarok senkitől semmit… A raktár egy nagy, harmincszor tízméteres épületből áll. Padlása nincs. Felül szellőablakok vannak, rengeteg galamb száll ki-be. Vagy ötvenen repkednek. Mennyit ettek meg a tél folyamán a gabonából? Itt teleltek át. Ugyanolyanok, mint a pestiek. Vagy a velenceiek. Kicsi a világ.

Május 18., csütörtök. Ma újra Surával vagyok, ugyanoda szállítunk. Még öt fogat jár oda. Két szállítás naponta. Sura szívesen magyaráz. Ma kiöltözött, a fehérneműje

rózsaszín. Mit meg nem tenne ez a lány értem. Sehogy sem tudják elképzelni, hogy valaki elmúlt húsz, és nem kellenek neki a lányok. De még mennyire kellenek, csak milyen áron? Nem az egészséggel van itt a baj. Éjjel alig tudtam aludni. Kezdem összeszedni magam, hatvan kiló vagyok. Tehát magamra szedtem valamennyit. Sura hetven kiló. Olyan magas, mint én.

Május 31., szerda. Ma reggel – fél négykor – arra ébredek, hogy repülőtámadás van. Stukák bombáznak zuhanórepüléssel. Csak a bombák robbanását nem hallani. Kirohanok: mi az? Hát a lányok – vízért voltak – mondják, megjöttek a tojófürjek. Akkorák, mint a fürj, csak a szokásuk más. A fürj neve – perepjol. A tojófürjé meg perepjolka. Felrepül olyan magasra, hogy eltűnik az ember szeme elől, aztán megfordul, és iszonyatosan csicseregve, zuhanórepüléssel bukik lefelé. De olyan zajjal, hogy stukának véltem.

Június 18., vasárnap. Sura szerzett egy fekete kiskutyát. Velem tart mindenhová. De ha munkába megyek, nem viszem. Rászólok, szintes sír a szeme, jönne, de kiabálok rá, visszamegy. Áll a kapuban, néz sokáig. Akkora, mint egy kisnyúl. Három kiló. Tiszta fekete. Sárik a neve. Golyó.

Június 23., péntek. Este üzen Uszkov. Holnap be kell mennem Tyuhtyetba, az őrnagy hívat. Elvihetem a hintót, a kasovkát. Biztosan az irataim jöttek meg. Vagy csak a pénzem? Inkább az iratokat várom, útiköltséget ad a kolhoz, van már annyi keresetem. Holnap többet tudok. Senkinek sem szólok róla.

Június 24., szombat. Tizenöt kilométerre van Tyuhtyet. Milyen izgalommal közeledek! A kis ló szalad, nagyon nem hajtom, tízre kell odaérnem, időben ott leszek. Cseremsankán nem kell áthajtani, az út száz méterre a kerítés mellett vezet, bal kéz felől esik a kis telep. Nemsokára kiértem a bogotoli útra. Mély keréknyomokat hagytak a teherautók a földben. Sár nem látszik, rég volt eső. Fél óra múlva már az első házaknál haladok.

A szívem majd kiugrik az idegességtől. Kikötöm a lovat a korláthoz, bemegyek. Gyomko főhadnagy teázik az adminisztrátornővel. Mióta elmentem innen, valamivel teltebb lett a lány. Itt is a szép lányok kerülnek a jól fizető helyekre. Int, várjak, mindjárt itt lesz az őrnagy.

Teáznak, eszegetnek hozzá valami édességet. A lány jól öltözött. Az utcán legtöbbjük jól öltözött, akár férfi, akár nő. Mintha a kolhozbeliek a rabszolgáik lennének. Milyen lehet itt vasárnap? Vagy ünnepnap? Mi van az üzletekben? Milyen üzletek vannak? Mit dolgoznak itt az emberek? Kik járnak a teaházba? Hol szórakozik a fiatalság? Van-e mozi? Mennyit keresnek? Miért ekkora a különbség a kolhozbeliek és a járásiak között? Azok miért olyan szegények? Ott nappal, ha vetés, silókaszálás, szénakaszálás, betakarítás van, senki sincs az utcán. Mindenki dolgozik szakadásig.

A fizetés meg év végén. Ha lesz egyáltalán. Mert, ahogy mondják, lehet fél, de egy kiló is a mennyiség. És az mennyi? Kopejkák. Már kezdem megismerni a munka és a pénz viszonyát. De csak sötétben tapogatózom. Hiszen nem ismerem a kereseti viszonyokat, hol, milyen munkával mennyit lehet keresni.

Rágyújtanak mindketten, nem kínálnak meg. Ezek engem egy senkinek néznek. Mintha most is a lágerben lennék. Ott a munkám után megbecsültek. Legalábbis enni adtak, ha nem is mindenhol, és nem is eleget. Ruhát is kaptam, még ha néhol csak rongyokat. De itt, a kolhozban, ha nem lenne Volkova, még ennem se lenne mit. A kolhoztagok élete bizonytalanabb, mint a lágeristáké. Itt mehet mezítláb télen, miért nem dolgozott többet? Mintha ő tehetne az időjárásról, a korai hóról, a kései esőről, mindenről. A sok napsütésről, mikor eső kellene. A terményt elviszik, a tervet be kell szolgáltatni, ami marad, a tiéd. Tedd el vetőmagnak, ha marad, kapsz valami szemetet. Ha vetőmag se marad, kapsz első osztályú vetőmagot, bemész érte Tyuhtyetba, ad az állam, csak adj fuvart, hogy elszállíthasd. Az új termésből visszafizeted. Akkor aztán megint nem marad semmid, élj a háztájiból. Azért kapod, hogy tartsd el magad. Ne mindent az államtól várjál. Segíts magadon, az Isten is megsegít. Úgy, mint engem is megsegített. Lesz még elszámolnivalóm a papokkal. Csak kerüljek egyszer haza. Vajon milyen változásokra kell hazatérnem? Ott mi változott meg?

Fradkin, az őrnagy, élet és halál ura a járásban – így nevezik, akik ismerik, és tudják, mit jelent a pozíciója. A nagykapun érkezett, ezért nem hallottam, mikor jött. Van egy kasovkája, olyan, mint amilyennel én is jöttem, csak díszes, olyan úri hintóféle. Télen meg a rendőrségi szánt használja. Reggel érte megy a dezsurnij, az ügyeletes, és elhozza, este meg hazafuvarozza. Ha kell, kiszállásra is viszi, de akkor egy rendőr is megy vele. Egy oldalajtó is lehet odabent, mert már kiszólt, hogy menjek be.

Leveszem a sapkám. Kopott, elnyűtt, izzadságtól és portól szennyezett. Kimoshattam volna, erre nem is gondoltam. Álldogálok, ő meg komótosan előveszi a zsebéből a cigarettatárcáját, s rágyújt. A hosszú szopókát megnyomja két helyen, úgy szokás, a lapos oldalát veszi a szájába. Int, menjek közelebb, gyújtsak rá én is. Leülök az egyik fotelba. Nézzük egymást, várom, hogy mondja, miért hívatott. Az arca nem hasonlít orosz arcra. Haja fekete, göndör, az arca húsos, ajkai erősen íveltek, vastagok, kövérkés az egész ember. Szeme körül zsírréteg, ha nem is vastag, a túlzott evés nyomaként. Kissé szögletes arc, de ez csak a gallérja miatt látszik olyannak, mert be van gombolva nyakig, kilátszik a fehér kaucsuk nyakvédő egy milliméterre. A fehér csík felett kitüremkedik a hája, ha csak egy árnyalatnyira is. Vajon milyen nemzetiségű lehet? Ujjai vastagok, kövérek, tömzsik. Ha szivar lenne a szájában, civil öltönyben lenne, pont úgy nézne ki, mint a kapitalisták a szocialista ábrázolásokon. De még mindig csak néz, pedig már eltelt egy perc. Végre megszólal. Nos, hogy érzi magát a kolhozban? Élek – felelem. Nem ilyen kérdést vártam.

Kvártély, koszt? Az megvan, a lágerekben sem volt kevesebb, és a szállásadóm jól főz. Volkováéknál lakik? Igen, ott. Nincs-e valami panaszom, esetleg kérésem? Nincs, csak azt szeretném tudni, mikor kapom meg a pénzem a lágerből és az irataimat a

hazatéréshez. Miért nem engem értesítenek, hogy mi van az irataimmal? Szeretnék levelet küldeni a követségnek Moszkvába. Talán nem is tudják, hogy itt vagyok. Ha csak azért kéretett ide, mert ezt akarta megmondani, akkor kár volt engem idefárasztani. A lovakra most szükség van a kertekben, sok ott a munka. Éjjel-nappal veteményeznek, hiszen már vége az időnek, mikor még el lehet vetni a krumplit.

Mennyi a munkaegységem? Elég sok, nem mindenki dolgozik annyit, mint én. Az első 25 között vagyok a kolhozban. De nem akarok már itt lenni, utaznék haza. Kérem, sürgesse meg az iratokat. Írok a követségre, talán ott intézkednek. Vagy Magyarországra, a Belügyminisztériumba, ha lehetőséget ad. Semmit sem szól, néz, elteszi az öngyújtóját, feláll, felém jön, nyújtja a kezét. Kezet fog velem. Húsos, lanyha a kézfogása, mintha beteg keze lenne. Ha megtud valamit, értesít. Ezzel elbocsát. Kimegyek, Gyomko még mindig az asztal mellett enyeleg a titkárnővel. Fradkin az ajtóban áll, teát kér a lánytól.

Rohadnátok meg mindannyian! Ezért behívni. Valami nagy disznóság van itt. De írok a követségre, ők majd megmondják, mit kell tennem, hogy minél előbb hazamehessek. Kérek az elnöktől levélpapírt és borítékot, bélyeget meg tegyenek rá a járandóságomból. Régen meg kellett volna írnom. Mint egy hülye, robotolok éjt nappallá téve. Közben már rég otthon lehetnék. Hogy én milyen marha vagyok. De ennek vége. Dolgozni fogok ezután is, ha elfáradok, jól alszom, nem kell gondolnom semmire. Surára eddig se néztem, ezután se fogok. Üget velem a lovacska, tudja, hogy hazafelé tartunk. Már befordultunk a cseremsankai útra, egy kilométer, és otthon – otthon? – vagyok. Rég jártam erre. A faluban sok ismerősöm van már. Főleg nők, ők vannak többen. Éppen Ketaja Putyincova jön velem szemben. Int, levelem van. Hát Olga levelét küldte utánam a lágerből a cenzor. Ennyi idő után. Öt hétig volt nála. Még ma írok Olgának. A követnek is. Két borítékot kérek.

Volkova kérdezi: mi újság? Semmi, csak érdeklődött az őrnagy, hogy vagyok, hogy érzem magam. Ennyi, semmi más. Most mindenki a kertekkel van elfoglalva. Volkova mondja, hogy nekem is kimérik holnap a kertemet, ha kell. Mondom neki, ha megművelik, adnak vetőkrumplit, akkor kikérem. Persze, elvállalják. A szemközti ház kapujánál áll néhány szép feketefenyő. Ágai leérnek a földig. Sötétzöld lombjaik huszonöt méterig érnek. A kapu mellett bokrok, alig látni be a kertbe, a ház is alig látszik. Az egyik bokor mellől kilép Zina. Nyúlánk, egyenes derekú, mint egy gém, közelítek felé. Elém áll, kérdi: mész haza? Honnan veszed? Csak úgy gondoltam, azért hívtak, mert megjött az iratod, és hazautazol. Nem, még nincs semmi utazás. De neked ki mondta, hogy miért hívnak? Hiszen senki sem tudta, hová megyek. A nagynéném mindent tud, ami itt történik. Jó Suráéknál? Nekem mindegy, hiszen nemsokára elmegyek. Néz, a nagy szemei szinte eltakarják az arcát. Haja a válláig ér, alul göndör fodrokkal vibrál. Szegény Zina. Ő is menekülne kézzel-lábbal. Visszalépett a fák közé. Ritkán járkált az utcán, ha nem kellett dolgozni menni. Az ő kertjük már kész. Volkováéké szintén. Segítettem volna, de azt mondta, ők megcsinálnak mindent, nem a férfi dolga más kertjében dolgozni.

Este sokáig táncoltak a lányok – mert ők egymással járják –, éjfél után hagyták abba. Én sem tudok aludni. Sura lassan jön be, hogy fel ne ébredjek, lefekszik. A szobában világos van. Éjjel is lehetne olvasni az utcán. Reggel meg fél négykor kelnek. Itt nyáron alig alszanak az emberek, mégsem fáradtak. Én is sokat dolgozom, talán azért, hogy jobban múljon az idő. Pedig mondja mindenki, minek töröm magam, semmi értelme, úgysem fizetik meg. Szeretek dolgozni, meg kell a fáradtság a lelki békéhez. Sokat gondolok a lányokra is. Hiába, én is fiatal vagyok. Azon kapom magam, hogy válogatok a lányok között: melyikkel lehetnék itt boldog? Kivel élnék, ha itt születtem volna?

A mi oldalunkon, a Zabalijevka utcán, a falu felé van az öreg Vasziljevék háza. A lányuk, Nágya neve – Nagyezsda – reményt jelent. Reménységet. Első osztályú feleségnek való. Nem túl szép, de nagyon csinos, karakteres arca van. Barnásszőke, hosszú a haja, derék, erős lány. Tizennyolc éves, várja a vőlegényét, aki katona. Néha találkoztunk, de eddig keveset beszéltünk. Mással sem sokat. Látom, hogy néha rajtam felejti a szemét. Zavar, de ő ezt nem bánja. Néz, azt sem tilthatom meg. De miért? Vajon összehasonlít a vőlegényével? Kíváncsi lennék rá, milyen. Azarova Sura az más. Azzal leélném az életem. Milyen szép is volna! Ha lenne itt lakásom, kertem, rokonok, mi is szépen élhetnénk. Itt boldogok az emberek. Nincs rohanás, nem kell óra, felébrednek, ha kell. Újságot nem olvasnak, legfeljebb a brigádvezetők. Rádió egy van, az irodában. Legalábbis Moszkvina rádióján kívül nem tudok többről.

Este áthívott Babajeva. Tőlünk a negyedik házban lakott, egyedül. A férje meghalt a fronton, még '43-ban. A fia rendőr Tyuhtyetban. Hadnagy. Holnap vendégségbe jön. Jó ebédet készít, meghívta Uszkovot is. Nekem akarnak olyan keresztelőfélét csinálni, mert a lányok nem tudják kimondani a Zoltánt.

Keresnek egy nevet, ami nekem megfelel és orosz. Iszunk rá egyet, és lesz egy kimondható nevem. Egye fülemüle, nekem mindegy. Eljövök ebédre.

Június 25., vasárnap. Uszkov hat órára jött, megmutattak a brigádvezetővel egy telket Azsarovék háza felett az utcában, 300 méterre tőlük. Ott is állt a háború előtt egy ház. De a férfi meghalt, a felesége pedig eladta a házat. Szétszedték, elvitték Bogotolba. A kerítést eltüzelték. A nő meg egy fiú elköltöztek a falu másik végébe, az anyjához. Azt a telket a kolhoz vetette be tavaly. Most Volkovával nézzük. Mondom neki: jó lesz? Igen, jó föld, nincs messze, csak be kell keríteni. Azt vállalom, holnap nincs semmi munkám bejelentve, elmegyek a határba. Láttam egy helyen rengeteg fiatal nyárfát, olyan tízméteresek, jó lesz kerítésnek. A vastagabbja oszlopot is kiad. Háromszáz elég is lesz. Csak a baltát kell jól megélesíteni. Megint erdőirtó leszek.

Délben elmentem Babajevához. Uszkov nem sokkal utánam érkezett Azsarovval. Babajev már akkor ért ide, mikor kiszedték a levest. Öten ültünk az asztal körül. Nagy ház, szoba, konyha. Mindkét helyiség négyszer ötméteres. A konyha egy része kamra lesz, csak még nincs elkerítve.

Babajev bemutatkozik. Ugyanolyan kék egyenruhája van, mint az őrnagynak. Édesanyja üveget tesz az asztalra. Szamagonka, de a fia hozott a járásból egy üveg vodkát, Oszobaja Moszkovszkaját. Először abból töltött egy pohárral mindenkinek. Éppen öten voltunk. Babajeva is megitta az első pohárral. Egy-egy deci jutott mindenkinek. Leves, finom ízű húsleves, utána egy pohár szamagonka. Mielőtt ittunk, azt mondja Uszkov, keressünk keresztnevet nekem. Én nem tudom, mi a választék, ők sorolják. Nekem mindegy, hiszen csak itt fognak az új keresztnevemen szólítani. Zoszim. Ebben maradtunk. Annak a becézése Zonya. Zonyka. Hát legyen Zonya. Pedig van a Zoltánnak más orosz változata is. Akkor még nem tudtam, hiszen nem ismertem az orosz keresztneveket. Nem olvastam az orosz irodalmat. *Mese Szaltán cárról.* Szaltán a törököknél szultán, az ősmagyaroknál Zoltán.[113] A nevemet egy katonai rangról eredeztetik. Árpád fia állítólag Zoltán volt. A rangja volt zoltán. Tehát lehettem volna Szaltán. Az hasonlított volna a nevemre is, és az orosz fordítása is. De Izoszim Zonya lettem. Erre ittunk.

Nekem szokatlan volt az ital, de még egy pohárral ittunk, Azsarov és Uszkov megkérdezték, hogy tetszik az élet a kolhozban. Hogy vagyok megelégedve Volkovával? Nincs-e problémán Surával? Tudják, milyen házsártos. Mindenre csak a legjobbat mondtam, mert az volt az igaz. Nekem senkivel sem volt eddig semmi bajom. Elmeséltem a tegnapi esetet az őrnaggyal. Potyára behívatott a járásba, semmit sem mondott. Már rég meg kellett volna kapnom a pénzemet és az útlevelemet. Kérdeztem: ha írok a követségre, hol kapok bélyeget? Uszkov megígérte, ha írok, akár Magyarországra is, ők fizetik a bélyeget, hiszen van keresetem, arra adnak ki fedezetet. Majd levonják. Helyeselt a hadnagy is. Ő egyébként nyomozó volt.

Ettünk még szuskit, sült húst, ittunk egy pohár szamagont, és szétszéledtünk. A nap még magasan ragyogott, most a leghosszabbak a nappalok. Négy óra, félhomály van, a nap sugarait akkor is látni, mikor lement. Nincs kelet vagy nyugat. A nap majdnem ott jön fel, ahol előtte lenyugodott. 45 fok lehet az eltérés. A madarak egész éjjel repkednek, csivitelnek.

Este telt ház van a hídon. Nem mennek a klubba, ott most nagyon meleg lenne. Csak a szúnyogokat kell hajkurászni. Milliók repkednek, a lakásból kifüstöljük. Sura meggyújt egy száraz fűcsomót, néhány zöld levelet tesz rá, pillanatok alatt kiszállnak a szúnyogok. A füst meg utánuk, huzatot kell csinálni. Azt a párat meg, ami bent maradt, lecsapjuk. Ha csak egy is zúg a fülembe, nem tudok aludni.

Korán reggel elindultam a határba. Négy-öt kilométerre a falutól hatalmas, sík terület, vékony nyárfa, kevés nyírfa. Alattuk a legtöbb helyen még áll a lefolyás nélküli hólétócsa. A fák sűrűn nőnek egymás mellett. Néhol két-három is egy négy-

113 Régi magyar személynév, az ótörök sultan, soltan szóból származik, eredetileg sz-szel ejtették. Jelentése: uralkodó, fejedelem.

zetméteren. A baltát tegnap kiélesítettem, Karpenko Kolja segített. Nekik van kézi köszörűjük. Ugyanolyan, mint Magyarországon.

Június 26., hétfő. Délig kivágtam 120 fát. Hat-nyolc méter mindegyikből használható. A többi négy-öt centi vastag, az semmire sem jó. Megszáradva csak a héja marad. Vagy húsz jó vastag, abból levágok majd oszlopnak. Két oszlopot kell kihegyezni, egymás mellé leverni. Minden sor fa után át kell kötni fűzvesszővel. A fiúk majd segítenek. Megmutatják, hogyan kell a kerítést csinálni. Egy jól elkészített kerítés kis javításokkal eltart tíz évig is.

Ebédelni kellene, de nincs kedvem a faluba gyalogolni. Még kivágtam hatvanat, aztán elindultam a faluba. Alaposan elfáradtam. A porta húsz méter széles. Huszonnégy oszlop kell. Egy oszlop kétszázharminc centi. Negyven centi megy a földbe. A kerítéshez kétszáz méter kell. Tehát az átfedésekkel együtt sem kell több, mint kétszáz fa. Akkor reggel már a kétlovas kocsit fogom be, abból három van. Ma elkérem, nehogy más elvigye. Arra lehet hosszú fákat is rakni, a kocsi három és fél méteres a lehajtott saroglyával együtt. A vastag végeket rakom az ülés alá, mögé.

Tánya Azsarova háza az első a kapu után. Kis ház, szoba-konyha, melléképületek. Tehene, baromfija van. Két gyereke már iskolás, nyolc- és tízévesek. Kint áll, Lizával, egy sovány hadiözveggyel beszélget. Mikor odaérek, köszönnek: zdrasztvuj,[114] Zonya! Hamar elterjedt a híre a névadásnak. Nevetek, mi mást tehetnék? Beinvitál Tánya, de nem megyek, szomjas vagyok, mennem kell. Már szalad is, hozza a hideg kvaszt.[115] Kenyérből erjesztett italt. Csak barna kenyérből jó. Hideg, kellemes, savanykás. Még nem ittam hozzá hasonlót. Itt mindenki ismeri. Ha valaki készít, a szomszédokkal megosztja, utána ők adnak neki. Így többször van friss ital. Tápláló és frissít is, és a kenyér sem vész kárba. Megköszönöm, indulok. Vidáman tereferéltek, de most hallgatnak. Visszapillantok, mindketten utánam néztek. Hadiözvegyek. Liza harminc-, Tánya harminckét éves, ő egyedül lakik, Liza az anyjával. Az ő házuk mellett van a kertem. Vajon mire gondoltak? Miért hallgattak el, mikor megláttak? Aszszonysors. A nők túlélnek, a férfiak meghalnak, akár németek, akár oroszok. Ők meg nevelhetik a gyerekeket, rághatják a kezüket éjjelente. Míg csak élnek. Hiszen ez itt a világvége, ide még a madár se jár. És én itt járkálok, keserítem a szívüket, senkivel sem barátkozom. Ezt sehogy sem értik meg. Talán beteg vagyok? Ott van mellettem egy szobában Sura már hat hete, és sehol semmi.

Vajon mit gondolnak rólam a faluban? Ezen néha eltöprengek, de nem tudom. Kérdezni meg nem merem. Hiszen annyi lány, asszony van a faluban. Látom a szemükön, mindegyik szívesen venné a közeledésem. Éppen ettől félek. Egyszer megbotlom, vége. Attól fogva elkötelezetett vagyok. Ha olyannal kerülök össze, aki asszony,

114 Üdvözlési forma, köszöntés oroszul.

115 Szláv eredetű erjesztett gabonaital.

meg lehet tenni. De azt is megtudja a falu, csak őt nem kötelező elvenni. Papíron a lányokat sem kell, de hozzá kellene költöznöm. Jön a gyerek, és kész. A kolhoz ad tehenet, baromfit, rendezi az esküvőt. Az mindenkinek jár. Ez gazdag kolhoz. Máshol semmit sem tudnak adni. Akkor még nem ismertem más kolhozt. Azt hittem, hogy itt szegények a népek, máshol talán gazdagabbak. Azért tettek ide. Ha tudtam volna, hogy Puzanovo a leggazdagabbak közé tartozik a járásban… Négy kolhoz volt csak olyan szinten, mint az itteni.

A családok – akár férfival vagy anélkül – mind tudtak rólam, hiszen az egyetlen idegen voltam itt. Tudták, hogy előbb-utóbb valahol ki kell kötnöm, hiszen télire semmim sem lesz, a krumplim is mások művelték. Onnan legfeljebb ha tíz százalékra tarthatok igényt. Azt is hova teszem? A munkaegységeim szépen gyarapodnak. Sokat – túl sokat – dolgozom. Addig sem kell azon gondolkodnom, mi lesz holnap. Vagyis forgolódok egy helyben, amiből nem látom a kivezető utat. Sejtettem már, hogy valami disznóság történt az ügyemben. Viszont fogalmam sem volt róla, hogy kik és mikor követtek el velem szemben valamit. Azt sem tudtam, hová kellene írnom, kihez fordulhatok. Egyáltalán, ha írok, elküldik-e a levelem? Reggel elszállítom a kerítésnekvalót, délután elkezdem a készítését. Holnapután kész. Tehát csütörtökön írhatok. Írok Olgának is Ungvárra. Meg Magyarországra is. Hátha elmegy a levél. Sura kapott levelet a nővérétől Szahalinból.

Június 30., péntek. Este korán végeztem, még csak nyolc óra, de reggel hattól elég volt. Vacsora után megírom a leveleket. Lida figyeli, hogy írom a latin betűket. Mondja, ők is tanulták a latin betűket, mindet ismeri. Olvassa, amit írok, csak a kiejtése nem stimmel. Azért meg lehet érteni. Megdicsérem, ragyog az arca. Sokkal szebb lesz, mint a nővére. Már látszanak a jelei nőiességének. Itt-ott domborodik.

A három levél két órát vett igénybe. A követségre nem sokat írtam. Két évre voltam ítélve, letelt, nem adtak semmi iratot, hitegetnek, hogy majd megkapom. Kérem, adják tudtomra, mikor kapok útlevelet, útiköltséget, mert a pénzemet sem kaptam meg. Várom a sürgős intézkedést. Eddig azért nem írtam, mert hitegettek, azt mondták, hamar kapok iratokat, és mehetek haza. Várom a választ. Megírtam a szüleim címét, kértem, hogy értesítsék őket is.

Olgának leírtam mindazt, ami velem történt. Kértem, adja meg a Feri címét, írjon ő is. Szüleimnek is írtam Magyarországra. Másnap Volkova elvitte Katyának, holnap elviszi Lazarevóba. Ezzel megtettem mindent, amit a körülményeimhez képest megtehettem.

Július 3., hétfő. Ma kimentünk silónakvalót kaszálni. Így a sok kaszálás mellett a lányokkal rakom a fogatokra a lekaszált füvet. A fű még harmatos, könnyű kaszálni. Mire megreggelizünk, már száraz. Tíz fogat hordja a füvet a kolhozisták közelébe. Onnan könnyebb télen átszállítani szánokon a silót. A traktor és négy ökör tömöríti a füvet. Ebédkor én is szállítottam az ökrömmel egy fuvart. Ebéd után, fél négy

felé hirtelen beborult, esni kezdett a nyári zápor. Szakadt, mintha dézsából öntenék. Rohantunk a fák alá, de megáztunk alaposan. A lányok szoknyájukat kapták fel a fejükre. Csizmában, bugyiban álltak a fák alatt. Alig volt férfi, a kaszálók között is több volt a nő. Egyszer csak elállt, szivárvány jelent meg az égen, több is. Egy hármas szivárvány. A legszélesebb vége alig száz méterre ért földet. Hát én még ilyen nem láttam. Sosem hittem volna, hogy ilyen létezik.

A lányok kiabálni kezdtek, mindenki rohant a szivárványba. Nekem is elkapták a kezem, vittek magukkal. Ahogy beleértünk, szaladgáltunk benne. Egyik színből a másikba. Tíz-tizenöt méter szélesek voltak a színsávok. Lassan haladt, már háromszáz méterre voltunk a kaszálóktól. Vagy tíz percig ugrált, szökdécselt a lánysereg a színekben. Valami furcsa szagot is lehetett érezni, vegyi anyag szagát. De hogy minek, azt nem tudtam megállapítani. Úgy látszik, itt már volt a lányoknak ilyenben szerencséjük, mert azt mondták, aki beleszalad a szivárványba, az mindig boldog lesz. Tehát nekem most már kijár a boldogság. Még néhányan meg is csókoltak, nem is tudom, kik.

A hajam vizes, ruhám átázott. A nap újra kisütött, de már nem lett olyan meleg, mint volt. Legalább elzavarta a szúnyogokat. Holnap annál több lesz. Újra ide jövünk, erre sok jó fű van. Rengeteg virággal teli. A pünkösdi rózsára hasonlító, 70-80 centisre is megnövő virágok olyan tömegesen nőnek, hogy kaszálni lehet. De sárga és egyéb virágok is tömegesen virítanak.

Mire hazaértem, minden megszáradt rajtam.

Július 6., csütörtök. Ma kész a silózás. 246 fuvar ment bele a gödörbe. Egy egész hegy lett belőle. A traktor felmászik az oldalán, és nyomja össze a silónakvalót. A levegőt kell kinyomni belőle.

Este mozi. A kultúrházban lesz a filmvetítés, keskenyfilmes. Aggregát szolgáltatja hozzá az áramot. A kultúrház is egykor egy nagy lakás volt, két szobáját egybenyitották. Épül az új kolhoziroda. A falu férfinépe már egy hónapja azon munkálkodik. Szállítják a fákat a védett erdőből. Van még tíz, azokat holnap négyünknek kell beszállítani a kolhozudvarra, vagyis a főutca Uszkovék portájával szembeni telkére. Ott is volt egy ház, de elbontották. A helyén lesz az új kolhoziroda. Négy sor rönk már egybe van faragva, az ötödik készül. Szerteszét hevernek, a lányok, asszonyok hántják a kérgét, hogy hamarabb kiszáradjanak, és könnyebb legyen faragni.

Július 7., péntek. A tegnapi mozi nem ért semmit, valami hadizsákmányfilm, már egyszer volt a faluban. Én nem is néztem végig, teljesen élvezhetetlen volt. Karcolásokkal teli, recsegős hanggal. A harmadik résznél hazamentem, lefeküdtem. Pedig a lányok táncoltak is még utána, dörömböltek a csizmák a hídon.

Július 9., vasárnap. Napok óta valami furcsa zsongás van a faluban. A férfiak, ha összejönnek, mindjárt súgnak-búgnak. Megyünk a frontra. Hallom néha, nagy nevetve

kiabálják egymásnak elváláskor. Csak ma tudtam meg, hogy kitört a koreai háború.[116] Hát, ha kitört, akkor kitört. Az messze van, mi meg itt vagyunk. Én meg szeretnék minél hamarabb otthon lenni. De miért nem válaszol a követség? A pénzem sem küldik. Be kellene mennem Fradkinhoz. Ha legközelebb be kell menni valamiért Tyuhtyetba, és a fuvart én kapom, elmegyek hozzá. Mondja meg, mit akarnak velem. Mert már unom ezt a gyalázatosságot. Engem ne hitegessenek. Engedjenek haza. Az otthoniakról sem tudok semmit.

Megtudom, hogy a szomszéd településen van egy magyar, legalábbis azt beszélik „Sztyepanról". Hát persze hogy az, mondom magamban, el is indulok azonmód. Kiérek a faluból, átmegyek az irtáson túlra, a bekötőútról már látni a házakat. Kis patakon kellett átmenni, hídja se nagy, nem férne el rajta tíz táncos sem. Az első nőtől, akit meglátok, kérdem: merre lakik Somodi Sztyepan? Nem hiszi, hogy otthon van, mindig a könyvtárba jár. De a házat megmutatja.

Vagy ötven ház látszik, nem tudom, a falu mekkora lehet, dombos utcák, több is. Kopárabb, mint Puzanovo. A házak szegényesebbek. Bemegyek, a kutya ugatva rohan felém. Kijön egy magas lány, piros mintás ruhában, mezítláb. Puzanovóban egy lányt sem láttam mezítláb. Elzavarja a kutyát, de ez csak jön felém. Simogassam meg, mindjárt elhallgat. Elcsendesedik, de nem megy el mellőlem. Bejön a lakásba is, leül mellém. Már meg is barátkozott. A lány áll, kérdi, kit keresek. Mondom, Sztyepant. A Somodit? Igen, én is magyar vagyok, Puzanovóból jöttem át látogatóba. Jön nemsoká, a könyvtárban van. Jó neki, nálunk még az sincs. Vagy van? Csak én nem kérdeztem? Ha visszamegyek, kérek könyvet.

Ülök, ő meg végzi a munkáját. Szedi a tojásokat, behozza, leül. Kérdezősködik. Honnan ismerem Sztyepant? Nem ismerem, csak tegnap tudtam meg, hogy itt lakik. Itt van, mondja, nálunk, már régen. Második éve. A Katyához jár, az a könyvtáros. Pedig itthon is lehetett annál jobbat találni. De Katya úrinő, neki az kellett. Ljuba a neve, én Zonya vagyok. De a nevem Zoltán. Puzanovóban kereszteltek el Zonyának. Zonya, mondja. Olyan nevű nálunk is van.

Szép magas, derék, karcsú lány. Nálam magasabb valamivel. 176 centi lehet. A szeme világosbarna, arca kicsit szeplős. Orra pisze, tán nagyon is, de roppant jól áll neki. Mezítláb jön-megy, közben megérkezik az anyja is. Negyvenéves lehet, vidám teremtés. Mindjárt üdvözöl, kérdi, nem vagyok-e szomjas, ettem-e már. Reggeliztem? Igen, Puzanovóban. Ott nem ismernek senkit. Nem járnak oda. Azok oroszok, mi itt ukránok vagyunk. Így nincs közöttünk ismerős. Az első telepesek Ukrajnából jöttek ide, majd hozzájuk csapódtak újabbak, mikor már eltelt pár év. Így lassan az egész falu idevándorolt Ukrajnából. Sok szomszéd egy famíliából került ki. Puzanovóba is négy család jött régen. Utána több. Ott előbb telepedtek le, mint itt.

116 1950. június 25.

Csicsereg a lány állandóan. Örül a vendégnek. Nem is titkolja, hogy szemügyre vesz. Összehasonlít Pistával. Ezek szerint Pista már talált magának valakit? Majd megtudom, miért kell itt lennie, miért nem tért haza. Hátha többet tud, mint én. Kerek ez a lány is mindenhol. Ő még nem ment férjhez, a fiúk mind elmennek, vissza meg nem jönnek. Hallott Puzanovóról. Ott jobb. Egyszer átmegy, szétnéz. De minek menne, mondja, ott is biztosan sok a lány. Mindenhol sok van belőlünk. Aztán én találtam-e már valakit? Nem, mondom, én készülök haza. Már meg kellett volna kapnom az irataimat. Azt várom. Ha megkapom, azonnal indulok haza.

A mama elküldi a lányát Pistáért. Már ebéd is elmúlt, vasárnap van, illene itt lennie. Mindig annál a Katyánál van. Itt ez a szép lány, ő meg azzal a banyával hál. Pedig csak azzal tudta megfogni, hogy az öccse főhadnagy a nyomozóknál Tyuhtyetban, és az majd elintézi neki, hogy odaköltözhessenek. Elment, mi meg itt maradtunk ketten. Udvarolni kezdek, kipróbálom, amit Puzanovóban elképzelni merek. Itt nincs kötelezettségem, mondhatok bókokat is. El is pirul, mikor dicsérem az alakját. Á, mondja, nekem nincs jó alakom, se szép nem vagyok. Csak a 16 évesek a szépek. Én meg már 22 múltam. Nekünk már csak a Jézuska hozhat valakit. Ha van kedvem, jöjjek át máskor is. Itt lesz Sztyepan, elbeszélgetünk. Nem ígérem, meg lehet, nemsokára hazautazom.

Végre megjön – sietve – Pista. Bemutatkozom, ő is, mondja, Somogyi István Székesfehérvárról. '26-ban született, besorozták a Hunyadi péncélosokhoz, de a harmadik bevetésnél fogságba kerültek. Leventék voltak, önként kellett jelentkezni, de muszáj volt. '45-ben került ki fogságba. Péknek tanult, a lágerben is pék volt. A huszadik születésnapját az Urálban töltötte. '48 tavaszán leltárt készítettek, hiányzott 600 kiló liszt. Ő is kapott öt évet, most ide száműzték, öt évre. Mondom, hogy én írtam haza, de innen még nem kaptam választ. Arról, hogy a lágerből írtam, nem mondtam semmit. Ő még sehová sem írt. Mondom, hogy írtam a követségre is, várom a választ. Már meg kellett volna kapnom. A fizetésem sem küldték utánam a lágerből. Azt is várom. Egyébként hogy megy itt a sora? Katyáról nem kérdezem, hívom, ha lesz ideje, jöjjön át hozzám, Puzanovóba.

Közben kisült a kemencében a lepény. 25 centis borsólepények. Tejjel esszük, más nincs ebédre. Nem vártak vendéget. Elképesztő szegénység. Nézem ezt a szép nagy lányt, sajnálom. Pedig magamat is sajnálnom kellene. Hiszen itt sokkal roszszabb az élet, mint Puzanovóban. Alig adnak a kolhozban valamit. Föld is kevesebb, sok az erdő, az meg itt helyben nem sokat ér. Kivágva, Bogotolba beszállítva, az már pénz. De ahhoz fogat, gépek, teherautók kellenének. Meg férfiak. Abból itt sem sok maradt.

Pista elvisz ebéd után Katyához. Bemutat, én meg szégyellem, hogy én is magyar vagyok. Hát én még életemben olyan rusnya nőt nem láttam. Szőke, 38 éves, gebe, a lábai görbék, bőre mint az albínóké. Szemei savószemek. Szóval elállt a lélegzetem. Pista nálam alacsonyabb. 170 centis. Katya 160 centi, vagy 45 kiló, de ez talán kissé túlzás. Bókolok neki. Igaz, érettségizett, könyvtárosi fizetést kap, de Pistát meg-

vette, mert másképp nem tudom elképzelni, hogy lehet egy ilyen lehetetlen nővel lefeküdni. Hát még mások előtt mutatkozni. Katya meg örült, mert itt egy ilyen nő soha nem kelt volna el. Az öccse – mint mondta – ellenezte a viszonyukat, mert ő a nyomozóknál tiszt. De ő nem ad rá, Pista száműzött, de rendes ember. Ha neki jó, más ne szóljon bele. Én csak hallgatom, már mehetnékem van. De hozat Katya a boltból egy üveg vodkát. A könyvtárban vannak poharak. Kitölti három pohárba, megisszuk. Egyből lehajtja. Mintha csak látnám. Felejthetetlen élmény volt, milyen pofát vágott, mikor kiitta. Pedig sűrűn megtette.

Egy darabig beszélgettünk, elindultunk Pista szállása felé. A lány kint állt az ajtóban, néhány lány a szomszédból állt mellette. Mindannyian bementünk a házba. Előtér itt nem volt, csak a nagy konyha. Ki hol tudott, ott ült le. Kíváncsian néznek rám, de senki sem kérdez semmit. Egymásra és rám néznek. Telve mind kíváncsisággal. Lassan eltelik az idő, elbúcsúzom mindenkitől. Pistával elénekeljük a lányoknak az *Elindultam szép hazámból*t meg a *Kék nefelejcset*, nagyon tetszik nekik. Kikísérnek a hídon túlra. Még a kanyarba érve is látom, hogy állnak, mikor visszafordulok, integetnek. Mondták, hogy visszavárnak. Én meg Pistától búcsúzom a bekötőútnál. Ráérősen otthon vagyok egy óra alatt innen. A falu öt kilométerre van, gyere át, ha lesz időd. Majd írok levelet is. Válaszolj. Ha megtudsz valakiről valamit, magyarokról, írd meg. Lehet, hogy még máshol is van itt magyar?

Visszamegy, én meg szomorúan baktatok vissza. Sajnálom Somogyit, pont egy ilyen boszorkányt kellett kifognia? Hiszen még a madárijesztők is csinosabbak. Még naplemente előtt visszaértem. Katya Petrovics. Akár Petőfi.

Július 10., hétfő. A kertekben kapálják a krumplit. Már tízcentis a levele. Az én portámon is szépen bokrosodik. Volkova és Sura holnap kezdi, Liza szintén ajánlkozott, de meglesznek ketten is.

Bementem reggel az elnökhöz. Mutatom elkopott nadrágomat, felső ingemet. Van keresetem, adjon előleget, hadd vehessek magamnak ruházatot. Mégsem járja, hogy annyi munka után szinte rongyosan járok. Megígéri. Hamarosan kapok egy mázsa búzát előlegnek, azt megőröltetem a malomban, beviszem Tyuhtyetba, ott megveszik, a pénzt meg ruhára költhetem. Erről már a gyűlésen beszéltek, csak még nincs határozat. Szombaton lesz a gyűlés, ott megszavazzák.

Ma nincs semmi munkám, elmentünk Surával virgácsot kötni. A fiatal nyírfa ágait levágják, csomókba kötik, abból lesz a virgács, amivel a testüket csapkodják a szaunában. Most kell vágni, mert az öreg könnyen törik, a levelei meg lehullanak. A fiatal szívós, ha belemártjuk a forró vízbe, megpuhul, és olyan hajlékony lesz, mintha frissen lenne vágva. Száz csomót kötöttünk, dél lett, mire hazacipeltük. Nem kellett messze menni, mások is szedik. Ezen a héten nincs sok munka, még egy hét van hátra a szénakaszálásig. Itt egyszer lehet egy szezonban kaszálni. Ahol silónakvalót kaszáltak, ott most legeltetnek. Az még nő annyit, hogy állandóan legeltetik. De a szénának értékesebb fű kell. Most elvirágzott a határ nagy része, lehet egy hét múl-

va kaszálni. Az öregek mondják meg a gyűlésen, mikor kell kezdeni. Rengeteg fű nőtt ezen a nyáron, a jó esők miatt még húsz centit is nőhet. Helyenként már egyméteres.

Augusztusban négy fiú bevonul. Ma kapták meg a behívót. Lesz búcsúztatás. Mind a négy 18 éves bevonul. Három tizenhét éves lesz a falu öregfiúja.

A bevonulóknak a kolhoz csináltat az asztalossal kis fakoffert. Olyan katonaláda-szerű dobozt. Belefér mindaz, amit vinniük kell. Nem minden kolhoz adja, pedig azt vinni kell. Itt ingyen kapják mint jutalmat az eddigi munkájukért, a bérüket meg a szüleiknek fizetik ki. Három évre el kell búcsúzniuk. Ismeretlen világba csöppennek. Fogalmuk sincs a városi életről. A katonai fegyelmet is meg kell szokniuk. De a természetben nevelkedtek, nekik könnyű lesz a katonaság. Itt megedződnek a fiatalok. Fizikailag és egészségileg jobbak, mint a városiak. Csak mindent meg kell tanulniuk, ami a városi fiúknak természetes. Iskolázottságuk is alacsonyabb. Ott a három év alatt összecsiszolódnak a többiekkel. Nagy kohó a sereg. Én is katona lennék otthon. Vajon tudják, hol vagyok? Mi lehet velük?

Július 11., kedd. Ma csak délig dolgoztam, a szárítót építtettük. Ott volt egy kis munkám. Van építőbrigád. Itt mindenki tud ácsolni. Fából épül minden. A tető, fal, mennyezet, padló. Egy szeg nélkül felépítenek egy házat. Az őseiktől tanulták.

Ősszel mindig akad olyan terület, ahol nem elég száraz a gabona. Vagyis az időjárás miatt nem tud megfelelően kiszáradni. Akkor beszállítják a magtárba, megállapítják a víztartalmat, levonják a súlyból, kiszámolják, mennyibe kerül a szárítás, azt pedig levonják az árából. Az ár meg 5-6 rubel mázsánként. Vagyis ha szárítani és tisztítani kell, a felét sem kapják érte. A kolhozban megszárítják, tisztítják, beszállítani is kisebb súlyt kell, tehát a szállításon is spórolnak. A rakodáson, kiöntögetésen is keresnek. Néha 20-50 méterre kell hordani a gabonát, ha nincs hely a csúszdán. Nem mindegy, mennyit cipelnek fel. Azért építi most a kolhoz a szárítót. Itt sok gabona terem, megtérül két szezonban az ára, az anyag meg ingyen van. A munkaegység meg itt lesz kifizetve. Egyszer, később, Malisev mesélte, hogy itt nem az a fontos, hogy a munkaegység itt marad, hanem az, hogy a munkaegységre mennyit kapnak. Mert amennyivel több a munkaegység, annyival többfelé kell elosztani azt, ami itt marad. Tehát a munkaegységek mennyisége dönti el, mennyit lehet adni egy egységre. Ha száz tonna marad a kolhoznak kiosztásra, akkor csak annyit lehet kiosztani. Ha sok munkaegység van, kevés jut egyre. Ha kevesebb, akkor több. Ezért igyekszik mindenki több munkaegységet szerezni. De egy bizonyos határon túl nem érdemes dolgozni. Inkább a kertben vagy valakinek, akinek van valamilyen pénzbeli jövedelme, segíteni. Öregeknek télire fát készíteni. Kivágod a határban, megnézi, kifizeti. Vagy télen szénát, amit a kolhoz ad, hazaszállítani.

Ebéd után kimentem a kertek végébe. Elindultam a pataktól, fel a dombra. Erre mindenhol erdeifenyő nő, 15-18 méteresek, de az ágaik szerteágazóak. Ritkán nőnek, a háznak való fákat régen kivágták, maradt a gyengébb minőség. Az meg a hely bősége miatt kitárta az ágait, nem felfelé, hanem ágakra nőtt. Törzseik vastagok, de

rövidek. Hat-hét méteren már elágaznak. Alatta fű nő, mint a ligetekben. Mindent nemsoká lekaszálnak. Utána legelő. Fagyokig, második kaszálásra már nem elegendő a napfény.

Már a dombon vagyok, elhaladtam a kertem alatt, mellette van Liza kertje. Vagy ötven méterre vagyok a kerítésektől, beszélgetést hallok. Kikukucskálok a fák közül. Látom, az én kertem végében Liza és Tánya Azsarova, a brigádvezető húga ülnek a fűben, és beszélgetnek. Visszamegyek néhány métert, és elkezdek halkan egy slágert énekelni, de úgy, hogy meghallják. Felkészülhessenek a találkozásra. Ne nézzen ki úgy, hogy kihallgattam őket. Közel vagyok hozzájuk, mikor elhallgatnak. Közömbös dolgokról fecsegtek, mint minden nő. Melléjük érek, invitálnak, üljek le, van hely a fűben, letelepszem. Mellettük üres edény, két bögre. Kvaszt ittak. A kerítésnek háttal ülök. Itt még a régi kerítés maradványai vannak. A fele hiányzik. Innen semmi sem veszélyezteti a kertet, állatot itt nem terelnek. Ember meg kertből semmit el nem vinne. A kolhoz, az más. Onnan csak az nem visz, aki nem jut hozzá.

Balra tőlem egy méterre ül Tánya, szemben Liza. Tánya kis töltött galamb. 165 magas, hatvan kiló körüli. Begyes, azért most is melltartó van rajta. Liza karcsú, mármár sovány, velem egy magasságú. Manökenalkat. Beszélgetünk. Ki tetszik, miért nem udvarolok még senkinek… Mondom, hazakészülök, remélem, már nem sokáig kell várnom. De addig is kellene valakivel barátkoznom, hiszen van sok szép lány a faluban. Ott volt az unokahúga, Surka Azsarova, milyen szép, babaarcú lány. Erős, már majdnem tizenhat. Pedig mindig dicsért, be nem állt a szája. Irigyelték is a lányok.

Képzelem, mit mondhatott rólam, mikor még odanézni sem mertem. Hiszen azt várta, hogy a zsenge fűben lesz valami. Már tudom, de akkor fogalmam sem volt arról, miért adta mellém a brigádvezető a lányát. Tánya mondott sok mindent rólam. Alig várta, hogy közelebbi kapcsolatba kerüljön velem. Elnevették magukat, én meg szégyenlősen mosolyogtam. Úgy beszélnek rólam, mintha itt se lennék. Tánya féloldalt fekszik, most felül, kissé közelebb kerül hozzám. Térdét felhúzza, átkulcsolja. Alálátni, de ezt tudja, nézi, mit lát a szememben. Elfordulok Liza felé. Ő is látja, miben mesterkedik Tánya, de csak nevet, mintha észre sem venné. Alig tenyérnyi kis nadrág van rajta, combjai simák, kissé kreolszínűek, mintha kőből lennének formázva. Feszül rajta a bőr. Pajkosan legyezi az arcomat egy hosszú fűszállal. Megint feljebb emeli a combját, majd hirtelen szétnyitja a lábait, és kinyújtja. Kezét a háta mögött megtámasztja. Hátrafeszíti az egész testét, kiemelkednek a mellei. Szoknyája felcsúszik a combközépig.

Meleg van, akár ruha nélkül is lehetne az ember. Nincs is szúnyog egy sem. Néha elzúg egy bögöly, madarak csipognak, tombol a nyár. Tánya figyel, szeme majdnem lehunyva. Újra felemeli a térdét. Most már a szoknyája egyáltalán nem csúszik le, kilátszik az egész nő a szoknya alatt. Liza sem néz oda, közömbös dologról társalognak. De Liza már látja, hogy Tánya készül valamire. Én úgyszintén, nem esik nehezemre tudomásul vennem… Már én is érzek valami kellemes, bizsergető érzést, ami a meggondolatlan cselekedeteket megelőzi. A nadrágomon is látszik már. Le se

tudnám tagadni, mi kell most nekem. Magamtól mégsem merem elkezdeni. Gyáva vagyok, hiányzik a tapasztalat. Tánya viszont tudja, mit kell tennie. Felajzottságom kezd látható tünettel járni. Hiszen tudom, milyen kellemetlen érzés, ha nem elégítem ki magam. Nem tudom, miként helyezkedjek, hogy ne lássák, de a nadrág szűk, igazgatni meg nem lehet, kimered. Tánya meg csak fokozza a kacérkodást. Hol összezárja a térdeit, hol szétnyitja. A nadrág keskeny alja beszorult a két domborulat közé. Alig van szeméremszőrzete. Liza látja, ideje lenne indulnia, hiszen a beszélgetés már megszakadt, el kellene mennem, de felállni is szégyellek. Akkor még jobban látni, már csak arra gondolok.

Liza felszedi a kancsót, mindjárt jön, mondja, hoz kvaszt. Elviszi a bögréket is, kimossa. A kert hetven méter, ha mindjárt visszajön, 4-5 perc. Az kevés, pláne ha nem is tudom, mihez mennyi kell. De Tánya sem fecsérli az időt. Felhúzza a térdét ameddig csak tudja, és néz a szemembe. Már ott is a kezem, eldöntöm a fűbe, a szoknyáját felhúzza a háta alatt. A nadrágját már lehúztam, simán kicsúszott belőle. Elővette a nadrágomból, és behelyezte, ment, mint a karikacsapás. Nem volt már lány, ez nekem nagy előny volt. Ő is fel volt ajzódva, így minden rendben volt.

Valami megszúrta, hiszen semmi sem volt alatta. Felemelt, abbahagyta a mozgást, ami olyan jólesett. Talpait nekifeszítette a földnek, velem együtt felemelte az egész testét, háta alól kivett egy kemény ágdarabot. Leengedte magát, folytatta ott, ahol abbahagyta. Két perc sem telt el, én már kész voltam. Nevet, mondja, de sürgős volt! Még egy percig magához szorított, de már kilépett Liza. Tánya jól odalátott. Letett, megtörülgette a nadrágjával, majd visszahelyezte a nadrágomba. Még jó. Ha Liza visszamegy, megint jöhetsz. De már nem ágaskodik annyira, ez is jólesett. Szégyenlősen nézek Lizára, de ő mintha semmiről sem tudna, folytatja az abbahagyott beszélgetést. Hát megtörtént. Ezek legalább semmit sem kérnek tőlem. Tánya a nadrágját a két melle közé dugta, Liza látta, hogy ott van, de ez semmit sem jelentett neki. Örül, hogy a barátnője kapott két boldog percet. Ha egyáltalán az volt. Nekem kevés, mert azt sem tudtam, mi történik. Hiába, kezdő vagyok.

Tánya este lement a fiatalokhoz a hídra. Néha az özvegyek is lemennek beszélgetni a fiatalokkal. Meg a fiúkat is be kell vezetni a „tudományokba" a tapasztalt nőknek. Ennyi nekik is jár. Csak ott tudják, ki az, aki elmegy velük. 14-16 évesen már minden fiút néhányan tanítanak. Ez itt természetes. Úgysem tudnának férjhez menni, akkor mit játsszák meg az erkölcsös nőt? Hiszen ezt itt senki sem várja el tőlük. A fiatalok meg inkább velük legyenek, mint lányokkal. Még a 26 éves Uljana sem volt hajlandó később velem lenni. Pedig volt rá alkalmunk, együtt vittünk két fogattal gabonát a szárítóba aratáskor Tyuhtyetba. Sok fogat várakozott, csak három órakor került ránk a sor. Egymás mellett feküdtünk a nagy melegben. Éjjel is ontotta a meleg búza a hőt, de ő azt mondta, lány még, senkivel sem volt, itt azt megtenni nem lehet, miért nem otthon kerestem rá alkalmat. Szívesen lett volna velem, hiszen hányszor igyekezett tudtomra adni. De én oda sem figyeltem. Így ezt ő nem tudja megtenni. Kellenek hozzá a megfelelő körülmények. Más egy asszonnyal. Tányával

itt is lehetett, de ő még szűz. Igaza volt, de hát én ehhez akkor még nem értettem. Azt sem tudtam, hogy a nők menstruálnak.

Július 12., szerda. Reggel mindenki, aki a hídon volt, tudta már Tányától, hogy Zonya volt vele. Csak gyorsan ment, mondta, amúgy rendben van minden. Igaza van, legalább tudják a lányok, hogy nem vagyok se beteg, se buzi. Kell a nő, csak nem értek hozzá.

Július 19., szerda. Napok óta kazlazunk. A gépek meg nem messze kaszálnak, minden brigádnak megvan a saját területe, csak ott kaszálnak és kazlaznak. Onnan kapják ki télen is a szénát. Olyan nagy a meleg, hogy éget a nap. A lányok nyárfalevelet ragasztanak az orrukra. Zavargászom a böglyöket. Rengeteg van belőlük. Az állatok kínlódnak tőlük a legtöbbet. Két nap alatt minden megszárad. Most szép zöld a széna. A hétfői kaszálást csütörtökön kazlazzuk. Én is adogatom fel a szénát. Hatalmas kazlakat rakunk, van sok széna. Ahol kevesebb van, mint a kis tisztásokon, ott egy kis fenyőt kivágnak, vagy még megvan a tavalyi, azt beássák egy kicsit a földbe, hogy éppen megálljon. Köré raknak egy csomó szénát, elegyengetik, ez lesz az alap. Utána mehet a boglya körbe-körbe az oszlop körül. Ha nem lesz eső, sok széna lesz, és zöld, az a jó.

Itt lucernát nem termesztenek. Azt itt is lehetne kétszer kaszálni. Nem volt még egyszer sem vetve. Nem kérdeztem, vajon a cárok alatt sem vetettek herét vagy lucernát. Az egész falu kaszál és kazlaz, gyerek, felnőtt egyformán, a többség persze nő. A lovas kaszálókkal csak férfiak dolgoznak. Estére el is fáradok. Háromágú favillával adogatok egész nap. A lányok este most itt táncolnak. Mikor fáradnak el? Vagy talán azzal pihenik ki a fáradalmakat? Énekelnek, de táncolva. Aki nem táncol, az énekel, ahogy a torkán kifér. Mielőtt abbahagyják, szép népdalokat énekelnek. Ha sokáig itt kell még lennem, némelyiket megtanulom. Nincs különösebb akadálya, csak le kellene mennem a hídra. De nekem a híd nagyon vad dolog. Ők meg a sok tánctól ilyen rugalmasak.

Pistának írtam, megkaptam a válaszát is. Elköltözik, majd megírja a címet. Tyuhtyet után fog dolgozni, Katyával együtt. Írtam a konzulnak is. Bogotolban adták fel. Magyarországra is küldtem levelet. Olga nem válaszolt még. Néha két hét alatt itt a levél, de van, hogy egy hónap alatt sem jön meg. Így működik itt a posta.

Augusztus 10., csütörtök. Ma járják a határt a vezetőségi tagok. Meg kell állapítani, mikor hol lehet kezdeni az aratást. Holnap reggel kezdhetik a rozs aratását az asszonyok. Kézi sarlóval, kaszával a férfiak, de egyelőre csak az asszonyok, mert azoknak is kell munkát adni. A rozs néhol eléri a két méter is. Sarlóval vágják, nehezek és nagyok a kévék. Elég emelni. Akkora kereszteket raknak belőle, mint egy kopja. A len gyönyörű kék, olyan, mintha tenger hullámzana, még sosem láttam érett lent. Igaz, ez még nem érett, de teljes pompájában virágzik. Kellemes, de nem erős illata van.

Már sárgállik minden, zöld foltokkal váltakozva. A rozsot keresztekbe hordják, ráér száradni, ha nem teljesen érett. A hónap végére az asszonyok levágják. 250 hektár rozs lett vetve a falu alatt. A többi – ezer hektár – kijjebb. Ott is elkezdik kévekötővel learatni, három van a kolhozban. Minden brigádra jut egy. Két ló vontatja, már napok óta három kiló zabot kapnak.

Az asszonyok – Volkova is – napok óta készülnek az aratásra. Sokat jelent a kolhoznak, ha kézzel vágják le, vagy lovas kévekötővel, mert akkor nem kell fizetni a gépállomásnak. A munkaegység meg alig ér valamit. Így megspórolnak egy kis összeget. Még a hetvenéves asszonyok is vágják, ki mennyit bír. Igaz, azt csak véletlenül vettem észre, hogy kimorzsolnak egy kilónyit, bele a szumkába, a vászonzacskóba, viszik haza a rozsot. De az is kell, van, aki a szép kalászokat teszi a szumkába mindig. Otthon aztán kidörzsölik. A nép roppant leleményes. Egy kiló naponta, de az a legjobb minőség. Ha ketten-hárman vannak egy családból, az már egy mázsa is lehet. Sura és Volkova együtt vágják. De még előlem is eldugták, pedig tőlem aztán nem kellett volna tartaniuk. Lida meg kidörzsölte. Tudta ezt a kolhozban mindenki. De szemet hunytak, hiszen sokuknak már nem volt tavalyi gabonájuk. Kenyeret is sütött a kolhoz, adtak mindenkinek. A saját árpáját már tíz napja mindenki levágta. Az csak egy napig tartott. Nekifogott a család, és estére befejezték. Abból már vittek is a malomba őrölni. Egy zsákkal vihetett minden tag, mert most alacsony a vízállás, és sokaknak kell őrölni. Egy zsákkal vihetett, ötven kiló körül. Volkova is őröltetett, neki minden hónap végén kiadják az én járandóságomat, azt keveri most árpával.

Augusztus 11., péntek. Ma érkeznek a kombájnok a gépállomásról, németek vezetik. Most látok először kombájnokat. A tavalyiak jönnek, egy kivételével már dolgoztak itt. Tavaly hat volt, idén hét lesz. Jobb a termés, és száz hektárral több a vetés is. Egy nagy, rossz rétet kituskóztak, a bokrokat is kivágták még az ősszel. Nyertek száz hektárt. Először lett bevetve. Jó termés ígérkezik ott is, hiszen szűzföld.

A idősebb német Schulmeister, a másik Keller. A fiatalabb alig harminckét éves. Az idősebbik közel ötven. Ismerik őket a kolhozban. Mindketten jó kombájnosok. Schulmeister volt tavaly a járási bajnok az aratásban. Igaz, azért is tették őket Puzanovóba, mert itt a legjobb és legnagyobb a terület. Itt lehet jól és sokat aratni, de kell is a jó kombájnos, mert itt egy nap is számít.

Mi is felkészültünk, rengeteg zsákot kellett az asszonyoknak kijavítani. Most kell leadni a télen készített új zsákokat is. Háromszáz darab, az talán elég lesz. Van hatszáz tavalyi is. A búzát csak egy hét múlva lehet kezdeni. A rozsot kell előbb vágni. Vajon Magyarországon már befejeződött az aratás?

Augusztus 20., vasárnap. Négy napja a szállításnál dolgozom. Bogotolba visszük a gabonát. Teherautóval. Főleg rozsot. Egyenesen a szérűről, olyan tiszta. Az átvevők mind nők, csak kint, a területen vannak férfiak. Néha órákat kell várni, sok fuvar áll előttünk. Addig az átvevő helyiségének a falát meg profilból telerajzolom egyenes

orrú fejekkel, nőivel. Ezek legalább európai vonásokkal rendelkeznek. Igaz, szépek ők a pisze orrukkal is. Kicsi a helyiség. Háromszor kétméteres. Egy kis pad van benne, az ablakon át beszélnek az ügyfelekkel. Ha a gabona nagyon szemetes, bért kell fizetni, vagy ki lehet bérelni a tisztítót az átvevő előtti fészer alatt. Akár tíz vagon gabonát is lehet ott tárolni. Egy kolhoz csak itt tisztítja a gabonáját. Villannyal működik, elég hozzá négy fő. Egy fiú és három lány állandóan itt van. Meghozzák a gabonát a kolhozból, megvárják, míg az éppen rajta lévő lefogy, és elkezdik a sajátjukat tisztítani. Már négy napja járok ide, de mindig látom őket. Ha nincs munkájuk, alszanak.

A lányok főznek szabad tűzön. Akár a nomádok. Poros, szemetes munka. Sok port beszívunk mi is. Ha átvették a gabonát, megmondják, hová kell üríteni. Van úgy, hogy egyenesen a garatba megy, viszi fel a szalag. Van, hogy nekünk kell kihordani zsákokban – abban szállítottuk az eddigi fuvarokat – és felvinni néha a 6-7 méteres magasságba. Ott kioldani a zsákot és üríteni. Mi úgy oldottuk meg, hogy már lent kioldottuk, s fogtuk a száját, fent pedig csak elengedtük egyik sarkát. A gabona meg magától kicsúszott a zsákból. De akkor sem kaptunk több egységet a munkáért. Tehát nekünk az volt a jó, ha csak beleengedtük a garatba. Az egységeim gyorsan szaporodnak. Rengeteget elszállítunk. Így szinte sosem vagyok a faluban. A határból is vittünk már rozsot. Ott tisztítják a lányok, asszonyok. Mindenki dolgozik, ameddig bír. Rengeteg a gabona, lesz kenyérnekvaló. Szívesen dolgozik mindenki. Legalábbis én így gondoltam, látva, hogy legalább egy hétre való munkánk lesz itt. Ha nem több.

Augusztus 30., szerda. Tyuhtyetba vittünk búzát. Várakozni kell. Este lesz, mire kirakodunk. Most is egy lánnyal vagyok. Ugyanúgy rakják a zsákokat, mint a férfiak. Azért jó nekik, ha velem lehetnek, mert legtöbb lány másik lánnyal van egy fuvarban. Kevés fiú szabad. Kell a szántáshoz. Még nem beszéltem ezzel a lánnyal egyszer sem. Közepesen fejlett, kis termetű. Erős, nem kell segíteni neki. Még várnunk kell az átvevőre.

Elindultunk vissza, de még nem kapta meg a sofőr az átvételi igazolást. Mindenért sorba kell állni. Most van a legnagyobb munka. Mindenhonnan hozzák a gabonát. Járkálok, egy derék asszonyfélét látok. Megkérdezem: honnan jöttek? Uszty-Csulszk. Mondom, azt még nem is hallottam. Pedig – mondja – van, csak messze, a rajon végénél, északon. Most jött először az idén a járásba. Kérdi, honnan vagyok. Mondom. De orosz vagy? Nem, én magyar vagyok Budapestről. Jé, mondja, nálunk is van egy magyar. Elhűlt bennem a vér. Ilyen szerencsét! Milyen jó, hogy ilyen formás lába van. Másképp utána sem megyek. Kikérdezem, Béla, mondja. Kacsik. Ott lakik, már egy éve is van. Kértem, adja meg a címet. Mondja, hogy csak azt kell írnom a levélre, hogy Csindat. Az a falu neve. Mert ott lakik, csak most Uszty-Csulszkból jöttek. Kacsik Béla, Csindat. Nincs ott, aki ne ismerné. Kevés nép lakik a faluban. Nagy örömömben átölelem, megcsókolom. Azt hitte, valami komolyabb is következik, mert igen közel simult hozzám, és visszacsókolt. Ha lehet, minden nő

igyekszik eljönni a távoli kolhozokból a szállításkor ide vagy Bogotolba, hiszen találkozhat egy vagy több alkalmi férfival. Ez itt a nagy lehetőségek ideje. De nekem meg mennem kellett, elbúsult, azt hitte, tényleg vele leszek. Repestem az örömtől, lehet, hogy tényleg igaz? De miért is hazudott volna? Írok, ahogy lesz egy fél órám. Hiszen ott a világvége. Az elnök irodájában nézegettem a térképet. Emlékszem a furcsa névre – Uszty-Csulszk. Csindat a Csindat pataktól nem messze. Bár igaz lenne. Megírom a címem, válaszol biztosan.

Tegnap volt édesanyám halálának a napja. Öcsém meg aznap volt kétéves. Szomorú, hogy csak most jutott eszembe. Az élet már csak ilyen. Az élőkkel törődik. Aki meghalt, ne tartson igényt az élőkre. Mennyire szerettem kimenni a temetőbe! Volt egy kerékpárom, tíz kilométerre volt tőlünk a maglódi temető. Ott lett elhantolva 1934. szeptemberében. Ötéves voltam. Ha volt rá lehetőségem, sosem kerültem el a sírját. Egy hely az életemben, ahová mindig vigaszért mehettem. Keserves volt az életem. Koraérett, okosnak mondott fiú voltam. Magányosan jártam a budai barlangokat, réteket, a vecsési és ecseri mezőket. Ismertem minden szép helyet a környéken. Szedtem árvalányhajat, rezgőt, csokorba szedve vittem haza. Minden halottak napjára megcsináltuk a sírját. Vajon most ki jár oda? A volt szomszédunk ma is Maglódon lakik. Az asszony biztosan kijár, férje rég meghalt, újra férjhez ment. De mindig rendben találtam a sírját. Hozzájuk is bementem, ha volt időm. Most csak becsukott szemmel ábrándozhatok.

Szeptember 8., péntek. Elmúlt egy újabb hét. Írtam Bélának. Sehonnan nem jött levelem. Ma esős az idő, de nincs hideg. Ülök a dombon, a folyó partján. Messze ellátni, párába burkolózott a vidék. Még zöldellnek a fák, csak a reggeli hűvös jelzi az idő múlását. Bús, komor a párás, nyirkos távol. Szomorúság árad belőle. Vagy csak az én hangulatom ilyen? De valami összeszorítja a szívem, nem hagy nyugton egy gondolat. Engem szándékosan itt felejtettek. Vagy az irataimat szándékosan visszatartják. Ki vagyok szolgáltatva a körülményeknek. Semmit sem tehetek. Hiszen nincs itt senki, akihez fordulhatnék. Uszkov sem tud többet, mint én. Vagy neki is megmondták, velem semmit sem közölhet? Ritkán látom, de tudom, hogy jó szívvel van irántam. Ő sokat tud az itteni helyzetről, de még nekik sem lehet megbeszélni semmit.

A csizmám szép, de inkább egy erős katonacsizma kellene – olyan, mint aminek a szára viaszosvászonból van. Olyan, mint a katonáké volt a fronton. Itt mindenki, akinek telik rá, olyant visel. Megemlítettem Uszkovnak. Éppen jókor szóltam, kapott egy nő a bazárban egyet, de neki nagy. Ha akarom, elcseréli velem a csizmáért. De mennyire akartam. Hát éppen Maruszja Zablicova volt. Az én csizmám meg nekem kicsi volt, azt hittem, mindig nyár lesz. Abba még egy kapca sem menne bele. A Maruszja csizmája jó lett, az enyém alig volt megkopva, ráadásul finom bőrből volt. A nőnek jobban illik, mint nekem. Mondták, nem is férfi-, hanem női csizma. Lehetett benne valami, mert kicsit magasított volt a sarka. De nekem tetszett, most

kaptam érte egy katonacsizmát. Erős, akár fél napot is lehet benne a vízben járni, nem ázik át. Vastag vászon a szára, átitatva valami fekete anyaggal.

Szeptember 10., vasárnap. Viharos szél fúj, de nincs hideg. Száraz az idő, folyik a betakarítás. 86 kiló lettem. Szinte hitetetlen. Eszem, mert van mit. Igaz, dolgozom is rengeteget. Sokszor hívnak segíteni fát vágni a határba. Ha van egy szabad fél napom, akkor foglalt vagyok. Csak enni meg inni adnak, de azt bőven. Főleg nők hívnak, hiszen nekik nincs, aki segítsen fűrészelni a fát. Sokat dolgozom, néha egy lány vagy asszony mondja is, hogy minek hajszolom magam, mintha sírnának a gyerekeim. Vagy más nem érdekel? Igaz, mindenkinek kell a szabadidő. Van otthon is néha tennivalójuk. Nekem viszont semmi. 16-án vonul be a négy fiú. Lesz mulatság, ha nem is egész napos, mert a betakarítást nem lehet elhalasztani. Már elkészültek a ládák. Le is festették szép zöldre. A világon talán mindenhol zöldre festik a katonaládákat. Édesapám első világháborús ládája is zöld, ott van most is a fáskamrában. A kombájnok már nem dolgoznak éjjel, zavarja a munkát a harmat, ellenben a traktorok éjjel is szántanak. A diákok égetik a tarlót, ahol lehet. A maradékot tavasszal. Ott, ahol szántani kell és magas a tarló, égetik.

Egy öregember meghalt. 82 éves volt. Ez az első halott, még nem volt temetés. Főleg öreg emberek jöttek össze siratni, az asszonyok siránkozása egész éjjel hallatszott. A temetést nem láttam, nem hívott senki, én meg nem tartottam ildomosnak, hogy odamenjek. Pedig érdekelt volna, hogyan temetnek. Egyszer elkóboroltam a lóistállóktól a patakon túlra. Ott van a temető. Egy szép kis erdeifenyő-csoportban van, sok kopjafát láttam, meg néhány pravoszláv kettős keresztet. A falu nagyságához mérten sok sírt láttam. Igaz, lenne itt most is sok gyerek, ha nem lép közbe a háború. Ház is kevesebb van, mint tíz éve. 52 fővel kevesebb a felnőtt, mint a háború előtt. A fiatalság meg menekül innen. Hiszen a kolhozok semmi fejlődési lehetőséget nem kínálnak.

Szeptember 16., szombat. Délelőtt kivonultak a fiúk a kapun a kolhozból. Odáig kikísérték őket a lányok, szülők. Voltak vagy ötvenen. Éppen jöttem vissza a gabonával. Szól a harmonika, a fiúk némelyike még könnyezik is. A lányok ölelgetik őket, de a kapun kívülre nem jön senki. Ott elbúcsúznak még egyszer, felülnek a lovas kocsikra, elindulnak Tyuhtyet felé. Onnan délben viszi a teherautó őket Bogotolba. Ott gyülekeznek. Sokáig nézek én is utánuk. Tőlem a kapun kívül búcsúztak el. Kezdtem nem jól érezni magam. Vajon engem mikor fognak így elbúcsúztatni? Én sosem leszek katona?

Este szaunába megyek Karpenkóékkal. Az idősebb fiú is bevonult. Vannak még elegen otthon. Most egy kicsivel több hely jut a kicsiknek.

Szeptember 23., szombat. Estére megint kész egy búzatábla. Szauna Karpenkóéknál. Alig megyek át a két kerten – annyira vannak a szomszédok –, jön Katya Putyincova,

a postáslány. Hozza Béla levelét. Soká jött. Egy hétig a lakásán volt, de nem ment haza, mert kint lakik a méhészetben. Egyedül, mint írta. Ha van, időm írjak.

Megígértem, ha válaszol, én mindig írok neki. Kérdezte, ki vagyok, habár egy keveset írtam magamról. Holnap vasárnap, írok neki is, meg Olgának is. Tőle sem kaptam már régen levelet.

Szeptember 24., vasárnap. Szállingózott reggel a hó. Éjjel kicsit fagyott. Most kitisztult, süt a nap. Szél van, lehet, hogy vihar is lesz az éjjel. Az öregek tudják, milyen lesz az idő. Én is sokat tanultam tőlük, sokszor megmondom, milyen lesz az idő. A varjak károgásából, repüléséből, a madarak szállongásából, a hang terjedéséből, a naplementéből. Hiszen én is itt élek közöttük, a természetben.

Lassan alkalmazkodom mindenhez, ami itt kell. Kezdek oroszul beszélni velük mindenről. Tán senki, aki nem ismer, nem mondaná, hogy nem vagyok orosz. Írtam levelet, elvittem személyesen Katyának. Bementem, mert nem akartak elengedni csak úgy. Náluk még egyetlenegyszer sem voltam. Három lány van a családban, ő a legidősebb. A szeme valószínűtlenül különös és nagy. Mindig csillog. Ettől még szebb lesz a babaarca, csak most látom közelebbről. Itt állnak mindhárman, kínálnak ülőhellyel. Illik leülni egy kicsit, mert, mint mondják, elviszem az álmukat. Beszélgetünk. Összehasonlítom őket a többi lánnyal. Ők is járnak a hídra, de az időjárás miatt lassan kimegy a divatból, legalábbis a következő hónapokra. Mindhárman csinosak. Ilyenekkel kellene barátkoznom. Katya 18 éves, a húgai fiatalabbak. Hasonlítanak egymásra. A legteltebb Katya, a két húga sóványabb. Igaz, csak az egyiknek látszik a melle. Néhány perc múlva elbúcsúzom tőlük. Hívnak, jöjjek el máskor is.

Anyukájuk is meghívott. Édesapjuk elesett a fronton. Csak az ne lenne olyan magától értetődő. De már beletörődtek, minden élő követeli a maga jussát. Adtam neki pénzt bélyegre, nem fogadta el. Igaz, nem sok rubelem volt. Otthon Sura kérdezte, láttam-e Katya szemét. Igen, láttam. Tudod, azért, mert trachomás. Állandóan csepegtetni kell bele. Azért is lett postás a kolhozban, így könnyebben mehet a kórházba kezelésre, ha kell. Vajon miért mondta ezt el Sura? Nekem ő akkor se kell, ha a szeme gyémántból volna. Az irigység beszél belőle. Katya a trachomából kigyógyul, de ő sosem lesz se szebb, se jobb.

Szeptember 25., hétfő. Augusztus végén sokat emlegették az új agronómust. 54 éves, most helyezték a kolhozba. Ma találkoztam vele először. Nőtlen, de már összeállt a Nataskával. Nataska a mi utcánkban lakott, a kertem előtt volt a háza. Özvegy, 34 éves, gyermektelen. A férje a fronton maradt. '38-ban vonult be, nem is szerelték le, egyenesen vitték is ki a frontra… Kérdezte, honnan engedtek ki. Mondom, honnan. Őt meg Anzsero-Szudzsenszkből. Tizenegy évet töltött le. Négyet elengedtek az új rendelet szerint. Politikai volt, '38-ban ítélték el. A felesége elvált tőle. Most, öregségére kellett egy özvegyet szereznie. Másképp hogy élne itt? A kolhoz kért egy agronómust, hát őt küldték ide. Fogai alig vannak, sárgák a sok dohányzástól. Arca erő-

sen ráncos, nem egy nőideál. De Nataska csinos, majd magához formálja, ha lehet. Minden mindegy már neki is, hiszen ez az agronómus neki így is főnyeremény. Nagy háza van, télen csak egy helyiségben volt, a konyhában. Legalább most, ha ketten lesznek, a hálószoba is bemelegszik. Nevet, mikor mondom neki. Már nem kell neki annyira a nő. Le akarja élni csendben az életét, aztán kész. Hogy milyen lesz mint agronómus, el tudom képzelni. Minek ide, ha még a trágyát sem viszik ki a földekre?

Szeptember 30., szombat. Ma jött meg Pista levele, decemberben vagy még hamarább elköltöznek máshová. A feleségét miatta kitették az állásából, csak az öccse intézte el, nehogy kitegyék a pártból is. Persze mondták neki, hogy hagyja ott Pistát. Nem is laktak egy házban… Katya is bérelt szobában lakott, az állam fizette, a kutya sem nézett rá. Csúf volt szegény. Meg jóval öregebb, mint Pista. Legalább lett volna elfogadható. Írtam neki választ. Holnap elviszem Katya Putyincováékhoz, legalább beváltom az ígért látogatást.

Október 3., kedd. Hűvösek az éjszakák. Nappal felszárad a dér, néha csak eső és a harmat. A kombájnok dolgoznak, félerővel. Van egy 300 hektár, vágják a kévekötők is. Lesz még sok csépelnivaló. Azt a búzát, ami nem érett meg eléggé, most aratják le. A kévében még utolérik. Aztán ki lesz csépelve. Zabot is vágnak a kévekötők. Azt majd a hó alól kell csépelni. Rövidesen itt a tél. A krumpli a vermekben, vagyis itt nincs verem, a házak alatti pincékbe hordják be. Sok belefér. Volkova a sajátját és az enyémet is belehordatta. Sura része a saját kertjükből adódik. Lett vagy 150 mázsa, de kell is. Az én részem azért lett az övéké, mert így hálálom meg a törődést. Pedig a fele is elég lett volna, de nélkülük nem lett volna semmi, mert én nem vetettem volna semmit. Minek, mikor úgyis hazautazom? Most meg itt esz a fene.

Azt már látom, hogy nem történt az érdekemben semmi. Se a követség, se a rendőrség nem intéz semmit. Azon gondolkodom, hová kellene írnom, vagy hová kellene elutaznom, hogy megtudjak valamit. De semmi okosat nem tudok kigondolni. Pénzem sincs hozzá. Egyelőre várom az elszámolást, aztán meglátom, menynyi pénzem lesz. A járandóságom sem kapom már meg. Biztosan elküldték, valaki felvette, nekem meg nem adta át. Reklamálni nincs hol. Ha bemegyek Tyuhtyetba, megkérdem az őrnagytól, mi van a pénzemmel. Lassan öt hónapja, hogy itt vagyok. Már kolhoztagnak számítok. Ha meglesz az elszámolás, attól fogva magamnak kell ellátnom magam. Itt ez a kényszerhelyzet áll fenn. Így kényszerítik az embert, hogy éljen valakivel. Máshogy nem tud. Ha lenne állandó fizetés a munkáért, akkor kiszámítható lenne az élet. Van már 310 egységem. Elég jó, mindenki mondja, hogy sokat fogok kapni. Ha levonják az előlegbe kapott mázsát, akkor marad vagy három mázsa. De az nem búza, hanem vegyes gabona lesz. Búzát kaptam egy mázsát, kapok még egyet. Azt kell enni, eladni nem jut, még a többit sem lehet eladni, hiszen a tejet is meg kell majd venni.

Egyre kevesebb lesz a munka, tehát az egység is. Lehet majd fát hozni az erdőből, akadnak asszonyok, akik kapnak a férjük után valami segélyt. Azok megfizetik a munkám. Itt, Volkováéknál nem akarok maradni. Se Sura, se más nekem itt nem kell. Hogy mi lesz, ráérek gondolkodni, ha megkapom az évi járandóságomat. Talán jobb lett volna, ha oda kvártélyoz Uszkov, ahová kellek.

Október 8., vasárnap. Ma kiadták az eddigi keresetemet. 360 egységre számoltak egy kilójával nekem, de még lesz, mert valamivel több az egységem, még dolgozni fogok, azt is kiadják. Fele búza, fele rozs, a többi árpa, ezt ki se vettem, eladtam, negyven kiló az egész. Kellett egy kis zsebpénz. Vettem egy új kapcánakvalót hat rubelért. Levélborítékot, tízet. Kesztyűt, egyujjút.

Október 12., csütörtök. Ma levelet hozott a postás. Elsejétől már a mi Katyánk hozza. Nem kell mennem érte. Somogyi írt, Tyuhtyetben laknak, ott dolgoznak, de csak ideiglenesen. Majd megírja bővebben, ha végleges helyre mennek. Címet sem írt, így nem válaszolok. Az idő megjavult, süt a nap. Olyan meleg van, hogy kiskabátban dolgozunk. Szállítjuk a búzát. A raktárak már majdnem megteltek, még háromszáz mázsa, és teli a sok magtár. A vetőmag el van téve, kitisztítva, kipróbálva, minősítve. Be kellett vinni Tyuhtyetba a mintákat, ott megvizsgálták, engedélyezték. Így a kolhoz tudja, milyen vetőmagot fog vetni a következő évben. Ha rossz a mag csírázóképessége, cserébe kapnak másikat, csak rá kell valamennyit fizetni.

Október 19., csütörtök. Reggelre tíz centi hó esett. Mindent egyenletesen befedett. Mínusz 6-7 fok lehet. Gyönyörű, fehér, igazi hófehér minden. Ilyenkor csodás a természet. A fák levelei majdnem mind lehulltak, ami még fent van, az pár nap alatt leesik. A szánokat már előkészítették. Ha nem fog a napokban olvadni, akkor már csak szánnal fogunk közlekedni. Az öregek a mesterekkel a kocsik javításába fogtak.

Október 21., szombat. Hidegek az éjszakák. Nappal sincs már fagypont felett. Szánokkal közlekedünk. Viszik a gépkocsik Bogotolba a gabonát. Még száz tonnát leadnak a gépállomás kifizetésénél elszámolásra.

Az agronómus beilleszkedett a Nataskájához. Az irodában futottunk össze. Mondja nekem, miért nem költözök valamelyik asszonyhoz, ott megélnék a télen, ha nem akarok Surával lakni. Mit fogok így télen csinálni? Hiszen ők azt hitték, hogy majd összekerülünk, és megoldódik mindkettőnk dolga. Vegyek példát róla. Igen, mondom neki, maga tudja, mi a helyzet. De én semmit sem tudok. Régen Magyarországon kellene lennem, nem engednek. Törvénytelenül hurcoltak ide, és most is törvénytelenül tartanak itt. Én nem akarok itt letelepedni. El akarok innen menni minél előbb. Katya is üldöz szerelemével…

November 1., szerda. Ma vagyok 21 éves. Senkinek se hittem volna el, hogy itt fogom megérni a születésnapom. Azt sem tudom, mikor tudok innen elmenni. El vagyok rabolva. Modern rabszolga vagyok. Akár ők, hiszen ők is rabszolgák. Legtöbbjük azt sem tudja, miért él. Ha van egy gyereke, azért él és dolgozik, azt hiszi, megtalálta az élet értelmét. Ezen kívül semmit sem tudnak.

A szomszédasszony megkérte a Karpenko fiút, hogy segítsen elfűrészelni egy vörösfenyő oszlopot, ami az udvarán áll. Még tavasszal vették ki a földből, az volt a nagykapu egyik oszlopa valamikor. Kivették, helyette egy kis oszlopot tettek, nem kell már akkora kapu. Se ló, se tehén, nem jár már hozzájuk vendégségbe senki. Az udvaruk valamikor be volt kerítve. Most is megvan még egy része, be sem lehet látni hozzájuk. Akár egy erőd. Régen bandák jártak, raboltak, elvitték a jószágot. Ma már se banda, se jószág. Elég a kiskapu is.

Karpenkónak van keresztvágó fűrésze, megélesíti. Elkezdjük a fűrészelést. Az oszlop ötven évig volt a földben, fél métert kell lefűrészelni belőle. A többi meg kell egy kisebb oszlopnak. Egy pohár vodka volt a jutalom, meg némi ennivaló. Az öregasszony kap a fia után némi pénzt, abból meg a kolhozban szerzett munkaegységből él. A háztáji neki is jár, ugyanannyi, mint az aktív tagoknak. Krumpli és árpa terem neki is. Az árpa a korai gabona, abból lesz leghamarább kenyér. A krumpli meg egész évben kell. Kifáradtunk a kínlódással. Nem vagyok hozzászokva, hogy egy hetvencentis fát másfél óráig fűrészeljek. Szereztem egy újabb tapasztalatot.

Így telt el a születésnapom. Már nem kell mindennap munkába menni. Egy kombájn van még a kolhozban. Az fogja kicsépelni a kazlakban lévő gabonát. A föld elég kemény, ha nem esik több hó, nem is kell eltakarítani az utat.

November 2., csütörtök. Vakítóan világít a nap. A reggeli fénycsóvák ferdén érik a havat, és bevilágítanak a szembe. Csak hunyorogva lehet nézni. Össze kell húzni a szemhéjunkat. Talán azért is olyan az északi népek szeme, mert másképp megvakulnának? Kevesebb fény éri a keskenyre húzott szemeket. Tiszta a levegő, por nem szennyezi. Éles, száraz, hideg, jólesik egyet szippantani belőle.

A fiúk meghívnak vadászatra. Mindenkinek van vadászfegyvere. Csak szarvasra, őzre van tilalom. Medvére nincs. Nyúlra is vadásznak, igaz, az már nem sok maradt. Kimegyünk a határba, alig négy kilométerre. Van ott néhány fás pagony, bokrokkal az alján. 20–50 méteres területet borítanak ezek a kikaszált területek. Egyiken egy húszméteres nyírfa áll. Már rég kivágta volna valaki, hiszen közel van a faluhoz, de kellenek ezek a kis ligetek nyáron hűsölni, meg a munkásoknak, akik a közelben dolgoznak, hogy elvégezhessék a nagydolgukat. Minden kis ligetben van egy hely, azt mindenki ismeri, oda mehet, akire rájön a szükség. Onnan meg a bogarak bedolgozzák a földbe. Ezen a fán rendszeresen ülnek esténként siketfajdok. Csak úgy kell megközelíteni őket, hogy észre ne vegyenek, mert akkor elrepülnek. Vagy sötétben, kora reggel, esetleg fehér lepelben, de nagyon óvatosan. Van némelyiknek kitömött

madara, azt felakasztja a fára, és odaszáll a többi is. Azt hiszi, ott nincs veszély. Másképp miért ülne ott már egyikük?

November 7., kedd. Eljött a nagy ünnep. Reggel mínusz 17 fok van. Szikrázóan süt a nap. Minden csillog-ragyog. Tyuhtyetből Paszkevics és a felesége jöttek látogatóba. Nem is tudtam, hogy Volkovának távoli rokona a járási elnök. Elegáns, parádés állami szánon jöttek, hoztak vodkát, ajándékokat a lányoknak. Mikor Katya egyedül maradt velem otthon, akkor voltak náluk, az asztalt már reggel megterítették, látom, hogy Volkova már elkészítette a kását és a birkasültet. A kásában is sok birkasült van. A nagy tálban ünnepi reggelinek számító tojásrántotta van. Tíz tojást felvernek fél liter tejjel, azt beteszik a kemencébe, és kisül. A teteje piros, a többi meg rántotta. Finom étel, előételnek adják. Egy pohár szamagonka, egy kis savanyú uborka és utána pár kanállal a tojásrántottából. Aztán jöhet a második pohár és a többi ennivaló. Ma minden háznál minden asztalra kerül, ami máskor nem.

Leültetik a vendégeket, én a mindennapi ruhámban. Kicsit kopott, lehetne tisztább is, de ez most senkit sem érdekel. Engem az ablak elé, a főhelyre ültetnek, Surát meg mellém. Eszünk, iszunk. Kérdeznek egymástól senkit sem érdeklő dolgokat. A harmadik pohár – 25 fokos lehet, de jóízű – után megkérdik tőlem: mit gondolok, nem kéne nekem már megnősülni? Hiszen itt van Sura, már elég jól megismerhettem, látják, hogy én becsületes, szorgalmas vagyok, ezt már a felesége akkor is mondta, mikor bevittem nekik a lisztet. Ha úgy gondolom, meghívják, akit akarok. De most van Maruszja lagzija is. A poharat fenékig kiittam, nemmel feleltem. Sajnos nekem itt nem szabad megnősülnöm, haza kell mennem. Már ideje lenne, hogy megkapjam az irataimat. A pénzemet sem küldték el. Se ruhám, se téli csizmám.

Volkova azt mondja, ha már itt a ló és a szán, menjünk el Surával, hozzunk egy adag szalmát. Arra most szükség lesz, itt a tél, ne kelljen most azért szánt kérni a kolhoztól. Befogták a lovat, elindultunk a kertek alatt lévő úton a legközelebbi szalmakazalhoz. A földeken keresztül most mindenhol járható szánnal a határ. Egy óra alatt vissza is értünk. Nem vittem kesztyűt, majd lefagyott a kezem. A szalma még nem volt megkezdve, nekünk meg nem sikerült felmászni a kazalra. Ledobtam volna a havat, és elkezdtem volna a tetejéről dobálni a szalmát. De így csak kézzel lehetett kicibálni. Igaz, volt villánk, de azzal se ment könnyen. Többet szedtem ki kézzel, mint Sura a villával. Ő egyetlenegy szót sem szólt egész idő alatt. Se otthon, se itt. Mit gondol, kell ő nekem? Maruszját esetleg még elvenném, ha nem lenne vőlegénye. De így?

Mire visszaértünk, már megittak még egy pohárral. Nekünk is töltöttek. Kérték Surát, igyon egy pohárral velem. De én nem ittam, felálltam, köszönöm, nekem már elég, kimegyek, sétálok egy kicsit.

Alig mentem ki a kapun, látom, hogy Maruszja nővére a férjével is elindul a kapujukból. Sietnek, hogy utolérjenek. A híd előtt utolértek, egyik a jobb, másik a bal karomat húzza, visznek magukkal. Ha már Maruszja nem kell, akkor kéri, hogy leg-

alább a lagziba gyere el. De hiszen meg se lettem híva. Ha meghívott volna, elmentem volna, de így? Hiszen ő meg akart mondani neked mindent, csak nem voltál otthon. Ma is azt mondta, hogy ha te beleegyeztél volna, ő minden lagzi nélkül élt volna veled. Az ő házukban lett volna otthonod. A falu meg tudomásul vette volna a történteket. Már fent járunk a dombon, mindjárt elérjük a főutcát. Jobbra kell menni Maruszjáékhoz. Ők arra akarnak menni, hát menjenek. Én meg visszafordulok, egy kicsit még sétálok, aztán visszamegyek. De nem engedik el a kezem, vonszolnak magukkal. Erőlködnöm kell, de nem engednek. Menjünk csak a lagziba, gyere el, ott majd jól fogod magad érezni. Maruszja vár, ne okozz neki szomorúságot. Menjen nélkülem férjhez. Ha ez neki szomorúság, minek kellett férjhez mennie? Mert már vénlány – mondja a nővére. Neki már férjhez kell mennie. De ha te akarod, a tiéd lesz. Hiszen mindent megtett, látod. Csak a lagziba gyere be, és minden rendben lesz. Már ott állunk a kapu előtt. Nem is tudom, mi történik velem. Sodornak az események. Már nem vagyok a magam ura. Az ital is teszi a dolgát, nekem már semmi se fáj. Bemegyek. Igen szánalmasan nézek ki a sok kiöltözött nép között. Hatvan vendég hivatalos. Én ráadás lettem.

Engem berántanak a konyhába. Ott van Maruszja anyja, az apja is be akar jönni, de kituszkolják. Egy függöny választja el a konyhát attól a résztől, ahol a kemence van. Bevisznek a függöny mögé. A másik nővér – csinos, városon élő, akinek a férje ott maradt, mert nem kapott lehetőséget eljönni – egy pohár szamagont tölt, a kezembe adja. Egy másikat a saját kezébe vesz. Igyunk, mondja, igyunk Maruszja egészségére. Egy pohárral még kitölt, azt az éppen belépő Maruszja kezébe adja. Elhűl bennem a vér. Olyan szép a menyasszonyi ruhában, hogy elámulok. Bejött a függöny mögé, éppen elférünk mindannyian, az anyja nógatja, igyon már velem. Felemeli a poharát, kiissza az egészet. Vedd el feleségül, mondja nővére, és elém állítja. Maruszja meg a nyakamat átölelve csókol, úgy zokog, hogy kihallatszik, pedig szól a zene. Már tart a lagzi. Még nem mondták azt, hogy gorko – vagyis keserű. Azt csak később, ebédnél mondják. Akkor a férj megcsókolja a lányt, és kész a házasság. Tehát ő még lány.

Zonya, vedd el feleségül, kérlel az anyja is. Maruszja meg ott sír a vállamon. A vőlegény meg széthúzza a függönyt, és nézi a jelenetet. Látom a bamba arcát, a zavaros tekintetét. De nem tehetek semmit. A menyasszony a vállamon zokog, olyan keservesen, hogy a szívnek kell megszakadni. Leteszem a kezemből a poharat, végigsimítom az arcát, megtörlöm a szemét azzal a zsebkendővel, amit át kell majd adnia a vőlegénynek. Csupa maszatos lett a sminktől meg a könnyektől. Ülök, ő meg szipog, csak néz rám. De én itt mit tehetek? Viktor csak áll és vár. Fogalmam sem volt, mit tegyek. El nem veszem. De hogy lehet most ezt a nőt elutasítani? Képes valami rosszat tenni magával. Sajnálom nagyon, de magamat még jobban. Ilyen helyzetbe kerülni, akaratom ellenére. Fogalmam se volt, mit kellene tennem. Csak Maruszja nyugodjon meg egy kicsit.

Mindez eltartott tíz percig. A kívülállók semmit sem vehettek észre. Az anyja ott áll már mellettünk, simogatja mindkettőnk haját. Szipog ő is. Én meg legalább olyan tanácstalan vagyok, mint Viktor. Maruszja már tudja, hogy nem fogom elvenni. Még egyszer belenéz a szemembe, elsírja magát, hosszan megcsókol. Ez az első igazi női csók az életemben. Mennyire más volt mindez még öt perccel ezelőtt! Maruszja most élte meg igazán azt, hogy ő mit tud adni. És hogy ezért mit tudna kapni. Feláll az ölemből, mert már benne ült, és azt mondja Viktornak, mehetünk. Megáll még egyszer az elhúzott függöny mellett, rám mosolyog, és rettenetesen szenvedő arccal kimegy. Én meg ittam még egy pohárral a szamagonból, és el akartam menni. Bevittek a szobába, leültettek az ezredes mellé. Az volt a harmadik lány férje. Az utolsó pillanatban érkezett meg. Azt sem tudták, hová tűnt el a fiatal pár. Éppen hozták a tálcát, húsz pohár fért rá. Elkezdték leadogatni az elején. Addig vitték, míg el nem fogyott róla. Akkor felállt az ezredes, és „gorko" kiáltással felszólította a fiatalokat a csókra. Így ment férjhez Maruszja Zablicova. Olyan volt, ahogy ott állt felcicomázva, kisírt szemmel, mint egy igazi hercegnő. Termete, ruhája, szeme olyan széppé tette, hogy szerettem volna sírva fakadni. Nagyon el tudok érzékenyülni. Nagyon sajnáltam ezt a lányt. De be kell látnia, hogy én nem tudok rajta segíteni. Az utolsó percig remélte, hogy igent mondok. Bár tehettem volna. Nekem is másképp alakult volna az életem.

Mikor Viktor megcsókolta, azt látni kellett volna. Semmi sem volt, csak egy sovány puszi. Azt sem viszonozta Maruszja. De Viktornak így is főnyeremény volt ez a lány. Ő csak egy félművelt, beteg traktoros. Se katonának nem viszik, se máshová nem vennék fel. Estefelé már a kilencedik pohárnál tartok. A harmadik pohárnál kezdtem beszélgetni az ezredessel. Mondja, hogy Irkutszkban szolgál. Én is voltam ott, a 16-os lágerben. Meg az egyesen, majd a 13-ason. Ismeri mind, hiszen ott szolgál most is. Az egyesről jött. Felismert, mondja. Ők hallgattak ki, mikor elvittek a generál és társai lakását festeni. Nem kaphattam időelengedést, mert magyar, tehát külföldi vagyok. Mondom, hogy az időmet letöltöttem, mégsem adtak igazolványt, nem mehettem haza. Ő tudta, hogy nem engednek el mindjárt, azért is mondta a barátjának, ezt a fiút el kellene küldeni Puzanovóba, ott van egy jó parti, ott megél. De valaki elcserélte a címet, csak ma értesült róla. Ha írtak volna neki, hogy mi történt, intézkedett volna. Ő sem tudta, mi történt köztem és Maruszja között egy órája. Szóval, ezek így játszhattak az ember életével. Adják-veszik, mint a lovat. És hogy iszik! Most én is iszom, mert iszonyú bánatom van. Sajnálom Maruszját, féltem ettől a szerencsétlen tüdőbetegtől. De nem tehetek érte semmit.

Fradkin, az őrnagy Tyuhtyetban meg elújságolta Paszkevicsnek, hogy jött egy magyar, el kell helyezni valahol. Pedig akkor már megkapta – jóval előtte – a levelet Irkutszkból, és mégis Paszkevics rokonához tettek. Uszkovnak már azt a nevet írták rá. Ott volt Sura, és azt hitték, egy szobában majd minden eligazodik. Ez lett a vége. Iszunk, már a tenger is csak térdig ér. Énekelem velük együtt a régi dalokat, itt sok az öreg, a nép fele ötvenen felüli. Sok minden van az asztalon. Enni is eszünk, mindenki

jól érzi magát. Sura, Volkova, Katya, Tánya, Lida már-már mind messze-messze szálltak tőlem. Én már repültem a másik világba, oda, ahol csak a nap süt, mindenki jó és igaz, senki sem tesz rosszat senkinek. Megbocsátottam már mindenkinek – magamnak is. Hiszen én is hibás vagyok, hogy itt élek. Ezért van a sok baj velem.

A másik szobából mindent kihordtak az udvarra, ott csak egy ágy maradt. Ott már táncolnak. Mi meg az ezredessel már össze is csókolóztunk. Látod, mondja, neked ezt a lányt kellett volna elvenned, de a fafejűek összekuszáltak mindent. Igyunk, most már úgyis mindegy. Néha még látom Maruszja szemeit, de nem nézem soká, elkapom a pillantását, és máshová nézek. Iszom mindenkivel, aki inni akar velem. Sokan beszélnek hozzám. Ki miről. Szidják a nagybátyját. Itt ül ő is. Sunyít, már eléggé ittas. Tudta, hogy amit mondott, sosem mondta volna a szemembe. Elbágyasztott a sok ital. Erős a szervezetem, de ennyi vodka azért sok. Bementem a szobába, tele van táncolókkal. A mennyezetről lóg le egy lámpa. Az sem sokat világít, de a tánchoz egy mécses is elég lenne. Állok egy darabig, egy lány karon fog, bevisz a tömegbe, hiszen tiporja itt egymást vagy 25 ember, mind részeg. Ropjuk a valamit. Öleljük egymást, érezzük egymás testét, szívdobogását, érezzük az életet. De a fejem egyre kevésbé érzem: mikor a lány kimegy, hogy hozzon nekem még egy pohárral, leülök az ágy szélére. Akadt egy jobb gondolatom – lecsúsztam a padlóra, befordultam az ágy alá. Ki volt ott is takarítva. Egész a falig húzódtam, egy perc múlva már aludtam is, mint aki nagyon jól elvégezte a dolgát.

Fegyverropogásra ébredtem. Sötét vesz körül. Azt se tudom, hol vagyok. Felülök, vagyis felülnék, de beverem a fejem az ágy deszkájába. Akkor jut eszembe, hogy az ágy alatt fekszem. Kikecmergek. Egyedül vagyok, mindenki elment. Még néhány lövés dörren, aztán csak távoli harmonikaszó hallatszik. Kurjongatás, éneklés. A másik szobából halvány fény szűrődik be. Átmegyek. A fény a konyhából jön. Ott nincs senki. Az asztalok már leszedve. Nagyjából kitakarítva. Minden élelmet elfogyasztottak vagy elraktak. A kemencén fekszenek a szülők. A menyasszonyt rabolták el, azért volt a lövöldözés. Megadták a módját a hagyományoknak. Áthallatszik a szemközti házból a lakodalmas zaj. Hramihink háza egyszobás, kis konyha, hatszor nyolcméteres az épület. Alacsony, hiszen az ő családjuk jelentéktelen. Alacsony termetű a szülő, Viktor is alacsonyabb valamivel Maruszjánál.

Jön az előtérből Katya, Maruszja nővére. Éppen vitt ki valamit a kamrába. Meglát, elképedve mondja, hogy mennyire kerestek, nem tudták elképzelni, hová lettem. Mondom, hogy lefeküdtem az ágy alá. Most ébredtem fel. Kiment, behozott egy üveg szamagont, két poharat tett az asztalra. Ennivalót is rakott melléje. Töltött két pohárba. A szülők is nézegetnek a kemencéről. A papa féloldalra könyökölve kíváncsian bámul. Egy szót sem szól egyikőjük sem. Katya szemben ül velem. Igazán szemrevaló teremtés. 28 éves. Férje távol van, nem is volt itt. Nemsoká neki is vissza kell utaznia. Szinte teljesen józan. Most viszont, hogy mindenki elment, ihat ő is kedvére. Meg is isszuk a pohárral. Falatot teszek a számba, uborkát és kis húsdarabot. Átjár a szamagon kellemes bódulata. Már majdnem kijózanodtam. Hiszen kipihentem

magam, fél hármat mutat a falióra, legalább öt órát aludtam. A szobában meleg van. Katya lengén van öltözve. Nem is takargatja magát. Hiszen nekem a húga sem kellett. De már semmit sem említenek. A kocka el lett vetve. Minden megy a maga útján. Egyszerre jókedvem lett. Talán az ital? Igazán jóízű, nem erős, mégis felizgat. Kellemes illata van. Mesterek készítették.

Az ezredes reggel elutazik Irkutszkba. Pedig szeretnék beszélni vele, talán megtudhatok valamit, miért is kerültem ide. Hiszen tegnap említette, hogy ők intézték, hogy Maruszjáékhoz kerüljek. Annak már másfél éve. Aztán el is felejtették, hogy utána kellene érdeklődni, mi is történt velünk. Sikerült-e, vagy nem a segítés? De Paszkevics rokoni kapcsolata mindent keresztülhúzott. Igaz, ő csak véletlenül tudta meg, hogy én ki vagyok, és honnan jöttem. Nem keresztezte senki számítását. Egyszerűen Surának szeretett volna egy férfit. Hiszen logikus volt, hogy semmi nélkül a szalmaszálba is belekapaszkodik a fuldokló. Én meg bele voltam fullasztva a körülményekbe. Hiszen mindaz, ami velem történt, teljesen törvénytelen volt. Akkor még nem tudtam, hogy hasonló törvénytelenségek millióit követték el másokkal is. Azon sem gondolkodtam el, miért vannak itt magyarok rajtam kívül. 18 évesen kerültem el otthonról, most 21 vagyok. Ez alatt az idő alatt semmit se fejlődtem jogi, politikai ismeretek szempontjából. Tudatlan, a körülményeknek kiszolgáltatott személy vagyok, aki a saját jogaival sincs tisztában. Itt meg a lakosságnak sincs semmi joga. Senkihez sem fordulhatok. A magyar állam miért nem kerestet? Vagy nem is érdeklődtek felőlem? A szüleimet miért nem értesítették? Ki tudna erre felelni? Én nem.

November 13., hétfő. Minden nappal hidegebb lesz. Ma már mínusz 27 fok van nappal is, éjjel meg mínusz 30. Irkutszktól északabbra vagyunk vagy hatszáz kilométerrel.

Várok otthonról levelet, Katya átadja, ha jön. Őt is sajnálom. De ha egy kicsit rámenősebb, akkor ott maradtam volna tavaszig. Most Lizánál vagyok, Volkováéktól eljöttem, Sura egyedül maradt a szobában.

November 18., szombat. Este szauna után kártyázunk. Kolja már kezd megbarátkozni velem, habár az osztálytársai utalnak a kapcsolatomra az anyjával. Ezt eleinte zokon vette. De már megbékélt vele. Én tudom, bármelyik lány, asszony örült volna nekem.

Liza mondja, hogy ideje lenne a falu tudtára adni, hogy együtt élünk. Ezt úgyis tudják, de ilyen esetben illik – ezt elvárják – egy vacsorát adni a szűkebb társaságnak. Kifőz húsz liter szamagont, hús van. Levágott egy borjút, fenn van a padláson a hordóban. Ott megfagyott, eláll addig, amíg el nem fogy. Vág két tyúkot levesnek, és kész a vacsora. Süt disznókarajt, azt is vágott. Nekem mindegy, de miattam ne csináljon semmit, én megvagyok a falu szokásai nélkül is. Kell, mondja, így nem szabad élni, a falut ki kell engesztelni. Hát legyen. Ha kell, akkor kell. Egy hétre rá, szombaton vacsorát adunk. Nekem kell majd meghívnom a vendégeket. Uszkovot, a három brigádvezetőt, három férfit, a nőket Liza fogja hívni. A férfiakat feleségestől kell hív-

nom. Látom, azt Liza már mind kitervelte. Az anyjával megbeszélték, nekem csak akkor szóltak, mikor már minden ki volt tervelve. Vagyis leszünk vagy huszonöten.

Kedden bement Liza Tyuhtyetba, dolga van. Orvosnál járt, ki akarja fehéríteni a foltot az arcán. Hallotta valakitől, hogy van most egy új gyógymód, az orvosok alkalmazzák már itt is. Azt akarja megtudni. Késő este jött meg. Igaz, hét óra volt, de már ötkor sötét van. Éjjel esett hó. Eddig csendes a tél.

25-én is be kell mennie, akkor csinálnak egy kis operációt. Valahogy úgy mondta, mintha a májából kellene egy darabkát kivenni, és máshová belehelyezni. Egy hónap múlva újra bemenni. Kiveszik a varrást, és javulásnak kell beállnia. Volt a fogászaton is. Egy fogát, a leghátsót – a bölcsességfogát – ki kellett húzatni. Fájt, csak nem akarta mondani. Megtudta, hogy a fogam meg lehet csináltatni. Hatvan rubel kell, nem sok. Az egyik majdnem ép, arra csak koronát kell tenni. Az orvos majd megnézi. Meg kell csináltatnom. Van gabonám, elég lesz arra is. Hiszen majd három mázsát hoztam. Másfél pud, és kész. 32 kiló, vagyis 35, mert az őrlési vámot is számolni kell. De mindegy, vihetek eladni gabonát is. Egy az ár. Két pud lehet a legtöbb. Ha ő megy be, mindketten bemegyünk. Kérünk szánt. Egyszer mindenkinek jár, havonta egy napra.

Mindennap egy szán fát kivágok baltával, viszem a farmra, három szánnal kell naponta. Mondom a brigádvezetőnek, kell egy szabadnap. Semmi akadálya, egy nap két szánnal vigyek, két napra írja, és kész. Úgy is tettem. Mehetek Lizával.

November 25., szombat. Reggel Lizával befogunk a szánba, még sötétben indulunk, másfél óra Tyuhtyetig. Mentünk egyenesen a kórházba. Ott Liza elment, ahová neki mennie kellett, én pedig a fogdoktorhoz. Korábban nem volt itt fogászat. De most sok embert száműztek ide Moszkvából és Leningrádból. Úgy látszik, művelt emberekkel akarják betelepíteni Szibériát. Egy moszkvai zsidó fogorvost is száműztek ide. Egy hónapja, hogy itt élnek. Ismerősei és rokonai – szintén zsidók – küldtek neki mindenféle műszert, fogorvosi kelléket. A felesége is követte ide, ő az asszisztense. Magas, fekete hajú, 55 körüli férfi, drapp télikabátban jár, az egész járásban nincs olyan senkinek. Felesége is szebben öltözködik, mint itt bármelyik nagyvezér felesége. Vannak az újak között tanárok, orvosok, színészek. Legtöbbjük családdal – gyerekekkel is – érkezett. Egy tanár van éppen nála. Azzal is megismerkedek, míg várni kell. Sok a munkája, hiszen mindenki szeretné megjavíttatni a fogait. Bemutatkozom, mikor rám kerül a sor. Egy civil háznál bérelt rendelőt.

Megnézi a fogaim. Kettőre kell koronát tenni, a két metszőfogat kell pótolni. Hetven rubel. Beleegyezem. Egy fogamat kihúzza, annak csak a fele volt meg, a fele kitört a lágerben. Így két üres hely van a metszőfogaim helyén, egy hónap múlva jöhetek. Akkor leköszörüli, mintát vesz, egy hét múlva kész a pótlás. Új évre új foggal indulhatok. Érdeklődik felőlem. Sehogy sem érti, miért tartanak idegen állampolgár létemre itt. Nem csak ez az érthetetlen itt, mondhatna nekem olyanokat, hogy el se hinném. De neki szigorúan ki van adva, hogy fogakkal foglalkozhat, de politikával nem. Öt évre száműzték. Csak utána adhat be kérelmet, s ha úgy látják, hogy nincs

akadálya, visszaengedik. Ott laknak a lakásban a gyerekek, addig sem vész el semmi. Egy csomó holmit elhozhatott, de nem mindent – egyedül jött. Elintézte az itteni hatóságoknál, hogy kapjon engedélyt. Mikor megkapta, kivette ezt a szobát, itt is laknak. Éjjelre átrendezik szobává. Nem sokba telik. Mikor mindent elrendezett, eljött a felesége. Otthon is ő volt a segítője. Itt is meglesznek valahogy. Annyi a munkája, hogy el sem tudja vállalni az összeset.

Negyven személy jött egy szállítmánnyal. Rendőri kísérettel utaztak ide. Nem kérdeztem, miért. Nem tartozik rám. Őt sem fogják elengedni innen. De csak reménykedjen. Van öt éve rá.

November 27., hétfő. Jól sikerült a vodka. Lett elég sok. Átvittük, és Liza lefeküdt. Elfáradt nagyon, meg az operáció is megviselte, de a főzést nem lehetett abbahagyni. Egy-két nap nem számít, tél van, de az üstöt fel kellett szabadítani, várta a következő.

Ma délután a második szánnal hozom haza a fát. Kérdem Koljától, nem jönne-e velem. Nehéz egyedül felrakni a szánra. Meg a hóban utat is kell taposni. Nehéz hozzáférni a fákhoz. Eljött, nem volt semmi fontos tanulnivalója. A folyón túlra mentünk, habár Uszkov mondta, hogy onnan nem lenne szabad nekünk fát kivágni, az már az oszakarovi rét. De az van a legközelebb. Oszakarovkától meg a legtávolabb. Nekik háromszor annyi erdejük van, mint Puzanovónak.

November 28., kedd. Ma megyek mindenkihez a meghívás ügyében. Uszkov nem ígéri meg. De ha lesz ideje, eljön. A többiek mind elfogadták. Vagyis ez egy lakodalomféle lesz. Szél támadt, viszi a havat, néha mínusz 30 fok hideg van. Mit is tennék, megfagynék a régi ruháimban. El kellett volna minden gabonát adni, hogy ruhákat vegyek. Így meg Liza mindent megvesz. Tyuhtyetban vett egy pár vastag gyapjúzoknit is. A kapcám is gyapjúból van. Tőle kaptam. Apróságok, de itt fontosak.

December 2., szombat. Lida még egyszer sem jött haza. Azt üzente az anyjának, hogy küldjön neki mindazt, ami kell, de ne várja haza. Majd megbékél, mondja Liza. A szállás egész évre ki van fizetve, a kosztot meg elküldi. Maguk főznek. Ruháit is maga mossa. Csak a nagyobb – ágynemű – mosását hozza haza. Azt meg elküldte a múltkor is. Egyszer úgyis megjön. Még világos van, de mindenki szállingózik. Uszkov is megjött, de a felesége nem. A rossz nyelvek szerint azért, mert Uszkov udvarolt – már a front után – Lizának, és nem eredménytelenül. Istenkém, hát Lizának is lehet egy szép perce. Nem? Uszkov csak a kötelességét teljesítette. Így élcelődtek, de akkor én még nem is ismertem Lizát.

Mindenki elfért, engem nem enged Liza leülni az asztalhoz. A társaság eszik-iszik, de nekünk kettőnknek kell kiszolgálni őket. Ha én ezt tudom, akkor itt ma nincs vacsora. A kis hordó gombát megették mind, mire én ettem volna. Inni is csak állva, falatozni is csak állva! De a gombához hozzá sem jutottam. Liza boldog, jó hangulatban van. Mindenki jól érzi magát. Potapiha is ivott két pohárral. Alig maradt valami

ennivaló. De maradt, ami azt jelenti, hogy volt elég. Tíz kiló hús fogyott. Sajnáltam. Miattam kár volt. Lizának van elég, havonta nyolcvan rubelt is kap. De akkor is, kár volt ezért az estéért. Elmúlt, már csak ketten maradtak a vendégek. Uszkov ment el leghamarább. Egy órát volt itt velünk. Mindenki minden jót kívánt az ifjú párnak, gorko! – kiáltották. Először csókoltam meg Lizát. Eddig eszembe sem jutott. Neki sem. Az utolsó vendég után összeszedték a nagyját, Kolja a szomszédban volt, csak reggel jött meg. Liza küldte át még délután. Mi meg ittunk még egy fél pohárral az első főzetből. Tíz fokkal erősebb volt és tisztább, mint a többi. Majd mind megisszuk holnap, de ideje lefeküdni. Liza velem fekszik. Elalszom. Arra ébredek, hogy játszik velem. Már kész is voltam. Felébredtél? Nem tudtam, hogy ilyen gyenge vagy. Azzal megtörölte a kezét és a combomat, és elaludt. Többet ezt nem tette.

December 3., vasárnap. Reggeli után néhány tegnapi vendég eljött, szokás egy pohárkával inni az előző napi ivászat után a vendéglátóknál. Rövid ideig vannak csak itt, de voltak ebédig tizenöten. Tánya Uszkova átjött segíteni Lizának, de nem szívesen látja. Érzi ezt Tánya, nemsoká elmegy. Liza hamar megváltozott. Féltékeny a lányokra. Mivel ismerte jól Tányát, nem akarta, hogy mi közelebbi kapcsolatba kerüljünk. Pedig Tányának még senkije sem volt.

December 4., hétfő. A lányok utat készítenek a patakon keresztül, Oszakarovkába fogjuk szállítani a lent. Maggal együtt. A híd melletti részen eltakarítják a havat, egy nagy emelkedő a part. Az összehordott havat ledöngölik, ott lesz az út. Egyméteres hóút. Egy szánra három mázsa len kerül. Nem nagy rakomány, de laza, így könnyen szétzilálódik. Erősen le vannak kötve a rakományok. Én is szállítok. Egy nap egy szállítmány. Este már ki is mentünk, megraktuk a szánokat. Hat szánnal megyünk. Én Tányával, két szánnal. A másik brigád is két-két szánnal. Három napon keresztül ez lesz a munkánk.

December 6., szerda. Tegnap ünnep volt. A Szovjetunió alkotmánya ünnepe. Ma reggel átvittük a lent Oszakarovkába. A patakon simán – de nem minden izgalom nélkül – értem át. Elöl ment Tánya, utána én. Egy óra alatt odaértünk, hosszas sorban állnak a várakozók. Mondom Tányának, vigye előbbre a sornál a szánomat, én meg elszaladok egy ismerősömhöz. Jó, csak Liza meg ne tudja, nevet. Három kilométer oda-vissza. Otthon van a lány az anyjával. Mondják, hogy Pista elment, Katya sem ír senkinek, pedig két évig volt itt könyvtáros. Azt sem tudják megmondani, most hol élnek. Nekem sem ír, éppen azért jöttem, hogy megtudjam a címüket.

Kínálnak teával. Van eredeti teánk, mondja. Mert itt főleg málnát, fekete ribizlit és egyéb bogyókat és leveleket szárítanak teának. Vettek az ünnepekre, de senki vendégük nem volt. 350 grammot kaptak az idén is a munkaegységre. A falu egyébként is kihaltnak tűnik. Mintha lakosa se lenne. A lány levette a vastag blúzát, mindjárt szebben néz ki. Hiába, minden percet meg kell ragadni, hogy lássa, mit ér. Megnéz-

te-e a vendég? Jó alakja van, az az ostoba Pista meg itt lakott, mégis azt a rusnya nőt fogta ki. Én legalább olyan nővel lakom, akit a falu első női között tartottak számon. Viszont lányt ő sem akart, gondolom, de akkor inkább az anyjával állt volna össze. Igaz, abba meg nem ment volna bele. El kellett előbb adni a lányát. Itt nagy gond a nagylány. Pláne, ha már elmúlt 18. Szerencsétlen világ. Megállt az idő. Vagy állna meg. Akkor remélhetnének, de így?

Most látom, mekkora az anyagi különbség Puzanovo és Oszakarovka között. Ha nekem itt kellene élnem, már régen megszöktem volna. Itt biztosan nem kellett volna sem Liza, sem Maruszja. Hát ez is lehetséges? Tűrnek vég nélkül? De hol láthatott volna ez a lány jobb életet? Egy évben egyszer ha eljut a városba. Hiszen innen még gabonát sem kell sokat szállítani. Mire visszaértem, már csak két szán volt előttünk. Tíz perc után mi soroltunk be a mérleghez. Két órakor már indultunk vissza.

December 9., szombat. Megjött Lida. Csak úgy hazaállított. Erre senki sem számított. Liza hamar feltalálja magát, én meg, mint aki semmiről sem akar tudni, úgy viselkedem, mintha már régi ismerősök lennénk. Köszönt, amikor belépett, én is köszöntöttem őt. Alig néz rám. Kolja már megbarátkozott velem, többször voltunk együtt fáért.

Lida tesz-vesz. Ebédet kér, már kapja is. Senki sem beszél vele arról, ami itt történt, így ő sem kérdezősködik. Helyes lány. Ha itt marad, vajon mi lesz vele? És a többivel? Egy csavar lesz abban a gépezetben, ami megtermeli a városi népek és az állami vezetőség gazdasági jólétének és hatalmának alapját. Éhbérért. Szakadtan. Műveletlenül. Kiszolgáltatva. Akárcsak én.

Este átjött Tánya. Még két lány, a barátnői. Mind idősebbek nála, de Tánya kivételével nem testesebbek, csak magasabbak kissé. Elszórakoznak.

Koljának rajzolni kell. Kérdi, tudok-e. Odaadja a színes ceruzáit, még újak. Egy rajzlapra lerajzolok egy fríz mintát, olyat, amilyet a generállakásban az egyik szobában festettünk. Lassan rajzolom, nehogy elhibázzak valamit. Lida mellettem, ahogy kimegy vízért, megnézi fél szemmel. A gyerek az gyerek, még akkor is, ha 15 évesen asszonyt akarnak belőle csinálni. Visszafelé már megáll, úgy nézi. A kép már kezd kialakulni. Fél óra alatt kész vagyok. Mindenki az utolsó öt percet figyelte, a befejezést várták.

Valóban szép lett. Itt nem kell sorozatban festeni, tehát lehet egy kissé variálni a képet. Egydarabos kép szebb, mint ha sorban futna a fríz a falon. Hat színt variáltam, csak egyszerű színes ceruzák voltak. De Liza azt mondta, hogy ezt nem viheti el az iskolába, beteszi üveg alá. Lida rám nézett néha, de úgy, hogy ne vegyem észre. Tánya kérdezi, rajzolok-e neki is egy hasonlót vagy mást. A két barátnő pusmog valamit Lidával. Odajön hozzám, és megkérdezi, rajzolnék-e még valamit. Mondom, kissé sötét a lámpa a rajzoláshoz, de megpróbálom. Egy másik frízt vettem megint alapul. Ezek nem természetben látható ábrázolások, inkább klasszikus minták, de nagyon mutatósak. Egy óra alatt elkészült a másik is. 25-ször 35 centis rajzlapok voltak. Min-

denki áhítattal nézte, hogy alakulnak ki a skiccekből a minták. A két lány is hol kinyitotta a száját, hogy becsukta. Tavaly végezték el a hetediket. Testvérek, de egyikük egy évet kihagyott a háború alatt. Így egyszerre végeztek.

Egymás mellé teszik a két rajzot, nézik, megpróbálják lerajzolni. Kolja nem akar nekik lapot adni. Kell neki is. Az egyik lány elmegy, hoz otthonról tíz lapot. Ennyi volt, tessék még rajzolni. De már későre jár, haza kell mennetek. Liza nagyon meg van elégedve, hiszen Lida egészen felvidult. Ott ül mellettem, és néz. Közömbös arc, semmi érdeklődés. Csak néz, de kitartóan. Talán gondolkodik valamin, el is feledkezett arról, hogy engem bámul. Mély sóhaj hagyta el a torkát, utána elfordult, és kinézett az ablakon, az félig be volt fagyva. Felállt, ujjával rajzolni kezdett a jégvirágokon. Egy kis részét lemásolta az első rajzomnak. Felismerhetően. Lida az ágyon alszik, Kolja a tábori ágyon, az kényelmesebb, mint az enyém. Valamiért nem szeretek senkivel egy ágyon aludni. Talán azért, mert gyerekkoromban mindig ketten aludtunk egy fekhelyen? Ezt a szokásomat életem végéig megőriztem.

December 11., hétfő. Lida reggel a postaszánnal ment vissza. Hoz nekem színes ceruzát, rajzlapot. Fogsz rajzolni? – kérdezte. Igen, neked minden vasárnap rajzolok egyet. Ragyog az arca. Minek örül? Ki érti a lányok lelkét? Apjának sosem fog elfogadni. Udvarlónak sem. Együtt kell élnünk, ha tetszik, ha nem.

Kolja mindenkinek elújságolta az iskolában, milyen szépet rajzoltam. Jöttek egy tucatnyian. Liza megmondta neki, hogy ne hozzon ide többet. Mindent összevizeznek a havas lábukkal. Ez nem volt igaz, hiszen mind levetette a csizmáját az előtérben. Sehol sem mennek be a lakásba csizmában.

Szél fúj ebéd után, ma sehová sem kell mennem. Egy nap kimenő. Másnak is kell a munka. Lizának már van annyi fája, hogy még marad is a következő szezonra. Már minden tele van, ma ebédig fűrészeltük. Negyvencentis darabokat vágunk. Baltával elhasogatom. Összerakjuk. Kell a mozgás. Igaz, néha egy kis szamagont is iszom, de csak egy decit. Sokat dolgozom, mondja Potapiha, ne törjem maga, a munka megvár. Halálunk után is marad munka utánunk.

December 23., szombat. Ma szombat, bemegyünk Tyuhtyetba. Liza az orvoshoz, eddig semmi eredménye nincs az új gyógymódnak. Nekem meg a fogamról vesznek mintát. Egyik ismerőséhez is bemegyünk. A bevezető út bal oldalán lakik. Elmeséli, hogy vagyunk. Gyerekkori barátnők voltak. Ő ide ment férjhez. Akkor az ő házuk volt az utolsó. Ma mindkét oldalon egy kilométerre házak vannak kifelé. Az utolsók még épülnek, de már mindegyikben laknak. Kert sincs még mindegyikhez. A kertek itt is akkorák, mint Puzanovóban. De csak azoknak, akik a kolhozban dolgoznak. Akik kisipari szövetkezetekben vagy egyéb állami vállalatoknál, azok csak a felét kapják.

Meghívott minket ebédre, ha készen leszünk, jöjjünk, főz ebédet. Megyünk tovább. A lovat a kórház kerítése mellé kötöm ki, mert bemenni vele nem szabad. Elé rakom a szénát, elmegyek a fogorvoshoz. Egy fiatalasszony van előttem, fél óra alatt

kész. Csinos asszonyka, a járási húsüzem vezetőjének a felesége. Többször beszélgetünk a kezelési szünetben. Elmondott mindent magáról, úgy látszik, szimpatikus vagyok neki, másképp miért sietne kiadni ennyire magát? A férjével ugyanis rosszul él.

Elmentem Lizáért. Sötétben érünk vissza. Tíz centi hó esett délután. Liza mondja, holnap elmegyünk a nagynénjéhez.

December 24., vasárnap. Ma Lizával átszánkáztunk Dvinkára. Van ott egy rokona a régi famíliából. A férjének a nagynénje. A lányával él ott. Reggel indultunk. Azért mentünk most, mert el kellett hozni a leadott állatok után kiállított papírokat. Egyúttal meglátogattuk a rokonokat is. Az átvevőhely egy kilométerre van a falutól. Dvinka szelszovjet.[117] Hetven háza van. Kőház nincs itt sem. Ebédeltünk, vártuk a nagynénit. Bevitték valamiért Tyuhtyetba. De délutánig nem jött meg. Így csak a lányával ismerkedtünk meg. Harmincéves, a férje elhagyta a háború után. Vissza se jött.

December 30., szombat. A héten semmi különös nem történt. Tél van, mindenki igyekszik ki sem mozdulni. Reggel gyalog indulok még sötétben Tyuhtyetba. Jól ki kell lépnem, ha időben oda akarok érni. A havat már letaposták a szánok, de így is rossz az út. A váljinkim meleg, reggel mínusz 36 fok volt. A pára a sietségtől hamar az arcom szőrzetére fagy, a szempillámról és a bajuszomról állandóan le kell szedegetni. Egy kilométerre sem vagyok a falutól, kis fák állnak egy mélyedés szélén. Itt tavasszal soká olvadt el a hó, ott csak kaszáló van. Kis fák, sok bokor tíz hektáron.

Kijött az asszony, látszik, hogy kikészítette magát a találkozóra. Nekem csak egy ruhám van, az is viseltes. Csak a buslátom új. Az viszont szép és jó fazonú. Megvárta, míg elkészül a fog, feltette, de le is kellett venni, igazított rajta valamit, tíz perc, máris visszateszi. Az sem jó, még egy kis igazítás, kész. Egy órát vett igénybe a procedúra. Megmutatom – az ő kérésére – az asszonynak is. A fogorvos felesége eddig egy szó nélkül nézte, most szólalt meg a reggeli üdvözlés után először: ilyen szép arccal és fogakkal állandóan mosolyognia kell, ugye? – fordult az asszonyhoz. Tetszik mindenkinek, nekem is.

Mosolyogni viszont én már nem tudok. Szerintem ahhoz, hogy mosolyogjak, ok is kellene. Az pedig egyelőre nincs. Elindulok, jön az asszony is. Eltettem a számlát, mint mondta, nekem ezt el kell tennem, mert ez egy szövetkezet, neki be kellett lépni, mert csak úgy adtak ki engedélyt.

December 31., vasárnap. Ma délután elmentem a klubba. Az iroda a klub. Jövőre kész lesz az új, a régi pedig megmarad klubnak. Sok fiatal, főleg fiúk, dominóznak, két csapat kártyázik. Az asztaloknál – kettő van – kevés a hely. A lócákon is játszanak.

117 Vidéki tanács, kisebb közigazgatási egység.

Éjfélig lesznek itt. Utána kimennek, lövöldöznek egy sort, kevés a lőszer, kell másra, utána lenyugszanak. Éjjelre mínusz 38 fok körül várható. Senki sem dolgozik az állandó munkásokon kívül. Én fát hordok.

A határból már mindent behordtak, a szénát kell mindennap behozni egy szánnal, a silót kitermelni. Egész nap érezni az illatát a faluban. A fogaim mindenkinél tetszést aratnak. Nekem viszont nagyon szokatlan. Harapni sem merek. Liza minden oldalról megnézi, a gyereket nem nagyon érdekli. Tánya csak másnap az utcán kéri, hogy nevessek már rá. És én úgy nevettem, hogy a fogaim ki sem látszottak. Lesz-e nekem valamikor még nevethetnékem?

1951

Január 1., hétfő. Ez a nap is olyan, mint a többi. Liza semmit sem változott az operáció óta. Nem is volt az igazi operáció. Egy kis vágás, este már jött is vissza. Új gyógymód. De nekem nem kell vele lennem. Habár néha hiányzik. Mindennek megvan a maga ideje. Vonzanak a lányok. De most semmi esetre sem lehet velük barátkoznom. Beszélni is tanulnom kell. A fogam miatt kissé másképp hallatszanak a szavak. Pár nap múlva megszokom. Koljának készítettem egy szép rajzot. A nagymamája adott régi cári bankókat, arról vettem mintákat, kinagyítottam és variáltam. Nagyszerű minták lettek volna szobákban. Délután Lida is kért egyet. A rajzot együtt készítjük. Ők adogatják a színes ceruzákat. Lida még mindig nem beszél velem bővebben semmiről. Igaza van, nemsoká visszamegy Lazarevóba, havonta egyszer jön majd haza. Nekem így jó. Kezd furcsán nézni rám.

Január 6., szombat. Szauna után vagyunk. Egyszer voltunk Lizával fürdeni, nem kérte, hogy menjünk újra. Rá sem néztem. Úgy fürödtünk meg, hogy hozzá se nyúltam. Így Koljával és a fiúkkal jártam. Sötétedéskor átjött Tánya, mondott valamit Lizának. Én csak annyit értettem belőle, hogy valami mulatságba hívnak mindkettőnket, amit ők már megbeszéltek. Erről se mondott nekem semmit. Olyan asszonybál volt. Egy üveg szamagont vitt mind az öt nő. Tánya és egy 25 éves özvegy voltak csak fiatalok. Liza és a háziasszony harmincas, egy nő meg negyvenéves. Én meg az egyedüli férfi vendég. Volt ennivaló, de mindenki vitt magával otthonról valamit, amit az asztalra tettek. Olyan volt, mint egy piknik.

Levelet kaptam Olgától. Szüleimé is benne volt! Apám beteg volt egy hónapig, de már kigyógyult. Már nem dolgozik. Le fogják rokkantosítani. De nincs komoly baja. A levelet Katya személyesen hozta el. Liza semmit se kérdezett tőle, ültek egy pár percet, beszélgettek semmiségekről. Katya levetette a buslátját. Semmi változás, csak mintha egy kicsit hízott volna. Télen nem sok dolga akad a nőknek. Esznek-isznak, ha van mit. De ilyenkor még mindenkinek van. A két kritikus hónap a június és a július. Akkor már reménykednek az új árpatermésben. Learatják, és van új kenyér. Csak a krumpli kitartson.

Január 10., szerda. Tegnap Lizának két férfi vendége volt. Mindkettő városi ruhában, hatalmas rénszarvasbőr tulupban – földig érő bundában – volt. Hosszú szőrű, vö-

röses bundák, tíz kiló is van egy. A szán állami. Beszélgettek, mikor megjöttem két óra felé, fáért voltam a tehenészetnek. A lovat kifogtam, hazamentem. Látom az udvarban a szánt, gondoltam, az én ügyemben jött valaki hozzánk. Liza bemutatta őket, egy pohár szamagont kiittam velük, majd kimentem az udvarra, fát rakosgattam a színben. Nem akartam a kérdéseikre válaszolgatni. Ostobaságokat kérdeznek, nekem meg semmi kedvem velük beszélgetni. De egy idő múlva behívott Liza, már indulni készülnek. A férje üzente, a gyerekek felől érdeklődött, én meg semmit sem hittem el, gondoltam, Liza régebbi ismerősei. Az ő dolguk, engem nem érdekel. Felszedelőzködnek, a bundákat magukra terítik, és kimennek, kikísérjük őket, beülnek a szánba, a maradék szénát ott hagyják, nem sok maradt, és elszánkáznak.

Nem kérdezem, miért jöttek. Liza sem mond semmit. Lidának ma küldött csomagot, húsz rubelt is. Tegnap jött meg a tartásdíj. Nekem vett Bogotolban – vagyis hozatott – három ingnek való anyagot. Ő nem tudott szépen inget varrni, de egy szomszédasszony megcsinálta. El kellett menni hozzá, mintát vett. Egy órát voltam nála.

Január 14., vasárnap. Korán ébredtem, de a nap már fent jár. Tíz óra múlt. Attól van korán, hogy Liza az éjjel nem sokat hagyott aludni. Lejárt már a tilalmi idő, elég régen volt velem. Éjjel arra ébredtem, hogy rajtam van. Miután elege lett, azt kezdte mesélni, hogyan és mikor csinálták a fiatal férjével az első hónapokban. Állandóan és mindenhol. Meg vele akárhogy csinálni lehet. Úgy van elhelyezkedve, hogy összetett lábbal is tud közösülni.

Február 2., péntek. Ma vendégségbe hívnak. A főutcán megjött egy férfi, 32 éves. Három évet ült. Az orra belül ki van operálva. Nőtlen, tegnap érkezett meg. Van egy címe, oda akar menni dolgozni. Erdőirtás. Egyelőre azonban nincs semmi reménye, hogy felveszik. Miért vitték el, nem tudom. Egy társával együtt jött, azt is itt vendégelik meg, pedig a rokonság sem áll valami jól anyagilag. Ittunk egy kis vodkát, Bogotolból hozta. Az orra szokatlanul nagynak látszik, mert elöl egy lyuk az egész. A közepe ki van vágva. Ilyet se láttam azóta se. Beszéde is elváltozott az orrüreg nagysága miatt.

Holnap új tisztítót hoznak. Gépkocsi hozza, de utat kell vágni a hóban, hogy a főútról be tudja hozni. Kimegy húsz nő és öt férfi. Én is. Egész nap vágtuk a havat. Délután jött egy tolólapos traktor, feltörte a keményre fagyott havat. Két oldalra széttolta a lánctalpaival, forgott jobbra-balra, estére sima lett az út. Ráment huszonöt munkaegység, no meg a traktor költsége.

Február 5., hétfő. Ma Koljával megint fáért megyünk délután. A folyó alsó végénél lemegyünk a folyóra. A befagyott jégen sima az út, helyenként hófúvásokkal tarkítva. Az első utam egy igazi szibériai folyó partjai között. Igaz, be van fagyva, de látszik a part minden szeglete. Kanyargó, mint minden szibériai vízfolyás, legyen az kicsi vagy

hatalmas. A part mindenhol beleér a vízbe, fái, bokrai belenőnek. Kidőlt, félig kidőlt és már a vízben fekvő, most befagyott fenyők, egyéb fák, bokrok teszik a partot helyenként járhatatlanná. A folyó minden évben elmos egy darabot a partból. Kanyarokkal tarkított medre hol kimélyít, hol feltölt egy darabot. Most ezen a befagyott vízen fut a szán, könnyen siklunk az erdő felé. Nem is erdő ez, inkább kaszálatlan bozót. Sok a nyár, kevesebb a nyír, de mindenféle bokros növény él itt az ártéren.

Egy kilométer után kimegyünk a bal partra. Egy darabig egyenesen, majd balra letérünk. Lassan haladunk, még senki sem volt itt ezen a télen előttünk. Nekünk sem lenne szabad itt fát kivágnunk, ez már oszakarovkai föld. De ki fog itt most szétnézni? Mire valakinek eszébe jut ide kijönni, már mindent elvisz a tavaszi áradás. Ez a terület mindig víz alatt van május végéig, néha tovább. Itt hömpölyög a Csety vize észak felé. Megállunk, van itt elég fa. Csak nyírfát akarok vinni, de az kevés, így nyárfát is felteszünk néhányat. Koljával könnyebb felrakni, így vastagabbat is kivágok. Az ágait ő is le tudja vágni, azok nem vastagok. Sűrűn nő a fa, felfelé igyekszik, nincs ideje gallyakat növeszteni.

Február 16., péntek. Levelet kaptam Pistától. Ivanovkán laknak, az ipari erdőgazdálkodásnál dolgozik a Leszpromhozban.[118] Egy kirgiz állami gazdaság vett meg itt ezer hektár erdőt irtásra. Azt vágják. Épületeket építenek a fűrésztelepnek, étkezdének, irodának. Ez utóbbi már kész volt ősszel. Most negyvenen dolgoznak itt, ha tudok, jöjjek, és nézzek szét. Ha tetszik, kérjem oda magam, és legyek favágó. Nem is írt mást. Nem válaszolok, pedig Katya szívesen elüldögélne velem egy kis beszélgetésre. De nekem vele nincs semmi beszélnivalóm. Este elmentem az elnökhöz. Mondom, hogy szeretném meglátogatni a barátomat, akinél tavaly voltam Oszakarovkában. Ha nincs munka, engedjen el néhány napra. Ivanovkán lakik, ott dolgozik.

Kérdezi, mikor mennék. Mondom, nekem mindegy, akár holnap is. Jó, mondja, segítek egy szánnal elvinni szénát Tyuhtyetba a rendőrségre, onnan pedig Uljana visszahozza a két szánt, s máris mehetek tovább. Ez éppen kapóra jött. Reggel indulunk Uljanával, őt már ismerem, 25 éves múlt, vénlány. Ő már semmiben sem reménykedhet itt. Más ment volna vele, de így itthon maradhat. Engem nem sokat dolgoztatnak, Liza elég, mint mondják. Ha tudnák, hogy alig párszor voltam vele, leesne az álluk. Azt hiszik, attól fogytam le. A gondolkodástól. Mert mindennap az jár az eszemben, hogy mikor jön el a szabadulásom.

Február 17., szombat. Még sötét van, alig aludtam valamit az éjjel. Liza kitett magáért. Olyan pozíciókat mutatott be, melyekről fogalmam sem volt. Mindent ügyesen csinál. Sikerül engem is felajzania rendesen. Mire indulunk a rakománnyal, felkel a nap. Uljanával a zabos szánon ülünk egymásba bújva, hideg van. Mínusz 35 fok.

118 Közép-uráli Erdőgazdaság.

A fákon vastag zúzmara. Csodálatos látvány. Mint a mesebeli erdő, ami ezüstből van. És csend. A szántalpak csikorgása elhallatszik a nyikolajevi fennsíktól is Puzanovóig, pedig az nyolc kilométerre van.

Ulja haja kilátszik a vastag kendő alól, fehér, mintha ősz lenne. Mondom neki, hogy így a nagymamának néz ki. Nevet, de látom, nem tetszett neki ez a bók.

Testes, nagydarab, meddőségre ítélt nő. Mennyi gyötrelem, mennyi anyagi vágyakozás, mennyi elkallódott leányálom! Pusztába kiáltott első szerelem. Fájdalmas, könnyes, átvirrasztott éjszakák. El nem sírt, meg nem csalt, ott nem hagyott lehetőségek. Meg sem kért lányok könnyei. Soha ki sem próbálhatott kacérkodások. A megküzdés, a kiharcolás lehetőségének a hiánya. A csábítás, elhódítás meg nem tanulása. Soha ki sem próbálható élet.

Valakinek egyszer meg kell majd írnia ezeknek a gyönyörű, kedves, odaadó lányoknak, nőknek az életét. Azt, hogy ők sosem élhettek mint nők. Csak úgy, mint munkaeszközök. Nem lehettek sosem arák, anyák. Ők már nem lesznek elhagyott szerelmesek, elvált asszonyok, özvegyek, gyereküket egyedül nevelő elhagyottak.

Átadtuk a rakományt. Segítek Uljának a visszaindulásnál. Mondja, van itt egy nőismerőse, ha akarok, elmehetünk hozzá ebédre. Nem, nem akarok. Nem mondom neki, de nem akarom Lizát megcsalni. Ezt a kis időt, amit még Puzanovóban fogok tölteni, már csak becsületesen fogom leélni. Ég bennem a gyűlölet ez ellen a rendszer ellen. Ami így tönkreteszi az emberek millióit. Már kezdek sejteni valamit, de nem tudom még magamnak megfogalmazni, hogy mit. Annyit látok, hogy az emberek itt szabadon kiszolgáltatottabbak, mint a lágerben. Nincs szögesdrót, de nem is kell. Megtermelik a megélhetéshez – túléléshez – szükséges javakat, ellátják az államot élelemmel, ipari termékekkel. Saját magukat kordában tartják, nem engednek meg senkinek semmilyen kiugrást ebből a társadalomból. Még csak őröket sem kell melléjük állítani. A saját lehetőségeiket sem ismerik, nem is sejtik, hogy máshogy is lehet élni. Ha visszajött Nyugatról, ahol megszálló volt, vagy beállt a sorba, vagy irány a láger. Öt év, tíz év. Attól függ, mire akarják még használni. Vagy kihasználni.

Ulja egykedvűen veszi tudomásul az elutasítást. Elindul, meglátogatja az ismerősét. Én meg elindulok Pistához. A hideg nem enged. Mínusz 34 fokot mutat a járási központi termométer. Ott van a csájna mellett.

Elhagytam Tyuhtyetot. Egy óra alatt elértem a Csety hídját. Előtte egy traktor áll, szánt húz. Hatalmasat, van rajta vagy tizenöt személy, többnyire férfiak. Kérdezem: hová mennek? Tyuhtyetba bevásárolni. Honnan? Az ivanovkai irtásról. Akkor biztosan ismerik Somogyit. Igen, itt van hátul, a nőkkel beszélget. Kiáltja a nevét, már jön is. Akkor látom, hogy mindene be van bugyolálva, hogy meg sem ismertem volna. Még jó, hogy itt álltak, mert ha menet közben haladnak el mellettem, akkor most potyára mentem volna a falujukig. Igaz, estére visszajöttek volna. Megismer. Mondom, csak tegnap kaptam meg a levelét, de azonnal jöttem – szeretnék én is ide jönni dolgozni.

Az egyik vezető emberük is szánnal van. A telepen nincs még bevásárlási lehetőség, a faluban a bolt ellátmánya még nem alkalmazkodott a megnőtt létszámhoz. Április elsejére megnégyszerezik az ellátmányt. De a toborzások miatt akkor már megint többen lesznek. A sofőrökkel együtt akkor már százötvenen lesznek. Igaz, ők nem itt fognak élni, mindegyik Bogotolban vagy a környékén lakik. De ha a fuvar úgy alakul, hogy itt kell éjszakázni, akkor ők is itt vásárolnának. Tehát rájuk is kell majd számítani. Itt a kis boltok árukészlete a falusiak pénzéhez, jövedelméhez van alakítva. A fő bevételi forrásuk az a pénz, amit a gyerekek után, az elesettek után vagy árvaellátás címén kapnak. Nos, az üzletvezető, aki a falu lakója, már tudja, kinek mi kell, csakis azt rendeli meg. Mást úgysem vesz meg itt senki. Most, hogy ez az ipari vállalkozás idetelepült, a sokszorosára nőtt a forgalom. A pénzt viszi be, azonnal más árut hoz érte. De akkor mindennap be kellene jönnie Tyuhtyetba. Megnégyszerezik az alapot, akkor is eladja két-három nap alatt. Kell tízszeres alap. Talán a másik fél évben. De én ki vagyok? Mert Pista már beszélt egy magyarról. Igen, én vagyok az.

De most már indulni kell, csak azért álltak meg, hogy mindenki elvégezhesse a dolgát, mert a járásban nem találni egy vécét sem. Ha akarok, menjek én is velük. De éppen jött egy teherautó. Ez is odamegy rönkökért. A vihar után ez az első. Az utat tegnap tisztították meg az irtás traktorai. Tyuhtyettől viszont az útigazgatóság tartja rendben az utat. Pista adott pénzt egy asszonynak, megmondta, mit vegyen neki, mi meg felszálltunk az autóra, és visszamentünk Ivanovkára. Egy óra alatt megtettük a húsz kilométert. Csak lassan lehet még haladni, kell néhány szélcsendes nap, hogy az út újra sima legyen.

Katya nem várt vendéget, de ez itt nem számít. Ha vendég van, azt fogadják. Ebéd sem volt még, estére várta Pistát. Egy faházat béreltek, üres volt. Innen is sokan eltávoztak, már alig van őslakos. Csak a fiatalok, akiket még nem vittek el katonának, meg a lányok, akik még nem keltek el városi – vagy járási – vőlegényeknek. Azokat a kolhoz elbocsátja a tagok sorából, de csak akkor kap igazolványt, ha a férj állami vagy szövetkezeti – de nem kolhoz – állományába tartozik. Ha a járás kolhozában dolgozik, akkor a felesége beléphet mellé tagnak. De ezt a rendelkezést ki lehet játszani, mert sok munkáskéz kell a helyi – erősen gyarapodó – vállalatoknak. A járás lélekszáma a száműzöttekkel annyira megszaporodott, hogy most duplája a tíz évvel ezelőttinek. És további idetelepítések vannak, mint például a fogorvos szállítmánya is. Tehát a járási üzemeknek kell a munkáskéz. Szabászat, varroda, kereskedelem, étkeztetés, iskolák, óvodák, nevelőotthon, művelődési ház, útkarbantartás, szálloda, borbélyműhelyek mind fokozott munkaerőigénnyel lépnek fel. A helyi lakosság előnyt élvez a vezetői állásokra, mert a száműzöttek és kitelepítettek bármilyen állást kénytelenek elfogadni, ha meg akarnak élni.

Egyébként itt csak annyi embernek engedik meg a letelepedést, ahányra a járásnak szüksége van. Ha a feleséget is alkalmazni tudják, akkor az a család előnyt élvez. Az sem baj, ha gyerekek vannak, mert azok is szaporítják a járási pénzalapot.

A gyerek után az anya jogán jár a családi pótlék – itt anyasági segély a neve –, azt is itt fogják elkölteni.

A boltok vezetői, eladói megint csak a járási vezetők lányaiból, feleségeiből kerülnek ki. Tehát ha nő a forgalom, akkor több pénzt vihetnek haza. De a káló is több. Tehát a járás abban érdekelt, hogy minél több pénzes lakója legyen. Puzanovóban egy anya annyit kap a két gyerekére az államtól, mint amennyit egy év alatt a munkájával a kolhozban megkeres. Több csak akkor lehetne, ha egész évben el lennének látva rendszeres munkával. De az év felében alig van munka. Az idősek meg csak a szezon sűrűjében dolgoznak. Volkovának 117 egysége volt egy év alatt. Az is zsákvarrás, sarlóval rozsaratás, gabona szárítása a kemencén. Igaz, az csak az idén volt, be is fuccsolt. Volt, aki betette a kemencébe, ott keményre pirult egy része, mert nem lehetett állandóan forgatni. Egy része meg lassan száradt, ezt sem vették volna át államinak. Így kiosztották mind a munkaegységre, a jó gabona helyett. Így meg lett mentve a kolhoz és tagjainak a becsülete, de a tagság mégis rosszul járt. Abból a lisztből semmi sem lett jó. Ehették akkor pirítva is, mert némelyik szem olyan volt, mint a pirított napraforgó magja.

Ivanovkának jól jött az erdőkitermelő vállalat jelenléte. Itt lakik minden munkás, kivéve azokat, akiknek a háza már kész, meg azokat, akik helyben laknak Bogotolban. Vagy ideiglenes földkunyhóban élnek, de ők is építik már a házaikat. De ha nem helyben laknának, nem lenne idejük a házon dolgozni. Két évre elég itt a megvett erdő, ezalatt fel kell építeni a kedvezményes rönkökből a házat, megszerezni rá a vevőt, mikor vége az irtásnak, eladni. Az új helyen meg újra építkezni és újra eladni. Az a lényeg, hogy minél hamarabb kész legyen a ház, aztán igyekezni kiirtani a megvett erdőt és vándorolni tovább. Ez is egy életfelfogás. De ha figyelembe vesszük azt, hogy a törzsdolgozók – kivéve a sofőröket – mind száműzöttek, mi mást is tehetnének, itt csak a kolhozokban van számukra munka, abból meg már nem kérnek. Többségük keresztülment már ezen a fázison, amelyen én most készülök átlépni.

Pista átszaladt az egyik szomszédhoz, hozott egy liter – nem elsőrendű – szamagont. Mióta itt vannak a munkások, fellendült a szamagonfőzés is. Kenyér van, téglakenyér, akár a boltokban. Hetente kétszer hozzák a járásból. Krumplit főz, savanyú uborkát is kapunk hozzá. Ez és egy tányér tegnapi borscs az ebéd. De van belőle bőven. Holnap vesz Katya egy tyúkot, és jó ebédet főz. Elmondják, hogy kerültek ide. Az egészből semmit sem értettem. Egyszerűen nem akarták megmondani, amit már tudtam a lányoktól, hogy Katyát Pista miatt kitették az állásából. Elveszett a fizetése, most munkát kell vállalnia. Ő lesz a munkáskonyha vezetője és ebédosztója. Egy nő elég, hiszen 20–30 ebédre lehet számítani. Sok száműzött a családjával van itt, azok nem kérnek ebédet, a feleség maga főz. Az ebédlő nemsokára kész. Ácsok dolgoznak rajta, készül a tízszemélyes szálló is, ott lakhatnak azok, akik magányosak. Egy ágyat és kis szekrényt kapnak. Ott is lesz kemence, az előtérben lehet főzni. Egy hónap múlva kész. Ha idejövök, ott lakhatok. Helyben lesz, éppen a munkaterület közepén.

Ők itt maradnak Ivanovkában. Itt mennek keresztül az autók, a falutól balra kanyarodnak Szmirnovka felé, onnan mennek az irtásra. Ott már kész a gerendaút. A hidat majd átalakítják. Most ideiglenes hídon járnak a kocsik.

Korán kelünk, Pista az irtásra megy. Nem kérdeztem meg, most mit dolgozik. Megegyeztünk, hogy megérdeklődöm, hová engednek dolgozni. Ha ide lehet, akkor kérni fogom, hogy jöhessek ide. Még a héten megtudom a kolhozban, kihez kell fordulnom. Én is elindulok, Katya marad otthon. Jövő héten munkába áll.

Február 18., vasárnap. Senki sem megy innen Tyuhtyetba. Elindulok gyalog. 28 kilométer, onnan Puzanovo még 15. Estére ott vagyok. Pistáéktól az irtás 6 kilométerre van az erdőn keresztül. Körül 13, Szmirnovkán át, vagyis mellett. Nem kell bemenni a faluba. Minden reggel, ha nincs autó, gyalog mennek. Itt ez nem számít. Ha jól kilépnek, egy óra alatt ott vannak.

Az első falu Leontyevka. Nyolc kilométerre van Ivanovkától. Erdős-ligetes táj, kevés szántóval. Másfél óra alatt értem ide. A nap már fent jár, vagyis szembevilágít, de még nem melegít. Egész nap alacsonyan halad a fák lombjai felett. Kék az ég, csillognak a jéggé fagyott páradarabok a levegőben. Ezeket a kis csillámszerű jégdarabkákat nem lehet látni, csak napsütésben, ilyenkor valósággal vibrál tőlük a levegő. Hideg van ma is, szedem le a szakállamról és a bajuszomról a deret. Mert nem borotválkoztam már egy hete. Tompa a borotvám, meg kell élezni. Ritkán nézek tükörbe, de itt megszokott, hogy csak egyszer egy héten borotválkozunk, szombaton, szauna után, vagy néha ott. Leontyevka talán ötven házból áll. De nem tudni, ebből van-e üres. Néhány lányt látok, vizet visznek a kútról. Itt, a kaputól nem messze van az egyik, a falu másik vége előtt a másik kút. Senkinek sem kell messzire mennie vízért. Van-e itt patak, nem tudom. Azt hiszem, nincs, pedig eddig úgy tudtam, hogy csak patak vagy folyó mellett vannak települések. Sok víz kell az állatoknak.

Átérek, kimegyek a kapun. Nincs egyik sem becsukva. Biztosan a rönkszállítás miatt. Újra erdő, ligetek, szénakazlak. Kis boglyák, hiszen itt nagy, összefüggő kaszálók sincsenek. Több az erdő, mint a rét, kaszáló és szántó együtt. Az út nagyjából egyenesen keletnek tart. Félórai járás után délkeletnek fordul, úgy érem el Szolovjovkát. Ez is akkora falu, mint az előző, hatvan háza lehet. De nagyobbaknak látszanak. Némelyik egész szép. A többségük nem olyan, mint Puzanovóban. Biztosan a szebbeket már elszállították Tyuhtyetba vagy Bogotolba. A kisebb házakba költöztek az itt maradtak. Puzanovóból azért nem költözött még el a nép, mert ott még elég tűrhető az élet. Mindezt most kezdem felfedezni, hogy látom, máshol milyenek a viszonyok. Pedig még senkivel sem beszéltem. Itt sem járnak az utcán. Megyek tovább, egy férfi jön hazafelé szénás szánnal. Kérdem: hány kilométerre van még Tyuhtyet? Tizenegy, két óra alatt ott lesz. De nem könnyű járni a havas, széttöredezett jégúton. Minden fehér, csak az elpotyogott lócitromok szennyezik a havat. Itt nem olvad télen, nincs, ami beszennyezné az utat. A letaposott hó egyre vastagabb lesz.

Mire beérek Tyuhtyetba, kissé elfáradok. El kéne menni a húsüzem vezetőjéhez. Hátha otthon vannak. De leteszek erről a gondolatról. Mit mondjak, ha otthon van a férje? Ebéd nélkül is kibírom, ez lenne a legnagyobb bajom. Még tizenöt kilométer. Már a lejtőn járok, nemsokára itt a híd. Már látom a patakot. Ekkor a hátam mögött jön egy teherautó. Elvisz a bekötőútig. Az az út vezet Cseremsankára, onnan hamar odaérek. Mondom neki, hogy van ez a másik bekötő is, az még közelebb van nekem. Igaz, de őt ott fogja várni a felesége, Cseremsankán van, a nővérénél. Onnan vette feleségül, mikor leszerelt. Bogotoli. A seregben is gépkocsivezető volt. Azonnal felvették az autótranszporthoz sofőrnek. Kiszállok, ad egy Belomort, ő is rágyújt. A felesége felmászik a kabinba, és elindulnak. Itt jobb az út, mint a járási székhely után. 50-60-nal is lehet haladni. Egy-két óra múlva otthon lesznek, nekem még van kilenc kilométerem…

Február 28., szerda. Tegnap beszéltem Uszkovval. Mondom neki, szeretnék bemenni Tyuhtyetba. Beszélni akarok az őrnaggyal. A pénzem miatt. Meg azt is meg akarom tudni, miért nem intéz semmit a hazatérésemért. Mehetek, de szánt nem adhat. Nem is kértem, megyek gyalog. Egy nap alatt gyalog is megjárom. Így most már Tyuhtyet alatt járok. Ebéd előtt beértem. Az irodában – rendőrőrsön – Gyomko főhadnagy fogad. Az őrnagy nincs bent. Krasznojarszkban van. Csak néhány nap múlva lesz itt. De mondjam el, mi a kívánságom, lehet, hogy nem is kell beszélnem vele. Elmondom, de a pénzzel kapcsolatban nem tud mondani semmit. Őt erről nem tájékoztatták. Ez az őrnagyra tartozik. Az ivanovkai munkával kapcsolatban most járásszerte toborzás folyik, mehetek, ha felvesznek. De ő úgy gondolja, semmi akadálya nem lehet. Ha kell, a rendőrség részéről ajánlani fog. Elmondom, hogy egy magyar, Somogyi ott dolgozik. Igen, tud róla. Őt is itt regisztrálják, Katya Petrovicscsal él ott. Ha biztos vagyok abban, hogy oda felvesznek, akkor semmi akadálya, megírják az átirányító igazolást, és máris mehetek egyenesen az irtásra.

Elbúcsúztam, elindultam vissza. Este lett, mire visszaértem. Liza semmit se kérdezett. Levelet írtam Pistának. Azonnal írja meg, mehetek-e. Holnap személyesen adom át Katyának.

Március 14., szerda. Ma levelet kaptam Pistától. Azonnal mehetek. Este elmondom Lizának, mi a szándékom. Egy szóval sem tartóztatott. Tudta ő már régen, nem akarok itt maradni. Csak későbbre gondolt. Ezt meg is mondta. Várhattam volna tavaszig. De nem tart vissza. Így másnap indulok, reggel megyek is. Felkeléskor elbúcsúzom Koljától, könnyes a szeme, nagyon megkedveltük egymást. Liza elővette a régi buslátomat. Az újat már el is tette. Vagy úgy. Tehát csak ennyire kellettem neki. Éppen ideje, hogy itt hagyjam. A telet átvészeltem nála. Még csak túl se terheltük egymást. Az egészsége semmit sem romlott, az arca sem javult. Hiába akart kivilágosodni. Potapiha csak annyit mondott: „Indulj, Zonya, találsz te magadnak fiatal

lányt is. Minek kötnéd le magad Lizához? Jó, hogy itt voltál. Megkedveltelek, de jön a tavasz, indulj. Isten vezessen utadon." Ezzel elbúcsúztam.

Beszóltam Uszkovhoz, mutatom a levelet. Ami ledolgozott egységem van, adjon érte valami pénzt. Én lemondok róla. Adott húsz rubelt. Én meg aláírtam egy papírt, hogy felveheti a részemet. 31 egység. Két pud gabona. Hetven-nyolcvan rubel. De Uszkovnak sem esik az égből a pénz. Ha lesz valami többlet, jöjjek el, odaadja. Most ennyit tud adni előlegképpen. Elköszönök, kezet fogunk. Izoszim Alekszandrovics. Én kedveltem magát. Szeretném, ha nem említene minket rossz szóval. Látom, nem a szavak embere. Őt is megcsapta Európa szele. De ez a szél semmi jót nem hozott. Be kell fognia a száját. Senkinek, saját magának se mondhatja el az igazat. Azt, hogy másképpen is lehetne élni. De ez a rendszer nem engedi. Itt élned és halnod kell. Ha beledöglesz, akkor is.

Éjfél is elmúlt, mire lefeküdtem újdonsült helyemen. Katya a padlón ágyazott meg.

Március 15., csütörtök. Kérdem Pistától, tudja-e, milyen nap van ma. Csütörtök, mondja. Igen, de nekünk, magyaroknak miről nevezetes ez a nap? Hát nem tudta. Március 15., Petőfi Sándor. Akkor már emlékezett. Így mossák el a körülmények a történelmi eseményeket az ember agyából, ha nincs kivel emlékezni. Vajon mi van most Magyarországon?

Hétkor már az irodában voltunk Pistával. Az igazgató éppen ott volt. Egy helyiség volt az iroda, de a házban volt egy szoba a vendégeknek. Az igazgató is ott aludt, mikor a terepen volt. Elkérte a papíromat. Kérdezte, miért nincs igazolványom. Elmondtam nagyjából a történetemet. De csak azt, amit okvetlenül kellett. Ez jó. Hát akkor lesz két magyarunk. Ha úgy fogok dolgozni, mint Sztyepan, akkor minden rendben lesz. Kértem ötven rubel előleget, azonnal kiíratta, mindjárt ki is fizette a főkönyvelő, mert a pénztáros is ő volt. Elsején a konyhán már mindenki kaphat ebédet. Nekem holnaptól kiírják. A hónap végén kell fizetni. Ha már kerestem, akkor előre kell fizetni. Ruhát nem adnak. Mindenki a saját ruhájában dolgozik. A normát megtudhatom, ki van írva az iroda előterében, hárman fogunk ott dolgozni.

Tehát Glovin a főnököm. Ő ért a fűrészhez, beállításokhoz. A fűrészek élezése nem a mi dolgunk. Azt Arisztov végzi. A fákat a beállításokhoz is ő készíti el. Kotyenko az egész vertikum főnöke. Itt az igazgató helyettese. Ők is száműzöttek. Akik itt dolgoznak az irodában, valamennyien azok. Cserepanov Jefim Vasziljevics moszkvai főiskolai igazgató. Ő a főkönyvelő. A helyettese, Baszov, gruzin. Golovin a munkaügyis és a helyi vöröskeresztes nővér. Ha valami bajunk van, hozzá kell fordulni. Egyébként ő a tervezőmérnök is. Az a civil foglalkozása. Az egész fűrésztelepet ő tervezte és felügyeli.

Az igazgató rágyújtott, de előbb mindenkit megkínált, aki az irodában volt. Egy sem utasította vissza, tehát mindenki dohányzik. Kár, hogy nem jöttem hamarább. Erről a lehetőségről nem tudtam.

Volt itt még egy magyar. De akkor még Somogyi sem volt itt. Mindenki Somudinak ejti a nevét. Ezért én is úgy írom ezentúl. Engem itt Zonyának csak a nők fognak hívni. Mindenki Gutnak szólít. Rövid és érthető. Itt sokan beszélnek németül, de csak oroszul beszélgetünk. Már én is tisztán, érthetően beszélek oroszul. Hála a puzanovói embereknek, a legtisztább orosz nyelven tanultam meg. Pista kevesebb szót ismer, pedig három évvel hamarabb vitték el, mint engem. De Oszakarovkán valami kevert ukrán nyelvet beszélnek, azt se tisztán. Mehettem is a munkahelyemre, ennyi volt a bemutatkozás. Egy kartont töltöttek ki rólam. Semmi igazolvány. Mindent bemondás alapján írtak be.

A fűrésznél még nem kezdték el a munkát. Új méreteket állítanak be. Az egy órát is elvesz. Addig a rönköket hozzák előrébb. Már segítek is. Egy kis kocsiszerű, négykerekű, síneken mozgó szerkezetre rátesszük a rönk elejét. Lehetőleg az elejével – a vastagabb részével – kell hátul tartani. Ha a rönk majdnem egyenes, akkor lehet bármelyik végével beengedni a fűrészek közé.

Március 20., kedd. Öt napja vagyok itt. Jó a szállás, az új faházban lakunk, olyan, mint valami szálló, és a legfőbb, hogy tiszta minden, hiszen mi vagyunk az első lakói. Egy hét alatt megtanultam kétszáz szót, és használom is. Legtöbb szakmai, két-három nap alatt mind megjegyeztem. Az irodában elintézték a besorolásom. Annyit kapok, mint a másik fűrészgépes.

Március 25., vasárnap. Reggel bementünk a fiatalokkal a faluba. Ma érkeztek, egyelőre csak nyolcan, a többiek egy hónap múlva jönnek. Kettő elvált férfi, 35–45 évesek, hat pedig 23–25 éves. Egy 21. Mennek szállást keresni Dmitrovkába vagy Novo-Dmitrovkába. A társaság végül Novo-Dmitrovkában állapodik meg. Ott már laknak néhányan, tudnak helyeket ajánlani. A fiatalok nem akarnak a szálláson lakni, ott szerintük unalmas. Meg nincs kinek udvarolni, táncolni is szeretnek. A vecserkákon – estézés, tanyázás – ismerkedni is lehet. Egyszóval ők nem szeretnének unatkozni. Ha otthon lennék, én se tennék másképp.

Tíz órára már ott is vagyunk. A jégen megyünk át a faluba. Két kilométer az erdő a folyóig. Van rajta egy kidőlt fenyő, vastag. Húszméteres lehetett, a parton állt, de alámosta a víz. Átdőlt a folyón. Egy 5-6 méteres része az ágakkal a túlsó parton belefúródott a földbe. Ennek több éve már, azóta az szolgál híd helyett. Más átkelési lehetőség nincs.

Április 1., vasárnap. Unalmas, munkás héten vagyunk túl. Csendes nap ígérkezik. Szellő se rezzen, csak a sok madár csicsereg a levegőben. Repülnek egyik helyről a másikra. Érzik talán, hogy közeleg a tavasz. Reggel 30 fok, sétálunk, 11 óra. Ebéd száraz valami lesz. Én is gondolkodom, mit kellene tenni, hogy itt mi is megszervezzük a vasárnapi étkezést. Nyolcan lakunk most az épületben. Négyen a régiek közül, négy új fiú. Hat lett volna, de kettő már elkelt.

Április 9., hétfő. Tegnap 18 kocsi megrakásánál segítettem. 22 volt összesen. Fridmann-nal megállapodtunk, hogy hétfőtől vele fogok dolgozni. Én leszek a helyettese. Ezt már előre megbeszélte a főnökséggel. Somogyi nem tud oroszul úgy, ahogy kell, a szervezéshez sem ért úgy, mint én, de jó rakodó. Erős, kitartó munkás. Csak szeleburdi.

Tehát mától már rakodó vagyok. Helyettem egy idősebb száműzöttet állítottak be. A rakodók munkaideje nincs maximálva. Annyit dolgozunk, amennyit akarunk. A lényeg, hogy a napi nyolc óra meglegyen. Reggel van a legtöbb munka. A kocsik egy része már a közeli falvakban éjszakázik, vagy éppen itt, a telepen. Van már sok kész és félkész ház, amiben laknak. Az ismerősöknél is éjszakáznak, hiszen a pénzükért hozatnak a városból ennivalót, egyebet. Este meghozzák, ott alszanak, vacsorát, szállást vesznek igénybe, néha térítésért. Korán reggel meg elsőnek rakodhatnak, egy fordulóra még vissza tudnak jönni. A nappalok már hosszabbak, lehet két fordulót is tenni. Általában hatkor én már kint vagyok Fridmann-nal. Rajtunk kívül Somogyi is megjön Katyával, náluk is szoktak éjszakázni. Azzal a kocsival aztán korán itt vannak, azt kell először megrakni. Aki később jött, annak várnia kell. Egyszerre két, ritkán három kocsit tudunk rakodni. A stábelek úgy vannak az út mellett végigrakva, hogy egyszerre több nem fér oda. Egy óra alatt 3-6 kocsival készülünk el, attól függően, mit kell felrakni. A lekötést mindig a sofőr végzi. Hiszen a felelősség is az övé a rakományért.

Megismerkedtem néhányukkal, elsőként Vologya Danyiloviccsal. Leszerelt matróz, velem egy magas, erős, kilencvenkilós fiú. 26 éves. Bogotolban lakik az anyjával és nagyanyjával. Az apja elesett a fronton. Nagyszerű, egyenes ember. Jellem. Idősebbnek néz ki. ZISZ–150-essel jár. A kabinja furnérból van, ahogy Danyilenko Nyikolajénak is, aki épp most áll be. Ő is fiatal, nemrég szerelt le a hadseregtől, 24 éves. Szeleburdi, mindig jön, szállítani akar éjjel-nappal. Szeretne a legjobb sofőr lenni. GAZ–51-essel jár. Még nem kaptak az új, fémkabinos kocsikból, mondja, három tonnánál többet nem rakodhat, mert ez „kiskocsi". Néha ittasan jön meg, de eddig semmi baj nem történt vele. A harmadik Szmajlov Alekszandr, 42 éves, megállapodott ember, jó sofőr, már Puzanovóban is találkoztam vele. Ő tanított meg Studebakert vezetni. Én a lágerben ZISZ–150-esen tanultam, ott csak olyan volt. Két hét alatt vezettem száz kilométert. Csak a láger melletti hosszú szállítási úton tanultunk.

Amosszal, a traktoristával van találkozóm, a szomszéd faluból, Novo-Dmitrovkából ismerem, együtt dolgozunk, szeretne beköltözni hozzánk a szállásra. Még márciusban járt a lakótársamnál, Szomov Iszakovicsnál, akkor említette, hogy lesz náluk egy húsvéti este, meghív rá, csak a szállásadó családja lesz ott lányostul. Előbb megmosakszom, borotválkozom a szaunában. Egy óra múlva indulunk hozzá. Ez lesz a búcsúvacsorája, mert ha visszajön, akkor már a telepen fog lakni egy barátja készülő házában.

Az irtás végén feltűnik a falucska, 200 méter után haladunk el az első ház mellett. 10-12 ház lehet a felvégen. Az is két oldalon. Az utca egy kilométer. A bal oldalon egy régi ház, a gerendái már feketék. Szoba, konyha, melléképületek. Mind kicsik. Látni, hogy lakatlan. Utána egy nagy ház. 1012-es. Megérkeztünk. Bemegyünk az udvarba. Hatalmas kapu, nagy udvar. A lakatlan ház és e között rúdkerítés. Olyan, amilyet én is készítettem Puzanovóban. Bentről zsivaj hallatszik. Az előtér négyszer hárommétereS. Levettük a buslátot. Bementünk a konyhába. A konyha négyszer hét méter. Az ajtótól balra hatalmas kemence. Előterében tűzhely van kiképezve a nyári főzéshez. Nem kell a kemencébe befűteni. Látszik, hogy itt valaha jómód uralkodott. Az udvari ablak előtt két asztalnál vagy tízen ülnek, főleg lányok. Egy középkorú nő – a háziasszony – jön felénk, üdvözöl mindkettőnket. Lesegíti a kufajkámat, felakasztja a többi mellé. Idősnek látszó, fekete hajú, rövid szakállas férfi a házigazda, üdvözöl. Az asztalokon két 10-es petróleumlámpa világít fényesen. A konyha bal sarkában, az utcai oldalon ágy. Ott alszanak a háziak.

Leültetnek az asztal mellé. De a háziasszony előbb elvisz a konyha első részébe. Mosdótálba vizet önt. Levette a törülközőt. Látom, friss vasalású. Itt várják a vendégeket. Megmosom a kezem, ideadja a törülközőt, amit eddig a kezében tartott. Kiönti a vödörbe a vizet, utána Amosz mos kezet. A saját törülközőjével megtörülközik, és leül az asztalhoz. Nekem az asztal utca felé eső részén, a főhelyen adtak helyet. Ott csak egyedül ülök. A túlsó asztalvégen ketten ülnek. Nágya Domoradova és a testvére. Két lány. Ezt csak most vettem észre. Igaz, eddig nem a társasággal voltam elfoglalva. Nem számítottam ennyi emberre, még ha főleg nők is voltak, akkor sem. Az udvar előtti helyen, az asztal közepén a hosszú szempillájú lány ül. Egy fejjel volt kisebb Nágyánál. Most csak egy fehér, vékony blúz volt rajta, látszott alatta halványan a melltartója. A bátyja Kalinyingrádban szolgál. Ott érte a leszerelés a háború végén. Megismerkedett egy ápolónővel, és ott telepedtek le. Haza se jött a háború után.

A kitelepített németek házaiba költöztették be őket. Ott minden megvolt. Berendezés, ágynemű, ruhák, konyhafelszerelés. Sok leszerelt katona – nő és férfi – maradt ott a háború végén. Be kellett népesíteni az új szovjet területet katonákkal. Azóta néha jön egy-egy levél, de ritkán. Viszont eleinte érkeztek csomagok. Sok holmi volt a házakban. Onnan került ki Nyina blúza is. Valamiért nem volt rajta jól a melltartó. Mindkét oldalán egy-egy lány ült. Őket nem láttam még. Amosz még egy szót sem szólt. Ül és vár. Most meg a háziasszony Duszját, a kisebbik lányát elküldte, kiszaladt. 12 éves kisiskolás.

Az asztalt közben két lány és a háziasszony feltálalta. A tányérok már előzőleg fel voltak téve. Mi jöttünk utoljára, vagy mi? Két fiú egy-egy lánnyal övezve ül még az asztalnál. A háziakkal együtt tizennégyen vagyunk. Itt levest nem szoktak adni. Az hétköznapi eledel. Csak meleg tört krumplit kemencében pirítva, tejjel és tojással elkészítve. Savanyú uborkát, savanyú káposztából készült húsos káposztát, céklasavanyút. Kenyér és különböző pirogok. Szuskik. Egy húszkilós malacot vágtak, mond-

ja Amosz, hogy ő is mondjon valamit, mert mindenki feszélyezetten hallgat, csak a lányok nevetgélnek semmiségeken. Domoradova Nágya mintha szomorú lenne. Látom, hogy néha az asztal felett átnéz felém, és ha észreveszem, elkapja a szemét. Átszólok neki, hogy mi már ismerjük egymást. A testvérét is ismerem. Mutassák be a többieket is. Sorra bemutatnak a lányoknak, majd a fiúknak. A jobb oldalamon van még három üres hely. Utána a ház gazdája ült le. Az ételek már ott gőzölögnek az asztalon. Egy kis padon, tálcán sok kétdecis szabványpohár. Mellette egy vödörben szamagonka. Két félliteres Oszobaja Moszkovszkaja vodka. Biztosan Amoszé. Mondom neki halkan, ilyen nagy trakta lesz itt. Ennyi lány.

A társalgás nem akar beindulni. Ennek örülök, hiszen senkit sem ismerek itt. Igaz, Nágya itt van. Az jó jel. Talán lesz alkalmam beszélgetni vele. Nagyon izgat az a lány. A hatalmas termete, arányos alakja. Erős végtagjai, szép arca. Vajon miért nem ment még férjhez? Akkor még nem tudtam, hogy csak tizennyolc éves, és a fiúk, akiket megkérdeztem felőle később, azt válaszolták, hogy nem jó az, ha a lánynak két ruhát kell viselni egy helyett. Vagyis neki dupla anyag kell egy ruhára. Nézem, közben elfelejti elkapni a szemét. Valami bánthatja ezt a lányt, állapítom meg újra. Szomorú. Na, csak táncoljunk. Vele megyek táncolni. És akkor kinyílik az ajtó, bejön Duszja, utána Kejka és még egy lány. Hírből ismertem őket, esténként sokszor ott voltak a „hídtáncnál" vagy a „patakban fürdésnél". Levetették kendőiket. Kufajkáikat felakasztották a fogasra. Kejka mellém ült, utána a másik alvégi lány. Csak ők ketten jöttek az alvégről. Biztosan Nyina barátnői. Kejka üdvözöl, én meg csak pislogok. Most mind a két szóba jöhető lány itt van. Mondja a háziasszony, hogy a lányok mind 18 évesek, Nyina barátnői. Erre azt gondoltam, biztosan Nyina is annyi. Duszja is leül az asztalhoz, a lányok meghozzák az üvegeket, és kitöltik a pohár vodkát. Tíz poharat töltöttek meg a 40 fokosból. Előkerült még egy liter „vörös" is, fekete ribizli, 24 fokos. Azt a nőknek töltötték szét.

Amosz semmit sem tesz, csak néha beszélget a lányok valamelyikével. Miért nem ő intézkedik? Hiszen ez az ő búcsúvacsorája. Itt meg minden úgy néz ki, hogy én vagyok a fővendég, ő meg a barátom. Furcsa egy eset. A lányok felállnak, én úgyszintén. A háziasszony üdvözli a társaságot. Mellém áll, és velem koccint, utána a felemelt poharakat mindenki leengedi és kiissza. Én is, Amosz is, csak a házigazda issza ki félig. Utána mindjárt el is kezd krákogni. Mintha asztmás vagy tüdőbeteg lenne. Minek iszik, ha meg van fázva? A vodkától mindjárt szabadabban társalgunk. Nágya megint rajtam felejtette a szemét. Kejka meg le sem vette, mióta bejött. Ennyire azonban nem szeretem, ha néznek. Feltűnő. Habár legyezgeti a hiúságomat. Hiszen mindkét lány itt van, akiket eddig a faluban észrevettem.

Elkezdünk enni. Nekem a háziasszony szed egy darabot a tányéromra – úgy fél kilót – a combból. Csak azt nem tudom, hol itt a búcsúvacsora. Hiszen eddig Amosz egy szót se szólt. Két kör ital után tényleg elkezdünk enni… Több nem kell, mondja, nem szokott ennyit sem inni. De ma ünnepelünk. És már hozza is nekem újra a tele pohár szamagont. A többieknek meg önt a többi lány. Az asszony mellettem áll,

nem ül le. Étel után tánc következik. Az egyik fiú előveszi a harmonikát, játszani kezd. Egy négyest. Mindjárt elhúzzák a székeket az asztal belső felétől, és táncolnak. Két csoport is. Az egyik csoport a két fiú és két lány, a másik Nágya, a testvére, Kejka meg egy másik lány. Nyina nem állt fel. Eddig csak ült, egy pohárral ivott az édesből, a második fele még mindig ott áll előtte az asztalon. Lesütötte a hosszú szempilláit, és csak ül, alig beszélget a lányokkal. Amosz már be van csípve. Én is táncolnék, már ismerem nagyjából a lépéseket, de a négyes csoportokat nem lehet megbontani. Csak négyen lehet ezeket a táncokat táncolni. Úgy vannak a lépések is koreografálva. Mindenki vidám, csak Nyina közömbös. Haja a vállán fekszik, hullámos, sötétbarna. Az apjáé majdnem fekete. Az anyja haját örökölte. A kis Duszja – gömbölyű, szőke kislány, a sötétebb színből – nevetve téblából a népség között. Az öreg már ledőlt az ágyra. Biztosan van valami baja, mert krákog, van valami a torkával. Kinéz 44 évesnek, de 46 volt. Nyina 22, az öccse Krasznojarszkban dolgozik. Ritkán ír. Haza egy évben egyszer jön, ha jön. Húszéves. Van valamilyen szakmája.

Közben Nágya várja, hátha odamegyek. Tudom, hogy ő is velem akar ismerkedni. Áll és vár. Pár pillanat az egész. De mennie kell a traktorossal. Nem illik várakoztatni a felkérőt. Tánc közben is néz felém. A háziasszony is látja. De már nekem is feltűnik, hogy Nyina sem táncol, az anyja őt nem küldi táncolni. Leültem, kiittam a fél pohárral Amosszal. Mellettem Kejka nézi a táncolókat. Felé fordulok, kérdem, jön-e táncolni. Hát, ha én elviszem, akkor jön. De a háziasszony már mellette is van, viszi Nyinához, hadd táncoljanak a lányok. Nem tetszik nekem az asszony nyüzsgése. Kejka nem szívesen, de megy. Ketten táncolnak Nyinával. A többi lány is lánnyal táncol, a traktoros Nágyával. Tizenegy után megint kiveszik a kemencéből az ennivalókat, és újra eszünk. Iszunk előtte egy pohárral. 25 fokos lehet. Elég jó íze van. Rozsból és fele krumpliból készítették. Az egyik fiút elkíséri két lány, már eleget ivott. Alig áll a lábán. Nevetgél, de már félig alszik. Többet ivott, mint bárki. Éjfél után már csak Kejka, Nágya a testvérével, Amosz, aki szintén ittas erősen, és egy lány az alvégről van az asztal körül.

A háziakkal együtt kilencen ülünk az asztalnál, egy csendes dalt játszik a traktoros a széken, a szoba ajtaja előtt. A harmonikás elment, holnap elviszi a harmonikát.

A konyhából balra nyílik a szoba ajtaja. Amosz mondja, hogy ha tetszik, beszéljek a háziasszonnyal, és ide jöhetek lakni. Ez már nekem is megfordult a fejemben, a harmadik pohár után. Hiszen keresek, itt meg van hely, akkorák a helyiségek, hogy négy is elférne belőlem. De meg kellene beszélni velük a részleteket. Amosz mondja a viszszatérő háziasszonynak, hogy ide jönnék lakni. Jó, mondja, semmi akadálya. Kérdem: mennyit kérnek a szobáért és a reggeli-vacsoráért? Nekem nem kell külön főzni, az lesz nekem is jó, amit ők esznek. Minden hónap végén, fizetésnapon fizetek. Jó, de most igyak még, erről ráérünk beszélni. Valamit beszélt Nyinával… Töltöttek még egy kört mindenkinek. Nágya és Kejka is ittas már. Leülnek mellém két oldalról. Az asszony már nem szól nekik. Átkarolom mindkettőjüket. Így nem gondolhat senki semmit. Egyszerre két lányt szabad ölelni. Csak egyet nem. Az már jelent valamit. De

mindkettő szorosan mellém ül, átkarolnak. Isszuk a szamagont. Esszük a meleg húst. Nyina lesütött szemmel ül. Alig táncolt. A lányok néha rám néznek.

Mindkét lány neki van vetkőzve. Meleg van. Az ital is fűti őket, főleg Nágyát. Már az asszony biztatja a lányokat, Nágyát, hogy jól szorongassanak meg, szép fiú vagyok. Erre Nyina is felnéz, sejtelmesen mosolyog. Ilyen mosolyt egész este nem láttam. Kicsit ő is ivott, de most az anyja neki is tölt, előhozott még egy 40 fokos és egy édes bolti vodkát. Mindenkinek – Amosznak is – tölt, és iszunk. A lányok Nyinával az élen kiisszák. Amosz is egy hajtásra. Eszegetünk. Van már megint étvágyam. Azt latolgatom, hogy milyen jó lesz itt. Nágya a szomszédban lakik, Kejka meg sűrűn jár Nyináékhoz. Lesz társaság, nem fogok unatkozni. Talán köztem és kettőjük között is kialakul valami kapcsolat. Látom már, hogy itt nem számít, ha elhagyja a partner a lányt egy bizonyos idő után. Addig is élt a lány valakivel. Aztán már könnyebb új férjet találni.

Az anyja nem iszik, bennünket viszont kínál, el is fogy mindkét vodka. Már csak Kejka és Nágya van itt, Amosz is bement az asszony kíséretében a szobába. Én is segítettem neki bemenni, alig állt már a lábán. Ruhástól feküdt le. A szobában meleg van, de betakarja egy lepedővel. A szobába nem mentem be, az asszony is kijött. A ház ura már szortyog a fal felé fordulva, néha hangosan krákog. A torka nem akar kitisztulni. A háziasszony mondja, hogy Kejkát a barátnője elkíséri az alvégre, de Nágyát kísérjem haza én, itt lakik átellenben, ötven méterre. Mondom, szívesen, de én is megyek már, még sokat kell gyalogolnom, egy óra is eltelik, mire odaérek. Megyek a kufajkámért. Kérdem, hogy akkor miben egyezünk meg. Mert szeretném tudni, mennyit kéne fizetnem a szobáért. Nem olyan sürgős az, majd ha visszajöttem Nágyától, megbeszéljük. Inkább igyak még, ha ízlik. De én már inni sem akarok, a 40 fokos már rám is hatással van, nem akarok útközben megfagyni.

Kejkáék elmentek. Nágya meg kiissza velem a poharat, és indulni kész. Még egyszer kérdem, mennyit kell fizetnem. De csak azt hajtogatja mosolyogva, hogy kísérjem el Nágyát, utána beszélgetünk. Elindulunk, Nágya is be van csípve. Kikísérem az utcára, mutatja, hogy srégen az az ő házuk, tényleg nincs messze. A kapun bemegyünk, benyit az előtérbe. Hideg az éjszaka, erősen fagy. 15 fok lehet. Kiizzadva állunk, átölelem. Hozzám bújik, semmit sem szól. Fél fejjel magasabb nálam. Ő csókol meg engem, nem én őt. Ő hajlik fölém. Hatalmas lány. Párszor megcsókoljuk egymást, mennem kell. Ha akarok, mondja, itt maradhatok. Van mellette hely. Ne menjek vissza Nyinához. Itt is lakhatok. Egészen magához húz, belém bújik.

Kezdek fázni, átizzadt a hátam. Várnak, nem maradhatok itt. Pedig de szívesen itt maradnék! Elbúcsúzom, még két hatalmas csók, és kimentem. Mire visszaértem, Nyina már nem volt a konyhában. Kérdem az asszonytól, mennyi lesz a bér, mert nem szeretnék elmenni addig, amíg nem mondja, mennyiben állapodunk meg, és mikor jöjjek ide. De csak azt mondja, hogy arról ráérünk beszélni. Most sem kell elmennem, hiszen egy óra az út, megfázom. Feküdjek le, hiszen én is alig állok a lábamon. A poharamat sem ittam ki. Pedig emlékszem, hogy kiittam. De már tényleg

elég, semmi sem megy le a torkomon. Csak mondja, mondja, és már veszi is le a kufajkám, felakasztja a fogasra. Nyitja a szobaajtót, bemegy előttem, mutatja, hová tegyem a ruhám. Egy ágy van az utcai fronton, a keskenyebb végével az utca felé. Ott alszik Amosz, teljesen kiterülve. Arccal a fal felé. Én a szoba bal oldalánál lévő ágyon kapok helyet. De milyen ágyon? Négy oszlopa van, körül tüllszerű anyaggal bekerítve. Az ajtó felőli oldalán szét lehet nyitni, ott lehet befeküdni az ágyba.

A szobában sötét van, csak az utcáról szivárog be némi fény, meg a konyha egyik lámpájából jut ide néhány szórt sugár. A másik lámpát már eloltották. Az asszony kiment – levetettem a ruhám, csak ing és a hosszúgatya volt rajtam. Újra nyílik az ajtó, belép az asszony, hoz egy kis mécsest. Leteszi az ágy melletti kis szekrényre. A fény gyenge, de még így is látni, hogy az ágyon fekszik valaki. Be sincs takarva. Az asszony megáll, és kérdi, hogy miért nem fekszem le. Nyina van ott, feküdjek mellé. Már vár. Mintha fejbe vágtak volna, majdnem teljesen kijózanodtam. A tüllfüggönyön keresztül tisztán látom, hogy Nyina a hátán fekszik, és nézi az ágy mennyezetét. Mert mennyezete is volt. Egy kis szoba a szobában. Az anyja megfogja a kezem, húz az ágy mellé. Egy méterre vagyok Nyinától. Még vissza lehetne lépni, de akkor mit fognak holnap beszélni rólam a faluban? Az irtáson? Ezt Amosz egy hónapja – ahogy meglátott – szervezte. Itt azért voltak annyian, mert már esküvőnek is indult. Biztosan a lányok is tudták. De Nágya is tudta, ha engem sikerül magánál tartania, akkor Nyina hoppon marad. Itt csak én nem sejtettem semmit. A végén meg az asszony hagyta, hogy incselkedjenek velem Kejkáék. Azért kísértette el Nágyát? Hadd ölelgessen. Kevesebb gond lesz Nyinával.

Itt állok, mint szamár a hegyen. Megint ráfizettem a butaságomra. Hát itt így megy? A nevemet se tudják. Hallottam már a lágerben is, hogy mikor a párttitkárok járták a tajgát, és agitálták a tunguz vadászokat, hogy lépjenek be a vadászszövetkezetbe, a családfő a tábortűznél bemutatta a lányait, feleségét, és szinte kötelezte őket, hogy feküdjenek le velük: az idegen jót tesz a belterjes nagycsaládoknak… De most nekem kell döntenem. Itt áll az asszony, és várja, hogy befeküdjek a lánya mellé. Megteszem. Ő meg boldogan kimegy. Ezt akarta Nágya elkerülni. Ő is maga mellé fektetett volna. Gyerekasszonyok. Asszonygyerekek. A nevemet talán megmondta Amosz. Vén gazember. Még hogy az ő búcsúvacsorája! Egy jót evett-ivott, és kész. Nyina meg kap valakit. Hogy később mi lesz? Azt itt senki sem feszegeti.

A lány arrébb se megy, úgy feküdt le, hogy ketten kényelmesen elférjünk. Erre várt egész este. Ezt a lányok is tudták. Azért volt az egész felhajtás. Biztosan azt mondták nekik, hogy én akarok Nyinával élni. Nágya meg itt a szomszédból elkaparintott volna. Megérezte, hogy kedvelem.

Nyina nézi a mennyezetet. Szemei nyitva, de nem néz rám. A mécses fénye sejtelmesen vibrál a tüllön keresztül. Oldalra sandítok. Látom, hogy a hálóingén keresztül feketéllik a combjai között. Mellei sokkal nagyobbak, mint a ruha alatt látni lehetett. A hálóingét is megemeli. De meg se moccan. Eltelt pár perc. Kezdek érdeklődni a teste iránt. Féloldalra fordulok, nézem, hogy emelkedik és süllyed egyre gyorsabban

a melle lélegzéskor. Tudja, hogy nézem, de nem nyúlok hozzá. Azt se tudom, mit tegyek. Hiszen ez már olyan, mintha megnősültem volna. Szerencsétlenségemre. Mert biztosan nem választottam volna őt. Fél fejjel kisebb nálam. Vagy olyan magas legyen, mint én, vagy magasabb. Egyébként a csípője és mindene arányos, csak a mellei kissé magasak. Nem nagyok, hanem magasak. Rá akarom tenni a kezem, de csak a hasára tettem. Nem mertem még. Nem tudom, mi van a mennyezeten, de nézi. Lassan leér a kezem a hálóinge aljáig, majd alatta fel, a combok végéig. Ő nem Liza, aki tudja, mit kell tenni egy tudatlannal. Talán nem sok férfival volt még? Hiszen Nágya mondta, 22 éves, vénlány. De akkor biztosan volt már valakivel. Meg se moccan. Vajon mire gondol? Én már nem gondolok másra, de nem tudom a folytatást. Érzi, hogy valamit akarok, de csak annyit mondott: miért az ujjaddal?

Mintha hideg vízzel öntöttek volna le. Rögtön lelohadt minden férfiasságom. Ezt nem lett volna szabad mondania. Hiszen már egész jó úton voltam a cél felé. De most elkaptam a kezem az inge alól, és csak feküdtem mellette, mint egy fadarab. Pár percig. Huszonegy éves szervezetem hamar megtalálta a helyes álláspontot, és most már úgy tettem, mintha nagy értője lennék a női nemnek. Pedig csak azt tettem, amit bárki az én helyemben. Sokáig tartott, míg sikerült eredményt elérnem. Ő meg eltűrte a történéseket. Semmit se tett, mert még nálam is tudatlanabb volt, továbbra is ugyanúgy feküdt a hátán szótlanul. Eloltottam a mécsest. Lihegtünk mind a ketten. Lassan helyrejött a légzésünk. Végigsimítottam a combjait, hasát, fel a melléig. A kezem a felét érte be. Visszahúztam, fekszem. Kis idő múlva újra érzem, hogy megint tenni kell valamit. Nyinának is könnyebb már, nedves lett. Most már minden egyszerűbben ment. Így van ez, mióta ember az ember. De utána fáj, igen szűk volt az elsőnél. Elszunnyadunk.

Április 15., vasárnap. A társaim nem tudják, hol lehetek. De nem csinálnak ilyesmiből problémát. Előfordul, hogy valaki egy özvegynél marad éjszakára. Mindenkinek kell. Ha alkalom akad, a nők kihasználják. Kimegyek a konyhába, nadrágot húztam. Az anyós már mosolyogva vár, teli poharat tart felém. Kiiszom, jólesik a tegnapi ivászat után. Nyinka felébredt? – kérdi. Megnézem, fel. Jön ki ő is, anyja megsimogatja a haját, kap egy puszit. Ő is iszik egy picit velem. Mondja az anyós, hogy már befűtött a szaunába. Ilyenkor oda kell menni az ifjaknak. Nyina szabódik, de úgy, hálóingben, ahogy kijött, egy bundába csavarom, felemelem, és kiviszem a szaunába. Én a buslátomat kaptam magamra. Levette a hálóingét, kissé szabódva, hogy ne lássam, hogyan vetkőzik. Ott állt előttem meztelenül. Helyes lány, de nem választottam volna. Nem a zsánerem. Inkább Kejka vagy Nágya mellett kötöttem volna ki. Hiszen itt sehogy sem lehetett meglenni nő nélkül. Egymagam semmire sem vinném. Még akkor sem, ha hamar hazamehetek. De erre ők nem gondoltak? Tudták, hiszen Amosz biztosan elmondta nekik, hogy én nem vagyok szovjet polgár, és készülök haza. Mi itt, idegenek, törvény szerint meg sem nősülhetünk. Tehát neki semmi esélye sem volt velem. De ők így látták jónak. Mondta is az anyós Nyinának, mikor visszajöttünk

a szaunából, hogy legyen büszke rám, mert ilyen férfira minden lány az lenne. Másfél órát voltunk a szaunában. Nyina is elfáradt. Amosz is felkelt, üdvözölt minket mint ifjú házasokat…

Ebédig feküdtünk a szobában. Duszja eljött szólni, hogy mehetünk ebédelni. Mikor meglátta a nővérét meztelenül mellettem, hangosan felnevetett. Szaladt ki a konyhába, ott is nevetett. Nem gondolta, hogy úgy talál minket. Soha többet nem nyitott ránk ajtót. Kopogott, beszólt, ha valamit közöli akart. De mindig nevetett, ha találkoztunk otthon.

Este vendégségbe jött Nágya, Kejka és egy lány. Leültek, minden jót kívántak nekünk. Már az egész falu tudta, hogy feleségül vettem Nyinát… Hamar elmennek, nem sokáig időztek nálunk. Az anyós ragyogott nekik, úgy tesz, mintha itt minden rendben lenne. Egyelőre nincs is semmi baj. Nekem ez a helyzet nagyon is megfelel. Volt elég időm gondolkodni ezen. Ott Lizát én választottam. Itt Nyina anyja választott engem. Ott Liza sem tehetett mást, mint a lánya helyett maga feküdt az ágyamba. Itt meg én a Nyináéba. Lesz lakásom, mosnak rám, igaz, odaadom a pénzem egy részét.

Nyinával már egyszerre fekszünk. Kilenc után megyünk be a szobába. Holnapra kérek szabadnapot. Majd Amosz megmondja, mire kell. Ő már alszik, vagy úgy tesz. Mi sem zajongunk. Semmi kedvem játszani az új férjet. Mint nő Nyina nem kapott nálam jó osztályzatot. Pedig nem is tudom, kit hová kell sorolni. Lehet, később változik. Meglátjuk. Most ez van. Ha felébredünk, szerelmeskedünk. Fiatal vagyok, ez van. Bután csináljuk. Nyina sem ért hozzá. Majd belejövünk. Csak a kezdet nehéz. Remélem, nem fog soká tartani. Csak mehetnék már haza.

Április 16., hétfő. Reggel mégsem mentem be az irodába. Nyina mindent elintéz. Mindenki tudja, hogy feleségül vettem. Kiadták az igazolást. Egyelőre a kolhozban dolgozik, amíg van munka. Utána jön hozzánk, az olvadás után. Ha visszament a víz a folyóba. Május végén.

Az irtáson senki sem ítéli el, amit tettünk. Mintha semmi sem történt volna. Lebegyev, a prof mondja, hogy jobb egy lánnyal élni, mint egyiktől a másikig csapódni. Így a pénzem egy helyre kerül. Megélek. Legalább lesz, aki a gondomat viseli. Rendszeres étkezés, tej, vaj, főzés. Egyedül nehéz lett volna. Minden jót kívánt. Hálás vagyok a szavaiért.

Este már úgy megyek haza, mintha mindig is ott laktam volna. Amosszal nem beszéltem egész nap. Most sincs még otthon. Az anyós kimossa a kapcám. Megszárad a kemencénél. Az ingeimet is. Három inget, amit Liza csináltatott, meg azt, amit én vettem. A gatyákat is. Reggelig lehet meztelenül is aludni. Nyina elég forró. Hozzám sem nyúlna. Nem kezdeményez semmit.

Korán kell kelni. Egy óra az út. Havas a terep. Éjjel kis havazás volt. Szelesre váltott az idő. Egész nap fagy. Sok rakodás van. A munka megnyugtat. Kell a kikapcsolódás. A munka nemesít.

Április 21., szombat. Pista kérdezte, miért nem szóltam nekik is. Eljöttek volna a lagziba. Elmondom neki, hogy esett meg. De nem mindent. Csak azt, hogy első látásra elvettem feleségül. Legyen hol lennem. Kész. A teljes nevét elfelejtettem. Ma este megkérdezem. Illik tudni, ki az ember felesége. De ők se tudták az én nevem. Leírtam Nyinának, azt vitte a kolhozirodába.

Az elnököt nem láttam, de szolidáris a lányokkal. Ha rajta múlna, mind elengedné innen. Úgysincs sok haszna neki sem a kolhozból.

Otthon várt a szauna. Amosz is volt már, 24-e helyett már holnap elmennek az új helyre. Vagyis visszamennek oda, ahol nem égették el a gallyakat. Vizes még a föld, havas, de ilyenkor kell égetni. Ha száraz, már tilos. Minden holmiját összeszedte, este már másutt alszik. Korán indulnak.

Nyinával már csak ketten lakjuk a szobát. Minden este az anyós ágyaz meg. Szeret kedveskedni nekem. Örül, hogy én élek a lányával. Amosszal volt egyszer engem megnézni a telepen. Akkor határozta el, hogy megszerez Nyinának. Jól tette. Legalább egy gondot levett rólam. Mindent megtudtam, Nágyáéknak kicsi a lakásuk, másképp már ő is elkelt volna. Kejkának szintén nem lett volna hová tennie. Igaz, ő egy szobában lett volna velem és a nővérével. Két ágy van a szobájukban. Később mégis férjez ment egy újonnan szerződött 23 éves fiatalemberhez. Jöttek hozzánk, hogy az anyósomtól kivennék a kis házat. Húsz rubelért ki is adta nekik. Jó, ha a ház nem áll üresen, így Kejkával szomszédok lettünk. Nágya – talán a jelenlétem miatt – elhúzódott tőle. Sosem tudom meg, vele mi lett. Nágya tudja, hogy szeretem őt.

Éjjel apósom állandóan krákog. Csak nincs valami fertőző betegsége? Mondom az anyósnak, hogy éjjel felkelt a horkolásával. Asztmás, mondta. Negyvennégy éves, de már tíz éve asztmás. Azért néz ki öregebbnek. Ez nem asztma. Az fulladásos köhögéssel jár. Vagy én nem ismerem az asztmát? Lehet.

Nyina várt már a szaunára. Megfürödtünk, ittunk egy pohár szamagont, vacsoráztunk. Kejkáék már beköltöztek a kis házba, este áthívnak, nézzük meg, hogyan rendezkedtek be, tegyük tiszteletünket náluk. Fél órát voltunk ott. Egy pohár szamagon, zakuszka. Ennyi volt az egész. De át kellett menni, ne gondolják, hogy Nyina félt engem. Ezt az anyós mondta. Még mennyire féltenek! Sehová se jár, nehogy hozzá is járjanak a lányok. Nem tudom, náluk mennyire voltak vendégeskedések előttem. De most ritkán jön valaki. Én senkihez sem járok.

Május 7., hétfő. Ma egy éve, hogy ebben a járásban vagyok. Elsején múlt három éve, hogy nem vagyok szabad ember. Kicsit fáj a szívem, szomorkás a hangulatom, nincs semmihez sem kedvem. Szeretnék egyedül lenni magammal. Gondolkodni az élet hiábavalóságáról. Mert mi az élet? Itt a létfenntartás ösztöne létezik csak. Minden ekörül forog. Ha van mit enni, eszel, ha van kivel élni, élsz. Laksz. A természetnek mindenki ki van szolgáltatva.

Május 19., szombat. Kejka férje és én megyünk a szaunába. Először vagyunk magunk között. Mondja, hogy Kejka elárulta neki, hogy azért kérte az anyósom házát, mert a közelemben akart maradni. De minden harag nélkül mondta, nem volt benne semmi féltékenység. Nem is lehetett, mert én, mióta Nyinánál lakom, senkivel sem beszéltem. Köszönünk egymásnak, és el van intézve. Csak mehetnék már el, unom Nyinkát is. Olyan, mint egy fadarab. Semmi érzés sincs benne, ami nőre vallana. Talán sosem kapott volna férfit, ha az anyja nem fektet be az ágyába. Semmi kacérság, semmi női praktika. Pedig elég csinos, észrevehető idomai vannak.

A munkám most kissé megváltozott. Fridmann-nal volt egy kis nézeteltérésem. A rakodásnál ugyanolyan bért számít a nőknek, mint nekünk. A munka nehezebb részét azonban mindig Pistának vagy nekem kell elvégezni. Van még két férfi, de ők, ha lehet, egyedül rakják a kocsikat. Fridmann úgy választja ki nekik a fuvart, hogy ketten is meg tudják rakni. Deszka, palló, gerenda az mehet kettőnek is. Egy gerenda se nehezebb 45-55 kilónál. Azt egy férfi kényelmesen felviszi a kocsira. Megegyeztünk, hogy minden kocsit négyen raknak ezentúl. Ha kell, egy vagy két személy fenn van a kocsin, de ha lehet, akkor mind a négyen egyszerre rakodnak. Így egy kocsi rakodási ideje lerövidül. És több is rakodhat egy óra alatt. Két-három kocsit lehet helyszűke miatt egyszerre rakni. És mindegyiknél kell lennie két nőnek is. Ha lehet, olyan kocsikat adjanak nekik, amiket nők is rakodhatnak. De mindenkinek egyenlően kell számolni a bérét, ha egyformán kiveszi a munkából a részét. Mindjárt az én Nyinámat hoztam fel példának. Erős, szívós asszony. De Nágyával mégsem lehet összehasonlítani. Nágya a mázsát is felemeli könnyen, akár én.

Június 10., vasárnap. Rengeteg munka, reggel hattól este nyolcig van rakodás, ez így megy már hetek óta. Semmire nincs időm, a kedvem sem a legjobb, megint hosszasan gondolkodom helyzetemen… Kedden volt egy súlyos esetem Pistával. Valakivel megint összeveszett, elég izgága ember volt. Mondták neki: miért nem olyan, mint én? Velem senkinek sincs semmi baja. Erre azt találta mondani, hogy én seggnyaló vagyok. Mióta a feleségét – ki tudja, miért – eltanácsolták a konyháról, állandóan kötekedik velem is. Kikértem magamnak magyarul. Erre felugrott, hátulról orrba vágott teljes erőből. Azonnal elindult az orromból a vér. A kezemben volt a vadászkésem. Felálltam a lócáról, és a konyhába szaladó Pista után vágtam. Olyan erővel, hogy átment a hirtelen becsapott ajtón. Ha eltalálja, megöli. Szerencsémre senki sem jelentette hivatalosan az esetet. Persze mindenki megtudta. De Pistát senki sem kedvelte. Így még Kozlov, az őr sem mondott semmit.

Egy hét is eltelt, mire visszaállt a régi viszonyunk, de attól fogva már nem voltunk olyan jó társak. Pont egy magyar akart megszégyeníteni! Igaz, már régen tudtam, hogy valami nem tetszik neki. Nyinával beszéltünk is róla. A feleségét szégyelli, mondta Nyina. Ebben is volt valami, mert Katya még soványabb lett, hiába dolgozott a konyhán. Az arca még fehérebb, a teste valószínűtlenül vézna lett. Mondta, ha Pista el akarná hagyni, akkor elküldik északra. Itt mindannyiunkat északkal ijeszt-

getnek. Engem inkább küldjenek haza. Szeretném már az itteni emlékeimet otthon leírni. Egyelőre semmi írást nem akarok magam körül tartani. Abból semmi jó nem származhat. Mindenen gondolkodom, és az agyamba vésem. Jó a memóriám. Remélem, egyszer majd mindenre sor kerül. Ez se tarthat örökké. Lesz mit leírnom!

Június 17., vasárnap. Ma reggel kimentünk fát vágni. Visszük a fűrészt, két baltát. Sokáig megyünk a ligetes kaszálókon, csalitokon keresztül, de alkalmas fákat sehol sem találunk. Mind kivágták már az évek során. Az egyik óriás nyírfánál mondom Nyinának, hogy vágjuk ki. Keressünk másikat – így Nyina. Ott szoktak hűsölni kaszáláskor a népek. Van ott sok kis fa is, majd az alatt hűsölhetnek. Jó órája már, hogy megyünk előre, sehol semmi. Ez is van vagy hat kilométerre a falutól. Remélem – gondoltam –, mikor ezeket be kell szállítani fűteni, én már messze járok innen. Szép nagy fa, de mivel nincs körülötte másik, sok ága nőtt, elég vastagok. Hatvan centi alul a törzse. Az ágaikat is össze fogjuk vágni, lesz belőle három köbméter, ha nem több. 15 méternél nem volt magasabb. Lett belőle szűk három köb. Délre kivágtuk, és lenyestük a gallyakat is. Készítettünk tíz-tíz virgácsot is. Virgácsnak nem a legjobb a vén fa. A sok levelet összeraktuk, hogy ne zavarja majd a kaszálást. A falu rossz néven venné, ha beszemetelnénk a kaszálót.

Ebéd után kis pihenő. Se közel, se távol senki. Csak a madarak csicseregnek. Illatok szállnak mindenfelől. A rét most kezd virágba borulni. Itt nem kaszálnak silót. Vagy csak én nem láttam? Már nem figyelem a tavaszi munkákat. Korán megyünk ki, későn jövünk meg. Szántottak néhány napig, van itt sok kis szántó. Száz hektár lehet a határban. De az ötven darabban. Nyina is nadrágban volt. Szégyenlős. Mondom, vegye le a nadrágját, erre elmegy a bokrok közé, és ott veti le. Senki sincs a közelemben. Maga alá teríti, az ingét én emelem fel. Szerelem a természet lágy ölén. Jól kiszórakozom magam.

Június 22., péntek. Ma fizetés van, vasárnap Nyinával Bogotolba megyünk. Reggel megy egy kocsi, korán indul, nekünk még korábban kell ott lennünk. Nyina a vásáron akar venni magának ruházatot. Hogy mit? Hát, amit éppen kapni fog. Én majd a következő fizetéskor veszem meg magamnak, ami kell. Akkor ő adja nekem a fizetését. Most én adom neki az enyémet. Csak annyi kell nekem, amennyi az élelemre szükséges, a konyhán a kettőnk ebédjére meg 10-20 rubel. Most 350-ért vehet magának holmikat. Elég szép summa. Egy csizmát, valami szép félkabátot és egyebeket vesz. Mondtam, vegyen szép fehérneműt is. Ne sajnálja rá a pénzt. Ketten megnézünk mindent, utána megveszi azt, ami neki tetszik. Van ismerősünk Bogotolban, ott fogunk aludni.

Június 24., vasárnap. Tyuhtyetba értünk nyolc órára. Reggel négykor keltünk. Reggeli után azonnal indultunk. A fű nagyon harmatos. Itt nem is lehetne más lábbeliben járni, mint csizmában. Az is csuromvizes lett. Az erdőn keresztül egy óra alatt a

kocsinál voltunk. Tíz perc múlva indultunk. Szmajlovval megyünk, ZISZ–150-essel. Nyina a kabinban ül, én és egy helyi lakos a platón. Ivanovkában még egy lány szállt fel, hogy ő is Bogotolba megy. Ők fizetnek tíz rubelt az útért. Nincs más közlekedési lehetőség. Ez meg zsebbe megy. Tyuhtyetben még két férfi száll fel, ők öt-ötöt adnak. Eddig a sofőr kétnapi keresetemet kapta meg. Ezért szeretnek vasárnap korán indulni, akkor nincs sok kocsi, és biztos a bevétel.

Már közeledünk a puzanovói földekhez. Akkor jut eszembe, hogy nekem tilos elhagynom a Tyuhtyeti járás területét. Ha el akarok utazni, előzetesen engedélyt kell kérnem a rendőrségtől. Ezzel meg is szakadt az én utazásom. Mikor odaértünk az első elágazáshoz, ahonnan Cseremsanka felé lehet menni Puzanovóba, megzörgetem a kabin tetejét. Megáll Szmajlov, kérdezi: ki akar kimenni? Mondom neki, mi újság. Erre azt mondja, nyugodtan jöhetek, soha nem igazoltatnak útközben. De én már menni sem akarok. Valami ismeretlen érzés kerített hatalmába az ismerős terület láttán. Én csak azt mondom, hogy nem merek menni, mert ha igazoltatnak, akkor neki is kellemetlensége lehet miattam. Hogy nekem ez korábban nem jutott eszembe. Nincs mit tenni, mondom Nyinának, menjen egyedül, én meg leszállok, és bemegyek Puzanovóba. Holnap reggel meg kijövök ide, és az első kocsival visszamegyek a telepre. Egyenesen munkára. Odaadtam a pénzt, csak 150 rubelt tartottam meg. Elmentek. Én meg elindultam a bekötőúton Puzanovóba.

A falu előtt találkozom az első lánnyal. Már az erdőből tért vissza. Cseremsát[119] szedett. Volt nála egy kilónyi. Már az is a végét járja. Ilyenkor már erős az íze, nem mindenki szereti. Uljana az, megismertem messziről. Együtt értünk a kapuhoz, tárva-nyitva. Még nem kell félteni a termést az állatoktól. Meglepődött, ahogy meglátott. Nem kérdezett semmit. Én sem érdeklődtem senki iránt. Nem tartottam volna szép eljárásnak azután, ahogy én az itteni lányokkal elbántam. Most már tudom, mekkora hibát követtem el velük szemben. Mi lett volna, ha elveszem Sura Azsarovát? Már betöltötte volna a tizenhatot, és lehet, terhes is lenne. Hát, azt aztán nem. Remélem, Nyina sem lesz terhes. De az ellen én semmit sem teszek. Mit is kéne tennem? Mert ha terhes lesz, akkor mit fogok csinálni? Hiszen a porcikám sem kíván gyereket. Itt nem. Pedig nagyon szeretnék családot. De nem így. Rendezett körülmények között több gyereket is szeretnék.

Beértünk a faluba. A bolt nyitva van. Bementem, mindenki örömmel köszöntött. Mondom, hogy látogatóban vagyok. Keresek már annyi pénzt, hogy eljöhetek. Nézem a boltot. Először vagyok a puzanovói boltban. A pulton látok néhány ujjatlan – zöld alapon fekete csíkos – pulóvert. Egyiket felpróbálom. Kicsi, a másik éppen jó. Le sem veszem. Az első holmim, amit az irtáson keresett pénzemen vettem magamnak. A színe fűzöld, nagyon tetszik. Tükröt is mutatnak. Hát, borotválkoztam

119 Vadfokhagyma.

tegnap, még ez a szerencse. Elmegyek Uljanával, aki nem tágított mellőlem, mióta a kapunál találkoztunk. Elmegyek hozzájuk. Édesanyja örül, sietve süt rántottát.

Evés után elindultam az ismert házak között. Igen, itt boldogabb voltam, mint most vagyok. Haragszom Nyinára. Most már nős vagyok, senki lánnyal nem beszélhetek kötöttség nélkül. Ismerős fiúk jönnek. Hamar híre ment, hogy Zonya megjött. Nem megyek el Volkováékhoz, sem Lizához. Az már a múlt zenéje. Felejtsük el. Beszéltem Uszkovval. Érdeklődött a rendőrségen, mikor bent járt hivatalos ügyben. Mondja, hogy a rendőrség szerint az új munkahelyemen is nagyon meg vannak velem elégedve. Ez neki nagyon jólesett. Szeretné, ha itt sikerülne feltalálnom magam, és rendeződne a helyzetem. Itt ők mindenben segítettek volna, ha valamelyik lányt elvettem volna feleségül. Nem lett volna muszáj Volkovát elvennem, hiszen bármelyik lány hozzám jött volna. Nézzem meg Maruszját. Sokat emleget.

Viktor most a járásban van, kórházban. Minden évben két hétre be kell feküdnie. Az irodában beszélgetünk. Eljött Malisev, a falábával messziről kopog. Örömmel üdvözöl, meghívott ebédre. Elfogadom, szívesen láttak mindig. A felesége készíti is az ebédet, azért küldte őt, mondja meg, nehogy másnál kössek ki. Igen, érzem a különbséget Puzanovo és az utána megismert falvak között. Mennyire más itt az életszínvonal! Itt sokkal barátságosabb, mert gazdagabb a nép. Én meg akkor az hittem, hogy a szegénység legalsó kasztjába csöppentem.

Olvastam Emilio Salgaritól három könyvet 15-17 évesen. *Damaszkusz oroszlánja*, *India tigrise* meg egy elfelejtett címűt.[120] Abban olvastam a legalsó – az érinthetetlenek kasztjáról. Hát, ami itt van, az jómódnak számít. Igaz, nekem már emelkedett a bérem, a normák többet és többet fognak fizetni az új szezonig. De itt arról nem tudnak. Ők csak másokhoz tudják magukat hasonlítani. Kolhozt kolhozhoz. Abban meg ők az élen járnak. Ezért örülök most annak, hogy engem ide és nem máshová tettek. Csak akkor még nem tudtam olyan jól beszélni, mint most.

Ebéd után sétálok a faluban. Csak a főutcán megyek. Egyikben Volkováék, a másikban Liza lakik. Az utcán szembejön velem a kis arisztokrata Zina. Mintha most egy kicsivel magasabb lenne. Termete olyan, mint volt. Karcsú, az orra kissé hosszú, szemei nagyok és álmodozók. Nyári ruhában még jobban feltűnik a dereka vékonysága. Megáll, azt se tudja, mit mondjon. Nem tudta, hogy visszajöttem. Hol fogsz lakni? Sehol, mondom, csak látogatóban vagyok itt. Kíváncsi vagyok rátok. Már hiányoztatok. Nevet, kézen fog, és jön velem az utcán, amerre megyek. Találkozunk Katya Putyincovával, aki postás volt Katya Volkova előtt. Behív, nézzek szét náluk is, hallotta, hogy látogatóba jöttem. Tiszteljem meg őket is. Zina is bejön velem. Ott

120 Emilio Salgari (1862–1911): olasz kalandregényíró, a *Sandokan* szerzője. A *Damaszkuszi oroszlán; Sandokan, a maláj tigris* című könyvekről van szó, ám ezek jóval később jelentek meg magyarul. *Az alaszkai aranyászók* vagy *A kalózbáró diadala című műveit viszont* már a húszas években kiadták Magyarországon.

van Katya húga és egy szomszéd lány a fiújával. Lámpafénynél beszélgettünk tovább. Elmúlt 11 is, mikor végre lefekvéshez készültünk. Nekem Katya a saját ágyát adta, ő meg a padlón ágyazott meg bundákból. De én feküdtem oda, és nem engedtem, hogy miattam a padlón aludjon. Még egy darabig beszélgettünk, míg el nem álmosodtak, mindkét oldalamon lányok feküdtek. Jobbra Katya, balra a húga.

Június 25., hétfő. Mire megmosdok, kész a reggeli. Kemencében főtt krumplipüré tejjel és tojással, rózsaszínűre pirítva. Tejjel öblítjük le. Elbúcsúzom a lányoktól. Kikísérnek a falu kapujáig. Kétszáz méterre laknak onnan. Ott elbúcsúzom tőlük. Még Uljana is kiszalad, figyelte, mikor megyek el. Feddőn néz rám: miért nem náluk aludtam? Mit mondjak? Tényleg elfelejtettem. Ha nem lenne Nyina, biztosan náluk maradtam volna éjszakára. Így alakítja a sorsunkat az élet. Mondom, hogy a lányok nem engedtek, ketten is tartottak, nehogy elmenjek. Ezen jót nevetnek, én meg elindulok. Sokáig állnak még, amikor visszanéztem, integetnek. Isten veletek, tán sosem jövök már ide!

Este Nyina vár otthon. Vett csomagból szürkéskék kabátot. Szép, nem is volt drága. Félcipőt, húgának és az anyjának is holmikat. Csizmát, feketét. Senkinek sincs itt más színű. Semmi pénze sem maradt. Nekem volt még a pulóver árán kívül 130 rubelem. Az elég. Mindenki örül, nekem nem vett semmit. Látja az új pulóvert. Neki is tetszik. Vehettem volna egyet neki is. Mondom, hogy csak férfi volt. Ha volt is, nekem eszembe sem jutott. Elvitte majdnem az egész pénzt. Vegyen magának, amit akar. De tőlem ne várjon semmit. Úgy hallottam, hogy itt is fognak árusítani olyan holmikat, mint csizma, fél bunda, kesztyű, de csak késő ősszel. Majd akkor veszek itt, ami kell télire. Donya örül az új ruhának. Nyári, piros pettyes, divatos. Én ugyan azt sem tudom, mit itt a divat. Nem is érdekel. Nekem az már sosem fog számítani. Legyen meg a szükséges ruhám, ami az időjárásnak megfelel, és a munkát el tudom végezni benne.

Július 14., szombat. Eltelt három hét. Kiszállítottunk 720 köbméter fát. Egy lánctalpas és egy Sz–100-as[121] szállította a rönköket. Eleinte nehezen ment minden. A kis fák belenőttek a kidöntött, legallyazott rönkökbe. Sok növény nő itt egy-két méteresre. Kiszáradt kóróik gátolták a szállítást. Harmadnapra alakult ki az ideális szállítás feltétele. Addigra kivágtunk néhány fát is. Nekem kellene mennem a traktorral. Most már kialakultak a szállítási utak. Egy-másfél kilométerre kell csak szállítani. Ha útközben elakad egy tuskón vagy egyéb ok miatt a szállítmány, akkor kell segíteni a traktorosnak.

Ebéd után beborult. Még melegebb lett. Az erdőben nem lehetett félmeztelenül dolgozni. A szúnyogok miatt le sem vethettük az inget. Azok a dögök még azon

121 Lánctalpas traktor.

keresztül is szúrtak. Kicsavartuk az ingből az izzadságot, és felvettük újra. A hőség sok erőnket kiveszi.

Ballagunk haza az erdőn keresztül. Nyina már ötkor elment. Elkészíti a szaunát. Az anyós délután befűtött, ő csak a tiszta fehérneműt, törülközőt készíti be. Meg elballag a folyóra egy fuvar vízért. Van egy kis kocsi, ha száraz az út, arra feltesz négy vödröt, és hazahúzza. Fél óra alatt itt is van. Az erdőben rengeteg a gomba. Most nem kell. Mikor gombát akarna kisütni, szólnak, én hazafelé mindig szedek. Tíz perc alatt szedek annyit, amennyi kell. Kejka, Nágya meg két férfi jön velem. A traktoros is szalad. Ma hazamegy a családjához, de előbb megfürdik. Innen megy egy kocsi Bogotolba, a holnapi vásárra. Azzal elmegy egy darabon, onnan egy kis gyaloglás, és otthon van éjfélre.

Július 29., vasárnap. Ezen a héten nem volt semmi akadálya a szállításnak. Sokan vittek naponta kettőt is. A raktárkészletet nem tudják feltölteni. Ezért megengedik mindenkinek a vasárnapi munkát is az erdőben. Rakodók már tízen vagyunk állandók, meg hat segítő, ha kell. Megjött Leningrádból egy iskolás lány, Klava. Vagyis Klaudia. Üde, virgonc, 17 éves. Szépen énekel. Városi lány, Kotyikov lánya. Mindene mozog, mint egy előadóművésznek. Látszik, hogy Leningrádban másképp nevelik a fiatalságot. Ott van az iskolában önképzőkör. Mindenki – mondja – a tehetségének megfelelő szakkörökbe járhat. Ott azt csinál, amihez kedve van. Felfogja vajon, hogy itt a fiatalság rabszolga módra él? Nemhogy önképzőkör, de még tornaterem sincs az iskolákban. Az utcán végeztetnek velük – harmadrendű tanítók – egy-két gyakorlatot. Az minden – mozoghatnak eleget, hiszen a természet itt lehetővé tette számukra az állandó munkát.

Augusztus 5., vasárnap. Ma voltunk szétnézni a határban. Sok a fekete ribizli. Ettünk belőle eleget, szedni még korai. Egy hét múlva már lehet. Délelőtt kiültünk a falu közepén az út mellé. Onnan ágazik el az alsó és felső rész felé. Négyen kártyázunk. Szerencsére alig van szúnyog. Éget a nap. Fél tizenegy felé elfogyott a két üveg vodka. Heten ittuk, mert közben a fűrésztelep traktorosa is hozzánk verődött. Keveset keres, neki nem jár normaemelés, amit szezonmunkáért kapunk. Két falusi férfi is a vendégünk. Őket mi ültettük le. Összedobtunk két üvegre, a traktoros meg átszalad Dmitrovkába, mert itt nincs bolt. Tizenkét kilométer oda-vissza. De ő a kertek alatt megy, és az erdőn át az ártér felől hamar odaér. Hét kilométer. Sietett, egy óra alatt megjárta. A nadrágjából száll a vodkaszag. Az egyik üveggel eltört – mondja, de senki sem hiszi el neki. Egy decit odaöntöttél, a többit megittátok valakivel. De leheljen rá, mondja, megmondja, ivott-e, vagy sem. Nekem se tetszik, de azt mondja, hogy Dmitrovka alatt át kellett mászni az ártéri kerítésen, és visszafelé ott csapódott a zsebében lévő üveg a fának, és eltört. Tovább kártyáztunk. Ebédre hazamentünk. Elmúlt egy vasárnap megint. Vajon mennyi van még hátra? Nem kaptam választ a követségtől már két levelemre. Otthonról se. Értetlenül állok a történtek előtt.

Augusztus 19., vasárnap. Egész héten éjjel-nappal dolgoztunk. Sok újság volt hétfőn. Ha nehezen is, de beindult az új körfűrész. Egy méterrel közelebb kellett hozni az egész berendezést, mert az első éjjel ellopták a szíj egy részét. Valakik elvágták és elvitték. Milyen kitűnő cipőtalp lett valahol belőle! Kozlov kihívatta a rendőrséget Tyuhtyetből. Jöttek ketten nyomozók is. Kutyát is hoztak. De semmi eredmény, soha nem tudták kideríteni, ki vitte el. Hozattak másikat a városból. Két hét kiesés volt miatta. Azóta minden éjjel puskás őr áll a fűrészgépnél.

Augusztus 20., hétfő. Ma otthon ünnep van, Szent István napja. Valamikor a Szent Jobb-körmenetet néztük Pesten. Utána apánk elvitt este a tűzijátékra. Egész életre szóló élmény volt. Máskor kimentünk Vecsésen a vasúti hídra, onnan is jól lehetett látni a tűzijátékot. De az igazi az volt, mikor a Duna partjáról néztük. Itt meg az éjjel szélvihar söpört végig az erdőn. A sok nyírfát, amiket nyár előtt meglékeltünk, hogy a nedvét igyuk, kidöntötte a szél. Ott törtek el, ahol ki voltak faragva.

Augusztus 27., hétfő. Szomorkás-csepergős az idő. Tavaly ilyenkor Puzanovóban meleg volt, és aratás. Itt ennek nyoma sincs. Beköszöntött az ősz. Hoztak eladásra csukát a folyóról. Ma én is voltam ebédidő alatt egyet hajtani. Elzárták a folyót onnan, ahol átjártunk. Kétszáz méteren keresztül csónakkal úszunk le a folyón, tíz méter széles a víz. Botokkal ütögetjük a vizet, a halak meg menekülnek lefelé. Az elzárást ágakból készült kerítés szolgálja. Vagy húsz kiló hal – főleg csuka – akadt fenn az akadályon. Mögöttünk meg hálót húztak egy csónakkal. Rozoga alkotmányok, állandóan meregetni kell belőlük a vizet. Így is csuromvizesek lettünk. Az eső is szitált. De pont ilyenkor kell zaklatni a halakat. Ehhez én nem értek. Vettem én is egyet a csukákból.

Szeptember 8., szombat. Pistával csak a munkahelyen találkozom. A felesége néha bemegy Tyuhtyetba. Akkor elmondja, ott mi újság. De ott sincs semmi újság. Pista sosem írt még levelet haza. Én meg ma kaptam egyet otthonról. A legutóbbira volt válasz. Ebből megtudtam, hogy az előző két levelem nem érkezett meg. Amit abban írtam, meg sem említették. Kértem, hogy a Belügyminisztériumban érdeklődjék meg, hogyan kaphatok útlevelet hazamenni látogatóba. Így akartam megtudni, hogy otthon egyáltalán tudnak-e rólam. A választ egyikre sem kaptam meg. Tehát vagy itt nem engedik ki, vagy Moszkvából nem engedik tovább. Olgának már nem írok. A követség sem válaszolt. Egy év alatt négy levelet küldtem nekik. Egyre sem érkezett válasz. Nekem már mindenki gyanús. És én is – gondolom – gyanús lennék. Valahogy belém ette magát a bizalmatlanság.

Jövő szombaton fizetés. Akkor elutazom Krasznojarszkba. Reggel elutazom az első kocsival, és elkérem személyesen. Ha igazoltatnak, azt mondom, hogy a dmitrovkai kolhozból vagyok, elvesztettem az irataimat. Csak érkezzek meg a városba.

Ott már vihetnek is a rendőrségre. Hiszen éppen oda indulok. Nyináéknak azt fogom mondani, hogy vásárolni megyek, ha mégsem érek vissza vasárnapra, akkor feladok egy táviratot. Megmagyarázom valahogy a távollétemet. Nem mondhatom el nekik, hová készülök. Elmondhatják valakinek, és meglenne a baj. Ők is bajba kerülnének. Csak sikerüljön.

Írtam a szüleimnek. Jól vagyok, erdőkitermelésen dolgozom. Megnősültem, van szép kertünk, tehenünk, egy kétszáz kilós disznót hizlalunk. És ez mind igaz. Ennyit írtam, meg a természetet dicsértem. Itt nekem nagyon tetszik minden. Nehéz az élet a tajgán, de a természet gyönyörű. A szúnyogot meg egyéb vérszívókat minek leírni? Attól nekem nem lesz könnyebb. A saját ügyemről sem írtam semmit. Ha ők tudnának valamit, nem úgy írnának, ahogy. Egyáltalán nem tudom, mit tudnak rólam.

Lágerben voltam, de gyerekként kerültem be. Tehát semmi politikai bűntett sem lehet a rovásomon. Vagyis egy vagyok az ingyenmunkások tömegében. Semmi bűnöm, de szükség van rám, és elkaphattak. Mindegy, ki vagyok, a hatalom rendelkezik velem. Emberi jogokról itt szó sem lehet. Örülj, hogy Puzanovóba kerültél, és nem száz kilométerrel odébb. Oda, ahol Béla él. Tényleg, illene neki is küldenem már egy levelet. De nem is írok. Van szabadságom, elmegyek hozzá.

Szeptember 10., hétfő. Kértem egy hét szabadságot. Keddtől vasárnapig. Hat nap elég lesz. Krasznojarszk ide 125 kilométer, két nap oda, kettő vissza. Az idő jó, kirándulásnak is megteszi. Egészen felvillanyozott a tudat, hogy találkozom Bélával. Alig vártam, hogy vége legyen a munkanapnak. Azt ledolgoztam. Igaz, pénz nélkül megyek, vittem húsz rubelt. Fél literre sem elég. De nem inni megyek. Két nap oda, annyi vissza, tehát két napot ott töltök. Senkivel sem közöltem, miért kell a szabadság. Pistának se mondtam. Ő sosem érdeklődött Béla után. Este Nyinának mondom, készítsen egy kenyeret, tíz tojást főzzön meg, tegyen vajat egy pohárba, és elmegyek Csindatra, ott van egy magyar, akit meg akarok látogatni. Még nem volt a postás, éppen kiadtam az utasításom, mikor belépett, és hozta a Béla levelét. Szerencsés egybeesésnek tulajdonítottam. Láttam, hogy aki írta, művelt ember. De valami kegyetlen szomorúság, levertség, mélabú és fájdalom áradt minden sorából.

Levertség. Magány. Kilátástalanság. Unalom. Mit lehetne tenni? Ilyen tőmondatok. Reménytelenség. Elvesztettem minden reményt. Belepusztulok. Másfél oldalas segélykiáltás. Csak a süket nem hallja meg.

Úgy határoztam, hogy még Tyuhtyetba sem megyek be. Be kell jelentenem, ha valahová el kell mennem. De nem. Az 10 kilométerrel több út. Tyuhtyettől a Csindatra vezető út 105 kilométer, ide az út 20 kilométer. Ha Tyuhtyeton keresztülmegyek, akkor az 135. Ha Leontyevkának megyek, akkor csak 125. A bekötő éppen ott ér ki a tyuhtyetszkij traktra – országútra –, ahol egy bolt van, abban lakik a boltos és a családja. A bolt Leontyevkához tartozik. Más nincs is a közelben. A falu két kilométerre van a bolttól. De itt forgalmas az út, legalábbis ha van szállítanivaló. Napi

60-65 kilométert kell megtennem. Alig alszom valamit. Fáradt leszek. De nem jött sokáig álom a szememre. Végre elaludtam. Korán ébredtem.

Szeptember 11., kedd. Kissé hűvös a reggel. A tarisznya bepakolva. Egy kerek kenyér, egy kilós, tíz főtt tojás, húszdekányi túró. Ez minden. Majd veszek ennivalót útközben. Egy kiló kenyér 2,20. Ha kapni.

Jól bereggeliztem. Ittam fél liter meleg tejet is. Elbúcsúztam tőlük. Elindultam. Fél hat lehetett. Mire kiértem az országútra, már jól fenn járt a nap. Egyenletesen haladtam, erőltetés nélkül. Egyforma léptekkel és sebességgel. Egy-kettő, egy-kettő. Megtettem húsz kilométert. Délelőtt van. A bolt bezárva. Ki is venne most valamit? 8–4 között zárva. 6–8, 4–6 nyitva. Ha van sok szállítás, mint aratáskor, akkor egész nap nyitva. De itt nem sok termett az idén. Az út sem a legjobb. A legutóbbi esők kissé feláztatták. Itt is földút az országút. Alig látszanak keréknyomok. Kicsi itt a forgalom. A lakosság többsége ettől a vonaltól délre él. A terület tíz százalékán él a lakosság háromnegyede.

Látok egy nőt, várakozik. Kérdem, milyen falu van a legközelebb. Belogorka. Fehérhegyecske. Valahogy így fordítható. Csak nagyobb domb, de onnan viszi az egész járás a kaolint a lakásfestéshez. Tejjel összekeverik, és azzal festenek. A falu annak köszönheti a hírét. Egyébként egy fő- és két mellékutcája van. Hetven házból állhat. Jött egy kocsi, azt várta az asszony. Elvittek egy darabig. Úgy nyolc kilométert tettünk meg egy óra alatt. Ott volt nekik erdei munkájuk, favágás saját részre. Megköszöntem a szállítást, és elindultam Lisztvennoje Rucsej felé. De nem látni, csak néhány házat a távolban, balra, messze az erdőben. Ez is folyó partjára települt. Egyenesen vezetett idáig az út. Húsz háza van, de csak a jobb oldalán, a bal felén folyik a folyó. Neve a lisztva = vörösfenyő, reka = folyó, recska, rucsejka = patak, ér szavakból származik. Itt minden falu vízfolyás mellett települt. A nevükben szerepel a patak neve vagy utalás a patakra. Tyuhtyettól északkeletre van Zarecsenka, utána Bezrucsejka. Az előbbi patakon túlit, az utóbbi patak nélkülit jelent. A patak nélkülinek is van patakja, de másfél kilométerre. Onnan hordták a vizet. Feleúton dombnak fel.

Miután elbúcsúztam a szállítóimtól, elindultam gyalog. Sehol senki. Mintha kihalt tájon járnék. Oldalt erdő. Vége sem látszik. Ekkora összefüggő erdőt csak a vonatból láttam, mikor hoztak az Urálon át. Kilométereken át. Ahol rátértem az országútra, ott még voltak kis ligetekkel tarkított szántók. Aztán egyre kevesebb, majd végül eltűntek a kis parcellák is. Néhol emelkedőn megyek fel, de kisebb kanyaroktól eltekintve egyenes az út. Jobb oldalon szürkére száradt vörösfenyő oszlopok négyszögűre faragva, ezek jelzik a versztákat. Régiek lehetnek, mert nem kilométerekben van rávésve, hanem versztában. A levegő reggel kissé csípős volt, de mostanra meleg lett. Leülök az út oldalában, eszem két tojást és egy darab kenyeret. Pár perc után haladok tovább. Rajtam kívül senki sem látszik az úton. Elértem a kanyarig. De csak egy kanyar. Utána megint beáll egyenesen északnak. Látni vagy négy kilométert. Elértem az újabb kanyart, onnan már egy falu is látszik. Belogorka.

Kevés ház, egyik a másiktól távol. Nagy kertek. Néhol egy asszonyt látni. A falu előtt volt némi szántó, le volt aratva. A tarlón tehenek legeltek, egy lány őrizte őket. Szinte lakatlannak tűnik a falu. Egy út vezet jobbra, egy balra srégen. Felkapaszkodok egy kisebb dombra. Áll az út mellett egy öreg bácsi. Kérdem: mi a legközelebbi falu neve? Hát – húzza a szót – az nem falu, hanem zimavjo. Telelő. De van falu is, attól huszonnyolc kilométerre. Kandat. Ott van üzlet is – felelte újabb kérdésemre. És mennyire van ide zimavjo? Jó húsz kilométer – volt a válasz. Négy óra alatt odaérek. A faluból még két ház van hátra. Az egyikbe bemegyek, kérek egy pohár vizet. Ad, azt se kérdi, merről jöttem. Az időt sem tudja megmondani. Furcsa ember lehetek, gondolhatta, még azt sem tudom, mennyi az idő. Hiszen tudtam körülbelül, mert megszoktam a nap járásából tudni a pontos időt. Ritkán tévedtem tíz percnél többet. De a nap elrejtőzött egy kisebb felhő mögé, és sehogy sem akart kibújni. Két órája is van, hogy egy közepes felhő eltakarja. Mindegy, megyek tovább. Kisebb-nagyobb szántók után egy kilométeres kaszálós liget következik. Aztán megint belemásztam az erdőbe. Az út nyolc kilométeres szakaszon egyenes. A civilizációt az út jobb oldalán futó két szál telefondrót és a póznák jelentik. Egyébként teljesen kihalt az út. Megéheztem. Már elmúlt öt óra is. Ettem négy tojást, vajas kenyeret. Inni nem volt nálam semmi. Hozhattam volna egy üvegben tejet. Utána megtöltöttem volna vízzel. Kezdett unalmassá válni a gyaloglás. Este lett, kezdett sötétedni. Még hat kilométerre van Zimavjo. A híd előtt, mint mondta az öreg. A folyó partján. Csindat a folyó neve. Biztosan az folyik ott is, ahol Béla lakik.

Vagy 200 méterre fahíd, valami nagyobb folyó lehet ott. Lelátni a dombról, ahol állok. Mert állok már egy perce. Keresem a falut. Ott a folyó, a híd, de hol a falu? Közben besötétedett. Elindulok a ház felé. Elkiáltom magam: van ott valaki? Akkor kinyílik az ajtó, és kiront rajta egy farkaskutya. Megáll előttem, kegyetlenül ugat. Majd elhallgat, kilép egy asszony. Int, hogy menjek be. Alig merek közelebb lépni. De csak mondja, hogy kerüljek beljebb. A kutya morog, nem tágít mellőle. Elmegyek óvatosan mellette. Jó estét kívánok. Mondom, ki vagyok. Vagyis mondom a nevem, mást nem. Kérdem: hol van a falu? Zimavjo. Erre elneveti magát. Ki mondta nekem, hogy zimavjo az falu? Hát, mondom, azt mondták, de úgy gondoltam, Zimavjo a falu neve, amit itt kell megtalálnom. Ez egy erdészház. Van telefon, itt megy a vezeték Csindatra. Onnan még egy falu van. Paszecsnoje. Addig van telefon vezetve. A férje az erdész. Erős, derék, szép arcú, begyes asszony, 24 éves. Vacsorát készít a konyhában az urának. A házat két éve építették. Ő három éve van férjnél. Belogorkában lakott. És csak mondja, mondja. Látszik rajta, hogy megbízik bennem. Neki is jólesik egy kis beszélgetés. Közben megjött a férje is. Lóháton járja az erdőt. A tyegulgyeti erdőirtás is az ő hatáskörébe tartozik. Ott van egy állandó erdész is, mindennap ellenőrizni kell a munkák menetét. Most végzik a szakaszok kijelölését.

Bevezeti a lovat az istállóba, és beviszi a kutyákat a helyükre. Bejön, köszönünk egymásnak. Elmondom, hogy egy magyar fiút megyek meglátogatni Csindatba. Most jöttem Dmitrovkából. Itt szeretnék éjszakázni. Azt hittem, hogy itt egy falu

van. Nem mondta senki, hogy csak az erdész lakik itt. Semmi akadálya, mondja. Itt azért van a barakk, hogy ott lehessen éjszakázni, vagy ha tartósan rosszra fordul az időjárás, akár nyáron, ha feláztak az utak, vagy télen, ha hóvihar vagy szélvihar miatt nem lehet továbbmenni, itt menedéket kapnak. Mindjárt meg is mutatja. Vacsorázunk, beszélgetünk, 11 körül elálmosodom. Magamra húzom a takarót, és elszunnyadok.

Szeptember 12., szerda. Korán kelek, már ők is fent vannak. Átmegyek a házba. Az asszony készített tojásrántottát nekem is, hat rubelt fizettem. Ebben a deci vodka is benne volt. Jó időm lesz. Köd van, de felszáll. Ez jó hír. Elindultam az ismeretlenbe. Átmentem a folyó hídján. Álltam rajta egy percig. Lebámultam a tízméteres mélységbe. Alattam forrt, fortyogott a folyó. Mélyen bevágta magát a földbe. Mindkét oldalon kilátszott a fekete erdei talaj. Áradáskor sokat elmoshat belőle az ár. Most nincs benne sok víz, mégis rohan, nagy a lejtése. Siet a Csetybe.

A kis hídon megállok, nézem a halkan csobogó vizet. Tíz centi ha van. A medrét teljesen benőtte a vízinövény és a fű. Felmegyek a dombra, és megyek tovább. A nyolcas kilométeroszlopnál kitárul előttem a kivágott tisztáson lévő telep kezdeménye. Néhány új meg épülő faház, sárgán világítanak. Emberek dolgoznak rajtuk. Kétszáz méterre vannak. Oda nem megyek be. Semmi dolgom velük. Az irtás már egy kilométert elvégzett az erdőből. Mi lesz itt két év múlva? Az erdő itt sokkal tömörebb, mint nálunk. A magassága is nagyobb. Ez már igazi tajga. De az út közelében egyforma mindenhol. Onnan könnyebb elszállítani a kivágott fákat.

Két óra múlva újabb falu. Bogotolka. A várost Bogotolnak hívják. Később tudtam meg, hogy ide telepítették Bogotol kulákjait a kolhozosításkor. Ők itt is megteremtették maguknak a szép környezetet. Hogy mit és hol dolgoznak, nem sikerült megtudnom. Végre látom már Csindatot. Itt sehol sem írják ki a falvak nevét, de Kandat óta mind ki van írva. Pedig itt azok alapították a telepeket, akiket kitelepítettek a kuláklista alapján. Adnak magukra. Sok finn, észt, lett, lengyel, egy magyar és volgai németek alkotják itt a törzslakosságot. Megélnek. Ha nem vinnének el szinte mindent adóba, jól élnének. Beérek a faluba. Ez is rendezettnek tűnik, de Bogotolka szebb. Rendezettebb. A kapu tárva-nyitva. Egyik oldalon ferdén lóg, be se lehet csukni. Egy nő megy egy borjút terelve. Kérdezem: ismeri-e Bélát? Ismeri. Itt lakik az egyik házban, nem messze. Talán a harmadikban. Megköszönöm. Bemegyek a ház udvarába. Kérdem: itt lakik-e Béla? Itt, de nem tartózkodik a faluban. Bemutatkozom. Mondom, én vagyok az, aki Bélának írt levelet Puzanovóból. Arról ők nem tudnak, mert Béla sosem lakott itt. Ő, mármint a ház ura a méhész, Béla a méhészetben dolgozik mint őr. Ott kell lennie éjjel-nappal. Ide három kilométerre van. Ha iparkodom, még kiérek hozzá sötétedés előtt. Egyenesen vezet az út odáig. Az út a méhészetben ér véget, 360 kas van ott nagy területen, el se tévedhetek.

Felkerekedek, kimegyek a faluból, amerről jöttem. Pár száz méter után balra fordulok, és az egyetlen úton elindulok kifelé keletnek. Kis szántók, ligetek, erdős

területek váltogatják egymást. Lassan megyek, estére odaérek. A nap nyugodni készül, már a fák koronájánál jár. Kaszálók, ligetek mindenfelé, összefüggő erdő itt még nincs. A szántók is elfogytak, egy kilométeren nincs más, csak ritkás, fiatal erdő. A nagyobb fákat rég kivágták. Itt közel a Csulim, azon elúsztatják. Egy elágazáshoz érek. Az út balra eltér egy kissé. Most vajon melyiken menjek? Egyik se tűnik olyannak, hogy sűrűn járnának rajta kocsik. Ide autók már nem járnak, habár a földút száraz időben megfelelne autóknak is. De innen nincs mit elszállítani. Látom, hogy a legfrissebb – pár napos – nyomok jobbra vezetnek, hát arra indulok. Kétszáz méter után a fák ritkulnak, csak kis facsoportok vannak körülkaszálva. Széna áll néhol boglyákban. Akkor megláttam a méhészetet. Csak egy sor kast, majd mögötte még néhány sort. Egy sima területen volt a 360 kas. Életemben sem láttam ehhez hasonlót. Füves volt a terület, csak a kasok voltak láthatók. Odaérek, akkor látom, hogy jobbra egy kis faház áll. Elég jó állapotban van – egy szobából áll. Az az őr háza. Abban lakik Béla. Kiabálok, de csak egy kutya ugat valahol. Kis idő múlva Béla is előkerül a fák közül, a ház mögül. Nem láttuk egymást eddig, el se tudtuk volna képzelni, milyen a másik. Bemutatkozom, ő is mondja a nevét, magyarul. Még akkor sem sejtette, ki jött, mert el sem tudta képzelni, hogy meglátogatom. Béla csak áll, néz, alig képes megszólalni. Végre összeszedte magát, és átöleltük egymást. Olyan megható volt, hogy mindketten könnyeztünk.

Bevezetett a házba. Egy szoba az egész. Benne egy polcos valami, egy faragott ágy, asztal, egy szék – mind primitív megmunkálással készült. Az asztalon és a padon kívül semmi sem volt a szobában. Az ágynemű silány. Béla később elmondta, hogy mindent ő maga készített baltával. A takaró régi. Edény alig van. Sivár, lehangoló környezet, ebben szomorú élni. Egyedül meg rosszabb, mint a lágerben. Akár a magánzárkában. Csak a természet adhat itt némi vigaszt.

Béla télen is itt volt. El sem tudok képzelni ennél szomorúbb és sivárabb lakhelyet! Lámpával vagy mécsessel világítani. Télen napi húsz órán át sötét van. Egyedül heteken át. Volt úgy, mondta, hogy két hétig feléje sem néztek. Viharok voltak, befújta az utat a hó, méteres magasságban. Csak sível lehetett kijönni, néha alig volt már mit ennie. Csak panaszkodik, én meg szinte letaglózva állok, és hallgatom. Este lett, de még sokáig beszélgettünk, főleg a hazai dolgokról. Arról, hogy én hogy kerültem ki, nem is tárgyaltunk. Itt vagyok nála, ez neki a megváltás volt. Mondja, hogy már annyira el volt keseredve, hogy öngyilkosságot akart elkövetni. Elkeseredése nem ismert határt. De miért? Hiszen az embernek mindig bíznia kell abban, hogy a mindenkori állapot csak átmeneti, és akkor majd rendbe jönnek a dolgok. Az élet egyszeri és megismételhetetlen kaland. Én mindig így fogtam fel. Reggelre kitisztult az idő. Ragyogó nap virradt ránk. Már korán reggel kijött a méhész, hozott friss kenyeret és tejet, vajat egy keveset. Nem tudom, Béla milyen szerződéssel dolgozott ott. Mi járt neki, és mit kapott. De nagyon rosszul élt. A méhész kihozott az egyik kis épületből – állt ott több is oldalt – egy vödör mézsört. Reggeli után mindketten bementünk a faluba. Négy kilométerre van, mondta Béla. Azért tűnt nekem tegnap

olyan messzinek… Szép a táj, már sárgulnak a nyír és a nyár levelei. Néhol citromsárga egy-két levél, de vannak kis facsoportok, ahol már a levelek fele sárga.

Beértünk a méhészhez. Az asszony tojásrántottát készített nekünk. Egy pohár sörrel is megkínáltak. Csak mi ketten ettünk. Béla holmija is itt volt náluk. Ők mostak rá. Reggeli után elmentem a rendőrhöz. Már várt. Egyenruhában van. Rágyújt. Nem kínál meg. Ritkán dohányzom, az izgalmak levezetésére viszont nagyon jó. Leültet. Kikérdezi az adataimat. Már telefonált Tyuhtyetba. Nem kértem engedélyt se, mondja. Hogy mertem elindulni anélkül? Tudom-e, hogy én engedély nélkül sehová sem mehetek? Mondom neki, hogy nekem Tyuhtyet járásban szabad mozgásom van. Én se száműzött, se kitelepített nem vagyok. Magyar állampolgár vagyok, és ezt senki sem vonhatja kétségbe. Miért nem kérte ő sem az irataimat? Tudja már, megmondták Tyuhtyetból, ki vagyok. Most már itt maradhatok, de két nap múlva vissza kell mennem Tyuhtyetba, a rendőrségre. Ott majd felelnem kell azért, hogy nem jelentettem be az eltávozásomat. Mielőtt elindulok, jöjjek be, és ő majd jelenti, hogy elindultam. Ezt megígérve el akartam menni, de visszatartott. Kérdezte, miért kerültem ide. Mióta vagyok a Szovjetunióban? Válaszoltam neki, hogy Bélát és engem is jogtalanul tartanak itt fogva. Ha megkapjuk az irataink at, azonnal elmegyünk ebből a pokolból, mert itt csak nekik, állami alkalmazottaknak jó, és örökre elfelejtjük őket.

Szeptember 16., vasárnap. Szombat reggel elbúcsúztunk. Egyedül indultam a faluba. Bementem a méhészekhez. Adtak reggelit, de előbb elmentem a rendőrhöz. Indulok, holnap elmegyek Tyuhtyetba, addig nem térek vissza Dmitrovkába. Ő előre telefonál, hogy elhagytam a falut. Ott már ma tudni fogják, hogy holnap be fogok jelentkezni. A faluból lovas kocsi megy Kandatba. Elvisznek odáig. Annyival is kevesebbet kell gyalogolnom. Estére elérem az erdészházat, ott éjszakázom, reggel továbbmegyek Tyuhtyet felé. De nem megyek be a rendőrségre, hétvége van, este van, és már csak pár kilométerre voltam Dmitrovkától. Bal oldalon a folyó, eltakarja az erdő. Itt meg a legelő, kerítéssel elkerítve a szántótól. Itt nem lehet kialakítani legelőt a keskeny sáv miatt. Az út is a kerítésen kívül van. A kapuhoz már sötétedéskor érek, de még látszanak a nap sugarai. Este már otthon vacsorázom. Nem vagyok vidám. De ez itt senkinek sem tűnik fel. Egyébként sem vagyok nevetős. Egy pár szóval elmesélem az utamat, és lefekszem. De az anyós mondja, hogy a szaunát ma fűtötték be, hogy lemosakodhassak, mikor megjövök. Szaunáztam. Ez a figyelmesség jólesett. Hamar elaludtam.

Szeptember 17., hétfő. Együtt megyek Nyinával munkába. Senki sem érdeklődik, hol voltam. Ez jó. Kozlov éppen ott van az irodában. Mentem bejelenteni, hogy megjöttem. Mondom neki, értesítse Gyomkót, hogy megjöttem. Tegnap vasárnap volt, azért nem mentem Tyuhtyetba. Jó, megmondja. Az első kocsival úgyis odamegy.

Egész nap Bélán jártak a gondolataim. Milyen rettenetesen kiszolgáltatott helyzetben van! Hogy tudnék segíteni neki? El kell jutnom valahogy Krasznojarszkba. Ott talán megmondják, mit akarnak velünk tenni. Hiszen már három magyarról tudok itt, és egyikünk sem tudja, mi lesz a sorsunk. Mi jogon tartanak minket itt fogságban? Mert mi ez, ha nem fogság? És még azon az éjjelen – rosszul aludtam – elhatároztam, hogy szombaton elindulok újra. Sem Pista, sem Béla nem fog oda eljutni. Ők nem is mernék megkockáztatni az utat. Nekem kell. Újra jön a tél, és én megint felkészületlenül várom. Váljinki kell. Most még van jó csizmám, szinte új. De télire nincs semmim. Kell egy jó váljinki, az 250 rubel. Egy meleg kesztyű. Nadrágot is vennem kell. De előbb elutazom Krasznojarszkba. Meg kell tudnom, mi folyik itt. Ha bajom lesz belőle, nem érdekel. Itt úgysem tudnék élni. Hiszen semmi jogunk sincs. Senki sem közöl velünk semmit. Ha ez Pistát és Bélát nem érdekli, akkor én utánajárok. Legföljebb megint betesznek a lágerbe. Jogtalanul.

Szeptember 21., péntek. Egész héten a részletekkel foglalkoztam. De nem jutottam semmire. Pénzt nem viszek magammal, csak ennivalót. De azt se. Senki se tudja meg, hová lettem. Nyinának azt mondom, hogy néhány napra Bogotolba megyek az irodába. Itt is azt mondtam, az irodán, hogy bemegyek, vannak intéznivalóim. A vonaton meg lógni fogok, jegyet se váltok. Annyi pénzem van, hogy két napig éljek belőle, meg ha kell, jegyet is válthassak, de csak akkor, ha muszáj. Az első kocsival elindulok, estére ott vagyok. Hiszen Krasznojarszk nincs messzebb, mint 360 kilométer. Ha igazoltatnak valahol, azt fogom mondani, hogy ellopták az irataimat. Ha érdeklődnek utánam, ott úgyis megmondják, ki vagyok. Igyekszem nem feltűnően viselkedni. El kell jutnom Krasznojarszkba.

Nyinával talán utoljára vagyok ma éjjel. Semmi baj. Ezen is túl leszek.

Szeptember 22., szombat. Ma is szabadnapos vagyok, vagyis ezt mondtam. Majd vasárnap dolgozom, és minden ilyen napot ledolgozok. Itt ebből nem csinálnak nagy dolgot, hiszen a vasárnap nem munkanap, viszont akkor is jönnek kocsik, és azokat meg kell rakni. Vagyis hallgatólagosan, aki akar, kiveheti a szabadnapját, amikor csak akarja. Azt fizetik ki, amit megtermeltél.

Az első kocsit segítek megrakni. Abba már beleír Fridmann engem is. Utána beülök a kabinba, és Kabanovval elindulunk Bogotolba. Ott szállok ki, ahonnan legközelebb elérem a vonatot. Négy óra után indul a Moszkva–Vlagyivosztok-járat. Irkutszkban néha láttam, amint elszáguldott mellettünk az istállóknál. Minden kocsinál egy kalauznő áll. Szállnak le az utasok. Mikor már az utolsó is felszállt, még pár percig áll a vonat, itt mozdonyt cserélnek. Odamegyek a második kocsi kalauznőjéhez, és mondom, hogy sürgősen Krasznojarszkba kell mennem, de nincs jegyem. Néz, nem szól semmit, csak int, menjek fel. Indulás után mondja, hogy menjek hátra a másik ajtóig, és üljek be a szolgálati fülkébe.

Késő éjjel értünk Krasznojarszkba. Kiszálltam, elmentem a vendéglőig. Volt némi pénzem, abból megvacsorázom. Ami marad, azt meg sörre költöm. Kimentem a peronra, és megkérdeztem egy vasutastól, hol a vasúti rendőrség szobája. Elmondta, elmentem az állomás sínek felőli oldalára, és bekopogtam az ajtón. Újra kopogok, semmi. Benyitok, hát csak egy folyosó. Van benne két ajtó, zaj sehonnan sem hallatszik ki. Benyitok az elsőn kopogás nélkül. Egy kis szoba, asztal, szék, polcokon iratok, egy másik ajtó meg nyitva. Onnan se hallatszik ki semmi zaj. Elkiáltom magam – zdrásztvujtye! Akkor kijön ingben egy tiszt. Kérdi, mit akarok. Elmondom, hogy én magyar vagyok, és most elszöktem onnan, ahová deportáltak. Nincs semmi iratom, mert egy év elmúlt, és semmit sem adtak. Most azért jöttem, mert tudni akarom, miért nem engednek haza. Intézkedjen. Hogy tartóztassanak le. Áll, néz, nem hiszi el, amit mondok. Mondjak valamit magyarul. Mindazt megismételtem magyarul, folyamatosan. Elhiszi, de azt nem, hogy azért jöttem, hogy itt letartóztassanak. Felvette a kabátját, főhadnagy. Leül. Mondja, hogy ő volt Budapesten, ismer egy-két utcanevet. Sorolja, én meg mondom, melyik hol van. Még azt is elmondom, milyen villamos jár abban az utcában. Telitalálat. Mondja, most hisz nekem. Csak azt nem tudja, hogy kerültem ide. De telefonál a városi kapitányságra, és mindjárt megmondják, mit kell tennem. A telefont felvette az ügyeletes. Várjunk, mindjárt megkérdezi a főnökét, mit kell tennie. Az meg azt mondja, ilyen esetet még nem hallott, felhívja a kapitányság vezetőjét. A lakásáról a házvezetője mondta, hogy színházban vannak. Odatelefonál, várjuk a visszahívást. Tíz perc múlva hívás. Jönnek, várjuk az irodán.

Fél óra is eltelt, mire megjöttek. A kapitány dühös, a feleségét kellett otthagynia. Nekem is pont most kellett idejönnöm. Felírta az adataimat? Nem? Miért nem? Ja, hogy semmi igazolványom nincs. Hát akkor bemondás alapján kellett volna mindent felírni. Még ezt se tudják. Dühös. Kimegyünk, egy tiszt van vele, aki a testőre lehet. Sietnek, alig tudok velük lépést tartani. Szinte futok utánuk. Ezek képesek engem itt hagyni. Alig szállunk be a hatalmas fekete autóba, indít a sofőr, és száguldunk a kapitányságra. Bemegyünk. Mindjárt kikeresik az ügyiratom. Nem találják. A kapitány kiabál, dühöng. Mindjárt vége az előadásnak, ő meg nincs ott. A felesége majd dühös lesz rá. Sajnos, mondja, nem szerepelek a nyilvántartásban. Jöjjek viszsza reggel. Akkor majd megnézik, mi is van velem. De én itt nem vagyok ismerős. Sehová se mehetek. Kapitány elvtárs – mondja neki az ügyeletes –, lefekhet az egyik zárkába, van üres hely. Ott még aludni is tud. Semmi szín alatt sem. Ott csak letartóztatott lehet, vagy aki őrizetes.

Akkor sem mehetek ki a városba, egy kopekem sincs. Adott a kapitány húsz rubelt zsebből, és kitesz az utcára. Fél óra alatt kiérek az állomásra. Tízszer is kérdeztem, merre kell mennem. Bementem újra a rendőrhöz. Elmondtam, mi történt. Szinte hihetetlen, mondja. Elbeszélgettünk, a szamovárban forrt a víz, teát készített.

Szeptember 23., vasárnap. Reggel hat órakor elindultam a kapitányságra. Fél hétre odaértem. Éppen egy fiatal párt hoztak be, loptak valakitől az éjjel, elkapták őket.

Felvették az adataikat, majd külön zárkába vitték a fiút és a lányt. Nyolckor megjött a kapitány is. Egy óra alatt megállapították, hogy sehol sem vagyok nyilvántartva. Holnap hétfő, ma az OVIR sincs szolgálatban. Az Idegeneket Nyilvántartó Hivatal. De mit csináljak addig? Ha lehet, ma kell megtudni, mi van az irataimmal. Adnak egy kis papírt, benne az áll, hogy visszautazhatok Tyuhtyetba. Adtak egy utazási lapot, olyat, mint a hivatalos kiküldetésben utazóknak. Menjek vissza, majd mindent tisztáznak, elküldik az irataimat utánam. Ott majd a rendőrség kiadja. Beidéznek, és hivatalosan tudtomra adják a fejleményeket. Ebben állapodtunk meg. A kapitány adott megint húsz rubelt. Ebédeljek meg, és utazzak vissza. Minden rendben lesz. Sajnálja, hogy most nem tud semmit az érdekemben tenni, de vasárnap van. Elbúcsúztam tőlük, az ügyeletes adott még egy megkezdett csomag Belomort is.

Kimentem az állomásra. Nem tudtam többet, mint tegnap. Most legalább a reményem megvan arra, hogy intéznek valamit. Egykor indul vonat Bogotolba. Addig beültem a vendéglőbe. A hangszóró bemondja, ha érkezik a vonat. Volt fél órám. Rendeltem ebédet. Menü még nem volt, fél óra múlva lesz. Az késő, rántottát kértem, heringet és egy deci vodkát. A mellettem lévő asztalnál hárman ettek, ittak, üveg konyak, fél üveg vodka, két üres üveg tanúskodott róla, hogy nem most ültek le. Mindhárman fiatalok voltak, 25-35 körüliek. Egyikük átszól, nem akarom-e megosztani velük az asztalt. Van még egy üres székük. Nézem őket, a hang is, az arc is ismerős. Az egyik kazah kinézésű, a másik orosz, de megesküdtem volna, hogy valahol már találkoztunk. Ő is figyel, látja, hogy erősen gondolkodom valamin. Rám kiált, felugrik, átölel. Akkor már én is megismertem. Együtt dolgoztunk a festőbrigádban Irkutszkban. Gyorsan felálltam, és átültem hozzájuk. Nagyon megörültünk egymásnak. A másik kettő is ismert, de nem dolgoztunk együtt. Most egyikük Kazahsztánba, a másik kettő meg Üzbegisztánba utazik. Az orosz ott élt hat évvel ezelőtt. Leszerelés után ítélték el, most mindhárman – néhány napos eltéréssel – engedménnyel szabadultak.

A kazah lábán váljinki. Vadonatúj. Ilyenkor még senki sem hord ilyet, de olcsón kapta, és az árán szeretne venni egy jó csizmát. Náluk meleg van, nincs szükség rá. Nekem nagyon megtetszett. Mutatom a csizmám. Igaz, nem új, de elcserélem vele. Nézi, már méri is a lábához. Pont jó. Egyébként olyan, mintha új lenne. Mindketten jól jártunk. Örül, mert a csizma jó minőségű. Furcsán érzem magam az új lábbelimben, de itt már nincs olyan meleg, hogy nehéz lenne viselni. Otthon meg van egy viselhető csizmám. Negyven nap múlva úgysem lehetne csizmában járni. Az meg addig kitart. Érdeklődnek a sorsom felől. Elmondtam, mi járatban voltam itt. Hitetlenkedve hallgatják. Közben eszünk, iszunk. Van minden bőven. Elég sok rubelt kaptak. Két-háromezer körül mindhárman. Ekkor jutott eszembe, hogy elmondjam, én még most sem kaptam meg a pénzemet. Azt sosem kapom meg – mondták. Zalmanovot sikkasztásért letartóztatták. Tíz évet kapott. A főkönyvelő is. Hat személyt elítéltek sikkasztásért. Ott ülnek most, a 13-ason. Ahol ők voltak a főnökök.

De a láger népe nem bántja őket. Hiszen az volt a legjobban ellátott és jól fizető hely a környéken. Mindent megkap, amit csak lehet. A mostani őrzői a volt beosztottai.

Hát így jutott tudomásomra, miért nem kaptam meg a fizetésemet. Igaz, öt-hatszáz rubelre számítottam csak, hiszen nekem nem sok időm telt el az új rendelkezés óta, hogy fizetést fognak adni. Ezek a férfiak másfél évvel többet dolgoztak, nekik ezért járt több. Függött az elvégzett munkától is. Sajnáltam Zalmanovot. Rendes volt az elítéltekkel.

Bemondták a vonatot, elbúcsúzom tőlük. Látjátok, milyen kicsi a világ! Sosem gondoltam volna, hogy én még találkozom veletek. Könnyes szemmel vettünk búcsút egymástól. Nekik még volt két órájuk a vonatig.

Négy órakor már az egyik autónkban ültem, irány Tyuhtyet. Senki sem tudja meg, hol voltam. Nem a fenéket. Hiszen nemsokára itt lesz az irat Krasznojarszkból.

Gyomkót megeszi a fene. Dögöljön meg. Bunkó. Tisztességgel még nézni sem tud. Élősködik a rendőrség égisze alatt. Simogatja a csinos – de még milyen csinos – titkárnőt. A felesége meg otthon szidja, mint a rossz lovat. Ezt egy nő mondta, aki mellettem beszélgetett egyszer az étteremben. A titkárnő 24 évvel volt fiatalabb Gyomkónál. Most töltötte be a huszadik évét. Irigylem tőle.

Tyuhtyetba érve letértünk az ügyészség felé. Kerestek egy lányt. Két autóval mentünk, Korotkov és Szmajlov vezetett. Egyiküknek sem volt utasa. Megtalálták, akit kerestek. Egy gépírólány, aki a jegyzőkönyveket gépelte a tárgyalásokon. Ott lakott az ügyészségen, egy kis szobában. Az étteremben evett, otthon csak hideget tartott. Az ott dolgozók ugyanis kaptak étkezési hozzájárulást. A járásiak egy része ott lakott, ahol dolgozott. A barátnője a kultúrházban bérelt szobát, valamikor sekrestye volt. A templomot használták kultúrháznak. Mi is elmentünk az étterembe, megvacsoráztunk, ittunk vodkát. Nekem a sofőrök fizettek. Majd bevasalják rajtam fűrészáruval. Visszamentünk az ügyészségre. A másik lány nem volt otthon, így mi, ketten szintén itt maradtunk a lány szobájában. Két ágy van. Mindkettő sodronyos. Szmajlovval feküdtünk az egyiken, alig fértünk el. A másikon Korotkov a lánnyal. Egész éjszaka – kis szünetekkel – nyikorgott a sodrony. Alvásról szó sem lehetett. Pedig rettenetesen álmos voltam. Második éjszaka nem alszom. Nem volt mit tennem. Reggel tojásrántottát sütött a lány. Volt vodka is, azt a sofőrök hozták, de a lányok is tartanak otthon egy-két üveggel. Ha a vendég nem hoz, dupla áron átadnak neki egy üveggel. Ők is azt isszák, tehát jól járnak azzal is. Korán indulunk, az ügyészség nyolckor kezd. Ma egy fiatal fiú esetét tárgyalják. Szolovjovka határában van egy – házakhoz közeli – szauna a folyó partján. Nos, ide bevitte erőszakkal a tanítónő húgát. Megerőszakolta. Ezért kap ma ítéletet. Kettőtől hét évig. Mint később megtudtam, hat évet kapott. Tizennyolc éves volt. Itt erőszakkal jutni nőhöz? Erre vajon mi késztette? Nem kell bevonulnia a katonasághoz.

Kilenc órára már a munkában voltam. Nyinának mondtam, hogy elintéztem a dolgom. Semmit se kérdezett. Pistának se mondtam semmit. Őt semmi sem érdekli. Éli a világát, ahogy lehet. Csodálkoztam, hogy nem is kereste a lehetőségét annak,

hogy írhasson haza. Vajon Béla miért nem ír fűnek-fának? Én legalább írok. Ha válasz nincs is. Most viszont meg kell tudnom, miért vagyunk itt. Nem titkolhatják előlem tovább. Akkor elmondom Pistának, megírom Bélának, hogy mit intéztem. Remélem, majd akkor nekik is tudok segíteni.

Este együtt mentünk haza Nyináékkal, mert sokan dolgoztak már a faluból. Néha tízen is gyalogolunk az erdei ösvényen.

Novembert 1., csütörtök. Régóta nem írtam, küzdök magammal és a környezetemmel. A munka fárasztó, de legalább lefoglal, Nyina nem nagyon érdekel… Ma van a 22. születésnapom. Senkinek se mondom. Nem is tudják. Elég, ha magam tudom. Felnőtt lettem… Ideje változtatnom az életemen. Itt sem akarok maradni. Az após kibírhatatlanul krákog, harákol. Három-négyszer egy óra alatt. Mire elaludnánk, újrakezdi. Ül éjjel az ágyán, hátha akkor nem köhög, hörög. Az anyós Duszjával a kemencén alszik. Apósom nem dolgozik. Néha elmegy a kolhozba, csinál valamit. Egy év alatt tavaly 120 egységet szedett össze. Az idén százat se fog. Haragszom rá. Ide se jöttem volna, ha tudom, hogy olyan beteg. Az anyós még fiatal, de a haja már őszül. Biztosan az öreg őszíti meg. Kevés munkánk van. Eltelt egy hónap.

Még 17-én kaptam egy idézést a rendőrségre. Elutaztam Tyuhtyetba. Gyomko hívatott. Semmit sem mondott az utazásomról. Csak azt, hogy kaptam egy levelet Krasznojarszkból. Olvassam el, és vegyem tudomásul. A levél nem nekem, a rendőrségnek jött. Az áll benne, hogy 1951. szeptember 29-én az OVIR, a krasznojarszki Idegeneket Nyilvántartó Hivatal határozata alapján részemre állampolgárság nélküliek részére rendszeresített lakhatási engedélyt adtak ki. Az igazolványt rövidesen átadják a járási rendőrkapitányságnak. Kézhezvétele után tájékoztatnak a jogaimról. Ha állampolgárságot akarok kérni, bármely országtól kérhetem, amelyik befogad. Orosz állampolgárságért is folyamodhatom, ha eltelt már legalább két év, és nincs ellenem hatósági kifogás. Pecsét, aláírás.

Ezt sehogy sem értem. Miért vagyok én állampolgárság nélküli? Van magyar állampolgárságom, hová és kihez kell állampolgárságért folyamodnom? Mert ha nincs, akkor kérek magyar állampolgárságot. Ezt itt elő is adtam Gyomkónak. Ő nem tud semmiről felvilágosítást adni, csak a krasznojarszki OVIR. Ezentúl minden gondommal oda forduljak. Ha kell, adnak engedélyt is, hogy elutazhassak. De ha még egyszer anélkül eltávozom – tehát tud az utamról –, akkor lecsukat. A nagyanyád – azt! Ha neked lenne lehetőséged engem lecsukatni, akkor már rég megtetted volna! Nekem te többé nem vagy senki. Egy báb. Aki az itt élők előtt valaki, de előttem már egy senki.

Egy másik lapot is elém tesz. Az áll rajta, hogy a Szovjetunió területén tartózkodom engedély nélkül. Azért kellett kiadni az állampolgárság nélküliek részére rendszeresített igazolványt. Hogy mégis legyen valami irat a zsebemben. Ezt talán még ők sem értik. Én sem. Csak tudnám, hol vesztettem el az állampolgárságom. Elmennék oda, és megkeresném. Csak adják ide. De most még nincs itt. A hónap kö-

zepén megkapom, majd behívnak újra. Csináltassak egy fényképet, és küldjem vagy hozzam be. Ott van a fényképész-szövetkezet, odatelefonál, soron kívül elkészítik. Átmentem, a kép két óra múlva át lett adva. Elküldik az OVIR-ba, kétszer három centiméteres kép. Csak a bajuszomat le kellett vágatni. Mert az megtévesztő.

Csak későn kaptam kocsit. Ivanovkáig ment. Ott aludtam Pistáéknál. Krumpli volt vacsorára. Azt is most főzte a felesége. Nehéz az élet itt is. Ők egy fizetésből ketten élnek. Katya nem dolgozik. Elmondtam Pistának, mit intéztem. Azt nem, hogy voltam Krasznojarszkban. Semmit sem értene az egészből. Igaz, már én sem.

Bélának is írtam tegnap. Ha megkapom az iratot – vagy mit –, akkor tájékoztatom őt is.

November 4., vasárnap. Ebéd után kisétálok a telepre. Valahogy nincs sehol se maradásom. Mehetnékem van, mondhatnám. Az irtáson csak az őr van a fűrésztelepen. Kisétál a bódéból a tűz mellé. Szereti a tábortüzet. Meséli a frontkalandjait. Ott is ültek a tűz körül, és meséltek otthoni történeteket. A fél lábára szinte béna. Csak bottal tud menni. Valami kis repeszt kapott az ideg a lábában. Az oldalából nagyot szedtek ki. Messziről jött, alig ütötte át a vastag ruházatot.

A friss levegő, az enyhe fagy kitisztította a gondolataimat. Valami belső idegesség vibrál bennem. Itt, a tűz mellett megnyugszom. Nincs semmi célom a sétával. Egyszerűen csak menni kell. Gondolkodni. Senki sem adhat tanácsot. Nincs kapaszkodóm. Ha az irataimat megkapom, írok a követségnek. Meg haza is, a Belügyminisztériumba. Egyszer írtam, de nincs válasz. A követség három levelemre sem válaszolt. Talán el se jutnak oda?

Hamar sötétedik. Még egyszer sem fordult velem elő, hogy ebédre nem mentem haza. Alkonyatba fordult a nap, de egész nap a felhők mögött lapult. Fél három múlt. Az öreg az ósdi zsebóráját nézi. Lassan indulni kell. Elbúcsúzom tőle. A tócsákon áll a jég, nem olvadt el. Tavaszig beállt a jég. Ahogy átjöttem a folyón, láttam, hogy a part menti fák vízbe lógó gyökerei körül jég van, a fű is jeges. Itt a tél. Volt néha kisebb hószállingózás, de csak helyenként maradt meg foltokban.

November 5., hétfő. Megjött a tél. Ezt se gondoltam volna tavaly, hogy én még egy telet itt fogok eltölteni. Tudom, hogy a helyzetem most még bizonytalanabb, hiszen azt sem tudom, hányadán állok. Se iratom, se állampolgárságom. Éjjel azon gondolkodtam, el kellene utaznom Moszkvába. A legközelebbi fizetéskor kapok annyit, amennyi az útra kell. De iratok nélkül? Viszont a krasznojarszki utam elég jól sikerült. Senki sem kérdezte, hová megyek. A rendőrség sem szólt semmit, hogy engedély nélkül utaztam oda. Talán nem is kell engedély? Csak Gyomko fontoskodik? Miért nem mondtak eddig semmit Pistának és Bélának sem? Szándékosan visszatartanak minket? Mindenki hazudik? El kell utaznom. A jegy árát megnéztem Bogotolba. Budapestig 350 rubel a személy, 20 az ágyneműé. A távolsági vonatokon ágyneműt lehet váltani. Egy személy részére 10 rubel. Moszkvától megint 10. Ennivaló nyolc

napra 80 rubel, 450 elég lesz. Annyit talán kapok. De Moszkvában be kell mennem a követségre. Útlevél nélkül nem engednek át a határon. Majd meglátom.

November 12., hétfő. Ma este levelet kaptam a rendőrségről. 16-án menjek be. Tehát jött valami Krasznojarszkból. A folyó már befagyott. A jegén járunk át. Így száz méterrel közelebb a munkahely. Egész éjjel esett a hó. Harminccentis fehér lepel borítja a tájat. Este sötét van, mire a munkából hazaérünk. Reggel sötétben jövünk. Egész napos favágás a műszakunk… Apósom egyre nehezebben lélegzik éjjelente. Ül az ágy szélén, és krákog, fullasztóan hörög. Valamit tenni kell, mert így nem mehet tovább. A többiek is látják, hogy baj van, de senki sem mond az öregnek semmit. Pedig el kellene vinni orvoshoz. Majd lesz valahogy. Talán most kapok valami eligazítást a rendőrségtől. Éjjel keményedik a fagy. Mínusz 23-25 fok van.

November 16., péntek. Sötét van még, de már a telepen vagyok. Az első fuvarral utazom Tyuhtyetba. Lassú a szállítás, havas, csúszós az út. Tízre odaérek. Fél órát várok, mire velem is tudnak foglalkozni. Csak Gyomko van bent, meg a titkárnő. Egyre csinosabb. Fehér váljinkije van divatos díszítéssel. Mások, a kolhoztagok ócska, rongyos csizmákban, néhol bocskorban járnak. Pedig nekik kellene jó meleg és tartós lábbelikben járni. De ők télen szinte sehová sem mennek, csak dolgozni. Oda meg jó a lábbeli, csak le ne essen a lábukról. Csoda, hogy némelyiknek nem fagyott meg máris a lába.

Gyomko semmit sem mond az elutazásom miatt. Elém rak egy ívet, töltsem ki. Lila tintával írnak itt mindent. Utána elém tesz egy kis, barna, kemény fedelű, tízoldalas igazolványt. Elején, a bal felső sarokban a szovjet címer. Középen fekete nyomtatott betűkkel a felirat: „Lakhatási engedély állampolgárság nélküliek részére".

Az utolsó három szó kék betűkkel és aláhúzással szerepel. „Érvényes: 1952. november 16-ig. Tartózkodási terület: Tyuhtyetszkij rajon." A második oldalon több adat van beírva: „Nemzetisége: magyar. Érkezés a Szovjetunióba: 1948-ban, Magyarországról. Munkás, nőtlen. Utolsó állampolgársága: magyar. Kiadva: 1951. november 16. II No 190469." Minden lapjára alulról felfelé kék nagybetűkkel rányomtatva: „Állampolgárság nélkül".

Az első oldalon a kis fényképem. Kérdezem: mikor kapom vissza az állampolgárságom? És egyáltalán ki, miért vette el? Erre azt a választ adta, hogy a büntetésem letöltése után engedély nélkül tartózkodtam a Szovjetunió területén, automatikusan elvesztettem az állampolgárságomat, hiszen nem mentem vissza a hazámba. Ezt a választ talán még ő sem értette meg, de én egyáltalán nem. Az állampolgárságomat csak úgy nem veszíthetem el. Azt csak törvény veheti el. De mit is tudtam akkor én még holmi törvényekről? Azt kértem, mondja meg, hová és kinek kell írnom, hogy visszakapjam az állampolgárságom. Válasz: ha orosz állampolgárságért akarok folyamodni, azt a rendőrségre kell benyújtani kétévi itt-tartózkodás után. Ha a rendőrség a kérelmet elfogadja, akkor előterjeszti Moszkvába, és onnan kiküldenek

egy állampolgársági kérelmi ívet. Azt kell kitöltenem, és ha Moszkva jónak találja az indokomat, akkor felterjeszti a kérelmem a Legfelső Tanácshoz. Ott döntenek az állampolgársági ügyekben.

De én nem akarok orosz állampolgár lenni. Nekem azt mondja meg, hová kell írnom, hogy visszakapjam a magyar állampolgárságom! Egyáltalán, a magyar állam tud arról, hogy tőlem itt elvették az állampolgárságom? Hiszen állampolgárságot csak az az állam vehet el, aki adta. Vagyis én írni fogok a magyar Belügyminisztériumnak. Meg a magyar követségnek Moszkvába. Írjak, az semmit sem fog változtatni a helyzetemen. De ha akadékoskodom, akkor majd az orosz állampolgársági kérelmemet se fogom megkapni, és élhetek itt állampolgárság nélkül. Nem választhatok, nem nősülhetek, nem dolgozhatok a szakmámban. Vagyis, gondolom, élhetek úgy, mintha rabszolga lennék. Helyes. Itt semmi szükség az én érveimre. Gyomko nem tud semmit. Azt sem tudja, miért kaptam állampolgárság nélküli igazolványt. Dél elmúlt. Elköszönök, de még előtte megkérdezem, itt van-e Fradkin. Nincs bent, de nekem semmi dolgom vele. Utazzak vissza, és dolgozzak úgy, hogy ne legyen senkinek panasza rám. Ezentúl egy évben csak egyszer kell bejönnöm ellenőrzésre. Mikor lejár a tartózkodási engedélyem. És ha nem jövök be, akkor mi lesz velem? – kérdem. Kiutasítanak az unióból? Mert akkor már kezdhetik is. Gyomko rengeteget dohányzik, csak úgy bűzlik a Belomortól.

Bementem a csájnába. Ebédeltem scsít meg tört krumplit vagdalttal. Vodkát magamtól sosem kértem eddig. Most se. Ittam egy kvaszt helyette. Nemsokára sofőrök jöttek be ebédelni. Mutatom nekik az új igazolványomat. Ők sem tudják, mi jogon fosztottak meg engem az állampolgárságomtól. Négyük közül három hozzánk jön rönkökért. Én Vologya Danyiloviccsal utazom. Ő ZISZ–150-essel jár. Az háromszemélyes kabinnal van szerelve, kényelmes. Egy ivanovkai nőt is felvett. Azokat általában ingyen viszik, mert sokszor kisegítik őket szállással és egyebekkel az úton. Ott éjszakáznak, ha reggel korán akarnak indulni, vagy későn jöttek meg. Az nyolc kilométerre van az irtástól.

Otthon semmit sem szóltam az új igazolványomról. A fényképen nincs bajuszom. 17-18 évesnek nézek ki. Ellenőrzésen voltam, mondtam. Pistának sem mutattam meg. Neki sincs semmilyen igazolványa. Legalább ilyenem van. Semmit sem értem vele. Csak már azt tudtam, mi a státuszom. Vajon én most hontalan vagyok?

Mivel semmi holmim nem volt, amibe eltehettem volna az igazolványt, állandóan magamnál kellett hordanom. Igaz, ezt Gyomko is kijelentette. Ha bárki igazoltat, mutassam fel az igazolványomat, és azt elfogadják. Ezt el is hittem, mivel az itteni kolhoztagoknak még ilyen igazolványuk se volt. Ők még állampolgárság nélküliek voltak. Eddig mit mutattam volna fel, ha igazoltattak volna?

November 18., vasárnap. Az öreg reggel elutazott Krasznojarszkba, a fiához. Vitt 500 rubelt, abból vásárol majd Nyinának váljinkit, nekem egy váltás fehérneműt, az anyósnak blúzt, meleg kendőt, kesztyűt. Édességet is vegyen neki, mondtam, mert

megérdemli. Nagyon szófogadó és értelmes kislány. Ha kérek tőle valami szívességet, akkor rám néz azzal a valószínűtlenül szép, kék szemével, egy másodpercig áll, egy szó nélkül teszi a dolgát, amit kértem. Az anyós megkérte az apósom, hogy a fiával menjenek el orvoshoz is. Vizsgáltassa meg magát. Hátha kap valami gyógyszert a tüdejére vagy a torkára.

Kejkának tavasszal – május végén – gyereke lesz. Már jól látszik, vagy csak a téli ruhák teszik vastaggá? Nyinának nem lesz gyereke. Szerencsémre.

November 23., péntek. Estére megjött az öreg. Hozott Nyinának fekete váljinkit. Olyat meg se szabad venni, mondta neki anyósom. Azok mind használt vacakokból vannak elkészítve. A rossz darabokat széttépetik géppel, és a hulladékot újrakártolják. De mind rövid szőrű lesz, mert a még ép szálak szétszakadnak. Ez két hónapnál többet kis sem bír. El volt keseredve Nyina is. Volt fehér is, de az drága volt, száz rubellel került többe. De az jó lett volna két évig is. Ez meg ezt a telet sem fogja kibírni. Azért van befestve feketére, hogy ne lássák a minőséget. Ilyet okos ember meg sem vesz. A többi vásárlás jó volt. De a váljinki így is 220-ba került. Pedig a feléért is meg lehetett volna venni. Miért nem a fia vette meg? Hát ő vette meg, egyedül volt vásárolni. Nekem meg úgy tűnik, hogy a fia olcsóbban vette, csak az áldomást is beleszámította az árba. Mert – mint az öreg mesélte – minden napra volt két deci vodka. Ő ugyan csak picit ivott, de a fiú megitta az ő részét is. Akkor már értem, miért nem telik neki levélre sem. Nemhogy ideutazni. Vagyis elpocsékolta a pénzünket. Nyina már hogy várta az új és szép váljinkit! Sírt egy sort éjjel is. Mondtam neki, hogy összegyűjtünk neki egy másikra. Menjen el ő maga Bogotolba, és vegyen magának olyat, ami neki tetszik.

Én már lemondtam arról, hogy elutazzak Moszkvába. Hiszen itt sokkal inkább más a helyzet, mint gondoltam. Ki kell várni a tavaszt, akkor majd lesz valahogy. Írok januárban a követségnek. De oda is minek? Hiszen küldtem levelet ajánlva is, Bogotolból Danyilovics is adott fel egyet. Tyuhtyetból kettőt küldtem. A Belügyminisztérium sem válaszolt. Pedig azt már Ungvárról küldték el. Talán nem is akarnak tudni rólunk? Hiszen nem is tudom, hányan lehetünk itt Szibériában magyarok. Béla és Pista is magyar. Még ilyen igazolványuk sincs, mint nekem. Viszont – mint Gyomko mondta – ezzel az igazolvánnyal a járás területén ott dolgozom, ahol akarok. Tehát elmehetek innen. Talán vissza kéne menni Puzanovóba. Odavinném Nyinát is. A kolhozban lehet valamennyit keresni, meg ott előlegben is lakhatok. Igaz, jobb lett volna, ha ott veszek el egy lányt, olyant, akinek van háza. Most hogy állítsak be oda egy idegen falubéli lánnyal? De ez az ötlet megmaradt a fejemben. Éjjel az öreg harákolását hallgatva egyre inkább hajlottam a távozás felé – mert az orvosra már nem jutott ideje a fiának. Úgy jött vissza, hogy még jobban meg volt fázva. Vagy ki tudja, mi a baja? De a visszaérkezése óta nincs is az anyós előtt maradása. Tudja, hogy nem érzem jól magam, ennek pedig az öreg az oka. De semmit se tehet.

December 10., hétfő. A telepen csendben folyik az élet. Semmi sem zavarja a száműzöttek életét. Megteremtették a maguk kis világát. Dolgoznak őr nélkül is. Annyit érnek el, mint a civilek. Sőt, a szerződöttek annyit se érnek el, mint ők. Igaz, azok nem értenek a favágáshoz…

December 24., hétfő. Ma karácsony napja van. Valamikor ez volt nekem a legnagyobb ünnep. A család ünnepe. Így tanultuk a felnőttektől. Alig vártuk az ajándékokat. A fenyőfát. Az első fenyőfára jól emlékszem. Vagyis arra, amit már megjegyeztem. Édesanyánk még élt. A lakásunk alacsony volt Maglódon. A fából le kellett fűrészelni, hogy beférjen. Arányos, sok aranyozott dióval, almával, naranccsal, szaloncukorral és néhány üvegdísszel feldíszített fa volt. Azt se láttuk, hogy vitték be a szobába. Feldíszítették a keresztszüleimmel. Elámultam. Alig mertem lépni a fa felé. '32-ben volt. Akkor voltam hároméves. Tele volt aranyhajjal. Csillogó füzérekkel tetejétől az aljáig. Négyen voltunk gyerekek. Öcsém alig volt három hónapos. Szorosan fogtam apám kezét.

Itt nincs fa, csak újév napjára állítanak fenyőt. A mai napon is dolgozunk. Munkanap. Semmi sem maradt meg bennem a régi hangulatból. Alig gondolok az ünnepre. Néhány katolikus család is van a szomszéd faluban, Szmirnovkán. Litvánok. De öregek, nincs náluk sem fiatal. Még '40-ben telepítették ide őket. Eddig nem találkoztam velük, csak hallomásból tudom.

Már említettem Nyinának, hogy vissza akarok menni Puzanovóba. Ha ott el tudnánk helyezkedni, elmehetnénk oda. Ott a kolhozban ő is dolgozhatna. Tavaly is jól fizettek más falvakhoz képest. Van elég ismerősöm, találunk lakást is. Itt nekem semmi sem tetszik. Az anyós nem rajong az ötletért. Itt kell maradnia a kislánnyal meg az öreggel. Sírni kezdett, de nekem a saját életemet kell néznem. Szombaton elmegyek Puzanovóba. Megérdeklődöm, mi ott a helyzet, ha jó, akkor megbeszélem az elnökkel, és megyünk. Ehhez tartsák magukat. Egyébként is, amit főztek, most egyék is meg. Nem én varrtam magam a nyakukba. Örüljenek, hogy nem egyedül megyek el. Lehet, hogy eleinte nem sok jóban lesz részünk, de utána talán kialakul. Ott más emberek élnek, mint itt. Már elfelejtettem Viktort meg Lizát meg a többieket is.

December 29., szombat. Délután több kocsit rakodtunk. Az utolsót két órakor. Háromkor már sötét van. Elindultunk, én is megyek Puzanovóba. Vittem magammal száz rubelt. Az út sima, letaposták már a kocsik. Még sötétedés előtt elértük a bekötőt. Az út kitűnő, negyven kilométert tettünk meg negyven perc alatt. Mire beértem a faluba, már besötétedett. Egyenesen az elnökhöz mentem. Az új irodában volt. A legnagyobb ház a faluban. A rönköket még én is fuvaroztam. Mindjárt előadom, mi járatban vagyok. Semmi akadálya. Mindig is jó munkásnak ismertek a kolhozban. Ha van kedvem, nagyon szívesen látnak. Lakást meg kapok, hiszen az egyik asszony fia nemrég vonult be, üres teljesen a szoba. Még bútor sincs benne. Ha akarom, szól neki. De most nem sok munka van. Ha lehet, maradjak ott tavaszig. Akkor lesz

munka, akár szakadásig. A fiúk többségét elvitték katonának. Most nagy szükség lenne rám. Mondom, hogy addig elmegyek dolgozni az irtásra, ha lesz más, írja meg. Mutatom az új igazolványomat. Azzal bárhol elhelyezkedhetek a járásban, ide is jöhetek. Néhány szóval ismertette az elmúlt évet.

Reggelig egy lányos háznál voltam. Átjöttek a szomszédok is. De előtte elmentem az új lakást megnézni. Megfelelt. Szalmazsákon fogunk aludni, míg berendezkedünk. Este elmentem még egy ismerőshöz. Ott adtak vacsorát is, megittuk a vodkát, amit hoztam, ők is bontottak kisüstit, szamagont. Volt egy operált orrú legény is, akit eddig nem láttam a faluban. Összeismerkedtünk. Elmondom neki, hogy ide akarok jönni dolgozni a főidényben. Kapok háztájit, fél hektárt. A szezonmunka végén meg elmegyek máshová. Kaptam igazolványt. Ott dolgozom, ahol akarok. Szerdán itt vagyok Nyinával. Utána hétfőn indulhatunk Kandatba együtt, ahol van lehetőség. Nyina itt marad, míg én elhelyezkedek. Akkor visszajövök érte, és ott maradunk a szezon végéig. Utána itt leszünk a munka sűrűjében. Mindenhol dolgozhatunk akkor, amikor a legtöbbet lehet keresni. Ebben egyeztünk meg. Tehát csütörtökön indulunk. Még egy fiatal is jön velünk. A kolhoz elengedte a szezonra. Most úgysincs itt munka.

December 30., vasárnap. Korán reggel indultam vissza. Nyinának mondom, mit gondoltam ki. Nem akar jönni. Márpedig én nem maradok tovább. Másodikán indulunk. Elsején elmegyek Puzanovóba, hozok szánt. Addigra szedd össze a holmidat. Viszünk krumplit, hagymát, miegyebet, addig megleszünk valahogy. Nem bírnék ki itt egy hetet még. Minden éjjel azt hiszem, hogy apád már haldoklik. Nem tehetek róla, de nekem elegem van már itt mindenből. A faluból is, meg a népségből is. Holnap 31-e. Felmondom a munkám, majd elküldik a pénzt utánam. Annyink van, hogy két hónapig is kibírjuk fizetés nélkül. De én elmegyek dolgozni Kandatba. Te meg itt leszel, néha elmész a kolhozba dolgozni, ha akarsz. Csak akkor fogsz dolgozni, ha kedved van. Szezonban megkeressük a pénzünket ott, ahol többet keresünk. Az anyós hallgat, tudja, hiába is agitálna. Nyina meg meggondolhatja magát. Ha nem jön, megyek egyedül. Maradjon itt. Én döntöttem. Ilyen az élet. Ami holmim van, magamon elviszem.

1952

Január 2., szerda. A szilvesztert Puzanovóban töltöttem. A régi irodában dominóztunk éjfélig, aztán kártyáztunk. A fiatalok többsége elment a seregbe. Hatan hiányoznak. Egy iskolába ment Bogotolba. Öt pedig bevonult.

Elsején korán reggel indultam vissza a szánnal. Délre megérkeztünk. Egyenesen a házhoz hajtottam. Az elnöknek megmondtam, hogy itt vagyunk. Nyina már el is ment este a klubba. Kérte, hogy én is menjek vele. Mondom, én sosem jártam itt. Már vártak. Megbeszéltük a holnap reggel indulást. Egy szán megy a járásba, valami beteget hoz haza a kórházból. Leitta magát, és elesett. De semmi komolyabb baja nincs. Minket meg elvisz odáig. Napkelte előtt indulunk. A nap ugyanis kilenckor kel. Akkora már Tyuhtyetban kell lennünk. De inkább korábban. Lefeküdtünk és elaludtunk. Mondta a háziasszony Nyinának, hogy az új helyen gondolni kell valamit, az teljesül. Mire gondolt? Sosem tudom meg.

Január 3., csütörtök. Hatkor indultunk. Mínusz 36 fok hideg van. A ló deres, mi is deresek lettünk két perc alatt. Fél nyolcra Tyuhtyetban voltunk. A vásártéren találtunk szánokat, fagyasztott csukáért mentek Csindatba. Ott van mellette Uszty-Csulszk, a Csulim partjánál. Az kétnapi út. Most csak Belogorkáig mennek, ott lerakják a szénát. Visszafelé ott éjszakáznak és etetnek. Látom, hogy az a fiatalasszony, aki a fogorvosnál volt, mikor én is ott jártam, itt van. Szintén arra akar utazni. Mondom neki, hogy mi már találtunk szánt, két férfi megy hat ródlival. Elvisznek minket is. Ha akar, velünk jöhet. Csak éjszakázni Belogorkában kell. Onnan reggel indulunk tovább. Kandat – az irtás – harminc kilométerre van. A nővére Belogorkában lakik, ott – mondja – éjszakázhatunk. Utána megy reggel ő is a másik nővéréhez az irtásra. Az ott dolgozik. Építettek egy kis házikót, és ott laknak a gyerekekkel. Három gyereke van, kettő lány. A kolhoz elengedte őket. A gyerekek már ott járnak iskolába. Lesz ott egy év múlva minden. Most adták át nemrég a kultúrházat, színpad is van benne. Már százötvenen dolgoznak ott. Nyárra háromszázan lesznek. Toboroznak. Mondom, hogy mi is hárman oda igyekszünk. Ha megfelel, ott is maradunk. A másik két férfi majd keres magának szállást ott, ahol a kocsisok alszanak, én meg mehetek – ha akarok – vele a testvéréhez. Reggel meg utazhatunk tovább, a másik nővéréhez. Ha ott lesz hely, akár ott is lakhatok. Beleegyeztem, hiszen ez jó lesz.

Megkerestem a szánokat, már etettek-itattak, indulhatunk. Nem kell fizetnünk. Három szánnal van egy kocsis, a lovak egymás után vannak bekötve, akár a sivatagban a tevék. Így meg nem kell őket összekötni. Én az asszonnyal egy szánon, a másik két férfi is egy-egy szánon. Csak azután kellett kötni a következőt. Egész kis karaván. Mire Belogorkába értünk, alkonyodott. Másnap többet kellett megtenni a lovaknak. De leraktak minden terhet, csak kétnapi szénát és hat kiló zabot vittek magukkal. Ott felrakodnak két nap után, s hajnalban indulnak vissza. Belogorkában etetnek. Másnap Tyuhtyetban lesznek. 12 mázsa fagyott csukát hoznak a járásba. Elhelyezkedtek, mi is elmentünk a nővérhez. A nővére várta, úgy tudta, egyedül jön. Azt nekem már a szánon elmondta, hogy a nővérének megírta, hogy a férjével rosszban vannak.

Nagyon iszik. Vagyis, el akarnak válni. A nővére negyvenes, a férje ötvenes. Kellemes erdei emberek, a férfi alig beszél. A nővére azt hitte, én már az új férfijelölt vagyok. Hiszen a húga igen szép és stramm nő. Ezt már a fogorvosnál is megláttam. De itt nem látok ágyat, csak egyet. Vacsora után nekünk egymás mellé ágyaznak a kemence és a fal közé, másfél méter magasan. A hely szűk, hetven centi. Ott elférünk, nevettek mindketten. Ők – mint megtudtam – sosem szerették a húga férjét. Most borsot törnek az orra alá. Rendben is lett volna, de a szűk hely meg a nagy meleg, az nem volt valami jó. Ingre vetkőztünk. Szorosan egymás mellett feküdtünk. Egymáson kényelmesebb volt, de azt nem lehetett csinálni egész éjjel. Reggelig nem sokat aludtam. Ez az asszony más volt, mint Liza. Fiatalabb, jobb alakú, vonzó. Csak az ingjén keresztül láttam. Mikor elfújták a lámpát, csak a testét éreztem. Kissé erőszakos volt. Talán így akarta magát kárpótolni a férje nemtörődömségéért. Kár, hogy nem volt módomban megnézni a testét. Szép, sudár, kissé erős mellű nő volt. Úgy járt, mint aki ruhabemutatón vesz részt. Sötétben keltünk fel. A nővére bekapcsolta a vekkert. Ment fejni. A kolhozban is fejőnő volt. Mi meg ettünk és indultunk.

Január 4., péntek. Délután egykor már az irodából jöttünk ki. Reggel mehetünk dolgozni. Kaptunk szállást egy új házban. Még érződik a friss gyantaszag. Sárga a ház, évek kellenek, mire szürke lesz. Tíz áll egymás mellett. Épül még sok-sok. Négyen lakunk egyben. Kis konyha és egy szoba. Itt évekre van erdő. Sok a gép. Az irtás gépesítve van. Most 250-300 köbméter a napi kitermelés. A folyóra hordják. Vagyis a partjára. Ott feldúcolják magasra, ha indul a jég, leengedik, és viszi a víz. Csak zajlás után szabad úsztatni, másképp nem tudják kiszedni a jég közül. Tyegulgyet a Csulim folyó bal partján van, kikötő. Ott a folyó már nagy hajókat is fogad északról. Egy hatalmas U kanyarban van a kikötő. Kandattól száz kilométerre az úton, Csindaton keresztül vezet az út. Ott nyugatra fordul. Légvonalban nincs többre, mint hetven kilométerre.

A megadott cím után – mert itt már utcanevek is vannak – semmit sem találunk. Kérdeztem néhány járókelőtől, hol lakik a keresett személy. Akkor megmutatták. Még egy kilométerre van. Alig találtam meg a kis – félig a földbe vájt – házat.

Erős, de ideiglenes kunyhó volt. Ki tudja, meddig fog benne lakni? A férje őt is elhagyta. Legalábbis nem élt vele. Egyedül, a gyerekeivel készítette a házukat is. Csak a mestermunkákat csinálták ácsok. Az iskola a telepen van, van vagy 25 gyerek. Még több lesz, ha minden család elhozza a gyerekeit.

A legközelebbi település ide – ha a zimavjót nem számítom – Belogorka vagy Kandat. Az egyik 30, a másik 25 kilométerre van. Azért maradt meg itt az eredeti tajga épségben. Hatalmas fák, tömegével. A kiirtott terület már 300 hektár körül van. Naponta fél hektárt vágnak most ki. Ők csak döntik a fát. A gallyakat nekünk kell levágni és eltüzelni.

Nem sokáig ültem velük, mert alkonyodott. Még az ágyneműt is fel kell venni Anna Barszagajevától. Elegáns, kissé molett lány. Minden új rajta. Szép kék télikabátja van. A haja középszőke, jól megy hozzá a kék szín. Kipirosított ajkaival mintha állandóan csücsörítene. Úgy néz ki, mintha állandóan csókolózni akarna. Ettől szép. A szeme is kék. Szibériai. Sokat beszél. Vagy csak velem? Mert mikor az irodában felvették az adatokat, látta az igazolványomat. Magyar vagyok – látta. Itt csak igazolvánnyal lehet dolgozni. Pista már nem kapna itt munkát.

Este elmentünk a klubba, Anna meghívott mindhármunkat estére a klubba. Még nincs minden itt, ami a klubban lesz, de lehet sakkozni, kártyázni, dominózni és másféle társasjátékokat játszani. Van büfé is. Szendvics rendelésre, forró étel. Igaz, a választék még nem nagy. Egy hónap múlva minden kapható lesz.

Január 5., szombat. Korán ébresztették a népet. Kongattak hangosan egy síndarabbal. Így azok is felébredtek, akik tegnap kicsivel többet ittak, mint kellene. Aki ivott, és ez látszik rajta, nem mehet munkába. Balesetveszélyes az irtás. Nemcsak magát, hanem másokat is veszélyeztet, aki ittas. Mi is elindulunk. Felvettük a baltákat meg egy reszelőt és a fenőacélt – hármunknak. Egy brigád lettünk. Háromnál kevesebben nem lehet egy brigádban dolgozni. A fákat még tegnap kivágták. A gallyak belefúródtak a keményre fagyott hóba. Rengeteg fa fekszik összevissza egymáson. A felsőt kell kezdeni. A magas hó miatt nehéz mozogni is. A gallyakat egy rakásra hordjuk és meggyújtjuk. Az erdeifenyőnek sok gallya van, itt meg vastagok is. Nehezen vágjuk. Szerintem nem lenne szabad ennyi fát egymásra dönteni. Hiszen kétszer nehezebb a gallyakat kihúzgálni a vastag hóból. A lángok két méterre is felcsapnak a kupacokon. Lassan haladunk. Délig mindössze hét köbmétert tisztítottunk meg. Látom, hogy jön a kék kabát. Már száz méterről felismertem. A hideg miatt Anna, a szállásadónk jól fel volt öltözve. Egy lánnyal jött. Mondja, hogy kíváncsi, mi a véleményem a munkáról. Az első fél nap után semmit sem mondhatok. De nem szabad ennyi fát egymásra dönteni. Fele a teljesítményünk, mint szeretnénk. A fűrésszel dolgozóknak az a jó, ha sokat vágnak ki – mondta. Az igaz, de nekünk így a fele lesz a keresetünk.

Elővesz egy szatyorból egy zacskó cukorkát. Fél kilót hozott. Gondolta, úgysem egyedül eszem meg. Ha nincsen pénzem ennivalóra, ő ad nekem kölcsön, míg fizetést kapok. De van pénzünk, csak megszoktuk, hogy délben nem eszünk. Ez nem

volt igaz. Viszont én nem akartam ennivalót venni, mert a társaim sem vettek. Anna azért jött volna ki négy kilométerre az irodából, hogy ezt a cukorkát nekem kihozza? Mi ez? Most is kisminkelve, egy hajtincse kilógatva a rókaprém usánka alól. Milyen elegáns egy magára adó lány még a tajgán is. Télen. A barátnője egy szót se szól. Nézegetett minket, néha leszedte a szempillájáról a deret. Mert hideg van, mínusz 30 fok körüli, délben is. Most vannak a legnagyobb hidegek. Ragyogóan süt a nap. Szikrázik a sugara a fehér havon. Szomjúság ellen havat eszünk. Akár a lágerben vagy bárhol télen.

Fél órát ettük a cukorkát, közben a lányok szétnéztek az irtáson. Este tánc lesz, mondják visszaúton, van jó zenekar, négyen játszanak. Holnap nincs munka, lehet pihenni. Megígérem, hogy ott leszünk, elkísérem őket egy darabig. Ha nincs pénzem, szóljak neki. Ad kölcsön, biztos benne, hogy én jó munkás leszek. Elváltunk. Vagy száz méterről visszanéz, integet.

Mondják a fiúk, csak udvaroljak nekik, legalább lesz kitől kérni, ha valami hiányunk lesz. Abból ti nem esztek. Én nem fogok rátok dolgozni.

Este nem táncolok, hiába unszol Anna. Ő ropja az itteni táncokat, de én nem. Akkor mit tudok táncolni? Keringőt. És már szalad is, leállítja a zenét, keringőt rendel. Jön, és húzza a kezem. Elmegyek. Lámpalázas vagyok. Évek óta nem táncoltam. Pedig a keringőben a legjobb voltam az iskolában. A vezető fejek lányait is tanítottam keringőzni. Csak nem úgy, ahogy itt. Ezt észrevette Anna is. Te másképp táncolsz. Európaiul. De nem baj, majd megtanítom őt is úgy táncolni. Mondom, akkor tanítom majd, ha bécsi keringőt játszanak. Melyiket akarom? Hát a *Kék Dunát.* Elsiet, máris a *Kék Duna* megy. Lassan mutatom a lépéseket. A zene véget ért, de Anna újrajátszatja. A többieknek is tetszett, de az ötödiknél elunták. Kérték, hogy mást is mutassak. De akkorra Anna már elég szépen táncolta. Én már untam a népszerűséget, meg nem is volt már kedvem ismeretlenül itt virítani a terem közepén. Húsz pár is táncolhat, akkora. De Anna már visz is a terem közepére. Lassan kezd a zenekar, mikor eljön az a rész, ahol többször kell jobbra, majd balra fordulni, elakadtunk, de újrakezdjük. Másodszorra már hibátlanul, ha nem is kedvem szerint, eltáncoljuk a *Kék Dunát.* Siker, minden lány velem akarja tanulni a keringőt. Vannak sokan.

Sokat ittunk, főleg sört. Anna elkísértette magát a szállásáig. Ketten laktak lányok egy nagy házban. Ott volt az iroda is. Teát készítettek, száraz süteménnyel kínáltak a teához. Elmondta, hogy szülei Tyegulgyetben laknak, ő is ott született. Messzebb, mint Omszk, nem járt. Tyegulgyet a tomszki megyében van, Tomszk 300 ezer lakosú város, ott érettségizett. Kollégiumban lakott. Szülei is a vállalatnál dolgoznak. Ha eljönnek ellenőrzésre a telepre, megismerhetem őket. Majd keresnek nekem más munkát. Két csésze tea után elbúcsúzom. Álmatlanul hánykolódom a fekhelyemen. A tűzre már nem teszek. A kandalló tartja a meleget, semmi sem hiányzik a kényelemhez. Itt minden új. Ha lenne egy jó brigád, lehetne jól keresni. De már tudom, hogy én itt sem maradok meg. Hiszen nem élhet Nyina Puzanovóban, én meg itt. Hogy fogok odajárni? Miből fog ott megélni? Hiszen én innen egy hónapig

nem tudok semmit küldeni. Két hónap alatt elfogy a pénze. Utána már lesz innen is, de abból se lehet kétfelé élni. Semmi sem marad tartaléknak. Mindkettőnknek itt kell dolgozni. Viszont hónapokat kell várni, mire elkészülnek az első családosoknak épülő lakások. Egy konyha, négy szoba, minden szobában más családdal. Ott is azok kapnak először lakást, akik már itt vannak. Nagyon rossz közérzetem van. Nehezen alszom el.

Január 7, hétfő. Indulunk Belogorka felé. Ott sehová sem megyünk be. Sokat kell még gyalogolnunk. Így is este lesz, mire beérünk Tyuhtyetba. Onnan még 15 kilométerre van Puzanovo. Mire hazaértünk, halálosan elfáradtunk. Éhesek is voltunk mindannyian. Nyinát nem találom. A házinéni mondja, hogy elvitte az anyja. Idejött szánnal, és elvitte mindenestől. Erre az esetre nem mertem volna még gondolni sem. Most mit tegyek? Oda vissza nem megyek. Nem azért jöttem onnan el. Hiszen ha az öreg nem lett volna olyan beteg, el se jöttem volna addig, míg haza nem kellett volna utaznom. Addig nem hagytam volna el Nyinát. De most, hogy elment, nem megyek utána. Van még pénzem, elég két hónapra. Az én pénzemet itt hagyta. Csak a holmikat vitte el. Az ennivalót is. Hát, így végződött a Nyina-idill.

Az enyém meg most kezdődik. Mert valamit tennem kell. Hiszen itt se maradhatok. Egyedül nem is jöttem volna ide. Milyen szégyen lesz, ha elterjed, hogy idejöttem, és megszökött tőlem a feleségem. Az, hogy nős vagyok, nincs sehová beírva. Tehát itt az nem is számít. Elegem van Nyinából. Semmi sem emlékeztet majd rá. Hiszen alig beszéltünk egymással. Azt se tudom, milyen nő.

Ebédet se ettem, de a házinéni sütött rántottát. Télen itt is kevés a tojás. Egy tojás, két deci tej, kevés liszt, és kész a rántotta. Elég egy evésre. Ittam fél liter tejet, és lefeküdtem a bundákra, amit a néni adott. Fejem alá tettem a vattanadrágomat. A néninek nem volt sok holmija. A szegény családokhoz tartozott. Özvegyen nevelte egy fiát, aki most katona. Semmi esélye a jó életre itt sem. Hát, ha ott élne, ahol még lopni sincs honnan. Nyinát nem értem, de nem is bánom. Velem meg majd lesz valahogy. Ha ezt tudom, akkor ott maradok Annánál. Talán oda kéne visszamennem. De akkor sose érek Magyarországra. Onnan sehová sem jutok el. Csak Anna ágyáig. Tehát holnap reggel ki kell gondolnom valamit.

Január 8., kedd. Korán keltem. Sötét van, de nekem már kész tervem van a jövővel kapcsolatban. Keresek egy lányt, amíg kialakul a hazatérési lehetőségem. Nyár végére tettem az időt, mikorra elmehetek. Hiszen egy levél vagy egy utazás hónapokat vehet igénybe. Elhatározásom arra alapult, hogy lakás nélkül semmit sem érhetek el. Ahhoz meg nő kell. Bárki megosztja velem a lakását, akár ideiglenesen is. Ezt már tudom. Anna ugyan nem mondta, de minden igyekezete ellenére sem tudta elrejteni szándékát. Ott nem lett volna jó, semmilyen szempontból. Nekem olyan közegbe kell kerülnöm, ahol találok segítséget. Valamit, ami kimozdít innen.

Emlékeztem rá, hogy jártak itt rokonlátogatásra lányok Zarecsenkából. Az egy szelszovjet Tyuhtyettől tíz kilométerre. A lány neve Lida volt, kocsival jöttek, talán megtalálom. Azzal szívesen élnék bárhol. Érettségizett a nyáron. Talán most is ott lakik. Ha nem találom meg, akkor keresek mást. Mindegy, csak olyan legyen, akit én is akarok. Nagyon rossz tapasztalatom volt Nyinával. Semmi kedvem megint csávába kerülni. Lida más volt, mint Maruszja, de nem rosszabb.

Már akkor észrevettem, hogy Lida szimpatizál velem. Hiszen mindenki tudta, hogy nekem senkim sincs. Velem könnyen lehet szót érteni. De nem akartam itt maradni, azért nem vettem komolyan az együttélést senkivel korábban, itt viszont csak úgy lehet létezni, hogy élek valakivel. Itt ez törvény. Úgy van megszerkesztve az élet. A lányok ki vannak szolgáltatva a körülményeknek. Élnek, mint a rabszolgák. Nincs személyi igazolványuk sem, tehát innen el sem mehetnek. Ők a kolhoz ingyenmunkásai. Mert a legnehezebb és legolcsóbb munkákat végzik. A családok a háztájiból élnek. Ahol férfi is van, ott jobb a lehetőség is. Sok egységet tud szerezni, mert könnyebb, mint megkeresni. A terményt is kétszer-háromszor veheti fel. Egyik sem árulja el a másikat. Összetartanak, úgy sikerül nekik a családjukon segíteni. Tehát a férfi nélküli nők – legyenek lányok vagy asszonyok – szerezni akarnak egy férfit. Én ennek a lehetősége vagyok. Amíg valakivel együtt élek, kapjuk a dupla háztájit. Abból meg lehet élni, ha jól gazdálkodunk. A kolhozok segítik az új házasokat. Aztán jön a gyerek, az is a kolhozban marad, ha lány lesz. Így az utánpótlás is biztosítva lesz. Tehát természetes, hogy élnem kell valakivel. Én is ki vagyok szolgáltatva a körülményeknek. A kereset sehol sincs annyi, hogy abból jól lehessen élni. Mert nincs lakásom. Ha pedig van, az összegyűjtött pénzzel mit tudok csinálni? Hová rakjam? Ráadásul én meg itt se akarok maradni. Tehát beköltözök a legalkalmasabb nő lakásába, és élem világom, amíg nem lesz másképp. Dolgozom, kielégítem az asszony igényeit, amennyire tudom. Segítek a ház körül. Fellendítem a gazdaságot. Férfi nélkül minden nőnek nehéz. Mindenért fizetnie kell. Eltartania is könnyebb magát. Azonkívül öregszenek. Női sors. Itt 18 éves kora után már vénlány a lány. Kirekesztve a jövőből. Rabok, mint én. Csak szabadon élünk. Elmenni nekik sem lehet. A férfiak – akik itt maradnak – szintén nem kapnak személyi igazolványt. A leszerelt katonák viszont, ha megkapták az igazolványt, elmehetnek dolgozni a városba. Vagy visszajöhetnek dolgozni a kolhozba, de bárhová el is mehetnek, ha nem találták meg a számításukat. A feleséget – ha nős vagy megnősül – elvihetik magukkal, a személyijük után a feleségnek is kiadják az igazolványt. Így van itt megkomponálva. Vagyis van kiskapu. Nem is fontos összeiratkozniuk. Vagyis, kiadják a lány igazolványát, és ott, ahová mennek, ha akarnak, együtt élnek vagy különválnak.

Már elértem Viktor Hramihinék házáig. Kétszáz méterre van a kapu. Akkor jut eszembe, hogy én ide már többé nem jövök vissza. Most is kár volt. Még jó, hogy Gyomko nem tud semmit az utazgatásaimról. Kitérne a hitéből. Igaz, abból nem, mert bigott kommunista. Vagyis azt a látszatot kelti. Abból kitérnie nem lehet. És akkor megláttam a függönyt félrehúzó Maruszját. Hirtelen le is engedte a függönyt.

Kíváncsi lettem, vajon hogy élnek. Bementem az udvarba. Éktelenül ugatni kezdett a kutya. Mikor a nevén szólítottam, behúzta a farkát, és sunyítva megállt. Nem ismert meg, hiszen ritkán találkoztunk. De a neve hallatára elhallgatott. Viszont kijött Maruszja. Erre jártam, mondom, ha nem zavarok, bemegyek egy pár percre. Int, bemegyek, vállán kendő, akkor kaphatta fel. Letette a padra. Kócosan áll a kemence előtt. Tűz ég, reggelit készít. Egy szót se szól. Ruhája gyűrött, lábbelije nincs kitisztítva. Rendetlen, elhanyagolt az egész külseje. A szobában gyerek neszez. Felsír, kihozza, maszatos. A gyerek is elhanyagolt. Hát ilyen is vagy te? Vajon mi okozta ezt a leépülést? A konyha se a legtisztább. Este sem takarította össze.

Viktor a járásba ment, tán félórája. Egész héten ott van. Gépeket javítanak. Hetente jár haza. Télen mindig javításon dolgoznak. Traktorokat és mezőgazdasági gépeket javítanak. Te hogy élsz? – kérdi. Volt egy társam, de éppen itt hagyott. Ide akartam hozni, itt akartunk dolgozni. De neki nem tetszett itt. Most én is végleg elmegyek Puzanovóból. Te hogy élsz? – kérdem, de látom, hogy könnyes a szeme. Csak nehogy elkezdjen itt sírni. Már indulni akartam, mikor elém áll. Látod, mit tettél velem? Ha akkor elveszel, most nem így néznék ki! Élek egy beteggel. Már kórházban is volt. Állandóan köhög. Eszembe jutott Nyina apja. Így kellene nekem kinézni? De mi a frásznak éljek másképp? Ki néz itt rám? A lányok is kinevettek. Hiszen nekik mondtam, hogy az enyém leszel. Mégis elutasítottál. Miért nem szóltál előbb? Hiszen én nagyon is szerettelek volna téged, csak nem mertem szólni neked. Se közeledni hozzád. Meg nem is tudtam akkor még, hogy itt kell maradnom egy évig. Bár elvettelek volna.

Ringatja a karjaiban a gyereket. Mosakodni sincs kedvem – mondja. Pedig láthatod, rám férne. Egy év alatt tízet öregedtem. Vége az életemnek. Bár halna meg Viktor. Attól – gondoltam – még lehetnél szebb. Nem kellene így elhanyagolnod magad. Kikísért a konyhaajtóig. A gyerekkel a kezében állt az ajtóban, és sírni kezdett. Kár volt ide is bemennem. Siettem ki a faluból. A kapunál futottam össze Katyával, Volkova unokájával. Szánnal vitte a gyerekeket Lazarevóba, iskolába. Onnan meg a postát hozza visszafelé. Két szánnal mennek, de nem ülök fel. Beszélgetünk. Nem kérdi, miért nem mentem el hozzájuk. Sura – mondja – férjhez ment. Megmutatta, hogy nélkülem is talál férjet. Már terhes, de a fiúja elment. Itt hagyta. Házsártos lány. Úgy kell neki. Lizáról se kérdezem. Minek? Nem vagyok rá kíváncsi. Nágyának megjött a vőlegénye a katonaságtól. Tudod, akinek a házát építettétek. Megesküdtek. Nagy lagzi volt. De egy hónap múlva egy másik lagzin a sok italtól leesett a székről az apja, és ott meg is halt. A szíve ölte meg. Elértünk a válaszúthoz. Üdvözlöm a mamádat. Isten veletek! Elfordultam Cseremsanka felé.

Kiértem a tyuhtyeti országútra. A tyuhtyetszkij trakt. Országút. Dal is van róla. Néha éneklik a sofőrök. Kevesen tudják kívülről. Egy író dalt költött a sofőrök emberfeletti munkájáról, ahogy ezen az országúton közlekednek. Nehéz, télen veszélyes útszakasz. Bogotoltól Uszty-Csulszkig 160 kilométeres az út. Télen sítalpat, egy

kenyeret, üveg vodkát, vadászfegyvert, lapátot, baltát, gyufát, fűrészt, vödröt minden sofőrnek vinnie kell az útra. Ez a dal refrénje is.

Túl vagyok Tyuhtyeton. Zsebemben 220 rubellel, rajtam három jó, galléros ing, két hosszúgatya. Új váljinki, kitűnő állapotban. Kufajkám és buslátom elég viseltes, de jó. Kesztyűm meleg, ha nem is új. Sál gyanánt a törülközőmet tekertem a nyakamra. Sapkám a Lizától kapott fehér bárányból usánka. Zsebkendőm is van, kettő. Ez a hozományom. Vajon hol fogok az éjjel aludni? Egyébként rengeteget kockáztatok. Nincs semmi elgondolásom az életemmel kapcsolatban. Nincs semmi tapasztalatom. Itt meg senki sem ismer. Két óta múlva meglátom Zarecsenkát.

Vajon milyen falu? Az első házból kijött egy fiú. Kérdi akcentussal, kit keresek. Lidát – mondom, és leírom, hogy néz ki. A falu közepénél keressem. Ott lakik. A kolhozelnök háza szemben van az övékkel. Furcsa a kiejtése. Még én is beszélem így az oroszt. Vagy húsz ház után beértem a falu közepére. Bekiabálok az udvarba, nincs kapu, csak gerendákból készített kerítés. A ház egy-két éve készülhetett, nagyon újnak néz ki. Két férfi jön ki. Mindketten jól öltözöttek. Megmondom, kit keresek, behívnak. Éppen vodkáztak, de már csak fél üveggel volt. Kitöltötték nekem a decit, a többit elosztották maguknak. Hát, Lida nyáron férjhez ment a könyvelőhöz. Volt nagy lagzi. Most meg elutaztak, mert a könyvelő máshol vállalt munkát. Szép lett asszonynak is. A falu összes férfija őt akarta feleségül venni. Még a párttitkár is. Mert a másik faluból az Anna nem ment hozzá. Lida most volt húszéves.

Mondom, az ivanovkai erdőirtáson dolgozom. Most szabadságon vagyok. Ide csak látogatóba jöttem. Lidát Puzanovóban ismertem meg. Ott dolgoztam tavaly előtt. Erre megkérdik, hogy nem én vagyok-e a magyar. De, én. Miért? Mert Lida sokat beszélt rólam. Hogy milyen szép dalokat énekeltem. Meg hogy milyen szép ember vagyok. Huszonöt évesnek mondott. Hány vagyok? Huszonkettő. Az nem lehet. Erre megmutatom az igazolványomat. Elhiszik, de többnek néztek. Hát, akkor most mi lesz? Mondom, visszamegyek Tyuhtyetba. Sötét lesz, mire odaérek, de majdcsak akad valami közlekedés, és elmegyek Ivanovkára. Az elnök mondja, ha akarom, ha van kedvem, itt is lehetek egy hónapot. Eldolgozgatok a kolhozban, és ők fizetnek azért. Addig meg intéznek nekem szállást és ellátást. Itt is eltölthetem a szabadságomat. Vagy menni akarok? Hát itt én senkit sem ismerek. Azt hittem, Lida még itt lakik. Feleségül is vettem volna. Ezt már csak azért mondtam, mert semmi felelősség sem terhelt a mondottak miatt, hiszen már elkelt. Azt korábban kellett volna. El is vehettem volna, mert mindennap, mikor onnan visszajöttek, csak rólam beszéltek. De van itt a szomszéd faluban egy lány. Az egyik lett fiú akarta feleségül venni, de aztán meggondolta. Vagy a szülei nem engedték. Előtte ugyanis azt a lányt kérte, akit a párttitkár akart feleségül venni. De az a titkárhoz sem ment hozzá, hogy menne a letthez? Anna nagyon rátarti. Szépség. Pedig már ő is huszonkettő. Ideje lenne nem válogatnia.

Közben elfogyott a vodka. A két férfi bemutatkozott. Egyikük a kolhoz elnöke, a másik az új könyvelő. Mondják, hogy van a szomszéd faluban egy lány. Az a lett

fiú akarta feleségül venni, aki azelőtt Annát kérte, de az nem ment hozzá. Paraszkova menne, de azt meg a fiú mondta vissza. A szülei nem egyeztek bele az utolsó napon. Párka – így becézik – már elmúlt 25 is. A fiú meg 22. Lettországból lettek idetelepítve a becsatoláskor.[122] Itt él néhány család, már sokan megnősültek. Legalább volt kihez férjhez menniük a lányoknak. De ott nem jött össze a lagzi. Megmaradt minden, ami a lakodalomhoz kellett. Most a jégen van a pincében. Két napja tartották volna az esküvőt. Ha akarod, átugrunk, ott lehetsz egy hónapig is. Utána elbúcsúzunk. Munkát is ad a kolhoz addig, a szállást meg egységre megszámítjuk. Itt is vannak fiatal és szép lányok, elszórakozhatsz velük egy darabig. Már szól is a könyvelőnek, ugorjon át az agronómusért, megyünk át Bezrucsejkába. Fogják be a két szánba a csődöröket. Negyedóra sem telt bele, már ott csilingeltek a szánok a ház előtt. Az egyiken az agronómus, a másikon a könyvelő ült a bakon. Elindultunk a két és fél kilométerre lévő falu felé. Néhányan kinéztek az ablakokon, hiszen éktelenül csilingeltek a száncsengők. Az esküvőre készítették el őket, még nem szedték le róla.

Az utolsó háztól már látni lehetett a másik falut. A nyári út körbement, mert a két falu között mocsaras rét terült el, most be van fagyva, át lehet szánozni rajta egyenesen is. Ott egy emelkedő után már kis kanyarral bent is voltunk a faluban.

Korán volt még, de januárban a nap is korán nyugszik le. Alig értünk be, a harmadik ház után egy fekete kendőbe bugyolált, szőke, kisminkelt lány jött velünk szembe, vállán vállhordó, kétoldalt vödör, tele vízzel. Fekete csizmás, formás lábain megfordult, nézett utánunk. Alig egy pillanatra láttam csak, de a szeme kékségét mégis észrevettem. Ez Anna, mondták egyszerre a vendéglátóim. Ő a falu szépe. De én is úgy láttam, hogy még így, felöltözve is igen jól mutat. De nekem most nem ez volt a legnagyobb gondom. Ezek belevisznek engem megint valami szélhámosságba. Tehát vigyáznom kell nagyon. Nehogy utána nekem kelljen magyarázkodnom. Esetleg szégyenkeznem miattuk. Arra már régen rájöttem, hogy itt a legjobban öltözöttek se különbek a többieknél. Hiába vezetők, ugyanúgy átejtenek, mint az írástudatlan tehénpásztor. Viszont megvan az a mentségem, hogy én itt senkit sem ismerek, és engem sem ismer senki. Igaz, ezt már nem mertem olyan biztosan állítani, mert még az elnök is hallott már rólam. Tehát jó lesz itt is minden lépésemre és szavamra vigyázni.

Közben simán siklik a szán, a lehető legnagyobb sebességgel. Még egy kis falu van az úton, Arhangelszka. Onnan aztán már út sincs tovább, csak az erdőben néhány kilométernyi letaposott ösvény. Ott a világvége. Erdő, majd a Csindat folyó után egy másik járás. A legközelebbi település abban az irányban harminc kilométerre van az erdőn keresztül. De arra még szánnal sem jár senki, nincs arra út. Érintetlen a tajga.

Arhangelszka is egybetartozik két faluval. A három település egy kolhoz. Mindhárom falu egy utcából áll. Arhangelszkának negyven háza van. A konyhakerteken

122 A megszállt Lettországot 1940. augusztus 5-én nyilvánították a Szovjetunió tagköztársaságává.

kívül vagy 300 hektár szántója van, szétszórva a tajgai irtásokon, kiégetett kis parcellákon. Onnan ritkán jár erre szán. A postát is innen viszik tovább. Boltot sem ott, sem Bezrucsejkában nem látni. Igaz, mint később megtudtam, a legszükségesebb dolgokat itt is meg lehet venni. A vasútállomás ide hatvan kilométerre van. Tyuhtyetba lehet vinni az eladásra szánt dolgokat, de ott kevesebbet kapni érte, mint Bogotolban. Viszont a távolság miatt oda nem tudnak eljutni. Ha valakiknek mégis sikerül, két napba kerül maga az út. Se orvos, se egy felcser. Még jó, hogy olyan egészséges a nép. A falu „Annája" van kiképezve nővérnek.

Közben megérkeztünk a Paraszkova házához. A konyhai részből ajtó vezet az udvarra. Ott az ól és az istálló van, széna és fa foglalja el a helyet. Ilyen elrendezésű házban eddig még nem jártam. A szobában ketten vannak, anya és lánya. Nem tudják mire vélni a látogatókat. Bemutatnak, mondják, hogy egy hónapig – vagy tovább – leszek a kolhozban. Ha lehetne, itt laknék. Addig is, kínáljanak meg bennünket, ha van mivel. De ezt nem is kellett volna mondaniuk. Az anya már hozta is a kisüsti szamagonkát. Ezalatt az utcán kisebb csődület támadt. Voltak vagy tízen. Senki sem tudta, mi történt. Talán mégis meggondolta magát a vőlegény, és elküldte az elnököt a lány anyjához, hogy legyen meg az esküvő? Folyt a találgatás, de senki sem tudott semmi pontosat mondani. Az elnök meg addig forgatta a kezében a poharat, míg a háziasszony új üveget tett az asztalra. Mondja is a könyvelő, hogy az a sok étel meg is romolhat. Hiszen semmit sem ér a látogatás ünneplés nélkül. Úgyis három nap múlva – a pravoszláv naptár szerint – itt a karácsony, hát ünnepeljük meg most.

A második pohár alatt bejöttek négyen – Pása barátnői. Két testvérlány és egy nővérük, aki már régen elment a faluból férjhez, meg egy szomszéd lány. Nem bírták már ki a bizonytalanságot. Látták, hogy semmi sincs a vőlegényből, hát leültek. Pása megkínálta őket is, hoztak még egy litert. De nem volt literes üveg, így a bödönből emeltek ki fél vödörrel. Ha már ilyen szép számmal összejöttünk, akkor fogyni fog az ital. Különböző ételeket is felhoztak. Kocsonyát, hideg sülteket, süteményeket. A pincében eláll akár egy hónapig is, hiszen a legjobb hűtő sem csinál annál hűvösebbet, mint a pince különválasztott része. Ott a fagy állandó télen. 10–25 fok között van, ahogy odakint változik a hideg.

Közben besötétedett. Tehát itt fogok aludni. De csak egy ágy van a szobában. Olyan, mint a Nyina ágya, csak kevésbé díszes és kisebb. Ebben is elalhat két személy, de csak szorosan. Viszont azt első látásra tudtam, hogy nekem Pása sosem lesz még csak a hálótársam sem. Nem a zsánerem, nem szép, nem nőies, nem szőke, és nem telt. Egyébként a szőkeség csak olyan mellékes dolog. Bármilyen hajszínű nő lehet kitűnő asszony, feleség, partner. Nekem a színekkel sosem volt bajom. Nem a szín teszi a nőt. Azt a lányt, aki szembejött velünk az úton, szívesen elfogadnám, bárminek. Pedig csak egy villanásra láttam. Miért fordult meg? Egy idegen, mikor ide télen idegenek sosem jönnek. Meg csengős szánokkal, az egész vezetőséggel egy idegen fiú. Persze, ő is megfordult utánunk. Ennek itt semmi jelentősége sincs. Ő sem látott

belőlem sokat. Az usánkám az egész arcomat betakarta, hiszen mínusz 35 fokos hidegben itt sem nyitott ingben szánkáznak.

Közben elfogyott a szamagonka, emelkedett a hangulat. Igyekeztem keveset beszélni. Eleget handabandázott a kolhoz elitje. Nekik valahogy ki kellett szedni a háziakból az italt meg az ennivalót. Én szégyelltem ezt a csibészséget. Egy megvalósulatlan esküvő roncsait ettük meg, ittuk rá az áldomást. Velem csak a lányok foglalkoztak. Hallottak rólam egy keveset néhányan, most ellenőrizték, igaz-e. De igaznak bizonyult, mert nem látszott rajtuk, hogy mást mondanék nekik, mint amit már hallottak rólam. Egyébként csak ketten beszéltek arról, hogy Lidával beszéltek, és ő tájékoztatta őket. Már el is felejtették. A két testvér nővére, aki innen ment férjhez, most látogatóba jött. Azt akarta elintézni az elnökkel, hogy engedjék el a húgait, elviszi őket magához Irkutszkba. Nagy lakásuk van, ott lehetnek addig, amíg elhelyezkednek, és dolgozni mennek. Neki meg kellene a segítség, hiszen a férje őrnagy, nagy háztartást vezet. Sok gyönyörű lányt visznek el a falvakból városra asszonynak.

A hangulat emelkedett, mindenki jól érzi magát. A háziasszony és lánya láthatóan most heveri ki az elmaradt lagzi keserveit. Így a sok finomság sem jut ebek harmincadjára, ők meg jól megvendégelik a kolhoz vezetőségét, ami természetesen nem marad ellentételezés nélkül. Már hangosan mondja a háziasszony, ha akarok, akár egész évben náluk lakhatom. Ez megnyugtat, ugyanis a jövőre még semmi tervem nincs. Ha ezt a kiruccanásomat Gyomko a rendőrségen megtudja, abból is botrány lesz – hiszen jelentenem kellett volna előre. De ezt szándékosan elmulasztottam. Úgy fogok tenni, mintha nem érteném a rám kiadott rendelkezéseket. Nem értek jól oroszul. Bizonyítsa be az ellenkezőjét! Írni se vagyok köteles tudni oroszul. Tehát olvasni se. Mostantól ehhez tartom magam. Ők sem tesznek értem semmit, én miért tegyek bármit értük? Ha elintéztek volna valamit is az érdekemben, akkor más lenne az én hozzáállásom is a dolgokhoz. Ha kell valami Gyomkónak, majd megmondja. Igaz, most még szólni se tudnak, hiszen azt sem tudja, merre járok. Ha valaki megy majd Tyuhtyetba, megüzenem. De még azt sem.

Tényleg, ha most kapnék valahonnan valami iratot, nem is tudnának értesíteni. Tehát saját érdekem, hogy minél előbb tisztázzam az itteni helyzetemet, és közöljem a rendőrséggel. Vagyis kérjek engedélyt ahhoz, hogy itt tartózkodhassak. De meddig? Holnap az lesz az első dolgom, hogy ezt tisztázzam az elnökkel. Meg is kérdezem még ma, hogy hol találhatom meg reggel.

Szedelőzködni kezdett a nép. Elbúcsúztak a vezetők is. A háziasszony kikísérte őket, Pása a lányokkal elkezdte lehordani a maradékokat a pincébe. Vidám nevetésük állandóan hallatszott a lakásban. Takarítani majd reggel fognak. Ők is elbúcsúztak. Mindenki nagyon köszönte a meghívást. Rólam nem sokat beszéltek, majd reggel Pása mindent elmesél. Hiszen éjjel bármi megtörténhet. Nekem Pása ágya jutott. Ott fekszem le. Világít a lámpa, úgy vetkőzöm le. Mindhárom ingem rajtam van. Az egyik hosszúgatyát is leveszem. Csak trikó és egy gatya marad rajtam. A többit Pása szépen elhelyezi egy széken. Nézi az ingek nyakát. Majd reggel kettőt kimos, azok

már igen viseltnek látszanak. Nem voltak sokat rajtam. Jó anyagból varratta Liza Puzanovóban. Szépek voltak, divatosak. Itt keveseknek volt inge ilyen jó anyagból. Igaz, Liza is megkapta érte az egész évi gabonámat. Meg sok fát. És vagy harminc egységet az ott maradt időre.

Lefekszem az ágyra. Úgy látszik, itt is baldachin alatt fogok aludni. A függönyt – amely amúgy sem takarna sokat – nem húzom be. Az ágy a bejárattal szembeni sarokban van, a jobb oldalon. Kétméteres. Négy oszlopa két méterre nyúlik a mennyezet felé. Majdnem ott is végződik. Az ágyneműt most húzta fel Pása. Pár perc alatt kész volt vele. Ő meg – az anyja után – felfészkeli magát a kemencére. Milyen jó ott fent nekik!

Kellemes meleg van a szobában, kint erősödik a fagy. Reggelre lesz mínusz 40 fok. Most jön a téli idő leghidegebbje. Tizedikétől egy hétig tombol a tél. Néha egy héttel korábban, néha ugyanannyival később jön a hideg. Utána enyhülés. Februárban ugyanúgy ismétlődik. Márciusban is. Már megtanultam. Minden téli hónap közepe táján fagyok, utána enyhülés. Amikor csak mínusz 20-25 fok van.

Január 9., szerda. Reggel az ablakok vastagon be vannak fagyva. A tűz már ropog a kemencében, előtte sürgölődik a háziasszony. Kint süt a nap, fénye átsüt a jégvirágos ablakon. Pása takarítja a tegnapi asztalt. Észreveszik, hogy felébredtem. Hívnak reggelizni. A kemencéből friss ételeket szednek elő. Még mindig van bőven az elmaradt karácsonyi esküvőből. A háziak most tanulják a nevem, hiszen tegnap meg se mondtam. Azt, hogy Zoltán, nem is mondom. Zonya. Úgy hívnak. Ez valami becenév lehet, habár sosem hallottam mást így hívni. De én már csak Zonya leszek. Pása ritkán szól vagy kérdez valamit. Nekem így a legjobb. Elég a magam baja. De majdcsak lesz valahogy. Kimegyek járni.

Fél hatkor vendégek jönnek Pásához. Mondta is később, hogy csak miattam jöttek. Lányok sem szoktak jönni hozzájuk este. Beszélgetnek, én meg hallgatom őket. Sok érdekeset tudok meg az életükről. Csak hagyni kell őket egymás között beszélgetni. Én keveset szólalok meg, igyekszem úgy feltüntetni a dolgot, mintha még rosszul beszélnék oroszul. Ez hihető is. Csak három és fél éve vagyok idegenben. A lágerről Puzanovóban sehol sem kérdeztek tőlem semmit. Eleinte furcsa volt nekem, de később rájöttem, hogy a lágerekről itt alig tudnak valamit. Az idősebbek biztosan többet, de nem beszélnek róla, még a családban sem. Az eddigi ismerőseim közül kevesen voltak lágerben. Ketten. Az ittenieknek fogalmuk sincs a munkatáborok tömkelegéről, ami behálózza az országot. Falusiakat ritkán ítéltek el. Akik meg a háború előtt vagy alatt lágerekbe kerültek, ritkán kerültek ki élve. Elvitték őket a frontvonalba bizonyítani, hogy le akarják vezekelni a bűnüket. Ha megsebesült vagy meghalt, megszűnt a büntetése. A legveszélyesebb helyekre dobták őket. Százból tíz ha megmaradt. Azok se kerültek vissza soha a falujukba. Akik fogságból kerültek lágerbe, azokat pedig száműzték a büntetésük letelte után Szibériába. Az egyik kolhozelnök – írtam már róla – is úgy került ide elnöknek.

Barátságos itt a nép. Majd megismerkedem velük, szívesen látnak mindenhol. Van egy német család is, majd a klubban találkozom velük. Schülmeister Alma nagyon szépen énekel oroszul. Őket a Volga mellől telepítették ide még '41-ben. A férjét lágerre ítélték valamiért. Ott meg is halt. Az asszony meg a kolhoz segítségével épített egy kis kunyhót a kert közepére. Azt mindenki kap a kolhoztól. Itt élnek már 11 éve. A legkisebb lány itt született, mert terhesen került ide az asszony. Nagyon nehéz volt nekik eleinte. Most már elég jól élnek. A házukat az útról alig látni. Most meg teljesen elborította a hó, csak a kémény füstje jelzi, hogy otthon vannak. A faluban Alma énekel a legszebben. Gyönyörű hangja van. Itt mindig énekelnek a lányok, ha a klubban összejönnek. Minden új dalt, amit a Szovjetunióban énekelnek, tudnak. Már pár hét után ismerik őket. Majd meglátom, milyen jól énekelnek.

Január 12., szombat. Este szaunába hív a szomszéd, akiknél a kisbaba van. Elfogadom a meghívást. Az már nagyon hiányzott. Vasárnapra pedig meghívott ebédre. Ez már kissé furcsa, elmondtam a háziasszonynak is. Ő csak annyit mondott, hogy azt a lányt jobb elkerülni. Csak nem Pása miatt? Nekem ő – sajnos – nem kell. Viszont egy asszony, aki a férjét várja haza, miért hív meg engem vendégségbe? De hiszen nem is ő hívott meg, hanem az anyja. Azért elfogadom a meghívást. Miért is utasítanám vissza, hiszen nem is ismerem őket. Nincsenek megházasodva, csak úgy összeesküdtek, mint a többiek. Csaptak egy nagy lagzit, és kész. Szauna után pihenek. De nem hagynak. Két lány és két fiú jön. Hívnak estére a klubba. Még korán van, öt óra. Hatra megyünk. Addig beszélgetünk. Mire a klubba érünk – pár percre van tőlünk –, meleg a kandalló, négyen már táncolnak.

A kultúrház egy nagy terem. Egy nagy házban van, nincs más helyiség mellette. A padlója majdnem fehér. A terem nagyon tiszta, díszített. Egy 16 éves fiú játszik harmonikán. Baján – nem olyan, mint nálunk a harmonika. Gombokkal szólaltatják meg. Villámgyorsan játszik. A tánc is az. Két lány és két fiú egymással szemben áll. Ez a cstvjorka, vagyis négyes. Szerintem francia négyes. Nálunk már régen nem táncolják. Már vagy húsz fiatal van a teremben. Akkor egy fekete hajú, szúrós szemű kazah lány lépett a terembe. Majd két másik – ikrek –, gyönyörű, angyalarcú teremtések. Utánuk még ketten érkeztek. Az első szőke, a másik egy erősebb alkatú, sötétebb hajú, testesebb. Asszony, mondják a fiúk. A férjét nem vitték el katonának. HozzámenT, fél év után meghalt. Szegény Nyurka. Vagyis Anna, de becézve Nyura. A másik férjhez akart menni, de meggondolta magát, egy másikat is kikosarazott. Nagyon rátarti. Pedig már elmúlt 22. Az a fiú, akit tavaly kikosarazott, az akarta elvenni Pását. De ott meg az anya nem egyezett bele a végén a házasságba. Akitől Lida címét kérdeztem, amikor idejöttem. Már ezt is mindenki tudja. Pedig nem is ebben a faluban volt. A másik lány neve is Anna. A két Anna – egy helyen – a tehenészetben dolgozik. Fejőnők. Nyári csizmában vannak. Abban lehet jól, szépen és könnyen táncolni. Messziről – a falu túlsó végéből – jöttek ide, másfél kilométerre lakik a szőke. Nyura az édesanyjával lakik a kolhozirodában. Nappal iroda, éjszakára Nyuráék lakása. Az

apja elesett a fronton ’42-ben. A szőke Anna bátyja – két lány- és egy fiútestvére volt – szintén elesett a fronton. A légierőnél szolgált. Gépüket találat érte, leszálltak ejtőernyővel, partizánok közé kerültek Brjanszkban. Mikor egy év múlva az egységüket teljesen felszámolták a németek, a visszavonulás előtt fogságba kerültek, és kivégezték őket. Feljegyzései megmaradtak. Apja és a felesége két gyerekkel most is járadékot kap utána. A házaik majdnem egymással szemben állnak.

A szőke Anna neve Scsurevics. A nagyszüleit még a árok alatt telepítették ki Lengyelországból. Az apja gyerekként került ide. Orosz lányt vett el feleségül. Felesége már meghalt. Egy lánya – Lena – ’15-ben, másik lánya ’21-ben, Anna ’28-ban született. A fiuk, Ivan ’22-ben. Az adatok pontosságáért nincs, aki szavatoljon, de ők ezt nem is azért mondják el nekem. Egy óra alatt annyit tudtam meg a falu fiataljairól, hogy tájékozott lettem szinte mindenről és mindenkiről. Persze a felét sem tudtam megjegyezni. Majd az együttélés alatt többet megjegyzek. Annán harisnya van, bőre feltűnően világos. Csizmája passzos. Abban érvényesül a legszebben a lába. Másképp biztosan ő sem jött volna olyan messziről csizmában, hanem váljinkiban, mint sokan mások. Itt aztán nekivetkőznek, és még a félcipő is előkerül. Viszont ma minden lány tudja, hogy én is itt leszek. Látszik rajtuk, hogy már péntek este becsavarták a hajukat. Sok közöttük szőke, barnás. Negyvenen lehetünk. Én egy fiúval – szoros kísérőmmel – ülünk egy padon az ablak alatt. Kellemes meleg, szép zene, ismert és ismeretlen dallamok, forgó, szinte repdeső fiatalság. Ezt még a puzanovóiak sem tudták ilyen színvonalon művelni. Ott a hídon erre nem is volt lehetőség. Most, hogy ott is felépült az új iroda, a régi meg klub lett, talán másképp lesz. Nézem a fiatalokat. Szeretnék én is közéjük vegyülni, beállni az egyik négyesbe, de nem ismerem a táncot. Sok egyszerű, ismétlődő lépéssorozatból áll, csak a gyorsabbnál változik a sor. Olyan kecsesen, természetes bájjal ropják, hogy elbűvöl. Nézni is nyugtató. Semmi felesleges hangoskodás, a zene így is elnyom minden nem ideillő zajt. Már három négyes csoport táncol. Rebbennek a szoknyák, kivillannak a combok. Minden lány ismeri a maga értékeit. Tudja, hol, mikor és mit mutasson meg.

A szőke ikreket levelezőlapon lehetne mutogatni. Akár a szentképeken az angyalkák. Gyönyörűek. A szőke Anna igazi szláv szépség. Minden porcikája szláv. Állán kis gödröcske. Ajkai kipirosítva. Szemöldöke feketére kihúzva. Minden lányon van smink. Az ajakrúzson kívül minden szépítőszer természetes. Az erdőből és a mezőkön gyűjtik. Anyáiktól tanulták, azok meg a nagyanyáiktól. Előttük itt mások nem éltek, csak vadászok járták a tajgát. Egy százada élnek itt településeken emberek. De kevesen laktak akkor még erre. A száműzöttekkel lettek betelepítve a tajgák. Most száműzöttekkel pótolják a háborús veszteségeket. A tajgán.

Néha elkapom Anna szemvillanását. Feltűnően fordul. Lehetőleg úgy, hogy a szoknyája nagyot libbenjen. Mivel sok a fordulat, néha egymás után több is, ez mindig sikerül. Látszik, nem most tanulja. Nevetgélnek, kipirulnak, izzadnak. A fűtés erős, kinyitják az ajtót. A hideg levegő méter magasan tódul a terembe, tejfehér ködöl borítva be a lányok lábát. Kavarog, gomolyog a frissesség, sikongatnak a lá-

nyok. Aztán kis szünet következik. A lányok kis csoportokban énekelni kezdenek. Ha valaki – legtöbbször Alma – új dalt tanult valahol, akkor azt most megtanítja a többieknek. Alma ismerőse a járási vendéglő vak harmonikása. Láttam már néhányszor játszani az étteremben. Anna most egyedül áll, közelebb jön hozzánk. Én téged ismerlek – mondja. Nem jutok szóhoz. Olyan hirtelen jött az egész, hogy nem kapok levegőt. Odajön, és azt mondja, hogy ismer. Sosem találkoztunk.

Egyszer voltak a bohlovkai boltban vásárolni. Délután nyit ki, kettő után, oda mennek vásárolni, ha olyasmit akarnak venni, ami a közeli Zarecsenkában nem kapható. Többen voltak ott Bezrucsejkából, várták a nyitást. Mi meg – hárman – Belogorka felől jöttünk. Megálltunk a lányokkal beszélgetni. Ő is közöttük volt. Annyira megjegyzett, hogy százból is megismert volna. Én őket nem nagyon néztem. Igaz, mondom, miután összeszedtem magam. Tényleg, én is ott voltam. Puzanovóba igyekeztünk. Onnan még harminc kilométer volt hátra. Határai út. Késő este értünk oda. Ott álltunk pár percet.

Na, mit mondtam? – fordult a barátnőihez. Ugye, mondtam, hogy én már láttam? Ez olyan vidámmá és boldoggá tette, hogy szólni sem tudtam. Én. Pedig ő lett ettől a felfedezéstől vidámabb. És mikor idehoztak, én találkoztam veled a kapunál. Ott lakom a harmadik házban balra, ahogy bejöttetek. Az egyik fiú felállt a bal oldalamon, és odaengedte Annát. Ő meg bekapcsolódott újra az éneklésbe.

Újra táncba indulnak. Könnyedén, elegánsan, minden fiatal lányra jellemző kacérsággal folyik a tánc tovább. Már nekem szól Anna tánca. Utána leül mellém, és azt mondja, hogy itt az ő combjai a legszebbek, mindenki ezt mondja. Vagyis őt nézzem, meg a combjait, mikor táncol. Eddig is láttam, ha magasabbra lendült a szoknya a pördüléskor.

De nem azért szerettem belé. Már az első látásra rendkívül szépnek tartottam, pedig alig láttam belőle valamit. A járása, ahogy elindult, miután utánunk nézett, mozgása, alakja, szóval még a vastag téli ruha alatt is felsejlett szép formája. Valahol a tudatom alatt már akkor őt szemeltem ki akaratlanul is partnernek. Akkor még azt se tudtam, holnap itt leszek-e. De mostantól addig leszek itt, amíg magammal nem vihetem innen. Mert itt nem akarok maradni. Ez nekem rosszabb lenne, mint az irtás. Viszont ott meg lakást kellene bérelni. Semmim sincs, hogy neki mije van, nem tudom. Nem is érdekelt. Vajon ő mit gondol rólam? Időm kevés, tehát már holnap elkezdek utánaérdeklődni. Elmegyek a falu elejére, megtudom, hol lakik, kikhez járnak esténként. Mert mindig egy-két háznál jönnek össze a fiatalok fonni, varrni és beszélgetni. Van tea, visznek valami falatoznivalót, és múlatják az estéket. Ezt nevezik nálunk tanyázásnak, itt meg vecserkának. Vagyis estézésnek. A reggeli munkakezdéskor mindenki megbeszéli az esti összejövetel helyét, tehát már ott meg lehet tudni, ki hol lesz este. De holnap még eljövök a klubba. Ebédre meg a szomszédba vagyok hivatalos. Kíváncsi vagyok, miért nem akarja a háziasszonyom, hogy átmenjek oda. Talán a fiatalasszonytól félt? Hiszen a férjét várja. Egyedül él a szüleivel a házban. Mint mondják, jómódban. Látszik a házukon is, hogy jobbak a

körülményeik, mint a legtöbbnek a faluban. Holnap meglátom. Tíz óra múlt, ki-ki elindul hazafelé. Alma és barátnői még egy dalt elénekelnek, majd ők is kijönnek a klubból. Az ajtóban már csak néhányan állunk. Én itt lakom a közelben. Anna már messze jár, kétszer is visszanézett. Többen mennek a falu elejére, útközben szétszóródnak.

Anna lakik a legmesszebb. Maruszja Kazakova, a fekete hajú lány lakik előtte két házzal, az ellenkező oldalon. Fekete szemű, vad tekintetű, mosolygós. Valahonnan a sztyeppékről kerültek ide az őseik. Szülei is feketék. Házuk akár egy erőd. Be se látni az udvarukba. Két hatalmas fekete véreb őrzi az udvart. Az ősei az első lakosok közé tartoztak.

Pása gyújt világot, mikor bemegyek. Levetkőzöm és lefekszem. Még sokáig nem jön álom a szememre. A dallamok, a tánc kavargása, a lányok illata sokáig ébren tart. Pása sem alszik a kemencén az anyja mellett. Még hallatszik távolról elmosódva egy ismert harmonikásról szóló dal foszlánya. Azt is meg kell tanulnom. Magamban ismétlem a szavakat, és elalszom. Korán ébredtem.

Január 13., vasárnap. Ma nem dolgozunk. Télen kevés a munka. Ragyogó napfényes reggel. Kilenc óra. Fát vágok a háziaknak. Tizenkét órakor indulok a szomszédba. Az asztal megterítve. A ház gazdája 45 éves lehet, felesége se fiatalabb. Lakásuk szoba, konyha, mellékhelyiségek. Minden nagy méretű. Itt senkinek sem kellett takarékoskodni az épületfával. A ház régen épülhetett. Az asztalnál akár tízen is elférnénk. Négyünkre van terítve. Csak a leves még nincs kész. Fél óra múlva ebéd.

Miért nem maradsz még? Hiszen még nem is beszélgettünk – mondja a lányuk késő délután. Talán az arcomon vehette észre, hogy mire gondoltam, mielőtt felkeltem az asztaltól, mert mondja, ha nem lenne férjnél, szívesen vigasztalna. De így már nem lehet. Kívánja, hogy találjak valakit, aki majd megvigasztal. Kikísér az ajtóig. Miért hívtak meg? Megint ostobán viselkedtem? Ez az asszony akart valamit. Honnan vegyem arra a bátorságot? Persze, alig ment férjhez, a férje bevonult, maradt a gyerek. Én meg jöttem és elmegyek. Szégyellem magam. Azért is, amit megtehettem volna, meg azért is, amit nem tettem meg.

Este a klubban már folyik a tánc, mikor belépünk. Elindultam, de a tőlünk kifelé lévő házak egyikéből eljött egyik ismerős fiú, és elhívott egy kis szamagonra. Fél litert tett az anyja az asztalra. Hárman – egy szomszéd fiú is bejött – megiszogattuk. Vagyis egyből kiittuk. Utána rágyújtottunk a házi mahorkára. Pár napig volt cigarettám, de a három csomag hamar elfogyott. Tegnap a klubban bontottam fel az utolsót. Mire mindenkit megkínáltam – a lányok itt sem dohányoztak –, alig maradt néhány. Estére az is elfogyott. Édesanyja sokszor leült mellém, és nézett. Most látott életében először igazi – mint mondta – európai fiút. Mondja is, hogy nem hasonlítok az itteniekhez. Igaza van. Hiszen én kevés emberre hasonlítok. Elköszöntem, indulunk a klubba a fiúkkal.

Mikor belépünk, többen is hívnak maguk mellé. De Anna mutatja nekik, hogy hol van az én helyem. Ott fogok ülni, ahol tegnap. És ezentúl, ha jövök, mindig az lesz a helyem. Pedig itt senkinek nincs állandó helye.

Január 19., szombat. Eltelt a hét. Szaunába hívtak a szomszédba. A fiatalasszony kísért ki a szaunába, az apjával kettesben mosakodtunk. Egymás hátát is megmostuk. A törülközőket meg a tiszta fehérneműt a lánya hozta ki. Mi a kis tálat – fából – meg a szappant. Utána egy pohár szamagonnal és „könnyű párával" köszöntéssel fogadott minket. Ez így szokás. A szauna után jól is esik a szamagon. Holnap pihenőnap. Megyünk ma este is a klubba. Hívom a fiatalasszonyt is. Nem jöhet, a gyerek miatt. Pedig szívesen jönne. A férje a jövő héten jön haza. Várnak ebédre vasárnap. Nem használ illatosítót.

Egész héten fát szállítottunk. Egy lusta, fehér lovat hajtok. Ez is lassú. Mindig utolsónak érek haza, de úgy kell nekem. Még jó, hogy nem a legjobb lovat adják ide. Anna a fejőnők egyike. Négyen vannak. Korán kelnek. Mikor mi munkába megyünk, ő már elvégezte a reggeli fejést. Ott ül néha, ahol mi várjuk az indulást. Mielőtt elindulunk befogni, néhány percet beszélgetünk. Sokan vagyunk. Akik máshol dolgoznak, azok is betérnek reggel egy kis pletykát hallani. Ott lehet mindenről tájékozódni, ami a kolhozban történik. Meg minden egyéb újságot ott lehet meghallani. Az a helyiség az agóra. Anna is ott van néha. A fiúk mondják, amióta én itt vagyok, Anna nagyon érdeklődik a hallanivalók iránt. Minden érdekli. Legalábbis állandó vendég minden reggel. Inkább hamarabb kezd el dolgozni, hogy itt legyen, mire megjövök. Szeret engem, mondják a lányok is. És milyen büszkék az ő Annájukra. Szép pár leszünk – mondják. Pedig én még semmit sem döntöttem el. Azt se tudom, mi lesz velem egy hónap múlva. Anna se igyekszik semmivel siettetni a dolgok menetét.

Este a klubban találkoztam a lányokkal. Nevetve mesélik, mi történt a pravoszláv január elsején. Erről eddig nem írtam. 14-én volt a pravoszláv elseje. A régi naptár szerint. Még ágyban voltam. Senkinek se kellett munkába mennie. Anna is helyettesíttette magát. A nővére ment el fejni helyette. De erről semmit se tudtam. Reggel, alig pitymallott, berontott a házba hat, mindenféle szedett-vedett, kifordított bundákba öltözött, ócska nadrágos, kormos arcú személy. Csak a hangjukból ítéltem meg, hogy lányok. De a hangjukat is elváltoztatták. Kiráncigáltak az ágyból, úgy, ahogy voltam. Még a gatyát is elkezdték lehúzgálni rólam. Nyúlkáltak minden porcikámhoz. A háziak tudták, mi történik, de őket is váratlanul érte. Pása sem kelt még fel, előző este ők is ünnepeltek. A háziasszony nevetett bennünket. Én meg fekszem a padlón, rángatnak összevissza. Már csak a gatya van rajtam. Aztán hirtelen abbahagyják, felállok, visszafekszem az ágyba, s magamra húzom a takarót. Boldog új évet kívánnak, és nagy hahotázás közben elindulnak egy másik fiú háza felé… Itt ez a szokás, mondják nevetve a háziak, látva a rémüldözésemet. Én az ilyen vicceket szégyelltem. Pedig semmi okom se volt rá. Mikor felkeltem, megnéztem, ott nem

kormos-e… Csak most tudtam meg, hogy Anna is ott volt. Mind egyformák voltak, persze Pása megismerte őket.

A klubban mondom Annának, hogy elmegyek hozzájuk látogatóba. Mehetek, de náluk este senki sem lesz otthon az apján kívül. Talán nem is tudom, de az édesanyja már régen meghalt. Én is anya nélkül nőttem fel, mondom. Négyéves koromban elhalálozott édesanyám. Nevelőanya volt velünk. Van egy fiú féltestvérem meg három édestestvérem. De ha hétfőn este találkozni akarok vele, menjek el Kazakováékhoz, ott lesz a vecserka. Jó, elmegyek.

A nővére férjnél van, együtt laknak. Ők a szomszédba mennek, ott lakik az unokatestvérük. Tehát ebben maradtunk. Jó negyedóra kell, míg a falu elejére érek. Messze van. De mit számít nekem a messze!

Dübög a táncolók lába alatt a padozat. Most is sokan vannak a teremben. A fiatalok mind velem akarnak beszélgetni. Sokat mesélek Budapestről. Szívesen hallgatnak. Én meg szinte otthon érzem magam. Ők is látják rajtam, hogy igazat mondok. Szívből jön, amit elmondok. Elénekelem a *Budapest, Budapest* kezdetű dalt. Anna elkérte az egyik fiútól a balalajkát, negyedszerre már elég jól játszotta az énekem alá a melódiát. Szereti a zenét. Bátyja játszott a balalajkán.

Egyszer csak Anna azt mondja, hogy megy haza. De én még maradjak. Neki van még otthon dolga. Arra számított, hogy elkísérem? De nem is gondoltam, hogy elmegy. Mire észrevettem, már régen elment. Pedig szívesen elkísértem volna!

Alma szép új dalt énekel. Az este mint halk ének úszik a folyó felett. Későre jár az idő. Mikor már alig vannak néhányan, azt mondja, kísérjem haza. Jó, mondom, úgysem tudok aludni. Elkísérem a kert bejáratáig, de hív beljebb. A házba. Utánamegyek. Felkelti az anyját. Az semmit se kérdez. A húgának külön ágya van. Nekem párnát ad, csak csendben legyünk, ne ébresszük fel a húgát. Alma levetkőzik, és belülre fekszik, hív maga mellé. Levetkőzöm, mellé fekszem. Semmi se lesz, de ha itt akarsz maradni nálunk, maradhatsz. Itt vidámabb, mint Pásával. Anyámmal már beszéltünk rólad. Háttal fekszik nekem. Az ablakon bevilágít a hold. Behúzza a függönyt. Átölelem, hagyja. De a teste bizonyos részét nem engedi érinteni sem. A melleit hozzám nyomja, halkan beszélgetünk. Lihegővé válik a hangom. Csitít, elfordul. Aludjunk. De mit fognak gondolni rólunk holnap a faluban? Soká alszom el. Neki sem sikerül. Az anyja szól, hogy aludjunk már, elég a rendetlenkedésből. Forró Alma is. De nem tehetek semmit. Csak vendég vagyok. Ezt vajon miért csinálja?

Január 20., vasárnap. Gyönyörűen süt a nap. Kapunk tojásrántottát hússal. Teát iszunk utána. Pása jött át délben, hív ebédelni. Itt ebédel, mondja helyettem Alma. Én meg mondom neki, hogy holnap itt keressen a brigádvezető. Hogy tovább mi lesz? Nem törődöm vele. Tudtam, hogy Alma nem lesz az enyém. Neki más tervei vannak. Nekem sincs semmim, neki se. Abból semmi jó nem származhat. Német ésszel gondolkodik. Őt nem rontotta el a többiek szentimentalizmusa. Racionálisan

gondolkodik. Mondhatni, pragmatikusan. Igaza van. Ráadásul még senkivel se volt. Azért nem volt velem se. Ezt ugyan nem mondta, de hamar rájöttem.

Január 21., hétfő. A brigádvezető bekopog, lejön. Kérdi, megyek-e dolgozni. Megyek hát, de holnap már Pásánál keressen. Itt csak vendégségben voltam. Ma nem kell mennem, csak holnap. Szénát hozunk 15 kilométerről. A héten ott lesz munka. Csak pénteken lesz megint fa. Elment. Mindenki tudta, hol aludtam, de senki sem mondott semmit.

Este már a helyemen aludtam. Páska sokáig sóhajtozott az anyja mellett.

Január 28., hétfő. Ma nincs munka, de elballagok az istállóikig. Anna is ott van. Ahogy bemegyek, máris mellém ül. Ma nincs munka, viharos szél fúj, miért nem maradtál otthon? Csak. Visszament a helyére. Én meg kimentem, és hazaindultam. Reggeli után szán érkezett a ház elé. Kipirult arcú lány száll ki két bőrönddel. Mindjárt megismertem. A háziasszony kisebbik lánya. Leveszi a sok meleg holmit magáról. Hajnalban értek Tyuhtyetba egy alkalmi autóval. Ment az irtásra. Ott dolgoztam én – mondom. Most szabadságon vagyok. Írta anyu, hogy lakónk van, kíváncsi voltam, hát hazajöttem. De ne bízzam el magam, nem miattam jött. Két hónapig lesz itthon. Olyan helyen dolgozik, hogy minden harmadik évben két hónap szabadság jár. Az anyja még reggel elment valahová.

Kissé molett, mindenhol kerekebb a kelleténél. Nagyon feltűnő idomai minden férfinak a szemébe tűnnek első látásra. Hogy lehet az, hogy eddig nem ment férjhez? Az anyja megjött, bemutatta. Ő – mondta – sokkal magasabb, mint Pása. Meglátod – mondja –, vele sokkal vidámabb lesz itthon az élet. Azt el is hiszem. Ennek a Lidának minden porcikája a szemembe nevet. Azért is olyan gömbölyű mindenhol. Egész nap mesél. Mindenki hallgatja. Néhány barátnője is átjött. Több mint egy éve nem volt itthon. Mutatja az anyja a lányoknak, mit hozott ajándékba neki meg Pásának. Két üveg vodka is előkerült, meg egy csomag Belomor. Azt én kaptam. Rá is gyújtottam azonnal.

Február 2., szombat. Este a klubban sokan összegyűlnek. Mindenki tudja, hogy holnap megyek Annát kérni. Ő is eljött. A combomon ül megint. Átöleli a vállam, és az arcomba beszél: Ne menjek, mert nem jön hozzám. Értsem meg, mit szólnának a faluban, hogy két kérőt is elutasított, aztán egy idegenhez meg hozzámegy. De hová is tennél? Hiszen neked se lakásod, se vagyonod. Miből akarsz te engem eltartani? Hiszen neki itthon mindene megvan. Én meg élek a vakvilágba. Nem jöhet sehogy sem hozzám, ne is menjek át. Közben ropják a táncot. Rebbennek a szoknyák, most minden lány nekem mutogatja magát. Senki sem törődik a 16-17 éves fiúkkal. Ezt látja Anna is, de ő sem marad adós a sorban. Mondja is, mikor visszaül a bal combomra: ugye, mégis az én combom a legszebb? Egy szót sem szólok.

Erősen kipirulnak, mindenki valami szokatlan izgalommal viselkedik a klubban. Valami lóg a levegőben. Ez villanyozza a fiatalokat. Főleg a lányokat. Rájuk is átragadt a szokatlan nász előtti láz. Mert mindenki tudja, hogy Anna belém van bolondulva, az életét is odaadná értem. Csak ne kellene hozzám jönnie. Ezt a kérdést pedig holnap valahogy meg kell oldani. Vagyis akár jön, akár nem, mindenképpen botrány lóg a levegőben. Ha mégis jön, akkor mit szól a litván? Meg a kikosarazott párttitkár? De azt szeretné minden lány, hogy valaki vinné már el Annát, mert míg ő itt van, nekik nem sok esélyük van. Ha meg is nősül valaki, mindig Annához fogja az asszonyát hasonlítani. Vagyis szabadulnának már tőle szívesen. De ő csak ropja a táncot és libbenti a szoknyáját. Bolonduljatok meg. Nézzétek, ez a tiétek. Én már alig várom, hogy vége legyen. De a fiatalok meg akár reggelig is eltáncolnának. Mondom Annának, hogy menjünk, mert apád lefekszik. De – mondja – én nem is mondtam neki, hogy jössz. Az nem baj – mondom. Az egész falu tudja, hogy ma hazakísérlek, és beszélek vele is. Holnapra már a brigádvezetővel is megbeszéltem a kérést. Ő lesz a kérő. Igaz, mondta, hogy ő szívesen jön kérni nekem, de gondoljam meg, mert kedvel nagyon, és tudja, hogy jó párja lennék Annának. De ő tényleg nem akar hozzám jönni. Fél, hogy elmegyek, ő meg itt marad. Meg ha hozzám jön, mit mondanak rá a népek? Azok mindenkit kibeszélnek. Mindenhol akadnak rossz emberek.

Végre abbahagyták. Kitódulnak a hidegre. Rögtön befagy az orrom, olyan hideg van. Legalább mínusz 36 fok. Mi lesz itt reggelre? Csikorog a sok talp alatt a hó. Az ablakokban néhol még ég a lámpa. Kíváncsi fejek bújnak a befagyott ablakok mögül lesni: megyek-e Annával? Megyek. Húsz perc múlva – mert nem nagyon sietünk – ott állunk a ház előtt. A konyhában még világos van. A kapuban még egyszer arra kér, hogy menjek haza, semmi értelme, hogy idejöttem. Én már nem is gondolok semmire. Nyitja a konyhaajtót, és már ott is vagyunk. Leveszem az usánkám, jó estét kívánok. Egy eléggé öreg, alacsonyabb úr nyújtja a kezét. Megrázom. Mondom, ki vagyok. Tudom, fiam. Vártalak. Én mondtam a lányomnak, hogy láttalak néha. Ha te azt mondod, hogy jössz, akkor el fogsz jönni. De én helyette nem dönthetek, hiába vagyok az apja. Ha nem akar hozzád menni, akkor nem megy. Ez az ő személyes dolga. Én nem dönthetek a beleegyezése nélkül. Ha megy, szívesen látlak mint fiamat. Üljünk le.

A szoba ajtaja csukva. Ott a nővére és a férje alszanak. Ha alszanak. Előadom a kérésem. Holnap eljövök a brigádvezetővel megkérni Annát. Ő még mindig ott áll az ajtóban, de már becsukta. Levetkőzik. Az apja kiment a kamrába. Szál kolbászt hozott be, kenyeret szelt. Ez – mutat a kolbászra – saját hizlalás. Itt csak én készítek kolbászt. Jó fokhagymásan. Még az apámtól tanultam. Ő lengyel volt. Ott készítették így a kolbászt. A szagáról – miután kissé kiolvadt – éreztem a fokhagyma szagát. Először, mióta elkerültem Magyarországról. Igaz, pirospaprika nem volt benne. De itt senki sem ismerte a pirospaprikát. Leültünk az asztalhoz. Kolbászt szelt, uborkát mellé. A kenyeret Anna szelte. Ő is leült. Nos, lányom – mondja az apja –, mondd

meg a kérődnek, mit határoztál. Már megmondtam. Ne jöjjön, mert nem megyek hozzá.

Azt mondtam Annának, hogy holnap ebéd után jövünk. Addig gondolkozzon. Hozzuk a vodkát. Akkor majd dönthet. Ez a törvényetek. Én betartom. De akkor is elveszlek. Elbúcsúztam. Kikísért az ajtóig. Elköszöntem, és elbaktattam haza.

Február 3., vasárnap. Alig aludtam az éjjel. Ebéd után jött a brigádvezető, hozta a két üveg vodkát. Egyiket fél óra alatt megittuk. Erősen meglátszott rajtam. De elindultunk Annáékhoz. A nap ragyogóan süt. Az út nagyon csúszós. Jéggé van fagyva rajta a letaposott hó. Már Anna házánál járunk. Harminc méter, és a kapunál vagyunk. Innen kissé felfelé emelkedik az út. A szánok és csizmák erősen letaposták a havat. Zsebemben az üveg vodka. Hirtelen kicsúszik a lábam alól a talaj, és elcsúsztam. Éppen a kaputól tíz méterre. Felálltam, a vodka szerencsére nem tört el. Kivettem a zsebemből, hadd lássák, nem üres kézzel jöttem. A háziak nem kis derültségével találkoztam. Ők is láttak mindent. Tehát nézték, hogy jövünk. Anna kiöltözve várt. A nővére és a férje is az asztalhoz ült. Elővettek két poharat, majd még kettőt. Már azt hittem, nekik nem kell a vodka. Előadja a kérő a szokásos szónoklatát. Utána én is megerősítem, hogy kérni jöttünk. Anna semmit se mond. Az apja nézi, várja, hogy mondjon valamit. Ha ti inni akartok, igyatok, de én nem iszom – mondta. Vagyis elutasított. Hát akkor mi kiisszuk, és kész. Felemeltem a poharat, Annáé ott maradt az asztalon.

Leülünk a megterített asztalhoz, eszünk, beszélgetünk, mondta mindenki a magáét. Én Annát néztem, semmi sem látszott rajta. De nem volt vidám. Később mellé álltam, mondom neki, gondolja meg, még nem késő. De csak köti az ebet a karóhoz. Felemelem a poharát, és az ajkai elé tartom. Nem kell kiinnod, de kóstold meg. Erre elveszi és kiissza. De – mondja – hozzád semmiért sem megyek. Az öreg meg a brigádvezető egy darabig még beszélgetnek. Kimegyek hozzájuk, és mondom nekik, hogy még ma értesíteni kell a szelszovjetben a tisztviselőket, holnap délelőtt jövünk regisztráltatni magunkat. Nem érdekel Anna véleménye. A lovát – a legjobb ló a faluban, a kolhozban – pedig fogja be a lovász kilenc órára. Elbúcsúzunk tőlük. Annának mondom, hogy felöltözve várjon reggel. Megyünk Zarecsenkába. Hivatalosan veszem feleségül.

Ne is gondoljak rá, nem jön. De én már elhatároztam magam. Jövök.

Február 4., hétfő. Reggel a szánnal – a ló farka a hóig ér – elindulok az istállótól Annáért. Már bent vagyok a lakásban. De hol van Anna?

Nem találom a szobában se. Az apja semmit se mondott. Áll a konyhában, és nézi a falat. Látni rajta, hogy nem szívesen beszélne arról, ami közte és a lánya között lezajlott. Sehol sincs. Elment? – kérdem. De se a nővére, se az apja nem mond semmit. Akkor veszem észre, hogy a fal melletti kis szekrény kissé el van húzva a faltól. Hát ott bújt meg. Kihúztam, öltözz – mondom. Csak az otthoni ruha van rajta, ép-

pen takarított. Az apja akkor megszólalt: nem akar hozzád menni, hát ne erőltesd. Akkor így viszem, ahogy van. Felemelem, és indulok az előtérbe. Így nem mehetek, mondja. De így jössz. Hadd lássák ott is, milyen ostoba vagy. Erre felvette a bundáját, és kimentünk a szánhoz. Betakartam a bundába, és 15 perc múlva már ott is voltunk a faluszovjetben, Zarecsenkán. A réten keresztül két és fél kilométerre van. Az iroda kéménye füstöl.

Tíz óra elmúlt, de vártak ránk. Előadom, miért jöttem. De – mondja az elnök – nekem nem szabad a Szovjetunió területén hivatalosan házasságot kötnöm, mert állampolgárság nélküli vagyok. Azok pedig itt nem köthetnek hivatalos házasságot. Szovjet állampolgár pedig nem mehet hozzá külföldihez, sem állampolgárság nélkülihez. Vagyis ezt előbb itt kellett volna megérdeklődni, hogy egyáltalán lehet-e. Simán együtt élhetünk, de hivatalosan nem adhatnak össze. Anna már örül, mehetünk vissza. De én nem adom már alább. Én hivatalos házasságot akarok. Ha megkapom a papírjaimat, mindketten utazunk Magyarországra. Üssék be a pecsétet, és indulunk. Nagyon erőszakos vagy, mondja az elnök. De meg kell érteni, hogy ők a törvény ellenében semmit sem tehetnek. Majd viccesen azt mondja, vodka is kellene, anélkül hogy lehet titeket összeadni? Erre már kérdem is, hol kapok itt vodkát. A boltban, itt van az eladónő is. Az is a szelszovjetben dolgozik, csak a nap bizonyos részében üzemel a bolt.

Már megyünk is, hozzuk a két üveggel. Hat pohárba kitöltöm a vodkát, és felemelem. Anna nem emeli. A kezébe adom. Mindenki kiitta. Tehát? De értsem meg, hogy nem lehet. Akkor hozok még vodkát. Nevetnek a nők. Mi meg állunk, és nem tudjuk, mi lesz. Mert tényleg van ilyen törvény, de ez nem volt előttem ismerős. Most mutatta meg az elnök. A vodkától neki is jókedve lett. Na és, egy kis törvénysértés nem a világ, mondta később. Mikor felelősségre vonták a dolog miatt. Azt mondta, nem tudta, hogy tilos. Hiszen a törvényt régen adták ki, itt meg még sohasem volt ilyen eset. A lett, litván, német, finn, lengyel férfiak regisztráció nélkül élnek a feleségeikkel. Egy finn nő is férjhez ment itt, éppen Anna bátyjának lett felesége. Most özvegy, de ők se voltak regisztrálva. Mégis kapja a férje után a pénzt, ami a hősi halottak után jár az özvegynek és árváknak. Hogy nekem miért nem lett volna jó Anna csak úgy? És belekerül a hivatalos – nem hivatalos – pecsét az igazolványomba. Az igazolvány tizedik oldalán van. Elfoglalja az egész lapot. Igazolom, hogy Scsurevics Anna Vasziljevna, szül. 1928., a mai napon házasságra lépett. Aláírás: Scsurevics Anna. Az Anna nincs ott. Csak Scsurevics. Senki sem írta azon kívül alá. Nem tudom, kinek kellett volna még aláírni. Talán tényleg csak neki? Máris indultunk hozzájuk. Hivatalosan is nős vagyok. Estére vidám társaság gyűlt össze a házban, legalább húszan voltunk. Zene, tánc. Az após is hozatott két liter szamagonkát.

A társaság lassan szétszéled. Mindenki sok szerencsét és hosszú életet, sok gyereket kíván nekünk. Anna boldog, látszik rajta, hogy nem is volt olyan nagyon ellene a mi összekerülésünk. Az utolsó vendég után – miután kiszelőztette a szobát a sok mahorkafüsttől – a padlóra veti meg a nászágyat. Alig négy méterre a nővére ágyá-

tól. Tehát ezen a nászéjszakán se leszek a feleségemmel egyedül – egy szobában. De itt még a ház is csak a fele, mint Nyináéknál volt.

Alig alszom reggelig. Szeretném magamévá tenni. De egy kis feszítésre máris felszisszen. Hallgatózom utána, vajon Lizáék meghallották-e. De se szuszogásuk, se lélegzésük nem hallatszik. Biztosan ők sem alszanak. Tehát le kell tennem a ma éjszakai nászról. Hajnalban elalszunk.

Február 16., szombat. Egész héten itthon vagyok. Már dolgozni se járok. Készülök a visszaútra.

Szauna után átjöttek a szomszédok. A padlón is ülnek. A többiek között magam is. Két négyes partiban megy a kártya, meg beszélgetünk. Mióta itt vagyok, többnyire nálunk gyűlik össze fiatalság a környékről. Sok mindenről beszélgetnek, én meg figyelek. Rengeteget lehet tanulni az elbeszélésekből. Hiszen csak a velük vagy az ismerőseikkel megtörtént eseteket beszélik el.

Február 20., szerda. Tegnap szólt a brigádvezető, hogy elfelejtettem a regisztrációt, menjek be Tyuhtyetba intézkedni. Már világosodott, mikor indultam a faluból. A nap is fent járt már, mire beértem a milíciára. Gyomko mérgesen fogad. Felelősségre von, hogy megint önkényeskedem. Neki kötelessége tudni, merre járok. Hát tudta, nem? – mondom neki. Nem törődöm vele. Nekem ő az első perctől nem volt szimpatikus.

Február 25., hétfő. Korán indultam Gariba, az irtásra. Átmentem Zarecsenkán keresztül Voznyeszenkába. Így levágtam egy nagy kitérőt, Tyuhtyet ugyanis ide 13 kilométerre van, onnan visszafelé Voznyeszenka nyolc kilométer. Egy hatalmas háromszög átmérőjén megyek, így több kilométert megtakarítottam, 21 helyett megtettem 11-et. Az irodában folyik a munka. Közeledik a hó vége. Örömmel üdvözölnek. Cserepanov a maga kimért, uras udvariasságával gratulál. Mondja is, ha olyant vettem el most is, mint Nyina, akkor kár volt változtatni. Majd meglátják – mondom.

Este, munka után bemegyek a faluba, Szmirnovkába. Az irtástól két és fél kilométerre van, ott járnak a kocsik visszafelé Bogotolba. Onnan Ivanovka nyolc és fél kilométerre van. Persze attól függ, melyik végébe akarunk utazni. Ezeknél a falvaknál tudni kell, hogy némelyik több kilométer hosszú is lehet. Házat keresek magunknak.

Mindjárt a település elején mutat egy száműzött itt lakó – egyébként szintén az irtáson dolgozó, itt nősült munkás – egy házat. Ott lakik anya és lánya. Fiatal az az asszony is. A kolhozelnök előző felesége, ott van hely, nagy szoba, fele is elég lesz nekünk. Nem a falu elején van, hanem a közepén. Az irtásról a falu közepére vezet az út. Bemegyek a házba. Leültetnek, az asszony vacsorát készít. Mondom, mi járatban vagyok. Lehet, de itt egy szoba az egész ház. A kis előtér és kamra alkotja a házat. A szoba nyolcszor négyméteres. A felében elférünk. Asztal van középen. Ott hat ember kényelmesen ehet-ihat. Szék kettő, meg egy pad az asztal mellett. A bú-

tort még egy láda alkotja. A kemence mellett felakasztva és a polcon edények. Főzni is lehet, van miben. A bér 25 rubel egy hónapra. Ők úgyis tüzelnek, tehát arra se lesz gondunk. Beleegyezem.

Két vödör és egy hatvanliteres dézsa szolgáltatja a víztározási lehetőséget. Ma éjjel már ott is alszom. Adnak bundát, takarót, hiszen ágy csak egy van. Párna akad, de majd a feleségem mindent hoz. Vacsorával is megkínálnak. Hoztam magammal vajat és kenyeret. Az két napig elég lesz. Utána meg az irtáson a boltban veszek magamnak, ami kell. Káposztaleves a vacsora. Hús nélkül. Sűrű, laktató étel. Van elég, reggel meg krumpli lesz. Ez a menü mindenhol. Mondom, amíg a felségem nem jön, addig eszem velük reggel és este, kifizetem. Megegyeztünk.

Március 1., szombat. Már elintéztem a faanyagot az ágynak. Vagyis egy x alakú alkalmatosságot készítek, ami elég nagy lesz kettőnknek. És egy válaszfalat is, ami kétméteres darabon elválasztja a szobát. Annyi elég nekünk hálószobának. Hiszen nem kell mindent látniuk. A lánya is fiatal még. Elkerülhetetlen, hogy néha olyant is észrevegyen, amit nem kellene. A faanyag egy része nem elég száraz, de egy nap alatt valamit csak szárad a szobában. Elkészítem másnap az ágyat, vagyis a fekhelyet, térdmagasságúra.

A falat csak harmadnap készítettem. Hoztam elég szöget az irtásról. Ott ingyen van. A faanyagért kifizettem szállítással együtt húsz rubelt. Majd levonják fizetéskor.

Március 8., szombat. Ma van Zoltán-nap. A nevem napja. Este, már a szauna után jutott eszembe. De semmi jelentősége ennek a napnak itt nincs. Az oroszok nem ünneplik a névnapot, csak a születésnapot. A vállalat szaunájában fürdök. Egy rubelt kell fizetni. Forró víz és gőz rogyásig. Kicsit pihenek az előtérben, mert a falu fél óra a szaunától. Sima gerendaúton megyek a falu aljáig, onnan kell felkapaszkodni a dombra. Az ég borongós, a csillagok csak néha tűnnek elő a sietős felhők mögül. Reggelre viharossá válhat a szél. Viszek petróleumot, mert egy hét alatt egy liter elfogyott. A munka a hideg miatt is fárasztó, de sok munkánk van. Lesz pénz, két hét múlva megyek Annáért. Azért csak akkor, mert akkor kapok előleget. Be kell vásárolni Tyuhtyetban. Megbeszéltem egy sofőrrel, hogy mikor érjen vasárnap a teaház elé. Ott felvesz minket, és a holmikkal elvisz a faluba. Addigra én ott mindennel elkészülök.

Március 22., szombat. Kemény munkával telt el ez a két hét. Mindennap sok rakodás volt. Némelyik sofőr kétszer is fordult. Állni nem sokat kell egyiküknek sem. Ahol van szabad hely, ott rakodunk. Ha rönk, akkor mi, férfiak megyünk. De a kisebb rönkökkel – úgy harminc centiig – a lányok is megrakják a kocsikat. A pallók és gerendák között is vannak negyvenkilósak. Azokat ketten kényelmesen felrakják a lányok is. Igaz, az sem könnyű, ha a rakományt a kocsi tetejére kell felrakni. Az alsó sorok még csak elmennek, de a felső már nehezebb. Aki idejön, annak ezt vállalnia kell. Egy

ismerős indul délben Bezrucsejkába. Áruért volt a járásban. Igaz, így is gyalog kell menni, de nem megyek egyedül, ő is gyalog megy, mert a saját beszerzését is felrakta a szánra. A lónak elég lesz az a súly is. Délután háromkor meg is érkeztem. Vártak, Anna szépen felöltözködött. Sokan átjöttek beszélgetni. Klimovékhoz mindketten átmentünk. Szánnal akartam jönni, de azt csak holnap kapom meg. Tyuhtyetba szállítanak rajta mézet, holnap erre fordulnak.

Este korán – tizenegykor – fekszünk. Reggel nyolckor indulás.

Március 23., vasárnap. Csikorgó hidegre ébredünk. A nap kisütött, mire indultunk. Egy felhő se maradt a közelben. Kis szellők vágnak éles hidegséggel a szemünkbe. Készítjük a holmit. Hétkor megérkeztek a szánok. Az egyikkel indulnak is vissza. Adnak nekünk is fél liter szamagonkát. Reggelire jó is lesz. Az apósom elővett egy állami félliterest. Mikor a pénzéért volt, hozta. Egyet mindig hozott. Most kettőt vett. Kár arra költeni a pénzt, mondom. Az tíz kiló kenyér. De nekem vette, hiszen alig melegedtem meg náluk, elmentem. Ki tudja, mikor jöhetünk megint vissza? Nincs messze, de negyven kilométert nem lehet sokszor gyalog megtenni. Felpakolunk a szánra, kiisszuk az utolsó poharat, és a sok fiatal és idősebb lány kíséretében lassan kisiklunk a faluból. Ivan felesége – akárcsak apósom – megkönnyezte az elválást. Anna szeme sem maradt száraz. Sírva mosolyog, de boldog. Út az ismeretlenbe. Sokáig állnak a kapunál a fiatalok. Ki hitte volna – mondták –, hogy ennyi minden fog történni a faluban rövid idő alatt? Néhányan kérték, ha Ivannak sikerül ott maradnia, akkor intézzem el nekik is a munkát. De nekem ez az egy személy is elég. Csak őt sikerüljön ott marasztalni. Vagyis maradna ő, ha lehet. Csak a rendőrség ne akadékoskodjon. Velem kapcsolatban úgyis sok a baj – mondta Gyomko, bár az utóbbi időben gond nélkül kaptam meg tőle a „lakhatási" pecsétet mind Zarecsenka, mind pedig Gari esetében.

Ágynemű, egy fahordócska tej, vaj, túró, tojás, kenyér kettő, egy zsák krumpli. Az após készített öt kiló búzakását.

Öt órára értünk Szmirnovkába. A nap már lemenőben. A háziasszony meleg levessel fogadja a fiatalasszonyt. Nagyon meg van vele elégedve. A lánya is nézegeti. Női kíváncsiság. Senki se tudja, hogy kit hoztam, hiszen nem mondtam senkinek sem. Itt nem kell mindenkinek mindent elmondani. Lakó vagyok, és kész. Dolgozni jöttünk. Ismerősök sincsenek. Igaz, Anna mondta, hogy egy nagyon szép lány jött ide férjhez, de elváltak. Most itt, a faluban könyvelő. Ha lesz majd ideje, ellátogat hozzá. Én is kíváncsi lettem. A kolhozból csak az elnököt ismertem, meg a háziasszony volt férjét, lányát. Helyes, csinos, 15 éves lány, erős testalkatú derék teremtés. A két kistestvérét is láttam párszor. Néha a háziasszony lánya elmegy az apjához látogatóba. Az ide sosem jött, mióta itt vagyok. Volt kapitány. Most éjjeliőr a méhészetben. Ez lett a büntetése. A kolhozt el sem hagyhatja két évig. Nem kap személyit. Annának tetszik az ágyunk. Amolyan kezdetleges pricccs. De a gyengébbik fajtából.

Március 24., hétfő. Reggel korán kelünk. A háziasszony kérdi Annát, mit álmodott. A lánya már korábban elment, szánnal vitték Bogotolig. A kolhoz elviszi őket Tyuhtyetba, onnan meg mások tovább. Előzetes vizsgálatokon kell részt venniük az ipariskola miatt. Ezt a fuvart is az állam fizeti. Ebben az évben innen hárman mennek ipariskolába. Két lány, egy fiú.

Anna nem emlékszik, mit álmodott. Pedig ha kívántál valamit, az teljesülni fog. Kívántam, mondja. De nem fog teljesülni. Azt, hogy mit, nem mondja meg. Azt nem szabad. Elindulok munkába. Az irodában Cserepanovhoz kell mennem. Ő intézi az elhelyezkedést. Megmondom, mikor akar dolgozni. Szerdán már jön. Addig elrendezi a fészkünket. Tehát velünk fog rakodni. De hát Nyina is ott van. Az nem számít. Elférnek a rönk mellett. Majd én állok közöttük. Ezen mindenki nevet. Én nem. Majd megszokják egymást.

Pista kérdi, mi újság. Szerdán itt lesz, két nap pihenő, Katya fog elsejétől főzni – újságolja. Ha akar. De nem biztos. A terhes lány meg megy szülni nemsokára. Május végén jön a gyerek. Motyka meg rá se néz. Oda a nagy szerelem. Pedig a terhessége elején milyen szépen kivirult. Most meg barna foltos az arca. A hasától alig lát előre. Nagy gyereke lesz. Ivanovkában laknak. Szomszédok. A lánynak nincs más keresete, kolhozban sem volt tag, idegen.

Este Anna friss vacsorával vár. Ha dolgozni fog, akkor mindketten ott ebédelünk. Neki is rendeltem ebédet, mindenből négy adagot rendeltem, nem kell este sem főzni. Összekészíti a munkába járó ruháját. Mondom, erős kesztyűket adnak. Már van elég. Azért nem kell fizetni. A csizmát meg minden este melegre tesszük, akár otthon. Az élelmet, amit hoztunk, kitettük a kamrába. Ott nem fagy meg. Alig fekszünk le, máris fellibben velünk az ágy. Szétszáradtak a deszkák, és az x lábak szétrepedtek. Nagy a nevetés a másik ágyon. Miért vagyunk olyan vadak? Mi is nevetünk, leestünk a padlóra. Reggelig ott maradunk, csak az ágyneműt rakjuk másképp. Hozok két alátámasztót, és jó lesz. Hoztunk evőeszközt is, kést, kanalat.

Április 5., szombat. Egyformán telnek a napok. A háziasszonynak levele van. A lánya és ő meg lettek hívva húsvétra vendégségbe Bogotolba. Szombaton mennek, és csak hétfőn lesznek itthon. Csak egy napot lesznek ott. Reggel elutaznak innen a megrakott kocsival. Onnan meg jönnek, ahogy tudnak. Elintéztem, hogy tíz rubelért mindkettőjüket egy ZISZ–150-essel vigye el Danyilovics. Tízet kérnek innen Bogotolba személyenként. Az ő kocsijának a kabinja nagy, abban jól elférnek, és kényelmesen utaznak.

Április 26., szombat. Reggelente még fagy, de nappal olvad. A hó helyenként elolvadt a fák között is. Csak az erdő mélyén nem engedi elolvadni a lomb a havat. A folyó tetején állandó a tízcentis vízfolyás. Kis erekben szalad a jég tetején kanyarogva a tavaszi víz. Mélyen bevágódva a hóba. Akiknek kint van még a szénája a földeken,

igyekszik hazahozni. Pár nap múlva a szánút elolvad. Most is beszakad a ló lába alatt a télen letaposott, keményre fagyott hó.

A háziak korán elindultak, alig világosodott. Mi meg átköltöztünk két éjszakára az ágyukba. Levettük az ágyneműt, felhúztuk a sajátunkat. Reggeli után visszabújtunk. Semmi dolgunk nem volt. Délig szerelmeskedtünk. Nyugodtan, senkitől sem zavartatva. Ez volt az igazi nászéjszakánk. Rá kilenc hónapra meg is született lányunk, Ljudmila. Mondta is Anna, hogy ő tudja, mikor esett teherbe. Akkor délelőtt.

Május 12., hétfő. Újra Gyomkóhoz kellett mennem. Kérdezte, miért váltogatom én a feleségeimet havonta? Most is panasszal voltak nála a viselkedésem miatt. Egy hete Nyina Rudakova tett bejelentést ellenem, hogy ő már a harmadik feleségem volt. De már őt is otthagytam, és újra megnősültem. Hát ezt nem vártam. Azt gondoltam, hogy a hazatérésemmel kapcsolatban jött valami irat. Mondom Gyomkónak, hogy Nyinát egyáltalán nem akartam egy éjszakára sem. Viszont Lizával együtt voltam egy télen. Azt ott senki – ő sem – ellenezte. A rendőrség is tudta, hogy nincs hol telelnem, hacsak nem éltem volna a télen át Volkova unokájával. Mert anélkül már ők sem lettek volna hajlandóak a lakásban tartani csak úgy. Egy szobában az unokával. Inkább éltem egy nálam idősebb asszonnyal, aki örült egy pár hónapig. Nekem meg mindegy volt, csak ne lánnyal kelljen összeállnom. Akkor ott kellett volna maradnom, vagy tényleg váltogatni kellett volna őket. De Nyinát az anyja dugta az ágyába, engem meg mellé. Gondolom, valaki azért azt is elmesélte, hiszen rajtam élcelődtek sokan még a munkatársaim közül is. Tehát nekik semmi erkölcsi joguk sincs engem felelősségre vonni a történtek miatt. Ha ezért hívatott be, akkor kár volt. Egyhangúan szívta a Belomorját. Hogy mennyit dohányzik! Már a másodikat szívja. Igaz, a Belomor füstszűrős cigaretta, de a vastagsága miatt ugyanannyi dohány van benne, mint a rendes cigarettában.

Jött a csinos adminisztrátorlány. Odamegy Gyomkóhoz, megcsókolja. Nem hiszek a szememnek. Az apja lehetne. Hol a felesége? Gyomko elmosolyodik, mond valamit halkan a lánynak, aki kiment, és hozott neki teát. Nem hittem volna el, hogy tud mosolyogni. Hiszen az arca mindig olyan volt, mint egy fakíré, egy hóhéré. Most meg mosolyog. A lány meg nyilvánosság előtt megcsókolja. Csak később tudtam meg, hogy ő is elvált, és elvette. A vén kommunista. A rend őre. Aki engem akart felelősségre vonni, hogy megrontom – így mondta – a lányokat. Mutatom neki az igazolványomat – benne van a bélyegző és Anna aláírása. Látja, Anna a feleségem. Őt elviszem magammal, ha hazamehetek. De én nem kaphattam engedélyt nősülésre, kiáltja. Én nem vagyok állampolgár, ki volt az az idióta, aki ezt a bélyegzőt beütötte? Hát a szelszovjet elnöke. Ez már hivatalos.

Este lett, mire hazaértem Szmirnovkába.

Június 7., szombat. Anna dereka kezd szélesedni. Alig egy árnyalattal, de szélesebb. Ez is jól áll neki. Nevet, megsimogatja az arcomat. Hasára teszi a kezét, úgy nevet.

A munkán mindenki tudja. Pista nem örül a hírnek. Szerintem annak kéne örülnie, hogy eddig nem lett gyereke. Szerencséjére Katya nem is fog szülni. Akkor mit tennének?

A nappalok hosszúak. Nagy a meleg. Még nem állt át a szervezet a nyárra. Az meg 30 fokos hőséggel tombol. Néha a napon 46 fok van. Isszuk a sok vizet. Izzadunk. Munka van elég. Éjjel-nappal jönnek a kocsik. Ma se megyek haza, jönnek harmadszor is. Az út száraz, sima. 80–100 kocsi naponta. A szállítanivaló is fogy.

Július 5., szombat. Anna napok óta lázban ég. Először megyek vele haza. Egyszer volt otthon, mióta itt dolgozunk. Vettünk ennivalót, két üveg vodkát, egyebeket. Alig maradt pénzünk. Fizetés egy hét múlva. Itt sem keresünk annyit, hogy sokat lehetne megtakarítani. Ha itt lenne a házunk, akkor a kert miatt könnyebb lenne. Akik építettek, azoknak a ház körül kiskertjük van. Egyébként jobb itt, mint Puzanovóban volt. De nem annyira, hogy felérne egy pesti kalauzi állással. Mielőtt börtönbe kerültem, villamoskalauzként 800 forintot is megkerestem egy hónapban. Igaz, volt benne túlóra is, de két forint volt az órabérem. Mint 18 évesnek. Már ideje lenne visszakerülni oda…

Bezrucsejkába az út száraz, csak úgy porzik utánunk. A falusiak ezerszer elátkozták már a sofőrjeinket. Egész nap száll a por. Egy óra múlva már Voznyeszenkánál vagyunk. Leszállunk, átgyalogolunk az úton. Elindulunk Zarecsenka–Bezrucsejka irányába. Én először teszem meg ezt az utat. Anna akkor is itt volt, mikor mi a kandati irtásról jöttünk vissza. Akkor látott először, és megismert. Zarecsenka alatt kocsi jött utánunk. Bezrucsejkába vitte az egyik asszonyt, kórházból jött, valami baleset érte. Felvettek minket is, így öt kilométert nyertünk. Csomagjaink nem nehezek.

A temető nyírfái messziről integetnek, szellő ringatja az ágakat. A dombra felkanyarodva befutunk – mert a lónak az érkezéskor mindig futnia kell – a faluba. A harmadik háznál kiszállunk. Bemegyünk. Rövid üdvözlés után poharat nyomnak a kezünkbe. Anna mondja, hogy ő már nem ihat. A kicsi – simogatja meg a hasát – nem szomjas. Pedig itt nem adnak az ilyesmire. Isznak néha a terhesek is.

Hajnalban felpakoltuk a hazait, elindultunk 11 kilométerre. Nyolc órára ott is voltunk Voznyeszenkán. Éppen kihajtott a kapun az elnök, akit már régebben megismertem. Felültetett a kocsira. Egymás után maradnak el a kis ligetes erdők mellettünk. Örül az elnök, hogy itt dolgozom és nem a kolhozban. Itt mégiscsak jobb. Bár engednék a kolhoz tagjait is dolgozni az irtáson. De nem. Megérkeztünk, elköszönök tőle. Alig szálltunk ki, utolért egy kocsi. Davidovval mentünk a szmirnovkai útig. Onnan egy kilométer, és ott vagyunk. Davidov fiatal, sokszor ittasan érkezik. Egy éve szerelt le. Ha nem iszik – érettségizett fiú –, rendes srác. De ritka az olyan nap, hogy józan.

Délre otthon vagyunk. Ebéd után elmentem az irtásra. Késő este jöttem vissza. A kocsik sokat állnak, rönköket visz legtöbbje. A fűrészárut várni kell. Az út jó, állandóan szállítanának.

Július 31., csütörtök. Szombaton dvinkai fiatalok jönnek látogatóba Szmirnovkába. Várom őket, mert mondták, hogy ott is él egy Gut nevű fiú. Kíváncsi vagyok, ki lehet itt német nevű orosz. A héten sokat dolgoztam. Annáék hordják a vizet. Nyináról Anna egy szót sem szól, én meg semmit sem kérdezek. Gondolom, nem sokat beszélgetnek. Anna vidám, elégedett. Sok gondunk nincs. Veszünk vajat, azzal főz itt mindenki. A konyhán mindennap van hús. Hat-hét deka az adag. Estére visszük haza az ebéd második részét. Tíz rubelből kitelik a kenyér is.

Augusztus 2., szombat. Jöttek a látogatók. A Gut nevű lengyel fiú is. Azóta sem találkoztam Gut nevűvel, csak Magyarországon. Ők sziléziaiak voltak. Mint németeket telepítették ki őket. Pedig – mint mondta – ők lengyelek. Az anyja is itt él, apja meg valahol lágerben van. Elítélték, mikor idejöttek. Nem akart munkába állni. De már szabadulnia kellett volna. Írta is, hogy nemsoká találkoznak. '47-ben vitték el.

Augusztus 31., vasárnap. Eltelt egy hónap. Semmi hír sehonnan. Úgy látszik, itt kell telelnem Szibériában. A keresetem annyira elég, hogy ne legyek senkire sem rászorulva. Tartalékunk elég egy hónapra. A nappalok rövidülnek. Esténként hűvös van. A seregélyfészkek körül szálldosnak az idei fiókák. Készülnek a hosszú útra. A krumplit is vesszük. Tejet egy litert naponta.

Szeptember 13., szombat. Kijelölték az új irtás helyét. Hétfőn reggel kell odamennem harmadmagammal. Viszünk három-három lovat. Nekem az igazgató két és fél éves kancáját és még két másikat kell vinnem, egyet felnyergelek, a másik kettőt meg utánakötöm. Hajnalban indulunk, megabrakolnak, nyergelünk. Mire kiindulunk a telepről, hét óra lesz. Vissza kocsival jövünk majd.

Szeptember 15., hétfő. Hétkor indulunk. Anna levelet vitet Lizának. Ivanovka után vagyunk, simán megy minden. Nem először lovagolok, így van már némi tudásom. Az idő szép, éjjel kis eső esett, néhol tócsákban áll a víz. Bezzeg mikor kellett volna, egy csepp nem sok, annyi sem esett. Ivanovka után letérünk Leontyevka felé. Közben van egy kis falu, a kapuja tárva, besétálnak a lovasok. 15 kilométert jöttünk. Tizenegy óra van. Kényelmes tempóban haladunk. Három lóval nem lehet vágtatni. A kaputól nem messze van a kút. Itt messze a folyó, de a falu alacsonyan fekszik. A kút gémes, tehát nincs mélyen a víz. Most látok másodszor gémeskutat Szibériában. Az elsőt akkor láttam, amikor Bélához mentem. Gémeskutat ott készítenek, ahol nincs mélyen a víz. Azt hiszem, nyolc méterig lehet. Legfeljebb az ostorfát két darabból készítik. Nagyapámnak is gémeskútja volt Gyulán. De Puzanovóban – ahol 18 méteren volt a víz – nem alkalmazhattak ilyet.

Öt órakor megérkeztünk apósomékhoz, a kilenc ló megtöltötte az udvart. Reggel, mire felébredtem, az após megitatta őket a pataknál. Reggeli után vidáman indultunk ismeretlen úti célunk felé. Mindenki megköszönte a szállást, elbúcsúztunk.

Vissza kellett menni öt kilométert, onnan vezetett az út a jelölt falu felé. De legalább voltam otthon, látogatóban. Apósom nagyon örült. Csomagot készített Annának.

Szeptember 16., kedd. Két órakor érkeztünk meg. Egyenesen a telepre mentünk. Átadtuk a lovakat, pihentünk egy órát, és indultunk vissza. Hármunkkal könnyen szaladt a ló. Tudta, hogy visszafelé megyünk. Sietett, nem kellett nógatni. 75 kilométert kell ma még megtennie. Éjjel értünk haza.

Október 11., szombat. Életünk zajlik a szokásos mederben, semmi sem történik. A hazautazásommal sem. Hétfőn Bogotolba kell mennem az első kocsival. Sok szállítmány gyűlt össze, de kevés vagont kaptak. Összegyűlt sok faanyag. Négyen megyünk segíteni két napra. Szauna után indulunk, Vologya Danyiloviccsal utazunk. Anna kér, vigyázzak nagyon. A vagonrakodás nehéz munka. Ha tudná, hogy volt már benne részem… Éhesen, fáradtan, gyengén rakodtam. Ha akkor nem lett semmi bajom, remélem, most sem lesz.

Október 18., szombat. Elmúlt az október fele. Hó borítja a tájat. Tíz centi ha esett, de minden fehér. Kilencedike óta fagy. A szaunába Annával megyünk. Elég nagy már a hasa. Így is csodásan szép nő. Az ablakon keresztül nézzük a kavargó havat. Fújja a szél, hol felszállnak, hol leesnek a kis pihék. A föld fagyott, nincs hol megtapadjon. A szoba meleg. Mindennap hozunk egy 5-6 kilós fát a hátunkon. Itt mindenki úgy hozza az irtásról. Van ott száraz fa bőven. Néha még vasárnap is kimegyek sétaképpen, és hozok két elfűrészelt fát. Belevágom a baltát, mint a lágerben, felakasztom a vállamra, és viszem. Csendes kis falu Szmirnovka.

November 15., szombat. Cserepanov megemlíti, hogy a járási MTSZ – Masino-Traktornaja Sztancija –, vagyis a gépállomás felvételt hirdet traktoros, kombájnos és rádiós munkakörbe. A jelentkezőket beiskolázzák az Acsinszkban lévő mezőgazdasági és gépészeti szakiskolába. Jelentkezzek. Én már vezetek teherkocsit, néha a traktorokon is segítek. Tehát jelentkezzek kombájnosnak. Oda csak azokat veszik fel, akiknek van már gyakorlatuk traktoron és teherkocsin. Én már jól beszélek oroszul, értek a gépekhez is valamennyit. Legyek kombájnos.

Sajnos – mondom neki – én még látogatóba se mehetek rendőri engedély nélkül. De csak győzköd, hogy ő megírja a kérvényt Sztálinnak Moszkvába. A levelet nem kapja meg, de a titkárság válaszolni fog. Biztos, hogy engedélyezni fogják a tanulást. Két személy kell, aki jótáll, és ajánl téged. Mi itt tízen meg aláírjuk az ajánlást. Mind ismert nevek vagyunk.

Hát akkor írja meg – mondom. Mit veszíthetek? Semmit. Aláírtam. Az igazgató és Gyomko lesznek az ajánlók. Ők már azt is elintézték. Gyomko? – kérdezem. De hiszen máris ideges lesz, ha meglát. Ne félj, aláírja. Ez neki is egy jó pont lesz. Az iskola február elsején kezdődik, augusztus 6-án fejeződik be. Az utolsó nap vizsga. Augusz-

tus ötödikén. Hatodikán itt leszel. Amilyen jó a memóriád, jó tanuló leszel. Kapsz ösztöndíjat is, 125 rubelt egy hónapra. Megélsz. Kevéssel is beéred. A családod meg kibírja addig az apósnál. Mindent megérdeklődtünk. Tudunk mi rólad mindent. De azért ne haragudj ránk. Látod, mi már tavaly megmondtuk, hogy nem fognak hazaengedni. És már teszi is elém a kérvényt. Megírták. Mint kombájnos kétszer annyit kereshetsz, mint az irtáson. Télen pedig a gépállomáson fogsz dolgozni, a javításon. Holnap már Gyomko asztalán lesz a levél, ő azonnal elküldi Moszkvába. Te meg azonnal indulj, ha megkapod.

Este elmondom Annának, mit tettem. Örül. Ki ismeri ki a nőket? Azt gondoltam, nagyon megharagszik. Hiszen akkor fog szülni. Ne legyen neked ránk semmi gondod. Kombájnosnak lenni az itt nagy szó. Te meg okos vagy. A nyelvet is hamar megtanultad. Tyuhtyetban fogunk lakni, és ott a gyerekkel is jobb lesz.

Izgalmas volt ez a nap. Talán mégis sikerül? De mikor mehetek haza? Acsinszk. Bogotoltól hetven km-re, Krasznojarszk felé. Ismerős az állomás neve, már kétszer utaztam rajta keresztül. Egyszer Irkutszk felé, másodszor meg jövet Bogotolba. Tyuhtyettől 115 kilométerre van. De – mondom Annának – akkor egy fillért sem fogtok kapni. Fél év meg az az idő, amíg az első fizetésemet megkapom. Otthon leszek Bezrucsejkában a gyerekkel. Semmi se nyugtalanítson. Mi megleszünk. A te dolgod az, hogy jól tanulj. Ha úgy alakul – egyedül is felnevelem a gyereket.

November 29., szombat. Elröppent a két hét. Tegnap jöttem vissza Bezrucsejkából. Szánnal vittem oda Annát. Holnap én is elutazom az új helyre. Itt már csak a fele munkás maradt. Ma még összeszedem a holmimat, alig van itt valami. Egy hete vettem egy félbundát 250 rubelért. Az irtás boltjába hozták Kirgíziából. Csak mi, itteni dolgozók vehettünk. Kettőt is vehettem volna, de arra nem lett volna pénz. Kétszázat Anna vitt magával. Ötszáz nekem kell, ha netán az új lakásba kell venni valamit, esetleg előre kell fizetni. Élelemre is kell. Két hét múlva fizetés. A másik jó lett volna Annának. De neki most nem is kell új, hiszen a gyerekkel otthon lesz. Sokan átjöttek megnézni Annát. Örülnek, hogy – mint ők mondják – lesz egy gyönyörű gyerekünk. Mindenki szép szőke fiút jósolt. Nekem meg egy fekete lányt. Így mindkettőnket meg akartak örvendeztetni.

A háziasszony pityergős kedvében van. Hiszen fiatal. És Annával olyan jól megértették egymást. Most meg állandóan a közelemben van. Tudja jól, hogy egyhamar nem találkozunk. Lehet, az életben sem. Ő meg – miután a lánya Bogotolban tanul – egyedül lesz egész télen. A priccset meg a szobafalat ajándékba kapja. Csináljon vele, amit akar. Örül, mondja, hogy meghagyja. Ott fog majd aludni a lánya a téli szünidőben. Ott lesz az ő szobája, amikor hazalátogat. Nyáron itthon tölti az első kánikulát.

November 30., vasárnap. Korán reggel elbúcsúzom egy kitűnő reggeli után. Átölel és megcsókol. Régen nem csókolt meg Annán kívül más. Nem néztem vissza. Az irtá-

son már vártak a többiek. Ők ott aludtak a szállón. A platón utaztunk Tyuhtyetig a hidegben. Ott bementünk a teaházba egy pohár vodkára. Éppen ott van Gyomko is. Odajön hozzám, és mondja, hogy a kérvényt eljuttatták Moszkvába. Ha sikerül, akkor ne hozzak szégyent rá. Hiszen ő is ajánlott. Az ajánlást megköszönöm. Meghívott ebédre. Ő is itt ebédel, egyedül van, a felesége elutazott látogatóba.

Egyszerre milyen vendégszerető lett! De én még most se értem, hogyan pályázhatok iskolai képzésre. Akkor miért nem engednek Krasznojarszkba dolgozni? Hiszen nekem a krasznojarszki megye területén bárhol lehetne dolgoznom.

Ebédre megérkeztünk. Az iskolába lettünk elszállásolva, amíg lakást szerzünk. A boltot is megszervezték, mindennap van kenyér, hal, konzerv. Ital meg mindenhol és állandóan. Nagyjából annyit költenek itt is italra, mint ennivalóra. Ez a baj. Pohárral isszák a vodkát. Már én is.

Egy házat mutat egy régi ismerősöm, ott kapok szállást. 25 rubel, de csak matrac van az ágyon. Szoba, konyha, előtér. Régi, vastag rönkökből épített ház. Egy nagymama meg az unokája lakik benne. A többiek odavesztek a háborúba. Az asszony és unokája mordvin vagy – ahogy itt mondják – csuvas. Most melyik? A lakás koszos. Minden fekete a koromtól. Télen sokszor vörösfenyőből hasított fadarabbal világítanak. Nagyon kormol, sok benne a gyanta. De egy félméteres, 2-3 milliméteres szilánk fél óráig is ég. Kitűzik, mint a fáklyát. A folyosókon is használják éjjel. Egy hét múlva lesz konyha. Az út jobb oldalán vettem ki a szobát. A bal oldalon, kissé visszafelé lakik a könyvelőlány. Este bemutatták. Ott lakik nála az a házaspár, aki a lakást ajánlotta. Ukrán. Száműzött, Szmirnovkából hozta el a feleségét, egy özvegyet. Az is egy szoba, előtér. A szoba egyúttal konyha is. Alacsony ablakok. Két ágy, az egyiken alszik a lány, a másikon a lakók. Kiadta, mert egyedül él. A pénz is kell, fűteni is könnyebb két családnak. Megkínálnak káposztalevessel. Eszem hozzá sok kenyeret. Holnap már mehetek munkába.

Megkeresem Pistát is. Mondják, ők a másik oldalon lévő faluban laknak. Itt négy kilométer széles az erdő, a két falu a széleken helyezkedik el. Ez két és félre, ez egy és félre. Tehát ez van közelebb. A falu lakosai – míg az irtás el nem kezdődött – mind csuvasok voltak. Hadarva beszélnek, egy szót sem érteni. Idegen nyelv. Hogy kerültek ide? Nem érdekelt.

December 6., szombat. Szauna nincs fűtve a közelben. A háziak nem igénylik. Egy hete hoztam el Annát, az úton minden rendben volt. Hoztunk vajat, tejet, krumplit. Hús nincs. Darát is készített az após. Egy zacskó tele van, úgy három kiló. Egy házi kenyeret is betettek. Este voltunk a klubban. Melegítek vizet Annával. A konyhában mosakszom, de csak felül. Ő is megmosakszik, a fiú addig kiment valahová. Lusta, pedig valamikor az apja épített szaunát. Igaz, nagy, de többeknek elég lenne egy fűtéssel. Hiszen többen vagyunk, akik fürdenénk.

December 20., szombat. A hideg hatalmas. Többen mondják, hogy ilyen hidegekre nem emlékeznek. Napok óta mínusz 45-47 fok van. Átköltöztünk másik házba. Meleg van, kicsi a szoba, de a szag is kellemetlen. Anna mindennap szellőztet. Tüzel, mert tíz kiló száraz fát viszek naponta. Eddig mindennap voltam dolgozni. A hideget nem bírom jobban, mint mások, de rohamosan fogy a pénzünk. Egy fizetés, az is kevesebb, mint Gariban volt. Pista is panaszkodik. Az étkezésünk egyre szegényesebb. Annának megveszek mindent, de hús csak kétszer van egy héten. Tej naponta egy liter. Itt ugyan lehet főzni, de minden koszos. És alig van hely, ahová le lehetne ülni. De Anna nem panaszkodik. Tudja, nemsokára otthon lesz. Elviszem, mihelyt lehet. Ez nem nekünk való hely. Majd ha meglesz a gyerek, elhozom. De ide nem. Egyévesen talán. Viszont akkorra otthon akarok velük lenni. Anna egész nap egyedül van.

Döbbenetes, hogy sehonnan nem kapok semmilyen hírt. Béláról sem tudok semmit. Pistával néha találkozunk. Vele se sokat társalgok. Nem egy húron pendülünk. Őt semmi sem érdekli. Neki úgy jó, ahogy van. Pedig az életünk semmivel sem lett jobb egy év alatt. Dolgozunk, mint az őrültek, ha van munka. Aztán a rendezetlen viszonyok és a szervezetlenség miatt egy hónap alatt feléljük a megtakarításainkat. Semmi tartalékunk nincs. Csak meg ne betegedjek. Anna mondja, hogy akkor hazamegyünk. Ott mindig lesz annyi, hogy megéljünk. De én nem akarok máról holnapra élni. Még addig sem, amíg hazakerülünk. Nem szeretnék még egy évet itt tölteni. Szegény Béla. Neki sokkal rosszabb. Pedig itt se jó. Mit tegyenek a rossz kolhozban élők? Igaz, ebben éltek. Túléltek minden rosszat. Beletörődtek.

Írtam a kolhoznak. Az apósnak megírtam, hogy kérjen szánt, viszem Annát haza. Újévre. A levelet alkalmi postás vitte. Ott mennek el nem messze. Átadják ismerősnek, az meg továbbítja. Egy nap alatt ott van.

December 31., szerda. Szilveszter napja. Tegnap elmentem alkalmi kocsival Tyuhtyetba, onnan kaptam szánt Bezrucsejkába. Korán elindultam ma Annáért, jó lovat kaptam, a 45 kilométert négy óra alatt tette meg. Semmit sem vittem magammal, hiszen mindent hozok haza. Egy hónap szabadságunk van. Ezalatt Anna meg is fog szülni. Utána megyek vissza. Hetente hazajövök.

1953

Január 1., csütörtök. Korán kelünk, ez itt azt jelenti, hogy nyolckor reggelizünk. Mindenünk össze van pakolva, csak az ágyneműt kell összeszedni, meg az edényeket. A két öregasszony sajnálja, hogy elmegyünk. Korán akartunk indulni, de Anna kimossa az ágyneműket. Nem szeretné, ha tetveket vinnénk haza. A kemencénél hamar megszárad, ebéd után indulunk. Bő negyven kilométert kell menni, estére ott leszünk. Az út jó, szél se rebben. Csak a ruhák két órára száradtak meg. Indulás fél háromkor. Hamar elértünk a tízházas falut. Kezd sötétedni. A Tyuhtyetba vezető úton haladunk. A ló szaporán lépked. Két óra alatt el kell érnünk a kereszteződést, ahol el kell fordulni jobbra a Bezrucsejkába vezető útra. Az út melletti fák-bokrok egyformák, csak párszor jártam erre. De az elágazást megismerem. Csak kettő van jobbra, de a fehér hó meg a beállt sötétség nem biztat sikerrel, ha nem figyelek. Szalad, majd lassabban megy a ló. Ritkán van lejtő vagy emelkedő. A teher elég nagy, kettőnkkel együtt kitesz négy mázsát. A kis lovaknak ez komoly rakomány. Hét óra lehet, lassan haladunk. Egy óra múlva így is el kell érni az elágazást. Tíz órára Bezrucsejkában vagyunk.

Január 2., péntek. Korán reggel elviszem a szánt és a lovat az istállósnak. Átadom, visszasétálok. Nyura jön velem szemben. Enni volt otthon, megy vissza a tehenészetbe. Boldog új évvel köszönt. A nap beszélgetéssel telt el. Klimov is itthon van, szilveszterkor jött haza, egy hét múlva megy vissza. Lenne még három hete, de kell nekik a pénz. A gyerekük szépen fejlődik. Legalábbis a múlthoz képest.

A pénzünk két hónapra elég. De itt olcsóbb az élet, meg sok minden van itt, amit nem kell megvennünk. A ház körül eldolgozgatunk, favágás, szénahozatal a határból. Kazakováékhoz is átsétálunk este, de hamar hazajöttünk. Anna fáradt. Lefekszünk. Csak a padlón van hely, de Liza átadja az ágyat. Anna nem fogadja el. Elférünk a padlón. Vastagon rakjuk a bundákat.

Január 3., szombat. Beszélek a brigádvezetővel. Ha Annát vinni kell Tyuhtyetba a szülészetre, olyan lovat adjon, amivel biztosan odaérek. Jó futó legyen. A saját lovát adja ide, az a legjobb. Ismerem, a leghosszabb farokszőre van az egész kolhozban.

Január 8., csütörtök. Levelet kaptam Moszkvából. Egy hétig kerestek. Ment a levél különböző címekre. Engedélyezték a tanulásomat. Mindenki csodálkozik és örül. Csak én nem tudom, mit tegyek. El se hiszem. Mi a frásznak írtak? Most mit fogok csinálni? De két levelem van. A levélben az áll, hogy a levél kézhezvétele után menjek a tyuhtyeti gépállomásra. Ott kell jelentkezni orvosi vizsgálatra. De előbb el kell helyezkedni ott. Ők csak a saját dolgozóikat küldhetik iskolába. A család örül, nekem is örülnöm kellene, a fene enné meg. Most fog Anna szülni, én meg utazzam el Acsinszkba tanulni. És ha kudarcot vallok? Ha már elmegyek, nekem kell a legjobb tanulónak lennem. Mert én ilyen hülye vagyok. Mindenben első akarok lenni. Nekem a középút sosem jó. Egy maximalista hülye vagyok. Dupla vagy semmi. Ilyenek a hazardőrök.

A tyuhtyeti orvos mindent rendben talált, az egészségi állapotom megfelelő, felvesznek traktorosnak. Mert csak azt lehet elküldeni kombájnosnak tanulni, aki már dolgozott traktoron és teherkocsin. De én sehol sem dolgoztam. A gépállomásra csak akkor kell mennem felvételre, ha ők is megkapják a rendőrségtől az iratokat. Üzennek, legyek kész az indulásra. Valószínűleg február elsején indulunk, vasárnap. Délután átviszik a jelentkezetteket Bogotolba, onnan vonattal Acsinszkba. Éjjel az állomáson leszünk, utána reggel kell bemenni nyolcra az iskolába.

Hazaindultam. Sok a csomagom, nehéz, mert bevásároltam Annának is, a gyereknek is előre, 15 kiló lehetett legalább, és 13 kilométert kell megtennem. Közepes tempóban haladok. Egy kilométer után szán ér utol. Zarecsenkába megy. A járásból megy ki egy felvásárló, most kötik a szerződéseket, azt megy előkészíteni. Ott lesz pár napig. Nem ismerjük egymást, így nem sokat beszélünk. Mire besötétedik, ott is vagyok, nekem még két és fél kilométert gyalog kell mennem a réten keresztül. Átvágok a befagyott mocsáron, és már ott is állok a világos ablak előtt. Benyitok, Anna jön ki. Ahogy meglát a sok holmival, összecsapja a kezét, és semmit se tud mondani. Bevisszük a holmit. Éjjel sokáig beszélgetünk, Anna a kemencén fekszik. Ott lesz a gyerekkel is. Már el is készítették Lizával a helyüket. A hozott anyagokat holnap feldolgozzák. Elkészítenek mindent, ami kell. Vettem 15 méter pelenkának való anyagot is. A sógornőjüknek van kézzel hajthatós varrógépe, azon mindent megvarrnak. Nyugodtan alszom. Már nagyon hiányzott. Az asszony jobb lett volna.

Január 21., szerda. Anna mutatja a melleit. Felét látni, de a bimbókból szivárog valami. Holnap szülök, mondja. Menj el a brigádvezetőhöz, és beszéld meg vele a szánt. Ő meg előkészíti a takarókat meg a bundákat. Tegnap óta erősen hűl a levegő. Az éjszakák holdfényesek. A hó jéggé fagyva csikorog a talpunk alatt. Csak szél ne fújjon. Izgulok. A brigádvezető mondja, hogy ha kell, menjek az istállóba, ő már egy hete odaszólt, hogy adják ki a lovát a kimenő szánnal, amikor kérem. Alulra széna van rakva, azt se kelljen keresni. Anna a mi lányunk. Szép gyereketek lesz. Bármelyikőtökre fog hasonlítani, szép lesz. Csak óvatosan vigyed. Nagy a hideg, éjjelre még nagyobb lesz. Az anyja áprilisban született. Ez is jöhetett volna akkor.

Csikorgó hideg lett. Elmúlt tíz, mikor Anna mondja, hogy azonnal menjek a szánért. Sietek, izgulok nagyon. Legalább nappal lenne. Az idő tiszta. Csak a hideg dermesztő, mínusz 40 fok körül van. Mire eljutok a szénáért, eltelik negyedóra. A lovat befogom. Mindent nagyon ellenőrzök. Az úton semmi baj nem történhet. Senki sem jár éjjel az utakon. Főleg ilyen dermesztő hidegben nem. Elindulok. A ló az első ház ablakához húzza a szánt. Alig tudom elhúzni onnan. Utána a másik ablak alá megy. Hiába, ezt a lovat nem teherhordásra képezték ki. A brigádvezető jár vele, nyereggel szereli fel, és úgy jár az ablakok alá, beszól, ki hová menjen dolgozni. Hiába akarom más irányba terelni, nem segít a zabla sem. Minden ablak alatt megállt. Egyik oldalról a másikra mászkált. Végigjárta a szokásos utat. Pedig éjjel volt. Rossz az időérzéke. Nekem viszont jó. Az ajtó nyitva, Anna beszáll. Elhelyezkedik a lehető legkényelmesebb pózban. 13 kilométert kell ülnie a szánban. A kasovka személyszállításra van fonva. Oldala és az alja is fűzőből készül. Elöl egy, hátul két személynek van ülőhelye. Én elöl hajtok, Anna elfoglalja a hátsó helyeket. A holmijai a lábain vannak. Bebugyoláltam bundákba. Csak az arca látszik ki. A hold opálosan világít. Hatalmas tányér van körülötte. Hideg éjszaka lesz. Tizenegykor indultunk.

Kiértünk a faluból. A temető mellett siklik a szán, sebesen lefelé, a rét irányába. Átszaladunk a réten, máris emelkedünk Zarecsenkába. A falu két kilométeres utcáját hamar magunk mögött hagytuk. A kapun kisiklunk. Legalább negyven métert szalad a szán, enyhe lejtőnek lefelé. A hó le van taposva. Itt jár három falu népe Tyuhtyetba. A szánok simára gyalulták a jeges havat. A ló nincs patkolva. A szán elérte a nagyobbb lejtőt. Olyan sebesen fut, ahogy csak bír. Tolja a szán. Fék nincs a szánon. Ha a ló megbotlik vagy elcsúszik, akkor az a halált jelenti. A part két oldalán a temető van. Mindent beborít a hó, csak néha villan fel egy-egy nagyobb pravoszláv kettős kereszt. Az erdeifenyők eltakarják a temetőt. Egy perc sem telik el, a lejtő alján járunk. Húsz méter, utána ugrató fel, a folyó hídjára. Csak azon is legyünk túl. A szívem a torkomban dobog. Elszorul a lélegzetem. Anna se pisszen. Pedig most jön a java. A ló bírja a futást. Olyan gyorsan szedi a lábait, hogy számolni se lehetne. Már ugrik is a szán a hídra. Szinte felemelkednek mindketten. Dübörög a híd, a másik oldalon kis lejtő, és újra az emelkedőn vagyunk. Tíz métert szalad felfelé a ló, utána lassít. Itt már nem tolja a szán. Húzni kell. Lépésre vált. Lihegve zihál. Egyikünk se szól egyetlen szót sem. Később mondta Anna, hogy nem sokkal utána ment el a magzatvíz. De szótlanul tűrt minden fáradtságot. Semmiben sem tudtam volna neki segíteni. Jól be volt bugyolálva mindenbe.

A sápadt holdfény kísérteties világgá varázsolja az éjszakai téli tájat. Ilyennek még sosem láttam. Előttünk a hatalmas kasáló. Tavasszal sokáig víz borítja, mivel lapos, és soká folyik le róla a víz. A magasabb helyeken szántók, közöttük kisebb-nagyobb ligetek. Az átfolyások oldalain bokrok sorjáznak. Ismerem már a bokrokat is. Messze ellátni. Világos az éjjel. A hóról visszatükröződik a holdfény. Félek, hogy nem érek időben oda. Ketten megyünk, de egyikünk se tudja, mit kéne csinálni, ha meg-

indulna a szülés. Nem is gondoltam rá. Szaporán lépked a ló. Siklik a szán, haladunk sebesen.

Elértük a falu szélét. Nemsoká a piac mellett haladunk. Pár perc, és ott vagyunk a szülőotthonnál. Megállok, nyomom a villanycsengőt. A járásban van néhol villany. Még az utcákon is. Igaz, a fél falu villany nélkül van. Épületekben – hacsak nem valami főnöké – nincs villany. De azoknak is csak ott, ahol vezeték van. A víz mennyisége dönti el, ki kaphat áramot. Ha a villanytelepen valami oknál fogva akadály keletkezik, kikapcsolnak mindent. Akkor elvégzik a nagyjavítást is.

Az első csengetés után kinyílik az ajtó, vagy húsz méterre, a kertben. Az épület fából van. Hatalmas, négyszög alakú. Középen udvarral, körben a szobák. Két nő jön ki. Megkérdezik, honnan jöttünk. De már szedik is le Annát. Alig áll a lábán. Elzsibbadhatott. Hiszen semmi mozgáslehetősége nem volt. Elveszik a holmiját. Azt mondja a fiatalabbik bundás nő, hogy búcsúzzak el, érdeklődjek egy hét múlva. Be se engedtek. A szülészet területére tilos bemenni. Az utcán maradok. Anna megsimogatja az arcomat, keze meleg. Ne búsulj, nemsoká jöhetsz értünk. Vigyázz viszszafelé. Azzal már húzták is, még megfázik. Az ajtóból még visszanézett. Intettem.

Két óra alatt értem vissza. Hagytam a lovat úgy menni, ahogy akart. Már nem volt sürgős. Fél négykor otthon voltam. Liza nyitott ajtót. Pedig ő a szobában aludt. Nem aludt. Várt vissza. Nem tudott aludni. Neki nincs gyereke. Pedig már két éve férjnél van. Csak most, az úton kezdtem gondolkodni azon, hol is lesznek. A kemencén. Oda készítettek a kicsinek is helyet. Jó kis fészket raktak. De onnan neki nehéz lesz lemászkálni mindenért. Én meg a padlón. De nem sokáig. Hiszen nekem nemsoká megkezdődik az iskola. Az hétfőn lesz. Autó visz minket Acsinszkba. Este elindulok Bezrucsejkából, éjfélre kell odaérnem. Akkor indulnak a többiek is. Egy órakor indul a kocsi. Onnan meg alkatrészeket szállít vissza. Lefekszem. Annát biztonságban tudtam. A sarokban pislákol a vörös fényű örökmécses. Valahol a kemence mellett ciripel a házi tücsök. Miért van mindig csak egy? Sosem hallok kettőt ciripelni. Puzanovóban és Novo-Dmitrovkában is volt egy házi tücsök. Még félálomban is hallom. Elaltat.

Január 25., vasárnap. Több szán megy a tyuhtyeti piacra. Egyik elvisz. Sietek Annához. Többen állnak az utcán. Fél óra múlva jön egy nővér. Kérdezi: ki miért jött? Közben szülő nőt hoznak. Beengedik, de őt sem kísérhetik be a hozzátartozóik. Mondom, kihez jöttem. Visszajött, és egyedül engem beengedett. Jött velem. Elvezetett a hóban az egyik szoba ablaka alá. Anna már ott várt, kezében a bebugyolált csöppséggel. Lány – mondja. Ljudmila. Ahogy te akartad. Haja fekete, de abból semmit se látni. Rosszul értem, amit mond. A dupla ablakon keresztül alig értek valamit. Mondja, mikor kell érte jönni. 30-án vihetem őket haza. De egy nővér küldi is be a szobájába. Engem meg kitessékelt a másik.

Apa lettem. Édesapám is január 22-én született. Micsoda egybeesés! Délben mentünk vissza Bezrucsejkába. Sokan várták a lányok közül a hírt. Itatnak, az após

vett egy üveg vodkát, mások szamagont hoztak. Klimov is itthon van. Örül a lányomnak. Csak Liza szomorkás, szótlan. A húga megelőzte.

Tehát pénteken hazahozom őket. Addig megyek az apóssal fát vágni az erdőbe.

Január 30., péntek. Tízre kell ott lennem, de már nyolckor a gépállomáson vagyok. Érdeklődöm: mikor kapom meg az orvosi papírt? Még nincs itt. Addig nem tudnak felvenni, amíg nincs orvosi papír. Jöjjek be kedden. Vagy inkább szerdán. Másodikán kezdődik az iskola. A kocsi meg elviszi a többieket vasárnap éjjel. Kedden jövök. Ebben állapodtunk meg. Micsoda állapotok!

Tízre ott áll a szán a szülészet előtt. Fél óra múlva hozzák a családom. Elhelyeztem őket a szánon. Annát csak üdvözöltem, fáztam, sietni kell. Mínusz 35 fok van, éjjel még hidegebb volt. Egy órakor otthon vagyunk. Többen átszaladtak a lányok közül. Kisebb ivászatot rendeztünk. Amennyit a becsület megkívánt. A kicsi nem sírt egész éjjel. Csak hajnal felé nyöszörgött egy keveset. El se akarom hinni, hogy lányom van! Mint a mesében.

Február 3., kedd. Tíz órára a gépállomáson vagyok. Megjött az engedély. Reggel kilenckor jött a postával. 5-én felvesznek. Mehetek haza. Ma azért nem vehetnek fel, mert az irodások nem voltak benn. Átképzésen vannak. A többieket már vasárnap elvitte a kocsi Acsinszkba. Vonattal mehetek.

Február 5., csütörtök. Délután van, mire a felvételt elintézik. Az igazolványom 11. oldalán a felső pecsét igazolja, hogy a mai naptól a tyuhtyeti gépállomás állományába tartozom. Minden holmim magammal hoztam. Az elbúcsúzás nem tartott soká. Anna elkísért a falu széléig. Száz méterre van a bejárati kapu a házukhoz. Sietett visszza. Majd írok, hogy megy a sorom. Meg a tanulás. Mire elértem a lejtőn a folyóhoz, sötétedni kezdett. Ha nem kapok kocsit, hová menjek? Vannak címeim, de senkit sem akarok keresni. A híd előtt ácsorgok, szürkület van. Jön szembe velem egy fiatalasszony. Kérdi, hová utazom. Mert azt mindjárt látni, ha valaki utazó. Csomag nem sok van nálam. Mondom, Acsinszkba, ha lenne mivel. Sötétedik. Azt mondja, itt lakik a barátnője, visszafelé, a domboldalon, ahol az a néhány ház áll. A postán dolgozik. Ott meghálhatok, vacsorát is kapok. Hát nincs mit tenni, elfogadom az invitálást.

Bemegyünk. Elég nagy ház, kerítése és nagy kapuja van. Otthon van a barátnője is. Éjszakára megy dolgozni. Egy kis ágy áll a konyha közepén. A fiatalasszonynak kisfia van, másfél éves. A férje most katona, kellemes család. Az anyjáé a ház, ott lakik a veje is, ha leszerel. Szép arcú, középtermetű, karcsú lehetett, most is szép nő. Vacsorát kapunk. Az ismerősöm bemutatott mindenkinek. A postásnő megismert. Nála adtam fel két levelet Bélának, kettőt meg haza, Magyarországra. Igen, már én is emlékszem rá. Akkor is tetszett. Nem tartom bűnnek, ha az embernek minden szép nő tetszik. Beszélgetünk, az ismerősöm mondja, hogy mindketten itt alszunk. Ezen

se csodálkoznak. Úgy látszik, nem én vagyok az első, aki vele itt alszik. A postásnő a kis ágyba fekszik le. Fiát az anyja majd maga mellé fekteti. Dolgozni megy, éjszakás, alszik egy kicsit. Nekünk a padlóra ágyaz az anyja.

Még nem fekszünk le. Kártyát vetnek az asszonyok. Nekem elsőnek. Közben gépkocsi állt meg a ház előtt. Szmajlov üzenetet hozott a ház asszonyának. Éppen csak bejött, megivott egy forró teát. Egyedül van, mehetek vele. A nő marasztal. Minek utaznék éjszakára? Holnap reggel korán elutazhatom. Lesz akkor is kocsi. De inkább megyek. Szeretnék minél hamarább Acsinszkba érni. Elbúcsúzom tőle. Majd máskor.

Egy óra múlva már Csetyben vagyunk. Az éjszakai vonat helyett csak a reggelivel utazom. Vagyis a hajnalival. Még sötét van, mikor Acsinszkba érek. Vonattal mindössze hetven kilométerre van, egy óra alatt ott voltam. Az állomástól kétszáz méterre van a busz, nyitott ajtókkal várakozik. Mínusz 35 fok körüli a hideg, tíz perc múlva indul be a városba. Az állomástól a város öt kilométerre van, de itt is van sok ház. Mire beértünk, már világos lett.

Gyalog megyek az iskola felé. Az első járókelő tudta, hol van: a központtól balra egyenesen, két kilométerre, szemben a régi temetővel. Egyből megtaláltam, épp nyolc óra van, mikor odaérek. Egyenesen az irodába küldtek. Ott már azt hitték, nem jövök. Senki se tudta, ki vagyok. Azt hitték először, Magyarországról küldtek ki tanulni. Február 6-i dátummal bejegyezték az igazolványomba, hogy felvételt nyertem az Acsinszki Mezőgazdasági Gépesítési Szakiskolába. A gépállomás pecsétje alá ütötték a bélyegzőt.

Adtak egy címet, mivel a kollégiumban már nem volt hely. Adtak előleget a lakbérre, 25 rubelt. Annyit kell fizetni egy ágyért. Visszagyalogoltam a központba, a bazár és a zöldségpiac mellett van a buszállomás is. Leereszkedtem a lejtőn a Tyeptyatszkaja utcába, mely a Tyeptyatka partján van. Elmentem a volt zsidó templom mellett. Most úttörőház. Az első ház jobbra – balra a patak – az iskola sofőrjének a háza. Most egy tanulójuk sincs. Engem odaküldtek lakni. Az anyja van otthon. Megmutatja a szobát. Kicsi, háromszor két és fél méteres. Nekem elég, akár ketten is ellakhatunk benne. Most még nincs befűtve, de estére meleg lesz. Ágy, kis szekrény, kis asztal és szék. Főzési lehetőség a konyhában. Lerakom a holmim, és megyek vissza. Dél is elmúlt, mire megtudom, melyik osztályba fogok járni. A többiek már napok óta tanulnak. Lesz mit bepótolnom. Öt napot kell idegen nyelven pótolnom.

A tanítás reggel hétkor kezdődik. Négyig tart. De egy hét múlva már műhelyfoglalkozás is lesz. Akkor hatig tanulunk. Délben egy óra ebédidő. Az iskola mellett van a menza. Ott olcsón lehet étkezni. Az ebéd jó, sokan a környező irodákból is ott étkeznek. A büfé mellett van az útépítők irodája. Onnan is oda járnak többen ebédelni. Nem kell befizetni, mindennap többféle ételből lehet válogatni.

Nekem minden furcsa. Szabadon járhatok mindenhol. Igaz, Gyomko mondta, hogy megérkezésem napján menjek el a rendőrségre. Ott már tudni fognak rólam, és minden héten jelentkeznem kell ellenőrzésen. Ők majd megmondják, mely napokon. Tehát most oda megyek. Át a hatalmas városon. Először, mióta az unióban

vagyok. Ha meglátok egy egyenruhás katonát vagy rendőrt, postást, tehát bármilyen egyenruhást, összerezzenek. Összeszorul a szívem a látványuktól is. Ezt sose heverem ki. Tartok minden egyenruhástól.

Az iskolától a rendőrséget ötven perc alatt értem el. Alaposan elfáradtam a sok gyaloglásban. Éjjel se aludtam semmit. Ettem pár fánkot egy büfében, és elindultam a szállásom felé. Besötétedett.

A szoba éjjel is hideg. Nem volt több 15 foknál. Korán kelek. Teát iszom az útba eső büfében. Forró, jólesik, mínusz 30 fok van az utcán. Az utat vastagon borítja a rátaposott hó. A piactól egyenesen vezet az út az iskoláig, huszonöt perc alatt érek oda. Tudnom kell, mennyi idő alatt érek oda. Mindennap mennem kell, nem késhetek el. Fél nyolc után ott is vagyok. Ma nyolcra kell ott lennem, de még előtte bemegyek a menzára. Egy rubelért rizskását eszem, pohár teával és buktával. Ennyi reggelire elég is. Az osztályban már bent vannak, mire beérek. Pont nyolckor bejött a tanár. Mindenkit üdvözölt, én meg mondom, ma vagyok először. Beírt a naplóba. Semmit sem kérdezett. Se füzetem, se könyvem, se mellékletek. A könyvek nagy részét ma osztják ki, negyven rubelbe kerül. A kombájn szakkönyvét postán rendelem meg. Sokan nekem adják az árát, rendeljek nekik is. Portnoj-féle Sz–4-es magánjáró kombájn.

Ketten vagyunk ebben az osztályban Tyuhtyetból. Vologya Reifegerszt, a kis Elvira öccse, aki a fodrászatban dolgozik. Éjjel meg a szálló dolgait intézi. Vele aludtam a padlón egy éjjel. Vologya is hasonlít Elvirára. Ugyanolyan szeplős. Arca is olyan kerek. Szemük is egyforma, szürkéskék. Fiatal fiú. Van még más is a járásunkból, de nem keresem a társaságukat. A tananyagot ők már elkezdték kedden. Hétfőn csak beírták őket a naplóba, kiosztották azokat a könyveket, amelyek megvoltak az iskolában. Füzeteket is lehet venni.

A műhelymunkát, javítást, vezetést egy félkarú, volt tankos kapitány oktatja. Szereti a vodkát. Viszont kitűnő szakember. Egy tanár sincs, aki ne lenne a szakmájában mester. Igaz, ennyi emberből nem nehéz kiválasztani a legjobbakat. A férfi tanárok mind frontot járt emberek.

Nekem sok nehézséget okoz, hogy az első napokban nem voltam jelen. A jegyzeteket vasárnapra bepótoltam. De sok minden van, amit nem értek. A magyarázaton meg nem voltam jelen. A lemásolt anyagból sok szót nem is hallottam. Egy hónap is eltelt, mire mindent pótolni tudtam. Roppant nehezen. Az első napokban nagyon feszélyezett voltam, jóllehet senki sem tudott rólam semmi különösebbet. Nyugodtan tanulhattam. A nevem német. Az állampolgárságom magyar. Azt mondtam. Volt még két volgai német is az osztályban. Keller Adolf meg egy féllábú, aki könyvelő a gépállomáson. Falába van. A szomszédban lakó meghívott vasárnap estére vendégségbe. Átmentem. Eltelt a hét.

Február 14., szombat. A városi fürdőben fürdök. Egy rubel. Az iskola havonta mindenkit kötelez a „népfürdőre", ki is fizeti. Nők szolgálnak ki mindenhol. Járkálnak

a meztelen férfiak között. Éppen levetkeztem, mikor megfordulok, hát mögöttem áll, és néz. A ruháját ne gyűrje be, de ha gyűrött, itt kivasalják. Csak egy rubel. Köszönöm, nem kell. Düftin. Nem kell vasalni. A düftint nálunk ördögbőrnek nevezték. Mindig is szerettem volna egy düftinruhát. Tetszett. De otthon arra sosem telt apámnak. Mikor dolgoztam, akkor már nem kellett. Eszembe se jutott. Ezt meglátam a boltban, megvettem.

Este megint áthívnak a szomszédba. Mindhárom lány otthon van. Teasütemény és tea is kerül az asztalra. Az asszony most is elegáns. Valahol a reptéren dolgozik, az irodán, a férje pedig pilóta. Ketten 1200-at keresnek. Ezt a háziasszony mondta később. Puzanovóban egy ember évi keresete. Bezrucsejkában meg másfél évi. Egyenruhára sem kell sokat költeni. Szép az egyenruhájuk. Repülősök. Érdeklődnek Magyarországról: mikor jöttem onnan el, mikor megyek vissza? Feltettek egy lemezt a gramofonra, és a *Kék Dunát* hallgatjuk. Önök, magyarok kedvelik ezt, ugye? Mert mi úgy tudjuk, igen. Azért vettem meg ezt a lemezt – mondja a nő. Köszönöm, ez nagyon megható. Már ilyeneket is tudok mondani.

Érdekes, mondja. Az oroszt igen tisztán beszélem, csak a szórend nem mindig helyes. A kiejtésem ukrános. Igen, mondom, mert én eleinte Ukrajnában éltem fél évet ukránok között. Az első könyv, amit olvastam, az is ukrán volt. Ha szeretek olvasni, ajánlhatnak címeket. Nagyon megköszönöm, de egyelőre leköt a tanulás. Szóval kellemesen elbeszélgettem velük fél órát. Utána elköszöntem, és a konyhán keresztül átmentem a másik szobába. Már azt hittük, ott is alszol – viccelt a kisebbik lány. Klava hallgat. A mama is ott van, ők is teáznak. Nekem is töltenek. A lányok kérdik, nem unalmas-e nekem egyedül ott lakni. Mert ha unalmas, ők már megbeszélték a mamával, idecsábítanak engem. Viccnek vettem, mert hol is aludnék? Hát, mondom, unalmasnak unalmas, de egyedül könnyebb tanulni. Hiszen nekem az oroszt is tanulnom kell, nem csak a tananyagot. Ott senki sem zavar. De ha mégis meggondolnám magam, nyugodtan szóljak. Ők már tegnap megbeszélték. A fiú is kéri, hogy jöjjek ide lakni. A lányok – mondja – a földön fognak feküdni. A másik szoba meg tavasszal kiürül. Május elseje után a lakók kiköltöznek onnan. Kapnak a kaszárnyánál lakást. Már megkapták a papírt. Jó, mondom, ha meggondolom, átjövök.

Erre már Klava is felnéz. A szeme huncut. Hosszú szoknya van rajta, smaragdzöld. Az egész ruha mintás, szép harmóniában az alapszínnel. Nem tudják, hogy nős vagyok. Kártyázni kezdünk, nekem igen jól megy. Tízkor elköszöntem. Klava is ott alszik ma, a padlón. Ők meg egy órát dominóznak, kártyáznak, beszélgetnek, de nekem még tanulnom kell. Vasárnap is egész nap tanulok. Csak délben megyek ki a piacra. Ebédelek egy rubelért. Zsemle és sózott kárász. Az olcsó, és sokat adnak. Utána iszom a teát. Éjfél van, mire lefekszem. Holnap vasárnap. Levelet írok.

Február 15., vasárnap. Korán kelek, nyolckor már a kioszkban veszem a borítékot. Írok Annának megint. Mikor megérkeztem, akkor is írtam. Akkor még semmiről sem tudtam írni, most már van miről beszámolni. Ebéd előtt el is vittem, bedobtam az

első postaládába. Tavasszal írok Pistának és Bélának is. Egy képeslapot a városról. Küldöm Magyarországra is apáméknak. Érdekes, ha hazagondolok, mindig apámra gondolok. Nevelőanyámra is, de sosem írnám a levélcímre, csak az apám nevét. Kiskorunkban édesanyát és édesapát mondtunk. Aztán anyánk halála után, mikor megnősült, apuci és anyuci lett. Sose mondtam többé, hogy édesapám. De édesanyát sem ejtettem ki a számon sosem. Ennek is megvolt a maga oka.

Február 16., hétfő. Este megint átjöttek értem. Már érzem is a friss tea illatát. A teasütemény se rossz. Csak én nem akarok most menni. Addig nem mennek el, míg át nem megyek. Hát, Isten neki. De csak egy órát. Klava köszön elsőnek, ahogy belépek. Körém ülnek, a lány ágyán ülök. Mit határoztam? Jövök? Vagyis ezért hívtak át. Hát, ami az illeti, itt lehet főzni, de a háziasszony is elkészít valamit, ha akarom. Dolgozni jár, a mellettünk – vagyis felettünk – lévő kórházban dolgozik. Takarít. A lányok nem hagynak békén. Hát, mondom, jó. Holnap átköltözöm. Már nem is bánom, mert ott állandóan hideg van. Néha köhögök. Csak meg ne fázzak. Ha megbetegszem, elveszett ez a lehetőség. Sosem érem utol magam. Mehetek vissza a faluba irtani az erdőt. Itt meg tavasszal könnyebben lejuthatok Krasznojarszkba. Csak hazakerülök valahogy. Mert minden vágyam, hogy hazakerüljek. Hiszen itt volna jövőm, de milyen? Én nem akarok se erdőirtó, se kombájnos lenni. Ez az élet nem nekem való.

A lányok nagyon örülnek. Hiszen ez újabb 25 rubel a háznál. Ami áramot fogyasztok, azt ketten a fiúval fogyasztjuk. Vagyis tisztán megmarad a 25 rubel, amit én fizetek. Nekem 125 rubelből kell élnem egy hónapig. Ebből kell fogkrémet, szappant, írószert venni. Moziba nem megyek. Semmire sem futja. Kéthavonta el kell mennünk színházba. Egy rubel az előadás. Főleg a diákok – Klaváék is – mennek akkor. 2-3-4 rubeles jegyek vannak, de ez diákelőadás. Március végén megyünk először. 28-án, szombaton. Istenem. Színház. Életemben alig párszor voltam színházban. Iskolai kötelezők. *Bánk bán.* Az volt a második. Az első *A képzelt beteg.* A Nemzetiben. Régi szép élmények, emlékek.

Valamiért Klava nagyon tartózkodó. Már harmadszor találkozunk. Alig szól. Pedig hallottam énekelni, nevetni. Hárman három szólamban énekelnek. Vidámak, szertelenek. De most, hogy idejövök, látom, hogy tetszem nekik. A kicsi meg egyenesen az ölembe ült. Akár a gyerekek. Szegények. Apa nélkül kell élniük. Átkozott háború. Pedig hazajött. Az emberek tízezrei haltak meg a háború után a fronton szerzett betegségeikben, sebesüléseikben.

Csak ide be kell jelentkezni, mondják. Ott nem jelentkeztem be, mert senki se mondta. Ebéd alatt elszaladtam a rendőrségre, az iskolától három és fél kilométerre van. Szaladtam oda-vissza. Nagyon elfáradtam. A papírokat már tegnap kiállították Zináék. Az igazolványom 9. oldalán felül lett beütve a pecsét. Bejelentve Acsinszk, Tyeptyatszkaja 13. alá. 1953. II. 13.

Este átvittem a holmim. Azt mondtam az asszonynak, hogy ott vidámabb. Este a lányok teát és süteményt készítettek. Előre odaadtam a fél hónap árát. Este későn

feküdtünk le. Klava elment kilenc órakor. Sötétben van a város, elég gyér a világítás. A kollégiumuk másfél kilométerre van a piachoz, ide kettő. Egy fiatal lány éjszaka. De eddig semmit sem hallottam arról a sok gyilkosságról, rablásról, amiről a falvakban beszélnek. Én eléggé félek hazafelé a sötétben. Igaz, mindössze háromszor jöttem egyedül. Többen lakunk erre. A kollégium messzebb van. Át kell menni a hídon, és onnan még másfél kilométerre van. Megérkezésem reggelén jártam ott. Az iskolából küldtek oda. Csak úgy kaphattam egyedi szállásra hozzájárulást, ha a kollégium ad igazolást, hogy náluk nincs hely. Az iskolától egy óra gyaloglás.

A ház népe együtt van. Klava ma hiányzik. Tegnap látszott rajta, valami nincs rendben nála. Talán megfázott? Kérdem a lányokat, de ők csak nevetnek. Tea, keksz. A kekszet a fiú vette. Elrakom a holmim. Alig telik meg egy polc a szekrényben. Azok is könyvek és jegyzetek. A lányok mind tanulnak. A kisebbik most hatodikos, a nagyobb jövőre érettségizik. Klava a második osztályba jár. Két éve van még hátra. Malomipari technikumba jár.

Február 28., szombat. Ma az iskolával mentünk a fürdőbe. Szauna is van, de nem mindenki veszi igénybe. Én először oda megyek. Egy lány – 24 lehet – ott mászkál előttünk. Teljesen meztelenek vagyunk. Nem zavartatja magát. Éppen levettem a gatyám, mikor a hátam mögött női hangot hallok. Megfordulok, ott áll előttem két méterre. Alaposan megnéz engem is, nem takarok semmit. Olyan hirtelen jött az egész.

Március 5., csütörtök. Meghalt Sztálin. Az egész iskola fel van bolydulva. Tegnap voltam ellenőrzésen. Hetente mentem. Most azt mondta a parancsok, egy hónap múlva jöjjek. Tegnap még élt a Vezér. Semmit se pecsételtek le, csak amit beírtak a naplóba. Regisztráltak. Nem szöktem meg. Drótok nélküli lágerben élek. Mindenki hatalmas változásokról beszél. Amnesztiáról. Az egész unióban három napra szesztilalmat vezettek be. Nincs mozi, zenés helyeken nincs zene, a rádió csak gyászindulókat közvetít. Az emberek az utcán, az intézményekben szomorúak, egyesek még az utcán is kisírt szemmel, néha potyogó könnyekkel járnak. Bezártak a szórakozóhelyek. Nincs tanítás. A temetés napján az egész országban leáll a közlekedés egy bizonyos időpontban. A temetést egyenes adásban közvetíti a rádió. A sok időzóna miatt ez területenként más és más időpontra esik. Mindannyian az iskolában vagyunk.

Az időjárás mintha nem gyászolna. Vidáman süt a nap, nincs több 20 foknál. A hó sem esik. Igaz, a város füstje és a korom mindent beborít. Két hete se fagy, se hóesés nem volt. Ha erős a fagy, akkor éjjelről reggelre sok zúzmara lepi el a tájat, talajt, utakat. De nincs semmi. Minden csúnya, szürke. A sok falusi szán, amivel a piacra beszállítják a terményt, lisztet, krumplit, kandallófát, mind otthagyja a nyomát a hóban. A lovak egész nap rágják a szénát, indulás után aztán kiszórják magukból a megemésztettet. A piac környéke olyan, mint egy kolhozistálló udvara. Szemetes.

Március 28., szombat. A tanulás nehezen megy. Sokszor vagyok indokolatlanul ideges. Pedig kiadták az ösztöndíjat is. Maradt még 35 az előzőből. Volt még tartalékom az otthonról hozottból is. Több ingyenétkeztetésem volt. Pénteken éjjel kiraktunk egy negyventonnás vagon cukrot a szobatársammal. Negyven kiló egy zsák. Rettentően elfáradtunk mind a ketten. Ötszáz zsákot kellett kivinnünk fejenként tíz méterre és felrakni. Lépcsősen raktuk, úgy könnyebb volt felvinni egymásra. Ő már volt egyszer éjjeli munkán. Százat adtak egy vagonért. Nyolc óra alatt kell kirakni. Eleinte ment, később már lassult a tempó. A végén elfáradtam. Másnap mégis olyan voltam, mintha semmi sem történt volna. Több vagont raktak, a tíz vagonból mi negyediknek lettünk készen. Így 250 rubel volt a zsebemben. Egész kis vagyon. És a lakás már ki volt fizetve. Azt még az előző nap végén kifizettem az ösztöndíjból.

Este a fél hetes vonattal indulok haza. Elsején kell újra iskolába mennem. Ilyenkor sokan hazamennek, de a tanítás – ismétlés – folyamatos. Csak új anyagot nem adnak le. Fél nyolckor értem Bogotolba.

Kimentem a tyuhtyeti útra, hátha kapok valami közlekedési eszközt. A pénzemet még otthon bevarrtam egy belső zsebbe, amit a vattanadrágon képeztem ki. Mikor vendégségbe mentem, akkor csak a nyári nadrág, vagyis a sportnadrág van rajtam. Iskolába a vattanadrágra húzom rá. Ha sietek, nem fázom meg. Mert egyébként abban hideg van. De mégsem mehetek vendégségbe vattanadrágban. Pláne, ha az ember még számít is valamire. Eddigi számításaim sehol sem váltak be. Büntet az Isten. Kár volt megtagadni. Vagy éppen ő segít. Így nem követek el bűnt, és nem jutok pokolra. És a mennybe? Vajon oda bejutok? Inkább pokolra jutnék.

Egy kilométert sem gyalogoltam – reggel hétre értem volna Tyuhtyetba –, jön utánam egy kocsi. Éppen a gépállomás járműve. Ketten ülnek a kabinban, a platón senki, engem is beültetnek. Szűkösen vagyunk, de így is jó, ismernek. Az iskola minden hónapban jelentést küld a gépállomásra. Rólam a legjobbat írták. A főnökség elküldte a második havi iskolai jelentést a feleségemnek is. Hadd tudják meg, hogy jól tanulok, nem pazarolom az időm felesleges dolgokra. 45 kilométert tettünk meg másfél óra alatt. Igaz, két kapaszkodón is csúszkált vissza a kocsi, de így is hamar ott voltunk. Bementem a szállodába. Ott volt Elvira. Mondom, hogy egy osztályba járok az öccsével. Írt levelet, ő is írta, hogy van egy magyar is köztük Bezrucsejkából. Ő már akkor tudta, hogy rólam van szó. Kifizetem a szállást, nem indulok neki az éjszakának.

Elvira elmeséli, volt nála a vőlegénye. Mutatja a fényképet róla. Tengerészblúzos, kerek arcú legény. Éppen illenek egymáshoz. Tíz centivel magasabb Elviránál. Korán reggel felébredek, de egy repülőstiszt már csámborog a folyosón. Látni rajta, hogy az előző nap – vagy napokon – sokat nézegette a pohár alját. Arcán valami roppant undor az egész világ iránt. Jön-megy, járkál. Megszólít: eladná a rajta lévő betétes pilótakabátot. Egyébként – meséli – őrnagy, de ezt a kabátján lévő jelzésből is látom. A rokonainál és a nővérénél volt látogatóban. Az édesanyja is Povarenkinóban lakik. Két hétre jött, csak a vendégeskedés alatt kicsit túllépte a keretet, most annyi pénze sincs, hogy visszautazzon a szolgálati helyére. Adjanak neki 300 rubelt, odaadja a ka-

bátot. Rajta van, de már veszi is le. Rólam biztosan azt hiszi, valami pénzes felvásárló vagyok. Nyújtja a kabátot… Acélkékes szürke, vagyis majdnem fekete. A légierőnél mindenki ilyet használ. A bélése kigombolható, felül fekete fókaprém gallérral. Egyben ki lehet gombolni. A kigombolt részt nyáron el lehet tenni, a felsőrész meg – mivel vízhatlan – külön is használható. Nekem, mondom, nincs annyi pénzem, de ilyen drága holmit nem is vennék magamnak. A gallérja megér 150 rubelt, mondja, neki ma el kell utaznia. Ha nem, akkor nagy baja lesz. A vasúti jegyre kell 250 rubel. Neki 20 rubelje maradt. Tegnap este volt még 180. De itt is találkozott ismerősökkel és barátokkal. Régen nem látták egymást, így hát ittak egy keveset. Hát, nem is tudja, de a pénze elfogyott. Egy üveg vodka 22 rubel, nem kellett ahhoz sokat inni-enni, hogy elfogyjon, mondom neki. Nagyon sajnálom, de nem tudok rajta segíteni. Pedig szívesen megvenném a kabátot. Felpróbálom, éppen jó rám. Látom, nagyon el van kenődve. Szerencsétlennek érzi magát. Mint mondja, 700 a havi keresete, de akad még más is. Most viszont túlköltekezett. Mondom, próbálja eladni másnak.

Elvirától megkérdezte előbb, hogy ki vagyok. Csak aztán merte ajánlani a vételt. Hiszen nincs joga eladni az állam által adott felszerelési tárgyat. Hadbíróság. Mondom is neki: ha eladja, miben utazik tovább? Hiszen most is mínusz 30 fok körül van a hideg. Azt majd csak megoldja valahogy. Csak legalább 250 rubelt adna valaki. Nagyon csábító a kabát. Új, kitűnő anyagból van, télen-nyáron egyformán használható. Hát, mondom neki, ha ideadja kétszázért, megveszem, de én egy kopekkel sem tudok érte többet adni. Rááll. A hiányzó összeget majdcsak előteremti. Vagy eleve nem váltja meg a jegyet, csak egy darabig. Megbeszéli a kalauzzal, és utazik. Én meg azon gondolkodom, hogy nekem se maradt sok. Hiszen odaadtam az ösztöndíjam. Vagonrakodás meg nem megoldás. Rettenetesen nehéz és nagyon kimerítő. Utána egy napot pihenni kellene. Csak ma érzem, mennyire megviselte az izmaimat. Olyan izomlázam van, hogy el sem indultam gyalog az éjjel.

Elindulok Bezrucsejkába. Süt a nap, derűs idő ígérkezik. Három kilométer után utolér egy szán. Felvettek, őket is érdekli, mi újság a városokban. Hiszen az egész ország fel van bolydulva a Vezér halála óta. De tőlem nem sok újat tudtak meg. Hiszen újságot nem olvastam. Hazaérek. A pici meg nevet már, és szívja a tejet teljes erőbedobással. Fél évig semmi mást nem fog kapni. Anna keveset változott. Mutatja a levelet, amit a gépállomásról kapott. Dicsérnek, az elsők között vagyok az osztályban. Jár neki 200 rubel szülési pénz, amit a munkahelyről kell megkapnia. Írt levelet egy hónap után, de nem kapott választ. Együtt elutazunk Kritovóba, az irodába. Nekem útba esik, ő meg visszautazik Bogotolba. Onnan alkalmi kocsival megy tovább. Estére talán otthon is lesz. Ha nem ér haza, Bogotolban megalszik az unkabátyjánál. Az is Scsurevics. Tyuhtyetban is van kinél lenni.

Ljudmilával keveset játszom. Vendégek jönnek-mennek. Este Anna a gyerekkel fekszik a kemencén. Velem nem sokat törődik. Igaz, csak a padlón lehetne. De hajnalban mellém bújik. Éppen felsírt a gyerek. Lizáék is felébredtek. Anna azt mondja, ha nem tetszik, elmehetek innen. Senki sem fog visszatartani. Hiszen a ház az övé. Az

alvásból semmi sem lett, de Annának bizony fel kellett kelnie mosakodni. Az egész semmit sem ért. Alig értem hozzá. Kész. Folytatás meg lehetetlen.

Április 4., szombat. Kedden voltunk Bogotolban, kiderült, hogy Anna pénzét elsikkasztották, valaki aláírta a nevét, s felvette a pénzt. Tegyünk feljelentést idegen tettes ellen… Anna visszament, én pedig vonatra szálltam Acsinszk felé. Egész héten csak tanultam, egyre többet kell tudnom. Este itt lesz Klava. Egyre szimpatikusabb. Úgy látom, tetszem neki. Igaz, már tudja, hogy nős vagyok, mert hazamenetelkor is itt volt, megmondtam, hogy vár a kislányom anyja. Sietnem kell. Mikor visszajöttem, semmit sem kérdezett. Még jobban imponálni akart. Holnap elkísérem a kollégiumba. Ma este itt alszik ő is. Kérte, hogy kísérjem el. Felvisz a szobájukba, be akar mutatni a lányoknak. Biztosan beszélt már rólam nekik. Most meg azt a látszatot akarja kelteni, hogy mi barátok vagyunk. Hát jó.

Április 14., kedd. Vasárnap este voltam Klaváéknál a kollégiumban, nevetgéltünk, viccelődtünk, lebuktam a nevelő előtt, ugyanis a lányoknak tilos felvinni fiúkat a szobába. Végül együtt jöttünk el este. Sokat tanulok. Elég jól megy. Annyit felelek, mint a többiek. Ritkán kell kisegítenie az előadónak. Csak a szavakkal van bajom. Egyszerűen elfelejtem a szót. Tudom az anyagot, de nem tudom kimondani. Még mindig sok új szót kell tanulnom.

Április 20., hétfő. Estefelé, útban hazafelé kis sétát teszek a Tyeptyatka partján, a ház előtt továbbmentem a folyó jobbján. Felmegyek a hídra, majd meredeken felfelé tovább. Már majdnem felértem, mikor ismerős alakot látok szembejönni. Egyik kapun jött ki, bal oldalon. Ismerős, de nem tudom, ki. Már egészen közel van, ő is néz.

Megáll. Egyszerre ismerjük meg egymást. Rudi bácsi, tör ki belőlem. Hát hogy kerül ide? Civil ruha van rajta, vattanadrág, kufajka, nyári sapka. Kezet rázunk, megöleljük egymást. Nem hiszek a szememnek. Itt találkozunk Irkutszk után. Milyen kicsi a világ. Azt mondja, most siet, mert munkába megy. Kis táska van nála, abban viszi a vacsoráját. Két műszakban dolgozik a ládagyárban, szegező. Vagyis dr. Werner Rudolf kémiai mérnök ezredes ládákat szegez Acsinszkban, Szibériában. Ez óriási. De én azt hittem, Rudi bácsit hazaengedték. Nem, még csak az időből sem engedtek el, ami járt volna. A pénzt sem kapta meg. Mondom, én ugyanúgy jártam. Őt is átvitték egy másik lágerbe. Összesen hét évet letöltött. Tavaly ősszel engedték ki. Mutatja a kezét, fekete. A szegektől ilyen, mondja. Gyorsan megadja a címet, de mutatja is a házat, ahonnan kijött. Együtt élek egy asszonnyal. Özvegy, két gyereke van, egy 14 éves lánya, egy 15 éves fia. Az apjuk tiszt volt, elesett. A házukba fogadtak. Most így élek. De bocsáss meg, Zolikám, szaladok, késni nem szabad. Szombaton este gyere fel. De inkább vasárnap ebédre. Sokáig nézek utána. Erre nem számítottam. Micsoda véletlenek vannak!

Anna írt levelet. Jól vannak, vigyázzak magamra. Ott is tavaszodik.

Április 26., vasárnap. Rudi élettársa karcsú, kellemes asszony. A gyerekek nem esznek velünk. Átmentek a szomszédba. Ott lakik a Komszomol[123] titkára. Egy lány. Később mindhárman átjöttek. Sokat beszélgetünk Rudival, ők meg hallgatják. Magyar szó. Nekünk öröm, nekik különlegesség. A feleség mosogat, a lányok énekelnek, a fiú sakkozni hív. De nekem már mennem kell, elbúcsúztam. A titkárnő is jön, de nem a hátsó ajtón megy el, hanem velem jön az utca felőli kapun. Ők általában hátsó kapun közlekednek egymás közt.

Május 8., péntek. Reggel utazom. Már kint vagyok az állomáson. Nincs tanítás. Ünnep van. A háború végét ünnepelik. Jó, hogy most utazom haza. Bogotolba értem 12 órára. Este már ugatott a kiskutya. De olyan veszettül, hogy Anna kiszaladt megnézni, ki jött. A kapunál szorongatja a nyakam. Hát megjöttél – és könnyezik. Én is. Szó sem hagyja el a szám. Megyünk a házba. Liza kenyeret süt, legyen friss, mire megjövök. A kicsi fent van reggel óta. A kemencén van most is. Az éjjel sokat sírt. Én se aludtam, mondja Anna. Kiszaladt apósomért. Mosolyogva jön. Ő nagyon szeret. Megható ennek az írástudatlan embernek a ragaszkodása. Úgy szeret, mintha a fia lennék.

Ljudmila sokat nőtt, gömbölyű. Vidám, néha éjjel sír. Biztosan száraz ott fönt a levegő. Mondom Annának, hogy sokat kell szellőztetni. Sokat sétálnak az utcán. Most még nincs por, tiszta a levegő, nemsoká megindulnak a szállítások a vetéshez, akkor por lep be mindent. Jó, hogy itt keveset vetnek. Minden rosszban van valami jó. Az irodából semmi sem jött. Tehát a pénznek nyoma veszett. Összefogva sikkasztanak. Anna is sajnálja, hiszen már megtervezte, mire költi. Neki most semmi jövedelme sincs. A megtakarítás meg elfogyott.

Este sokan jönnek hozzánk. Kártyázunk késő éjjelig. Nem akarom siettetni őket, 11-kor fekszünk le. Anna semmit sem kérdez, én sem beszélek az iskoláról. A gyerekén kívül semmi sem érdekli. Most minden energiáját rá kell koncentrálnia.

Május 16., szombat. Hétfőn visszajöttem, mert a héten elkezdődtek a műhelygyakorlatok. Elkezdtünk hegesztést tanulni, lakatosmunkából a reszelést, fűrészelést, vésést és egyéb vasasszakmába illő munkát végzünk. Este hatra végzünk, július 1-től megkezdjük a vezetési gyakorlatot is.

Május 30., szombat. Az osztályban sokat beszélnek politikáról. Kár, hogy nem ismerem a fejleményeket. Sokakat letartóztattak, néhány kivégzés is volt a moszkvaiak közül. A rég várt amnesztia kihirdetése megtörtént. Elkezdődött a rabok elbocsátása. Naponta sok ezret engednek el. A vonatok tömve vannak az északról és keletről kiengedettekkel. Eltart pár hónapig, mire mind kiszabadulnak. Kedden

123 Össz-szövetségi Lenini Kommunista Ifjúsági Szövetség, az állami ifjúsági szervezet.

Acsinszk előtt kidobtak egy meztelenre vetkőztetett férfit a vonatból. Azt se tudták megállapítani, ki volt. Semmi ruha, semmi csomag, mindenét elrabolták. Éjjel veszélyes az utcán járni a vasút közeli városokban, falvakban. Megszaporodtak a lopások, rablások, nemi erőszakoskodások. A vonatokat rendőrök kísérik. Az amnesztiával szabadultakat igyekeznek egy kocsiba elhelyezni. De így sem lehet megakadályozni a bűncselekmények emelkedését. Sötétedésre mindenki igyekszik hazamenni.

Szerdán az egyik Krasznojarszk környéki állomáson a kiengedettek elfoglaltak egy egész vagont, s kirabolták az összes utast. Elvették mindenüket. Egyet megöltek, és kidobtak a vagonból. A vonatot nem engedték tovább. A rendőrség fél órán át alkudozott velük, de a szószólóik megtiltották, hogy bárki is elhagyja a szerelvényt. Erre kijött a katonaság. Felszólították, hogy adják meg magukat. A válasz: nem. Erre lekapcsolták az összes kocsit a vagon körül. Az utasokat elengedték. De semmit se vihettek magukkal. A parancsnok utasításba kapta, hogy azonnal szabadítsa fel a vonalat, itt ötpercenként van átmenő forgalom. Már száz kilométeren állnak a vonatok. A katonaság két oldalról géppuskákkal lőni kezdte a vagont, tíz perc múlva már vér folyt ki a lyukakon és az ablakokon. A vagont kihúzták egy mellékvágányra, megindulhatott a forgalom. Még mesének is szörnyű.

Újra megtelik a börtönök és a lágerek egy része, azt hiszem. A városban félelem uralkodik. Mindenhol idegesség tapasztalható. A piacot állandó rendőri készültség védi. Senki sem kaphat szabadságot. A katonaság sem.

Június 8., hétfő. Eltelt a hét, tegnap 11-ig tanultam. Reggel az iskola folyosóján találkozom a pénztárosnővel. Valami megváltozott rajta. Semmi szomorúság. Csak ahogy meglátott, kicsit zavart lett. Áll, néz, és semmit se szól. Pár másodperc telik el, menni akarok tovább, de elém áll, és azt mondja, ha vasárnapra nincs programon, szívesen lát ebédre.

Már hamarabb akart szólni, de most jutott el addig, hogy meg is tegye, mondja kissé zavartan. Hiszen tudja, sokan sokakat hívnak vasárnapi ebédekre… Csak állok és bambán bámulok.

A tanulással semmi baj. Minden érdekel, azért könnyen megy. Mindent komolyan és készpénznek vettem, amit tanítottak és olvastam.

Június 14., vasárnap. Délig tanultam. Klava is itt van. Igyekszik észrevetetni magát. Nem sikerül. Tanulnom kell. Utána elindulok. Egy szál rózsát is vettem, celofánba csavarták a kínaiak. Nehezen találtam meg a házat. Átadom a virágot. Nagyon kedves – mondja. A férjem – mutatja be az idős, kissé sápadt, félszeg urat. Állok, és alig merek vele kezet fogni. Őszül, arca megviselt, kissé fehéres. Úgy néz ki, mintha kórházból jött volna. Foglaljon helyet – invitál. Leülök. A felesége máris hozza a levest. Húsleves petrezselyemzölddel. Biztosan a piacon vette. Én még ott sem láttam. Előtte egy deci vodka – kis pohárból, szép készletből. A nő is iszik. Még mindig nem tudom a nevét. Ezt ő is tudja, de még nem mondta neki soha senki a jelenlétem-

ben a nevét. Tamara, szedj az ismerősünknek. Rám néz, elmosolyodik. Látja rajtam, hogy csak most tudtam meg a nevét. Ugye, mondja, nem tudta a nevemet? Nem – mondom. Csak a vezetéknevét hallottam. A férje alig beszél. Csendesen eszegetünk. Az ebédet palacsintával fejezzük be. Két üveg sör jön utána, Zsigulovszkij.

Ebéd után a férj elmondja, hogy negyedikén engedték ki a lágerből. Tíz éve volt, éppen letelt a fele. Így egy hónappal az amnesztia meghirdetése után elengedték. A lágerekben kevés rab maradt az amnesztia miatt, legalább hatvan százalékát ki kell engedni. Sok helyen a munkákat se tudják folytatni. Hatalmas visszaesés lesz az iparban és az alapanyaggyártásban. Ő is irodán dolgozott. Könyvelést végzett, statisztikát állított össze a munkáról. A lágerekben a munka ugyanúgy megy, mint ha civil munkások dolgoznának. Fizetést is ugyanúgy számolnak el nekik, mint ha civilek lennének. Sok pluszmunkát ad a vállalatnak, hogy a rabok munkáját külön kell vezetni. Vannak munkahelyek, ahol rabok és civilek együtt dolgoznak. Mégis kétféle elszámolást kell vezetni. Azonkívül a rabok után ki kell számolni az eltartásukat, és mindent le kell vonni a fizetésükből. Az élelmezést, ruhát, mosást, lakást, karbantartást, fűtést, világítást, a munkahelyekre történő szállításukat, őrzésüket, az őrök szabadságát, az orvosságot, betegszabadnapokat – szóval rengeteg pótmunkát ad az adminisztrációnak a rabok foglalkoztatása. Igaz, ezt is főleg rabok végzik, de ezt is ki kell fizetnie a többi rabnak. Ugyanis az adminisztrációs költségeket is le kell vonni a nekik járó bérből. De őket terheli a rájuk eső civil adminisztráció foglalkoztatásából eredő költségrész is. Azért nem kell senkinek sem leadnia szabaduláskor az évszaknak megfelelő ruházatot. Ha viszont több van, mint ami leltár szerint nála lehet, azt elkobozzák, mondja csendesen, nyugodtan. Látja, hogy ez engem érdekel, hát kibeszéli magát.

Tamara elmondta neki, hogy én is száműzött vagyok. Vajon tényleg az vagyok? Börtönben és lágerben voltam én is. Így a férjének nincsenek fenntartásai velem szemben. Örül, hogy annyi év után olyasmiről beszélhet, ami biztosan bántotta az eltelt idő alatt. Tamara csendesen figyeli a beszélgetést. Késő délután együtt jöttünk el, én hazamentem, ők sétáltak egyet. Búcsúzáskor meghívnak jövő vasárnapra is.

Június 18., csütörtök. Reggeli kezdés után az igazgató jött be. Pár perces tájékoztatót tartott a politikai helyzetről. Említi, hogy Koreában szűnnek a harcok, folyik a béketárgyalás.[124] Küszöbön a tűzszünet. Moszkvában tovább folyik a belügyben a tisztogatás. Az amnesztia sokakat kárpótolt az elszenvedett sérelmekért. Viszont sokan vannak, akik nem akarnak beilleszkedni a civil életbe. Ezek egy része máris visszakerült a lágerekbe. A városunkban eddig nem történt komolyabb atrocitás. A rendet a rendőrség biztosítani tudta. Minden állampolgártól fegyelmezettséget

124 Július 27-én született meg a tűzszüneti megállapodás, a békekötés elmaradt.

és odaadást kért a párt és a kormány. Említette Beriját[125] és társait. Őket a bíróság bűnüknek megfelelően fogja elítélni. Még beszélt néhány aktuális kérdésről, a közelgő vizsgákról, a terméskilátásokról. Kéri, hogy mindenki igyekezzen a lehető legnagyobb tudást megszerezni, hogy az idei betakarításkor azt már kamatoztatni tudja.

Június 28., vasárnap. Ebédre megyek Tamaráékhoz. Fél tizenkettőkor bekopogtam. Vártak, a férj éppen készült indulni sörért. Mint mondta, elfelejtette beszerezni, most lehet, hogy messze kell mennie érte. Tamara egyszerű kivágott blúzt és rövid szoknyát viselt. Az asztal megterítve. Korai még ebédelni. Jöjjön, megmutatom a lakásunkat. Először a nappaliba vezetett. Mindent megmutat, néhány fénykép is van. Sok nincs a szobában, de az mind régi. Elmondja, melyiket kitől kapták, vagy mikor vették. Aztán bevezet a szobába. Ez itt a hálószobánk. Két ágy, régimódi, szépen bevetve mindkettő. Nincsenek egymás mellett. A szobában csak egy ablak van. Az ágyak a két oldalfal mellett vannak elhelyezve. Odamegy a szemben lévőhöz, és azt mondja, ez az én ágyam. De olyan hangsúllyal, hogy nem tudom mire vélni. A szobában kellemesen meleg van. Háttal áll nekem, a fejét egy kicsit előreejtette, s a szőnyeget nézi. Ez az én ágyam, mondja még egyszer kissé halkabban. Csak áll, háttal nekem, leszegett fejjel. Fél méterre mögötte állok, várom, hogy megforduljon, és induljunk kifelé. De nem mozdul. Nekem valami kellemetlen érzésem támadt. Eltelt fél óra, visszajöhet a férje is, mi itt állunk az ő ágya előtt. Be van vetve. Takaróval letakarva mindkettő. Csak az ő ágyán kevés ágynemű van, a férjéé sokkal magasabb. Ide akár le is lehet dűlni. És még mindig áll, háttal, vállait leeresztve. Valami sejlik. Itt nekem csapdát állítottak. Hogy erre csak most jöttem rá! Ő meg semmit se mond, csak áll, a keble egyre gyorsabban emelkedik. Engem meg gyötör a kétség. Semmi vágyam erre a nőre. Legalábbis most még nincs. És ha lenne? Vagy ha esetleg pár perc múlva lesz? Hiszen ki állhat jót magáért ilyen szituációban? Kellemetlenül érzem magam.

Lassan csak megfordul. Kíváncsian és leverten néz rám. A szemét akkorára tárta, hogy beleláttam a lelkébe is. Hát nem érti? – szólalt meg végre. Nos, nem érti? Mit kellene értenem? Hiszen semmiről sem tájékoztatott. Legalább egy nappal előtte mondott volna valamit. Vagy úgy gondolta, ha kiteríti a kártyáját, el se megyek? Elém lép, és a szemembe néz. Maga engem most megvet? Hogy gondolhat ilyet? De bocsássak meg, fogalmam sincs, mit tehetnék. Félek magamtól és magáért. Mi lesz, ha bejön a férje? Tudom, mit jelentene nekem, ha a feleségemet rajtakapnám valakivel, mikor hazaérek. Megölném.

Olyan mélyek a szemei, mint a lélek kútja. Szomorú, akár addig. Azt a nézést sosem fogom elfelejteni. Egy nő, aki ennyire kiszolgáltatta magát. Egy férfi, aki a fele-

125 Lavrentyij Pavlovics Berija (1899–1953) 1938-tól a szovjet belbiztonsági szervek vezetője volt. A Sztálin halála utáni hatalmi harcok során 1953. júniusban letartóztatták, s december 23-án kivégezték.

sége kedvéért s a születendő gyerekért ennyit megtennie. De így kellett ezt megszervezni? Igaz, ezt csak a magam megnyugtatására gondolom. Gyáva vagyok, és kész. Tudatlan, tapasztalatlan, kisebbségi érzéssel megvert kisfiú. Sosem volt igazi nőkkel dolgom. Ő lehetett volna az első. De így? Fél háromkor megjött a férj. Mikor kimentünk a konyhába, Tamara azt a vázát, amit érkezésemkor az ablakba tett, elvette, és visszatette a helyére. Csak most értettem meg, mikor a férje két perc múlva belépett, hogy az volt a jelzés. Jöhet haza. De akkor miért kellett így elrontani mindent? A férje mindjárt látta, hogy a felesége semmi jóval sem szolgálhat. Kárba veszett a készülődés. Szégyenemben el tudtam volna süllyedni. De leültünk és megebédeltünk. Igyekeztem egyikőjükre se nézni. Ők se beszéltek sokat. Ebéd után kiittuk a söröket is.

Kikísértek a kapuig, és elbúcsúztunk egymástól pár szóval. Után, félszegen, de most mindhárman. Ballagtam hazafelé. Szívemben őrült gondolatokkal.

Július 2., csütörtök. A tanulással eddig semmi baj. Most is a dicsőségtábla második sorában vagyok. Nem érdekel. Annyi minden történt velem az utóbbi időben, hogy semmi sem tud különösebben érdekelni. Valahogy nem értem a felnőttek gondolkodását. Igaz, a fiatalokét se. Nálunk otthon a lányok sokkal tartózkodóbbak, mint itt. Ott nehezen lehet őket meghódítani. Itt meg, ha tetszel, megmondja. Meg is csókol. Ha akar, megszerez magának. Nincs olyan szemérmesség, mint nálunk. Talán így az igazi? Ezek a fiatalok nem játsszák meg magukat, azt nyújtják, amit tudnak. Nem akarnak másnak látszani, mint amik.

Július 6., hétfő. Két kombájnon tanulunk. De van két vontatott is. Azokat mások javítják. Sikeres a munkánk, semmi hibát sem találtak benne. A motort mások vitték próbapadra. Az nem tartozik a munkához. Csak a beszerelése. Hogy én ilyen kis idő alatt tudjak oroszul és ismeretlen témában tanulni, azt sosem hittem volna. Mióta többet vagyok nők között, határozottan javult a kifejezőképességem. Egészen jól udvarolok a lányoknak. Lidával például már egészen intim dolgokról is beszélek oroszul. Igaz, ő ápolónő. Tud beszélni róla szégyenkezés nélkül. Én meg a szavakat hamar eltanulom. Csak arra kért, hogy a húgai ne tudjanak semmit.

Ma este jött haza. Első napja a kórházban. Elment a felvételi vizsgálatokkal és az adminisztrációval az egész nap. Ettől a kórháztól ment kiküldetésbe is. Vagyis gyakorlatra. Mert ez ugyanaz, de nem mondják, hogy kiküldetés.

A legközelebbi délután már vezetünk. Nekem először pénteken kell vezetnem. Ha minden jól megy, egy hét múlva vezetünk a terepen. Kimegyünk a piac melletti úton, át a hídon, ki a városból. A sínek mellett hatalmas legelő van. Ott kell gyakorolnunk a menetet. Kétszer vezet mindenki egy-egy órát. Összesen tíz órát kell mindenkinek vezetni, utána aratással vezetünk.

Lida az ebédnél elújságolta, hogy 26-án érkezik a férje. Táviratot kapott. Akkor kiveszi a szabadságát. Reggel lesz itt. Ha tudok, menjek el hozzájuk ebédre. Elejét kell venni a szóbeszédnek. A háziak susmognak mindenfélét…

Július 10., péntek. Beszélik mindenhol, hogy Moszkvában súlyos ítéleteket hoznak. Beriját kivégezték, vagy ki fogják végezni? Azt hiszem, kivégezték.[126] De másokat is. Úgy kell nekik. Mind ki kellene végezni. Vagy a lágerekbe rakni életfogytiglan. Tudják meg, mit műveltek az emberek millióival. Itt is folyik a tisztogatás. Nyugtalanság van a városban. Így mondják. Ebből én semmit se tapasztaltam. Minden úgy megy, ahogy szokott. Túl vagyok az első és második vezetésen is, sikeres volt.

Július 18., szombat. Tegnap kiszabtam magamnak egy rossz gatyából egy fecskét. Az lesz a fürdőnadrágom. Először papírból vágtam a sablont, aztán kivágtam a gatyából. Alig takar valamit. Otthon is én varrtam a fecském. Azért nevezik fecskének, mert csak két kis darabból áll. Az oldalain meg három-három zsinórral kell megkötni. Egy nagyobb zsebkendőből is kitelt volna. Itt ilyet senki sem hord. Láttam már fürdőzőket. Iskola után lemegyek a folyóra. Leapadt teljesen. Hatalmas sík, kavicsos terület maradt vissza. Tegnap jártunk arra a lányokkal sétálni. Ők mondták, hogy ma kimehetünk fürdeni. Hét órakor már kint is vagyunk a szigeten. A víz nem mély. Meleg. Bemegyünk tíz métert. Nyolcvan centi a víz. Tetején apró fakérgek úszkálnak, a kéz pár centi után már nem látszik, olyan zavaros. Lida incselkedik velem, Klava észreveszi…

Fél kilenc után indulunk haza. A fecském kitűnő, de itt ilyen senkinek sincs. Sok a fürdőző. Mindenféle emberek, főleg nők, néhol gyerekek fürdenek. Az úton sorba mennek az emberek hazafelé.

Július 20., hétfő. Iskola után – fél hétkor – sétálok a Tyeptyatka mellett. Nem mentem haza, szívok egy aranyvégűt. Naponta öt-hat elfogy. A pénzem elég, de nagyon fogy. Harminc rubel havonta a cigaretta. Már egészen megszoktam. Ilyen az ember. Máskor ilyenkor már elfogyott a pénzem, mentem a titkárnőhöz, vittem a papírt az előleghez. Már túl vagyok a másik hídon, felmegyek a főútra. Többen jönnek szembe. Elmennek mellettem, majd egy göndör, vöröses hajú férfi köszön. Üdvözlöm, továris Gut. Megállok, nézem, de nem ismerem meg. Pedig ismerős nagyon. Csak azt nem tudom, hol találkoztunk. Ballonkabát, sapkáját a kezében tartja. Meleg van. A szeme is ismerős. Látja, hogy meg vagyok lepődve, de nem gondolja, hogy azért, mert nem ismertem fel. Tudja, tovaris Gut, engem is elküldtek a rendőrségről. Most itt dolgozom. A bátyám elhelyezett egy vajgyár igazgatójának.

És akkor nyilalt belém, hogy ez a Fradkin, a tyuhtyeti őrnagy. Az atyaisten. A fekete hajú – tehát festve volt –, mindig elegáns, új ruhába öltözött őrnagy. Kitették a Berija utáni tisztogatások alatt. Hát ennek nagyon örültem. Ott ő volt az elnyomó hatalom teljhatalmú képviselője. Most gyárigazgató. Csak összeköttetés kérdése az

126 Lásd az előző jegyzetet.

egész. De itt nincs a hatalom közelében. Kipukkadt a léggömb. Magyarázza, hogy nem akart ott maradni. Hiszen az én esetemből is látta, hogy ez a rendszer mire képes. Elege lett mindenből. Itt civil munkás. Ez jó. Vagyis kirúgták, és most nekem magyarázza az alibijét. De miért? Hiszen elmehetett volna mellettem úgy is, hogy egy szót sem szól hozzám. De láttam rajta, hogy örül a találkozásnak. Magyarázza nekem – egy száműzöttnek – a bizonyítványát. Micsoda kényszer hatása alatt? Hiszen én rá se mertem nézni. A találkozás nagyon felkavart. Csak lenne kivel erről beszélni! De nem merek senkivel bizalmasan társalogni.

Július 24., péntek. Ma reggel vizsgáztunk lakatosmunkából 8-tól 9-ig, 9-től 10-ig pedig bádogosmunkából. Sikerült. Holnap reggel 8-tól 9-ig politika, 9-től 10-ig a kolhoz alapszabályzata, a mezőgazdaság alapja, agronómia, 13-tól 14-ig a torna következik. Délután vezetés, beállítások. Motordiagnosztika. Meg kell keresni a hibát, miért nem indul a motor. Szándékosan elrontanak valamit, és azt kell megkeresni. Gyakorlatok.

Lida az ebédnél megkér, vasárnap menjek el hozzá. A férje hajnalban érkezik. Finom ebédet készít, amit szeretek. Virágot ne hozzak. A férje tud rólam, megírta neki, hogy egyszer meghívott ebédre. Nem akarja, hogy mástól tudja meg. Persze semmi sem volt közöttünk. Csak a kíváncsiság miatt hívott meg. A barátnője – Gálja – is azt fogja neki mondani. Megígérem, pontos leszek.

Este Klava hív a szigetre, minden lány kimegy a házból. A nap még fent van, pár órát eltöltünk. De ő előrement, mert a lányokkal valami miatt összeszólalkozott. Lida semmit sem mond, menjünk együtt. Fél óra múlva már kint is vagyunk. Fél hét. A kis ághoz mentünk. A víz nagyon meleg. Egy kétkilós csuka forog lassan a vízben. Jó hosszú bot kellene, de sehol sincs semmi eszköz, gyorsan ledobom a cipőm, és a szobatársammal egyszerre ugrottunk a vízbe. A hatalmas csobbanástól a víz megmozgatta a halat, mire elkaptam volna, elúszott. A víz fél méterig volt csak átlátszó, semmit sem lehetett látni. Kár volt mindkettőnknek beugrani. De én is hibás vagyok, mert a társam is elkapta volna. Így elúszott a halunk. A meleg vízben kevés az oxigén, azért pipál a hal. Ilyenkor kézzel is lehet fogni. Csak a víz most zavaros, és eltűnt a szemünk elől. Párszor megmártózunk, csapkodunk a lányok felé. Ők is levetkőztek, egyikük tartja a törülközőt, amíg a másik átöltözik fürdőruhába. A két kisebb lánynak a hónalja is koromfekete. Lida meg szőkés. Rajta alig van mit nézni – mármint a színeket. A lányok fürdőruháján alig látszik át valami, míg a vízbe nem mennek. Aztán meg mintha semmi sem lenne rajtuk. De nincs más fürdőruhájuk. Ha a közelben senki sincs, anélkül is fürdenek. Vagy kétszáz méterre tőlünk két nő meztelenül fürdik.

Augusztus 3., hétfő. Délután az igazgató tart előadást. Olyan tárgyról, mondja, amit nekünk a vizsgákon nem kell tudni, mert az mérnöki munka. De elmondja, mert kell, hogy arról is legyen fogalmunk. A javított motorok vizsgálata a próbapadokon. Ló-

erő megállapítása, üzemanyag-felhasználás mérése, motorfék megállapítása. Hogy történik. Ezt utána a próbapadon is ellenőrizzük. De ebből nem kell vizsgázni.

Az előadás után behív az irodába, elmondja, mennyire megkedveltek engem az előadók, és a tudásommal is meg vannak elégedve. Jó előadó lenne belőlem. Tudok bánni az emberekkel, hallgatnak rám. A tanulmányaim eredményeképpen felajánlják az állást. A kombájnnal sem fogok annyit keresni, mint itt kereshetnék. Azonkívül lenne festenivaló is. Az iskola is adna szabadság ideje alatt festőmunkákat. Az engedélyt már megérdeklődték a kapitányságon. Mindent megadhatnak. Akár egy hónap múlva beléphetek, addigra elintézik az iratokat.

Nagyon megköszöntem, de a családom ott él. Egyelőre semmit se akarok ott se, ha lehetne, azonnal utaznék haza. Magyarországra.

Rahmankulov kért, van még két nap, addig gondoljam meg. A családot meg elhozhatom ide, abba a lakásba, ahol az osztályfőnök lakik, most üresedik meg egy szoba. Igaz, az hármas társbérlet, de egyelőre jó lesz. Persze ha elfogadom az állást.

Elbúcsúztam tőlük. Senkinek se beszéltem az ajánlatról. Dehogy maradok én itt. Haza kell mennem. Lehet, mire visszamegyek, már vár az útlevél, és indulhatok. Az, hogy nős vagyok, eszembe se jut. Ha én mehetek, természetes, hogy a családom is jöhet velem…

Augusztus 6., csütörtök. Megkaptam a még járó ösztöndíjamat, a bizonyítványom, és búcsú nélkül elmentem a rendőrségre, miután kiiratkoztam az iskola kötelékéből. Az igazolványom 11. oldalán a beiratkozás mellé ütötték a kiiratkozás pecsétjét.

Elbocsátva: 6. aug. 1953. A 9. oldalon a bejelentő pecsétje alatt: Kijelentkezve 6. aug. 1953. A kijelentett tartózkodási helye: Acsinszk. Tyeptyatszkaja 13.

Elmentem a rendőrségre. Ott beírtak abba a könyvbe, amibe érkezéskor bevezettek, most kiiktattak. Kész.

A bizonyítványomba a következőket jegyezték be: 1. politikai foglalkozás 5 (ötös); 2. A kolhoz alapszabályzata és szervezete 5 (ötös); 3. torna 5 (ötös); 4. magajáró kombájn és karbantartása 4 (négyes); 5. A földművelés alapjai 5 (ötös); 6. Sz–4-es kombájn javításának technológiája 4 (négyes); 7. A betakarítás megszervezése kombájnnal 4 (négyes); 8. magaviselet 3 (hármas). A minősítő bizottság határozata alapján Gúth Zoltánnak kombájnmechanikusi képesítést adok. Száma: 36. Pecsét. Acsinszki Mezőgazdasági Szakiskola. Dátum: 5. aug. 1953. Aláírás: igazgató; titkár.

Két és fél centis fénykép beragasztva. Kinyitható, világoskék vászonborítású bizonyítvány. Az elején mélynyomással: Bizonyítvány.

Csak a háziaktól vettem búcsút. Klava is eljött. Mind sírtak. Klava a legjobban. Én csak megsimogattam a hajukat. De a szemem száraz maradt. Csak a lelkem sírt. Olyan hatalmas fájdalom uralkodott a szívemben, amit leírni nem lehet. Csak minél messzebbre, minél hamarabb. El innen. Semmit se nyertem a nagy tanulással. Azt se tudom, mit fogok kezdeni magammal. Anna majd megvigasztal. Meg a lányunk.

Vajon milyen lehet? Féléves. És nem is ismerem. Elvesztettem az életéből a legszebb időt.

Összeszedem a kis holmimat, és a lányoktól kísérve elindulok a piac felé. Már a dombon vagyunk, mikor még egy csók mindenkinek. Klava zokog. Sajnálom, Isten veletek. Majd írok. Ha hazakerültem, onnan is. Éljetek boldogan. Hangosan zokogtak. Sokáig álltak és integettek, mikor visszanéztem. Úgy, de úgy fájt a szívem. Mintha a fél életem hagytam volna ott. A buszmegállóban felszálltam, fél óra múlva már a kezemben volt a jegy, egy óra múlva van vonatom. Mögöttem hagyom a várost, az életem egy darabját. Nagyon szomorú és levert vagyok. Nem így képzeltem el a távozásomat. Hiszen az a tanár, aki helyett itt maradhattam volna, azt mondta: a maga tudásával, ha a kombájnra szárnyakat szerelnek, repülni fog. A jegyen kívül negyven rubelem van. Vettem Ljudmilának kis csörgőt, egy kislányruhát, ötkilósnak valót. Hiszen azt se tudtam, mekkora.

Befutott a vonat, a Moszkva–Irkutszk. És kaptam jegyet ilyen kis távolságra. Mekkora szerencsém van! Ülőhelyet keresek, a jegy számozott. Végre megtalálom. Egy hely szabad csak, de az az én számom. Leülök. Nem érdekel, ki ül a fülkében. Egy óra múlva leszállok Bogotolban. Végre valami ismerős a múltból. A csomagom mindössze pár kiló. Kimegyek a tyuhtyeti traktra. Száraz az út, kocsik mennek kifelé is. Egyiket megállítom, hátha ismerős. De nem az. A harmadik már igen. Csak egyedül ül a kabinban. A gabonaszállításnál ismerkedtünk meg, hónapokkal vagy tán egy évvel ezelőtt. Így nem kell fizetnem. Sok kocsi jön szembe. Tart már a betakarítás. Az árpát már vágják néhol. Más még nem indult be. Elhaladtunk a puzanovói földek mellett. Még mindenhol áll a gabona, kombájnt sehol sem látni. Igaz, a másik végén, a dombokon kezdik minden évben az aratást. A hídnál látom, hogy a folyó vize akkora, mint tavaly volt. Innen már gyalog megyek tovább. A gépállomásig két kilométer. Fél hatra ott vagyok. Az irodában már senki sincs. De egy munkás – aki mindenről tud – mondja, hogy holnap nem kell bejönni. Ez még belefér az iskolai szünetbe. Hétfőn kell munkára jelentkezni. Már minden végzős be van osztva valakihez.

Elindulok Bezrucsejkába. Kilencre ott leszek. Kissé fáradt vagyok. Az éjjel roszszul aludtam. Már négy kilométert tettem meg. Senki sehol a széles határon. Mintha ismerős, mégis idegen tájon járnék. Alkonyodik. Meleget áraszt a gabona. Itt is learatták már az árpát. Éhes vagyok. Csak reggel ettem. Csend vesz körül. Milyen szép tud lenni ez a rideg, hideg, kegyetlen Szibéria! Csak tudnék már menekülni tőle. Beleette magát testembe-lelkembe. Sosem tudom már elfelejteni. Újra elfog az önsajnálat. Lassan beérek Zarecsenkába. Az első háznál megint kérek vizet. A lány adja ezúttal is, megismert. De azt is tudja, kit vettem el. Üdvözöl a bátyja is. De mennem kell tovább, sötétedik. A nap már nem látszik. Fél tíz. Lassan jöttem. Még két kilométer, és otthon vagyok. Vajon tényleg otthon vagyok itt? A padlón? És ha Anna most sem tud mellém feküdni? Vagy a kislány beteg? De remélem, semmi bajuk. Megszaporázom a lépteim. Mint a lovak, amikor a falu közelébe érnek. Én is érzem

az otthon illatát. Már a temetőnél járok. Bólogatnak a hatalmas nyírfák a kellemes esti szellőben. Éjszaka itt már hűvösebb van, mint Acsinszkban. Senki sem látható az utcán. A kapunyitásra a kiskutya éktelen ugatásba kezd. Anna szalad ajtót nyitni. Tudtam, hogy te leszel – mondja. Éreztem, hogy ma jössz. De meg is írtam. Apósom már veszi is elő a vodkát. Vettem ám egy üveggel én is a nagy hazatérésre. Már ki is tölti, a lányok terítik az asztalt. Friss tej, vaj, túró, tojás, kovászolt uborka kaprosan. Hazai ízek. Anna szép. Szebb, mint lánykorában. Vajon kívánt engem? Eltelt több mint egy év, és alig voltunk együtt. Akár Lida férje, én is utaztam az élet tengerén. Távol a családomtól. Ugyanaz a szituáció.

Örülök, hogy itthon lehetek. Mondom Annának is mosolyogva, de ő semmit se kérdez. Itt ez nem szokás. Előveszi az ajándékot. Ljuda alszik. Egy órája, hogy elaludt, már késő van. Elővettem a bizonyítványom. Anna olvassa az apjának. De tudják, mert kétszer is kaptak a gépállomásról értesítést, mindkétszer dicsértek, jól tanulok. Legyenek rám büszkék. Apósom minden ismerősének, akik jöttek hozzá, megmutatta a leveleket. Ha már a saját fia elesett, legalább a vejével dicsekedhessen. Biztosan az ő fia is első lett volna mindenhol. Szegény ember! Milyen más lett volna az életük, ha a három lánya mellett élne a fia is! Ragyog a szeme. A vodkát kiittuk, Anna csak megkóstolta. Besötétedett. Kiültünk az udvarra beszélgetni. Átjött az unokanővére is. Lena Bogotolban él, férje ott lakatos. Az irtáson már alig vannak. Mindenki elköltözött az új helyre, ami már másfél éves. Jó, hogy nem kell többé ott lennem. Szemét népség. Annát is meglopták. Semmi értesítés nem jött azóta sem. De nem is vár már onnan semmit. Mondom, hogy eladtam a kabát bundagallérral bélelt részét, kevés volt a pénzem. Elővettem az aranyvégű cigarettám, és megkínáltam az apósom. Rágyújtottunk. A nőknek nagyon tetszik ez az illat. Ők még sosem láttak olyat. Ennyi volt az én ajándékom. De az a lényeg, hogy már itt vagyok. Anna le sem veszi rólam a szemét. Hiszen állandóan rólam kérdezték mindenhol. Nem volt olyan nap, hogy a brigádvezető ne érdeklődött volna rólam.

Ha az elnök erre járt, benézett. Soha annyi látogató nem járt nálunk, mint most. Az örökmécses vörös kis fénnyel világít a sarokban a két ablak között. Bementünk a szobába. Anna már elkészítette a helyet a padlón. Sajnálom őt. Semmit sem tudtam nyújtani neki eddig. Csak a gyereket. Mégsem mond egyetlen panaszos szót se soha. Ragyog a szeme, szép arca vidám. A kis gödröcske az álla alatt most is különössé varázsolja az arcát. Betakarózunk, megsimogatom. Megfogja a tenyerem, az arcához emeli, és megcsókolja. Ezt vajon miért tette? Mert nem hagytam el? Hiszen azt mondták neki, hogy én onnan sosem jövök vissza. Hozzá. Találok ott magamnak mást, lakással. És én most mégis itt vagyok. Tehát igazat mondtam neki, mikor az mondtam, hogy nekem ő a legszebb. Csak vele akarok élni, örökké. Tíz napig udvaroltam neki. Abból ötször találkoztunk. Nem sok. De én olyan vagyok. Meggondolatlan. Szeleburdi. Csapodár. De ha ilyennek születtem. Ki mutatott nekem itt példát? Mit tudok én az életről? Semmit. Még most is csak ismerkedem az élettel.

Átölelem, s máris boldog vagyok. Szeretettel fogadja az ölelést. Igyekszik jó lenni. Én már tapasztaltabb vagyok, mint ő.

Augusztus 7., péntek. Korán kelünk. Ljudmila éhes. Néz rám, és úgy nevetgél, mint senki másra. Megismer. Én is eszem, majd kimegyek megnézni, hogy vágják a gabonát. Mire visszaérek, Ljudmila alszik, Anna hordja a vizet a patakból. Már harmadszor fordul. Mindenemet kimos, amit hazahoztam. Ebéd után szauna. Pohár vodka az após ajándéka.

A nők utánunk mennek. Átjöttek a szomszédból is. Péntek ugyebár a nők szaunája. A holmim mind ki van teregetve.

Klimov este nyolckor érkezett. Hét óra alatt ért ide. Semmi közlekedés. Ott bevásárolt. Van már boltjuk is. Örül a viszontlátásnak. Ugyanolyan sovány, mint volt. Mondom is neki. De ő azt válaszolja, hogy erősebb lett sokkal. Szívós az ember. Most vidáman ledolgozik 10-12 órát a rakodásnál. Meséli, hogy Fridmann is összeállt egy özveggyel. Kis házikója, tehene, kertje van. 55 éves. Gyereke egy van, a másik elesett a fronton. Ketten jól megélnek. Ha az irtás befejeződik, el se megy innen. A fia Krasznojarszkban él, két unoka van. Egy évben egyszer eljönnek az anyjukhoz. Vagyis a nagymamához. Az igazgatót leváltották, a főkönyvelő tíz évet kapott, egy másik irodista nyolcat. Az új vezetőség se jobb. Akikkel akarnak, azokkal kivételeznek. A szerződött nők közül csak egynek hosszabbították meg a szerződését, a többi teljesen elkurvult. Sok az új ember. A keresetek olyanok, mint voltak.

Este hívnak a lányok a klubba, menjünk Annával. De ő nem akar. Nekem se akaródzik. Elszoktam a klubtól. Már nem érezném ott jól magam. Nem hagynának békén. Kérdeznének mindenfélét. Hiszen én most már hozzájuk képest világjárt ember vagyok. Aztán mindenki tudja, milyen jól tanultam. Magyar létemre. Kérdeztem Annát, nem kaptam-e valahonnan valami iratot. Semmit. Meséli, hogy most már itt is nagy változások vannak. Csak az élet semmivel sem lett könnyebb. A bolt ritkán nyit ki, kenyeret akkor is Tyuhtyetből kell hozatni. Az én tavalyi részem 36 kiló gabona volt, fele búza, fele árpa.

Azt se tudom, hol fogok dolgozni az első szezonban. Melyik faluba küldenek? Kivel leszek egy kombájnon? Hétfőn minden kiderül. Késő éjjel fekszünk le. Sok ismerős jött vizitelni, kártyáztunk éjfélig. Telebagózták a szobát-konyhát.

Augusztus 9., vasárnap. Kisétáltam a határba. Kevés szántó, aratnivaló is kevés. A határban sok szénát lekaszáltak. Kisebb-nagyobb kazlak várják a telet, mikor zsákokkal húzzák be a faluba. Amíg jó az idő, mindenki hazavisz annyit, amennyi a hóig kitart. Szánnal könnyebb szállítani. A kocsit nem lehet úgy megrakni, mint a szánt. Havon könnyebb szállítani, mint száraz úton, kocsival. Kevés erre a fekete ribizli. Vagy ha van, akkor nem erre, amerre én járok. Eszembe jutott Nyina. Hol dolgozik? Az irtás ott megszűnt. De van igazolványa, mehet a városba. Én voltam számára a megváltás. Néha gondolok Puzanovóra is. Emlékek, amelyek elkísérnek már a sírig. Itt is ki lett

irtva az erdő, de a falu másik oldalán az erdő állami. Abból a kolhoz minden évben vesz annyit, amennyi neki kell az építkezésekhez és a tüzeléshez. Építkezés ebben az évben egyáltalán nem volt. Se halálozás, se szülés eddig nem történt. Csak az a két lány utazott el Irkutszkba, akiknek a nővére az első estémen ott volt Irkutszkból. A házat egy bogotoli vette meg, elbontották, és elszállították a városba. Egyébként semmi se változott.

Vacsorára értem haza. Nem siettem. Az idő szép, igazán kellemes. Most már későn lenne mindenre az eső. A gabonának száraz idő kell. A krumplit még nem szedik, senkinek sem fontos annyira, hogy megrothadjon. Mindenki szedi főzni. A kertekben van krumpli. A tehenünk 18 litert ad átlagban, tíznaponként összeadják. A háztól elvisznek négyet, négy kell nekünk, tíz megy a beadásba.

Augusztus 10., hétfő. Reggel hétre Tyuhtyetban vagyok. Fél négykor keltem. Az irodán mindjárt velem foglalkoznak. Szmirnovkába küldenek, ott ismerem látásból a kombájnost. Harmadéves most. Tavaly októberben folyt még ott az aratás, egy hajnali fagy megrepesztette a motor blokkját. Azt a télen kijavították szegecseléssel. A kombájn most olyan emberhez hasonlítható, mint aki a kórházból kikerült, de nem dolgozhat még semmi olyat, ami megterhelő. Csütörtökön kezdődik Szmirnovkán az aratás. Tehát nekem szerdára kell odaérnem. A kombájn ma reggel már elment. Néhány kivételével ma minden kombájn kimegy. 126 gép van összesen. Ebből 46 önjáró, a többi vontatott. Azok mind hatméteres kaszával vágnak. 100-120 lóerős traktorok vontatják. Tehát most mehetek vissza, hogy vigyek magammal mindent, ami kell az ott-tartózkodáshoz. Úgy három hónapra. Ketten fogjuk levágni az összeset. Az nagyjából kiteszi a háromhavi fizetésünket. Pénzben én a kétharmadát fogom kapni, mint a kombájnos. Jövőre, ha jól dolgozom, kapok én is új kombájnt. Jön négy az idein felül. Újat ritkán adnak kezdőknek.

Remélem, jövőre már nem leszek itt. De ezt senkinek se mondom. És ha itt leszek? Akkor már egyedül fogok aratni, és többet fogok keresni. A probléma megint a családdal lesz. Annát megint itt kell hagynom? Mikor fogok én házaséletet élni? Mikor ismerem meg a kislányomat? Gondoltam egyet. Most egyenesen elmegyek Szmirnovkába. Lakást a kolhoznak kell adnia. És én oda megyek újra, ahol Annával laktunk. Odaviszem őket is. Kérek egy kocsit, és odaviszem a családot. Kimentem az ivanovkai útra. Jött is egy ismerős sofőr. Három–öt fuvart visznek az irtásról naponta. Alig van már ott irtás. Csak a maradékot szedik össze. De ő csak Ivanovkáig megy, ott éjszakázik. Jó, akkor onnan átmegyek Szmirnovkába. Tizenegy kilométer. Estére ott vagyok. Fél hétre értem be a volt szállásomra.

Itt már tudták, hogy én leszek a szezonban a kombájnon. Ha akarom, nála ellehetek. Igen, szívesen, de elhozom a feleségem is. Látom, kissé meghökkent. De a gyerek. Hát azt is el kell hozni. Azzal itt mi lesz? Jobb lenne, ha csak magam jönnék. Anna nem dolgozik, a gyereket meg tisztán kell tartani, etetni kell.

A kolhozelnökkel is mindent megbeszéltem. Örül, hogy én kerültem ide. Választhatott. Ő engem választott. Ismert, de ha nem engem választ, Rejfegerzset kellett volna idehoznia. Most ő Tyuhtyettől 85 kilométerre vethet. Vagyis, ha ő jött volna ide, akkor nekem kellett volna odamennem. Ismeretlen emberek közé. Annát se vihettem volna magammal. Egy óra alatt mindent elintéztem.

Az elnök ideadta a legjobb kasovkát, az igazgató meg – a régi munkám elismeréseképpen – a saját kis hátasát, de kocsit is húz rendszeresen. Éppen itt volt. Egyszer találkoztam vele összesen. Az új igazgató sok jót hallott rólam. Mondta is, ha a kombájnolás és a gépállomás nem válik be, szívesen lát sofőrnek az irtásra. Vagy traktorosnak.

Háton teszem meg az utat az irtástól a kolhozig. Befogok a kasovkába, és elszaporázunk Bezrucsejkába. Egyszer álltam meg itatni. Ötven kilométert tett meg öt óra alatt. Anna késő éjjelig rámolta a szükségeseket. Tejet, túrót, vajat, krumplit. Tojást és egy élő csirkét. De inkább levágta és elkészítette. Majd este megesszük. Az idő reggelre felhős lett, de ma is meleg ígérkezik. Korán indultunk. Ahogy Ljudmila felébredt, megetette, tisztába tette, majd elbúcsúztunk. Apósom megkönnyezte az elválást. Alig jöttél meg, mondja, máris elmész! De ilyen a munka. Még sokáig integetett az ajtóból. Vodka most először nem volt. De adott húsz rubelt. Annyi volt otthon. Elhagytuk a temetőt.

Késő délután értünk Szmirnovkába. A lovat azonnal kifogtam, és vittem az istállóba. Átvette a lovász. Hogy mit csinált vele, nem tudom. Annyit tudtam, hogy nem szabad azonnal itatni, sem etetni. Később zab, utána víz jár a kimerült lónak. Oda csak engem szállított, vissza már 150 kilóval többet. Ráterítette a pokrócot, én pedig eljöttem. Kértem, adja át a köszönetemet a lóért és a szívességért. Gyalog mentem vissza a faluba. Egy kocsi sem volt a telepen. A folyó ott is zavaros és törmelékes volt.

A háziasszony ezalatt elrendezte Annát. Én megint a padlóra kerülök. Már megszoktam. A házban meleg van, ki kell nyitni az ablakot.

Augusztus 22., szombat. Vasárnap is dolgozunk. A héten 53 hektárt vágtunk le. Gyenge a kereset. A gabona se érett mindenhol. Sok a gaz. Egy nap álltunk, esett az eső. Délután elállt, de nem száradt meg annyira, hogy még aznap induljunk. A legnagyobb távolság eddig öt kilométer volt. Van egy lovunk kasovkával, azzal jövünk ki, ha csak két kilométerre vagyunk, akkor viszont gyalog. Így szól az egyezség a gépállomás és a kolhoz között.

Anna elfőzte a hazait, veszünk krumplit és egyebet. Hús nincs az étrendben. Gyenge és rossz a táplálkozásunk. A gyereknek minden napra van egy liter tej. De még szopik is. Annának van teje bőven. Ő issza meg a tejet, ami a lányunknak nem kell. Tojást, túrót is vettünk. Szytepan itt lakik, neki annyival jobb. Se az élelemért, se a kertből kikerülő zöldségekért nem kell fizetnie. Pénzünk is fogytán. Elsején kihozzák a fizetésünket. Pontosabban, csak tizedike körül. Elsején viszik be a jelentést, mennyi a levágott hektár, mennyi a beszállított gabona. A lista sosem pontos, mert

az utolsó napon beszállított mennyiséget nem tartalmazza. Csak a táblák lennének kétszer ekkorák!

Eddig a legnagyobb tábla, amit vágtunk, 27 hektár volt. De akadt egy nap, péntek, mikor hat hektárt három helyen vágtunk. Egy óra az átutazással telt el. A baromfiakat mindig a legnagyobb táblára viszik ki. Onnan akkor szállítják át más táblára, mikor már elfogyott a szem. Ma sötétedésre mentünk haza. Szaunázni kell. Mindennap mosakszunk, de a munkánk nagyon poros. A kombájn nyitott fülkéjébe minden por beszáll. A lányomat alig látom ébren.

Szeptember 12., szombat. Munka, munka, unalmas napok, néha javítjuk is a kombájnt, amúgy csak fogynak a táblák nap mint nap. A műszak ráadásul estig tart. A vacsorám mindig kása vajjal, utána fél liter tej. Egyhangúan étkezem. A szaunában most vagyok először Annával, mióta szült. A hasán meg se látni. Azt hittem, nagyobb.

Szeptember 30., szerda. A házakban már mindenhol fűtenek. Délután ráállunk a zabra. 24 hektár zab van. Öt darabban, egymástól kis távolságra. De naponta kell majd átállni másik táblára. Ha éjjel szép idő lesz, akkor villannyal is lehet aratni. Feltöltöttük a tartályt teljesen. Reggel indulunk. Négy nap a lemaradásunk a tervtől. Azt már sehogy sem tudjuk behozni. Igaz, eső miatt is álltunk négy napot. Éjjel fél egyig arattunk.

Október 17., szombat. Sztyepannal befejeztük az aratást. Jó, hogy nem esett még a hó. Kufajkában dolgozunk. Nappal meleg van, vagyis nem fagy, 4-6 fok. Az irodában azt mondták, ha a borsót kicsépeltük, mehetünk a gépállomásra. Vittem haza egy kilót. Szép sárga a színe.

Annáékat délután hazaszállítom. A kolhoz adott fogatot. A legjobb lovat adták. Estére otthon is voltunk. Sztyepannal megbeszéltem, hogy én onnan megyek egyenesen a gépállomásra.

Azt már korábban megüzentem, hogy megyünk haza, mert vége lesz nemsokára az aratásnak. De nem tudtam megüzenni a napot. Így váratlanul értünk haza. Mégis nagy volt az öröm. Hiszen Lizáéknak nem volt gyerekük. Hogy miért? Ki tudja? Én nem kérdeztem, Anna nem mondta. Az ő dolguk.

Ljudmila már nyolc hónapos. Szépen fejlődik. Csak most hosszabb ideig itthon lesznek. Ha a dolgaimat elintézem Tyuhtyetban, akkor keresek valami lakhatási lehetőséget. A magányosoknak adnak szállást a gépállomás közelében. Bérelnek a közeli lakásokban szobákat, ott ellaknak, míg újra indulni kell. A legtöbb kombájnos tavasszal traktoron dolgozik. De akad olyan is, aki télen rönköket szállít, vagy valamelyik kolhoz kéri ki valami szállításra. Azok télen is jól keresnek. Nekem 2 rubel lesz az órabérem. Napi nyolc óra alatt 16 rubel, havonta a levonások után 350 is marad. Ebből a lakásra fizetek 50-et. Tehát 300 rubelre számíthatok havonta. Nem sok, de

az erdőirtáson sem kerestem többet átlagban. Igaz, ott kereshettem volna százzal többet, de akkor teljesen ki kellett volna zsigerelnem magam. Legalább 450 kell a rendes megélhetéshez.

Október 24., szombat. Gyorsan telnek a napok. Én a földön alszom, Anna a kicsivel a kemencén. Házasélet továbbra sincs. Tegnap fáért voltunk az erdőn. Kocsival mentünk, a ló elég erős, de négy mázsánál többet nem hoztunk. Ha leesik a hó – mindennap várható –, akkor szánnal hozzuk haza. Ma szállingózott egy kevés, de nem esett. Az ég borult, sötét felhők ülik meg az eget. Így minden olyan vigasztalannak látszik. Vagy csak az én hangulatom rossz? Hiszen azt se tudom, hogy állnak a dolgaim. Sehonnan sem jön semmiféle irat vagy válasz. Mintha a leveleim senki se kapta volna meg. Az új rendőrfőnököt még nem láttam. De nekem semmi intéznivalóm nincs vele. Gyomkót se láttam már régen. Ha bemegyünk lakni Tyuhtyetba, akkor ott kell bejelentkeznem. '54 márciusában kell mennem legközelebb a nyilvántartásba vétel miatt. A szokásos évi regisztrálás.

Anna azt mondja, semmi értelme, hogy ő a kislánnyal beköltözzön Tyuhtyetba. Itt van tej, túró, néha még tojás is akad. Már keveset tojnak a tyúkok. Tizenhat van még, ebből négyet még az idén levágnak. Egy kakas és tíz tyúk marad tavaszra. Tavaly is le kellett egyet télen vágni. Meleg van a lakásban. Itt nekik is jobb lesz. Ott meg mindenben alkalmazkodni kell a háziasszonyhoz meg a körülményekhez. Nekem meg be lehet fizetni ebédet az ebédlőben. Addig meg, amíg nekem a gépállomáson kialakulnak a dolgaim, elleszek egyedül is. Szombatra hazajövök, elhozom a mosnivalót. Egy személy kap szállást 25 rubelért. Ebben egyeztünk meg. Apósom is így látja jónak. Ha belegondolok, igazuk is volt. Meg ő – mondta apósom – minden hónapban kapja a kis pénzét, abból is tud segíteni Annának. Én csak intézzem a gépállomáson a dolgaim. Ha minden kialakul, tavasszal elvihetem a családot is. A kicsinek is jobb lesz itt.

November 1., vasárnap. Ma lettem 24 éves. Hogy elszállt a hat év. Már hat éve, hogy Szibériában vagyok. Egész pontosan csak öt és fél. Hiszen az ungvári börtönben eltöltött öt hónap, Lemberg és a majd egy hónapos vagon nem Szibéria volt. De semmivel se volt jobb annál. De reméltem mindig, hogy tavasszal hazamegyek. Ez a remény most sem hagy el. Írok ma Bélának is. Pistának tegnap írtam. Apósom holnap megy a pénzéért. Feladja a postán. Egy kilométerre van a posta a piactól, de ő szeret gyalogolni. Igaz, leesett a hó, ma is mínusz 11 fok a hideg. Ez itt jó idő. Hiszen volt már elsejére mínusz 17 is. Tizenöt centis a hó.

November 14., szombat. Eltelt az első hét a gépállomáson. Megint egyedül „élek". Nyolcra Bezrucsejkában vagyok. Gyalog jöttem, ilyen későn már semmi se megy oda. Sötétben indultam, korán sötétedik. Ropog a váljinkim alatt a hó. Messze elhallatszik. A hó világít, az ég csillagos. Kísérteties a táj. Kékes fényben játszik minden.

Míg haladok, van időm gondolkodni. Sokat gyalogolok egyedül az utóbbi időkben. Órákon keresztül lehet gondolkodni. Erős a fantáziám, így hamar eltelik az idő. Mire észreveszem, már a dombon megyek felfelé. A temetőt a hatalmas nyírfákról már messziről látom. Csendesen pihen benne az ősök sokasága. Nekik már ott sincs hideg. Én vajon hol fogok nyugodni?

Anna vár, apósom a tehenet intézte az istállóban. Húsz méterre van a ház mögött. A szaunában még van forró víz. Inkább ők is később szaunáztak. Ebéd után lustálkodás, játszom Ljudmilával. Kis nevetős gyerek. Mindenki szereti. A haja sötét, rám ütött. A szemei is olyanok, mint az enyémek. A szája és orra Annáé. Tehát mindketten adtunk neki valamit magunkból. Arányos termetű, formás kislány lesz. Csak boldog legyen.

November 21., szombat. A munkánk változatos. Két-három traktor első futóművét rakjuk rendbe ketten mindennap. Némelyiken kevés a javítanivaló. Látni, ki hanyagolta el a kenést. Némelyik traktor csoda hogy be tudott jönni a gépállomásra.

Este nyolcra megint otthon vagyok. 15 kilométert kell gyalogolnom a gépállomástól minden szombaton. Viszek egy csomó szennyest. A ruháim állandóan büdösek az olajtól. A hajam is olajszagú, hiába mosom mindennap. A gépállomáson van fürdő. Csak gyorsan kell utána hazaszaladni, hideg van az utcán. Ma például mínusz 22 fok volt, tavaly ilyenkor ugyanitt mínusz 27 fok. A naplóba mindennap beírják a hőmérsékletet.

Anna mindig örömmel fogad. Szeretné, ha minél hamarabb együtt lehetne velem. Unja magát itthon. Meg nekem is jobb lenne. Gondolom, van valami nyomósabb érve is, amiért elmenne innen… De én is vágyódom utánuk. Milyen élet a mi életünk? Szinte hónapokig nem vagyunk együtt. Fizikailag is hiányzik. Ljudmila fejlődik. Nem lesz magas nő. Az anyja se az, 165 centis. Holnap már betölti a tizedik hónapot. Nagyon ritkán sír.

November 28., szombat. Elhozom a családom. Apósommal megbeszéltük, hogy kedden kér szánt a kolhozból, és elhozza őket hozzám. A címet tudják, hamar megtalálják a kis házat. Ágyneműt és némi edényt hozzon. Meg ennivalót. Krumplit egy zsákkal, kenyeret, vajat. Utána mi ritkán megyünk haza. Talán egyszer egy hónapban. Vagy csak tavasszal. Apósom minden hó elején jön a pénzért, majd ő meglátogat minket.

December 1., kedd. Este már várnak otthon. Igaz, még csak négy óra, de már sötét van. Apósom egy üveg vodkát is vett. Kár volt, mondom neki, annak a pénznek más helye is van. De nevetve mondta, ha tudta volna, hogy itt ilyen csinos fiatalasszony is van, akkor bizony két üveggel hozott volna. Vacsorára csinált Lida finom káposztalevest. Azzal várta a családom. Utána tört krumpli volt sós heringgel. Azt nagyon megszerettem, fenséges étel. A vodka persze kapósabbá teszi. De csak a kettő együtt

ér valamit. Aki ilyet nem evett, az nem is tudja, mi az igazi jó. Lehet, másoknak nem ez a véleménye. Hiszen sokan az illatát sem szeretik otthon.

Vacsora után apósom elbúcsúzott tőlünk. Sírt egy keveset. Adott Annának húsz rubelt is. Egy üveg vodka huszonkét rubel volt. Anna is elérzékenyült. Érezte, most sokáig nem fogja látni az apját. Hiszen kisbabával hová lehet télen elindulni?

December 12., szombat. Ma be akartam menni a szaunába. Ideje lenne jól megfürdeni. De napok óta tart a vihar. Még mosakodni se tudok rendesen. A lakásban ritkán van 18 fok. Állandóan fűtünk. A szél kifújja a meleget. Ezt a házat elfuserálták. Ha rendesen fűteni akarnak, akkor kemencét kell építeni. De ahhoz meg kicsi a lakás. Pedig itt másképp sosem lesz meleg. Lida még a nyáron hazahozatta a sofőrökkel a fáját, de nem lesz elég a télen. Anna majd megy, szánnal fél mázsát el tud húzni. Jó balta akadt, kiélesítettem. A műhelyben géppel felaprítjuk.

Estére lecsendesedett a szél, ez már csak szellőnek tűnik az elmúlt napok viharaihoz képest. A havat késő este ellapátolom a kijárat elől. Eddig csak ott hánytam el, ahol okvetlen kellett. Úgyis visszahordja a szél.

Megkaptam a novemberi fizetést, 470 rubelt. Elég jó. Hiszen a túlóra is tett hozzá százat. Sokan kerestek többet. De ők esztergálnak is. Én is kitanultam, de csak durva munkákat tudok csinálni. A finom munka a mestereké. De így van ez jól. Hiszen mi nem esztergályosok vagyunk.

December 24., csütörtök. Ma van karácsony napja. Munkanap. Anna nem ünnepli, csak a pravoszláv karácsonyt. A hivatalos élet azt sem, államilag semmilyen egyházi ünnepet nem tartanak meg, a nép viszont nagyon is. A lettek, litvánok, észtek, németek és én: mi ma ünnepeljük a karácsonyt. Ők még fákat is díszítenek. Idehallatszik a karácsonyi énekük. Könnyes lett a szemem is. Lesz-e nekem valaha is karácsonyom? Szüleimre, a családunkra gondolok. Vajon nekik eszükbe jutok-e? Mit gondolnak? Már kellene levelet kapnom. Sehonnan semmi. Igaz, hónapokig én se írtam. A vándorélet nem tette lehetővé az írást. Hiszen ha hamarabb jönnének a levelek. De egy hónap a forduló. Vagy több. Ha jön is levél apámtól, abban se ír semmit az otthoni életről.

December 31., csütörtök. Ma van szilveszter napja. Vége az '53-as évnek. Ebéd után nagygyűlés a műhelyben. Pranovics igazgató és a főmérnök tartja az ünnepi beszédet. A főkönyvelő meg beszámol az idei év főbb teljesítéseiről. Én is lázban égek, másmilyenben. Vajon mit hoz nekem a következő év? Lesz-e hazatérés? Sokat jár máshol az eszem, mikor dolgozom.

A beszámoló után mindenki hazafelé indult. A közeli büfébe hívott a könyvelő, Hotyko. Ő ukrán származású, idetelepült szüleitől már itt született. A büfében telt ház van. A munkások szinte mind itt vannak. Megittunk mi is pár pohár vodkát, itt volt Pranovics is. Szédülő fejjel elbúcsúztam, pedig nagyon marasztaltak. Meg-

értették, hogy nekem fiatal feleségem van, mennem kell hozzá. Nevetnek, ők mind idősebbek. Kezet fogok vagy tíz emberrel, elbúcsúzunk egymástól. Mindenkinek boldog új évet kívánok. Három napig nem találkozunk. Siettem az én Annámhoz.

Anna sejtette, hogy én is a büfébe mentem. Semmit sem szólt, nevet, hogy milyen részeg vagyok. Lida is nevet, mondja, hogy minek iszik, aki nem bírja. Majd később eszünk, mondja Anna. Lidával jó vacsorát készítettek, leülök, kártyázunk éjfélig, akkor már én is éhes leszek.

1954

Január 1., péntek. A nap fél kilenckor már fent van. Bőven ontja a vörös sugarakat a vakítóan fehér hóra. Még nem szennyezte be a korom. A viharos napok után esett pár centi, az jótékonyan eltakarta a szürkeséget. Tiszta, éles a levegő. Csikorognak a gyerekek szánjai. Mennek szánkázni. Pedig a hideg legalább mínusz 33 fok. Elkezdődött a háromnapos ünnep. Az utcákon főleg gyerekek és az ivóhelyekre igyekvők járnak. Ők mind egy időben mennek. Ott aztán mindenki megissza azt, amire telik, aztán issza – ha adnak neki – a potyát. Aki berúg, mindenét elfizeti másoknak. Holnap majd ő kap másoktól. De a családja kitől fog kapni? Ez itt a legnagyobb probléma. Mert a férfiak egy kis része alig ad haza valamit. Ebből erednek aztán a bajok. Elválnak, a család falura megy, oda, ahonnan nemrég még menekült a lány. Most már férjes, gyereke van, és megint visszakerül a falujába. De ez – szerencsére – ritka. Tűrnek, mert mégiscsak jobb itt lakni. Munka is kerül.

Anna munkával ünnepel. Elmegy fáért. Én meg Ljudmilával játszom. Ringatom, énekelek neki altatódalokat.

Január 4., hétfő. A munkásokon látszik, ki mennyit ivott az ünnepek alatt. Némelyiken bizony nagyon meglátszik. A többség már ma is rendesen dolgozik. A teremben kissé hűvösebb van, a kufajkát le sem teszem. Néhányan a falvakban lakók közül 10-11 órára jönnek be. Azoknak persze kijár a szidás és a munkaidő levonása. Az órabért csak formailag adják. Minden munkafázisnak megvan a maga normája.

Január 11., hétfő. Anna már nagyon várt, egy meghagyást lobogtatott a kezében. Menjek, ajánlott értéklevél van a postán. Azt, hogy honnan, nem írták rá. Fogalmam sincs, milyen értéket kaphatok én valahonnan. Pénzt? Csomagot? Azt átadták volna, hiszen Anna itthon volt. Csak valami moszkvai vagy magyarországi küldemény lehet! Alig tudok vacsorázni. Olyan belső izgalom, idegesség vesz rajtam erőt, hogy nincs aludni se kedvem.

Átmentem a legközelebbi munkatársamhoz, aki sofőr. Elmondom neki, mi újság. Kaptam valami postai értesítőt, reggel el kell mennem érte. Tehát hét helyett tízre megyek be. A posta ide jó három kilométerre van, oda-vissza másfél óra. Ha hamarább végzek, kilencre bent vagyok. Nyugtalanul alszom. Anna is látja rajtam az idegességet, de semmit se mond. Tudja, ha nekem valami irat jött, az őt is érinti.

Hiszen mégiscsak a feleségem lett. Ha mehetek haza – mondta egyszer –, velük ne törődjek. Az élet majd mindent megold. Ő annak is örült, hogy egy évet leélt velem. Egyszer azt is mondta éjjel, szeretkezés után, ha te elmész vagy meghalnál, én többet nem megyek férjhez. Nevelem a lányomat, és megleszek vele kettesben. Elmegyek itt dolgozni valahová, és haza is mehetek. Az apám is mondta, hogy ketten is eléltek otthon. Hiszen a ház az övé. De mi lenne Lizáékkal? Kitúrnák őt. Anna nagyon megértő és engedékeny, asszonynak is.

Január 12., kedd. A posta nyolckor nyit, én már ott állok az ajtóban. Első vagyok, azonnal ideadják a levelet. Vastag, nehéz borítékban többdekányi valami. Aláírtam, elolvasom a feladót. Magyar Népköztársaság Nagykövetsége, Moszkva. Az előtérben azonnal elbontom. Egy piros útlevél. Egy levél mellette. Csak az van rajta, hogy az utazáskor a mellékelt utazási csekket a magyar határtól használhatom fel. A határig saját költségemen kell utaznom. Semmi magyarázat, semmi tájékoztatás. De az útlevél magyar állampolgárnak szól. Tehát mégsem vagyok állampolgárság nélküli. Azonnal szaladok haza. Mutatom Annának. Egy oroszul írt fél lap is van a levélben. A rendőrségnek kell leadnom bejegyzés végett. Tehát holnap reggel megint később megyek be. Azt a lapot beviszem, akkor igazolják – de nem fizetik – az időmet.

Szaladok a munkába. Viszem megmutatni az útlevelemet. Igaz, abban semmi sincs a családomról. Hiszen nem is lehetett. Nekem itt tilos volt nősülnöm. A pecsétet sem írta alá senki. Így senki sem vonható érte felelősségre. Az irodában mutatom Hotykónak is. Mindenki örül, végre hazamehetek. Hogy mi lesz, fogalmam sincs. Egyelőre nagyon örülök. Este írtam Bélának, Pistának, szüleimnek. Rövidesen hazamegyek. Viszem a családomat is.

A munkanap már nem is érdekelt. De tettem gépiesen a dolgomat. Hazamegyek. Ezt az érzést csak az tudja felfogni, aki volt már hasonló helyzetben. Este ott maradok, kell a pénz. Már érdeklődtem korábban is, mennyi lenne egy felnőttjegy a csapi állomásig. 350 rubel. Ehhez kell még hozzászámítani az ágyneműt kétszer. Gyorsvonat. A nyolcadik napon éri el a határt. Moszkva előtt már a vonaton lehet helyet foglalni a csatlakozásra. Rádión adják le egy nappal hamarabb a vonatról az átszállási kérelmet. Ha már elfogyott minden jegy, akkor a legközelebbi vonatra adják ki a helyet. De ez még távoli remény. A gyerekért nem kell fizetni. De az úti élelemmel együtt így is kell legalább 1000 rubel. Gyerekkel talán még több is. Azt még meg kell keresnem. Most 300 rubel készpénzünk van. De ebből még élni kell a következő fizetésig. Akárhogy is takarékoskodunk, fél év kell, mire a pénz összejön. Tehát csak nyáron mehetek el. De előbb a család eltávozását is intézni kell. Holnap a rendőrségnél azt is megkérdezem. Ha Anna dolgozhatna, talán összejönne a pénz pár hónap alatt.

Január 13., szerda. Korán reggel a rendőrségen vagyok. Nyolcra bejött Gyomko. Mutatom az útlevelem. Nézi. Forgatja, kinyitja, elolvassa a lapokat egymás után. Én nem

olvastam el minden lapot. Igaz, csak egyet hagytam ki. De azt is csak úgy, hogy új volt az útlevél, és összetapadt két lap. Ez a figyelmetlenség később kellemetlenséget okozott. De ez most még nem fontos. Feláll, bemegy a parancsnokhoz.

Fradkin elbocsátása óta csak egyszer voltam itt. Azt se tudom, ki az új parancsnok. Nem is érdekel. Pár perc múlva kijön, azt mondja, egyelőre maradjon nálam a régi – állampolgárság nélküli – igazolványom. Ezt el kell küldeni az OVIR krasznojarszki irodájának. Ott nyilvántartásba veszik, és most mint magyar állampolgár élek az unióban. Tehát be kell tartanom a szovjet törvényeket, ha haza akarok menni, kérvényeznem kell a hazatérést. Ha megkaptam, mehetek azonnal. Az útiköltséget is nekem kell fizetnem. A házasságom nincs hitelesítve. Azt is el kell intéznem. Vagyis azt a pecsétet nem fogadják el. Jó, írok még ma Moszkvába. Kérdem: mikor lehetséges utaznom? Az csak tőlem függ. Ha Krasznojarszk visszaigazolja az útlevelemet, kérhetem az utazást. Csak a családot nem vihetem magammal. Az anyakönyvi beírást hitelesíteni kell. Eltart sokáig. Nagyon nehezen adnak szovjet állampolgárnak kiutazást a határokon túlra. Tehát a visszaigazolással egy időben beadom a kérelmet a házasságom engedélyezésére is.

Furcsa, de csak most ébredtem rá, mennyi nehézséggel jár majd, hogy nem hallgattam Annára. Most nem kellene sehová írnom, pár hónap múlva indulhatnánk. Annáékat meg elhozhatnám, mikor már elintézték a házassági beírást. Nekem is lett volna otthon időm szétnézni, elhelyezkedni, pénzt keresni. De most az a fontos, hogy minél hamarabb keressek jól. És többet. Pedig tudom, hogy már egyszer nekem nem lesz 700 rubelem. Legfeljebb 400. Abból meg mikor lehet összehozni 1000 rubel tartalékot? De majd minden megoldódik. Az útlevelem így a rendőrségen maradt. Csak később tudtam meg, hogy két hét múlva küldték el Krasznojarszkba. A gazemberek.

Tíz órára a munkahelyemen vagyok. Ott elmondtam, hogy nemsokára indulok haza. Akik ismernek, mind örülnek a sikernek.

Január 24., vasárnap. Visszük Ljudmilát fényképezni. Szereti a levegőt. A hatalmas hideg ellenére állandóan kirakja a fejét a bundazsákból. Anna neveti, mondja, hogy olyan erőszakos, mint én. Egyedül viszi, nekem csak a táska jut, mert egyúttal bevásárolunk. Fél óra múlva ott is vagyunk. Éppen egy másik család szedelőzködött. Mi következtünk. Leveti Ljudmiláról a sok meleg holmit. Elkészül a szék, amire felállítja. De állandóan elfordul. Megigazítja, Anna mellette áll, fogja. Szeretnénk csak róla egy képet. Végre megáll. De olyan riadtan néz. A kép elkészül, éppen akkor, mikor elmosolyodik. Remélem, jól sikerült. De kettőt csinál, amelyik jobb lesz, abból készül majd három darab. A széken meg ott a pisi. Hát ezért maradt Ljudmila olyan nyugodtan. Éppen akkor végezte a dolgát. Erre nem is gondoltunk. Meg kellett volna pisiltetni előbb. De már mindegy. A második kép jó lett. Rólunk is kellett volna csináltatni. De vittük Ljudmilát haza, mert csupa víz volt mindene. Pedig csak akkor lett volna

utoljára alkalmunk egy családi képet készíteni. Édesanyám halála óta nincs családi képünk.

Gyorsan bevásároltunk, és siettünk haza. Luda az úton elaludt. Anna nem adott rá guminadrágot. Hogy felejthette el? A nappal már világos, mikor jöttünk, még égtek a villanyok. Ritkán látni ép körtét. Csak tavasszal cserélik ki a kiégetteket. Legalábbis ami decemberben kiégett, az most se világít. Spórolnak. Ebéd után bemegyek dolgozni. Este hétig bent vagyok. Egyedül. Mindenki tudja, hogy nekem most mire kell a pénz. A munka mégis lassan haladt. Óránként a két rubel jön csak ki. De az is kell.

Február 6., szombat. Ma mondja Lida, hogy be kell jelentkezni a lakásba. Akik állandó tyuhtyeti lakosok, azoknak muszáj. Anna Bezrucsejkába van bejelentkezve. Az idő ma éjjel viharossá vált. Úgy tombol a szél, mintha a tengeren száguldana. Viszi a földet is onnan, ahonnan már elvitte a jéggé fagyott havat. Éjjel zúg, bömböl, visít, jajgat a szél. Mintha minden elhalt általa sírná ki a fájdalmát. Lida csak hallgatja, szörnyülködik. A kis hézagokon meg csak jön be a hideg. Szinte érezni, ahogy áthatol a fal résein. Pedig egy vastag takarót is szegeztünk a falra. Az ajtó alá és elé meg egy rossz kufajkát raktunk.

A héten semmi túlmunka nem volt. Szerdán fizetés. Ma mondta Hotyko, 510 a fizetésem a levonások után. Ez sokkal kevesebb, mint az előző hónap volt. Időben többet dolgoztam, mégis kevesebb a pénz. De a tartalékkal együtt lesz 750 egy hónapra. Abból 350-et meg lehet spórolni. De mi lesz, ha nem lesz túlmunka? Akkor feléljük a tartalékot. Mikor mehetünk akkor haza? A hónap végére várom az értesítést Krasznojarszkból. Egy hónapot mondott Gyomko. Csak azt nem mondta, hogy egy hazug gazember!

Február 14., vasárnap. Reggel bejelentkeztem a rendőrségen. Gyomko most árulta el, hogy csak két hét késéssel küldte el az útlevelemet. Nem ért rá. Roppant haragszom. De mit tehetek? Akkor csak február végén, március elején várhatom a választ. Vagyis azt, hogy kérhetem a hazatelepülésünket. Csak aztán mondják meg, mit kell beadni, hogy a családdal együtt hazatérhessek. Az igazolványom 9. oldalán ez áll: 1954. február 10. Kirova 100. Demko. Be vagyok jelentve. Ha valaki kérdezné, Anna csak vendégségben van. Hiszen neki nincs beírva még a lánya se. De ez itt nem fontos egyelőre. Van már pénzünk. Igaz, azóta egy túlóra sincs. Spórolni kell.

Március 13., szombat. Még semmit se kaptam Krasznojarszkból. Gyomko becsapott, mint mindig. Megfojtanám egy kanál vízben. A fizetésem 340 rubel. A megélhetésre elég. Túlmunka semmi. Már folyik a nyári munkák elosztása. Mindenki oda megy az idén is, ahol tavaly volt. Én már sehová se megyek. Bárhogy is lesz, nem megyek innen sehová. Legkésőbb nyár végére otthon akarok lenni. Csak kapnám már meg a választ Krasznojarszkból! Azonnal beadom a kérelmet a kiutazásra. Hiszen a vízum

már megvan. Csak el kell határoznom magam, és utazhatok. De amíg nincsen a kezemben az útlevél, nem indulhatok el. A vízum korlátlan időre szól. A vasúti jegy a határtól benne van az útlevélben. Az Budapestig ingyenes. Itt is adhattak volna ingyenes jegyet. Annáék utazását még nem tudom intézni. Várni kell az OVIR válaszát. Csak pénzt is kell csinálni valahogy.

Úgy határoztam, ha május elsejéig nem kapok megfelelő választ, magam utazom Krasznojarszkba. Személyesen intézem az ügyemet az OVIR-ban.

Addigra csak összegyűjtöm a pénzt az utazáshoz, 1000 rubel talán nem is kell. 900 is elég lesz. Hiszen hazaérve semmi szükségem sem lesz pénzre. Otthon minden van. Apám még nem válaszolt.

Március 27., szombat. Semmi túlmunka. A tavasz meg közeledik. Krasznojarszkból semmi levél. Apámtól viszont igen. Ha tudok, jöjjek. Minél hamarabb. Átköltöztek egy jó házba, vagyis egy másik régi lakásba. A tanács adta, lakbért fognak fizetni, mint korábban. Emlékszem a házra, a mellette lévő épület tetejét átfúrta egy lövedék, és a szoba falának ütközve felrobbant. Éppen ott ütötte ki a falat kétméteres körben, ahol most apámék lakása áll. Az ő kertjükből nyílt a lyuk. Be lehetett menni rajta a szomszéd szobájába, de nem lakott akkor benne senki. Befolyt a tetőn az eső. A levél most is tartalmaz valami idézeteket meg zárójelben számokat. Ezt sehogy sem értem. Mit akar azokkal üzenni? De nem merem levélben megkérdezni. Inkább ne írjon semmit. Egy csomó érthetetlen zagyvaság. Bibliai idézetek, legtöbbjüket ismerem hittanból. De ahol csak töredéket idéz, utána meg számokat rak, az nem stimmel. Valami itt nincs rendben. De nem érdekel. Nem értem, és kész. Ha egyszer hazakerülök, megkérdezem, mit akart a tudtomra adni.

Április 3., szombat. Semmi újság, a norma elég, annyi munka van csak. Abból félretenni semmit se lehet. A fagyok néha elérik reggelente a mínusz 30 fokot. Nappal 8-12. Enyhe az idő. Krasznojarszkból semmi. Írok nekik levelet. De kinek? És ha arra se válaszolnak? Hétfőn megint Bogotolba kell mennem. Ott dolgozik a műhelyfőnök lánya is, elvált asszony. A főnök kedvel engem. Azt mondja, ha a lánya nem lett volna férjnél, és én is szabad lettem volna, hozzám adta volna feleségül. Még csak egyszer láttam a lányát. 24 éves, egy éve elvált. Vajon miért mentek szét? De azt nem fogom tőle megkérdezni. Az apja már nem szeretné a lányát Tyuhtyetban látni. Minél közelebb a nagyvároshoz. Ott sokkal jobb. Én is gondoltam már rá, hogy oda kellene mennem dolgozni. De Gyomko mondta, nekem csak ebben a járásban lehet munkát vállalnom. Ide vagyok „telepítve". Ebből a járásból csak az OVIR engedélyével mehetek el. Akkor viszont tőlük kell kérnem az engedélyt. Csak kapnék ott valami munkát. Talán elmehetnék festőnek. De ezen nem is gondolkodom. Minek mennék el erre a kis időre, amit még itt kell eltöltenem? Remélem, júniusban már mehetünk. Van még 300 rubelünk. Ebből fizetésig marad 240. Ma is elköltött Anna a piacon 18-at. Semmi remény, hogy elég legyen a pénzünk az utazásra. Csak kap-

nám már meg a levelet az OVIR-tól! Akkor majd elmegyek alkalmi munkákra, és ott annyit dolgozom, amennyit csak bírok.

Április 5., hétfő. A műhelyfőnök leírta a lánya címét, egy levelet és kis csomagot kell átadnom. Nehezen találom meg. Egy nagy szálló kis szobákkal. A folyosó két oldalán öt-öt szoba van. Sok hasonló ház épült itt a háború alatt, akkoriban sebesülteket ápoltak bennük. Most meg a szerencsések kaptak benne lakhatási lehetőséget. Átadtam, amit kell, leültet a székre, maga az ágyra ül. Elolvasta a levelet. Azt mondja Anna, hogy neki is haza kell mennie holnap. Ha akarom, mehetünk együtt. Egy ZISZ–5-össel utazik. A gépállomásra visz alkatrészeket az egyik, a másik meg – szintén a gépállomás kocsija – italt az elosztóba. Reggel értünk jön. Elmegyünk vele a raktárba, segítünk felrakni, mindkettőnket elvisz Tyuhtyetba. Ebbe belemegyek. Éppen jó lesz. Hiszen akkor délre ott leszek. Azt a napot úgyis a gépállomás fizeti.

Anna mondta, ha Bogotolban kell éjszakáznom, keressem meg Lenáékat. Elmagyarázta, hol találom meg a házat. Az utca nevét is megmondta. Egy óra keresés után leltem rá, kb. négy kilométerre volt. A város másik oldalán. Reggel mehetek megint olyan messzire. A sógornőm a férjével távol volt. Elutaztak valami ismerősükhöz, csak a lányuk volt otthon, ő meg a fiúkkal murizott a folyosón. Ez is olyan ház, mint a szálló, csak itt egy két és fél méteres folyosó van a szobák előtt, s egyik oldalon vannak a szobák. Kis konyha, nagy szoba. Itt csak családosok laknak. Mióta nem láttam a kislányt, nagylány lett. Igaz, már akkor is fiúkkal csavargott éjszakáig. Anna mondta is egyszer, hamar el fog zülleni, ha így folytatja. Több lány – meg két fiú – alkotta a társaságot. Mondom neki, hogy itt akarok aludni reggelig. Mert csak reggel megyek haza. Ők – mondja – egyáltalán nem akarnak aludni. Inkább én is szórakozzak velük.

Énekelgetnek. Előkerül az egyik fiú zsebéből az üveg vodka. Az egyik lány átszalad a harmadik házba, fél óra múlva egy liter szamagonnal tér vissza. Láttam rajta, hogy miért kapta… 15 éves múlt, de már ismerte az árát. Biztosan fel kellett kelteni a férfit, aki már ismerte, aki az italt adta neki. Hát jó társaságba keveredtem. Két óra, mikor a szobába megyek, és ruhástól lefekszem az ágyra. Azonnal elalszom. Öt perccel hét után fáradtan és kialvatlanul ott vagyok Annánál. Reggeliztem egy kis büfében. Tea, buci.

A kocsi negyed nyolckor beállt. Elmentünk a raktárba. Elkezdik kiadni a ládákat. Hát lesz mit rakodni. 1500 üveggel visz. Nézem a címkéket – Promontor, Budafok. Hiszen ez magyar ital! Mégpedig habzóbor, fehér. 1000 üvegben pedig magyar vörösbor van. Minden palack hasonlít a pezsgősüveghez. A habzóboron éppen olyan a címke és az aranyozás, mint a pezsgősüvegeken. A vörösbor vermut. Hárman rakjuk a ládákat. Elég nehezek. Anna is úgy rakodik, mint mi a sofőrrel. Ezért ő külön pénzt kap. De mi ingyen utazunk. Igaz, a gépállomásé a kocsi. Tíz órakor indulunk. Hamarabb végeztünk a rakodással, mint gondoltam. A sima úton szép tempóban haladunk. Bogotolon kívül – egész úton – friss, pár centis hó borítja az utat. Alig

néhány kocsi járt előttünk. Most süt a nap, a levegő tiszta, a felhők elszálltak. A fehér hó szikrázik a reggeli napfényben. Messzire ellátni, az út sok egyenes szakaszból áll. Egy óra se kell, máris elhagytuk a puzanovói földeket. Ismerős a táj.

Éjjel Annával vagyok. Milyen rossz, hogy egy méterre van a másik ágyon Lida. Ezért vagyunk együtt olyan ritkán. Reggel Lida mindig morcos olyankor. Látszik rajta, hogy szívesen kidobna minket. De kell a pénz.

Április 6., kedd. Anna terhes. Már biztosan tudja. Sietni kellene az utazással. Hogy a gyerek már otthon szülessen meg. Csakhogy semmit hír Krasznojarszkból. Viszont üzenetet kaptam Szmirnovkából. A kolhozból babot kapok prémiumként. A semminél az is jobb. Egy napom viszont rámegy. Az irodában azt mondták, vasárnap menjek el érte. Miért dobnám el egynapi keresetemet azért a kis babért? Igazuk van. Vasárnap utazom.

Április 11., vasárnap. 320 rubelt kaptam. Nagyon kevés. Ha semmi mást sem veszünk az alapkiadáson kívül, havi 400 rubel kell. Valami más munka után kell néznem. Beszéltem Hotykóval. Azt tanácsolja, nézzek szét a járásban. Hátha akad jobban fizető munka. De előbb beszéljek a vezetőséggel. Innen csak úgy tudok elszámolni, ha kifizetem a taníttatási költséget. Vagyis csak három év múlva mehetek el máshová dolgozni. Akkor megszolgálom a taníttatásomat. Azt persze nem engedik, hogy abból fizessek utólag, amit máshol megkeresek.

11-re értem be Szmirnovkába. Ivanovkáig szánnal mentem. Onnan másfél óra gyalog. Az irtáson keresztül messzebb van, de én arra mentem. A kolhozban hamar elintéztem a dolgom. Kaptam 17 kiló babot. Egy kis tarisznyát vittem Lidától, abba raktam bele. A raktáros egy kilóval többet mért, mint amennyi fel volt írva a listára. A kolhozból szán indul fél óra múlva Voznyeszenkába. Az a kolhozelnök van itt látogatóban, aki egyszer már szállított kasovkában. Elbeszélgetünk az úton. Örül, hogy megkaptam az útlevelem. Csak igyekezzek minél hamarabb haza. A családot is vigyem. Ott nekik is jobb lesz. Egy óra múlva Voznyeszenkában vagyunk. Kivisz a falun túlra. Onnan is kevesebb egy kilométerrel a gyaloglás.

Alig megyek két kilométert, utolér egy szán. Voznyeszenkából tart Tyuhtyetba. Ketten vannak, férj és feleség. Elvisznek. Este hatra otthon vagyok. Otthon. Már csak így van. Lesz-e nekem valaha is sajátom, ha hazamegyek? Hol fogunk lakni? Hiszen Anna egy szót se tud magyarul. De apám írja, hogy menjünk. Minden rendben lesz. Tehát semmi baj nem lehet. Anna örül a babnak. Rárak a kályha tetejére egy marékkal, és megsüti. Ehető. Még csemegének is jó. Ljudmila is kap pár szemet játszani. Azonnal a szájába tömte mind. Kis is szedte Anna, és eltette előle. Még megfullad. Meg nem is tiszta. Lida is eszi a csemegét.

A pénzünk csak a fizetésig elég. Ha valami oknál fogva – egyszer tavaly már előfordult – nem fizetnék ki a pénzünket, hát egy hét múlva nem lenne mit ennünk.

Április 25., vasárnap. Lida azt mondja, írt a férje. Május húszra jön haza. Elengednek neki valmennyi időt a jó munkájáért. Addigra keressünk egy másik lakást. Mi már el akartunk menni, mert Anna se szereti, hogy sosem lehetünk együtt zavartalanul. De hol kapunk most lakást? Éppen jön a szomszéd Zoszja, és mondja, hogy Lida férje hazajön, ő is hallotta. Ha akarjuk, ő ad helyet egyelőre, amíg máshol nem kapunk. Megegyeztünk. Akkor megint be kell jelentkezni, bár úgysem keres minket senki.

Május 9., vasárnap. A győzelem ünnepe. Anna hazament. Én meg sétálni viszem Ljudmilát. Gyönyörű időben jó a friss levegőn. A fák még nem rügyeznek, a fű viszont kezd kihajtani. Madarak szállnak békésen, sok seregély csivitelt mindenhol. Folyik az új otthon készítése. Anna csak holnap jön, reggel kocsi hozza, mások is jönnek. Én nagyon nyugtalan vagyok, mióta tudom, hogy nincs pénz a hazaútra. Pedig novemberre már két gyerekünk lesz. El kell utaznunk innen augusztusban, különben itt maradunk még egy évet. Azt nem szeretném. Kedden bemegyek a rendőrségre, megkérdezem, mikor utazhatunk. Krasznojarszkból semmi hír. Oda is el kell utaznom. Nem tudok aludni, nehezen pihenem ki magam. A munka érdekel. Máshová kellene mennem, itt sosem keresem meg a jegyek árát. Ha Anna megjön, megbeszéljük. Így nem mehet tovább. Se kint, se bent. Az útlevelem is ott van. Miért nem küldik vissza? Gyomko azt mondta, ha regisztrálják, visszaküldik. Aztán hogy ott lesz letétben. Ha utazni akarok, odaadják. Ki tud eligazodni rajtuk? Én nem. Ettől kezdve csak utazni akarok Krasznojarszkba.

Zoszjánál a padlón alszunk Annával. Annának laknak itt a járásban rokonai. A tanácsnál dolgoznak, segédmunkások. Keresnek annyit, hogy a kerttel és a két gyerekre kapott pénzzel együtt megélnek. Azt se tudom, hol laknak. Anna se járt náluk, mióta itt lakunk.

Május 11., kedd. Bélától kaptam levelet, Lida hozta át este. Írja, hogy elfogadja a meghívásom, amit még tavaly ígértem. Eljön, ha meghívom. Egy hónapra hívom, a levelet holnap feladom. Volt a rendőrségen, elengedik. Július elsejére hívom, addigra már én is tudni fogom, mikor megyünk. Anna nyugtalan. Nem tudja, mi lesz velünk. Ő itt is jól érzi magát. Neki ez az élet is megfelelő lenne. Pedig semmi jó nincs benne. Eddig se volt. Hiszen alig tengődünk egyik napról a másikra. A rendőrségen bejelentettem, hogy pénteken utazom Krasznojarszkba. Gyomko mondta, írjak kérvényt. Azonnal kértem papírt, és azon nyomban megírtam. Bevitte az új – általam még nem látott – főnökhöz, aláírta, megkaptam az engedélyt, de semmit nem adtak a kezembe. Ha valahol igazoltatnak, igazoljam magam az állampolgárság nélküli igazolvánnyal. Az ugyanúgy jó, mint az útlevelem. Csak ne távozzak el a Krasznojarszki határterületről. Ezt eddig is megtehettem volna… csak a gazember Gyomko erről engem nem tájékoztatott.

Május 14., péntek. Tegnap fizetés volt. 380 rubel. Éppen elég élni. Elviszek ötven rubelt. Harminc is elég, de sosem lehet tudni, mi adódik útközben. Anna is szeretné, ha minél hamarabb intézném az ügyem. Legalább tudná, mihez tartsa magát. Apósom is tud arról, hogy utazni akarunk, bár szerette volna, ha itt maradunk. Hajnalban indulok, tízre Bogotolba, tizenkettőre az OVIR-ban vagyok. Mindenhol szerencsém volt. Azonnal kaptam autót, a vonat is indult tíz perc múlva.

Az OVIR-ban ebédelni voltak. Egyre jöttek vissza. Engem ugyanaz az öreg tiszt fogadott a piros csíkos nadrágjában, aki kiadta az igazolványomat. Elmondom, hogy szeretnék tudni mindent a hazautazásommal kapcsolatban. Semmi akadálya, ha csak én akarok menni. De a családot előbb el kell engedni a Legfelsőbb Tanácsnak. Adjunk be kérvényt, azt majd ott megtárgyalják, és ha úgy látják, hogy nincs akadálya, kiengedik őket mint szovjet állampolgárokat. De az igénybe vesz pár hónapot. Kérdem: ezt miért nem mondta nekem Gyomko a rendőrségen? Azt ő nem tudja. Az útlevelem meg addig itt lesz, amíg én nem akarok hazautazni. Azonnal kiadják, csak kell a család beleegyezése is. Vagyis nem csináltam semmit.

Kérdeztem, hogy lehet-e nekem itt a városban dolgozni és élni. Semmi akadálya. Ha találok itt munkahelyet, akkor itt is dolgozhatok. A Krasznojarszki határterületen belül bárhol. Eddig is dolgozhattam volna itt. Akkor miért helyeztek Puzanovóba? Erre már nem ad semmi választ. Az rajta kívül álló okból történt. Azt sem tudom, hol áll a fejem. Most mit tegyek? Utazom vissza. Elszámolok a gépállomásnál. Találok valami okot, és akkor elengednek. Hajnalra értem haza. A puzanovói földeken nem láttam traktorokat.

Május 15., szombat. Alvás nélkül megyek dolgozni. Már nincs sok munkánk. Fizetés se lesz több, mint 360 rubel. Alig várom, hogy elteljen a nap. Bementem az irodába, elmondtam, hogy utazom haza, el akarok számolni. Ha a rendőrség igazolja, hogy utazom, azonnal elszámoltatnak, és kiadják a még járó bérem. De addig a kérésemnek nincs jogalapja.

Találkozom hazafelé menet Hotykóval. Őt ma számoltatták el. Beleesett a leszámolandók listájába. Kifizették, mehet máshová munkát keresni. Meghívott egy pohár vodkára. A bánatra is inni kell. Este megbeszéljük Annával a dolgok menetét. Ő sem ért semmit. A rendőrség nekem semmi igazolást sem ad. Azt tudom. Akkor ad, ha a kezemben van az útlevél és a jegy ára. De az így sosem lesz meg.

Május 22., szombat. Bent voltam az igazgatónál. Pranovics meghallgat. Elismeri, hogy itt nem fogok annyit keresni, hogy abból a jegyeket is meg tudjuk venni, valamint élni is tudjunk az utazás alatt. Hiszen átváltani is kell, mert Annának nincs ingyenjegye sem. Azért adjam be a felmondást, írjam le, hogy utazom haza, és ők tudomásul veszik. Ő meg javasolni fogja. Utána keressek olyan munkát, ahol két-három hónap alatt kereshetek annyit, amennyi elég lesz mindenre.

Május 24., hétfő. Alig tudok aludni. Ideges vagyok állandóan. Tegnap megírtam a felmondást. Ma beadtam, holnap már nem kell dolgoznom. Le kell adnom a szerszámokat, amik a nevemen vannak, és kifizetik a béremet. A felmondási idő harminc nap, de rendkívüli esetben azonnal elengednek. Ez rendkívüli esetnek számít.

Május 26., szerda. Mától nem dolgozom. Sietek a telepre, munkát keresek. Találkoztam a csájnában Hotykóval. Nagyban tárgyalt egy férfival. Éppen jókor értem hozzájuk. Fakitermelésre keresett két férfit. Akik értenek a döntéshez. Szibériában ehhez minden 14 éven felüli ért. Házat épít Bogotolban, és Lisztvennoje Rucsejban vett 72 fát. Azokat kell kivágni és legallyazni, lehántolni. Ő minden költséget fedez, a szállítást, utazást, nekünk csak az élelmezésünkről kell gondoskodnunk. Ad 100 rubel előleget fejenként. A végén meg tiszta 150-et. Hát nem a legjobb üzlet. Mert egy nap elmegy a kiszállással, egy a hazajövetellel. Napi tíz fa, az hét nap. Vagyis elmegy két hét. És marad 150 rubel. Többet meg nem lehet kitermelni, mert a fák nem egymás mellett vannak, hanem kiválogatva egy nagyobb területen. Csak a megfelelő fákat lehet kivágni. Már ki vannak jelölve, csak ki kell menni az erdésszel, és ő megmutatja, melyikeket kell kivágni. Mikor kész, kijön, átveszi a területet. A gallyaknak egy rakáson kell lenniük, a vékonyabb gallyakat össze kell rakni. A vastagabbakat meg el lehet vinni tüzelőnek. De azokat is le kell gallyazni, csak hántolni nem kell. A semminél jobb, lesz tartalékunk, amíg jobb munkát találunk. Hotykónak van szerszámja, ami kell. Ráálltam. Ittunk áldomást, hazamentünk. Holnap kivisz minket a területre, megmutatja, megadja a címet, ahol alhatunk. Mi utána mehetünk tovább, mert a falu még négy kilométerre van attól a helytől, ahol vágni kell.

Anna semmit sem mond. Ő már sejti, hogy nem sok jó vár ránk. De nekem már semmi kedvem tovább így élni. Bevásároltunk kenyeret, heringet egy kilót, árpakását és hajdinát egy-egy kilót. Más nem is kell. Ezeken elélek egy hétig. Vasárnap meg hazaugrunk, hétfőn visszajövünk. Hotykónak otthon kell lennie vasárnap. Egyedül meg az erdőben nem szabad dolgozni. Balesetveszélyes.

Május 27., csütörtök. Este van, már bent vagyunk a szálláson. A falu kissé beljebb esik az úttól, csak távol látni az első házakat. A mi szállásunk meg egészen messze, egy kilométerre van az első háztól. Vagyis az erdő kijelölt részétől éppen öt és fél kilométerre vagyunk. Lesz elég gyalogolnivalónk. Felér egy fa kivágásával és elkészítésével. Megvannak a méretek, mekkorák legyenek, és csak azokat a fákat szabad kivágni, amikre az erdész megfaragta a jelzést.

Június 2., szerda. Tizenegy fa készült el ma. Tegnap és tegnapelőtt tíz. Így megvan a norma. Ha holnap is így megy, kész leszünk hamarabb. Két nap kell tizenegy darabot kivágni, akkor hét nap alatt kész leszünk. De Hotykónak haza kell mennie. Egy nap miatt kell visszajönnie. Üzen haza, hogy csak kedden megy. A hántolót mindennap élesíteni kell. A fűrészt nem muszáj, de mindig igazítunk rajta egy-két fogat, és a

végeket is megreszeljük. Vág, mint a borotva. A baltákat délben is élezzük kővel. Obszidiánnal. Bár lenne több ilyen munkánk. Összeszoknánk, és elvállalnánk két házra valót is havonta. Igaz, a tenyeremen – Hotykóén is – akad némi vízhólyag. Elszoktunk az erdőirtástól. A kezem be van csavarva zsebkendővel. Éjszaka kissé sajog. Majd megszokom. A víz mindennap elfogyott. Holnaptól tejet is hozunk magunkkal. Ebéd után jó lesz.

Június 9., szerda. Hét köbmétert sikerült csak összeraknunk, rengeteget dolgozunk. Két napig esett, a napi normánk is leesett. Tehát csak csütörtökön lesz kész. A munkát az erdész átvette. Hibát nem talált. A tuskókat is rendesen lefaragtuk, egyiken se maradt kéreg. Csütörtök délre rendeltük ki az öreget, hozza a pénzt, akkorra készen leszünk. De megbízott bennünk, odaadta este. Mi meg reggel már úgy indultunk, hogy a fa mellől egyenesen hazamentünk. Tizenegyre minden kész lett. Másfél óra múlva a csájna előtt állunk Tyuhtyetban. Hotyko meghívott egy pohár vodkára. Ő 50 rubellel többet kapott, mint én, mert ő hozta az üzletet, de ez így van rendjén. Kiittuk a vodkát, uborkát falatoztunk utána, aztán siettünk haza, őt is várta az asszony. 160 rubelem volt. De ezt tizenkét nap alatt kerestem meg. Igaz, tíz napot dolgoztunk, tehát annyit kerestem, mintha a gépállomáson dolgoztam volna. Vagyis egyelőre semmivel sincs több pénzem. Így nem lesz jó. Van most 400 rubelünk. Munka után kell nézni.

Már a padlón fekszünk, mikor Anna mondja, hogy a boltban is találkozott a rokonnal. Ők hétfőn mennek kaszálni két hétre. Ott bandában kell kaszálni. Mindenki egyformán kap pénzt, de egyformán is kell kaszálni. Egymás után mennek, senki nem maradhat le. Ha én tudnék kaszálni, most kereshetnék, mert ott nem csak a saját embereik dolgoznak. Azok is ilyenkor kiveszik a szabadságukat, és felvállalják a munkát kifizetésre. Ha akarom, megkereshetem őket. Reggel ideadja az irodájuk címét. Vagyis ők minden nyáron kaszálással nyaralnak. De legalább jól keresnek? Reggel elmegyek. Más munka nincs. Két hetet kibírok. Igaz, még nem sokat kaszáltam. A favágás után már majdnem rendbe jött a kezem. Néhány vízhólyag helye kilátszik a bőr alól. Ott nagyon vékony a bőr.

Június 19. szombat. Kaszálás nincs, mert nincs még fű, jöjjek vissza júliusban. Viszont segédkeztem pár napig a kultúrházban festeni meg mintákat tervezni. Ez utóbbit ugyan nem fogadták el, de kaptam ötven rubelt. Ebből ötöt levontak valamilyen jogcímen, a maradék annyi, mintha a régi munkámat végeztem volna. Szöget ütött a fejembe a múltkori dolog, amit az OVIR-ban hallottam, hogy tudniillik én is elmehettem volna Krasznojarszkba. Miért nem adta a kezembe az útlevelem Gyomko? Miért kellett azt elküldeni Krasznojarszkba? Miért nem mondta meg, hogy én is dolgozhatok ott? Miért kell most is állampolgárság nélküli irattal itt lennem? Ki szabhatja meg, ki hol éljen, ki hol dolgozzon? Mindezekre itt senki se felelne nekem hivatalosan. Tehát el kellene jutnom megint Krasznojarszkba. De hogyan?

Június 21., hétfő. Tegnap sokat esett. Reggelre kisütött a nap. Bemegyek az étteremben, vagyis a csájnába. Sok sofőr lézeng a kocsija körül, szállítják a gabonát Bogotolba. Egy GAZ–63-as is ott áll külön. Fúrótorony van ráépítve. Ezek ma jöttek, három kocsi, kettő fúrótoronnyal, egy a kiszolgálókocsijuk. Egy-egy megy holnap a járás különböző részére. Az egész járást – az egész Szibériát – feltérképezik fúrásokkal. El kell készíteni Szibéria geológiai térképét. Később tudtam meg, hogy a 300 méter feletti fúrásokat is a mélyfúrók végzik. Az egyik sofőrrel és két társával hamar megbarátkoztam. Kérdezem, nem kell-e nekik munkás. Nem, őket teljes létszámmal vezényelték ide. De ha ráérek, üljek le velük, nekem is jut egy pohár vodka. Ezt azután ajánlotta fel a főnökük, mikor elárultam, hogy magyar vagyok, és jelenleg nincs állandó munkám, jól jönne alkalmi is. Családom van, semmi jövedelmem. Elfogadtam a meghívást, leültem velük.

Bőven volt az asztalon minden. Ők napi tíz rubelt kapnak, a szállás ingyen van, a cég fizeti. Magánházaknál laknak, a főnökség kereste a 14 személynek. Azok jártak jól, akiket előre értesített valaki. És kiadhatta a lakását. Két hónapra vették ki a lakásokat. Addigra el kell készíteni a fúrásokat. A harmincméteres fúrásokat két nap alatt kell befejezni. Ebben benne van a fúrótorony felállítása-leszerelése is. Ha lesz időm, akkor egy fúrásra kimehetek velük a terepre. Elmondták, hol laknak, hol az irodájuk. És még egyet. Ha valaki akar valamit szállítani, akkor nekik van egy kiszolgáló-teherkocsijuk is, egy ZISZ–5-ös. Ha találok valami szállítanivalót, szóljak, tíz százalékot kapok. De mehetek velük rakodni is, akkor kapok húsz százalékot. Tehát jártamban-keltemben érdeklődjek, és lesz zsebpénzem. Egy 20-30 kilométeres távolságról történő fuvar rakodás nélkül száz rubel. Akár házat is szállítanak. Szét is szedik, ha kell, csak reggelre lehessen visszaérni. Mert csak úgy lehet fuvart vállalni, hogy senki se tudja meg. A főnök erről nem tudhat. Igaz, most ő is hallott mindent, de gondolom, neki is megy húsz százalék. Így lesz kerek a világ. Megígérem, hogy szerzek munkát, ha akad. De nem sok rá a remény. Ebédeltem velük, eljárt az idő. Megspóroltam az ebédet.

Június 22., kedd. Mindenképpen el kell utaznom Krasznojarszkba. Be kell mennem Gyomkóhoz. Megkérdem: tényleg mehetek dolgozni a járásban szabadon? Ha igen, azonnal indulok a székhelyre. Keresek ott munkát, Anna meg a gyerekkel hazamegy a faluba. Más lehetőséget nem látok. Nagyon telik az idő, és semmi sem valósul meg a terveimből. A gépállomáson meg látják, hogy becsaptam őket, nem is utazom sehova. Mégsem megyek kombájnolni. Pedig az idén máshoz osztottak volna be. Hotyko néha bejár az irodába, elmondja, mit hall és lát ott. Az új emberek már beletörődtek a lassú változásba. Nem sikerült gyors áttörést elérniük a gépállomás életében. Itt a fejekben kellene először változtatni a gondolkodáson. A gépállomás létszámgondjait viszont megoldották. Ami a legfontosabb – az itteni munkások is kaptak béremelést.

Ebéd után Annáék kimennek a szomszéd ház elé. Ott gyepes az út, lehet rajta üldögélni. A kutyák is ott kergetőznek körülöttük. Én is odaülök közéjük. Semmi kedvem járkálni. Munka csak akkor lesz, ha kimehetünk kaszálni. Addig még két hét. Csak alkalmi munkára várhatok, ha akad. Jó lenne minél hamarabb utazni. Egyelőre semmit se tudok az utazásról.

Június 25., péntek. Jön a postás. Levelet hoz Bélától. Írjam meg, mikor jöhet el hozzánk látogatóba egy időre. Azonnal válaszoltam, bármikor, csak írja meg, mikor. Lerajzoltam a helyet, ahol lakunk, hogy ne kelljen keresgélnie a házunkat. Legalább elbeszélgetünk. Viszem is a postára, még ebéd előtt feladom. Lehet, hogy akkor hétfőn megkapja. A postáról bementem a járási irodába. Hétfőhöz egy hétre menjek be, el kell készíteni a munkakönyvem, mert még egyheti munkára is csak munkakönyvvel lehet elhelyezkedni. Július 20. körül megyünk kaszálni. Két hétre. Pontosan 19-én, hétfőn. Az még nagyon messze van.

Július 19., hétfő. Indulunk kaszálni. A formaságokat fél óra alatt elintézték. Kocsikkal szállítanak ki a mezőre. 24 kilométerre van Tyuhtyettól. A területen csak egy méhészet van, egy kolhoz méhészetet tart fenn itt a kaszáló szélén. A terület is az övéké, de nincs elég állatuk, se munkásuk a kaszáló teljes művelésére. Így minden évben nagy darabokat kiadnak belőle a járási hivataloknak. Az egyetlen közlekedési és szállítási eszköz a ló, tehát sok széna kell. Már benne vagyunk a kaszálóban. A levegőt megtölti a rengeteg virág illata, aromája. Olyan mézszagú a levegő, hogy szédülök. Először vagyok ilyen kaszálón. Itt olyan dús a növényzet és olyan tömör, hogy el se lehet képzelni ott, ahol régi a lakosság a területen. Itt minden olyan, mint évezredekkel ezelőtt. A hatalmas ernyős virágok milliónyi kis virága ontja a mézet. Némelyik két méterre is megnő. A fiatal növények szárát letörjük, majd szépen lehántjuk róla a kérget. Könnyen megy, csak ne legyen öreg. A nedves szár sok vitamint tartalmaz, nagyon finom, édeskés. Hideg, mert a növényi szár mindig hidegebb a levegőnél. Így jó szomjoltó is, csak nem szabad sokat enni belőle. Én már Puzanovóban is kóstoltam, de ott nem volt ilyen sok belőle. Főleg nem voltak ekkorák. A kezem olyan ragadós lett, mintha mézzel kentem volna be. Szinte csöpögött belőle a nektár. Olyan aromás a levegő, hogy állandóan szédül az ember feje, belélegezve fáradtságot okoz.

A földben sok poszméh fészkel, oda gyűjtik a mézet. A kaszáláskor nagyon kell vigyázni, lehetőleg ki kell kerülni őket, különben összeszurkálnak. Én is kaptam három szúrást. De később kifüstölték őket, és kiszedték a földből a mézet. Elég mélyre kellett leásni a gömb alakú fészekért. Kilónyi viaszt is kiszedtek vele. Százával szálltak körülöttünk a felzavart méhek. Elkábultak a füsttől. Több fészket találtunk.

Az első nap délutánján már kaszáltunk. Egyméteres sorokat vágtunk, néha lehetett csak szélesebbet. A fű nagyon magas és dús. Így is vastag rendeken száradt a széna. Ha szélesebbeket vágtunk volna, nem száradt volna meg. Helyenként 60-80 centi a növényzet. Nem fű, mert a többsége mindenféle virág és vastag levelű nö-

vényzet. Vegyes széna lesz belőle, de sokféle fű és virág alkotja. Sokkal jobb széna lesz belőle – így mondják –, mint ha csak néhányfajta fű lenne az összetétele. Csak ne kapjon esőt, és legyen meleg a száradáshoz.

A főzést az ismerősökkel közösen intézzük. Két csoportnak főznek. Reggeli hideg, mindenki hozott magának kenyeret, de kétnaponként kocsi hoz frisset. Vajat hoztam, csak vajas kenyeret fogok enni, délben pedig kását. Hús nem lesz. Aki akarja, hoznak kolbászt kétnaponként. De nekem arra sem telik. Másra kell gyűjtenem.

Egymás után haladunk, tehát mindenkinek egyformán kell iparkodni. Elöl mennek a legjobb kaszások. Ők az állandó munkások közé tartoznak. Minden órában van tíz perc szünet. Élesíteni kell a kaszát, pihenni is kell. Két óra az ebédidő. Délben olyan nagy a meleg, hogy úgysem lehetne dolgozni. A terület hatvan hektár, ebbe nem számolták bele a kis ligetes részeket. Vagy száz hektár az egész. A közeli méhészetben lehet venni mézsört. Egy korsóval én is iszom. Finom, sok kalória van benne. Erős, szédülést okozott az első korsó. Három rubel. Tyuhtyetban egyszer ittam, ott 4,50 volt. Gondolom, itt a méhész a saját kontójára is elad, azért nem kér többet. Nekünk semmi számlát nem adott. Ismeri a társaság vezetőit. Ők is ide jönnek ki, viszik számlára a tíz litert, anélkül a másik ötöt. Ez itt így megy. A végén kimutatják, hogy az idei szezonban a méhek nagyjából annyit termeltek, mint a tavalyi esztendőben. Senki se tudja ellenőrizni. Meg az ellenőrök is szeretik a rendet. No meg a mézsört. A rendbe pedig az is beletartozik, hogy ők is elviszik a sört kannákban, ki kell próbálni otthon is. Meg a járási vezetőknek is el kell vinni a mintát. Ők tudják csak igazán, milyennek kell lennie az igazi mézsörnek.

Az első nap estéjére a kaszanyél erősen feltörte a tenyeremen a bőrt. Még szerencse, hogy a favágás egy kicsit megedzette, másképp nem is tudnék kaszálni. Így is egy kisebb vízhólyag kifakadt.

Július 25., vasárnap. Harmadnap már mindenhol hólyagos volt a tenyerem. Némelyik átváltozott vérhólyaggá, azokat az egyik nő bekente valamivel, majd bekötötte. Reggelre sokat javult. Szombatra úgy-ahogy rendbe jött a kezem. Vasárnap hazamehettünk, jött értünk a kocsi.

Késő délután értünk be Tyuhtyetba. Siettem Annáékhoz. Éppen ott volt apósom is. Jött látogatóba. Hozott hazai vajat, tejet, túrót, tíz tojást, egy üveg vodkát. Lett volna annak a pénznek más helye is, de nem szabad így megítélni a dolgot. Mondja is, hogy most fizetéskor nem ivott meg, csak egy decit. Az üveggel – amit egyébként hazavisz minden pénzfelvételkor – most eljött hozzánk. Megittuk a vodkát négyen. Falatoztunk egy keveset, utána indul, mert sötétedés előtt haza akar érni. Kocsival vannak, hétkor indulnak vissza. Idejönnek érte. És ebben a pillanatban megáll a kocsi a házunk előtt. Kimegyek, hát egy ismerős. Valamiért be kellett jönnie a kolhozból, azt viszi most vissza. Apósom elbúcsúzik, de elmondja, megbeszélte Annával, ha beleegyezem, hazaviszik hétfőn a családot. Jobb lesz nekik otthon. Itt se kell akkor fizetni. Én úgyis állandóan távol vagyok, hát akkor már legyenek ott. Nekem meg

mindegy, hova megyek haza. Igazat adtam neki. Hiszen ott Ljudmilának is jobb lesz, meg nekünk könnyebb, mert havi hatvan rubelünk megmarad. Ha Anna biztos helyen lesz, könnyebben tudok a magam dolgával törődni. Ha megkapom a járandóságom, azonnal utazom Krasznojarszkba. Irány az OVIR. Ott majd megtudom, mikor utazhatunk haza. Talán segíteni is tudnak az útiköltség előteremtésében. Viszek ötven rubelt, és abból oda-vissza kifizetem az útiköltséget. Meg néhány napig élhetek is. Igaz, kellene vennem egy cipőt, ezt nagyon megviselte az erdő meg az egyheti kaszálás.

Korán reggel voltam a szaunában, 11-re értem haza. Anna főzött jó ebédet. Csomagol. Zoszja kesereg, szerette volna, ha maradunk. Újságolja, hogy este megjött Lida férje is a lágerből. Kiengedték idő előtt a jó munkájáért. Akkor neki jó. De ettől Zoszka még szomorúbb lett. Neki már oda se lehet úgy járni majd, mint eddig. A lányával marad megint. Lassan ő is nagylány lesz. Hotyko is elhelyezkedett valami kis szövetkezetbe könyvelőnek. Iparos itt csak a szövetkezetben dolgozhat. Ott meg kell könyvelő is.

Délutánra beborult. Hatalmas fekete felhők rohannak az ég alján. Egymás után űzik a villámló felhőket. Hatalmas csattanások rengetik az eget. Ljudmilával állok az ablaknál, és nézzük a fergeteget. Eső nincs.

Július 26., hétfő. Korán kelek, Anna is pakol. Elbúcsúztunk, szombaton találkozunk Bezrucsejkában. Ljudmila még alszik, de azért egy puszit ő is kap. Tarisznya a hátamra, és indulok. Elbúcsúztam Zoszkától is. Sose láttam többé. Lida már fent van, vízért megy. A kocsiknál már vannak. A már ismert úton haladunk. A növények még magasabbak lettek, még minden virágzik. Most lesz belőle a legjobb széna. Két-három hét a virágzás, addig kell vágni. Utána még jó, de két hét múlva már vénül. Keményedik. A tömege nagyobb, de nehezebben emészti a jószág. Mindezt mondják egymásnak, én meg fülelek, ezt is jó tudni. Hiszen mindezt ingyen tanulom meg. Tizenegykor már fő az ebéd. Háromszáz méterrel arrébb kezdünk. Annyit vágtunk le az első héten. 200-250 méter hosszúak a sávok. Most tizenketten vagyunk, hét nő, öt férfi. Egy nő új. Sokan nem ide jöttek, máshol kaszálnak. Több hely van kibérelve. Ezen a héten már jobban kezdek én is, van gyakorlatom. Csak a tenyerem nem jött rendbe. Óvatosan kell dolgoznom. Este a férfiak és az új nő elmennek sört inni. Az új lány – mert vénlány, 26 éves – kissé spiccesen jön vissza. Valamelyik férfi fizetett neki. Azért fog vele egy sátorban aludni. Az élet már csak így működik.

Július 31., szombat. Hamar elszaladt a hét. Délig kaszáltunk. Akkor ebéd. Szedelőzködünk. Kihozott egy kanna sört a méhész. Hiszen mindennap 10-15 litert megvettek tőle a kaszások. Ezt adja ingyen, hogy jövőre is eljöjjünk. Nekem is ad egy fél korsóval. Ő is harcolt Európában, csak Szlovákiában, Magyarországon nem volt. De a sör így is kijárt. Megköszöntem. Egészségére ittam. Mindenki vidám, hiszen letudták az idei kaszálást. Igaz, néhányan maguknak vágnak egy-két hetet. Mert nekik is van

tehenük, annak is kell. De a többség tehén nélküli. Én meg azt se tudom, mit tegyek a kaszálás után.

Beértünk öt órára az irodába. Kifizették a bért mindenkinek. Nekem azt mondják, ha akarok – mert igen jó véleménnyel van rólam a munkavezető –, maradhatok mindenes munkásnak. Kapok 2 rubel órabért, ez tisztán 14 rubel naponta. Vagyis 300 egy hónapban. Ezt itt nem mindenki kapja meg. De nekem – mondom – ez kevés. Elutazom Krasznojarszkba. Ott keresek olyan állást, amihez értek, és ott többet kereshetek, mint Tyuhtyetban. Kiadták a munkakönyvem, és elindultam Bezrucsejkába. Két hétre 300 rubel a kereset. Levonás 20, előleg 100. Kaptam 180-at a két hétre. Két kemény munkás hétre. Mert sokat és soká dolgoztunk mindennap. Dupla műszak. Az előleget megettem. Akik itt dolgoztak, azoknak legtöbbjüknek van kertje, hoztak onnan ennivalót. Én két kilót fogytam. 69 kiló vagyok.

Anna szaunával várt. Valahonnan volt egy csituska – két és fél deci – vodka is.

Augusztus 2., hétfő. Tegnap pihenéssel telt a nap. Ljudmilával sétálok a határban. Érik a búza, aratják a kertekben az árpát. A krumpli az idén szép lett. Kevés a föld, ami megművelhető. Az idén se ment senki férjhez, gyerek se született. A falu se szaporodott, annyian élnek itt most is, mint egy évvel ezelőtt. Annával megbeszéltem, elutazom Krasznojarszkba. Ott keresek olyan munkát, amivel megkereshetem az útiköltségünket. Meg elintézem, hogy mire meglesz, ők is megkapják a kiutazási engedélyt. Nem szól ellent. Ő mindent rám hagy. Tudja, csak azt teszem, amit meg kell tennem. Ő se tud jobbat. A kolhozban már ő sem érezné jól magát. Az indulásig meg kimegyek fát vágni az apóssal télire.

Augusztus 4., szerda. Holnap indulok. Elbúcsúztam a barátoktól, ismerősöktől. Lehet, egy hónap múlva sem jövök meg, hiszen Annának csak három hónapja van hátra. Ha addig nem tudunk elutazni – de másfél hónap alatt –, akkor már hiába is akarunk. Megbeszéltem Annával, hogy a megérkezésem után azonnal megírom, mit fogok ott dolgozni, hol lesz a lakásom. Hiszen a teljes ismeretlenbe utazom. Gyomkóhoz be se megyek. Csináljon, amit akar. Nélküle már régen Krasznojarszkban dolgozhatnék. De az is lehet, hogy már rég otthon lennék. Ha ők megmondják nekem, hogy Krasznojarszkban is dolgozhatok, akkor egyenesen oda utaztam volna Puzanovóból. Egy napot se maradtam volna ott. Csak annyit dolgoztam volna valahol, ami az útiköltségre kellett volna. De akár gyalog is visszamentem volna. Gazember az egész itteni rendőrség.

Az utolsó éjszakán a padlón fekszem Annával. Ljudmila a kiságyban alszik. Anna csak sóhajtozik. Nyugtatom, semmi baj se lesz. Ha nem utazhatunk haza, akkor őket is elviszem Krasznojarszkba. Ott fog szülni, nem itt. Adnak lakást az építkezéseken mindenkinek. Hallottam, hogy ott is hatalmas lakásépítkezések vannak. Láttam is, mikor ott jártam. Az egész város egy építkezési terület. Ott sok festő kell. Ahol építenek, fontosak a festők is. Bízzon bennem, és minden jó lesz. Alig aludtunk valamit.

Augusztus 6., péntek. Anna azt mondja, vigyem el az összes pénzt. Vegyek magamnak legalább egy rendes cipőt. Hát az rám férne. De csak ötven rubelt viszek el. Én megleszek valahogy. A jég hátán is megélsz – mondta '44-ben a főnököm a Braun Likőrgyárban, ahol mezítláb súroltam az eceteshordókat októberben az udvaron. Hát majd meglátjuk, igaza volt-e, vagy tévedett. Bár úgy lenne.

Kikísérnek a falu elejéig. Ott elváltunk. Sietek gyalog, talán utolér valaki. De Tyuhtyetig gyalog mentem. Ott a csájnánál kaptam hamar egy ismerős teherautót. A sofőr azt se kérdezte, hová akarok utazni, ismert. Két óra alatt beértünk Bogotolba. Egy óra múlva indult a vonat Krasznojarszkba. Már a vonaton jutott eszembe, hogy el kellene menni az acsinszki ismerősökhöz. Hátha adnak egy cipőrevalót az ottani magyarok.

Acsinszkban leszálltam. Beültem a buszba, beutaztam a városba. Elmentem az egyikhez, akinek a fia Moszkvában él. Otthon voltak. Előadom, mi kellene. Utazok nemsokára haza, de nincs egy jó cipőm se. Ha tud, adjon húsz rubelt. Van némi pénzem, hozzáteszem, és veszek egy olcsó cipőt. Harminc rubelért már lehet kapni. Hát adni azt csak úgy nem tud. De ha akarok dolgozni, akkor mehetek velük holnap kaszálni. Éppen most készülnek két napra a Csulimon túlra. Szombat este ad húsz rubelt, ha két napot kaszálok neki. Az ellátásról és a lakásról nála gondoskodik. Nem volt mit tennem. Jobb ennyiért dolgozni, mint ebben a cipőben odaállni bárki elé, akitől segítséget vagy munkát akarok. Elvállaltam.

Alig pirkadt, már jöttek a kocsival értünk. Velem együtt nyolc ember ment egy helyre. Felültünk a kocsira. A ló jól húz. 15 kilométert kell megtennie. Sok a szerszám, tíz kasza. Kell tartalék is, hátha eltörik valamelyik. Hét óra. Kiértünk a kaszálóra. Ők minden évben ezt a darabot kapják. Így jól kitisztított területen kaszálunk. Ha minden évben váltogatnák, akkor nem kaszálnák le, csak ott, ahol nagy a fű. A tavalyi száraz füvek megakadályoznák a kaszálást. Sok kisebb bokor van a területen, de elég nagy egybefüggő darabok is vannak. Reggeli után nekiálltunk kaszálni. Deci vodka reggeli előtt. Ebéd előtt szintén. Jól kaszálok. Még meg is dicsért. Azt hitte – mondja –, hogy nem tudok. Hiszen pesti létemre hol tanultam volna meg? Azt nem mondtam, hogy éppen azt hagytam abba egy hete. A tenyeremen még most is látni a foltokat, ahol kifakadtak a vízhólyagok. De már minden rendben van. Igaz, most is érzem a tenyerem, de kitettem magamért. Nem hagytam magam szégyenben. A többiek sem kaszáltak nálam jobban. Sötét lett, mire hazaértünk. Tizenegy óra, mire lefekszünk. Jólesett a pohár szamagonka vacsora előtt. Reggel korán indulunk. Este kifizeti a bérem. Ad enni is eleget, még útravalót is csomagol a felesége. Ennyiért nem kapott volna kaszást.

Augusztus 8., vasárnap. Csak estére van hely a vonaton. Addig szétnézek a városban. Elmentem a lakásba, ahol laktam mint kombájnostanuló. Éppen csak a házinéni volt otthon. Mondom, hogy Krasznojarszkba igyekszem. Ha sikerül, ott fogok

dolgozni. Még az ősz elején haza akarok utazni. A lányoknak adja át üdvözletemet. Klava – mondja – Krasznojarszkban van egyéves gyakorlaton. A címet is megadta. Ballagok vissza a városba az állomás felé. Több kilométert kell mennem, de van időm bőven.

Benéztem Werner Rudihoz is. Nem volt otthon, de a lány mondta, hogy tegnap magyarokkal találkozott egy étterem kerthelyiségében. Ott gyűlnek össze minden évben egyszer, ma este is ott lesznek. Rudi is elment tegnap. Odasiettem, a vonat csak 11-kor indult.

Sötétedett, mire eljutottam az étteremhez. Az egyik pincérnő azt mondja, valami külföldi nyelvet beszélő társaság ül az egyik kerti bokszban. Kimegyek, több, kis kerítéssel elkerített boksz van egymás mellett. Asztal, nyolc szék mindegyikben. Öt férfi és két nő ül az asztalok mellett. Kérdem tőlük: magyarok? Igen, felelte egyikük. Magas, erős testalkatú, fekete-ősz hajú, inkább európaiasan öltözködő ember. Én is magyar vagyok, mondom. Erre még ketten felállnak, Lengyel József író,[127] talán már hallott róla, ő meg Gábor Áron.[128] Ő is író. Nem, nem író vagyok, de foglalkozom az írás gondolatával. Viszont az ő nevét fogom a legkönnyebben megjegyezni, mondja Lengyel József. Mert Gábor Áront, az ágyúöntőt minden magyarnak ismernie kell. Azt biztosan ismeri? Igen, sok történelmi regényt olvastam, több is írt róla. Szeretek olvasni. A két nő csak hallgatja a magyar beszédet. Semmit sem érthetnek belőle, hol rám, hol az éppen velem beszélőre néznek. Várom, hogy hellyel kínálnak. Az elmaradt. Gyorsan elhadarom, hogyan kerültem ide. Bizalmatlanul nézegetnek. Átkozott bizalmatlanság. Nem ül le, csak Gábor Áron. A többiek – a nők fel sem álltak – még állnak. De nem invitálnak az asztalhoz. Pedig szívesen közéjük ülnék. Felnyitott vodkás- és pezsgősüvegek, ételek, hering, lazac, sütemények… De senki sem kérdi, éhes vagyok-e, vagy éppen meginnék-e velük egy kupicával. Lengyel is leül. Végül az egyik, kinek a nevét nem jegyeztem meg – szintén hatalmas termetű magyar –, egy pohár vodkát tölt, úgy oroszosan, két decit, és megkínál. Elveszem a poharat, de szégyellem, hogy mint egy koldusnak, odalöknek egy darab ennivalót. Úgy gondoltam, hogy együtt iszunk – ha már megkínáltak – a találkozásra.

Oroszok ezt már nem hagyták volna ki. Hiszen itt, az isten háta mögött ritka eset, hogy magyarok találkozhatnak, mondom némi iróniával a hangomban. Kiittam a poharat. Csak Lengyel ivott velem. A többiek állnak, de végül Gábor kivételével mind leült. Furcsa, rossz érzés vett rajtam erőt. Ezek nem akarnak beszélni velem. Ezt én úgy vettem, hogy vége a találkozónak. Csak Lengyel József állt fel, mikor elbú-

127 Lengyel József (1896–1975): író. 1918-tól kommunista párttag volt. 1930-tól Moszkvában élt. 1938-ban koholt vádak alapján letartóztatták, s nyolcévi kényszermunkára ítélték, majd Szibériába száműzték. 1955-ben hazatért Magyarországra.

128 Gábor Áron (1911–1982) haditudósító, újságíró, író. 1945-ben a szovjetek letartóztatták, kényszermunkára és száműzetésre ítélték. 1958-ban hazajött, majd Németországba emigrált. Az ágyúöntő Gábor Áron oldalági rokona volt.

csúztam tőlük, egyedül ő fogott kezet velem. Micsoda arisztokraták, gondoltam. Így megszégyeníteni engem. Lengyel mosolygott, szerencsés hazautazást kívánt. Erre mind felálltak, és szerencsés utat – mielőbbi hazatérést – kívántak. Lengyel kicsit javított a megítélésükön. De a többiek rossz bizonyítványt kaptak tőlem. A két nő nézett egy darabig utánam, mikor a kijárattól visszafordultam, láttam, hogy Lengyel is bámul. A többiek már az üvegeket fogták, és töltöttek a poharakba. Örültek, hogy semmi baj nem lett a találkozóból. Tényleg azt hitték, hogy be akarom őket valamiért árulni? Honnan ez a nagy bizalmatlanság?

Rossz hangulatban szálltam vonatra.

Augusztus 9., hétfő. Hajnalodott, mikor leszálltam a vonatról. A hatalmas állomás teljes kivilágításban pompázik. Nyüzsgés, többnyire csomagokkal szaladgál mindenki, az új felszállók keresik a kocsijukat, sok a leszálló. Áll néhány Moszkvics és egyéb járgány az épület előtt, itt van elég taxi. A peron is tele van. Egyesek esznek, melegítenek a petróleumfőzővel, mások gitároznak, énekelnek, táncolnak. Igazi keleti élet. Mindenféle népviseletben járók, batyusok és csomag nélküliek. Vigyázni kell mindenre. Száz ember közül egy biztosan zsulik. Elég egyetlen pillanat, és már hűlt helye a csomagnak. Nincs olyan éjjel, hogy néhány személyt ki ne rabolnának. Itt állandóan van rendőr, kis szobájuk is van az állomás elején. Nappal többen, éjjel ketten vannak szolgálatban. De ez egy hatalmas állomás. Igaz, az épület körül már a városi rendőrség teljesít szolgálatot.

Lassan kisétálok a városba. Annyian járkálnak az állomás körül, mint nappal. A város beljebb kezdődik, ez még csak a külváros. Hat órára már kivilágosodott. Ott járkálok a Lenin sugárúton. Várom az OVIR nyitását. Nyolckor nyit. Addig nézelődöm az üzletekben. Vennem kell valamit reggelire, hét órakor ettem egy batont[129] vajjal. Csomagom semmi. Csak a borotválkozó- és tisztálkodóeszközök, törülköző, két ing, mindkettő rajtam. A ruhám majdnem új munkaruha, sötétkék. Tegnap borotválkoztam. Végre találok egy cipőboltot is. A cipő, ami megfelel, 45 rubel. Nem sok, és elég jónak néz ki. Nyolckor nyit. Bemegyek, felpróbálom. A harmadik jó. Fizetek, aztán sietek a becsomagolt régi cipővel az OVIR-ba.

Ugyanaz az öreg főtiszt van ott, aki kiadta az igazolványomat, illetve eltette a páncélszekrénybe az útlevelemet. Felismert. Kérdi, miért jöttem. Hiszen bármit levélben is megkérdezhettem volna. De én mondom, hogy itt akarok dolgozni, ha lehet. Haza akarok utazni. Ahhoz pedig sokat kell keresnem. Tyuhtyetban sosem keresek annyit, hogy hazautazhassak. Semmi akadálya. Keressek itt állást, ő kiállítja az igazolványt. Felírja, hol lehet állás után érdeklődni. Ad egy címet, ott szállást kapok. De előbb el kell helyezkednem. Csak úgy adnak szállást, azt meg az a vállalat fizeti,

129 Kiflifféle pékáru.

amelyiknél dolgozni fogok. A fizetésemből meg levonja. Elindultam. A rossz cipőt eldobtam. Nem jó az már semmire. Minek cipeljem?

A főutcán elég nagy a forgalom. Kinyitottak az üzletek. Sokan mennek nyolc órára dolgozni. Az út közepén egy rendőr áll. Az út középvonala egy tízcentis fehér csíkkal van elválasztva. A rendőr azon a csíkon járkál, és mindenkire ráfütyül, aki nem az utca sarkán megy át. Aki azt nem tartja be, annak vissza kell mennie a sarokig. Így állandóan fütyül. Néha átszalad valaki. Utánaered, és megbírságolja. Ezalatt mindenki ott megy át, ahol akar. Szaladgálnak a kocsik között. Néha egy lovas fogat is előkerül.

Megtalálom a keresett helyet. Sokan vannak érdeklődők. Egy férfi mindjárt odajön hozzám, és kérdi, hogy munkát keresek-e. Igen. Ha van kedvem, mehetek hajóra egy útra, szerződéssel lehet indulni. Két nap múlva indul az utolsó hajó a tengerhez. Ha akarom, már mehetek is a felvételre. Úgy látja, orvosilag megfelelek. Megadja a címet. Ott van a kikötőben az iroda. Olyan, mint a leningrádi. Még a tornya is olyan. Csak kisebb az egész. Az admiralitás. Bemegyek az irodába, kérik az irataimat. Átküldenek az orvoshoz. Tíz perc múlva már alkalmas is vagyok. Egy hónap alatt visszajövünk. Ott teljes ellátás és ágy vár. A fizetést egy összegben kapom megérkezéskor. Csak be kell még mennem az OVIR-ba, ott kell kérnem engedélyt, mivel állampolgárság nélküli vagyok. De én – mondom – magyar állampolgár vagyok. De arról – válaszolja – nincs útlevelem. Viszont ha itt lenne, akkor sem alkalmazhatnának, mert ők csak állampolgárokat alkalmazhatnak. Tehát nekem – mivel nincs állampolgárságom – előbb engedélyt kell kérnem a munkavégzésre. Ha adnak ilyet, akkor beállhatok, holnaptól már a hajó személyzetébe tartozom. Szeptember közepére visszajövünk. 860 rubelt kapok tisztán. De napi 12 óra a munka. Keményen kell dolgozni. Csak annyi embert szerződtetnek, amennyi éppen elég a munka elvégzésére. Siessek, nemsoká dél. Ha addigra nem érek vissza, jöjjek két óra után. Ebéd.

Én is ebédeltem, mert nem kaptam engedélyt hajóra. Itt kell dolgoznom a városban. Ha festő vagyok, ő felhívja egyik ismerősét. Igazgató egy építőipari vállalatnál. Az a legnagyobb Krasznojarszkban. Hát hívja fel.

Holnap jelentkezzek. Felvesznek, kell tíz festő. Abból állandó a hiány. Egyre több épületet és lakást kell festeni. A címet felírom. De előbb elhozom az orvosi papírt. Az út hat kilométer oda-vissza. Ez egy hatalmas város. Az OVIR a város belsejében van, a hajóállomás a Jenyiszej partján. Le kell menni a partig, aztán fel a városba. Éppen locsolóautók közlekednek, a nép szalad szerteszét. Néha telibe fröcsköl néhány nőszemélyt, szemtelenek, mert ők irányítják a kabinból a sugár erejét. Fél négyre értem az építési vállalat irodájába. Meghallgatnak. Felvesznek festőnek. Mindenki látni akarja a magyart. Sok nő, kevés férfi van az irodákban. Az igazgató már várt rám. Hiszen ajánlottak. Elbeszélgettünk fél órát. Ez jó jel. Behívta a normást, a könyvelőt, a bérelszámolót. Mindenről tájékoztattak. Ennyi hasznom volt a magyarságomból. De amit az építésvezetőnek mondtam a szakmával kapcsolatban, az igazán meggyőző volt. Látták, hogy értem is, amit mondok. Ha eltelik a próbaidő, a négy legjobb

brigád közül megkapom az egyiket. Az egy rubel órabéremelést jelent. Norma nincs, főleg díszítőmunkára leszek beosztva. Azt kell szépen és jól elvégezni. Csak akkor kell normában dolgozni, ha lakáson leszek. Ott mindenki egyedül dolgozik. Csak akkor kell a többiekkel dolgozni, ha állandó munka van. A tíz nap elteltével beállok én is brigádba. Ott már normára megy a munka. A legjobb brigádba tesznek. Ha ott jól érzem magam, akár ott is maradhatok, ha nem, kapok újat. Vannak olyanok is, amelyekben csak nők vannak. Azok vannak többségben a festőknél is. Adnak ötven rubel előleget. A szálláspapírt is aláírták. Elbúcsúztam tőlük. Sok szerencsét kívántak az új munkahelyemhez. Nem győztem kezet fogni velük.

Vidáman, de nagyon fáradtan siettem megkeresni a szállást, a címe Dubrovinszkovo utca 1., négyes lakás. Alatta harminc méterrel folyik a hatalmas folyó. Ki kellett mennem a Jenyiszej partjára. Balra van a pontonhíd. Jobbra, a távolban látszik a folyó felett ötven méterrel átívelő vasúti híd. Állandó közúti híd még nincs. A kisebb tengeri hajók idáig felúsznak a Jenyiszejen, ilyenkor szétnyitják a pontonhidat. Egyszerre több hajót engednek át. Mindennap meg van szabva, mikor nyitják meg. A túlsó parton hatalmas építkezés látható. Kilométereken építkeznek. Ipari és lakásépítkezések. Én nem azon az oldalon fogok dolgozni.

A telep, ahol lakni fogok, több barakkból áll. Oldalanként két szoba, egyenként tíz ággyal. Negyven fő lakik egy barakkban. A belső magassága négy méter. Valaha emeletes ágyak voltak itt, a háború alatt kórház volt. Télen nehezen fogják felfűteni. Egy különálló épületben több kis szoba, egy terem, az a könyvtár. Itt több száz ember lakik, sokan családostól. Az egyik kis szobás barakkban az első ajtón ki van írva: Gondnokság. Benyitok, szép fiatal lány ül egy asztalnál. Mellette tengerész-egyenruhában fiatalember. Tiszta, elegáns mind a kettő. A lány frizurája illik a barna hajához. Odaadom a papírt. Elolvassa. Kéri az igazolványomat. Az akcentus itt nem számít. Fele az itt lakóknak nem orosz. Sokan még úgy sem tudnak oroszul, mint én. Engem a lány is grúznak nézett. Csak – mint később mondta – valami más volt bennem. Hiányzott a grúz orr. A sasorr. A bajusz megfelelt.

Mindez nem zavart. Kérdezősködni kezdtek, hogy kerültem ide. Mikor úgy nagyjából elmondom, egymásra néznek. A lány elmondja, az ő apja is volt az irkutszki lágerekben öt évet. Mindent elintéz sietve. Kiadja az ágyneműt, majd elkísér a szobáig. Ő a könyvtáros is, ha majd elkezdek dolgozni, rendbe jövök, szívesen olvasok. Csak jó könyvet ajánljon. Szeretem a politikai könyveket. Egyetemre is jár. Ez a munka azért kell, mert nincs pénz a tanulásra. Dolgozik, így tud tanulni. Elég jól tanul. A tengerész a vőlegénye. Nemsoká esküsznek, jövőre leszerel. Mindennap itt van, ha kap kimenőt. Semmi más dolga nincs, egyébként ő is egyetemre megy jövőre. Már meg is van a helye. Érettségi után mindjárt bevonult. Szülei itt laknak Krasznojarszkban.

Elmentem a közeli kis boltba. Fél kilométerre volt, vettem tíz deka kolbászt és egy batont. Az volt a vacsorám. Mire megettem, megjött a három fiú és egy idősebb férfi. Ott dolgozik, ahol én fogok. Együtt megyünk reggel a munkahelyre. De nekem utána el kell mennem a raktárba szerszámért.

Augusztus 10., kedd. A raktárban adnak egy ívet, azt kell kitölteni. Felveszem a szerszámokat. Hosszú nyelű meszelő, két lapos ecset, két marokecset, két vonalzóecset, spakli, vödör. Ami kell, azt adnak brigádban. Szerencsére épp egy kocsi indul anyaggal az építkezéshez, én is felülök, tíz perc múlva ott vagyunk. Mindössze két kilométer a szállástól. Főúti lakások, saroképület, tízemeletes, mellette egybeépítve két ötemeletes épület. A toronyrész egy, a másik két épület három-három lépcsőházas. Én a második emeletre kerülök. Egy testes nővel fogok együtt dolgozni egy hétig.

Ebédelni elmentem a szomszéd utcába, ott van kifőzés. Borscsot ettem sok kenyérrel. Itt annyi kenyeret vehetek, amennyi kell. Vagy tízfajta kifli, baton, bulka[130] és más kenyérféle a kínálat. Ezt látná Anna! Sose volt még Krasznojarszkban. El kellett mennem bejelentkezni. Vittem az igazolványomat is. Fél óra a rendőrségig, onnan át az OVIR-ba. Még ott volt az öreg tábornok. Fél hét volt. Beleütötte a pecsétet a 6. oldalra, és beírta a címet. A vállalat meg a 11. oldalra bebélyegezte a vállalat bélyegzőjét. Sztroj Teszt Glavszibpromsztroj Upravlenyie nacsalnyika rabot N° 298. Felvéve 11. VIII. 1954. Aláírás.

Vagyis a 72-es építőipari tröszt állami ipari építkezés, 298-as építésvezetőség. A hatodik oldalon egyébként a bélyegző felett egy másik bélyegző. Az igazolványom érvényes 1954. november 15-ig. Ha tudnám, hol leszek én már akkor! Talán itt? Vagy otthon?

Későn fekszem le. Korán kell kelni.

Augusztus 11., szerda. Fáradtan ébredek. Sietek reggelizni. Tea, baton. Vettem hozzá egy tízdekás szárított kárászt. Ilyet még nem ettem, sós. De ihatok rá, és laktató. Volt vagy harminc deka élve. Egyébként roppant olcsó, és alig valaki vette. Pár napig ez lesz a reggelim. Ebéd meg a kifőzésben. Este valamit majd eszem. Tej talán valahol kapható. Eddig sehol sem láttam.

Négy szoba: ez már jó teljesítmény. Az asszony itt kap lakást, ezen az emeleten, egy kimeszelt szobában. Egyszobás, teljes összkomfort. Ezt a szintet ketten készítjük el, most mi vagyunk a brigád… De segít, hogy hamarabb megtanuljam. Egyébként szép, 42 éves asszony. Telt, erős, nem volt még férjnél, gyereke sincs. Van egy bátyja. Annak a lánya néha eljön hozzá. Vasárnap is itt lesz ebédre, ha akarok, jöjjek el, szívesen látnak.

Augusztus 15., vasárnap. Időben érkeztem. A szoba tiszta, padlója még nincs. Csak ideiglenesen van ráterítve salak, azon meg deszka. Erre rakta a nő a szőnyegeit. Egy ágy, asztal, két szék, tűzhely, melynek csöve az ablakon kivezetve. Nem fél itt egyedül élni? Éjjel? – kérdem. Nem, van fegyvertartási engedélye. Mutatja a pisztolyt. Ő az őr is szombat éjjeltől hétfőig. A vekker felébreszti kétóránként. Körülnéz, majd alszik

130 Zsömle.

tovább. Mutatja a háborús képeit. Berlinig ment a sereggel mint ápolónő. Szép volt lánynak is. Vajon hány szeretője volt?

Délben terített. Scsí, krumpli, hússzelet, fánk. Előtte egy pohár vodka, utána két üveg sör. Mindhárman egyformán ittunk. Az unokahúga karcsú, szép teremtés, olyan magas, mint én. Barackszínű, pasztell krepdesinruhája Kínából való. Itt sokan hordanak kínai selyemből készült ruhát. Ebéd után mindketten Magyarországról akarnak hallani. Mondják, miről beszéljek. És kérdeznek. Én meg sorolom mindazt, amit el akarok mondani. Néha közbeszólnak. Szépen, folyamatosan beszélek oroszul. Magam is csodálkozom, mennyire megváltozott a kiejtésem az iskola óta. Az unokahúg igyekszik is a kedvembe járni. Úgy ki van öltözve, hogy lerí róla, mindezt a kedvemért tette. Az apja vezető egy kisebb üzemben. Jól élnek, itt laktak a háború előtt is. Úgy néz rám, mint a legszebb és legjobb férfira. Ismerem ezt a nézést…

Az asztal közepén pár szál virág. Minden vasárnap itt ebédelhetek, a lány is itt lesz, közli az asszony. Hát otthon? – kérdem tőle. Mit szólnak a szülei? Nem szól, csak elpirult. Elmondta, hogy jövőre érettségizik, most 18. Itt hétéves koruk után mennek iskolába a gyerekek. Ő decemberben született, így csak jövőre végzi el a középiskolát. Fél négy van, indul haza. Én is készülődöm.

A munkatársam mondja – úgy, hogy a lány meg ne hallja –, kísérjem el. Miattam kérte, hogy jöjjön ide. Ha tetszik, jövőre elvehetem. Már az apjával is beszélt. Aztán ha haza akartok utazni, mindenben segítenek… Bekerítve éreztem magam, mint már nemegyszer, úgy döntöttem, elmondom az igazat. Nős vagyok, van egy kislányom is. A feleségem november elején megint szül. Néz rám, mint aki nem hisz a szemének. De ő azt hitte, nincs senkim. Hát nem most jöttem ki a lágerből? Nem, mondom, a száműzetésből kerültem ide. Csak januárban kaptam meg a magyar útlevelet, és nem engedtek ide dolgozni. Most engedély nélkül eljöttem. Hiszen megtudtam, hogy nem is kell engedély ahhoz, hogy itt dolgozhassak. Hát ez van. Ezt ő nem tudta. Mit mondjon most a lány szüleinek? De honnan gondolta, hogy elvenném a lányt?

Elköszöntem és elmentem. Lesétáltam a Jenyiszejig. Belemártom a kezem, hideg. Mégis fürdenek benne. Beszaladok a szállásra. Levetem a nadrágom, vállamra rakom a törülközőm, és megyek én is, fürdök egyet. A víz talán 16 fok lehet. Pár karcsapás, és már visz is. Többen megállnak a sétálók közül. Én meg a hátamra fordulok, és vitetem magam a vízzel. Visszafelé már nehezen megy. Kínlódva, de visszaúszom az ötven métert. Csak ne lenne ilyen hideg. Megtörülközöm, és sietek vissza a szobába.

Augusztus 21., szombat. Az első tíz napra három, utána négy rubel lett az órabérem. Hétfőtől a város belső negyedében fogok dolgozni. Egy brigádnak a politikai főiskola dísztermét kell kifesteni. Az én dolgom lerajzolni a mennyezeten lévő mintákat, majd egy pauszon lyukasztással elkészíteni a rajz kontúrjait. A lyukakon aztán faszénnel visszarajzolják a régi mintákat a kész festésre. A lényeg az, hogy ugyanazt kell festeni a mennyezetre, ami eddig is ott volt. A terem hatalmas. Az épület egy gazdag

kereskedőé volt. A húszas években vették el tőle. Negyvenéves a festés, azóta semmit sem csináltak a falakon. Most fel kell újítani. De olyannak, mint azelőtt volt. Szépek a falminták, barokkosak. Hét színben futnak a csíkok, az árnyék színe arany. Ilyet még nem készítettem. Mivel a minták szimmetrikusak, elég egyik felüket lerajzolni.

Szeptember 5., vasárnap. Kimentem ma a városba. Először a piac felé kanyarodtam, ittam egy pohár vörösbort. Gruzin, sötét, édeskés, finom, három deci 2,10. Ettem sült halat, harminc deka, két rubel. Kenyér, tea, elköltöttem reggelire öt rubelt. De végre pihenhetek. Fogytam két kilót. Itt mértem magam, öt kopek a mérés. Egy anyóka áll a mérleg mögött, szedi a pénzt. Mi magunk méretkezünk. Egyik festőfiúval járjuk a bazárt. Mennyi minden kapható! A déli köztársaságokból hozzák a szőlőt, gránátalmát, mandarint. De a kínai szebb és sárgább. Az itteniek némelyike még zöldes, de érett. Egyet megettem. A banán apró, nem ettem még életemben. De most sem veszek, mert drága. Acsinszkban nem láttam se banánt, se mandarint.

Délig barangoltunk. Lementünk a Jenyiszej partjára, megnéztük a hajóállomást. Délben a bazárban ebédeltünk, 3,50. Utána elváltunk, kimentem az állomásra megérdeklődni a jegyet Csapig. Kérik az engedélyt. Zapretnaja zóna. Zárt terület. Beutazni csak engedéllyel lehet. Mondom, hogy én magyar vagyok, az útlevelem az OVIR-ban van. Ha hozom, kaphatok jegyet. De addig nem. Az árát azért megmondta. 364 rubel egy személy, távolsági. Csak a nagyobb állomásokon áll meg. Két nappal indulás kell érdeklődni a jegy iránt. Ha van, adnak azonnal, de legtöbbször csak másnapra, esetleg napok múlva adnak jegyet. Állandóan itt kell lenni. Az ágynemű Moszkváig 10 rubel. Ott átszállás, 10 rubel újra az ágynemű, 384 összesen. Itt csak a jegy árát kell kifizetni, az ágyneműt a kalauz adja ki a vonaton, azt külön kell kifizetni. Ezt is megtudtam. Napi 6 rubellel számolva az élelmet – ez csak a legszükségesebbre elég –, további 50 rubel. Legkevesebb 450 rubel kell egy személynek. Vagyis ha hárman utazunk, 1000 rubel is kevés. Mert előbb Bezrucsejkába kell utazni, onnan Bogotolba. Ott se kapni azonnal jegyet. Nehezebb ott jegyet kapni Moszkvába, mint Krasznojarszkban. Arra is rá kell számolni az utazással együtt legalább 100 rubelt. Tehát 1200 rubelt kellene keresnem. Mert közben élni is kell. De ha szeptember végéig nem tudunk elutazni, akkor téli ruházatot kell venni, az is 400 rubel…

Késő este értem haza. Három rubelből megvacsoráztam. Ma kitűnően érzem magam. Ettem annyit, még többet, mint eddig bármikor Krasznojarszkban.

Szeptember 6., hétfő. Ma megtudtuk, ki mennyit kap az augusztusi hónapra. Nekem tíz napra 3 rubeles óradíjjal 240, nyolc napra 4 rubellel 256 annyi, mint 596. Különböző dolgokra levontak 60 rubelt. A szálló húsz napra 40, előleg volt 50 rubel. Kapok 446-ot. Ez semmi. Pedig a fusi pénzzel együtt van 600 rubelem. A következő fizetés csak október 10-én lesz, addig ebből elfogy 300. Addigra beáll a hideg. És mikor intézem el Annáék kiutazását? Az vajon mennyibe kerül? Hiszen így sem lesz elég a pénz az utazásra. Éjjel alig aludtam. Csak az járt a fejemben, hogy ezt a telet semmi-

képpen sem szabad itt tölteni. Mert elmegy a pénz a ruházatunkra hármunknak, és legalább 500 rubel kell az új gyerekre. Igaz, itt már nem fogják ellopni a 200 rubelt, ami jár anyai jogon. De akkor is megszületik, és mi csak egy év múlva utazhatunk. Addig meg Anna sem tudna idejönni. Mit kezdene itt egy kisbabával? Ha félévesen idehoznám őket, akkor se tudnánk hová tenni.

Reggel bementem az irodába. Az igazgatónak elmondom, mi bánt. Hátha ketten kigondolunk valami értelmes dolgot. A munkahelyre beszóltam, hogy be kell mennem az OVIR-ba. Elmondom, hogy a feleségem november elején szül. Mi meg haza akarunk utazni Magyarországra. Az okmányok még nincsenek a kezemben, de az OVIR kiadja, és utazhatunk. A pénz kevés. De ha nem tudok elutazni tizenötödikéig, akkor már a tél előtt a szülés miatt nem tudunk elmenni. Akkor meg itt kell élnem még egy évet. És akkor két gyerekkel még nehezebb lesz… Mit tanácsol, mit lehet itt tenni? Gondolkodik, de ő sem tud mondani semmit. Menjek be az OVIR-ba, hátha ők tudnak pénzt adni a hazatéréshez. Hiszen én lágerből kerültem száműzetésbe. Járna legalább a vasúti jegy. Ők semmilyen támogatással nem segítenek, nincs rá semmi lehetőség.

Tíz órakor bementem az OVIR-ba. Előadtam, hogy haza akarunk utazni. De ott csak azt tudta mondani a vénember, a tiszt, hogy előbb be kell adni kérelmet Moszkvába, hogy adjanak kiutazási engedélyt a családnak. Rajtuk keresztül kell benyújtani a kérelmet. Ők ajánlani fogják. Egy hónap alatt megjön a válasz. Ott a legközelebbi alkalomkor elbírálják, kiengedik-e, vagy nem. De remélhetem, hogy igen. Ez néhány hónapot igénybe vesz. Csakhogy addig, mondom, meglesz a második gyerek is. Akkor újra kell kérni a második gyerek kiutazását is. Sosem érünk haza! Sajnos, mondja, ezt az utat végig kell járni. Nem lehet megkerülni a törvényeket.

Tehát semmit sem tudtam meg. Azt már most látom, hogy az utazásból semmi sem lesz. Pedig én már teljesen beleéltem magam. Szomorúan és reményvesztetten tértem vissza a munkahelyre. Nem is ebédeltem. Este csak az járt az eszemben, hogy mit tegyek. Haza kell utaznom egyedül. De ad-e útlevelet az OVIR? Nem tarthatja vissza. Eddig sem tarthatta volna ott. Haza kellett volna engedniük már a lágerből is. Eddig is törvénytelen volt az itt tartásom.

Reggel nem megyek be dolgozni. Elmegyek az OVIR-ba. Megmondom a tisztnek, hogy megbeszéltem a feleségemmel, én elutazom haza. Ott meglátom, milyen ott a helyzet, milyenek a munkalehetőségek, lakásviszonyok. Ha mindent jónak találok, akkor kivitetem őket is. Ha nem találom megfelelőnek a helyzetet, akkor én jövök vissza. Be is mentem.

Szeptember 7., kedd. A munkahelyen azt mondtam, megint be kell mennem útlevelet igazoltatni. Tudomásul vették. És én bementem az OVIR-ba. Előadtam a verziómat. Azt kérdi a tiszt: a feleségemmel ezt megbeszéltem? Igaz, beleegyezett. Elutazom magam. Őket meg kivitetem. De a gyerek közben megszületik, hogy akarom őket kivitetni? Hiszen sok idő kell az engedélyekhez. De ha én esetleg ide vissza

akarok kerülni, akkor az se lesz könnyű. Mert visszajönni éppen olyan nehéz, mint kijutni, az is időbe, esetleg évekbe telik. Tehát jól gondoljam meg.

De nekem már nincs mit meggondolnom. Utazom, és kész. Ha most nem utazom el, talán végleg itt maradok. Az útlevelemet minden nehézség nélkül kiadta. Siettem az irodába. Elvette az igazolványom, és kiadta az útlevelet. Ott volt az útlevél a kezemben, és utazhatok haza. Semmi másra nem tudtam gondolni. Utazom! Az igazolványom – mely állampolgárság nélkülinek szólt – be lett vonva. Helyette itt az útlevelem. Piros, elöl rajta a háromréteges magyar címer. Átvettem, aláírtam, hogy átadta, és elbúcsúztam tőle. Kezet adott, szerencsés utat és sikeres hazatérést kívánt. Ez volt az első emberi szó tőle. De ezt biztosan elmondta mindenkinek.

Az előtérben látom a kis asztalon a lila tintafoltok között a két Karly fiú nevét az asztalba vésve. Az én nevem csak tintával van odaírva. Bicskám nem volt. Pedig mikor megláttam a két fiú nevét, én is oda akartam vésni az én nevem. De csak a tinta volt az asztalon. Kitöltöttem egy űrlapot, majd sok tintával odaírtam a nevem a többi mellé. Így maradt rólam is emlék Krasznojarszkban. Siettem vissza az irodába.

Az igazgató éppen menni készül. Előadom a dolgot. Kér, hogy gondolkodjak még pár napot. Addig dolgozzak. Legalább a falakat fejezzem be a díszteremben. Éppen ma határozták el, hogy engem csak díszítőmunkán fognak alkalmazni. És a mai nappal felemelik a fizetésem fél rubellel. Az írást már alá is írta. Ha akarom, megnézhetem a bérelszámoláson. A feleségemet is alkalmazzák a szülés után, ha majd dolgozhat. Nyolcszáz rubelt is kereshetek egy hónap alatt. Itt, a városban a közeljövőben sok lakás, üzlet, iroda épül. Annyi munkám lesz, amennyit csak akarok. Itt a szakmunkások legnagyobb fizetése hat rubel, azt csak a legjobb brigádvezetők kapják. Szállást is biztosítanak, ha a feleségem is itt lesz. Pár éven belül lakást kapunk. Tehát? Várja a válaszom. Nagyon köszönök minden segítséget. De nekem haza kell mennem.

Bemegyek a bérelszámolásra. Az ajtó nyitva volt, mindent hallottak ők is. Egy óra múlva kifizettek. A nő mutatja az írást. Tényleg 4,50 lett volna mától az órabérem. Tehát észrevették, hogy tudok rajzolni is. Pedig itt igazán szép munkát nem csináltam egyet sem. 550 rubellel a zsebemben elindultam az állomásra. Megveszem a jegyet, ami meg marad, azt beosztom.

Csak 9-ére van előjegyezhető jegy. Este lesz vonat. Holnap este jöjjek megint, akkor fizetni is lehet. Ha nem jövök, eladják másnak. Itt leszek. Addig meg járom a várost. Dolgozni úgysem tudnék. Ebédelek egy kifőzésben, három rubel. Be kell osztanom a pénzem. A vonat egy hét alatt ér a határra. 17-én este lesz ott. 15 nap alatt el kell hagynom a Szovjetuniót. Ez benne van az útlevelemben. Tehát legkésőbb 24-én ki kell érnem. De addig sem leszek itt. Annának csak Moszkvából írok. Megírom, miért döntöttem nélküle. És miért így. Be fogja látni, hogy nem tehettem mást. Itt semmi esetre sem akarok télire maradni.

Az ebédnél megismerkedtem két szimpatikus lánnyal meg egy fiúval. Fekete a haja a fiatalabbiknak, a másik szőke. A huszonéves fiú szintén fekete. Gitárral a vál-

lán lép ki a kifőzdéből, mellette a lányok. Ők diákok, a fiú dolgozik. Együtt megyünk a városi park mellett. Hívnak, este tánc lesz itt. Ha szeretek táncolni, jöjjek el. Ők hétre visszajönnek. De most is bemennek, mert egy fúvószenekar játszik délután, utána meg egyéb zenekarok lépnek fel. Csak menjünk be, és üljünk le egy padra a nyári színpad előtt. Most még be lehet menni pénz nélkül. Öt után mindenkinek ki kell vonulni a parkból, és csak úgy mehet vissza, ha fizet két rubelt, egyet a táncra, egyet a belépőnek.

Bementünk. A szőke a fiúval megy, látni, ismerősök már régóta. A fekete mellettem marad, és belém karol. Te ki vagy? – kérdi, s leülünk egy padra. A zenekar szép melódiákat játszik operákból. Fúvósok, tizenhatan vannak. Üstdob is van a színpadon. Valamilyen „műsoros napok" vannak, sokan ülnek a székeken a színpad előtt. Minden olyan, mint a régi időket idéző orosz filmekben, ez nem díszlet. A zenészek ruhája, a pavilon, az emelvény, ahol játszanak. Minden tiszta fehérre mázolva, néhol aranyozott díszítések. A park nagy, hatalmasak a fák, sok a fenyő. Szép bokrok, rengeteg virág mindenfelé. Madarak csicseregnek, akár a Városligetben, csak itt szebb a park. Sok fa évszázados. Egy gyönyörű szigete a természetnek a város közepén. Rendezett utak, kis beugrókban padokkal. Pavilonok, kvaszt és más italokat vehet, aki inni akar. Szeszes italt csak az étteremben adnak. Itt sem drágább, mint a városi éttermekben. Többfelé sétálnak parkgondozók, rendfenntartók.

Én magyar vagyok – mondom. Hatalmasra tágulnak a szemei. Eddig se voltak kicsik. Szól a bátyjának – mert bemutatott –, hogy magyar vagyok. Megmutatom az útlevelem is. Ők meg spanyolok. Az apjuknak el kellett menekülnie Spanyolországból a levert háború után,[131] és orosz segítséggel idekerültek. Ő már – sajnos – nem él. Nem ment harcolni a frontra sem. Neki – mondta – elege lett mindenféle háborúból. Ezért lágerbe vitték, északra. '44-ben ott pusztult el. Fél év múlva tudták csak meg. A sírját se tudják, hol van, az anyjuk két évre rá halt meg. Elvitte a bánat. A lány szemei elhomályosodtak, törülgette.

A fiú levette a válláról a gitárt, és – azt mondta, nem kell a szomorúság – elkezdett játszani egy vidám, incselkedő kis dalt. És mindhárman énekelnek hozzá. Látszik, nem először vannak együtt. A lányok barátnők, a fiú meg biztosan a szőkének udvarol. Őt se vitték katonának. A háború alatt még fiatal volt. Most meg már nem viszik…

A dal tengerészekről és lányokról szól. A gitárkísérettel előadott szám elment volna akár egy zenedélutánon is. A fiú jól játszik. Kérem, ha van ideje – én csak 9-én utazom –, tanítsa meg nekem ezt a dalt. És elkezdtük a tanulást. Két óra alatt két dalt tanítottak meg. A fekete leányzó rajong értem. Inez a neve. Akkor eszembe ju-

131 A Francisco Franco tábornok vezette nacionalisták győzelmével végződött spanyol polgárháború (1936–1939) követően a többek között a Szovjetunió által is támogatott köztársaságpártiak jó része elmenekült az országból.

tott Wigman Inez. Vecsésen volt jó ismerősöm. Mennyit táncoltunk együtt! Hány éjjelt feküdtünk egymás mellett a füvön 17 évesen holdfénynél! Ő is gyönyörűen énekelt. Sok dalt tanultam tőle is. „Hull a hó a szürke magas égből, mely elborítja nagy Szibériát…" Akkor még nem gondoltam, hogy életben is meglátom a nagy hóhullást Szibériában. Inez négy hónappal volt idősebb nálam. És én rettenetesen szerelmes voltam belé. Vajon mi lett vele? Ha hazatértem, mindenképpen meglátogatom. Egyik legnagyobb szerelmem volt. Fekete hajú, fehér bőrű, spanyol származású. Úgy tudtam. Bár mások zsidónak mondták. Azért nagyon haragudtam, pedig annak is gyönyörű volt.

Már én is velük énekelem a dalokat. Még kétszer eljátszotta, megy nekem is. Örülnek, tán jobban, mint én. Csak a fiú, Juarez – de itt csak Jura – szomorodik el néha. Milyen jó neked, mondja. Pár nap múlva viszontlátod a hazádat. Nekünk talán ez sosem adatik meg.

Jól öltözöttek, rajtam meg csak a munkában használatos ruháim vannak. A zöld selyeming, amit még Acsinszkban kaptam, a szállón van. Abban utazom haza. A többit odaadom valakinek, munkába jó lesz. Meséltetnek Pestről. Hallottak róla eleget a háború alatt. Hallgatnak, majd újra énekelünk. A fiú sok dalt tud eljátszani, tízévesen már gitározott.

Ki kell mennünk. Elkísérem őket hazaig. Hívnak vacsorázni. Elfogadom. Úgysem szándékozom aludni. Hiszen olyan zaklatott állapotban vagyok, nem is aludnék el talán reggelig sem. Van vodka, de az egyik fiú, aki szintén itt lakik, elszalad még egy üvegért. Bejöttek még néhányan. Mindenki látni akarja a magyart, aki két nap múlva elutazik Európába. Táncolni kezdenek. Ketten gitároznak, egy harmonikán játszik. Lettünk tízen. Én is keringőzök Inezzel. Olyan jól táncol. Alig tettünk pár lépést, már átvette a lépéseimet. Csak vezetni kell, és úgy táncol, mint én. Egy-két ballépés, és máris korrigálta, a második keringőt már az ő kérésére csak mi ketten táncoljuk. A harmadik keringőben több figurát is betanítok neki. Mindenki tapsol. Egymás után kell táncolnom a lányokkal. Sikerült teljesen kikapcsolódnom. Annára se gondolok… Az sem segítene a dolgon. Itt már a kocka el van vetve. Mást nem tehettem. Nem tudom, más mit tett volna az én helyemben. Én így határoztam, és ezt betartom. Az idő majd megmutatja, jól döntöttem-e, vagy rosszul. Az életben mindig minden cselekedetemért vállalom a felelősséget. Ezért is.

A hold már világít, elbúcsúzom tőlük. A fiú kéri, jöjjek el hozzájuk reggel. De ha itt akarok aludni, azt is lehet. Ineznél két ágy van. Mennem kell. Mindent el kell rendeznem a szállón is. Holnap még ott alszom, utána este már a vonaton. Elindulok a szálló felé.

Az üzletek fényárban úsznak. A Lenin proszpekt olyan, mint bármely más világváros főutcája. Csak a sok színes reklám hiányzik. Van itt is néhány, de annak semmi köze a bolti kirakatokhoz, többségük politikai reklám. Az utcák két oldalán öreg fák, sok virág. Az üzletek belül magasak, tágasak. A falak mindenhol szépen díszítettek. Egy felújításkor itt lenne mit festeni… Lenne keresetem bőven a díszítőmunkákkal.

Mindenféle élelem kapható sorállás nélkül. Csak szombatonként és főleg ősszel, mikor a kolhozok fizetnek, van tömeg. Ilyenkor a „vidék" – mivel ott az ellátás rossz vagy semmilyen – idejön 100-200 kilométerről is bevásárolni. Az útiköltség még drágábbá teszi számukra a bevásárlást. De mit tehetnek? A városok üzleteit láthatja-látogathatja mindenki. A kolhozokban meg – mivel ott nem járnak se idegenek, se külföldiek – úgy élnek, mint a lágerekben. Még őrre sem kell költeni. Szögesdrót se kell. Így lesz olcsó a városiak részére a kenyér, hús. A húsok minősége itt sem a legjobb. Hiszen a kolhozoknak nem mindig van takarmány. Ha eljött a beadás ideje, le kell adni a terv szerinti mennyiséget. A harmada épp eléri a megfelelő súlyt. Megfelelő takarmányozással el lehetne érni másfélszeres hústömeget. Ez itt csak álom. Ezért nem esznek húst a kolhoztagok. Jó ha havonta kétszer – nyáron csirke – kerül az asztalra. Télen meg borjút vág, már akinek maradt. Mert egyet minden kolhoztagnak le kell adnia. Vagyis meg van határozva, hány kiló húst kell leadnia egy személynek, aki kolhoztag, de ha a feleség, netán még egy gyerek is tag, akkor mindnek be kell szolgáltatni a hús-, tojás-, bőr-, tej-, gyapjú- és egyéb normát. Az egyik a másikkal helyettesíthető. Tehát egy másfél mázsás borjú több személy adóját is kiadja. Mert ez nem más itt, mint adó. Csak nem úgy hívják. Beszolgáltatás. Pénzt kapnak érte. Papíron. Mert azt meg lefogják adóba.

Messziről felbúg egy hajókürt hangja. Ritka már ilyenkor. Közeledik a záróra a folyón… A hajóépítő dokk zaja csendes időben áthallatszik a túlpartról. Közeledek a folyóhoz. Több erre a fa, a sétányokon sok a virág. Már ami még nem száradt el. Reggelente fagyosak a virágok szirmai. Most is erősen hűl a levegő. Jó, hogy megyek haza. Nem veszek téli ruhát. Se váljinkit. Az egymaga 250, ha jót akarok venni…

Alig alszom, nem jön álom a szememre. Az utazás jár a fejemben. Nem az út hossza, se az, hogy mit fogok enni, hogyan fogok tisztálkodni, miben fogok utazni. Erre nem sok gondom van. Van egy elég jó törülközőm, a zöld ingem, alatta a piros trikóban leszek. A kiskabát – amiben festettem – ki van kefélve. A cipőm majdnem új. Semmim sincs, csak az oldaltáskám. A tarisznyát itt hagyom, odaadom egy munkásnak a szállón, abban viheti majd a reggelijét a munkába. A pénzem a nyakamban lóg egy kis vászonzacskóban. Majdnem 550 rubelem van.

Szeptember 8., szerda. Kifizettem a szállást, a lány megengedte, hogy csak akkor adjam le az ágyneműt, ha már utazom. Így nem kell az állomáson várnom a vonatot. Reggelire elmentem a spanyolokhoz. Utána a városban sétálunk. Jura dolgozik, ő csak délután csatlakozik hozzánk. Nézegetjük a kirakatokat, és beszélgetünk, leírják a címem. Három lánnyal sétálok… Vesznek fagylaltot, itt télen-nyáron fagylaltoznak. Beülnek a hideg – rosszul fűtött – mozikba, közben fagyiznak. Kosárból árulják a kioszkokban. Nem olvad ki. A nagyobb mozik viszont jól fűtöttek. Akármelyik nagyvárosban elkelnének. Budapesten is. A távoli kolhozok népe el sem tud képzelni ilyen fényűzést. Mikor fognak ők felzárkózni, és hogyan? Hiszen sem pénzzel, sem oktatásban nem tudnak fejlődni. Előbb oktatókat kell oktatni, diplomásokat kell falura

küldeni tanítóknak. A háború éppen őket tizedelte meg. Hiszen minden műszaki feladatra csak iskolázott férfiakat lehetett beosztani. Az írástudatlanokkal nem lehetett volna megnyerni a háborút. De a lágerekbe zártakkal sem. Pedig őket is kihajtották az első vonalba. Ők talán még jobban is harcoltak, mint szabad társaik. Akkor azt hitték, hogy most jön az igazi kommunizmus. És ők azért harcolnak, mert eddig csak rosszat tettek velük, a következőkben mindenért kárpótolva lesznek. Hatalmasat tévedtek. Ha meghaltak, le volt tudva a „bűnük", amiért elítélték. A családjuk, feleség, gyerekek, szülők megkapták az értesítést, hogy a fiuk, férjük, gyermekük hősi halált halt. Ha megsebesült, akkor is el lett engedve a büntetése, mert a sebesüléssel úgymond megváltotta azt. De ha sebesülten fogságba estek, a háború után meg előkerültek, biztosan újra a lágerben találták magukat, mert árulónak bélyegezték őket. Ha csak, mondjuk, öt évet kapott, és nagyon kellett a mester, a szakember – legtöbbjüket kiengedték amnesztiával, vagy úgy, mint nálunk is volt: egy nap helyett 2-3 napot ült le egy munkanap alatt. Tehát harmadolhatták a jó munkáért az időt. Nekem is járt volna 3-4 hónap, mégsem adták meg.

Engem Magyarországra kellett volna hazaengedni. Azt meg itt senki sem akarhatta a vezetőségből. Hiszen akkor kiderülhetett volna – amit egyébként tudtak –, hogy a Szovjetunióban idegen állampolgárokat tartanak fogva lágerekben, börtönökben. Így ragadtam én itt. És a jó munkámért még csak Krasznojarszkba sem engedtek. Pedig – mint most megtudtam – jogosan mehettem volna még ezek szerint a törvények szerint is oda dolgozni. Csakhogy engem – és velem együtt sokakat – erről sehol sem tájékoztattak. Nem is adtak a kezünkbe semmilyen igazolványt, se szabadulóiratot. Kövi Feri is csak azért térhetett haza, mert neki kiadták, és ő egyenesen Kárpátaljára utazott. A jegyet több esetben megvette kisebb távolságokra, így nem tűnt fel, hová tart. Lembergtől – akkor már Lvivtől – pedig tehervagonokban tette meg az utat. Hiszen Kárpátaljára nem mehettek, csak azok, akik ott laktak, és onnan kellett utazniuk Lvivbe, vagy azok, akik más városba jártak dolgozni, vagy azok, akiket egy-két évre elvittek bányába. Közülük sokan sosem tértek vissza. Harmaduk ottpusztult. Főleg azok, akiket még '44–45-ben vittek el. Egész településeket tizedeltek meg így. Helyükre ukránokat, oroszokat telepítettek be, akik aztán már nem voltak érdekeltek abban, hogy a régi tulajdonosok visszatérjenek. Feri is hónapokig volt kénytelen bujkálni, míg végre tisztázhatta magát, és kapott rendes igazolványt. Fiatalon – még hatvanéves kora előtt – aztán elvitte a szíve. Állandó idegességben élt. A láger után már nem találkoztam vele.

Közben eljutottunk a kertmoziig. Délután a *Szkander béget*[132] adták. A lányok vettek jegyet, és ebéd után megnéztük. Tetszett. Eddig azt se tudtam, ki volt ez a

132 Albán–szovjet koprodukciós film, amely 1954-ben a cannes-i filmfesztiválon díjat is nyert. Szovjet stáb előtt albán színészek játszottak, a főszereplő pedig a grúz Akakij Horava volt.

Szkander bég. Ha hazakerülök, róla is meg kell tudnom mindent. Hiszen már annyi olvasnivalóm lesz, hogy fel kell írnom.

Mozi után megint a város. Elmentünk a bazárba. Ma legalább tíz kilométert gyalogoltunk a városban. De így jobban múlik az idő. A lányok sem mentek iskolába. Majd igazolják. Emlékezetessé tették az utolsó szibériai napomat.

Egyszer csak ki jön velem szemben? Több lánnyal együtt Klava. Klava Gubanova. Az acsinszki házinéni unokahúga… Itt vannak gyakorlaton, most készülnek vissza. Van még egy évük. A lányok hazamennek, más dolguk akadt. Látták, hogy ez nem átlagos ismeretség volt. Így én továbbmegyek Klaváékkal a szállásukra. Hat lány lakik egy háromszobás magánházban, két szoba az övék. Egyikük mindjárt elszaladt vodkáért. Ilyen találkozást meg kell ünnepelni. És tíz perc múlva már megittuk az áldomást is. Klava még szebb, mint volt, felnőtt lett. A lányok őt tartják maguk között a legszebbnek. Mondták is neki, jól választotta meg az udvarlóját. Az se számít, hogy már kislányom is van, az messze van, mondták. Te meg itt vagy. De megmutattam nekik az útlevelem, és mondtam, hogy utazom haza Magyarországra. Klava majdnem sírva fakadt. Örült is, meg nem is. Pedig jól tudja, hogy semmi közünk sem lehet egymáshoz. De az emlékei miatt lett ilyen bús-nevetős. Nyakamba borult, és csókolt. Igazán örülök – mondja –, hogy végre elérted a célod. Segítsen Isten. A lányok mind gratulálnak, pár falatot még ettünk, majd elbúcsúztam tőlük. Éjjel ne járjak az utcán, mondták. Itt nem messze tegnap éjjel megöltek és kiraboltak egy taxisofőrt. De én nem vagyok gazdag. Tőlem semmit sem lophatnak el. És megtapogattam a nyakamban a kis zacskót. Bizony, erre nagyon kell vigyáznom. Minden ettől függ.

Mire visszaértem spanyol barátaimhoz, Jura otthon várt. Kimentünk a városi parkba, leültünk egy padra. Gitározik, énekelünk, aztán vidám hangulatban elindulunk az állomásra. A pénztárosnál megtudom, hogy van jegy, ára 367 rubel. Majd 6000 kilométer. Irkutszk vajon mennyi lehet ide? 2000?[133] Onnan még drágább lenne a jegy.

Ahogy a kezembe vettem a hosszúkás, 15 centis jegyet, hirtelen valami kimondhatatlan érzés vett rajtam erőt. Mintha nem is lett volna ez a hat és fél év. Mintha csak most érkeztem volna, és máris indulnék vissza. Csak fel kell szállni az éppen beálló vonatra, és agyő. De itt áll mellettem Juarez is. Nézzük ketten a jegyet. Út a szabadságba – mondja. Látom, ő is el van érzékenyülve. A pénztáros is hosszan vizslatta az útlevelemet. Már a mögöttem álló is rászólt. De ő csak nézi, nézi, és felmutatja a sorban állók felé. Ilyet még maguk se láttak – legalább nézzék meg. Az elvtárs Európába utazik, Magyarországra. Magyar. Erre sokan előrejöttek meglesni a különleges útlevelet.

Kisétálunk az állomásról. Pár kilométerre van a városi kert. A kaputól már jól hallatszik a zene. Tömeg sodródik befelé, mi is betérünk. Jurának nem engedtem

133 Egészen pontosan 1087 kilométer, a Krasznojarszk–Moszkva-távolság pedig 4098 kilométer.

kifizetni a jegyet. Maradt annyi pénzem, amennyi kell az utazásra. 190 lapul még a zacskóban, és van még a zsebemben néhány tízes is. A folyó kiadásra.

Az emelvényen kitűnő zenekar játszik. Sokan táncolnak. Kis idő múlva ránk találtak a lányok is. Tudták, hogy itt kötünk ki. Táncolok velük egyenként. Sok fiatal már leitta magát, hangoskodó is akad bőven. Hamar kitessékelték a kapun túlra. Minden este komszomolisták tartanak ügyeletet. Néha táncolnak, de többen vannak, és állandóan figyelik a rendbontókat. Nekik azért nem kell belépőt fizetni. Mind egyenruhában vannak, tiszták, lányok is vannak közöttük. Záróra után hazamentünk. Este nyolckor utazom, húsz percet áll a vonat, itt cserélik a mozdonyt. Legalábbis így hallottam. Tehát kijövünk hatra, Jura elkísér majd.

Szeptember 9., csütörtök. Bemegyek a városba. Jurával tízkor van találkám, szabadságot vett ki mára. Leadtam az ágyneműt. A lány, Irina elbúcsúzik tőlem. Megcsókol. Könnyes a szeme. Megkérdi: tetszettem önnek? Nagyon. Simogatom az arcát. November hetedikén lesz az esküvőm, ha itt maradt volna, meghívtuk volna…

Már a kijárati kapunál járok. Visszanézek még egyszer a folyóparti épületegyüttesre. Útközben betértem egy papírboltba. Vettem ceruzát, mert ami volt, elkallódott. A visszamaradt ruhákat – két erősen használt inget, egy trikót, egy gatyát – odaadtam egy segédmunkásnak. Elfogadta. Akart adni érte öt rubelt. Nem fogadtam el, jól tudom, milyen nincstelennek lenni.

A térképtáskával az oldalamon, amibe az ötven ív vonalas papírt is betettem, elindultam az utolsó krasznojarszki utamra. Lementünk Jurával a bazárba. Megreggeliztünk az egyik kifőzdében. Ebben gruzinok a vezetők és eladók, a szakács is, csupa ilyen az étel, ital, bor, de azért van hagyományos orosz étel is. Reggelire mindenki levest, másodikat eszik. A lágerekben, de a katonaságnál is reggelire főtt ételeket adnak. Utána, ki mit iszik. Mi teát. De még mielőtt hozzáláttunk volna, ittunk egy deci vodkát. Megfigyeltem, hogy itt is kétdecis pohárból isszák. De azért sokan csak decinyit isznak. Vagyis itt már elkezdődött a folyamat, ami talán megváltoztatja a muzsik szokásait. Vagy csak azok isznak kevesebbet, akik egymás után többször is koccintanak? Esetleg nem telik nekik többre? Vagy úgy, mint mi: nem azért isznak, mert kívánják a mámort, hanem csak úgy, a jó hangulatért? Vagy a jó étvágyért? Szerencsétlen emberek. Hiszen itt mindenki iszik. Mennyi pénzt leengednek a torkukon. Semmi értelme. Otthon meg a család sínylődik.

Amíg ittas, esetleg részeg, nem kell gondolnia semmire. Az asszonyok is megszokták már. Itt csak az számít a köznép előtt embernek, aki meg tud inni több pohár vodkát, de nem rúg be tőle. Tapasztaltam. De a vodka olcsó, az államnak legalábbis. Jura is mondja, hogy kevesebbet kellene inniuk, akkor jobban élnének. De az állam szempontjából az nem lenne jó, mert hiszen a vodkán hatalmas a haszon, nem véletlenül büntetik a szamagonfőzést. És az elivott pénzért nem kell iparcikket adni a muzsiknak. Újra dolgozni fog, mint a teve, mert megint meg kell keresnie a vodkáravalót. Még ha bocskorban is lézeng, de inni kell. Addig sem kell gondol-

kodni, míg hat az ital mámora. Ráadásul az egyházak is tudatlanságban tartották a köznépet. Nehogy a muzsik is tudjon írni, olvasni, gyógyítani. Akkor hol marad az ő felsőbbségük? Istentől kapott gyógyító erejük? Mert ők voltak azok, akik ismerték a gyógyítást. Csak azokat tanították, akik beálltak közéjük papnak vagy szerzetesnek. Azért kellenek az egyházi iskolák…, fejtegeti Juarez. Mennyivel többet tud ez a fiú, mint én! Meglátszik rajta, hogy művelt, intelligens családból származik. Szülei biztosan kiskorától tanították.

Én vajon milyen vagyok? Ki tudna rólam pontos meghatározást adni? Nem tudom, ki vagyok igazából. A történtek után pláne. Hiszen kiestem a magyar fiatalok életéből. Most ott tartok, ahol tartottam majd' hét évvel ezelőtt. Nem tudok udvarolni, beszélni, énekelni, társalogni a mai magyar fiatalok nyelvén. Kiesett az életemből hét év. Mennyire állom meg a helyem otthon? Mit fogok dolgozni? Milyen lehet ott most a politikai légkör? Ki fog hinni ott nekem? Hiszen azt sem tudom, milyen iratokat fogok kapni. Apám semmit sem írt arról, milyen a helyzet otthon. Sem politikailag, sem gazdaságilag semmit sem tudok a hazámról. Igaz, eddig sem tudtam sokat a politikáról.

Ha hazatértem, első dolgom lesz munkát keresni. És el kell olvasni mindent a magyar és az orosz történelemről. Az általános világtörténelemről. Annyira keveset tudok a történelemről, a háború után ugyanis havonta változott az iskolai tananyag, szinte csak jegyzetekből tanultunk. Ahány tanár, annyiféle felfogás a tanításban. Aztán cserélték őket. De ők csak azt adhatták elő az órákon, amit az éppen aktuális helyzet megengedett. A háború előtt meg a *Nem! Nem! Soha!*[134] volt a szlogen. Bementünk az első órára – mindennap az első dolog volt, hogy elimádkoztuk a *Hiszekegyet*. Ezen nevelkedtem. De semmit sem hallottam otthon apámtól, gondolom, azzal védte a családját, hogy ha nem tudunk semmit, nem is keveredhetünk bele semmibe.

Anyánk halálával minden megváltozott, még az anyagi helyzetünk is. Az új házasságból megszületett Béla, így már hat eltartottról kellett gondoskodnia, éjjel-nappal dolgozott. És akkor jöttek a behívások. Felvidék, Erdély, Délvidék. Apámat minden alkalommal behívták néhány hónapra. Utána a háború. Akkor már hosszabb időre vonult be, míg a betegsége miatt leszerelték. De akkor már közeledett a front. És jöttek a bombázások. Ő meg csak hallgatott. '44-ben, április elejétől én is dolgoztam. Az iskolát befejeztük március 30-án a bombázások miatt, de mindenkit átengedtek. Én is dolgoztam héttől fél tízig a Braun Likőrgyárban. A férfiak többségét elvitték katonának. Három helyett dolgoztam gyerekként. Vecsésre fél tizenegy után értem be a vonattal. Reggel fél hatkor keltem. Néha mezítláb mentem munkába, a lábam se mostam meg rendesen. Állandóan el voltam fáradva.

134 Az 1918-ban alakult Magyarország Területi Épségének Védelmi Ligája, rövidebben Területvédő Liga (Tevél) szlogenje volt.

A világról nem tudtam semmit. Legalábbis arról, ami „kívül" történt. Csak alkalmilag olvastam egy-egy elhagyott újságot. De abból minden betűt. Így tudtam a háborúról, merre tart, merre haladt. De az összefüggéseket nem ismertem. Amit a vonatban hallottam, azt vetettem össze az olvasottakkal.

Érezhetően hideg van, gyorsan hűl a levegő. Juarez mondja, hogy megjött az ősz. Északabbra már havazik éjjelente. Talán Puzanovóban, Bezrucsejkában is? Nem írtam meg Annának, hogy elutazom, Moszkvából megy majd a levél. Vagyis megírom a vonaton, és ott feladom ajánlva. Meg kell hogy értsen, ugyanakkor tudom, hogy rettenetesen nehéz időszak elé néz. Egy kislány meg két hónap múlva még valaki. Pénz, támogatás semmi. De az apja segíteni fogja. Nekem meg első dolgom az lesz, hogy elmegyek a követségre, és elintézem, hogy idejöjjenek. Egy év múlva indulhatnak.

Az én jegyem nem gyorsra szól. Mehettem volna azzal is, de az valamivel többe került volna. De ez is gyorsított személy. Csak a nagyobb állomásokon áll meg. Az állomások nevét mindig feljegyzem. Ezt még akkor szoktam meg, mikor nyaranta nyaralni utaztunk apám vállalatának a költségére. Balaton, Baja, Somogyszentimre. Minden állomás nevét felírtuk, otthon aztán elsoroltuk, merre utaztunk. Hát most is elsorolom majd, merre jártam. És mindent feljegyzek, amit érdemesnek tartok útközben. De felírom mindazt, ami eszembe jut időrendi sorrendben, Ungvártól kezdve az utolsó napig. Száz nagy méretű oldal elég lesz. Van miről írnom.

Nézem a tájat, városokat, embereket, és jegyzetelek. Otthon majd, ha rendben leszek, kiadatom könyvben. Hiszen szeretek írni. Talán nem is lesz elég a papír? Veszek még, azt is beteszem a táskába.

Jura leül egy padra, elkezd játszani, de mindketten érezzük, hogy semmi kedvünk mosolyogni. Ha most meggondolnám magam, itt maradhatnék. Talán az öt rubelt is megadnák óránként. Ez itt nagy pénz. De szeretem is a díszítőmunkát. Hatalmas fantáziám van. És itt van rengeteg jó művész, akik tanítanának. Annát is idehozhatnám, egy-két éven belül lenne lakásom. Hiszen itt is mindent el lehet intézni összeköttetéssel, ami még pénzbe se kerülne. Láttam, mennyi festőmunka van. És itt, városon mindent díszítenek. Inkább a kolhozokban lenne jobb élet, a díszítések ráérnének aztán. Mert ott nem élnék semmiképp. De ha itt maradok, állandóan az járna a fejemben, hogy csak azért élek jól, mert azok a szerencsétlen páriák ott nyomorognak miattunk. Ők a modern rabszolgák, úgy élnek, mint én a lágerekben… Nehogy még egyszer eszembe jusson az itt maradás! Tudom, Anna annak örülne a legjobban. De nekem más az életfelfogásom. Siessen csak hazafelé az a vonat. Ez meg maradjon meg, mint egy rossz álom. Sose jöjjön elő álmomban se. Sajnálom a családom, de így lesz a legjobb. Elfelejteni ezt sosem tudom. De meg kell próbálnom úgy élni, mintha semmi sem történt volna.

Jura azt mondja, menjünk hozzájuk. Ad nekem egy kufajkát. Van neki egy felesleges, majdnem új. Így – mert fázom, didergek – megbetegszem. Tényleg fázom. Fagyni fog éjjel. Szél nincs, de napok óra deresek a külvárosi erdők. Reggelre aztán el-

olvad. Nappal még 15 fok is van, de éjjelre nulla fok. Néhol, főleg a külső területeken kisebb fagyok is voltak már. Felvettem Jura kufajkáját, de csak úgy, hogy a vonatra szálláskor visszaadom neki. Otthon levél várta, a húga írta. Estére legyen otthon hétre, vendégei jönnek északról. Tehát nem lehet ott az induláskor. Sebaj, vigasztalom. Elbúcsúzunk fél hétkor, én pedig egyedül indulok majd. Talán úgy jobb is lesz…

Lemegyünk megint a bazárba. Itt mindig hatalmas a tömeg. A zárt területen sok déli ember – fekete hajúak, vágott szeműek, örmények, grúzok, tatárok, kirgizek, kazahok és még sokféle egyéb népek nyüzsögnek. Eladnak itt mindent. Lányok is sétálnak, alkalmi vevőre várva. A belső részen, de kívül is számtalan sok kis kimérés és étkezőhely várja a vendégeket. Némelyik nem a legtisztább. De oda csak azok mennek, akiknek az is megfelel.

Egy órát is eljárkáltunk itt. Jura kereste a lehetőséget – mint mondta –, hogy másféle emberek között legyen, nem csak oroszok között. Tetszik a sok nő színes, tarka ruhája. Némelyik szoknyája – vagy a teljes ruhája – földig ér. Sok tarkabarka bizsu. De akad arany ékszer is. A legtöbben odaadták az ékszereiket az államnak a háború alatt. Ingyen. Most idő kell, míg pótolni tudják. A kufajkának köszönhetően tűrhetően érzem magam. Egy óra is kellett, míg felmelegedtem. Trikó, ing, kiskabát. A vonaton nem kell. Ott ilyenkor már fűtenek. Egyik kifőzdében ebédelünk. Halat eszünk sütve, utána vörösbort iszunk. Abból a finom gruzinból.

Ízlik, megittunk hát még két pohárral. Erős borok, de ízletesek. A második pohárnál én fizettem. Jura nem akarta, de én ragaszkodtam hozzá. Utóvégre csak alkalmi ismerősök vagyunk. És én – szerencsére – már nem vagyok kisemmizett koldus. Kiittuk a másik poharat is, majd kisétáltunk a városba. Újra végigmentünk az egyik hosszú sugárúton. Nézelődtünk a boltok kirakataiban. Szemben velünk mindenféle emberek, asszonyok, még tunguzok is. Olyanok itt, mintha négerek lennének. Mindenki bámulja őket, csupa prém az öltözetük. Drága lehet ilyenekben járni, még a sapkájuk is coboly, de hát ők vadászattal foglalkoznak. Jura mondja, mindent eladnak, aztán bevásárolnak, a férfiak néha alaposan be is rúgnak. Akkor előfordul, hogy kirabolják őket. A városban nem rosszabb a közbiztonság, mint bárhol máshol. Vagyis itt is tartani kell a zsulikoktól. Én se járkáljak éjjel egyedül.

Juarez most valami spanyol dalt penget a gitáron. Lassan haladunk a városban. Fagylaltot veszünk. Hat óra, lassan indulni kell az állomásra. Fél hétkor ott állunk, búcsúzkodunk. Egy spanyol búcsúztat egy magyart. Szibériában. Még eljátszik egy dalt, amit megtanultam tőle. Búcsúzni kell. Átölel, de nem csókoljuk meg egymást. Spanyoloknál ez nem szokás. Nálunk otthon vajon szokás? Kicsit még áll, kezet rázunk újra, és elindul. Pengeti a gitáron a spanyol melódiát. Azt már régen elfelejtettem. Hiszen azelőtt sosem hallottam. De Jura szemét sosem felejtem el. Annyi bánat, reménytelenség tükröződött benne, hogy nem lehet elfelejteni. Kár, hogy nem ismertem meg őt és testvérét hamarabb. Akkor most az ő húga lenne a várományosa az európai útnak…

Egyedül maradtam. Bemondják, hogy a vonat negyven percet késik. Van még másfél órám. Megkérdeztem az egyik vasutast, hol lehet itt olcsón megvacsorázni. Ott van egy munkásoknak való étterem. Ők is ott esznek meg isznak mindig, ha idejük és pénzük van, mutat a sínek felé. Elindulok a megadott irányba. Jura végül elvitte a kufajkáját. Pedig még az utolsó percben is rám akarta tukmálni. De minek az nekem? Hiszen otthon nem fogok kufajkában járni. Így, kiskabátban viszont hideg van.

Vagy húsz pár sínen kell átmenni. Némelyiken vonat áll. Senki sem szól rám, mit mászkálok a sínek között. Végül elérek egy nagyobb, kétemeletes épülethez. Alul étterem van benne. Sok mindent lehet itt kapni. Az utasok is vásárolhatnak, miután a vonatok – még a gyors is – 20-25 percet várakoznak Krasznojarszkban. Jól bevacsoráztam. Igaz, a drágább ételekből nem vettem. Spórolnom kell. Nyolc éjjel utazom, de azt még nem tudom, hogy Moszkvából mikor mehetek tovább. Talán ott is várnom kell. Szerencsére semmi csomagom sincs. Amit viszek, az elfér egy kis zacskóban meg az oldaltáskában. A papírok, az íróceruza, a tintaceruza… itt főleg azzal írnak. Kár volt ilyet venni. Jobb lett volna a grafit. Veszek egyet a kis boltban. Tíz kopek. Ki is van hegyezve. Lassan telik az idő.

Fél nyolckor kiléptem az ajtón. Hűvös van, összehúztam a kabátom nyakát. Sietek az állomásra. Az utasok már készülődnek a beszálláshoz, hurcolják a csomagjaikat. Aranyásók, vadászok, északi pásztorok. Családostól is jönnek. A magányosok is csomaggal készülődnek a beszállásra. Legalább ötvenen vagyunk beszállók. Sok a kísérő is, folyik a búcsúzkodás, néhol egyenesen üvegből isszák a vodkát, s részegen sápítoznak az elutazó miatt, odébb gyerekek civakodnak a csomagokon. Mindenki az utazás lázában ég. Hiszen sokan végleg elutaznak innen. Akárcsak én.

Sötét van, de itt rengeteg lámpa világít. Most bemondja a hangosbemondó, hogy a vonat a harmadik vágányra érkezik, végül harminc percet késett. Pár kilométerrel az állomás előtt felbődült a gőzkürt. Mintha a tengeren lennénk. Aztán hatalmas robajjal és csörömpöléssel berobog a hatalmas mozdony a 33 tonnás szeneskocsival. Az én jegyem a hatos kocsira van kiállítva. Kinyílnak az ajtók, kiszáll minden ajtón a kalauz, lesegíti a leszállókat. Az én vagonom arrébb áll, odasietek. A leszállók után a kalauz megnézi mindenki jegyét, s eligazít, ki hol találja meg a helyét. Fent is áll egy női kalauz. Csak egy férfi kalauzt látok. Hátrább talán több is van. A kocsik hátsó peronján volt a felszállás, leszállni is csak ott lehet. Az első zárva. Ott csak a személyzet mehet át egyik kocsiból a másikba, vagy az ellenőr. Az étkezéseket is attól a konyhástól kell megrendelni, aki naponta reggel végigmegy a kocsisoron, és felveszi a rendelést. Délben meg kiskocsival széthordja a menüt, ki mit rendelt. Ő veszi el a táviratokat is. Minden távolsági vonatról lehet táviratot küldeni a vonat rádióján. Minden kalauz tudja, ki hol száll le. Előre kiadják a helyeket az állomásoknak. Így minden hely foglalt lesz.

Elértem a hatos kocsihoz. Mindkét kalauz férfi. A csomagokat is lesegítik. Utána kezdődik a felszállás. Mennyire másként érzem magam, mint mikor ideutaztam,

a marhavagonban. Utolsónak maradok. Minek itt sietni? Odaadom a kalauznak a jegyem. Nézi hosszan, majd megkérdi, hol vannak a csomagjaim. Ez van csak? És az oldaltáskámra ütve meglóbálom a kis zacskót a tisztálkodószerekkel. Csak azért kérdi, mondta, mert messze utazom. Felsegít, fogja a könyököm. A másik kalauz megmutatja a helyem. Az ablak melletti ülőhely, valamint a felette lévő fekhely az enyém. Egy személynek jobb is így utazni. Ha a családban többen utaznak, akkor jobb, ha a belső részre kapnak jegyet. Hat személynek van hely egy fülkényi részben.

A csomagomat felrakom a polcra, kis fülke is van, odateszem minden vagyonomat. Könnyen belefért. Rácsuktam az ajtót. Harmincszor ötvencentis. A fekhely leengedhető, akár a hajókabinokban. Nappalra fel kell emelni. A fülkék utasainál a harmadik fekhely az ülőhely. Nappalra felhajtják a középsőt, a felsőre felrakják az ágyneműt. De legtöbben nappal is fekszenek a helyükön. Én nem hajtom fel, mert ott senkinek sincs helye, csak nekem. A középső részt az ablak foglalja el. Az ülőhely is felhajtható a folyosókon. A távolsági utakon nappal kevés a forgalom. Minden utas vagy alszik nappal is, vagy éjjel is fenn van. Olvashatnak, adnak ki könyveket a kocsi könyvtárából. Száz könyv van egy kocsiban. Sakkot, dámát és egyéb játékokat is ki lehet kérni. Hatalmasat bődült a gőzkürt. Elindult a szerelvény.

Távoztam Szibériából. Elszorul a torkom, sebesebben dobog a szívem. Sírni szeretnék. Szememből kipréselődik egy könnycsepp. Te gyönyörű, rideg, szép, kegyetlen Szibéria! Sose lássalak többé. Elfelejtelek örökre. Számomra most elkezdődik egy új, egészen más élet. Bár ne lenne meg az a tapasztalatom, amit itt szereztem. Meg az a sok rossz, de néha szép élmény.

A pályaudvart elhagyva hatalmas kanyarral indul az út. Emlékszem erre, Acsinszk felől meredek lejtőn közeledik Krasznojarszk felé a vonat. Már fent vagyunk a tetőn, sebesen száguldunk nyugat felé. Minden kilométerrel távolodom Szibériából és közeledek Annáékhoz. Hogy Bogotoltól távolodjam tőlük. De most ez így van rendjén. Ők talán már békésen alszanak, én meg cserben hagyom őket. De csak azért, hogy utána mind a négyünknek jobb legyen.

Az éj sötét. Krasznojarszk fényei messze tűntek, csak néha villannak fel kisebb állomások fényei. Ott nem állunk meg. Felfekszem a helyemre. Felszállás után nem sokkal jött a kalauz, és kitöltötte az ágyneműre a számlát. Acsinszkon átszaladtunk, alig állunk pár percet. Fel se ébredtem. Bogotolban már ébren vagyok, pedig hajnali fél három. Tíz percet állunk. Senki sincs ébren a folyosón. Vagy csak fekszenek. Belátni minden fülkébe. Néhol kártyáznak. Vagy későn fekszenek le, vagy korán keltek. Őket nem viselte meg az időkülönbség. A kártyázók közül kettő szabadságra utazó matróz. Vlagyivosztokból jönnek. Egész este arról beszélgettek a kabintársakkal. Egyikük gitáron játszott órákon át, a másiknak harmonikája van. Néha ő is játszott egy-két dalt. Szinte minden kabinban van zeneszerszám. Egy balalajka is pendül valahol, indulás után. Talán itt szállt fel? Vagy talán így búcsúzott a várostól?

Kimentem WC-re, majd újra lefeküdtem a helyemre. A fejem menetirányban van, így látom, merre haladunk. Mikor jöttünk, akkor is ezen az oldalon voltam. Csak

akkor szemben a menetiránnyal. Vagyis akkor is ugyanígy feküdtem, lábbal Moszkva felé. Ha átnézek a másik oldalra, most is kilátok. Jövet csak a kis ablak engedett némi kilátást… Négy volt összesen az egész marhavagonban. Most végig ablakok vannak. Látok mindent. Nem tudok aludni. Messze még a reggel.

Innen kezdve minden kilométerrel távolodom Annáéktól. És Puzanovo, Szmirnovka, Ivanovka, Bezrucsejka… mind-mind egyre távolabbra került tőlem. Bogotol az utolsó állomás, ahol személyesen is jártam. Ami ezután jön, az mind új lesz. Eddig csak Krasznojarszk, Kozulka, Acsinszk, Bogotol, Tyazsinszkij van felírva. Ebből egyet átaludtam. Csak a nagyobb állomásokat írom fel. Mire Mariinszkbe értünk, halványodott az ég alja. Hátunk mögött virrad. Nyugatnak haladunk. Minden nappal vissza kellene állítani egy órát az órán, persze ha lenne. Krasznojarszk–Moszkva négy óra különbség. Onnan Budapest újabb kettő.

Mariinszkban sötétben, de rengetegen árulnak mindenféle ennivalót. Veszek két palacsintát. Reggelire megeszem. A tájból nem sokat látni.

Szeptember 10., péntek. A reggel Jaja állomáson ér. Leszállok sétálni. Öt percet állunk. Sietek vissza. Itt, mikor jöttünk, álltak egymás mellett a marhavagonokba zsúfolt rabok. Nemsokára beértünk Anzsero-Szudzsenszkbe. Öt perc múlva indulunk, de talán még addig sem álltunk, a késésből be kell hozni valamit. Száguld a vonat. Ülök a helyemen, és nézem az elsuhanó tájat. Erdők, néha magasabb dombok. Sok tehén látható, biztosan „kolhoztehenek". Néhol rengeteg bárány fehéríti a zöldes-száradt füvet. Mellettük lányok kutyákkal. Befutunk Tajgára. Most már tudom, hogy mit jelent a szó. Felrémlik előttem az a hatalmas, katedrálisszerű erdőfal, amit a frissen nyitott nyiladék mellett haladva láttam a kandati irtás mellett. Még nem kezdték meg az irtást, csak utat nyitottak hozzá. Kétoldalt úgy álltak a gyönyörű, hatalmas fenyők, mint a bogatirok a hegyen.[135] Az ember szíve is elszorul, mikor a magas, egyenes fák sorfala között lépked. Az a jó levegő, ami ott van, minden bajból kigyógyítaná a betegeket. Még a lelket is megtisztítja. Ott érzi csak igazán az ember, hogy ő mily kicsiny a természetben. Az a leírhatatlan szépségű erdő. A színek kavalkádja.

A sínek mellett szép egyenesen a töltés, a töltés rézsűje mezsgyéjén egyenesen fehérre meszelt kövek sorakoznak. 5-10 centis kövekkel van kirakva a zúzottkő. Egy sem eshet le, vagy ha leesett, akkor a felügyelő – aki állandóan járja a rábízott kilométereket – visszateszi a helyére. Megtalálja, mert le van meszelve. A vonat okozta rázkódástól minden bizonnyal naponta leesik néhány. A csík Moszkváig fut egye-

135 Vitéz hősök, harcosok hőstetteit taglaló legenda. A bogatirok utolsó csatája szerint a vitézek a túlvilágiakat hívták ki a mindent eldöntő halálos küzdelemre, ám azzal nem számoltak, hogy az éjfekete ruhás túlvilági harcosok megkettőződnek, amint hozzájuk ér a bogatirok ezüstkardja. A harmadik napon már az egész harcmező feketéllett tőlük, a bogatirok pedig visszahúzódtak a hegyekbe, és megpróbáltak elrejtőzni a halhatatlan had elől. Kővé dermedtek, sziklakoporsóikat ma is őrzik a kopár hegyek – így a legenda.

nesen. A távolban fehér táblákat látok a vasút mellett. A vonat lassít. Harminc kilométerrel haladhatunk negyven kilométeren keresztül. Építik a villamos-felsővezetékeket. Ebédre befutottunk Novoszibirszkbe. A késésünk tetemes, már két óra.[136] Ebből már valamennyit hozott Krasznojarszkba. Mint megtudtam, ott is építik a villamosításhoz szükséges oszlopokat, berendezéseket. Nemsokára Moszkváig villamosítva lesz a vonal.[137]

12-kor indulunk ki Novoszibirszkből. Az állomásra nem ismertem rá. Itt vittek minket fürdőbe.[138] Azóta hatalmas, fehér állomásépületet építettek fel. Csupa üveg, csupa fehérség. De körülötte minden csupa fekete a koromtól, ami a mozdonyokból kiszáll. Még a verebek is feketék. Ezt direkt figyeltem. Egy óra múlva kisebb állomásra értünk. Néhányan felszállnak. Az állomás neve Csulim. Sík tájakon haladunk. A vonat be akarja hozni a késést, százzal száguldunk, néhol talán gyorsabban is. Most közeledünk azokhoz a fekete mocsarakhoz, amelyek olyan lehangolóak voltak az emberre még a vonat ablakából is. Mocsaras-szavannás-ligetes vidékeken rohanunk keresztül. És milyen rövid idő alatt! De jövet napok alatt tettük meg az egynapi utat. Barabinszk, Kargat, majd Tatarszk. Tizenegy után érünk be Omszkba. Fél óra állás. Váltják a mozdonyt. Eddig senkivel sem beszéltem. Nézem az utasokat.

Az egyik fülkében, mögöttem, állandóan isznak. Két fiatalabb, Krasznojarszkban szálltak fel. Csomag nélkül utaznak. Télikabátjuk nincs, pedig sokan abban mennek ki most is a peronra venni valamit. Én is lemegyek. Sokféle hal, palacsintaszerű balin. Gyümölcs, szőlő, gránátalma. És főtt ételek. Csak le kell szállni, és annyit ehetsz, amennyit csak akarsz. Mikor hoztak minket, ez még sehol sem volt látható. Ha akadt is eladó, csak szegényesen lehetett vásárolni élelmet. Mekkorát változott a világ! Ettem én is egy tányér scsít, jó sűrűt, hússal, finom volt. Hiába, ez világváros.[139] Nekem az. Még pár percig nézegetem az utasforgatagot.

Másodikat harangoznak, mindjárt indulunk, sietek a felszállással. Nemsoká éjfél. Novoszibirszkben az Irtisen haladtunk át, itt az Ob „keresztezi" utunkat.[140] Hamar elalszom. Nem tudom, hány óra lehetett, mikor felébredtem. Mennem kell vécére. A leves siettet.

136 A Krasznojarszk–Novoszibirszk-távolság mintegy 800 kilométer, ekkora távon nőtt másfél órával a menetidő.

137 1929-ben kezdték el a villamosítást, és csak 2002-ben fejezték be. A teljes hossz: 9238 kilométer.

138 Lásd az 1948. október 24-i feljegyzést.

139 Omszk jelentős ipari központ, milliós nagyváros, ahova 1941-ben számos gyárat telepítettek a közelgő front elől.

140 Fordítva: Novoszibirszk fekszik az Ob partján, tőle nyugatra, hatszáz kilométerrel errébb pedig Omszk az Irtisz mentén.

Szeptember 11., szombat. Az Isimet[141] elhagyva mocsaras, fekete vizű tavak között haladunk. A lassúságot megint a villamosítás okozta, szinte cammog a vonat. Százával dolgoznak a pályamunkások. Az oszlopokat is állítják, helyenként már a felsővezetékeket szerelik. A mocsarak felett köd fehérlik. A fák egy része ki van száradva. Eltört derékkal a vízben hevernek a kisebb rönkök. Lehangoló látvány a pusztuló erdő. Minden száraz, fekete. Mintha valami hatalmas vihar száguldott volna át a tájon. Messze ellátni, ahol felszállt a köd. Közeledünk a tyumenyi tájra. Csak mocsár és pusztuló erdő. De az is ritkás. Kisebb-nagyobb tavak tömkelege. Tucatnyi kilométeren át. A vonat néha nekilódul, de itt csak nyolcvannal lehet közlekedni. Négy óra lett, mire beértünk az állomásra. Kurgan. Ismerős a szó, a magyarok is kurgánok alatt nyugszanak, talán éppen ezeken a sztyeppéken?

A pontos idő: két óra. Persze, mert itt nem állították át az órájukat. Kérdem tőlük, mikor fogják átállítani. Ha Moszkvába érünk. Minek többször? Hát, igazuk van. Minden állomáson ott az óra, messziről látni, mennyi a helyi idő. Húsz perc múlva indulunk. Az egyik kisebb állomáson vettem palacsintát és egy sült halat. Négydekás volt. Azt ebédeltem. Nem sokat adok az étkezésre. Napi tíz rubel a kosztpénzem. Ha így haladok, marad némi pénzem a határig.

Újra sebességkorlátozás. Ezrek dolgoznak most 2300 kilométeres szakaszon. De Moszkva előtt már kész 1550 kilométer. Onnan már villany húzza a szerelvényünket. Kisebb távolságokon már itt is van villanyvontatás. Néha elszáguld mellettünk egy villanymozdonnyal vontatott vonat. Csak a sípja már nem gőzkürt. Kár, van benne valami különleges. Az embernek a távolság jut róla az eszébe. A tenger. A kaland.

Fiatal fiú – lehet 22-23 éves – megy ki a mosdóba. Mellettem elhaladva megkérdi, hová utazom. Csak nézem, nem tudom, mit mondjak neki. Majd azt mondom, egyelőre Moszkvába. Kis idő múlva jön visszafelé. Leül a velem szemben lévő padra. Az is egyszemélyes. Le kell hajtani, ülni lehet rajta, de nincs hozzá fekhely. Csak akkor veszi igénybe valaki, ha ezen az oldalon akarja nézni a tovasuhanó tájat. Bemutatkozik. Ő is Moszkvába megy. Utána meg Leningrádba. Mert most hívták be meghallgatásra. Operaénekesnek készül. Irkutszkból jön, ott laknak. Tizenegy pályázó közül őt ajánlotta az iskola. Ott is van énekoktatás, magas szintű. Minden évben a legjobbakat küldi minden város az énekmeghallgatásra. Most, két év után – végre – rajta a sor. Hogy megmutathassa, ő igenis operaénekes lesz. Vannak kitűnő orosz darabok, de a külföldiekből is fel kellett készülnie. Látom, szívesen beszél a témáról. Én meg szívesen hallgatom. Igaz, semmit sem tudok az opera világáról. Hallottam néha egy-egy részletet, de nem sokra becsültem a nyivákolást. Úgy gondoltam, ha már színházat nézek, illene megértenem, mit mondanak.

141 Az Isim az Irtisz mellékfolyója.

Azt kérdi, hogy meghallgatnám-e az énektudását. Hát, ha akar, énekeljen valamit. És elmondja, hogy a *Levéláriát* tudja, azt a bizonyosat,[142] szívesen elénekli. Hát azt a „bizonyosat" elénekelheti. Legalább nem kell addig se másra gondolnom. És elkezdte. Csak magát a melódiát, szavakkal, csak az igazán szép részeket. Ez a fiú tudja, hogy az operarészekből csak az áriák a szépek. Meg a szép melódiák. Szívesen hallgatom. Tetszik. Majd az *Anyegin*[143] következik. Órákon át, kis szünetekkel, énekelt. Előtte rengeteg operabarát ült, akik mind hozzáértő emberek, tapssal jutalmazzák az előadást.

Robogunk közben nyugatnak. Este vacsora a peronon, egy kisebb állomáson. Tíz percet állunk, aztán megindulunk újra. Hideg van, éjszakánként már fagy. A füvet a vasút körül reggelente dér lepi. Közeledünk az Urálhoz. Kisebb patakok, folyók keresztezik a vasutat. A hidak egymástól 15-25 méterre helyezkednek el, a végükben fegyveres őrrel, éjjel-nappal. A telefon ott van minden őrbódéban.

Későn alszom el, korán ébredek. Nem dolgozom semmit, így nincs szükségem sok alvásra. Meg kíváncsi is voltam mindenre. Az elsuhanó tájra éppúgy, mint az állomások nyüzsgő forgatagára. A kisebb állomásokon is sok árus fordult meg éjjel-nappal, mindig mindenre akadt vevő.

Szeptember 12., vasárnap. Éjjel nem sokat aludtunk. Lassú a közlekedés az építkezések miatt. Éjjel még lassabb, mert ilyenkor is dolgoznak, hatalmas reflektorokkal világítanak, amiktől nappali fénybe borul a sínpár környéke. A hajnali köd belepett mindent. Igaz, már elmúlt hét óra, de még alig látni. A nap sem kelt fel, van még pár perce. Nyirkos, szemerkélő eső kezdi csapkodni az álló vonat ablakát. Aztán lassan indulunk. Alig haladtunk pár kilométert, jött a tegnapi énekesem. Már barátoknak tekintjük egymást. Mondja, írjam fel a címét, és ha megérkeztünk, írjunk egymásnak. Ő biztos abban, hogy ismert énekes lesz. Csakhogy én nem mondtam meg neki, hogy magyar vagyok, és most éppen hazafelé tartok. Itt az ideje, hogy eláruljam neki. Leültetem, elkezdem sorolni, hová is utazom. Ámul, aztán hamar átsiklik felette. Az se baj. Majd írjak Magyarországról… Ezt megígértem. Megadtam a címet, amit apám írt le arra a borítékra, amit megmutattam neki. Azon a címen én még nem laktam, hiszen apámék azalatt költöztek oda, míg én távol voltam. A jegyzeteimre felírtam a címét.

Már vagy ötven oldalt teleírtam. Napi 3-4 órát írok. Mindig akad idő rá. Nézem a tájat, majd leírok néhány sort. Nevek, évszámok, események. Ahogy eszembe jutnak. Hiszen még frissek a benyomások. 5-6 lapon vezetem az eseményeket, min-

142 Giacomo Puccini: *Tosca.* A *Levéléria* a harmadik felvonásban a főszereplő Mario Cavaradossi festőművész lírai tenor éneke, aki a kivégzését várja az Angyalvárban a szökevény Angelotti konzul bújtatása miatt.

143 Pjotr Iljics Csajkovszkij: *Anyegin.* Puskin verses regénye alapján a szöveget Konsztantyin Silovszkij írta.

den főbb eseménynek oldalakat szentelek. Ha valami új jut eszembe arról, amit már eltettem, hozzáírok. Egymás után írom a történteket. Van papír elég. Események, nevek, címek. Történések. Hallott vagy olvasott, de fontosnak vélt dolgok kerülnek egymás mellé-mögé. Valamikor majd elolvasom őket emlékezésképpen. Talán majd egyszer könyvet is írok mindenről.

Újra énekelni kezd, mert, mint mondta, gyakorolnia kell. Sok dallamot megismertem, némelyiket már együtt énekeltük. Nem neheztelt, mikor nem jött össze nálam a megfelelő hang. Látta, hogy szeretném megtanulni némelyik dallam szövegét is. Segített, tanított. Kellemesen elütöttük az időt.

Ebéd egy kisebb állomáson. Egy órát álltunk. Csak egy vágányon van közlekedés, három vonat is elhalad, mire végre elindulunk. Estére beértünk Szverdlovszkba. Egy órája, hogy az Urál előhegyei között megyünk, egyre magasabbra kapaszkodunk. Perm ide légvonalban 300 kilométerre van, a valóságos út közel 400. Rengeteget kanyarog a sín az Urál hegyei között. A táj mindenfelé gyönyörű, idejövet ebből nem sokat láttam, éjjel jöttünk át. Akkor történt a szökés.[144] Azóta sem tudtam meg róla semmit. Most is éjjel megyünk át, ahogy '48-ban… Szverdlovszkban sokat állunk. Az órát is vissza kell állítani. Hűvös szél csapkodja a vagonokat, éjjel fagyni fog. 250 kilométert kell kanyarognunk a hegyek között. A vonat elé még egy mozdonyt kapcsolnak. Lassan döcögünk le-fel a hegyek között.

Sok hegyet teljesen bevont a köd, alig látni a fákat a vonat mellett. A mozdony fénye alig világítja meg a síneket, 40-50 kilométeres sebességgel haladunk. A mozdonyok erőlködve hányják a szikrákat, a nagy ívű kanyarokban ellátni a vonat elejéig. A középső részen vagyok, így akár láthatnám a vonat végét is, de az elvész a tejfehérben. Feljebb érve néhol kitisztult, látni lehetett a csillagokat. Vagyis átértünk Európába. Itt nincsenek felhők, tehát eső sem lesz.

Világosodik, felismertem azt a hatalmas rézsűt, amit idejövet már láttam. Milyen jó, hogy már nappal van. Vagy 300 méterre alattunk kanyarog valami folyóféle. A rézsű meg teljesen egyenesen fut a völgybe. Akik nem bírják a mélységet, nem tanácsos lenézniük. Jó tíz percig tart, míg kanyarogva felmászunk a legmagasabb pontig, ahol a két mozdonynak már fékeznie kell. Onnan lefelé haladunk, csak néha kell újra felemelkedni egy kisebb emelkedőre. Elég nagy állomásra érünk délelőtt. Süt a nap. Vidám a népség, mindenki siet valahová. Hatalmas a nyüzsgés. Szuszikoszorúkkal vannak teleaggatva az elárusítópavilonok. Kapható mindenféle élelem, ennivaló. Reggelizek. Egy deci vodka is lement. Az operaénekessel ittam, a magamét én fizettem. Öt rubel a reggelim. Ő Belomort szív. Kérdem tőle, szabad-e neki mint énekesnek. Legtöbbjüknek igen, mondja. A hangjuk talán nem is lenne olyan jó, ha nem dohányoznának. Ez igaz.

144 Lásd az 1948. október 20-i feljegyzést.

Szeptember 13., hétfő. Moszkváig még 440 kilométernél is több az út.[145] Továbbra is sok a sebességkorlátozás, a késésünk többórányi lehet. Fogytam keveset. Igaz, kétszer eszem naponta. Állandóan ugyanabban a ruhában vagyok. Délben kisebb állomáson állunk két órát. Mozdonycsere. Innen már villanymozdony viszi a szerelvényt tovább. Este újra gőzmozdonyt kapunk.

Szeptember 14., kedd. Változatos az idő, néha előjött a nap is. A táj erdős, szántásokkal tarkítva. Sok fekete-tarka tehén, bárány, a nép ritkán látható. Némelyik állomáson hatalmas krumplihegyeket raknak vagonokba. Traktor tolja össze a betonon. A nők már kufajkában dolgoznak. Olyanok, mintha a lágerből kerültek volna ki nemrég. Gyűröttek, ápolatlanok, ruházatuk kopottas. Néhány gyerek is ácsorog körülöttük, usánkában. Az állomások népe ezzel szemben jól öltözött, vidám. Aki utazik, általában az. Akad közöttük is kopott, lerongyolódott ember, de feltűnő, amikor egymás mellett vannak a tajgán élők és a városiak. Sokan állnak vonatra várva, gitároznak, táncolnak. Egy csoportban 4-6 férfi, de néha nők is. Biztosan búcsúztatnak valakit. Talán bevonulót. Vagy mennek északra dolgozni. Nem Moszkva felé utaznak, az biztos.

Ritkán szálltam le a vonatról, Moszkváig már nem is fogok. Ha kell valami ennivaló, intek, és idehozza az eladó az ablak alá. Lenyújtom az árát, és kész. Rám férne egy fürdés. Derékig mosakszom mindennap. Moszkva előtt le kell zuhanyoznom. A víz néha meleg. Az asszonyok állandóan ott vannak, mosnak, némelyik gyereket is hoz magával. Ma nem jön az énekes. Egyedül olvasok, meg jegyzetelem a szibériai naplómat. Nézelődök, a táj mindenhol – pláne, ha ismeretlen – lenyűgöző. Néhol, kisebb falvaknál fát szállítanak le a környező erdőkből, egészen a vasút mellé. Van, ahol több száz köbmétert is összehordtak már. Biztosan viszik valahová építkezni. Szegényes, apró faházakkal teleszórt falvak mellett haladunk el. Néhány tehén kódorog az utcákon. Biztosan hazafelé jönnek a legelőről. Közeledik az este. Mi meg Moszkvához…

Szeptember 15., szerda. Napsütésre ébredek. A vonattal párhuzamosan, a déli oldalon zöld színű villanyvonat fut. Elektricska, mondja az énekes, aki már várta, mikor ébredek fel. Az út zaja már nem zavar, tudok tőle aludni. Elringat, ráadásul a kocsiban elég meleg van. Ruhám levetem éjjelre, de nincs pizsamám. Az ing van rajtam éjjel is.

A fiún látszik a szorongás. De ő csak állítja, hogy egyszer majd ismert operaénekes lesz. Bár igaza lenne. Hiszen annyira szeretné. Mondja, hogy Moszkva környékén ez a zöld villamos vonat látja el a helyi forgalmat, 150–250 kilométerre is elmennek a fővárostól. Ez itt a helyi érdekű vasút, a környékbelieket másképp nem is lehetne be-

145 Innen, Perm környékéről 1000 kilométer Moszkva.

szállítani Moszkvába. Néhol száz méterre fut egymástól a két vasút. A szerelvények színe világosabb zöld, mint a mi vonatunké. Vagy csak újabbak? Néhol magasabban van a sín, belátni az alacsonyabban lévő vonatok belsejébe. Ők is érdeklődve néznek fel hozzánk.

Megálltunk, de ők elszáguldottak tovább. A nyílt pályán állunk. Messze ellátni, magasan vagyunk. Délben megérkeztünk Jaroszlavlba. Fél óra múlva indulunk tovább, még fent van a nap, mikor a völgyben távol felsejlik Moszkva.[146] Többszöri megállás után öt óra késéssel begördülünk Moszkvába.

Észak felől jöttünk. Mindenki elkezdett már szedelőzködni egy ideje. Az egyik vasúti alkalmazott már előző nap végigjárta a vonatot, és mindenkit megkérdezett, ki akar átszállni Moszkvából induló vonatra. Kilyukasztotta a jegyem, és belenyomta annak a vonatnak a számát, amelyikre át kell szállnom, mindezt öt rubelért. Így biztosítva van a helyem azon a vonaton. Szedelőzködöm. A kalauz visszaadja a húsz rubelt, amit az ágyneműért letétbe kértek felszálláskor. A maradékkal így negyven rubelem van még. Leszállás után érdeklődöm, merre kell mennem. Mert a Jaroszlavli pályaudvarra érkeztünk. Az én vonatom meg a kijeviről indul.[147]

Metróval kell utazni. Itt le kell menni és a kijevinél kiszállni.

Szereztem egy ötkopejkást, bedobom, és „alászállok". Sosem láttam ehhez hasonlót! Vagy negyven méterrel a föld alatt száguldunk a földalatti kék kocsijain. A megálló meg olyan hatalmas, mint egy székesegyház. Három hatalmas hajója van, meg két kisebb, ahol maga a közlekedés fut.

Több megállón keresztül robogunk. A megállóknál mindig elcsúszok a menetirányba. Olyan nagy a gyorsulás, hogy meg kell szokni. De alig van hol fogódzkodni, sok az utas. Vagyunk néhányan, akik először utazunk a metrón, egyikünk el is esett. Végre megérkeztünk. Újabb gyönyörű megálló, olyan szép, mint egy múzeum. Minden ragyog, fénylik, szobrok és festmények a falakon, oszlopsorok és -fők mindenhol. Szédülök a látványtól. Ilyet eddig el sem tudtam képzelni. És mindez a föld alatt! A mozgólépcső meg olyan, mint Jákob lajtorjája. Mintha az égbe nyúlna föl… Gyorsan kell leszállni, mert egyesek felbuknak a kiszálláskor. Nekem mindjárt az első kilépés sikerült. Szerencsésen megúsztam.

Körülöttem rengeteg ember. Fiatalok, idősek vegyesen. Általában jól öltözöttek, akad néhány topis is közöttük. Én ezek közé tartozom. Csak a zöld ing és a trikó van rajtam, a munkáskabátot otthagytam, fázom. A föld alatt meleg van, de itt fent hűvösre fordult az idő. A vonatom csak reggel hétkor indul, addig van 12 órám. Lemegyek újra a föld alá. Egy ötkopejkásért annyit utazhatok, amennyit csak akarok.

146 Jaroszlavl mintegy 250 kilométerre található Moszkvától, vagyis késő délután futhattak be a fővárosba.

147 Jaroszlavszkij pályaudvar. Moszkvának kilenc főpályaudvara van, a Kijevi pályaudvar fogadja az európai és az ukrajnai járatokat.

A megállót hosszasan nézegetem. Fél óra múlva egy megállóval tovább megyek. A következőnél megint fél óra a mászkálás. Annyi kell is. Hiszen minden megálló felért egy múzeummal. Kilencet néztem meg öt óra alatt, aztán visszaindultam, negyedóra alatt a pályaudvaron voltam. A kocsikban állandóan telt ház van. Éjjel-nappal rengeteg itt az utas. Elfáradtam. Senki sem törődik itt velem, szerencsére. Se a ruházatom, se a bámészkodásom nem kelti fel senki figyelmét. Mindenki siet, rohan valahová. Sokan csomagokkal utaznak. A földalatti összeköti a pályaudvarokat egymással.

A peronra vonat fut be. Sokan várnak valakire. Most találkoznak, és vidám zaj tölti meg a termet. Olyan hatalmas a pályaudvar, mint egy katedrális főhajója. Sok pad, mindegyiken ül vagy alszik valaki. Sokan a csomagjaikon szunnyadnak csatlakozásra várva. Gyerekek nyüzsögnek szerteszét. Fiatal középiskolások – fiúk és lányok – is jönnek-mennek az utazni vágyók között. Egyikük megszólít, lehet vagy 16 éves. Kérdi, milyen nemzetiségű vagyok. Mert a barátjával úgy tippeltek, hogy grúz. Mondom, nem. Akkor vesztettem. Mert a barátom örménynek mondott. Magyar vagyok, mondom végül. Erre leszalad, és visszajön a barátjával. Bemutatja, én is mondom a nevem. De az német név, csodálkozik. Igen, német származásúak vagyunk, de Magyarországon élünk. Mint itt a volgai németek. Csak én már magyarnak is születtem, az anyanyelvem is az. Reggel utazom haza. Krasznojarszkból jöttem.

Érdeklődtek, mit csináltam ott. Tanultam? Igen, mondom ott jártam iskolába. Arra kér, adjak neki valami emléket, ami magyar. Leginkább bélyeget gyűjt, ha esetleg lenne egy borítékom, azt nagyon megköszönné… Hát, az éppen van, de nem szívesen válok meg tőle. Addig nem tágított mellőlem, míg meg nem mutattam. A végén csak elkérte. A sok szép bélyeget többen is megnézték a barátai közül. Hajnali három volt. Arra kért, hogy menjek fel hozzájuk. Itt laknak a közelben, pár kilométerre csak. A szülei is szívesen elbeszélgetnének velem. Lesz reggeli, vodka, tea. Csak telefonál, hogy keljenek fel. Őket is érdeklik az emberek. Az apja író, az anyja meg tanárnő, történelmet és oroszt tanít. A fiú egyébként helyes, ápolt, amolyan értelmiségi feje van, de nekem semmi kedvem kimenni innen. Enni sem akarok, csak utazni mihamarabb haza. A meghívást megköszönöm, de nem fogadhatom el.

Vonatok jönnek, indulnak, nincs megállás éjszaka sem. Állandóan változik körülöttem a társaság. Várják a csatlakozást, akárcsak én. Hajnalodik.

Szeptember 16., csütörtök. Végre bemondja a hangosbemondó a vonatomat. Most áll be, még minden kocsi üres. Pár perc, és beszállunk. Akik ezzel utaznak, kikászálódnak a peronra. Én csak akkor megyek ki, amikor a többiek felszálltak. Csak oda mehetek, ahová a jegyem szól. Minek fagyoskodjam? Hideg a reggel. Talán 2 fok lehet.

Az első gong után kimegyek. Megkeresem a kocsim, és mutatom a jegyem a kalauznak. Kezeli, és felszállok. Csapig kell utaznom, de a vonat csak Kijevig megy, ott át kell újra szállni. A vonat pontosan indul. A kalauz sorra járja az utasokat. Kérdi,

kell-e ágynemű. Én nem kérek. Kevés a pénzem. A kosztra épp elég két napra. Akkor kell a határra érni. Vagy átszállás után két és fél is lehet.

Átszaladunk a Moszkva folyón, egyre gyorsabban fut a vonat. A kerekek csattogása elálmosít. Nem aludtam egész éjjel, a váróban ugyanis nem tanácsos elbóbiskolni. Most meg nagy a zsivaj, az ágyneműt hordják szét a messze utazóknak, bár Kijevig mindenki alszik egy éjszakát. Én ülve vagy az ágyamon fekve kibírom takaró nélkül is. Már átmelegedtem. Egyébként is dél felé utazom, ott melegebb lesz. Hiszen nálunk még most lesz a vénasszonyok nyara. Néha még mezítláb is lehet járni szeptember végén. A likőrgyárban '44 őszén még október elején is mezítláb mostam az udvaron a hordókat. Igaz, akkoriban állandóan meg voltam fázva. De sajnáltam a cipőmet, ami amúgy sem volt valami jó. Csak jegyre kaptunk cipőt vagy talpalást. Érték volt a lábbeli. Egy pár cipőm volt. Azt kellett megőrizni télire.

Senkivel sem keresem a beszélgetést. Most, hogy elindultunk Moszkvából, már ténylegesen hazafelé tartok. Az Annának írt levelet megérkezéskor bedobtam a postaládába. Még Moszkva előtt megírtam. Ne gondoljon semmi rosszra. Amint lehet, kivitetem őket is. A szülést meg szerencsésen vészelje át. Gondoljon arra, hogy miattuk utaztam el. Azt akarom, hogy a gyermekeink emberibb módon éljenek, mint ott. Tudom, neki nagyon nehéz lesz két kicsivel. De Anna erős és bátor. Megállja a helyét az életben egyedül is, míg segíthetek nekik. Csak a szülésnél ne legyen semmi komplikáció. Szeretném a gyermekeimet felnevelni, de nem úgy, ahogy engem nevelt az élet… Remélem, sikerül.

Most is párhuzamosan fut a külvárosi elektricska. Hol ő hagy le minket, hol mi őket. Már tíz perce megyünk egymás mellett. Az út mellett, néha egész közel két-három emeletes faházak. Több lépcsőházas tömbházak. Némelyiken kívül kell felmenni az emeletre. Télen a hóban csúszik a lépcső. Biztosan kitört néhány kar és láb. A kéményekből fekete füst gomolyog, fűtenek mindenhol, rengeteg a szemét. Aztán elmaradnak a bérházak, és rendezett utcák mellett szalad az elektricska. Belátni az utcákon. Sok a park és a kertes dácsa. Itt vannak a moszkvaiak nyaralói. A járdák és a sétálók tiszták és szépek. Rengeteg hatalmas fenyő, nyír, kevés nyárfa. Sok virág. Pedig ősz van. Látni, hogy itt jómódúak élnek. Ideutazáskor sok volt a romos ház, ide elértek anno a német lövedékek. Nemsoká elérünk oda, ahol a front húzódott. Még most is áll itt néhány emlékül meghagyott szögesdrót akadály. A mezőkről már eltűntek. Mikor hoztak minket errefelé, még sok mező el volt aknásítva. Nem sok jószág legelt kinn, most bezzeg tehenek gulyáit látom a füves tisztásokon. Egy órát is szaladt a vonat a nyaralók mellett. Végül az elektricska vonalával együtt elmaradtak.

Erdős részek mellett utazunk. Csivitelnek-csacsognak körülöttem a fiatalok. Egyik kisebb állomáson tíz percet állunk. Lemegyek, veszek ennivalót. Kiflifélesége-get, egy csomag vajat, három rubelt „megettem". A mozdonyok okádják a füstöt. A közeli házak feketék, pedig sok házat azóta építettek fel, mióta itt jártam. A sínek között most is olajos-kormos nők krampácsolnak, tisztogatnak. Kufajkában, vastag kendőbe bugyolált fejjel. Bámulják a tovatűnő vonatot. Mintha álmaik szállnának el

vele. Fiatal koravének. Talán nem is telik nekik kozmetikára. Vastagok a sok ruhától. Csizmásak, ormótlanok. Cammogva járnak. Tarisznya az oldalukon. Lapát, csákány. Micsoda sorsok…

A másik oldalon hatalmas krumplihalmokat raknak villákkal vagonokba, egy traktor is besegít. A kertek egyébként nem egy helyen a vasútig lenyúlnak. Az állomásokon fajárdákon lehet kijönni a vonathoz, mások a sáros úton sietnek hazafelé a vágányok túlsó oldalán. Fekete minden. Köd ereszkedik le, még rondábbá téve a tájat. Délután érkeztünk Brjanszkba.

A környéket megtisztították már a háborús maradványoktól. Sok még most is a romos emeletes ház. Fél óra múlva indulunk tovább. Árusok lepik el a peront. Sokan csak akkor jönnek ki a közeli házaikból, mikor vonat várható. Sok az eladó, kevés a vevő. Palacsintát veszek, négyet. Kérem a visszajárót, nem akarta ideadni. Lám, mit tesz a kapzsiság. Nyolc visszajárt. Hetet adott.

Hamar sötétedik. Elhaladunk a brjanszki erdők mellett. Ősz volt akkor is, mikor jöttünk. Most húsz nappal hamarább utazom. Akkor is esett itt az eső. Azt hiszem, esőben semmi sem szép. Minden olyan vigasztalan. Rohan a vonat a sötétben. A kerekek egyenletesen zakatolnak. Elalszom. Hajnalba ébredek. Állunk egy kisebb állomáson. Fiúk szállnak fel. Egyikük mellém kerül. Onnan valaki leszállt. Senkit sem jegyzek meg, nézem a tájat.

Szeptember 17., péntek. Leszállok, reggelit veszek. Darab kenyér, süt hús. Öt rubel. Teával együtt. Az útitársam beszélgetni akar. Kérdi, hová utazom. Ungvárra. Ő meg Lvivbe, vagyis Lembergbe, Kijevben száll fel a nővére. Ő trolivezető, hozzá megy látogatóba. Szabadságon van. A szüleik meg Kijevben laknak. Együtt utaznak átszállás után. Egy megállóval Kijev előtt száll fel a nővére, bemutatja, igazán szemrevaló teremtés, 27 éves. Minden hónapban egyszer hazautazik a szülőkhöz. Elővett egy üveg vodkát, kinyitotta, és megkínált. Elfogadom. Két decit töltött, ő utánam ivott az üvegből. Meg is itta a maradékot fél óra alatt. Három decit. Heringet vett elő, falatozunk. Sötétben érünk Gomelbe.

Szeptember 18., szombat. Éjfélkor indultunk tovább. Korán reggel értünk Kijevbe. Tizenegykor lesz tovább vonat Lvivbe, itt már nem kell helyet foglalni. Állni is lehet. Kisétálunk az állomás épületéből. Nem messze felüljáró, alatta sok-sok vágányon szaladnak a vonatok. Állunk a hídon, és bámulunk le, nézzük a tovatűnő szerelvényeket. Kilencre van megbeszélve a találkozó a nővérével. Akkor ér be az ő vonata. A kiszállásnál találkozunk, kis táskát hoz, elveszem tőle. Van másfél óránk. Kisétálunk, nézzük a kirakatokat. Az üzletek elég messze vannak az állomástól, így nem sokat láttunk. Időben beszálltunk.

A nővére szeret beszélni. Elmondja, hogy ellenőrként dolgozik a lvivi közlekedési vállalatnál. Csak nők dolgoznak náluk. A pályamunkások és szerelők, hegesztők nagy része is az. A villamosok és trolik személyzete is. Szállón laknak. Néhányan

a hadseregből leszerelve maradtak itt. Vannak családos anyák is. Egyedül nevelik árván maradt gyerekeiket. Ő rokonnál lakik. Szívesen meghív mára, aludjunk náluk. Holnap meg elutazom Magyarországra. Bemutat náluk a lányoknak. Úgyis át kell szállni, mert ez a vonat csak Lvivig megy. Az indítványt elfogadom. Legalább megnézem Lemberget. Ott voltam október első hetében koncentrációs táborban.[148] Mondja, hogy most is megvan. Üzemel. De nincs benne annyi elítélt, mint akkor volt. Mikor megtudta, hogy politikai voltam, elmondja, hogy ismerősei közül többen szenvedtek ott '45-től '50-ig. Onnan vitték ki őket Szibériába és Kazahsztánba munkára. Legtöbbjük politikai elítélt volt, nagy részük hazajött. Akiket '45 és '48 között vittek el, azok közül sokan elpusztultak. Akkor nagyon rossz volt Szibériában és Kazahsztánban az élet. De akiket az Urálba vittek, azok se jártak jobban.

Egy kisebb állomáson egy órát kell állni. Sokan kiszállnak, mi is elindulunk a közeli falu kultúrházába. Vidám zeneszó hallatszik ki. Délután négy van, nemsokára besötétedik. Táncolnak. Szinte úgy, mint a szibériai falvakban. De más a ruházat. És a zene is változatosabb. Több az európai dallam, divat itt is a gombos harmonika. Van büfé, eszünk vagdalt húst, elég drága, öt rubelt költöttem. Az állomás pár száz méterre van, hallatszik az első harangozás. Sietünk, le ne maradjunk. Öt perc múlva indulunk. Mire beértünk Lembergbe, sötét este lett.

Egyenesen taxival mentünk ki a lány lakására. Falu, tíz kilométerre a központtól. Az út egy részét erdőn keresztül tettük meg. Világítás csak ritkán van, és meglehetősen gyér. A forgalom erős. Sokan járnak be innen a városba dolgozni. A busz olyan, mint az acsinszki volt. Ósdi, recsegő, rozoga. Sok utast elszállított már. Lehet, hogy még a háborút is átvészelte. Kopott, festése málló.

Faház, benne kemence, de más, mint a Szibériában használatos. Az eleje tűzhelynek van kiképezve. Hasonlít a magyarhoz, csak nem egészen olyan. Az első része szintén kerek, búbos, de a hátsó részen kiképzett lapos helyen ketten is fekhetnek. Egy szoba, benne két ágy. Egyiken a barátnője – rokona –, a másikon én alszom ma. A fiú meg a kemencén. Délelőtt fűtötték, ott főzik az ételt reggelire meg ebédre. A vacsora is az, ami délben nem fogy el. A rokon nő 32 éves, özvegy, egy évet volt férjnél. Ő is a közlekedésnél dolgozik, irodista. Nem számítottak vendégre, de elég a főtt étel mindenkinek. Előkerül egy üveg vodka is. Utána vidám beszélgetéssel telik az idő. Éjfél felé fekszünk le.

Szeptember 19., vasárnap. Korán reggel beutaztunk Lembergbe. Egyenesen a szállóra vittek, aztán a fiú elment dolgát intézni. Vele már nem találkoztam, elbúcsúztunk. A szálló egy régi ház. Két szoba, egyikben elfért kilenc fekhely. Látni, hogy itt csak nők laknak. Minden lány, asszony csipkékkel, kézimunkával díszítette ki a maga részét. A párnák huzata hímzett. Csipkés szélekkel. Az ágy felett a falon képek, fény-

148 Lásd az 1948. október 1-jei feljegyzést.

képek. Rend, tisztaság mindenhol. Az takarít, aki a soros. A kis étkező a főzési lehetőséggel az előtérből nyílik. A ház a közlekedési vállalat tulajdona. A szobát két kerek búrás csillár világítja meg. A konyha mellett mosókonyha fürdőkáddal és két vízcsappal. Mellette angolvécé. Furcsa szokás, hogy az elhasznált papírt egy külön vödörbe rakják.

Két lány van itthon. A többiek dolgoznak, hiszen a közlekedés vasárnap is üzemel. Ahogy beléptünk, egyikük mindjárt kiszaladt a konyhába rendet rakni. A másik meg hamar felvett egy rendes ruhát, mert csak otthoni ruhában varrt az ágya szélén ülve. Pirulva ad kezet. Összekapja a varrnivalót, és elsimítja a fekhelyét. A szobában két asztal, nyolc szék. Minden lánynak egy szekrény. Először látok szekrényt több év óta. Európa.

Leültetnek az asztal mellé. Kínálnak mindjárt teával, a szamovár ott fortyog állandóan az asztalon. Teasütemény is kerül, meg méz és málnalekvár. A csészék díszesek. Kis tányérkán adja a lekvárt. Mártogatom a teasüteményt, és iszogatom a kellemes ízű teát.

Kérdik a lányok, mi a programom mára. Semmi, csak azért nem utaztam mindjárt tovább, mert meg akartam nézni Lemberget. Voltam itt '48-ban egy hetet, de akkor még a pályaudvar is romokban hevert. Mára az eltűnt, mintha nem is lett volna itt háború. A házakat is újjáépítették.

Közben érkezett egy magas, vékony lány. Trolivezető, mennie kell délutános műszakba. A többiek nekilátnak ebédet készíteni. Egyébként Armavirból[149] került ide dolgozni – direkt miattam kért ki szabadságot. Mint mondta, nagyon jól ismeri Lemberget, estig mindent megmutat. Elmegyünk moziba, jó film megy, sétálunk a városban.

Az ebéd két óra alatt fejeződött be. Ketten elmentek délutáni műszakba, ő pedig átment rendbe tenni magát. Felvett egy selyemruhát. Mondtam, arra ne is számítson, hogy én bárhová is bemehetek, mert nincs semmi pénzem a pár megmaradt rubelen kívül. Nem baj, kivesz a takarékból ötven rubelt, és fizet mindent. Az sok, minek annyi? Hogy sehol se érjen kellemetlen helyzetben a pénzhiány. Háromszázat keres egy hónapban. Ha hazaértem, írjak meg neki mindent, minden levelemre válaszolni fog. Úgy néz rám, mintha megigéztem volna. Kellemetlen helyzetben vagyok. Mondom, nekem csak ez az ingem van, még kiskabátom sincs. Elővett egy új kufajkát. Jó lesz ez, míg elutazol. Az asszonyok mind végigcsókolnak két oldalról, még a számra is jutott… Mind kellemes kölniillatúak.

Elindultunk a városba. A belváros mellett, a parkban apró tábori székeken hatalmas gesztenyefákat rajzolnak fiatal lányok. Érdeklődve nézzük őket pár percig. 3-5 méterre ülnek egymás mellett. Nézem a ceruzarajzokat. Faszénnel rajzolnak. Minden rajz másképp láttatja a gesztenyefa leveleit. Ki mit lát ki a fából. Belőlük lesznek

149 Dél-Oroszország, Krasznodar mellett.

a jövő művészei. Tizenketten vannak. Egy gyönyörű csokor… Megyünk tovább a parkban, mindenfelé rengeteg a virág. Hatalmas térre érünk.

Szemben velünk az Ivan Frankról elnevezett Állami Egyetem.[150] A közelben fényképész várja megrendelőit. A lány odahúz. Csináltassunk fényképet. Majd elküldöm, ha kész. Idős, rokkant a fényképész. Kis kifőzdében vacsorázunk, vettem neki fagylaltot meg krémest. Moziba indulunk. A jegyeket kifizeti. De van fél óránk. Mondom, bemennék a borbélyhoz. Hiszen olyan szőrös vagyok, mint Szibériában. Az nem számít, mondja. Itt sokan járnak így. A borotválkozásra nem sokat adnak. Inkább megisszák az árát. Bementem, ő meg sétált, nézte a kirakatokat. Néha benézett rám is.

A borbélyműhely még valamikor a húszas években készült, akár pesti is lehetne. Mindenki udvarias, kellemes meleg van bent, az illat is tipikus. Otthon érzem magam, először hat és fél év után. A borbély ügyes, gyors, és jól végzi a munkáját. Csak akkor szól, mikor valamit közölni akar. A hajamat kérés és pénz nélkül megigazítja. Rákent valamit. Arcomra arcvizet ken, megtapogatja, púder, kis krém. A tükörből egészen más ember néz ki. Csak valahogy idősebbnek látszom, mint amennyi vagyok. Talán a hosszú út viselt meg ennyire? Igaz, az utolsó napokban keveset aludtam. Mikor kimentem, a lány is észrevette a különbséget. A filmre nem is emlékszem. Tucatfilm. Mozi után felsétálunk a várba. Tulajdonképpen semmi sem maradt meg belőle. Néhány kőrakás egy eléggé magas dombon.[151] Messze ellátni a dombról.

Alattunk a város esti fényben úszik. Felhallatszik a közlekedés lármája. Sétálunk lefelé. Elmeséli, hogy itt akarja hagyni Lemberget. Hazamegy Armavirba. Itt se jobb, mint otthon. Kap ott is munkát. Két éve dolgozik itt. Azt hitte, férjhez mehet mihamarabb. De itt sincs több férfi, mint ott. Velem szívesen leélné az életét. De neki már csak ilyen a szerencséje. Én is nős vagyok. Van 1600 rubel megtakarított pénze.

A vonat fél egykor indul. Addig sétálunk a városban. Vacsoráztunk egy kifőzdében. Felszállunk egy villamosra. Kékek a kocsik, keskenyebb a vágány, mint Pesten. A nő, aki vezeti, ismerős, nem kell fizetnem. Elmentünk egy darabig, onnan meg beszaladtunk a szállóra. Hárman vannak a szobában. Sietve elbúcsúztunk mindenkitől. Éjfélre kimentünk az állomásra.

A két csarnokív áll. Mikor itt jártam ’48-ban, az egyik teljesen le volt omolva, a másik is alaposan meg volt rongálódva. Semmi sem látszik már a háborúból. Hűvösödik. A vonat beállt. Elbúcsúztam, átadtam a kufajkát, már nincs rá szükségem. Nálunk biztosan melegebb lesz. Még nem megy el. Megvárja, míg elindul a vonat.

150 A lengyel jezsuita egyetemet 1661-ben alapították, 1919-ben János Kázmér Egyetem néven működött, 1940-ben Ivan Franko ukrán költő nevét vette föl, 1945-től Ivan Franko Állami Egyetem. Ma Ivan Franko Nemzeti Egyetem a neve.

151 Az egykori várat 1869-ben lerombolták, falmaradványa ma is látható. A 400 méter magas dombra kurgánt emeltek a lublini unió (1569) 300. évfordulóján. A szovjet érában, 1957-ben 140 méteres tévétorony épült a város fölé.

A vonat szilajan szórja a szikrákat, kapaszkodik a dombokra, hegyekre. Most is éjszaka utazom át a Kárpátokon. Semmit sem fogok látni a hegyekből. Ablak mellé ültem, volt elég hely. Majdnem üresen indult a vonat. Sztrí felé is lehet utazni.[152] Nem tudom, merre megyünk. Elalszom.

Szeptember 20., hétfő. Arra ébredek, hogy világos van, lejtőnek haladunk. Sztrínek jöttünk, Munkács következik. Sokan szállnak fel, mennek dolgozni Csapra, Ungvárra. Lassan minden hely megtelik. Velem szemben negyvenes férfi ül, mellette fiatalabb. Magyarul beszélnek, de sokan oroszul, ukránul vagy ruténul. Nő alig van az utasok között. Van még öt rubelem. Egyik állomáson leugrom, veszek két üveg vörösbort. Grúz. Alig érek vissza a vonatra, indulunk, pedig két perc sem telt el. Az egyik üveget kinyitom, kínálom a szemben ülőt. Poharat vesz elő, töltöttem két decit. Hétdecisek az üvegek. A szomszédját is kínálom, elfogadja. Kérdik: mi ez az egész? Mondom, most megyek haza Magyarországra. Hat és fél év után. Szibériában voltam. Én is koccintok velük az üveggel. Kiittam a maradék három decit. Finom, édeskés, sűrű, sötétvörös bor. Elfogyott a másik üveggel is. Kérdeznek, merre voltam. Mindenkinek van vagy volt valakije Szibériában. Vagy Donyeckben, Kazahsztánban. Sokan ott maradtak.

Befutottunk Csapra. Leszállunk. Megyek az állomásra. Egy tiszt áll a nyitott ajtó előtt. Kérdezem: merre van az iroda, ahol az útlevelet kell bemutatni? Megmutatja. Bekopogok. Egy kis előtérbe jutok, négyszer négyméteres, benne két pad és két szék. Kis asztalon újságok, propagandaanyagok. Ez az útlevélvizsgáló. Kijön egy főhadnagy, beviszi az útlevelem. Pár perc múlva kijönnek ketten. Elkérik a csomagjaimat. Kérdik, hol hagytam. Mondom, Szibériából jövök, mégis milyen csomaggal kéne rendelkeznem? Oroszul folyik a társalgás. Elkérte a térképtáskát. Benne van az ötven-egynehány feljegyzéscsomag. Amit az úton leírtam. Minden emlékezetes eseményt. Hát, olvassák. Nincs benne semmi, ami kompromittáló lehetne rám nézve. Behívnak. Kiraknak mindent a táskából. Egy kis zseb is van az oldalán. Abban van az állampolgárság nélküli igazolvány. Azt nem nyitja ki. Kiküldtek, üljek le, majd szólnak. Kilenc óra volt az állomás óráján. Délben indul az egyetlen személyvonat. Már eleget ültem, kisétálok, de csak annyira, hogy halljam, ha kijön valamelyikük a szobából. Beállt a vonat, egy óra múlva indul. Semmi. Szuszog, sivít a gőz, pöfékel a mozdony. A vonat elindul, én meg várok. Egy óra, Záhonyból vonat jött. Sokan jönnek az irodába. Terelgeti őket a magyar idegenvezető. Nézem, magyarul beszélnek. Odaszólok az egyik férfinak – mind férfi volt –: magyarok? Néz, néz, elmegy. A harmadik sem áll szóba velem. Vagy tíz elment, mire egy válaszolt. Igen. Magyar. De miért kérdem? Mert én is az vagyok, válaszolom. Most utazom haza Magyarországra. Szibériából jövök. Néz, mint aki rémeket lát.

152 Lvivtől keleti (Sztrí felé) és nyugati irányból (Szambir) is vezet vasút Ungvárra.

Végül annyit mond, hogy őket Moszkvába viszik, kitüntetésképpen tíz napot fognak eltölteni Moszkvában és Leningrádban. Olyan delegációfélék. Mondja, melyik gyárból vannak. De már jön is a vezetőjük. Keményen rászól, hogy X. Y. elvtárs, megmondtam, senkivel se álljanak szóba. Jöjjön, már várják.

Dehogy várták. Szemtelen alak. Én meg milyen vidáman kezdtem a kérdezősködést. Örültem, hogy végre honfitársaimmal beszélhetek az anyanyelvemen. Ez meg milyen durván beszélt. Lelohadtam azonnal. Ezek azt gondolják, hogy provokálni akarom őket? Vagy mi a fenét gondol? Pedig lett volna mit kérdeznem tőlük. De elzavarta az az idióta. Egyébként 24 fős volt a küldöttség. Terelik őket, mint a birkákat. Jönnek kifelé. Sorban, egymás után. Még jó, hogy nem kell egymás kezét fogni, mint az óvodásoknak. Velem senki sem törődik. Fél kettő. Kezdek éhes lenni. Csak az tűnt furcsának nekem, hogy valamennyien zöldes árnyalatú lódenkabátban voltak. Néhányukon kalap, de a többség svájcisapkában volt. Legtöbbjükön síbakancs. Igaz, tél lesz, mire visszajönnek. Legalábbis úgy gondolhatták. Jól fel vannak öltözve. Csak az a darócszerű lóden nem fért a fejembe. Mint a szerzetesek vagy a középkori rabok. Darócban. Svájcisapkásan. Nem lett volna szebb városi öltözékben?

Eltelt fél óra, behívnak. Ketten – egyikük őrnagy – állnak az asztal mellett. Mutatják, hogy az irományaimat kidobták a szemétkosárba. Arra semmi szükségem. Nézem, de a kosárban semmi sincs az én lapjaim közül. Eltették. De nincs vita. A kis zseb gombja érintetlen. Tehát az igazolvány benne van. Az útlevelet átadják, semmi pecsétet nem kell beütni. Indulhatok.

Mondom, hogy elment a vonat. Van másik, a szovjet katonák és tisztek vonata, azzal elmehetek. Feltesznek. Indul két perc múlva… Egy óra múlva indult. Ezek mindig hazudnak?

A vonat majdnem üres. Ebben a kocsiban például az első három fülkében egy lélek sincs. A negyedikben ketten ülnek, tisztek. Egy kapitány és egy főhadnagy. Bekopogok, intenek, leültem. Bemutatkozom. Ruhám orosz, így semmi feltűnő nincs rajtam. Kérdik, hol a csomagom. Az nincs, mondom, magyar vagyok, most utazom haza Szibériából. Ültem börtönben, lágerben, voltam száműzetésben. Hat és fél év után most utazom haza. Ennyi az egész holmim. A térképtáska a fejem felett. Csend. Befutunk Záhonyba, elbúcsúzom tőlük, leszállok. Mindketten jól megszorították a kezem. Vagy száz métert kell visszamenni, ott az állomás. Kis házikó, nem tudom, kik vannak ott, de remélem, el tudok boldogulni velük is. Belépek, az ajtó nyitva, egy vasutas és három tiszt van bent.

Kérdezem: hol kell bemutatni az iratokat? Az őrnagy feláll, nézi az útlevelem. Beszól a másik szobába, kijön egy százados, elveszi tőlem az útlevelem, nézi, forgatja. Talán még ő sem látott ilyen útlevelet. Kihívta a másikat is a szobából. Mindenki nézte. Végül elolvassák, mi áll benne. Ideadták az úti jegyet, ami benne volt, még a követség küldte el az útlevéllel együtt. Azzal utazhatok ingyen Budapestre. Behívnak a belső szobába. Aláírtam, hogy átadtam az útlevelem. Kaptam egy fél irkalapnyi cetlit, hogy mint „hadifogoly" tértem haza. Mondom, én sosem voltam hadifogoly.

’48-ban kerültem börtönbe. Jó, de ők most csak ilyen igazolást tudnak adni. Ezzel elküldenek a csomagjaimért. Majd elutazom Nyíregyházára, ott megtudom a többit. Be kell mennem a katonai nyilvántartóba, ott eligazítanak. Kapok húsz forintot, ha visszajöttem. Siessek.

Kezemben a papír. Stencilezett darab, elmosódott betűk. Zsebbe teszem. Szaladok a vonathoz. Semmim sincs ott, de úgy teszek, mintha minden rendben lenne. Pár perc múlva indul a vonat. Nem szállok le. Megy a fene Nyíregyházára. Ezzel a vonattal Pestig utazom…

Nem is nézek ki az ablakon. Rohan a vonat, Debrecenig meg sem állt. Közben megindul a társalgás. Elővettek egy üveg vodkát. Messziről jöttek. Szabadságon voltak, mindhárman más és más városból valók, itt, a vonaton ismerkedtek meg. Hering is akadt, meg fekete téglakenyér. Ők azt szokták meg. Mindenkinek van pohara, csak nekem nincs. Így egyikük az üvegből iszik. Felhajtjuk a szétöntött vodkát, egyik pohár sincs teli. Hármuknak egy üveg ad ki tele poharat. De testvériesen elosztották. Akinek kevesebb volt a poharában, annak áttöltöttek a többiből. Utána sós hering. Mint a frontnótákban. Ők már ihattak egy keveset, de sajnálják, hogy több nincs. Van forintjuk. Debrecenben kimehetnék italért. Adtak 200 forintot, különböző címletekben. Nézegetem az ismeretlen bankókat. Mennyit adhatnak ezért?

Egyre melegebb lesz, pedig már jó délután van. A nap még fent van. Törik a kukoricát. Szép sárga a szára. Fél óra múlva már sehol sem látni a földeken embert. Esteledik, befutunk Debrecenbe. Leszállok, sietek a restibe. Vodka nincs, van viszont barack, szilva és rum. Adjon barackot, és a kezébe nyomom az összes pénzt. Kiad három litert. 54 forint literje. Visszaad 38 forintot. A vonat sípol, majd indít. Rohanok a három üveggel. A visszajárót meg beletömtem a zsebembe. Elértem az utolsó kocsi elejét. Az ajtó zárva. A hátsó is. De nincs mit tennem, felugrom a lépcsőre. A vonat egyre gyorsabban szalad… Alig bírom tartani a három üveget. Félek, kicsúszik a kezemből. A végén még azt fogják gondolni, hogy eltettem az árát. Pár kilométert megtett a vonat, mikor egy tiszt kijött a mosdóba, s észrevette, hogy kívülről kapaszkodom a fogantyúba, kinyitotta az ajtót, felmásztam. Mondom, mi történt, neveti, hogy nem ijedtem meg. Akár az életembe is kerülhetett volna, mondja. Átmentem négy kocsin, és megtaláltam a fülkét. Már azt hitték, lemaradtam. Odaadtam az italokat, mindjárt töltöttek is a poharakba. Feldaraboltak egy kenyeret, kirakták a heringeket, és felhajtottuk a barackot. De mindjárt meg is bántam. Ők is. Ezt nem lehet úgy inni, tele pohárral, mint a vodkát. Valami utóíze volt. Barack csak a címkéjén volt.

Később látogatók is jöttek. Mindenkit érdekelt, merre voltam, miért kerültem oda. Sajnos – mondják – ez már az unióban így van. De Sztálin halála után minden megváltozott. Hruscsov fellebbentette a fátylat a Gulagról. Erre inni kellett. Ettünk-ittunk. Szolnok. Sötét van. Énekeltünk, mint ilyenkor náluk szokás. Egy harmonikás is előkerül. Az egész vonat tud már rólam. Kiittuk a három litert. Mások hoztak kevés vodkát. Abból már nem ittam. Eleget kaptam, talán sokat is. De a fejem tiszta,

semmi jele, hogy annyit megittam. Az izgalom, a rendkívüli esemény… Hazajöttem. Veregetik a vállam, énekelünk. Megérkeztünk a Keletibe. Kiszállunk. Elbúcsúztam tőlük.

Nyüzsgés, tumultus, egy másik vonat is beállt közben. Sietek kifelé, valósággal kisodornak. A Baross téren megállok. Nézem a villamosokat, Vecsésre kell utaznom, de se pénzem, se ismerősöm nincs a közelben. Pedig apám öccse a Garay utcában lakott, alig öt percre a Keletitől, nagynéném meg távolabb, Budán. Hogy nem jutott eszembe? A villamosok számára emlékszem, de nem arra járnak, mint mikor még én is kalauz voltam. Megkérdeztem az egyik járókelőt, melyik villamos megy át a Ferenc József hídon. Néz rám, mint aki nem érti, mit mondok. Odajön egy másik is meg néhány bámészkodó. Újra kérdem, merre kell felszállni Budára. Erre egy nő elkezd kiabálni, hogy ki tud oroszul. Én, mondom neki magyarul. Hát akkor miért nem magyarul kérdez? Hiszen magyarul kérdeztem. Erre feldühödött, és szemtelen fráternek nevezett. Csodálkoztam. Hát nem magyarul kérdeztem? De a nő rendőrt keresett, ott is volt nyomban. Kérdi, miért beszéltem oroszul. Mondom neki, hogy magyarul kérdeztem. Erre a férfi is azt mondta, hogy tényleg oroszul szólaltam meg. Lehet, mondom. Most jöttem haza Szibériából, eddig nem beszéltem magyarul. Talán csak nekem tűnt úgy, hogy magyarul mondtam volna… Elnézést kérek. A rendőr elkérte a személyi igazolványomat. Átadom a kis cetlit. Nézi, forgatja. A lámpa messze van, de el tudja olvasni végre. Homályosak a betűk is. Elmosódott az egész papírfecni.

Visszaadta, és elment. Belátta, semmi intézkednivaló nincs. Az emberek meg kérdezősködni kezdtek. Az egyik nő felszállt arra a villamosra, amelyikre én is, és hívott. Vett jegyet Budára.[153] Tíz perc múlva leszálltam apám húgának a lakása előtt. Horthy Miklós út 15.[154] A tábla most is ott van. Juci kozmetika. Megérkeztem. Az italtól melegem van. Bementem az udvarra. Négy lépcsőházas a két épület. Jobbra kettő, balra kettő. A jobb hátsó lépcsőházba megyek. Gyalog, fel a harmadikra. Csengetek. Mintha tegnap lettem volna itt.

Nagybátyám nyit ajtót. Csak néz, nem ismert meg. Kérdi, kit keresek. Jani bácsi, hát nem ismersz meg? Én vagyok, Zoli. Akkor kezdett csak jobban megnézni. Lassan kinyitja az ajtót. Egyáltalán nem örül az érkezésemnek. Bevezet az előszobába. Kihívja a nagynénémet a társalgóból, vendégek vannak náluk. Ő megismert. Igaz, nagybátyám mondta, hogy ki érkezett. Látják, hogy nem valami fényes az öltözékem, de bevittek a társalgóba. Bemutattak a vendég házaspárnak. Az unokaöcsém, mondja néném. A kézfogás elmaradt. Leültetnek az asztalhoz. Iszogattak, látom, üres pezsgősüveg van az asztal lábánál. Néhány üveg meg az asztal melletti kis asz-

153 A 68-as villamos 1957-től 1972-ig járt a Keleti pályaudvar és a Móricz Zsigmond tér között, végig a Rákóczi úton, korábban, 1952-től a 45-ös villamos járt a Március 15. térig. A vonal az Astoriánál keresztezte a 48-as villamost, amely 1950-től járt a Móricz Zsigmond tér és a Madách tér között. Vagyis egy villamossal nem mehetett a szerző Budára.

154 Akkor már Bartók Béla út.

talkán. Falatoztak, de már a cseléd leszedte az asztalt, éppen viszi ki a tányérokat. Megzavartam az idillt. A vendégeket meglepte, hogy most jöttem haza Szibériából. Hamar el is távoztak.

Kimentem a fürdőszobába, megmostam a kezem. Van némi maradék, ha akarok, megvacsorázhatok. Hát persze hogy enni akartam. A sok barackpálinka után főleg. De nem voltam elragadtatva a maradéktól. Éppen az volt még, amit a cseléd meghagyott. Mást meg a „nagysága" nem mondott. Így, jóllakva beszélgetni kezdtünk. Érdeklődtem apámék után. Nem sokszor találkoztak. Így nem is tudtak sok mindenről tájékoztatni. Azelőtt se sokat voltak egymásnál. Azt se tudták, merre voltam ez alatt a majd' hét év alatt. Csak annyit tudtak, hogy külföldön vagyok. Azt kértem, hogy megfürödhessek. Csak nem vagy tetves? – kérdezte a nagynéném. Nem, de az út tíz napja alatt alig volt módomban lemosakodni. A fürdőkályha fafűtésű volt, így nem volt meleg víz, csak annyi, amit az apró konyhai gázbojler adni tudott. De jobb volt a semminél. A kozmetikai rendelőben egy heverőn csináltak nekem fekhelyet. Hamar elaludtam. Korán keltem. Kértem egy kis pénzt, mert semmi forintom sincs. Nagynéném adott tíz forintot. Azt már nem tudtam, hogy a villamosra és a vonatra elég lesz-e. 15 kilométert kellett menni Kőbánya alsóról.

Tehát szeptember 21-én értem haza. Az első napom Magyarországon. A Hazámban. Vajon hogy vár a hazám? Mivel? A szüleim?

Szeptember 22., szerda. Kőbányáról csak ebéd után van vonat. De ha már itt vagyok, legalább szétnézek az állomás környékén. Évekig itt szálltam le, amikor iskolába, majd később dolgozni jártam Pestre. Hatalmas a változás, rendbe tették a környéket. Elmenetelem előtt a környéken még sok volt a romház, most csak néhány akadt. Sokat elbontottak, némelyiket újjáépítették. Sok ház helye most grund. Legalább van hol focizni a gyerekeknek. A Liget tér is rendbe lett téve. A villamosok ugyanarra járnak, csak a számozásukban van változás. Ezt már tegnap is észrevettem a Baross téren. Hamar elszaladt az idő, ebéd. De a pénzemből arra már nem futja. Vettem fél liter tejet meg két zsemlét. Éppen elég volt. Megveszem a jegyet is. Maradt pár forintom. Furcsa pénzek, meg kell szokni.

Beáll az első délutáni vonat. Azzal mennek haza a délelőttös műszak dolgozói. Én is felszállok. Senki se figyel rám, pedig az öltözetem jócskán elüt a többiekétől.

Huszonöt perc múlva megérkeztünk. Itt minden olyan, mint hét éve volt. Csak a gömbakácok növesztettek valamivel nagyobb koronát. Sok a virág, a méteres drótkerítéssel elkerített virágos-fás kiskert a padokkal most teljesen be van kerítve. Bal oldalon egy kis téglaépületet húztak fel. Egyszer csak ismerős hangot hallok. Senkiével sem hasonlítható össze: Tancnó Lacié. Egy utcában laktunk, a Báthoryban, csak ők a túloldalon, kétszáz méterrel előbbre. Odasiettem mellé. A kövesútnál értem utol. Kiáltok neki, megáll, egy lánnyal megy kifelé. Az megy tovább. Mondom, szervusz, Laci. Megismersz? Pár pillanatig tétovázik, aztán eltalálja. Hát te meg hol jártál? Mondom, külföldön voltam. Hazaigyekszem. Nem tudod, hol laknak a szüle-

im? Dehogynem. Hiszen Lajossal jó haverok vagyunk. Lajos az öcsém. Kossuth utca, arra, mutatja az irányt. Elköszönök tőle.

Persze, az a Kossuth utca. Már azelőtt is ismertem. Itt egymás után híres emberekről vannak elnevezve az utcák. A házat hamar megtalálom. Kilences szám. Húzom a csengőt, megrántom párszor. Nemsokára kijött a nevelőanyám. Nem ismert meg elsőre. A ruha se lehetett ismerős. Meg senkit sem vártak. Kérdi, kit keresek. De már akkor fel is ismert. Kinyitja a kaput. Semmi csomagom sincs. Tudták, hogy hamarosan hazajövök, de hónapok teltek el, csak mindig írtam, hogy nemsokára indulok. Nem jött össze. Most meg hirtelen beállítottam, váratlanul. Átölelem, nyakába borulok, és úgy ráz a zokogás, hogy szólni sem tudok. Ő is elpityeredett. Percekig tartott, mire elengedtem és megnyugodtam. Ott állunk a kapun belül, a ház falánál, és nem tudtuk, ki mit szóljon. Végül elindultunk a házba. Először vagyok itt? Nem. Emlékszem, a szomszéd ház falán, ami a kertünkre néz, hatalmas lyuk tátongott a háború után. Itt is dolgoztam roboton, mikor a németekkel együtt fűtöttünk a sebesültekre. Itt is kórház volt a front után. Ide hozták Fehérvár alól[155] is a sebesülteket. Tehát akkor már jártam itt. A gránát Gyál felől a tetőn keresztül átszaladt a mennyezeten, és a kertünk felőli falban robbant. Bedobta a sok téglát a kertünkbe. Ez akkor még más kertje volt.

A konyhában ülünk. Nem hiszi anyám, hogy én vagyok. Fog örülni apuka! – mondja. Mindennap emleget, hogy most jössz haza. Pesten dolgozik, le lett százalékolva, de a nyugdíja semmire sem elég. Így mint fűtő a Síp utcai zsidó templom kazánházát kezeli. Nemsokára hazajön.

Adja az ebédet. Beszélgetünk. De én feküdjek le, biztosan el vagyok fáradva, addig ő elszalad a közértbe, hoz valamit. Az első szobában feküdtem le a díványra. Egyedül volt otthon, Lajos katona, éppen kórházban van. Másik öcsém, Béla az iskolában. Most későn jön. Este. Irén nővérem a VII. kerületben lakik, férjnél van, mindketten a busznál dolgoznak. De már el is ment. Én meg hamar elaludtam.

Két óra múlva hallom, hogy nyílik az utcaajtó. Anyám megy apámhoz. Megbeszéltük, hogy semmit se mond neki. Hadd legyen meglepetés! Apám ebédelt, a szobába be se jött. Ebéd után kiment az udvarra fát készíteni. Akkor hallom, hogy anyám mondja neki, hogy meglepetés van a számára. Találd ki, hogy mi! Apám elkezdett találgatni, de mind hideg volt. Akkor én, a megbeszéltek szerint, kimentem az udvarra. Sírva borultunk egymás nyakába. Hát megtért a tékozló fiú. Bementünk a szobába. Soroltuk egymásnak a történteket. Na, mondja apám, Béla is csodálkozni fog, ha hazajön. Később kimentünk a konyhába. Anyám vacsorához terített. Jött Béla.

Na, megismered, ki ő? – kérdi a fiától. Alig múlt tízéves, mikor elkerültem itthonról. Hát nem ismert meg. Akkor mondja anyánk, hogy ő a bátyád, Zoli. És már tudja

155 A Fejér megyét érintő hadműveletek 1944. december 3-tól 1945. március 23-ig tartottak.

is, miért volt ismerős a hangom… Összeölelkeztünk, megcsókoltuk egymást. Együtt a család.

A vacsoránál apám sokáig imádkozott. Mindenki felállt. De akkor még azt hittem, hogy ez csak a hazajövetelemnek szólt. Nem is sejtettem, mi vár még rám. Apám szombatista lett. Én meg közben ateista. Eddig sosem imádkozott így. Legalábbis amíg itthon voltam, templomba se járt. De betudtam annak, hogy itthon vagyok annyi év után.

Reggel adott húsz forintot, hogy intézzem az irataimat. A kerékpáromat ő használta, most is rendben van tartva, mehetek azzal bárhová. Korán elment dolgozni, Béla iskolába indult, én meg a tanácshoz megtudakolni, hol szerezhetem be az irataimat.

Szeptember 23., csütörtök. Új szakasz kezdődik az életemben. Ez már másik oldalra tartozik. Úgy gondoltam, megoldódik minden búm-bajom. Gondolni sem mertem arra, hogy amit eddig átéltem, az csak a pokol tornáca volt. Az igazi pokol csak eztán kezdődött: megbélyegzett lettem. A hazám nem várt tárt karokkal. Elindultam azon az úton, ami sokkal több rosszat, mint jót tartogatott az életemben. Bizalmatlanság, rosszindulat, segítőkészség hiánya, pénztelenség. Nemsoká eljött az idő, hogy viszszakívántam Krasznojarszkot.

De most még ragyogóan süt a nap. Vidáman csipognak a madarak. Az udvarunkon sárgarigó fészkelt a diófán. Minden reggel vidám füttyszóval dicsérte teremtőjét. És én is örömtelin indultam neki új életemnek. Hatalmas tettvágy, munkakészség és vidámság töltött el. Még nem tudtam, mi vár rám.

Kerekeztem a tanács felé.

Az élet mindenhol lehet szép és értelmes. Az ember fiatalon sok nehézséggel képes megküzdeni. Nekem sem volt semmi más gondolatom, mint az, hogy elfelejtsem Szibériát, hogy mihamarabb dolgozhassak, hogy idehozathassam a családom. Aztán majd lesz valahogy. Addig is a napfény elfeledtette velem az elszenvedett sérelmeket. Most minden csak rajtam múlik. Így gondoltam. 1954. szeptember 23-át írtunk. November 1-jén leszek 25 éves. A tenger is csak térdig ér, mondaná Cserepanov, az örök optimista iskolaigazgató. És én helyeseltem neki. Előre.

A posta előtt megálltam. Írtam egy lapot Annának. A postás furcsán nézett rám, amikor elolvasta a címzést. De elvette. Egy-két hét múlva odaér. Ha már dolgozom, megint írok. Addig is: Isten veletek! Várjátok a következő levelet. Abban majd bővebben írok. A képeslap a Dunát ábrázolta a hidakkal.

Most már tényleg megérkeztem.

A szerzőről

Gúth Zoltán[156] 1929. november 1-jén született Maglódon. Apja felső kereskedelmit végzett, anyja titkárnő volt. Édesanyja fiatalon meghalt, apja 1935-ben újra megnősült. A család a harmincas évek végén Vecsésre költözött. Az elemi és a polgári iskola elvégzése után kereskedelmi iskolába járt Budapesten, azt azonban már nem fejezte be. A második világháború végén mozgósították, légvédelmisként szolgált. 1948-ban Szibériába került kényszermunkára, két évet töltött a gulágon, majd négy és fél évet száműzetésben. Szibériában házasságot kötött, két gyermeke született, hazatérése után a családja követte őt Magyarországra. 1955-ben munka közbeni lázításért négy hónap börtönbüntetésre ítélték – akkor a pécsi István-bányában dolgozott. A forradalom idején csatlakozott a felkelőkhöz, maga is részt vett a harcokban. Családja 1956 után visszatért a Szovjetunióba. Megpróbálta követni őket, kétszer kísérelte meg átlépni a szovjet határt, mindkétszer elfogták és elítélték. Szabadulása után Borsod-Abaúj-Zemplén megyét jelölték ki számára lakhelyként, Tiszaszederkényben (Leninváros, ma Tiszaújváros) telepedett le. Szovjet feleségétől elvált, újra megnősült, második házasságából három gyermeke született. Festőként dolgozott a városban, illetve szerte az országban. 1989-ben vonult nyugdíjba.

156 OSA Oral History Archívum, http://www.visszaemlekezesek.hu/guth-zoltan.

Képmelléklet

1. Gúth Zoltán kiskorában, családjával

2. Tábori előadás

3. Csoportkép munka közben

1

ВИД НА ЖИТЕЛЬСТВО В СССР
ДЛЯ ЛИЦ БЕЗ ГРАЖДАНСТВА

Действителен по 10 ноября 1952 г.

Фамилия Гуth

Имя, отчество Золтан Александрович

На основании каких документов выдан вид на жительство Заключение ОВИР УМ УМГБ КК 6 сентября 1951г.

Кем выдан ОВИР при УМГБ по Красноярскому краю

ВИД НА ЖИТЕЛЬСТВО ДЛЯ ЛИЦ БЕЗ ГРАЖДАНСТВА II № 190469

Личная подпись владельца вида на жительство

2

Сведения о владельце вида:

1. Время рождения 1929г.
2. Место рождения с. Маглад-Венгрия
3. Национальность Венгр
4. Откуда и когда прибыл в СССР из Венгрии 6 1948г.
5. Профессия и род занятий разнорабочий
6. Семейное положение в браке не состоит
7. Последнее гражданство венгерское

СССР
II 190469
ГОСПОШЛИНА ОПЛАЧЕНА

Начальник Упр. милиции

Дата выдачи 10 ноября 1951г.

II № 190469

4. Gúth Zoltán tartózkodási engedélyének első két oldala, 1952

5. 1953-ban

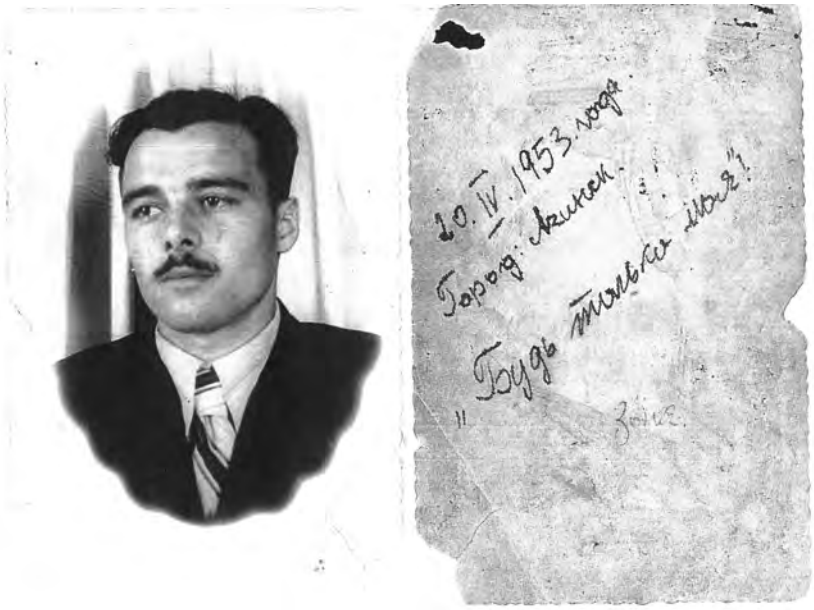

6. Gúth Zoltán 1953 áprilisában

7–8. Gúth Zoltán Szovjetunióban szerzett kombájngépészi bizonyítványa és annak hiteles magyar fordítása

Hiteles fordítás orosz nyelvü eredetiről.

- - - Szovjetunió Mezőgazdasági Minisztériuma. - --- - - - - -
- - - 114961 sz. B I Z O N Y I T V Á N Y . - -- - - - - - - -
- - - Igazoljuk, hogy G u t n Z o l t á n , aki 1929. évben született, 1953. február 6-tól 1953. október 6-ig Krasznojarszk terület Acsinszk városi mezőgazdasági gépesitési iskola kombájngépészeti szakának hallgatója volt. - - - Tanulmányai folyamán és a záróvizsgákon Guth Zoltán a következő osztályzatokat kapta:
1/ Politikai foglalkozás : 5 /öt/ - - - - - - - - - - - - - - -
2/ A Mezőgazdasági Artel Mintaalapszabályzata: 5 /öt/ - - - - -
3/ Testnevelés: 5 /öt/ - - - - - - - - - - --- - - - - --- - -
4/ Földmüvelés alapjai: 5 /öt/- - - - - --- - - - - - - - - - -
5/ Sz-4 magánjáró kombájn és müszaki karbantartása: 4 /négy/ -
6/ Az Sz-4 kombájn javitásának technológiája: 4 /négy/ - - - -
7/ A kombájnnal való betakaritás megszervezése: 4 /négy/ - - -
8/ Kombájnvezetés: 4 /négy/ - - - - - - - - - - - - - - - - - -
9/ Magaviselet: 3 /három/ - - - - - - - - - - - - - - - - - - -
- - - A Vizsgáztató Bizottság 1953. augusztus 6.-án kelt határozata alapján /36.sz. jegyzőkönyv/ G u t n Z o l t á n kombájngépészi minősitést nyert. - - - P.H. - -- Olvashatatlan aláirás s.k., a Vizsgáztató Bizottság elnöke, az iskola igazgatója. Olvashatatlan aláirás s.k., a Bizottság titkára. - - - - - - -

---

7378 /1955 OFFI.

Hitelesen bizonyitom, hogy ez a fordítás a ~~fent~~ orosz
az ideiktett szöveggel
nyelvü ~~eredetinek~~ részével
mindenben megegyezik.
Budapest, 1955. augusztus 4.

Dr. Gáspár Ferenc
Az Országos Fordító és Forditáshitelesitő Iroda igazgatója

9. Szibériai táj – Gúth Zoltán festménye

11. 1954 szeptemberében

11. Gúth Zoltán 1957-ben

На долгую память
папе от Люды, Зои
и мамы.
6/X-68 г.
г. Красноярск.

SZIBÉRIA c.
veszlet

„Te, bűnös aszony,
betaszítottad Havad!"

12. Gúth Zoltán Szovjetunióba visszatért családja

13. Gúth Zoltán magyar családja körében

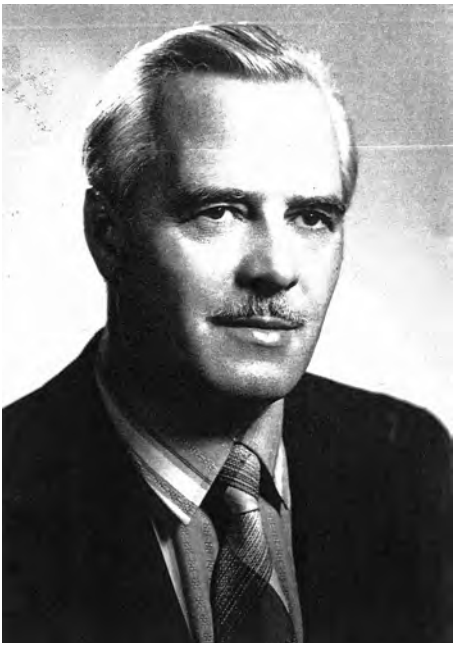

14. Gúth Zoltán időskori portréja

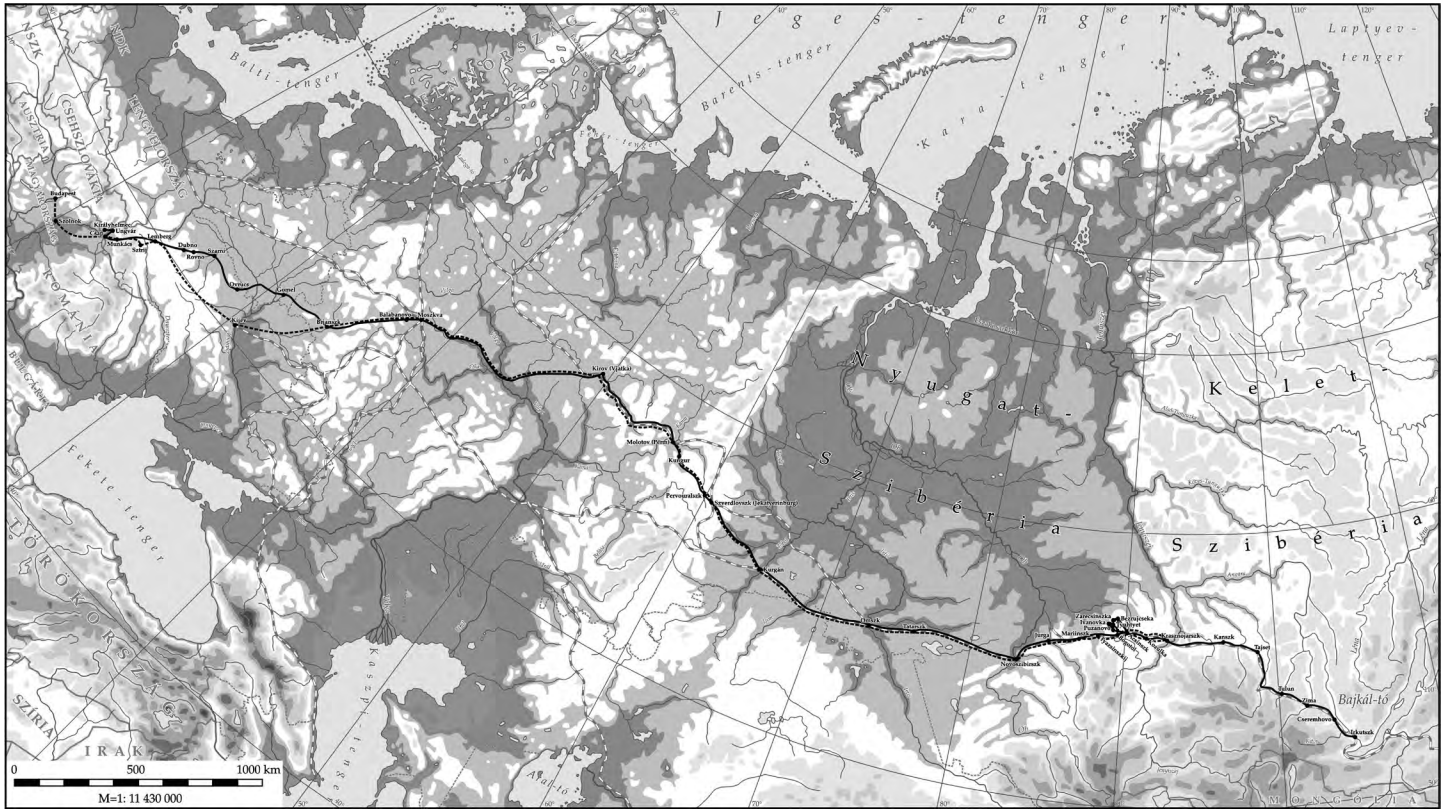

15. Gúth Zoltán fogságban töltött éveinek állomásai

Tartalom

Az olvasóhoz 5
Semmi se maradjon elmondatlan 7
Előszó 9
Új időszámítás kezdődik 11
1948 17
1949 145
1950 249
1951 325
1952 369
1953 403
1954 435
A szerzőről 493
Képmelléklet 495